

БАҲРОМ ФИРЎЗ

ҒАФЛАТЗАДАГОН

БАҲРОМ ФИРЎЗ

ҒАФЛАТЗАДАГОН

КИТОБИ ЯКУМ

**ХУҶАНД
“ХУРОСОН” 2019**

ББК 84.44

**КИТОБИ МАЗКУР БАҲШИДА БА 80-СОЛАГИИ
НАВИСАНДАИ ШОДРАВОН БАҲРОМ ФИРӮЗ,
БАРАНДАИ ҶОИЗАИ АДАБИИ УСТОД
САДРИДДИН АЙНӢ, ИНТИШОР МЕГАРДАД**

Баҳром Фирӯз. Ғафлатзадагон – Хуҷанд: Хуросон,
2019. – 448 с.

Китоби мазкур воқеоти солҳои сиюм то шастуми қарни гузаштаи навоҳии Самарқанди шӯравӣ – ҳаёти саҳту ҷаҳри аҳли деҳ, зиндагии бенавоёнаи пурмашаққати деҳқонон, беҳуқуқии рустоиён, муносибати ғимобайни табақоти иҷтимоӣ, сӯиистифода аз қудрату мансаб, ғуқдони қонуну қавонини шаҳрвандии кишвар ва адами шиноҳти ғард ба унвони инсонро бо назардошти ҳақиқати воқеӣ ва таърихӣ, ки нависанда дар романи “Ғафлатзадагон” таҷассум намудааст, дарбар меғирад.

©Баҳром Фирӯз, 2019

ISBN 978-99947-50-84-9

БАҲРОМ ФИРӮЗ

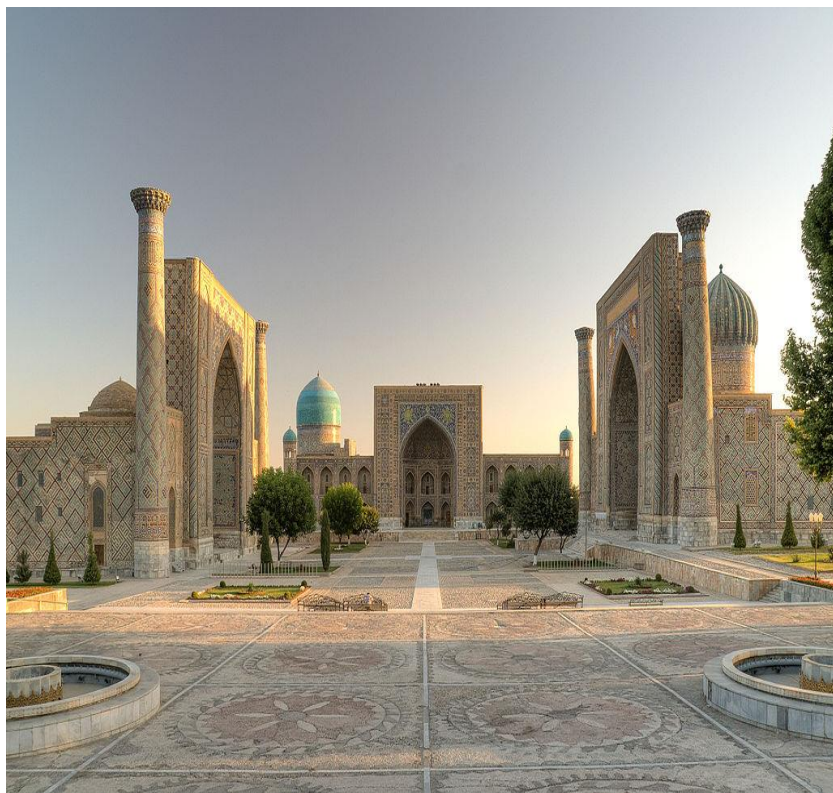
01.11.1939 – 25.09.1994

Аз шодравон Баҳром Фирӯз – шоир, нависанда, публисист, Корманди шоистаи маданияти Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи адабии устод Садриддин Айнӣ, ки 1-уми ноябри соли равон синни 80-ро пур мекард, шеъру қисса, ҳикояву дoston ва нигоштаҳои зиёде ба ёдгор монда. Барои ҳаводорони каломаш чун муште аз хирвор дар китоби мунтахаби осори адиб романи “ҒАҒЛАТЗАДАГОН” пешкаш мешавад, то дӯстдорони эҷодиёташ бори дигар аз олами андешаву мулоҳизаи адиби писандидаашон баҳравар гарданд.

ҒАФЛАТЗАДАГОН

РОМАН

ҒАФЛАТЗАДАГОН

БОБИ ЯКУМ

БОЗГАШТ

Дар осмони тираранг абр не, гӯё тахтаи сурби вазнин, беҳаракат шах шудааст. Замин бистари сафеди барфӣ аз тан партофта буд ва ҳоло аз сармо гӯё меларзид ва мисли соҳибони ин диёр либосе надошт, то тани лоғару бараҳнаашро бипӯшад. Зимистон гузашта, фасли баҳор фаро мерасид. Баҳори умедворони ноумед, баҳоре, ки хазони одамизодро ёд меовард.

Аспи сиёхмушкин аробаи кӯтакро ба як маром мекашид. Ба ғичирроси чархҳои гардуна гӯши мусофирон одат карда буд. Аз он, ки асп ҳам, аробакаш ҳам, ду бачаяки хобулуди дар паҳлӯи чапу рости ӯ нишаста ҳам, хастаҳолона, ба атроф беалоқа, бо чашмони нимво менигаристанд, тахмин гирифтани мумкин буд, ки роҳи дурро тай намуда меоянд.

Бори гардуна барои як асп хеле вазнин буд: ду сандук, ду той бистару болини ба алоҷаҳо печондагӣ ва якчанд майда-чӯйдаи дигари рӯзгор – дег, табақу коса, сатилҳо; дар мобайн – часади сарди зан, болои онро ба сӯзании обшустае пӯшида аз чашми бегона пинҳон карда буданд.

Синни Мулло Мурад ҳоло аз шаст гузашта, ба мӯйи сару ришаш кайҳо сафедӣ панҷа задааст. Дар сараш кулоҳи зимистонаи аз пӯсти барра дӯхтагӣ, дар тан чакмани

нимдоште аз пашми шутур ва ришта бофтагӣ, китфонаш фурӯ нишаста, ҳоло вай ба он марде, ки понздаҳ сол пеш деҳаро ба ночор тарк карда буд, хеле кам шабоҳат дошт. Мулло Мурод дар ин солҳо на фақат зоҳиран тағйир ёфт, балки феълу хӯяш, муомила ва муносибаташ ба одамон, назараш ба зиндагӣ куллан дигар гашта буд.

Ҷойи гуруру бебокӣ ва дамиданҳои ҷавониро тамкини марди пурдида гирифта, сахтиҳои рӯзгор шасти ўро гардонда буданд, аз ҳақталошӣ ва иззати нафси пешинаш ҳоло қариб нишоне намонда буд. Дигар ў ба муқобили ноҳақию беинсофиҳо, агар мисли пеш намешӯрид, сабаби он алави чашмашро гирифтани айём не, балки фоидае надоштани чунин ҳаракатҳо буд. “Гӯши замона ба мисли девори қиёмат гаштааст, додхоҳӣ суде надорад” мегуфт.

Он солҳое, ки ўро барои якчанд таноб замину ҷуфти гов доштаниш, барои қор карда ба дигарон мӯхтоҷ нагаштаниш ва асосан, барои ба замондорони нав сар нафуроварданиш аз ин диёр ба мулки ноободе бадарға карда буданд, ба қавли мардум, вай аждаҳое буд, аз нафасаш алав мепарид.

Роҳи мошингард дар қафо монд. Ҳоло ба деҳаи ў – Гучумак роҳи мошингард кушодаанд. Азбаски роҳи нав аз поён, хеле масофаро давр зада мегузаштааст, Мулло Мурод аробаро ба роҳи қадимӣ андохт. Ба ў гуфтанд, ки ба сабаби кони тилло деҳа хеле обод шуд, идораи қон кӯпрукҳо сохт, роҳи мошин овард, духтурхона дорад.

Роҳи онҳо торафт аз роҳҳои қалон чудо шуда, тангтару ноҳамвортар мегашт. Ароба дашти васеъро гузашта, ҳоло аз теппазорҳои ноҳамвор дакка хӯрда – дакка хӯрда мерафт. Дар пеш – дар самти офтоббаро аз дур кӯҳҳои қабуд менамуданд.

Мулло Мурод ба ҷониби он кӯҳҳо ҳар боре нигарад, дилашро як хавфи мубҳам мефишурд. Ҳамдиёронаш ҷӣ мегуфта бошанд, имрӯз баъди ин қадар сол ба ҷониби ў ҷӣ

тавр менигаранд, чӣ тавр пешвоз мегиранд?! Ачаб не, ханӯз ҳам Чавлон баринҳо раҳбару раҳнамои мардум бошанд ва байрақ бардошта “Ҳокистари бой рӯи ҳаво шуд” гӯён ба ӯ наздиктар ҳам намеомадагистанд?... Тавба кардам, се-чор нафари бетаъйин аҳли диёрро ба ҳадде аҳмаку аблаҳ карданд, ки баъзе худобехабарон рӯйирост ба девори масҷид мешошидагӣ шуданд-е!.. Моҳинав, Моҳинав, ту маро овора кардӣ, Моҳинав... Не, аслан, ман туро саргардон кардам. Эҳ, афсӯс... Агар ин хоҳиши охирини ту набудӣ, хоки ман дар ҳамон тарафҳо мемонд. Фарзандон баъд аз сари ман, ихтиёр доштанд. Аммо ба ту пеш аз чашм пӯшиданат ваъда кардам, “ғарибмазор намешавӣ” гуфтам. Дар он чӯлу биёбон, дур аз зодгоҳат, бе наздикону пайвандонат умратро ба ҳасрат гузарондӣ, бас аст... Ана, ба диёрамон омадем, азизам. Ҳа, каме монд. Дар зиндагӣ бо ёди он, дар фироқи он чӣ хел оҳ мекашидӣ, медонам!.. Чӣ кунам, дилам хун мегашт, аммо чорае надоштам... Ба ҳасрат аз дунё рафтӣ, Моҳинав... Ман туро хушбахт мекардам, азизам. Бигзор, заминамонро бигиранд, молу маконамро бигиранд, ба ман дар як гӯшаи нодаркори ҳамин кӯҳистон чо диҳанд, ман бо ранчи дастонам зиндагии бениёзи туро таъмин мекардам. Лекин чӣ кунам, ки замона... Як тоифаи коҳилу кафангадо одамони дорою ғайратмандро чашми дидан надоштанд... Хостанд, ки ҳама кафангадо бошанд, бешараф бошанд... Ана ба мақсадашон расиданд..

Ароба талу теппахоро паси ҳам гузашта, соат ба соат ба пояи кӯҳи кабудчатоб наздик мегашт. Ин кӯҳсорон моҳхою солҳо аз пеши чашмони вай дур намерафтанд, вай онҳоро ҳам дар хоб ва ҳам дар бедорӣ, ҳар шабу рӯз чандин бор медид, ба оғӯши дараҳои он омада мерафт, дар оби чашмаҳои он дастурӯ мешуст. Агар дар ягон чо бӯе ба димоғаш расад, ки ба нақхати марғзорони ин кӯҳпоя шабеҳ аст ва онро ёд меовард, дилаш гум мезад,

лахзае сараш чарх мегашту дасту пояш гӯё аз кор мемонд. Инак, ҳамон кӯҳсорон, ҳамон дашту домани азиз ва маҳбуб дар рӯ ба рӯяш, ӯ ҳар лаҳза ба он наздиктар мегардад. Фақат... Чӣ гӯяд, ки чойҳои азизро гӯё бо ними вучудааш эҳсос мекарду ними ҳастии ӯ карахт буд... Моҳинав дигар дар бари ӯ нест...

“Ана, ба дашти Баҳорикор ҳам расидем, Моҳинав, – мегуфт Мулло Мурод дар дил хитобан ба ҳамсари марҳумаш. – Чӣ тавре ки буд, ҳамон зайл мондааст. Ту ҳавои онро ҳамеша ба ёд меовардӣ... Ана, ҳавояш ба рӯякат мезанад... Ҳа, ҳавояш дигар хел... Лекин бе ту, рostaшро гӯям, ҳеҷ чиз ба димоғам асар надорад. Ту будию чашми ман олабро медид, димоғам бӯйро мефаҳмид... Не, Моҳинав, Ҳукумати Шӯро аз гуноҳи ман нагузаштааст. Ман кистам, фаромӯш намекунад. Вақте ки моро аз диёр, ба қавли ҳукуматдорони нав, “ба чойҳои на чандон дур” бадарға кардан хостанд ва ман дидам, ки дигар илоҷе надорам, дар ҳаққи ҳукумати шӯрояшон хостагиамро гуфтам: “Шумо мардуми камбағалро аҳмақ мекунад, ватанашро, дину мазҳабу шарафаш, забону таърихаш, гузаштаю ояндашро нест карданиед?” – гуфтам. Ҳа, ман аз мурдану зистан парвоя надоштам. Аз мӯҳтоҷии якумрӣ марг афзал аст. Агар маро мепарронданд, балки ту рӯзи равшан медидӣ. Не, хато кардам, он гоҳ ба ту ҳам амон намедоданд. Чесам¹ гӯён мебурданат. Ба фикрам, Чавлон дар ҳамон айём ҳама гапу корро ҳамвор карда нишон додааст... Армонат дар дил монд, Моҳинав!.. Барои ҳамин месӯзам, як умр то нафаси охирин сӯхта-сӯхта аз дунё меравам... Бе ту барои ман ҳаёт маъние надорад, сараки пучи гандум барин сар бардошта мегардам, вале бемағзу бечонам, дар ин дунё шаклу суратам мегардад. Миллон-

---

¹ Чесам - член семьи (русӣ) - узви хонаводаи маҳбусони сиёсӣ, ки табақаи маҳсузи маҳбусонро ташкил мекарданд.

миљон мо баринҳоро ин ҳукумат небуд карданаширо ту ба гӯши худ аз мардумон шунидӣ... Мисли ман миљонҳо одамон саргардон будаанд, худат дидӣ... Хайр, чӣ илоҷ, модом, ки ҳоло ин ду кӯдакро ба ман монда рафтӣ, бояд зиндагӣ кунам, онҳоро ба камол расонам. Фаришта бо шавҳараш дар Мирзочӯл монд, шукр ба худо, тинчанд. Ҷанг тамом шуд, Илҳом бедарак рафт! Ту ҳам маро партофта рафтӣ. Ман ҳам дур намеравам. Чунон ки Шайх Саъдӣ фармудааст “ачалам мекушаду дарди фироқам сабаб аст...” Хайр, ҳеҷ гап не, то ҷаҳон будааст, ҷаври ёр бар ёр мегузаштааст...”

Ароба аз баландии санглох ба шиддат ба поён гелиду Мулло Мурад якбора ба худ омад. Вай ҳаросон лачомро ба дасташ гирифтгу сахттар кашид, вале аробаи бод гирифтаре аспи хаста боздошта натавонист. Мулло Мурад ба як ҷусту чолюкии ҳайратовар худро аз ароба ба замин афканду ба ду даст онро дошта, гашташиро суст кард. Вай оҳиста-оҳиста аробаро аз нишебӣ ба поён, ба замини сари чашма фурувард ва сипас аспро аз роҳ берун бурду қарор дод.

– Хамин ҷо Гучумак аст, додо? – пурсид Исом ба таачҷуб атрофро нигариста. Киштзорону дарахтон, дар болотар дуди мӯриҳову садоҳои дигари зиндагӣ – овози сағу мол диққати ўро мекашиданд.

– Не, Гучумак дар қафои ин кӯҳак аст, – гуфт падар ба талу тепаҳои рӯ ба рӯ ишора намуда.

Сипас боз афзуд:

– Ба як ҳисоб омадем, писарам, ин ҷойҳо ҳам замини аҳли Гучумак буд. Ин дараре Ҷало мегӯянд. Ҳу дар болотар як шаш хонавода зиндагӣ мекарданд, – гуфт вай тозиёнаро ба замин партофта. Вай ба ҳар эҳтимол бо хабари замони гузашта суҳан мекард, зеро намедонист, ки дар тӯли ин қадар солҳо дар диёраш чӣ тағйирот ба амал омадааст.

Баъд ӯ Инъоми шашсоларо озод бардошта аз болои ароба ба замин ниҳоду гуфт:

– Шустушӯ кунед, даводав кунед... баъди ним соат ба деҳа медароём.

Ӯ қад-қади рӯдхона поёнтар рафту шустушӯ кард, ду кафашро пур карда аз оби чашмасор хӯрд, сипас ба рӯйи ачрикзор ҷойнамозашро партофту намози пешинро бо рағбати тамом бихонд ва дар хотима аз рӯйи қоида бо овози баланд дуо кард:

– Илоҳо, оқибати кори ҷамеи мӯъминонро бахайр гардонӣ: имон ба саломат, тавфиқ дар бандагӣ, истиқомат дар шанъу шараф... Шифои беморони аҳли Ислом, начоти қарздорони аҳли Ислом, тавфиқи бетавфиқон, адолати подшоҳон, хоҷати хоҷатмандонро раво гардонӣ, бефарзандонро фарзанди солеҳ ато кунӣ, дар вақти рафтани кандани ҷонро осон гардонӣ ва ба нури имон биорой. Худовандо, рӯҳи ҳамин муштипарро аз раҳматат бенасиб нагардонӣ...

Бачаҳо баробари падар “омин” гуфтан дасти фотиҳа ба рӯйҳо кашиданд ва сипас баробари аз ҷо бархостани вай дастҳо ба сина ба ӯ салом карданд.

– Аз оби ин чашма хӯред... модаратон дар ҳасрати ин обу ин ҳаво аз ҷаҳон рафт...

Бачаҳо ба оби чашма андармон гаштанд.

Мулло Мурод ба об менигаристу аз дилаш мегузашт, ки агар ин лаҳза Моҳинав зинда мебуд, аз ин об нӯшида ҷӣ хел шодмонӣ мекард! Дар ҳасрати оби чашмаҳои кӯҳсор буд... Фалак ҷӣ бешафқат аст... Чаро намонд, ки муроди фарзандашро бубинад, як бор оби ватанашро хӯрад, ба дидори наздикону пайвандонаш бирасад?..

Сипас ӯ ба мушташ аз оби чашма гирифтун оғиста ба назди ароба рафт ва як лаби ҷодарро бардошта ба он об рӯйи ҳамсарашро тар кард ва пичир-пичир карда дуо хонд ё сухане гуфт, маълум набуд.

Баъд ӯ ба сари чашма омаду рӯйи алафҳои хушки порина нишаст ва чашмаш ба чунбучӯли бачаҳо ба дарёи андеша ғӯтавар гашт. “Эҳ, ватан, ватан, фақат баъди дур афтодан инсон қадри туро медонистааст! Бесабаб нагуфтаанд: “Ҳуббул ватан минал имонин”, меҳри ватан як чузъи имон аст. Дур аз ту, дар мусофирату ғарибиҳо мӯям сафед гашт. Ба азони муллои ғариб ҳеҷ кас намоз намехондааст, лекин чанозаи ҷӣ миқдор мӯъминонро ба ҷо овардам. Пир гаштам, хоки азиз, ягон ғӯшаи туро обод накарда аз қувват рафтам, акнун ба ҷон орзумандам, ки фарзандонам ба ту хидмате кунанду қарзи маро ҳам адо намоянд. Аммо замона имкон меода бошад ба инҳо? Наход, ки ин болшевикони худобеҳабар ҳаргиз аз мардумони олам ибрате нагиранд?! Ватан, Ватан... ана, Моҳинавро овардам, бигир, ин ганчи ноёбамро ба ту месупорам. Хоки азиз... Дар паҳлӯи вай ту ба ман се газ ҷой диҳӣ, бас аст... Дар паҳлӯи вай... Атри кафан аз хоки ватан қардан ҷӣ хушбахтиё будааст, фақат ман барин фарзандони ғурбаткашидаат медонад, Ватан... Моҳинав агар ин лаҳза зинда мебуд, сангу хоки туро гаштаю баргашта бӯсаҳо мезад. Ману вай дар хоки ту ниҳол ҳам биншонда парваридем, ҷӯй ҳам қандем, роҳ ҳам сохтем, аммо ҳоло ана, ҳамин ду фарзандамонро ба ту супорида меравем... Фаришта бо шавҳараш дар ҳамон тарафҳо монд. Балки замоне баргашта меодагист, кӣ медонад? Дур аз ту, диёри азиз, мо ҳам дар ин дунё як порча замини мурдари ҷон бахшидем, аз шӯраҳок ба киштзор табдиллаш қардем. Ҷӣ илоҷ, замона нотинҷ буд. Охир, ин инқилобро мо эҷод накардем, мо талабгор набудем, балки ношукрии мо ҳам гузашт, кӣ медонад? Баъзеҳо Худоро фаромӯш қарданд, хуни ноҳақ рехтанд, аз ҳаққи сағиру қабир парҳез накарданд... Балки ба қасофати ана ҳамон қасон... Ин ҷаҳон дори муқофот аст, ягон қору нияти банди аз қасми Худо пинҳон намемондааст – теғ

бардоштагиҳо ба тег кушта гаштанд, ғоратгарони молу манולי дигарон оқибат худ тўъмай ғорат гаштанд...”

Аз чӣ бошад, ки ба Мулло Мурад чунин менамуд, ки ҳоло ба деҳааш на фақат барои ба хок супоридани нашъи завҷааш, балки хоки Ватан ўро низ ба худ кашида овардааст. Худаш ҳам ҳайрон буд, ки чаро ин андешаи нохуш ин қадар сахт дар сари вай чо гирифтааст. “Ҳеч боке не, агар хоки диёр кашида омада бошам, розиам. На хар фарзандро хоки Ватан ба худ мекашад...” Сипас боз худро тасаллӣ бахшиду ин ҳикмати кадом як шоири пешинро замзама кард:

Аз марг маяндешу ғами ризқ махўр,
К-ин ҳар ду ба вақти худ ночор расанд.

Вай бо ҳамин ҳикмати пухтаву санчида гўё андешаҳои хушу нохуши худро чамъбаст кард.

Зотан, дар он айём мардуми деҳа ба бозгашти фарзандони бедаракрафтаи худ одат карда буданд. Аскарони маъйубу маслуҳ, ки баъди чанг дар бемористонҳои Сибир намурда буданд, ҳарбиёни асирафтада аз хорича, баъзеҳо аз маҳбасҳои Шимолу Шарқи Дур, баъзе мардон аз баталюнҳои коргарӣ бармегаштанду бармегаштанд. Киштзору боғу чарогоҳ ба дастони мардон эҳтиёҷманд бошанд ҳам, ҳеч кас ғами онро намехўрд. Баръакс, замондорони нав мардони бахушу ақлмандро чандон хуш надоштанд. Баъзан чунин мардони ғаюр ва сарбаландро, ки дирўз аз офати чанг ё бадарғаю маҳбас вораста буданд, ба каналковӣ мефиристонданд. Аз канал на ҳама саломат ба диёр бармегаштанд. Ҳолдонҳо мегуфтанд, ки қад-қади канали Фарҳод гўристонии каналковони номурод тўл ёфтааст.

Баҳор ҳоло беваю бечораҳоро зор-зор гирёнда, бо нозу нузи зиёде оҳиста ба дашту дараҳо қадам мениҳод. Дар шаҳру деҳот нон набуд. Шаҳриён бо карточка бошад

ҳам, андаке нон мегирифтанд, вале ҳукумати болшевикон ҳоли мардуми деҳотро, мисле ки ба худои азза ва чалла, ки ба мавҷудияти он эътимод надоштанд, ҳавола карда буданд. Мардуми гурусна “ба алаф расидем, дигар наме-мурдагистем” гуён шодмонӣ мекарданд, вале кӯдакони заиф аз нони алафӣ ҳам мемураданду мемураданд.

Одамон аслан аз ғалаба не, аз тамом шудани ҷанг шодӣ мекарданд, гумонашон азоби гушнагӣ гузашту дигар ҷанге, ки то охирин донаи ғалларо барои он мефиристанданд, ба охир расидааст. Вале ҳоли мардум ҳеҷ бех намегашт, ки намегашт. Колхоз ҳамон колхоз, ҳукумат ҳам ҳамон ҳукумат буд. Бинобар он, ҳоло дигар касе ҳаҷ надошт, ки ҷуну ҷаро гӯяд. Ғаллаю хушкмева ва маҳсулоти ҷорворо ба давлат гӯён мефиристанданду мефиристанданд. Дар баҳои музди кор колхоз ба ҳар хонавода бист сотих замин доду бас. Бар замми ин деҳқони бечора ҳақ надошт, ки аз деҳа баромада ба ҷое равад, дар шаҳр-ҳо кор ҷӯяд ё мардикорӣ кунад.

Бо вучуди ин фарзандони аз офатҳо зиндамондаи Гучумак аз ҳар канори дунё бо ёди диёр ва пайвандони худ меоманд. Ба истиқболи ҳар як аскарӣ аз маркази ноҳия ба роҳ баромадагӣ қариб тамоми аҳли Гучумак ба пешвоз мерафт. Аз шаҳр асосан, пиёда, баъзан ба аспу хари барои давлат бор бурдаи колхоз савор меомаданд. Ҷавонони ҷолоки деҳа хабари ояндагонро шунида то ду фарсанг раҳ рафта, онҳоро пешвоз мегирифтанд, ҳатто дар роҳ дар ягон деҳа хобида, рӯзи дигар ҳамроҳи он аскар меомаданд. Пиру ҷавон, марду зан аз деҳа берун ба сари роҳ баромада, агар бекорӣ фасли зимистон бошад, баъзан тамоми рӯз интизор менишастанд. Дасту дили мардум кайҳо ба кор сард гашта буд, бо валвалаи саркор аз таҳдиди раис тарсида, ба ночор ба кори саҳро мерафтанд. Кори маҷбури барақа ҳам надошт. Истиқболи аскарон аслан барои дар як ҷо ғун шуда ҳасрат кардани зану

марди деҳа баҳонаи табъи дил буд.

Барои муждагонӣ ба онҳое, ки хушхабари омадани аскарро ба хешовандонаш меовардонд, дар бенавотарин хонадон ҳам ягон рӯмол ё тоқӣ ёфт мешуд, вале барои шиками фарзанди аз мусофират баргаштаре сер кардан ба дастархон ноне монда наметавонистанд. Бо вучуди ин, барои шодиёна гирифтани баъзеҳо фидокориҳое мекарданд, ки ҳама ҳайрон буданд. Хаткашони деҳа Аваз писари усто Нозим – Юсуфро, ки аз баталюни коргарӣ бармегаштаст, дар шаҳр дида, ҳама корашро партофта ба деҳа давидааст. Роҳро миёнбур карда аз кӯҳи барфӣ гузашта омада, аз хонаводаи усто як рӯмоли миёнбанд муждагонӣ гирифтааст. Асосан, муждагониро чӯпонҳои рамаи колхоз мегирифтанд. Онҳо ҳамеша дар дашти Баҳорикор дар сари роҳи калон молбонӣ мекарданд. Дар роҳи бекас ҳар касе пайдо шавад, сараввал онҳо мидиданд.

Мардум аз ҷанг омадагонро оғӯш гирифта вохӯрӣ мекарданд, занҳо бо чашмони гирён аз сари меҳр дасту китфони онҳоро сила карда ҳолҷӯӣ менамуданд. Се-чор рӯз дар хавлии аскарӣ навомада мисли он ки тӯй бошад, аз сахар то шом қадами ҳамдеҳагон канда намешуд. Зану мард – ҳамдеҳагон барои муборакбодӣ ва чашмравшан гуфтан меомаданд. Саргузашти он марди ҷангиро гаштаю баргашта мешуниданд, ордену медалҳояшро аз даст ба даст гирифта мидиданд, кадомашро барои чӣ хел часорат гирифт, савол карда таъйин менамуданд.

Мардони дар ғурбатафтода ва ҷангозмуда аксаран тағйири хислат карда омаданашон ҳамдеҳагонро ҳайрон мекард. Баъзе аз мусофират хомӯшу камгап ва ба атрофиён нобовар гашта меомаданд. Баъзе мисли Ҳосил ҳазл-кашу базлагӯ гашта буданд.

Ҳакими якпоя пеш аз ҷанг чӯпон буд. Дар ҷанг як пояшро аз зону дода, ба душман асир афтода, дар асорат забони олмониро омӯхта омад. Вай баъзан гулдуррос

зада ба олмонӣ суҳан мегуфту ҳамаро механдонд. Хурду калон ба даври вай гун шуда, баъзан зорӣ мекарданд:

– Як бор ба немисӣ гап зан, аз қадакот садқа, чорта хандем-е!

Баъд директори мактаб ўро ба кори муаллимӣ гирифтун ҳам аҳволи маишати худӣ Ҳосил соз шуд, ҳам баҷаҳо рости дурӯғ ба олмонӣ омӯхтан шурӯъ намуданд. Дар он айём қариб ҳамаи муаллимон хатмкардагони мактаби ҳафтсолаи деҳа буданд. Қадоме ба ҳамин Ҳосили якпояи беозор ҳам адоват доштааст магар ё аз рӯи нотавабнинӣ ба боло хабар додааст, ки вай дар асорати душман буда, дар мактаб ҳаёту зиндагии капиталистонро ташвиқу тарғиб мекунад, масалан, боре ба баҷаҳо гуфтааст, ки немисҳо ҳалолкоранд, дар деҳқонӣ ҳам, дар бобати сохтмону саноат ҳам пешқадаманд ва ғайра. Хулоса, Ҳосили бечораро ба чурми “беғонапарастӣ” аз кори муаллимӣ ронданд, сахл монда буд, ки ҳабашиш кунанд. Чун Ҳосил дар асорат хунариҳои зиёд омӯхта буд, чандон хори нақшид – аз пӯст чарм пухта кафшу мӯзаҳои хушсохт дӯхта таъмини маишат карда гашт. Хусусан, чорукҳои аз резини чархи мошин сохтаи ўро ҷавонон ҳамчун кафши мӯди охири талош карда мехариданд.

– Аз домоллои немис тӯмор гирифта будӣ-чӣ? Нафасаш балогардон будаст, муаллимиро аз дастат гиранд, устои гулдаст гашта ном баровардӣ! – гӯён ҳамдеҳагон ба шӯҳӣ ба китфи вай зада механдиданд.

Дар деҳа хангоматалабон аз ҳама зиёдтар Хушмуроди Зардро гаранг мекарданд, то аз қиссаҳои арсаи ҷанг ҳикоят кунанд. Ў рости дурӯғро ба ҳам баста ҳикоятҳои аҷоибу ғароиб дошт. Боре қадоме аз кунҷқовон оҳиста, ба тарзи маҳрамона аз мардаки содаву худотаре мепурсад, ки вай дар ҷанг ҳамагӣ чанд фашистро куштааст. Хушмурод мегӯяд:

– Бовар кун, ба ту дурӯғ, ба худо рост, одам накуш-

таам, дар пеши холиқи ҳаждаҳ ҳазор олам бегуноҳам...

– Наход? Дурӯғ мегӯед, – таҳковӣ мекунад он мард.
– Куштагӣ шумо. Хайр, гунаҳгор шумо не, худи немисҳо зер карда омаданд-ку! Натарсед, гуфтаи гиред...

– Не, валло, ҳурмати нон, ман ба хуни ҳеч бандаи худо зомин нашудаам, – гуфтааст Хушмурад. – хуни ноҳақ, як рӯз не як рӯз, аз гиребони кас мегирад, додар.

– Командиратон “паррон” гӯён амр кунад, напаррондед? – боз мепурсад он марди шайтон.

– Аз даруни хандақ ҳеч касро намедидем. Дуд, чанг. Паррон гӯянд, туфангамро ба ҳаво рост карда мепаррондам-дия...

Ин гуфтугӯро худи ҳамон рӯз қариб ними деҳа шумида, дигар ба Хушмурад дар ҳеч ҷо раҳи гузар намедоданд: яке дар ваҳшат мегуфт, ки корашро тафтиш мекунанд, барои хиёнаташ ба Ҳукумати Шӯро ҷазо мегирад, бешак дар Сибир мурда меравад, дигаре мегуфт, ки ҳанӯз ҳам дер нашудааст, бозгардад, ба аскарӣ равад ё ба кори милиса ва ягонта фашисти зиндамондаро кушта ояд ё ҷосусеро бигирад, он гоҳ об бо лаби ҷӯ баробар мешавад, ҳукумат аз гуноҳаш мегузарад.

Бечора Хушмурад қариб ду-се ҳафта дар изтироб зиндагӣ дошт, ҳар бор агар ба деҳа мошине ояд ё савораи ношинусе пайдо шавад, дилаш таҳ мекашид, ки аз пайи гирифтани ӯ омадаанд. Сараввал шабҳангом ягон-ягон ба хонаҳои фаъолони деҳа рафта имдод хост. Онҳо ӯро бештар дар ваҳшат афканданд. Хушмурад ба баъзе ҳазлқашу мазохгарон суҳанони саҳт ҳам гуфт, то ин навъ ҳазли хатарнокро фаромӯш кунанд. Ниҳоятан, ӯ ба тақдир тан дод: “Барад-мебарад, одам дар пешониаш будагиша мебинад...” гуфт марди бечора.

Хайрияти қор, ҳеч кас аз ин хусус ба НКВД хабар нарасонд ё ҷосуси ҷамоати он дар деҳа ин шӯхиро ба хабар додан сазовор надид магар, Хушмурад дар амон

монд. Вагарна раиси колхоз ҳам, раиси ҷамоа ҳам ба рӯйи Хушмурод дари умеду офиятро баста буданд.

– Шумо девона шудед магар?! – воқеаро шунида раиси колхоз Парча бо фиғон ба ӯ дарафтода буд. – Барои як даҳан “техникаи немис зӯр” гуфтаниш Ҷаъфарро гумном карданд, намедонед-чӣ?.. Охир, шумо рӯйирост, ман ба осиеби душман об рехтам гуфтед-а, медонед?! Дар таҳи бомба монда майнаам осеб дидагӣ гӯед... Ба назди ман омаданатонро ҳам, ин гуфтугӯро ҳам ягон ҷонзот нафаҳмад.

* * *

Мулло Муродро низ мардуми Гучумак тӯдакашон ба роҳ баромада, истикбол карданд. Вале ҳама хомӯш, бо авзои ҷиддӣ, нигоҳҳо саволomez, бесухан мепурсиданд: “Тинҷӣ? Ба ту чӣ гап шуд? Қадом шамол туро ба ин сӯ овард? Ба чӣ ният омадӣ? Охир, ин Ҳукумати мо аз гуноҳи душманонаш ҳеҷ намегузарад-ку!.. Инкивиди як бор гирифтагиашро дигар хати амонӣ надодааст...” Фақат занону бачаҳо бепарво бо чеҳраи кушод, хушнуд ба рӯи вай менигаристанду марҳабо мегуфтанд. Мардони деҳа, хешовандон ягон-ягон омада ӯро оғӯш гирифта ҳамдардӣ изҳор доштанд.

Мулло Мурод хомӯш даст ба бар гирифта ба халқ таъзим кард. Ва сипас дар ҳолате, ки аз изтироб лабонаш пир-пир мепариданду ришаш меларзид, ба сӯи ароба ишора карду гуфт:

– Моҳинавро овардам...

Аз чашмони вай якбора қатраҳои ашк рехтанду рӯяшро шуста дар ришаш дармонданд.

БОБИ ДУЮМ

НООМАДАГОН АГАР БИДОНАНД...

Барфҳо об шуда зимистон аз ҳавливу боғот ва дашту сахро доман барчида бошад ҳам, нафаси сарди он ҳанӯз боқӣ. Баҳор омад-омад дошт, вале ҳанӯз қадами устувор наниҳода буд. Заминҳо – урён, ба чуз кӯҳсорон, ҳама олам ба мисли мусофири раҳомаде, ки роҳзанон чома аз ӯ баркандаанд, холӣ менамуд. Хонаю ҳаммаҳо ҳам, шикаму чашми одамон ҳам монанди качкӯли гадоёни бешумори дар ба дар, деҳа ба деҳа овора, холӣ гашта буд. Пирони солдида дар ҳарос гиребонашонро гирифта “тавба” мегуфтанду иқро мекарданд, ки дар ҳеҷ давру замон ин қадар мардум ба кӯйи гадоӣ наафтада буд. Дар ҷавоби гадоёни садақаталаб баъзе мардон радди эҳсон карда ба дард мегуфтанд: “ҳеҷ чизам нест, шабушкама садақа кунам? Агар ту барин қуввати рафтор медоштам, худам ба гадоӣ мебаромадам, бародар...” Аслан, аксари одамон фақат нангу номус гӯён гадоӣ ва ё дуздӣ намекарданд.

Дар Гучумак пайдо шудани Мулло Мурод ба як бор ҳамаро ҳайрон кард. Агарчӣ аҳён-аҳён ин гуна фарзандони бедарак рафтаи деҳа пайдо мешуданд, ҳатто баъзеҳо баъди хати сиёҳ гирифта, азо кушодан ҳам, аз ҷабҳа зиндаю саломат баргашта омада буданд, вале мардумро ба ин дараҷа моту мабхут накарда буданд. Ҳазл не, марде, ки рӯйирост ба Ҳукумат тараф афтада, колхозу инкивиди – ҳамаашро дар ғоратгарию беинсофӣ муттаҳам карда буд, зиндаю саломат, замин зер карда озод гаштаст-е! Баъди бадарға гаштанаш аҳли деҳа Мулло Муродно чун марди донишманду диндор, ҳалол ва часур дар ёд медошт, баъзан ба ҷавонон дар ҳаққи ӯ бо муболиға хикоят мекарданд.

Сараввал, ба чуз амаку хоҳар ва ду-се нафар наздико-

ну пайвандонаш дигар ҳеҷ кас ба вай гӯё эътибор наме-
дод, саҳеҳтар ин аст, ки часорат намекарданд бо “душ-
мани халқ” қору боре дошта бошанд. Аз ҳамин вачҳ,
мурдаи Моҳинавро додари хоҳаронаш соҳиб шуданду то-
бути ӯро аз ҳавлии падараш бароварданд. Ба ҷанозаи
марҳум аз муқаррарӣ зиёдтар одам ҷамъ омад. Одамон
барои ба ҷанозаравӣ якдигарро кашола мекарданд,
мабодо агар боз “думи душман-пушман” гӯянд, ҳама
ҳамқисмат бошанд.

Аз дафни ҳамсараш моҳе гузашта нагузашта Мулло
Мурод ночор ба иморат сар кард. Аз ҷордеворҳои санги-
ни ҳавлии падараш девори хонаро таъмир карда, ҷор-
панҷ болори кӯҳна ёфта монду бомаширо пӯшид ва бо
писаронаш кӯчида даромад. Дару болорёбӣ дар кӯҳистон
дар он айём аз ҳар мушкиле мушкилтар буданаширо Мул-
ло Мурод намедонист. Колхоз ба дарахти беду сафедор
кирон овардаст. Ба азобе аз ҳар дар талабида, ҳар як
болорро ба ду кило ҷуворӣ иваз карда овард ва дар ин
савдо хеле пули ғункардаширо аз даст дод. Ба пули ҷор
даре, ки яке аз ҳамдеҳагон аз мемонхонааш канда дод,
якто буз харидан мумкин буд. Як буз дар он айём дорои
калон ҳисоб меёфт. Аксари қулӣ хонаводаҳои Гучумак
орзу мекарданд, ки бузе дошта бошанд.

Хешу таборон аз ошқоро ёрию ҳамкорӣ, ба вай
худдорӣ мекарданд.

Мулло Мурод агарчи қисмати ҷандин нафар ҳам-
деҳагони ба ҷурми “думи душмани халқ” ба таъқибу
укубатҳо гирифта гаштаре неқӯ медонист, аз ҳамдиёрон
озурда буд. Раиси колхоз Парча омадани ӯро гӯё надида
ва нашунида буд, аз роҳи поёни хонаи ӯ савори аспӣ
сафедаш сарҳам мегузашт. Худо хайре диҳадаш, боз Ҷав-
лони Урус ҳамроҳи Салими Зоғак ба хонаи ӯ омада ҳол-
ҷӯй карданд. Мулло Мурод агарчи аз канорҷӯии баъзе
ҳамдиёронаш озурда буд, онҳоро хуш истикбол кард ва

хурсанд шуд, вале бо як байт шеъри аз девони кадом як шоири гузашта хондагиаш дардашро изҳор кард:

– Ба рӯзи нек агар ҳазор дӯстат бошад ҳам, боз гуфтаанд: “Якero баҳри ғам хӯрдан ниғаҳ дор!..”

– Э, марҳабо...

– Э-э, Мулло Мурод... – мад кашида соҳибхонаро сидқан ба канор гирифт Чавлон ва сипас афзуд: – Ҳазрати Бедил гуфтаанд: “Ғаҳ фиरोқу гоҳ васлу гоҳ шодӣ, гоҳ ғам, бар сари фарзанди одам ҳар чӣ ояд, бигзарад...”

– Ҳа, боракаллоҳ, ҳамааш мегузарад, – сухани ўро тақвият бахшид Салим, ки ҳоло аз вачҳи андозгундориаш “заюм” ҳам мегуфтанд. – Ҳукумати Шўро, қурбонаш шавам, адолату фуқаропарвариаш катӣ чаҳона гирифт-дия! Ба фуқарои худ ҳам чазо медиҳад, ҳам мебахшад... Тарбия мекунад...

Чавлону Салим аз ҳамсолон ва чўраҳои айёми бачагию чавонии Мулло Мурод буданд. Дар бачагӣ ҳар се дар мактаби масҷиди деҳа аз мулло Муҳаммадшоҳ баробар сабақ мегирифтанд. Чавлон Хоҷа Ҳофизро сар карду ба поён нарасонд. Мулло Мурод таҳсилро идома дода Мирзо Бедилро фурувард. Сонитар, дар солҳои аввали инқилоб чаҳор сол ба чурми ташвиқи афкори аксулинкилобӣ маҳбус монду дар маҳбас аз як нафар собиқ мудариси мадрасаи Бухоро хеле таълим гирифта, илмашро расо кард ва баъди озод гашта ба деҳа омаданаш дар байни мардум ҳамчун донишманди аҳкоми шариат ном баровард ва мардум ба номи ӯ аз рӯйи эҳтиром лақаби “Мулло”-ро илова бастанд.

Мулло Мурод чўраҳои бачагиашро бо муҳаббат, хеле самимӣ ҳолчўй кард, бо чою нон дилчўй намуд. Ҳар се ҳам аз якдигарӣ дар биму хавотирӣ, бо ҳазор эҳтиёт суҳан мегуфтанд. Дар омади суҳан, Мулло Мурод кунҷковии онҳоро пай бурд ва мухтасаран саргузашташро гуфта, аз ҷайб “хати сафед”-ашро бароварда ба раиси ҷамоа

нишон дод.

– Мабодо гумон равад, ки ман хилофи қонун ба ин тараф омадаам... ин хати амониरो дода буданд... – Ӯ амин буд, ки ин ҳар ду ҷосуси НКВД ва ОГПУ ҳастанд ва тахминаш беасос ҳам набуд.

Мулло Мурод саргузашти талхи худро ҳамеша дар ёд дошта бошад ҳам, аз рӯзгор чандон дилгир ва озурда намегашт, чунон ки собиқаи Ҷавлонро дар хотир оварад. Ба ақидаи ӯ Ҷавлон баринҳо ба халқу ватан хиёнат карданд, мардум ба доми фиреби онҳо даромада, ба ин ҳама укубатҳо гирифта гашт. Агар Ҷавлон за тарафи худо сазое наёбад, Мулло Мурод дигар умедашро аз адлу инсофи парвардигор ҳам буридан мехост. Вале ӯ амин буд, ки Ҷавлон баринҳо ногузир аз муқофоти амал бенасиб намеравад. Ӯро ҳар замон пеши назар буд, ки чӣ гуна баъди инқилоб раҳмати Хушвақту ҳамин Ҷавлон раҳнамои комиссияи озуқа, милиса катӣ ҳавлӣ ба ҳавлӣ гашта хонаковӣ мекарданд, молу ғаллаи мӯъминонро ба зӯрӣ мегирифтанд. Сараввал, “инқилоб заминро обро ба ҳама баробар тақсим мекунад” гуён мардумро умедвор карданду баъд ҳамаро кашаида гирифта колхоз сохтанд, яъне, ба давлат доданд. Қонуни инқилоб, шиори он, давлати он бар ҳамин навъ дурӯғу дағо асос ёфт. Мулло Мурод ба ҳар беинсофӣ тан диҳад ҳам, ба моли мардум дасти тааддӣ ва таарруз дароз кардани Ҷавлонро ҳаргиз намебахшид. Дар ҳамон айём ин ақидаи худро ба вай гуфта буд: “Ҳишти аввал чун ниҳад меъморо қач, то ба охир меравад деворо қач...”

Мулло Мурод ҳамеша ба неку бади ҳукуматдорон ҳолисона нигариста, натиҷаи дуруст бардоштан мехост. Ӯ рӯзнома мехонд, аммо ба валвалаю ҳаёҳуи рӯзномаҳо бовар надошт, ҳар як санадро бо ҳақиқати ҳол таққос карда менигарист. Аз ин вачҳ аз мутолиа бештар дилтанг мегашт ба дил меғуфт: бо дурӯғу дағо то ба кучо мераф-

та бошем?!

Кӯдакони гушнаю зорро аз чанголи марг гирифта парвариш кардани Ҳукумати Шӯро ро қоил буд, аммо волидаини бисёре аз он кӯдакониро ба таъбиду таъзиб ва ё гуруснагӣ ба ҳалок расонданашонро сабаб чист, ҳеч нафаҳмидам. “Кӣ медонад, балки об аз боло соф асту онро дар поён лой мекунад...” мегуфт вай худ ба худ монанди аксари мардуми он замон дар аҷаб аз гирудори беохири Ҳукумати коргару деҳқон. Дар он айём дар забони Чавлони Урус фақат як сухан буд: “Бойҳо хуни халқро монанди зулук мемакиданд.” Худаш ҳам дар чавонӣ чоряк-кор буд. Киштукори чил таноб замини бойи даҳбедиро ба зимма гирифта дар охири тирамоҳ аз ҳар чор як ҳиссаи ҳосилро мегирифт. Имрӯз агар колхоз чоряки ҳосили ин заминро ба деҳқон меод... Даҳякашро ҳам намедихад, муфт кор мефармояд...” – ба дил меандешид Мулло Мурод.

Аз пайи ҳезум боре Мулло Мурод ҳамроҳи писараш Ислон ба ҷониби кӯҳсор рафту сари роҳ ба замини меросии падару бобоёнаш нигарист: дар боғе, ки танга барин нури офтоб ба замин намефуромад, ҷо-ҷо дарахт мондааст, ҳамаро буридаанд, боғ ҳоло бо як қитъа замини санглох табдил ёфтааст. Сӣ таноб замини обиро юнучқа кориданд, он ҳам дар ҳар як газ як бех, ба номаш юнучқа.

Мулло Мурод рӯйи харсанги канори рӯд ништа ба дарёи андеша ғўтавар гашт: “Чӣ меҳаҳад ин ҳукумат, чӣ ният доранд ин одамон, худо медонаду худашон... Охир, ҳамин замини меросиамро ба ман диҳанд, худи ҳамин сол ман мардуми Гучумахро, ки аксар як-ду моҳ боз рӯйи нони чавинро ҳам надидаанд, аз нон сер мекунам... Ба колхоз бе ин замин ҳам, бе ману бачагонам ҳам ҳеч зарар намерасад-ку! Барои чӣ ҳукумат фуқарои бечораро ин қадар азоб меода бошад?... Охир, мол ҳам, замин ҳам бесоҳиб ҳеч мешаваду бас. Наход ҳаминро нафаҳманд?!”

– баъзан худ ба худ фиғон мебаровард вай ба мантиқи кори ҳукуматдорон ҳеч сарфаҳм нарафта.

Чавлону Салими Зоғак ҳамон рӯз қариб се соат ҳамроҳи Мулло Мурод нишаста саргарми сӯхбат се чойники калон чойи кабудро хӯрданд. Дар тӯли ин қадар сол дар деҳа кӣ мурду кӣ зист, чӣ воқеаҳои аҷоибу ғароиб рӯй дод, авзoi замона – ҳамаро ба таври худ таҳлил карданд.

– Баҳман-полвонро ёд доштагистед, Мулло? – Салим одатан ба сухан бо савол шурӯъ мекарду сипас тавзеҳ меод. – Баттол думи душман баромад, гирифтанд. Несту нобуд гашт.

– Дар сари роҳ моли резаи колхоза мебонистаст, дусе нафар калонҳо савора мегузаранду чӯпона ба гап мегиранд. Хайр, Баҳман-полвон чӣ меғӯяд ба мо пинҳон, шояд, ман меғӯм, аз рӯзи сахташ шикоят кардагӣ-дия... – Чавлон-Урус сухани ҳамсӯхбаташро бурида эзоҳ дод.

– Не, тақсир, – Салим шаҳодати ўро рад мекард. – ба ман худааш гуфта буд, ки аҳволамо пурсиданд, замин дорӣ, мол дорӣ гуфтанду ман ҷавоби савол кардаму гуфтам: “Хок дорам! Марги ин заминдории ману молдории ман!” Ҳурмати ҳамин дастархон, айнан ҳамин тавр гуфтаст.

– Хулосаи калом, бо амри ҳамон калонҳо колхоз ба Баҳман-полвон як гови дӯшой дод, бачаю качаҳош ширашро хӯрда гаштанд, полвон хурсанд буд, – боз ба тавзеҳ додан шурӯъ кард Чавлон. – Як замон ҳамон калонҳо ба ҳукумат душман баромаданду дар марказ ба даст афтоданд, ана баъди ҳамон, полвонро “ту ҳам думи душман” гӯён пешандоз карда рафтанд. Аз афти кор, ба ҳамон гурӯҳ фуromaд-дия, компания карданд, компания! – сухани худро хулоса кард Чавлон.

– Номаълум Баҳман-полвонро ба тарафашон кашида будаанд-дия, – ҳукм мекард Салими Зоғак. – Гуфтам-а, моли колхоз ҳеч барака надорад.

Дар байни инкилобиён одамони боинсоф кам набуданд, аммо аксарашонро тӯҳмат баста “душмани халқ, ҷосуси империализм” гуён батадрич нест карданд. Инкилоб гурзамор барин баччахор баромад, – мегуфт ба дил Мулло Мурад.

Аз ҳамон рӯз сар карда салому алейки Мулло Мурад бо аҳли деҳааш ба тадрич барқарор гашт.

Сонитар вай аспашро ба бозори як деҳаи дури қазокон бурда фурӯхту як модагов ва чор буз харида овард, ки ин қадар мол дар он айём сарвати беҳисоб ба шумор мерафт ва соҳиби онро бемуболиға “бой” меҳисобиданд. Солҳои қаҳтии чанг мардум аз ғалла то кунҷора, аз мурғ то гӯсфанду гов – ҳар чӣ хӯрдани буд, хӯрда буданд ва ҳоло дар деҳот хонадони молдор як-як ба назар мерасид.

Гучумакиён оҳиста-оҳиста бо чашми худ медиданд ва боварӣ пайдо карданд, ки аз ин мард, ки душмани ҳукуматаш мегуфтанд, имрӯз ба онҳо ҳеҷ осебе намерасад ва зиёда аз он ҳеҷ тамаъ надорад, балки метавонад кӯмак кунад. Бинобар он, оҳиста-оҳиста ба вай наздик мешуданд. Вале баъзе мардуми оқибатандеш қисмати Баҳман-полвон баринҳоро дастур гирифта, аз қаробат ва додугирифт бо ӯ ҳаддалимкон худдорӣ мекарданд.

Мулло Мурад ҳам кам-кам ба халқ ҳамроҳ мегашт. Хоҳ бовар кунанд, хоҳ не, ба тӯю азои ҳамдеҳагон мерафту изҳори ҳамдардию муборакбодӣ мекард. Азбаски он солҳо тӯии мардуми оддӣ тӯй барин ҳам набуд, асосан, бо иштироки чор-панҷ нафар мӯйсафедон ва ҳешу табори наздик мегузашт ва ба номаш “тӯй” мегуфтанд. Фақат ба нияти муборакбодӣ ҳам ба дари онон рафтан ба Мулло Мурад баъзан мушкили саҳт буд.

Дар деҳот ҳоло ному нишони собун набуд. Мулло Мурад аз ишқор собун мепухт ва ҷомашӯии хонаводаашро худаш саранҷом меод. Чӣ тавр ҷомашӯй кардану модагову бузҳоро ҷӯшидани вайро баъзеҳо латифавор ба

якдигар гуфта, механдиданд.

Гадричан рӯзгорашро рост мекард. Як-як боми чордевори хонаҳои фурӯафтидаи ҳавлиашро пӯшид, рӯзгорашро сомон бахшид. Вай дуредгарӣ мекард, аз пӯсти мол чарм пухта, кафшу мӯза медӯхт, пинадӯзӣ дошт, – хулоса ба тавассути ҷаҳди зиёд ва хунарҳои худ маишати рӯзгорашро беҳтар аз дигарон таъмин мекард. Баъзе аз мардуми Гучумак, агар аз имоми деҳа дилмонда ё норозӣ бошанд, ўро ҳамчун мулло ба лозимонади худ даъват мекарданд. Дар ин гуна маврид Мулло Мурод узрҳо пеш меовард, то аз корҳои диния, ки ба ҳукумат ҳеч хуш намеояд, дар канор бошад, аммо ҳамдиёронро ранҷонидан намехост.

Аз ҳамин сабаб соли аз миён гузашта-нагузашта дар деҳа ба шахси худ бадхоҳон пайдо кард. Баъзан ҷӯпон моли ўро ба чаро намебурду узр мегуфт, ки ў узви колхоз нест, дар ёбони колхоз чаридани молаш манъ аст, гоҳи дигар аз кӯх ҷӯбу ҷаҳс ё ҷӯроби ҳезумӣ гирифтани ўро манъ мекарданд.

Баъди тафтишу таҳқиқи бо рухсати райком ўро баъди як сол ба колхоз қабул карданд. Агар ў дар колхоз кор накунад, дар ҳудуди колхоз зистанаш мумкин набуд. Паспорт намедоданаш то бираваду дар ягон корхонаи шаҳр ба кор дарояд.

Мулло Мурод галабониро ба зимма гирифт ва колхоз дар ивази қораш ба хонадони вай бист сотих ё ба ҳисоби пешиниён панҷ таноб замини рӯйидарича дод. Замини сангзори камҳок, обёриаш мушқил бошад ҳам, аҳли хонавода аз ин инояти колхоз хурсанд буданд.

Мулло Мурод баъди кор, бегоҳиҳо бо писаронаш дар ин замини пурсанг он қадар кор мекарду арақ мерехт, ки ҷаҳди ўро дида дӯстонро ба ҳоли ў дил месӯхту баъзе пирон мегуфтанд: “Ҳамин қадар боғу замини ин мардро гирифта колхоз хароб карда партофту акнун ба

вай ҳамин санглохро замин кун гӯён доданажба наме-
сӯзед магар?!”

Боре вай галаро хабар гирифта аз кӯҳсор омаду монанди ҳамеша лаҳзае нафас рост кард ва сипас ба чониби замини рӯйидарича равон шуд. Ислом хеле вақт боз хар катӣ пору мекашонду ба замин мерехт. Вай даъво мекард, ки тӯдаҳои поруи кашондаи ӯро касе аз замин бардошта бурдаст, аммо падар ба ин гап бовар накарда механдид. Ислом дар даъвиаш исрор мекард.

Мулло Мурод дар ҷавоби даъвои писараш шумхандае намуду гуфт, ки “инро ба ман гуфти, вале назди каси дигар нагӯй”. Баъд Инъоми ҳафтсоларо аз болои ҷуволӣ пору ба хар савор карду ҳамроҳи Ислом пиёда ба тарафи муқобили рӯд, ки заминашон дар он чониб воқеъ афтада буд, равон шуд.

Моҳи савр. Баҳори кӯҳистон бо ҳазор ранг таровату назокат одамро мастӣ мебахшид. Дар чордеворҳои поёни ҳавлӣ шилха сабзида ба қади одам баробар гашта, бӯи талхи чорӯби кабуд димоғро ба хориш меовард. Сари роҳҳо, қабати сангҳо гулу гиёҳ ҷӯшида буд. Оби рӯд хеле зиёд гашта аз он ҳоло харсавор мегузаштанд. Аз зовҳо парида шав-шув кардани он шабҳо ба гӯш монанди мусиқии дилнавозе гоҳ баланду гоҳ паст расида, гучумакиёнро гӯё алла мегуфт.

Онҳо ба сари замини рӯйидаричаашон расиданду аз болодаст, аз тарафи Қӯрғон, аз бинои сафеди мактаби деҳа садои маҳини зангӯла аранг-аранг ба гӯш расид.

– Додо, ман дигар ба мактаб намеравам? – ногаҳон савол кард Ислом. – Синфи ҳафтумро тамома накардам...

– Русӣ хондӣ, ўзбакӣ... дар охираш агар камтар тоҷикӣ ҳам хонӣ, зиён надорад, – гуфт шӯхиомез падар.

– Китобашонро дидам, хонда натавонистам. Бисёр “дар” мегуфтаанд. Дар-дар-дар... Сари ҳар сатр “дар” менавиштаанд... Гуфтам, ки даричааш нест магар? Бачаҳо

хандиданд.

– Вай “дар” дари дутабақаи хона не. “Да ин чо” ё “да он чо” мегӯем-ку... – эзоҳ дод падар.

– Ҳа-а, бачаҳо фаҳмонданд. Бачаҳои синфи шашуму ҳафтуми ин чо мисли синфи дуҷуми мактаби Мирзоҷӯл барин ҳичо карда китобро мехонанд. Забони русиро сирф намедонанд.

– Саҳарӣ хез, ман туро ба мактаб барам, – гуфт падар хитобан ба Ислон.

– Додо, додо, ман ҳам... Ман ҳам ба мактаб рафтан мехоҳам, – гуфт Инъом бо дасташ аз бари чомаи падар кашида.

– Имсол барои ту дер шуд. Мактабдор туро намегирад. Тирамоҳ меравӣ. То тирамоҳ китоби ҷӯраҳота гиру хон, шояд ба синфи ду қабул кунанд.

– Кайҳо ба тоҷикӣ мехонам. Навишта наметавонам. Ҳарфҳои тоҷикӣ дигар хел... Баъзеаш...

– Хуб, Мулло Ислон, туро ба мактаб барам?

– Шумо овора нашавед, худам меравам-дия, – гуфт Ислон дар деҳа ягон падару модар фарзандашро ба мактаб набурданашро ба ёд оварда.

– Тибқи расму русум, фарзандро бояд волидайн ба мактаб бурда, ба дасти муаллим супоранд... Аз қадим ҳамин хел буд.

– Ҳозир ин хел не, – гуфт Ислон зери лаб хандида. – худи муаллимон аз қафои бачаҳо давида, “чиба ба мактаб намеой?” гуфта мегарданд.

Падару писар сӯхбаткунон порухои дар замини киштзор тӯда-тӯда рехтагиро ба ҳар сӯ баробар пош дода, дар байни кор аз замин хеле қайроқсанг чида дар сари марзаҳо тӯда карданд.

– Эҳ, агар рӯзамон бе гандуму ҷуворӣ ин замин мегузашт, ман дар ин чо як боғи кори калон месохтам, – гуфт дар охир Мулло Мурод, гӯё худ ба худ мегуфта бо-

шад, қоматашро рост бардошта. Сипас ба як навъ гунаҳ-горона чашмашро аз нигоҳи фарзандон гурезонду ба дуродур назар дӯхт. Ӯ ба дил мегуфт: “Гуноҳи ман нест, замона вайрон омад... Бечораҳо рӯзи равшан надида дар талвосаи мӯҳточӣ, ноҳақӣ, аз умр роҳате надида мераванд. На дар корашон барака мешаваду на дар муздашон...”

Баъд саволomez ба ӯ нигариста истодани Ислодро диду суханашро эзоҳ дод:

– Замини санглоху заранг, казоӣ ҳосил намедиҳад. Барои боғ соз аст... Аммо себу зардолу ҷойи нонро намегирад, писарам. Бисёр қасон ҳоли ҳам дар хотир доранд, пеш аз инқилоб ин ҷойҳо боғ буд...

– Барои чӣ буриданд?

– Паёпай солҳои вазнину нотинҷ омад, ба халқ нон даркор... Мактаб беҳезум. Аз район ба колхоз амр мекунанд, ки хезум деҳ... Дар ин кӯҳпоя ниҳол шинонда, онро ба воя расонидан кори хеле сахт аст. Колхоз дарахтро бурида метавонад, қариб бист сол даврон карда ҳанӯз ягон боғро обод накардааст, агар ниҳоле чанд шинонанд ҳам, хушкида меравад.

– Ин тавр, ки бошад, баъди бист соли дигар деҳаамон биёбон барин мешавад? Мирзочӯл барин? – боз пурсид Ислому, агарчӣ нек медонист, ки ин суханонаш савол не, балки хулосаи аз гуфтаҳои падар бардоштаи вай аст.

– Худо медонад... – аз ҷавоби ошқоро сар печид падар.

* * *

Ҳоло ҳешовандонаш пайваста Мулло Мудро бо маслиҳати худ танг мекарданд, то хонадор шавад. “То даме, ки ту худат ҷомашӯӣ мекуниву изори бачагонатро дарбеҳ мезанӣ ва ё мол меҷӯшиву пухтупаз мекунӣ, мо дар ҳичолатем”, мегуфтанд онҳо гаштаву баргашта. Мав-

зӯи гуфтугузори хешовандони солдида ҳоло хонадоршавии вай буд.

Пирдухтарони бетолеъ, арӯсакони бевамондаи шаҳидони ҷанги ҷаҳонӣ бо ҷашмони умедвор ба сӯяш менигаристанд, баъзан, агар танҳо ба танҳо рӯ ба рӯ гарданд, гап мепартофтанд. Занону духтарони хешонаш, ҳамсоязанҳои бева борҳо ба ҳавлияш омада хоҳиш мекарданд, ки ҷомашуй ва ё рӯфтурӯб кунанд, вале Мулло Мурад рад мекард. Дар ин мавзӯё сухан кушодани хешовандон ӯро асабонӣ мекард, вале намедонист, ки ҷӣ гӯяд, ҷӣ сабабе пеш оварату даҳони ононро бандад, ҳеҷ намедонист. Ҷунин дар назараш меомад, ки аз вафоти ҳамсараш агар сад сол гузарад ҳам, поси хотири вай ҳеҷ иҷозаташ намедихад, ки ӯ ҷашм ба рӯи зани дигаре кушода бихандад. Аммо хешонаш аз ин навъ суханони маҷнунонаи вай ба нармӣ механдиданду ҷиддӣ намегирифтанд. Аз тарафи дигар, ду писараш ба зангирии ӯ чигуна менигарданд, ӯ намедонист. Агар онҳо ин амалро хиёнати падар ҳисобанду дилмонда гарданд, Мулло Мурад як умр аз карда пушаймон хоҳад гашт. Хусусан, ки бисёр занони беваи деҳаро умедворӣ баҳшида гаштан ҳам кори хуб нест. Мардони давлатманд нестанд ва ё аҳён-аҳён дучор мешаванд, ки ду ё се занро хӯронда пӯшонанд... Ба ғайр аз ин, қонуни Ҳукумати Шӯро ду зан доштанро манъ кардааст. Хӯш, сипас ин ҳама беваҳои ҷавон ба фасод шурӯё намекунанд? Қонуну қоидаҳои пешинро ҳам одамони донишманд аз ҷандин ҷиҳат андешида ҷорӣ кардаанд, онҳоро яку якбора бекор карда ҳолӣ хеле пушаймон мешавем...

Мулло Мурад ҳар замон ба ёд меовард, ки пеш аз инкилоб Гучумак ҷӣ гуна деҳаи соҳибихтиёре буд – метавон гуфт, ки бо олам алоқае надошт ва ё пайванде дошта бошад ҳам, тори он вобастагӣ ба масал нахи пилла барин дар назар ноаён буд. Фақат тобистон як-ду

нафар одамони ҳоким омада аз фуқаро ҳаққи хазинаро гирифта мерафтанду бас. Ҳоло Гучумак ба воситаи ҳар як бех дарахту ҳар як қитъа заминаш, бо ҳар як фарди ба кор омилаш бо олами васеъ алоқа дорад: колхозаш ба ҳукумат гандум, чав, нахӯд, зағиру кунҷид медиҳад, пашму равғану гӯшту пӯсти мол медиҳад, мардумаш – чандин навъ андоз медиҳанд, ҳатто мардumi ба суми мол зораш ҳам гӯшт, пашм, андоз медиҳанд, заём мехаранд, аскар медиҳанд, муҳочир медиҳанд, маҳбус медиҳанд. Нишонаҳои неки тамаддунро ҳам дорад: мактабу муаллим дорад, аз деҳаи Тақоб ҳар замон фелшер омада деҳаро ҷарҳ зада меравад. Ҳатто баъзе аз ҷавонон ба шаҳр рафта ҳаваси таҳсили илм кардандоранд. “Ислому Инъоми ман ҳам ҳаққи қисмати деҳаи бобоиашон ва мардumi он зиндагӣ мекунад. Роҳату фароғат наёбанд ҳам, бигзор, ки саломат бошанд, худо дар паноҳаш ниғаҳ дорад, инсофашонро диҳад. Шояд рӯзе ситораи толеи ин миллати бечора ҳам дурахшад ва авлодон ба рӯзи равшан бирасанд. Алҳол бо ин замондорон ва усули ҳукуматдории онон мардumi ин қитъаи ситорасӯхта ҳаргиз рӯи хушбахтиро намебинад. Худо медонад, ин ҳол боз чанд муддат давом мекунад ва то ба кучоҳо мерасад...”

Хешовандонаш Мулло Муҳаммад ба хонадоршавӣ ташвиқ мекарданду ҳеҷ сарфаҳм намерафтанд, ки ин мард дигар дар ин мулк зиндагӣ карда наметавонад. Одамон ҳоло аз бобати фардо ва қисмати авлод камтар меандешиданд, балки ба ҷуз хӯрдану пӯшидан дигар андешае ҳам надоштанд. Кулли матлаби мардум ба ҳамин ду мақсад – хӯрдану пӯшидан вобаста буду бас, орзуи зиндагии дигареро надоштанд. Ҷаҳолату беҳабарӣ, беҳуқуқиву нодорӣ одамонро ба ҳамин ҳол афканда буд. Аз ин буд, ки онҳо ҳар замон барои вай як нафар заншавандаи ҷавонтареро меёфтанду аз бевуфуқияш дар зиндагӣ эрод мекарданду ҷавоби рад гирифта, дар ҳайрат абрӯ

боло меандохтанд. Ҳамагон дар андеша буданд, ки чаро ин марди осудаҳол ягон зани чавону зеборо хуш надорад. Мулло Мурод зимнан Шафоатбиро, ки аз хешовандони Моҳинав буд, ба ҳамсарӣ мувофиқ медонист, вале пайвандон ба Оят ном бонуи бистушашсола бештар моил буданд. Мулло Мурод ба худ мегуфт, ки агар ба Оят хонадор гардад, ҳеҷ аҷаб набувад, ки фарзанд ёбад, зани чавон беавлод аз дунё рафтани намехоҳад. Сипас миёни фарзандони худ ва Ислому Инъом тафриқангезӣ мекунад. Зиндагии пуразобро укубати дигаре афзудан чӣ зарурате дорад?! “Ноомадагон агар бидонанд, ки мо аз даҳр чӣ мекашем, н-оянд дигар”, – гуфтааст шоире. Дарёго, ки фарзанди одамӣ ба умед ба дунё меояду ба афсӯс меравад... Чавлон аз рӯйи дӯстию сидқ бошад ва ё найранг оҳиста ба ӯ гуфт, ки дар хона китоби қадимаро нигоҳ надор, аз вачҳи русуми диния ва табобат ҳеҷ сухан нагӯӣ, ки аз хусуси кӯҳнапарастӣ ва анъанадорӣ “касмапалит” гуфта дастур омадааст, аҷаб нест, ки боз гирогир шавад. Агар гирогир кунанд, ин бор сараввал ўро мебаранд. Ин бор, зоҳиран, сирф аҳли илму маърифатро мегиранд. Ҷангро бурд, дар дохили мамлакат касе ҳадди онро надорад, ки чуну чаро гӯяд, ҳама “ура-ура” гӯянд, боз чӣ мехоҳад доҳии ҳама замонҳо, падару сарпарастии сағиру қабир? Фақат ҳамин як “ту худой” гуфтанимон мондааст...

БОБИ СЕЮМ

ДАР БАДАРҒА

Ҳоло вақт аст, ки ба саҳифаҳои ҳаёти дар айёми бадарға ба сар бурдаи Мулло Мурод хеле мухтасаран бошад ҳам, боре назар афканем ва бубинем, ки рӯзгор дар асорат ва ғурбат рӯҳи исёнкори ўро чигуна шикаст ва

дили пурмуддаои ўро ба чӣ андоза сарду холӣ сохт. Аслан, рӯҳи инсонро ба зӯрӣ шикастан ва ё ақидаи ўро билкул куштани инсони дигар номумкин аст, ин амалро фақат дасти зиндагӣ метавонад, ки ба субут бирасонад. Дарвоқеъ, инсонро куштан метавон, ҷисми ўро сӯхта, хокистар кардан метавон чун ҷисми Шайх Мансури Халлоч, балки баъзеро ба ҳар амре ва қонуну мазҳабе ба забон иқро сохтан мумкин аст, аммо ба дил тасдиқ накунад агар, аз хокистари ӯ нидои “аналҳақ” бархостанаш як амри табиӣ аст.

Замонҳо мегузашт, сулолаҳо сипарӣ мегаштанд, мардumi мусулмони Мовароуннаҳр ва ё Тӯронзамин бар сари ин ақида пойдор буданд, ки бадтарини ҷиноятҳо озори падару модар, ҳамнавъи худро ба қатл расонидан, муртакиби худкушӣ гаштан ва савганди дурӯғ ёд кардан аст. Ба хусус, аз хуни ноҳақ рехтан бадтар ҷинояте набуд, мардум ҳафт пушт авлоду аҷдоди чунин ҷинояткорро ба лаънат ёд мекарданд.

Аммо ҳукуматдорони нав аз кулли ақоид ва расму таомули гузашта даст кашида буданд ва ё акси онро мекарданду ин амалро кори дуруст меҳисобиданд. Гӯё аз худ Маскав ба онҳо дастури махфӣ расида будааст ва дар он гуфта шуда: “Агар одам нест – дарди сараш ҳам нест”. Амалдорони замони нав аз рӯи ин дастур амал карда, ҳоло аз рехтани хуни ноҳақ харгиз ҳазар надоштанд, ҳеҷ намеандешиданд, ки хуни ноҳақ рӯзе домангирашон хоҳад шуд.

Сунбулӣ ном ба сардории ноҳия расиду дар солҳои сиёму шаҳру деҳотро аз мардumi начибу озода холӣ карданаҷро Мулло Мурод дар ёд дошт. Вай инро ҳам медонист, ки оқибат худ Сунбулиро низ ҳамчун душмани халқ ба қатл расониданд. Аммо Сунбулӣ ва сунбулиён аллакай кори худро карда буданд. Онҳо дар деҳа деҳқонони будамандтарро, махсусан, онҳоеро, ки дар ягон бо-

бат ба ҳукуматдорони нав муқобилат ва ё эътироз зоҳир карда бошанд, маҳбус карданд ва баъд бо ҳукми “тройка” ном суди иборат аз се нафар ғаёлони давр, онҳоро ба қатл расониданд. Ин гирогир якуним-ду сол тӯл кашид. Баъд навбати деҳқонони давлатманде расид, ки молу мулкашонро ба ҳукумат бемамоният бахшида буданд. Ин тойифаро бо аҳлу айолашон ба ҷониби Сибиру шимоли Қафқоз бадарға, молу мулкашонро мусодара карда, ба усули “кӣ зиёд?” фурӯхтанд. Ба ин гурӯҳ аҳли хонадони деҳқонони дар навбати аввал ба қатл расидаро низ пайвастанд. Ин гирогир ҳам бештар аз соли идома дошт ва қариб ҳар як қарияву деҳаяки Гучумак ягон хонаводаи осуда ва ғайратманди худро талаф дод. Сипас навбат ба деҳқонони миёнаҳол расид. Ин тойифаро аз камбағалон тафовут кардан баъзан душвор буд. Дар баъзе мавзеҳо ҷуфти барзагов доштагиро “миёнаҳол” меҳисобиданду дар баъзе деҳот замини қорамаширо андоза мегирифтанд. Ғаёлони давр ин даъфа муомила ва муносибати мардумро нисбати шахси худ меъёр гирифта, ба қавли ҳамзамонон, “ба сари хеле мардуми мусулмон об рехтанд”. Меғуфтанд, ки Сунбулӣ дар раҳи бозор якеро савори аспӣ хубе дидасту гуфтааст, ки ба ту дарवेशи камбағал кӣ мондаст, ки чунин аспро савор бошӣ, биё аспамонро иваз кунем. Он бенаво аз аспаш дил бардошта натавонистааст ва ин пешниҳоди ҳокими даврро рад кардаст. Баъди ҳафтае ҳукуматдорон молу мулки ӯро мусодира кардаанду худашро бо аҳли аёлаш аз ватан бадарға кардаанд. Ҳолдонҳо меғуфтанд, ки он марди бетолӣ миёнаҳол набуд, ҷуфти барзагов ҳам надошт, як қитъа заминашро бо хари ҳамсолаш ҷуфт мекард.

Сунбулӣ, ки аслан аз қадам як деҳаи дурдасти ин ноҳия буд, ҳамеша иборат аз даҳ-понздаҳ нафар ҳамдеҳагонаш аҳли рикоб дошт ва ин тӯдаи худобехабарон ба мардуми деҳот ҷӣ тааддихое намекарданд! Мулозимони ӯ

на аз ғасби молу мулки мардум пархез доштану на аз шарирӣ ва ғасод ва дигар навъ бедодгарӣ. Аксар қасон аз тарс ёрои нағас задан надоштанд, фақат баъзе ғайурмардон дар хилват аз баъзеи он мулозимон қасоси худро меситониданд. Махсусан, баъди се соли ин ҳамҳамаҳо чун Сунбулӣ ҳам ҳамчун душмани халқ маҳкуми қатл гашт, ҳар замон яке аз он мулозимони ўро дар ҷару ҷў кушта меёфтанд ва мардум зери лаб “алҳамдилиллаҳ... би иззатиҳӣ ва ҷалолиҳӣ татимуссолиҳот” меғуфтанду ба худои бахшандаю меҳрубон барои иҷобати дуояшон шукргузори менамуданд.

Мулло Мурод, ки дар он айём як ҷавонмарди ғайюр ва худобоваре буд, ба Сунбуливу мулозимонаш ошкоро нағраташро зоҳир насозад ҳам, ҳеҷ рӯи хуш намедод, балки адоваташ ба онон дар симои гирифта ва мутаффакири ў хувайдо буд. Дар асари ҳамин онҳо ҳам ўро дар сафи аввалинҳо ба таъбид маҳкум карданду ҳама дороиашро ба колхоз доданд. Мулло Мурод баъзе аз асбоби хонаашро ба тарзи хуфия ба хешовандон бахшидан меҳост, вале онҳо ҷуръат накарданд инъоми ўро қабул кунанд, – одамони Сунбулӣ агар аз ин кор бӯй баранд, хонаи онҳоро тороч карданашон як амри воқеъӣ буд. Мулло Мурод баъди аз бадарға баргаштан шунид, ки асбобу ашӯи хонаашро асосан, мулозимони Сунбулӣ ба ғорат бурдаанду ҳавлӣ, якчанд сар чорво ва боғу заминаш ба колхоз расидаст.

Мулло Мурод ва ҳамсараш – Моҳинав дар гурӯҳе, ки монанди онҳо ҳама таъбид гашта буданд, гоҳ пиёдаву гоҳ савора то ба биёбони Мирзочўл расидан ду кўдаки бегуноҳашонро, ки яке панҷсолаву дигаре дусола буд, талаф доданд. Дар он роҳи пуруқубат аксари бачагони ноболиғи мусофирон талаф гаштанд. Ба худо нолаву ниёиш кардани ин бечорагонро дида Мулло Мурод яқин кард, ки чунин ҳукумати хуношом дер нахоҳад пойид.

“Ҳеҷ мумкин нест, ки охи шабу саҳари ин қадар мазлумон беасар биравад, – мегуфт вай ба Моҳинав дилбардорӣ дода. – Худо дергиру вале сахтгир аст.”

Моҳинав аз инчунин уқубати гӯшношунуда маргро афзал медонист, вале дар роҳи биёбон на чӯйборе буду на рӯди пуроб то ба гарданаш сангеро бандаду худро ба он андозад, на дарахте буд, то шабе худро дар шохи он овезад. Мулло Мурод инчунин авзоъи ҳамсарашро эҳсос мекарду ба ӯ бештар аз мудом меҳрубониҳо зоҳир менамуд, то метавонист ба вай умед мебахшид, ба худо шукр карданро талқин мекард, мегуфт, ачаб не, худои таъоло ба ҳамин усул моро аз беномусӣ ва бединӣ нигоҳ медорад, аз он тӯдаи бедину ватанфурӯш ва худобеҳабарон чудо мекунад.

– Худат медонӣ, баъзе аз гуноҳонро на намоз ва на рӯза, на ҳаҷ ва умра пок мекунад, фақат тангии маош аз байн мебарад. Балки худо моро ба роҳи дуруст ҳидоят мекунад. Шукр кун, азизам, шукри беҳад ва санои беадад гӯй, мо дар назди худованди меҳрубон ҳеҷ гуноҳи вочибулукубат накардаем, лукмае ҳаром нахӯрдаем, ба ҳақи бечорае зомин набудем, аз мо ба ҳеҷ бандаи худо зулму тааддӣ нарафтаст, гувоҳии бардурӯғ надодаем. Сипас, ҳеҷ ачаб набувад, ки худованди меҳрубон барои наҷоти дину имонамон имрӯз моро аз он қавм чудо кардааст... Агар кор ба ин минвол идома ёбад, баъди ҳафт-ҳашт сол Сунбулӣ баринҳо мардуми бечораро ҳар карда савор мешаванд, ҷавонон пайрави онон мераванду тадричан дину имон, инсофу вичдонро фаромӯш мекунанд, нангу номус наместонад. Расули худо огоҳ кардаанд: дар охирзамон дуруғгӯй хоҳанд шуд. Пас аз онон ҳазар кунед, то гумроҳатон насозанд...

Аз рӯи тақсимои онҳо дар Бешкапа ном авули қазокон, ки дар соҳили шӯрхоки рӯди Сир воқеъ афтада, ҳамагӣ даҳ-дувоздаҳ хонаводаи чорводор дошт, маскун

гаштанд. Ин деҳа, ки сокинонаш авул мехонданд, дар пуштаи канори рӯд воқеъ буд ва қариб бист қапаи аз най бофтаву сохта дошт ва ягон иморати хиштиаш набуд. Бадарғахоро аз маркази ноҳия фиристонданду бас. Барои чор хонаводае, ки пирон ва кӯдакони хурдсол доштанд, қазақон раҳм карданду яктоғӣ қапа холи карда доданд: яке ошхонаашро холи кард, дигаре ҳезумхонаашро. Ба дигарон маслиҳат доданд, ки заминкан кованд. Мулло Мурад низ ду-се рӯз дар обу арақ ғӯтида кор карду ба андозаи як хучраи дарозу камбар – заминкан кофту аз ҷангали соҳили рӯд хода ва шох бурида оварду боми онро пӯшид, бо қаҳгил андова кард. Баъд ба фаршаш аз най бӯрӯ бофта густурид. Аз як марди қазақ ду гилеми алоча харид, ба бозор рафту газвор харида овард, Моҳинав бистару боли дӯхт. Ҷар ду тадричан, ба сахтиҳо рӯзгоришонро барпо мекарданд.

Оби гуворо набуд. Оби чоҳҳои ин чо оби шӯр ва ё худ заҳобро мемонданд. Мулло Мурад кӯзае пайдо карду бо он ҳар рӯз аз рӯд, ки дар масофаи се километр дуртар аз авул буд, барои Моҳинав оби гуворо меовард. Мехрубониву ғамгусориҳои ӯ ба ҳамсараш дилгармӣ мебахшид. Моҳинав нек медонист, ки дар ин меҳнатобод ҳеҷ шавҳаре барои ҳамсари худ ин қадар фидокорӣ накарда ва ба хотири ҳамин ғамхорӣ балки дар дилаш муҳаббати зистан ва умеди фардо реша мегирифт. Чунин мардро дар ин биёбони мурда танҳо партофта рафтани аз инсоф набуданаш ӯро ночор ба чодаи зиндагӣ боз меовард.

Ба ҳамин минвол онҳо дар ин макони тафбодҳои ҷаҳаннамосор ва шамолҳои хонабарандоз, хокаш намакину обаш – шӯру талх, аз сабзавоту мевачот куллан бенасиб, аз ободиҳо фарсахҳои зиёд дар канор зистан оғоз карданд.

Мулло Мурад дар ин уқубатгоҳ низ ноумед нанишасту ба кори ободиву зироат шурӯъ кард ва Моҳинаву

ҳамқисматони дигарро низ ҳамвора ташвиқ мекард, ки расули худо фармудааст, ҳар он кас агар як пора замини мурдари киштзор кунад, подоши худро аз он замин хоҳад ситонд ва дар ду ҷаҳон савоб гирифт.

Соли нахуст хонаводаҳои бадарға як бригоди алоҳида ташкил доданду дар минтақаи дарёобод шиликорӣ карданд, то шӯри замин шуста гардад ва барои кишти зироати дигар имкон фароҳам ояд. Обхезии рӯди Сир дар моҳи чавзо хеле ранҷу заҳмати онҳоро зоеъ карда бошад ҳам, деҳқонон плони давлатро барзиёд доданду барои худашон қариб чоряки шолӣ монд. Тирамоҳ обҷувоз сохтанду шолиро гурунҷ карданд. Ҳарчанд ки кулакҳо аз худуди ноҳия ҳуқуқи берун рафтаниро надоштанд, аз дуру наздик гурунҷчаллобон омада он ғалларо аз онҳо харида мерафтанд.

Кулакҳо тобистон ба иморатсозӣ шурӯъ карданд ва дар авули Бешкапа нахустин иморатҳои хишти пайдо шуд. Баробари ин иморатҳо тадричан боғчаву полизҳо сарсабзӣ менамуданд. Қазокони чорводор дар ҳайрат аз умеди дарози ин одамон баъзан ба якдигар мегуфтанд: “Тажик бай бӯса, там солар эканов! Вай – бууй” – яъне, агар тоҷик ба сарват расад, иморат мекардаст ва аз умеди дарози ин мардум нидои таачҷуб мекашиданд. Баъдтар корсҳоро аз Шарқи Дур ба ҷи чурме бошад, ки худашон ҳам равшан намедонишанд, ҷалои ватан сохта, ба ин макон фиристоданд, сонӣ немисҳо, тоторҳои Қрим, юнониҳо, ингушу чеченҳо, туркҳои месхетӣ ва боз ҷи миллатҳои, ки наоманданд. Ҳеч кас намедонист, ки ин қадар қавмҳоро аз гӯшаи дунё ба гӯшаи дигари он андохтан, аз заmine, ки асрҳо зиндагӣ кардаанд, берун кардан ба кӣ даркор аст. Таърихи башар ҳеч шабеҳи чунин ҷиноятро ёд дорад ё не? Бо амри худхоҳонаи “доҳии” васвосӣ қавму наҷодҳои тамоми аз макони ҳазорон сол маскун гашташон кӯчонда, ба биёбони бешавқати Осиё меовар-

данд. Кӯдакон ва пирони дар вагонҳои боркашӣ аз укубати роҳи дароз ба ҳайси тасодуф зиндамонда дар биёбони Мирзочӯл зуд ба ҳалокат мерасиданд...

Ҳамаи ин мардуми таъбидшуда асосан як хусусияти умумӣ доштанд – аксаран одамони ранҷбар, хунарпеша ва заҳматкаш буданд.

Тоҷиконе, ки чор-панҷ сол қабл чун кулак аз ноҳияҳои гуногун ба ин мавзеъ бадарға гашта буданд, ба якдигар наздик истиқоматгоҳ месохтанд, дар бригоду колхозҳои шафати якдигар муттаҳид мегаштанд. Сонитар аз бадарғаҳо колхозҳои алоҳида ташкил карданд. Ба колхозии онҳо як нафар марди бухорӣ, Маъруф Маҳдизода раис таъйин гашт. Дар сари масъалаи ҷӣ ном додан ба колхоз хеле пешниҳодоти гуногун ба миён омад. Бадарғагаштагонӣ ҳар мавзеъ номи диёри худро ба колхоз пешбарӣ мекарданд: Самарқанд, Нури Нав, Зарафшон... Аммо намоёндаи НКВД ин кӯшиши мардумро ба маҳалгарӣ марбут сохту даҳони даъвогаронро баस्त. Маҳдизода ба аҳли маҷлис рӯй оварда гуфт, ки замини ин ҷой намакин аст, ҳанӯз ба ҷуз шолӣ зироати дигар намерӯяд, ба ночор мо камаш даҳ сол бояд шоликори кунем, аз ин вачҳ номи колхозро “Шоликори” гуфтан ба матлаб мувофиқ менамояд. Вакили ноҳия ин пешниҳодро дастгирӣ карду ба он рӯи болшевикона дамид:

– Минбаъд шумо мисли замони пеш шоликори ва ё пахтакори оддӣ нестед, балки шоликори замони наво – шоликори болшевикӣ ҳастед, шоликорони инқилобӣ ҳастед! Рамзи инқилоби мо – ранги сурх аст, бинобар он колхозро “Шоликори сурх” ном медихем!

Заминҳоро ба киштукори омода месохтанд, вале аз муҳочирон ҳанӯз ҳеҷ кас саҳеҳ намедонист, ки ҳангоми киштукори ба ҷӯйбор ҷӣ миқдор об меояд. Сокинони таҳҷойӣ мегуфтанд, ки Бешкапа дар охири ҷӯйбор аст, агар аз киштзорони мардуми боло об изофа кунад, андаке ме-

ояд, ки он на ҳамеша барои обёрии киштукор мерасад. Аммо аз идораҳои боло ваъда мекарданд, ки имсол чун мардуми бисёр ба ин мавзё ба унвони муҳочир омаданд, боис, ки об фаровон гардад, колхозҳои нав ташкил кунанд.

Мулло Мурод ба пурсучӯ фаҳмид, ки дар замини лалмии пуштаҳо, ки дуртар аз Бешкапа воқеъ афтада, ҳеҷ кас он ҷойҳоро кишт намекард, ба киштуқори хусусӣ руҳсат медиҳанд. Маҳдизода гуфт:

– Колхоз кудрати лалмикорӣ надорад, худатон медонед. То метавонед, тухмӣ пошед, агар аз боло монё шаванд, як бало мекунем.

Мулло Мурод зуд як асп харид, сипас ба даст арраву теша гирифт. Ду-се рӯз чунбучӯл карду асбобу ашӣ чуфтрониро сохт ва ҳамроҳи Моҳинав ба чуфткунӣ баромад.

Ин пуштаҳо ва теппазорон аз деҳаи шӯрхок дар масофаи ҳамагӣ ду-се километр воқеъ бошанд ҳам, гӯё як ҷаҳони дигаре буданд. Баҳораш монанди баҳори дашти Баҳорикор аз гулу сабза фарши рангин ба замин густурда буд. Ҳатто ранги нилгуни осмонаш, абрҳои сабуксайраш нағмаи мурғаконаш, бӯи хокаш, гулаш, сабзааш – ҳама ба ёди онҳо хотираҳои зодгоҳашонро меовард. “Ана, ҳамон замин, ҳамон баҳору сабззор, ҳамон чуфтрониву ҳамон Моҳинав... Сипас чӣ намерасад ба ман, чаро ватан гӯён аз оҳам дуд мехезад?.. Диёр халқ катӣ диёр будаст гӯям, дилам аз ҳамон мардумон монд. Кундфаҳмаш ҳам мо будаему худфурӯшаш ҳам мо будаем, беҳунараш ҳам мову беғайраташ ҳам мо будаем. “Барои панҷох сар моли резаву чор-панҷ сар модгову чуфти барзагов кулак карданд, гӯям, муҳочирони миллатҳои дигар бовар намекунанд”, “ту миёнаҳои мо барин ҳам нестӣ-ку” мегӯянд. Мардҳо баъзан бегоҳӣҳо бӯзахурӣ карда мешинанд, дигарон як-ду пиёла мехӯранду гун гашта баробар

таронаҳои диёрашонро мехонанд, одамони мо фақат ба хурокхӯрию ғайбат машғул мешаванд. Суруду тарона ҳамон аст, ки дар дилу чони ҳамагон бошад, дар ҳар кучо онро бихонад, хонаду бо ёди ёру диёр аз чашмонаш ашк бичӯшад... Хуб, сипас барои чӣ беватан наметавонем хушҳолу хушбахт бошем? Обаш, хокаш, кару кӯр, нағзу бад – одамонаш, масчидаш, боғоташ, хонақоҳу гӯристонаш – ҳамаи инро аз ҷои дигар ёфта намешавад...

Моҳинав аз лачоми асп гирифта пешопеш мерафту Мулло Мурод дар сар чунин андешаҳо ҷуфт мекард.

– Дар шӯрхоки камоб ба умеди кишти даргумон намешавем, чонакам! – мегуфт Мулло Мурод ба рӯи офтобзадаи ҳамсари худ нигариста, ба шодмонӣ ва сурури сохта. – Замини ин пуштаҳо бенамак, аввалбор кишт мекунем, агар худои меҳрубон боронро диҳад, чунон гандум мерӯяд...

– Ба дилам ҳеҷ чизаш намеғунҷад, – мегуфт зуд ба чашмаш об гирифта Моҳинав, – Барои кӣ, барои чӣ?... Ман аз худо талабгорам, ки ба мо дигар фарзанд надиҳад. Ҳамин уқубате, ки ба чонам раво дидаст, бас аст, кӯдаки бегуноҳро ба азобам шарик кардан намехоҳам.

– Ин тавр нагӯй, азизам, ноумед шайтон аст. Андаруни як пӯст инсон дар тӯли умр чандин бор лоғар мешаваду чандин бор фарбех. Балки худои меҳрубон ду кӯдаки бегуноҳи моро ба ин уқубат шоиства надонист, кӣ медонад, фақат ба худаш аён аст, худаш ҳамаро мебинад ва ҳамаро медонад. Худо агар хоҳад, ту боз фарзанд меёбӣ, боз ба диёр меравӣ... Ваъзи дунё яксон намемондагист.

– Аз дасти ин ҳукумат дигар халос намешавам. Хокки ману шумо дар ҳамин биёбон мемонад. Ғарибмазор мешавем...

– Ин ҷо Сибир не, Қафқоз не, аз Гучумак савора се шабонарӯз роҳ аст. Агар поезд савор шавӣ – дар як шабу рӯз мерасӣ! Магар ҳамин ҳам ғарибӣ ҳаст?! Биё, ин хаёл-

ҳои ғамгинро аз сарат дур кун.

Мулло Мурод ҳамон соли нахусти бадарғаиаш дар Бешкапа барои хонаводаи худ як хонаву як кафшкеш пӯшид, барои молаш оғил сохт, дар бари он хонаеро барои анбор таъсис кард. Анборашро бо ҳосили гандуму шолӣ пур кард.

Колхозии “Шоликори сурх”, ки аъзойи асосан, иборат аз таъбидшудагон буд, дар соли аввали ташкилаш дар атрофи акноф ном баровард – дар нисбати колхозҳои дигари ин мавзё ба давлати шӯроҳо анқариб ду баробари плон шолӣ ва пахта фурӯхт. (Аз рӯи таомули чория “фурӯхт” мегуфтанду вале, воқеан, ҳукумат онро қариб ба муфт мегирифт.) Фаъолони колхоз аз ин барори кор рӯҳболо гашта тарҳи сохтмони деҳқадаи нав, идораи маъмурӣ ва бинои молхонаро қашида ба сохтмон шурӯъ карданд.

Мулло Мурод бо колхоз шартнома баста барои шоликори замин гирифтуну кишт кард. Ҳамон сол барори кораш омаду шолӣ ҳосили хуб дод. Фарғонагиҳои бадарға ҳам, ки таҷрибаи шоликори надоштанд, ҳосили хуб бардоштанд. Мулло Мурод ба анбори колхоз ба андозаи якуним ҳиссаи шартнома шолӣ оварда рехту ҳосили боқимондаро то лабрез гаштанаш ба анборчааш бирехт, сипас изофаашро ба шоличаллобоне, ки аз шаҳру ноҳияҳои атроф меомаданд, фурӯхт. Пули шолиро барои асбобу ашёи заруртарини хонавода – сару либос, бистару палос, деғу табақ ва ғайра муҳиммоти зиндагӣ харч кард. Ғуноҷин харидан мехост, аммо пулаш нарасид.

Ба ҳамин минвол, тирамоҳи соли нахусти бадарғагӣ вай чихати маиши зиндагиашро қисман ба ифоқа овард. Дар як тарафи молхона, ки алҳол холӣ буд, барои зимистон ошқадуҳои зарду алои ширин, харбузаву тарбуз, дар ӯраҳо сабзиву картошка бо лаблабу ва шалғам, дар хал-

таҳо биринчу орду нахӯду мош – ҳамааш буд. Дар ин биёбон алҳол мева ва дарахти мевадор набуд.

Вале барои Моҳинав ин ҳама неъмат ҷои як пиёла оби диёрашро намегирифт ва ин вазъи ўро дида Мулло Мурад дарун-дарун дар мегирифт...

Ба ҳамин минвол панҷ соли сахту шадиди умрашон гузашт, панҷ соли, ки ҳар як солаш ба даҳ соли муқаррарӣ баробар буд. Тобистон аз гармову хомӯшак ҷои гурез намеёфтанд, зимистон лойи часпакаш имкон намедод, ки аз хона берун қадам зананд. Фақат баъди панҷшаш сол аз ҳар ҷониб мардумони раҳгумзада ба ин диёри бешавқат раҳ ёфта омадан гирифтанд, зеро роҳ то ба маркази ноҳия шағалрез гашта дар Бешкапа мактаб, табобатгоҳ, дарахтзорон пайдо гашта буданд.

Аммо соли пештар аз оғози ҷанги Гирмон рӯзгори осудаи ононро ҷашм расид: “Кулакҳо авҷ карда рафтаанд”, – гӯён онҳоро аз макони бо ранҷу захматҳои бисёр нисбатан обод сохташон кӯчонда ба ҳар ҷониб парешон карданд. Ба ҳоли онҳое, ки дар ин ҷо ба якдигар духтар дода ё арӯс карда хешу табор гашта буданд, раҳми кас меомад – аз дидори якдигар маҳрум гашта буданд.

Мулло Мурад аз алам дам фуру баста ва маҷоли онро надошт, ки ба рӯи Моҳинав нигоҳ кунад. То дар ин биёбон хонаву боғу полиз кардан ҳар ду ҷӣ миқдор ранҷ кашиданд, ҳоло ў дар тасаввур оварда дарун-дарун месӯхт. Баъди кори колхоз ҳар ду шабона лой мекарданд, хишт мерехтанд, девор мебардоштанд. Моҳинав шабу сахар золимони аҳдро, ки мардumi бегуноҳро ба ин сон хонавайрон месохтанд, дуои бад мекард. Мулло Мудро баъзан шубҳа фаро мегирифту ба дил мегуфт, ки ҷашми ҳамабини гӯши ҳамашунави парвардигорро ҷӣ шуд, ки охи бандагонро намешунавад, аҳволи ононро намебинад...

Ҳамроҳи хонаводаи Мулло Мурад шаш хонадонро аз колхозии кулакҳо – “Шоликори сурх” ба як мавзъи но-

ободи аз шаҳру дехот дар канор, ҳатто аз роҳҳои калон дури биёбони Мирзочӯл – ба колхозии ба номи Каганович, ки дар ихотаи ҷангалу кӯлҳои канори рӯди Сир воқеъ афтада буд, фиристоданд. Дигаронро низ ба ҳамин минвол ба ҳар ҷониб пароканда сохтанд, асосан, ба мавзеъҳои, ки инсонӣ озод ҳаргиз намерафт ба он ҷониб.

Мулло Мурад дар макони нав дигар дасту дили иморат сохтан ва ниҳол биншонданро нашофт. Ҳукуматдорон бар асари бадарғаву таъқибу таъзиқ рӯҳи ҳақпарастӣ ва адолатхоҳии Мулло Мурад баринҳоро шикастан натавонанд ҳам, ба оташи ғайрати ононро фуру нишондан муяссар гашта буданд. Дасти Мулло Мурад дигар ба қор намерафт. Ҳукумати болшевикӣ ғайратмандонро, ки худро ба теғу табар зада, сарвате ғундоштанд ва дар дунё бениёз зистан мехостанд, ҳеҷ куш намекард. Ҳама бояд, ки дастнигари колхоз ё заводу фабрика, хулоса, вобастаи ҳукумати онон бошанд, вассалом.

Давлати Олмон ба Русияи болшевик ҷанг сар карду вазъи таъбидшудагон бадтар гашт. Акнун нозири НКВД ҳар як қадам ва ҳар як сухани ононро тафтиш мекард. Меғуфтанд, ки дар он атроф дигар инсонӣ озод, ки мусулмони холис бошад, нест, ҳама ҷосуси НКВД-анд, ҳатто худи ҳамон ҷосусон ҳам назарбанданд. Ин ҳолро мушоҳида мекарду ҳуш аз сари Мулло Мурад мебарид, ки мардуми шашяки дунёро ба ин минвол бераҳа сохтанд, ҷосусиву хабаркаширо дар миқёси умум расм карданд, таҳқир кардан оқибат инсонҳоро ба кучо мерасонида бошад?! Писараки наврас Павлик Морозов, писари деҳқони миёнҳол, гандумашонро пинҳон кардани падарашро ба ҳукуматдорон хабар додааст, онҳо марди деҳқонро гирифта ба қатл расондаанд, бобои писарак ба ин хиёлати набераи худаш тоқат наоварда ёро ҳалок кардааст. Пропагандаи болшевикон акнун писараки хоинро қаҳрамон эълон карда, ба бачаҳо аз ӯ ибрат гирифтандро

талқин мекунад. Магар наузанбиллоҳ намеғӯед... Дини азизи мо – ислом на фақат хиёнату хабаркашӣ, балки ғайбати касонро бадтарин гуноҳ мешуморад, ки бо тавба кардан ҳам худои таъоло онро намебахшад. Чунон ки Хоча Ҳофиз фармудааст, “бубин тафовути раҳ аз кучост то ба кучо?!” Мулло Мурод ва ҳамқисматонаш дигар шוליву гурунҷ, харбузаву тарбуз ва ё дигар навъи ҳосил зироат ва чорпои худро ба бозор бурда фурӯхтан наме-тавонистанд, зеро бозор дур аз худуди онҳо – дар маркази ноҳия буд. Дар зарурат баъзан ягон ҳамсоия оздро илтимос мекарданд, ки то дар бозор ягон молашонро фу-рӯхта ба пулаш газвор ва ё қанду набот харида биёранд.

Аз ваҷҳи ҷанг Мулло Мурод рӯзномаҳоро бодикқат хичча карда мехонд. Сабаби ба саҳтӣ хонданаш аз он буд, ки дар тӯли даҳ соли охир аз алифбои арабиасос ба алифбои лотинӣ гузаштанд ва ҳоло ба алифбои рӯсӣ ме-гузаштанд. Ғӯё ба ҳамин минвол мардумро аз дину маз-ҳабаш, таърихи гузаштааш, расму ойинаш қанда, ҷудо кардан мехостанд... Дар бобати ҷанг ӯ дар сари ин ақида буд, ки агар Ҳитлер ғолиб ояд ҳам, ба мардум аз болше-викон бештар уқубату асорат намеовардагист. Аслан, не-мисҳо ин мамлақати бузургро ишғол кардан наметаво-нанд – хеле масоҳати бузург ва нуфусаш низ дар нисбати миллати немис бештар аст. Сониян, тартиботи фашистӣ агарчӣ зӯроварист, ба ҳар ҳол, аз истибдоди болшевикӣ бадтар набудагист. Фаразан, агар Ҳитлер ғолиб ояд, вазъи мамлақати мо чӣ тавр хоҳад буд?! – Ҳар замон аз худ савол мекард ӯ ва ба нерӯи андеша ва мантиқ лаҳзае ба вазъи фардои ин мамлақати ҳаққу ҳуқуқи инсонаш ла-гадмол нигаристан мехост. – Хуб, сараввал ҳукумати болшевикӣ аз миён меравад. Баъд? Чунин як мамлақати бузургро ишғол кардан, дар тасарруф даровардан дар ин айём ғайриимкон аст. Ана, Инглистон Ҳиндустанӣ пур-сабру таҳаммулро дар тобеияти худ доштан наметаво-

над... агар Осиёи Миёна дар тасарруфи Олмон афтад ҳам, ҳоли ин кишвар аз бад бадтар намегаштагист. Аз золими ҷохил золими фозил беҳтар будагист. Боз ҳам худо медонад...

Азбаски ба кулакҳо Ҳукумати Шӯроҳо эътимод надошт, дар овони ҷанг онҳоро ба аскарӣ ҳам намегирифт, онҳо ҷанговарони корзори бемисли асри бистумро бо хӯроку либос таъмин мекарданд. Аз ин вачҳ Мулло Мурод мамнун буд: агар ба корзор равад, чору ночор ба амри сардорон ба сӯи душман тир мезанад ва хуни ноҳақ мерехт, шаҳру деҳоти мардуми бегуноҳро балки гулӯлаборон мекард... Агар одамон афкори равшане ба сар медоштанд, медонистанд, ки ғалаба бар адӯ ба нафъи онҳо нест, фақат ба ғайдаи ҳукумат аст. Ҳукумат ба халқ, ҷунон ки болшевикон талқин мекунанд, дар воқеъ ҳаргиз тавъам нестанд, ягона нестанд. Баъди ғалаба бар душман ҳукумат аркони худро бештар пойдор мекунаду бештар ва далертар ба фуқаро зулму тааддӣ менамояд. Мисоли ин ҳол дар таърих хеле фаровон аст, вале таърих ба мардумон ҳаргиз сабақ нагашт, ибрат набуд...

БОБИ ЧАҲОРОМ

ДАР ГИРДОБИ КОЛХОЗ

Деҳаи Гучумак, ки баъди ташкили колхоз заминку обу мардуми он гӯё дар як хонавода муттаҳид гашта, колхозашонро “Иттифок” ном карда буданд, аслан аз якчанд деҳаякони алоҳида иборат буд. Дар баъзе аз он деҳаякон мисли Ҷало ё Ҳавзак, агар ҳамагӣ ҳафт-ҳашт хонадон истиқомат кунанд, дар деҳаи калон – Гучумак, ки идораи колхозу ҷамоат ва мактаб дар он воқеъ буд, қариб панҷоҳ хонадон маскун буданд.

Агарчӣ дар тӯли чанд соли охир Кумитаи Марказии

фирқа бо чандин фармону дастурҳо эътибори ҳавзаҳои фирқаро дар заводу фабрикаву колхоз баланд мекард, вале зими зиндагӣ чору ночор дар дасти раису саркор буд. Худоёр вазифаи котиби фирқаро адо мекард, аммо мардум ӯро асосан ҳамчун мудирӣ ферма мешинохтанд. Фирқа дар марказу ноҳия эътибореро, ки дошт, ҳанӯз дар деҳа соҳиб нагашта буд. Ин ҳолро котибони кумитаҳои ноҳиявӣ низ возеҳ медонистанд. Бинобар он, асосан, ба раисони колхоз таъя мекарданд.

Болотар аз ҳавлии Мулло Мурод дар канори ғарби деҳа тале буд, ки дар тори ин тал ҳамеша боди мурод мевазид. Балки аз ҳамин вачҳ мардум ин талро “Хирманчо” ном карда буданд. Дар замони пеш заминдорон дар тори ин тал хирманашонро кӯфта бод мекарданд. Ҳасан-саркор ҳар пагоҳӣ ба тали Хирманчо баромада яқояк ҳар як узви бригадашро ном гирифта фарёд мекард:

– Нусрат! Ҳой Нусрат!.. Мурдаӣ ё зиндаӣ?!

– Зирагул, додота гӯй, зудтар чунбад!

– Оиша!.. Ҳой, Оиша!.. Э, дар гӯшҳои карат...

Фарёду фиғон ва валвалаи саркор баъзан то чоштгоҳ давом дошт, зеро баъзе занони кӯдакдор ҳарчанд чаҳд кунанд ҳам, зуд аз чанголи хонавода раҳой ёфта наметавонистанд: кӯдакони ширмак нафасгир мегиристанд, тифлони побароҳ домани модарро раҳо намекарданд, ҳол он ки агар дар хонавода моле доштанд, дӯшида шири онро чурғот кардан, гуппӣ зада маска гирифтанд, бачаҳоро хӯронда, рӯзгорро саранҷом бахшидан зарур буд.

Мулло Мурод азоби қору зиндагии ҳамдеҳагонро нек донад ҳам, ҳоло мехост, ки саркор номи ӯро ҳам ба забон оварда пагоҳиҳо фарёд бароварад, бигзор, вай ҳам баробари дигарон дар колхоз муфт қор кунад. “Муфт не, бист сотих замин дод-қу, бас-дия. Барои ҳамин қор-панҷ таноб замин аз баъзе хонавода агар як нафар дар колхоз

кор кунад, аз баъзе хонаводаҳои дигар се-чор нафар соли дароз дар кори колхоз банданд. Мардум ҳам мувофиқи додагиаш барои колхоз кор мекунанд – дар сесад таноб замини киштзор қариб бист кас машғуланду боз қорашон барака надорад, – мегуфт вай худ ба худ андешида. – Ҳукумат чунин вонамуд мекунад, ки ба кори мардум музд медиҳад, мардум ҳам вонамуд мекунанд, ки дар колхоз кор мекунанд.”

Ӯ солҳои дароз дар ҳасрати он буд, ки дар ин кӯҳ-поя бо дасти худ ниҳоле чанд шинонаду парварад, баробари ду тан фарзандонаш ба камол расонад. Вай ташнаи ёру диёр, пазмони қору зиндагӣ дар ватан буд. Аз ин рӯ ҳар қореро, ки дар колхоз ба ӯ супоранд, бо хушнудӣ адо мекард. Муддате дар қору бори идораи колхоз ёрӣ дод: дар ҳисобу китоби анбор ба Наҷот мадад расонд, ба ҳисобдори колхоз ҳамдастӣ намуд, дар сохтани нақшаҳои минбаъдаи колхоз кӯмак кард.

Сонитар раиси колхоз Парча аз аҳли савод будани Мулло Муродро ба инобат гирифта аз ҷӣ бошад, ўро яку якбора, ба таъбири он рӯзҳо ўро дар кори сияҳ адохтан нахосту галабон таъин кард. Аслан, ин қори чандон ҳам сабук набуд, вале галабон таъин кардани Мулло Мурод аз ҷӣ сабабе ба мудирӣ ферма Худоёр ҳеч нафорид. Зотан, ӯ намехост, ки дар молдорӣ колхоз ба ғайри ӯ одами зираке бошад.

Ин ҳол худ аз худ ўро нохуш медошт. Мардум ме-гуфтанд, ки дар ин колхоз оши Худоёр бо ҷўпони зираку бохуш ҳаргиз намепазад.

Худоёр – ин қоргардони фаъоли айёми нав, аз қор-чаллонҳои замони пеш ин қадар тафовут дошт, ки ҳеч монеаро писанд намекард, дар роҳи мақсад аз ҳеч усул даст намекашид, замоне мерасаду барои сияҳқориам хи-ҷолат мекашам гӯён ҳаргиз намеандешид, на худоро ба ёд меоварду на Қуръону ҳадиси пайғамбарро.

Вай рӯирост амри раисро муқобилат накард, балки ба нармӣ аз Мулло Мурод талаб кард, ки бар замми нигоҳубини гала тобистон аз кӯҳсор алаф дараваду барои аспҳо хошок тайёр кунад. Албатта, агар дар ҷои Мулло Мурод каси дигар мебуд, аз ин вачҳ хархаша сар мекарду аз вазифа даст мекашид, вале ӯ ҳанӯз одами нав ва ноозмуда буд ва чунин ҷуръат надошт ва бо усули кори колхозии диёраш ҳам саҳеҳ ошно набуд. Баъзе хешу табор ва ҳамсоёҳо ба ӯ талқин мекарданд, ки ба ин амри Худоёргардан нафурорад, вале ӯ дар ҷавоб даст афшонду гуфт:

– Ҳеч гап не, ӯҳда мекунам. Барои даравидани алафи он ҷойҳо боз кӣ меравад?! Оворагии беҳуда чӣ даркор?! Галаро хабар гирифта алаф даравидан мумкин аст.

Онҳо сухани ӯро шунида зери лаб хандиданд. Баъзе ба гӯши ӯ фарёд зада гуфтанд мехостанд, ки аз беҳбудии гала ба ту як пули сияҳ фоида нест, дар пасаш овора гардӣ, бас аст, дар колхоз ҳама ба ҳамин минвол кор мекунанд!.. Аммо метарсанд, ки мабодо...

Рӯзҳои аввал Мулло Мурод писараш Исломо ҳам ба алафдаравӣ андохт. Вале дар набудани онҳо ба ҷувории замини рӯидаричашон гӯсолаю бузғолаҳои ҳамсоёҳо даромада поймол ва нобуд карданду ӯ ночор писарро дар деҳа ба кор монд.

Саркор Исломо дастҳои мироб таъин кард. Вай хар шаб обмӯрии Ҳавзи калонро саҳт мебаст ва то ба рӯз дар он оби чашма ғун мешуд. Рӯзона ҳамин, ки мироб ба кор сар кард, вай қад-қади ҷӯй гашта назорат мекард, то ки обро дар роҳ мардум ба заминро боғашон нагиранд. Ба заминҳои рӯидаричаи колхозчиён ба навбат об медоданд.

Як пагоҳӣ Исломо аз паи кушодани оби ҳавз ба болодасти деҳа рафту оби ҳавзро нима дида, хайрон монд. Обмӯриро нигарист – маҳкам бастагӣ, аз чашма об мисли ҳамеша ба ҳавз ҷорӣ буд. Оби ғуншуда барои ним рӯз обёрӣ кардан ҳам намерасид. Вай ин ҳолро ба мироб –

Дӯстали хабар дод. Дӯстали марди хушфеъл ва худотарсе буд, гуфт, ки оби ҳавзро шаб кадоме ба киштзораш кушодааст.

– Ҳаволааш ба худо, ба ҳеч кас нагӯй. Дар номади кор барои ҳамин об ҳам одамро ҳабс мекунанд. Минбаъд шабҳо рафта ҳавзро хабар гир, – дастур дод мироб.

Ислом шаби аввал ҳам, шаби сонӣ ҳам обдуздро дучор накард. Обмӯрӣ саҳт бастагӣ буд ва ҳавз то пагоҳӣ аз оби мусаффоӣ чашма лаболаб пур мешуд.

Монанди ҳамаи ҷавонакони чордахсола Ислом ҳам ба дил довталабиҳо мекард, обдузро дар сари гуноҳ гирифта, дар миёни аҳли деҳа ном бардоштан мехост, вале сухани мироб аз ваҷҳи ҳабс дами ғайрати ўро мисли чағбут мегардонд. Ў маҳбусонро бисёр дида буд: барои даҳ дона сараки гандум дар укубат афтодагонро дида буд. Додош як рафиқе дошт, ки ўро дар Самарқанд барои як дона зағутариштағалтак ҳабс карда буданд! “Гӯё он дусад метр мадорики дӯхтанӣ будааст!..” – ҳар замон бо алам механдид ў.

Бо вучуди ин, вай обдуздро дар сари гуноҳ гирифтани мехост. Бешак, ёфтани обдузд чандон кори мушқил набуд, заминҳои рӯидаричаи қариб бист хонадонро ягон-ягон нигаристан лозим буду бас. Аммо вай аз паи дузд нарафта шабҳо пайваста ҳавзро хабаргирӣ мерафт, то ки дигар бор обро надузданд.

Аз воқеаи обдузди ҳафтае гузашту шабе, баъди он, ки чароғи хонаҳои деҳа хомӯш гашт, Ислом мисли ҳамеша, ба сӯи ҳавз рафт. Ба сари ҳавз нарасида шилдирроси оби дар ҷӯй равонаро шуниду аз роҳаш ба қафо баргашт ва қад-қади ҷӯй ба поён равон шуд. Баъди дақиқае сарфаҳм рафт, ки аввал обмӯрии ҳавзро бояд бандад, вагарна то сахарӣ ҳавз пур намешавад. Аммо вай обдуздро дар сари гуноҳ гирифтани мехост.

Ислом обдуздро диду тарбузаш аз бағал афтод – вай

Шаҳбону буд. Шаҳбону Исломо дида, қикир-қикир хандади пешвозаш омад.

– Ҳа, биё, миробҷон, дузд ро ёфтӣ!.. – Шаҳбону ба ишваи аҷиб омада баҳри салом даст дароз карду дасти ӯро дигар раҳо насохт. – Вах, Исломоҷон, дастакат чӣ хел сӯзон!.. Биё, як дам шин, чонам, ҳамин замон ҷуворӣ аз об мебарояд!.. Ё метарсӣ? А? Натарс, чонакам...

Шаҳбону аввал ба китфони ӯ ду дасташро монда сару рӯи ӯро навозиш кард, бӯсаҳо зад, баъд сахт ба синаш фишурду ҳар ду дар лаби чӯ нишастанд. Исломо ҳайрон буд: Шаҳбону ӯро ҳамчун хоҳари калон меҳрубонию навозиш мекунад ё ба дигар маънӣ...

– Натарс, гардам... Ҳозир ҷуворӣ аз об барояд, ҳар ду меравему обмӯрии ҳавзатро руст мекунем! Биё як бор муччӣ кунам, додарам... – Вай лабони гарму доғашро ба лабони Исломо часпонда ҳарисона мегазид.

Исломо аз ин чӯшиши меҳрубонию ҷавонзан гурехтан меҳост, аммо Шаҳбону намегузошт, ки ӯ танаширо аз тани вай ҷудо кунад...

Исломо акнун ба ёд овард, ки Шаҳбону ба тавассути аммааш ба онҳо хешигарӣ дорад. Шавҳараш дар чанг ҳалок гашта, ин ҷавонзан бо як писараш бева мондааст... Балки бо мард наздикӣ кардан меҳоҳад, аммо аз обрӯрези метарсад. Ба ин часпида, алави дилаширо паст кардани... Гӯё ман бача бошам, намефаҳмам...

* * *

Баъди он ки ҷуворӣ сар кашиду гунчишкон ба макидани шираи он сар карданд, Мулло Мурад бо рухсати саркор Исломо аз кори колхоз гирифт ва посбонию ҷувории замини рӯидаричаро ба вай супурд.

– Ризку рӯзиамон ҳамин ҷуворӣ аст, писарам, ҳамроҳи Инъом то сахт шудани донаш ҳушёр бошед ба гун-

чишк надихед. Бояд дар як чо қарор наистед, доимо кулӯхча парронда гирдогирдаш гардед...

Вай аз пашми бузҳо дар чиллак ришта барои ду писар ду фалахмони кулӯхчаандоз сохта дод. Нӯги банди кушоди фалахмонҳоро чунон хунарнамоӣ кард, ки ҳангоми кулӯхчаандозӣ ва ё афшондан туфанг барин қарс-қарс садо мебароварданд.

Имсол Ислому дар қатори як гурӯҳ ҳамсолони деҳониаш, ки бо азобе ҳичо ба ҳичо хондаву навишта метавонистанд, ба ном синфи ҳафтумро тамоми карда буд.

Агарчӣ илмҳои алгебра, геометрия, химия ва физикаро хонданд, вале онҳо чӣ чиз будани он илм ва чӣ зарурат доштаниро нафаҳмида аз мактаб рафтанд. Баъзе аз шарикдарсонии Ислому ҳатто ба дурустӣ хондаю навишта ҳам наметавонистанд, вале чун мактаб ҳам плон дорад ва аз мудир иҷрои он плонро талаб мекарданд, ҳамаи онҳо “сохибмаълумот” гаштанд. Солҳо мегузаштанд ба ин минвол, сарварони колхоз аз байни онҳо як нафар ҳисобдори бригада наёфта саргаранг буданд.

Дар давоми таҳсили кӯтоҳ Ислому қариб бо ҳамаи бачаҳои мактаб ошно шуд ва онҳоро бо хунариҳои медонистагиаш, бо ҳикоятҳои ғалатиаш аз хусусии поезди машинаҳо, трактору аэропланҳо ҳайрон мекард. Онҳо ўро баъзан мазох ҳам мекарданд. Махсусан, баъзе қору бори одии гучумакиёро надонистани ў, дар забонаш дучор шудани калимаҳои нофаҳмо боиси ханда ва мазоҳи бачаҳои деҳа гашта буд.

Ҳамсолон – писару духтар – ҳама ўро барои содадилӣ назарбаландӣ ва бекинагиаш писандида буданд. Шояд ба сабаби андаке лоуболиаш ҷавонии ношинос ҳам бе ҳарос ба вай наздик мешуданд ва зуд унс гирифта рафиқу сирдон мегаштанд. Ислому аз бачаҳои Насими Ҷулхундиру махсусан писандид. Ин бачаи сағира, бо вучуди ҳамеша шикамгушна ва нимурёӣ буданаш, номус ва ин-

софро гум накарда буд, ба ҳазлу мутоиба дилашро хуш мекард. Мудом қофиязанӣ дошт ва аз хӯроки болаззату сухани намакин завқ мебурд. Насим сағираи бекас буд. Падараш дар ҷанг шаҳид гашта, модарашу як хоҳараш аз гушнагӣ соли чилу ду ҳалок гашта буданд. Амаку амма-ҳояш буданд, аммо вай дар хонаи падар танҳо зиндагӣ мекард. Ду хоҳараш дар дасти тағоияш буданд. Чун Насим ба зану мард дастёри беминнат буд, ба дари хонаи ҳар як сокини Гучумак ояд, як пора нон ё косае дӯғ медоданд.

Чуворӣ донашро сахт карду гунчишкон дигар ба он кордор нашуданд.

Саркор Исломо ба гандумдарав фиристонд. Гандумзорҳои атрофи деҳаро занони рӯзгордор дарав мекарданду ҷавонону духтарон ва занҳои беваю бебача ҳосили киштзорони дур аз деҳа – ёнаҳои адир, пуштаҳои дараи Ҷало ва сонитар гандуми дашти Баҳорикорро дарав мекарданд. Исломо дар охириҳои айёми дарав ба Баҳорикор омад.

Дарав кори вазнин буд. Махсусан, рӯзҳои аввали қор Исломо камарашро дошта, баъзан аз ҳамкорон пинҳонӣ соатҳо дар паси бутта ё ҷарӣ мехобид. Ҳатто як-ду бор гурехта ба деҳа рафтани ҳам шуд, вале нангу номус гирибонашро гирифт. Ба саҳтӣ бошад ҳам, Исломо тадричан ба кори саҳту хӯроки ночиз ва шароити номусоиди зист дар саҳро хӯ мегирифт...

Замоне, ки Шодоб ҳам ба гандумдаравӣ омад якбора ҳамаи мушкilotи Исломо гӯё паси сар гашт. Зиндагӣ дар саҳрои сӯзон ва бедолу дарахт ранги дигар гирифт. Агар то ин дам вай ҳар рӯз фуру рафтани офтобро ба бетокати интизорӣ кашад, акнун соат шумурда субҳ ва оғози қорро ба беқарорӣ нигарон мегашт. Шодоб – духтаракӣ сабзинаи ширинсухан Исломо рӯзафзун мафтун мекарду бо риштаҳои ноаёни муҳаббат ба худ мебаст. Сар-

аввал гуфтугузори ҳар ду фақат бо забони нигоҳ сурат мегирифт, баъдан бо баҳонаи обнӯшӣ ҳар ду дар як замон ба сари бочкаи об мерафтанду агар танҳо бошанд, дар байнашон як-ду суҳан радду бадал мешуд...

Дар дашти Баҳорикор кор мечӯшид. Ҳоло зубдаи аҳли кори колхоз дар саҳро буд. Гурӯҳе пешопеш гандумро дарав мекарданд, дарзабандҳо аз қафо дарзаҳоро банд баста, ба хирманҷойҳо мекашонданд ва аз паси онҳо хирманкӯбҳо расида барои кӯфтани гандум гову аспҳои хирманкӯбро ба хӯб медароварданд ва сипас ду-се тан пирони ханӯз коршоям хирманҳои кӯфтаре бод дода, доноро аз гандум ҷудо мекарданду гандумро ба ҷуволҳо мебардоштанд. Паёпаи ин пирони аробакашу шутурдори колхоз расида, ҷуволҳои ғалларо бор карда ба ноҳия бурда месупориданд. Барои ба ноҳия боркашонӣ колхоз шашто шутуру як аробаи кӯтак дошт.

Ба гандумдаравӣ чавонони деҳа бо майлу рағбат меомаданд, зеро дар ин ҷо колхоз ба колхозчиёни дур аз хона ба ночор се маҳал хӯрок меод: пагоҳию нимрӯзӣ нону алафҷой, бегоҳӣ бегӯшту беравған бошад ҳам, ягон навъ хӯроки гарм, аз қабилӣ атола, кӯча, лахчак...

Ҳоло ҳеҷ кас намекурсид, ки чаро ин одамон монанди барзагови ҷуфтрон барои қути лоямуте аз субҳ то шом кор мекунанд. Ҳамаи онҳое, ки чуну чаро мегуфтанд, дар солҳои пеш аз ҷанг ба сазо расида буданд. Баъзе мардоне, ки дар солҳои ҷанг ҳаёти мардумони Аврупоро бо чашми худ дида буданд, ҳоло аз вачҳи зисту зиндагонии мардуми он диёр ҳарфе намезаданд, зеро баъзе аз асирони ҳарбие, ки қобили чунин андешаҳо буданд ва дар сар афкори равшане доштанд, баъдӣ ҷанг ба ҷурми “пезе²” яъне дар мағрибпарастӣ муттаҳам гашта, ба “мавзеъҳои алоҳида” бадарға гашта буданд. Пиру чавон, зану дух-

---

² Пезе – преклонение перед Западом (русӣ) - мағрибпарастӣ.

тари мардуми деҳкон батадрич ба ғуломи ҳукумат тан дода, қобилияти дар тасаввур овардани ҳаёти дигареро билкулл гум мекарданд.

Радиову рӯзномаҳо фақат барои раҳбарони колхозу ҷамоа ва баъзе аз муаллимон дастрас буд, ки аз онҳо ба ҷуз ахбори истисмори капитализми анқариб пӯсидаву ба ҳалокат расида ва ҳаёти осудаю кори рӯҳавзои мардуми шӯравӣ ва номаҳои шукронаи мардум ба “падари ранҷбарони олам” Сталин дигар маъние бартоштан амри муҳол буд. Баъзе соддадилон аз рӯзномаю радио ҳам метарсиданд. Ҳашт-нӯҳ сол қабл аз ин нахустин муаллими мактаби нави деҳа Ҳамидиро ба ҷурми он, ки як нусха рӯзномаро бо хокрӯба аз хонааш берун партофтааст, гумном карда фиристоданд. Дар он нусха номаҳои миннатдории мардум ба Сталин ва сурати калони “дохӣ” дарҷ будааст ва намояндаи район раҳгузар аз назди хокистартӯдаи қафои ҳавлии муаллими шӯрбахт онро бардошта хондааст. Ба наздикони муаллим гуфтаанд, ки ўро ба муддати даҳ сол ҳабс карда, аз ҳуқуқи мукотибот маҳрум кардаанд. Аммо ҳолдонҳо мегуфтанд, ки маънии “маҳрум аз ҳуқуқи мукотибот” ҳамин аст, ки гунаҳкорро паррондаанд.

Мамлақати азиме, ки шашяки олами ҳастиро ташкил мекард, ба асоратгоҳи азими халқҳо табдил ёфта буд.

БОБИ ПАНҶУМ

БАҲОРИКОР

Дашти Баҳорикорро мардуми деҳаи Гучумак аср-ҳою аср ҳамчун дашти рӯзибахш, дашти наҷотбахш аз сари меҳру муҳаббат парастииш мекард. Агарчӣ баъди ташкили колхоз ҳоло аз ҳосили он ба мардум фақат баҳше аз пасмондаи коҳаш мерасид, баъзеҳо ба ҳамин ҳам

шукр мекарданд. Ин дашти васеи заминаш ҳосилҳез аз деҳа дар масофаи ду фарсанг роҳ воқеъ афтада ва чун чашмаю рӯде надошт, дар он аз долу дарахт нишоне набуд. Дар замини он фақат ғалладонаи лалмӣ ва тарбуз мерасиду бас.

Айёми киштукор ва ғундоштани ҳосил Баҳорикор тӯйхонаеро мемонд: ҷавонону духтарони даравгар, хирманкӯбҳо, ошпазҳо, қорвонкашон – ҳама аз субҳ то шом дар ин ҷо ҷунбуҷӯл доштанд.

Имшаб даравгардухтарон тӯдакашон ба бошишгоҳ ворид гаштанду сарфи назар аз гуруснагиашон ба ҳазлу аския, таронаву хандаҳои беғами ҷавонӣ муҳити шабонгахро пур карданд. Бошишгоҳи онҳо айвони бомаш ҳаспӯш, ки як тарафаш бо сангдевор баста буд. Духтарон Шаҳбонуро дар айвон дида, ҳамагон ба вай андармон гаштанд.

– Э, ассалом, апай Шаҳбону... Хуш омадед!

– Деҳа тинҷ аст, апа?..

– Додою очай ман тинҷ бошанд?..

– Очай маро надидед?.. Бетоб буд...

Шаҳбону ба ҳамаи саволҳо якбора ҷавоб дода наметавонисту гоҳ ба яке рӯ меовард, гоҳ ба дигаре.

– Деҳа тинҷ аст, духтарҳо, шукр, ҳама сиҳату саломатанд. Ду кас аз ҳабс омада буданд, шунидагистед, як нафар – писари Олими Ланг аз ҳарбӣ омад... Хайр, бобои Раҳимдод бечора аз дунё гузаштанд...

– И-и-и... ҳайфи мӯйсафед... Худо раҳмат кунад, – Анор инро гуфту дасти фотиҳа ба рӯяш кашид. Ҳамаи духтарон ба вай пайравӣ карданд. Сипас Анор ба Шаҳбону рӯ оварда пурсид: – Апа, имшаб ҳамроҳи мо хоб мекунед-а? Ҳа, воқеан, шумо писаракатонро бо кӣ монда омадед?

– Ман барои ҳолҷӯии шумоён омадам. Саҳарӣ меравам, – гуфт Шаҳбону. – Аз себу зардолу бенасиб намонед

гӯён як сатил овардам.

– Раҳмат, апачон, барака ёбед... Себу зардолу гӯёд, диламон гум мезанад... Оби деҳара, сояи боғаша ёд кардем.

Духтарон баъди ҳолпурсӣ бо мағал аз чойҳояшон бархоста аз пай шустушӯ рафтанд.

– Духтарҳо!.. Зуд бошед, ошатонро кашида диҳам, баред! Ҳамин замон ош тамом мешавад! – Аз дили торикӣ садои ошпаз Шарифаҳола баланд гашт.

Баъди шустушӯӣ духтарон ягон-ягон табақчаҳои чӯбинашонро бардошта, ба сӯи фонусе, ки аз дур милт-милт мекард, рафтанд.

Анор дастархон кушоду сипас “барои Ошпазҳола” гӯён ду-се дона аз себи Шаҳбону овардагӣ гирифтӯ рафт ва ҳам барои худ ва ҳам барои Шаҳбону хӯроки шом ва нимтогӣ нон овард. Хӯроки шоми он айём осон буд: гандумро дар хован кӯфта, беравған дар об мепухтанд, вассалом!

Баъди таом Анор себу зардолуи Шаҳбону овардаро чор-панчтогӣ ба духтарон тақсим кард.

– Чор-панч дона себу зардолу мон, – Шаҳбону оҳиста ба як навъ оҳанги маҳрамона кард.

– Ҳа, балое! Агар ягон сир набошад, думба дар шудгор намеафтад... – гуфт Анор ба чашми Шаҳбону нигариста махфӣ аз дигарон. Ва ҳар ду аз дигарон дуртар рафтанд.

– Ҳеч сир не... Бовар кун, ба худо қасам... – мегуфт Шаҳбону сурх гашта. – Исломи Мулло Мурод-амак якду бор ба заминам бенавбат об дода буд, умедвор мешудагист.

– Агар барои Ислом бошад, майлаш, – гуфт Анор. Сипас илова кард: – Чавони кори калон мешудагӣ барина? Баъди се-чор сол ҳамаи духтаронро обу адо мекунад. – Ҳозир ҳам! – гуфт қикиррос зада Шаҳбону. – Бача аз

чордахсолагӣ мард-дия... Ба ман нигар, Анорчон, ман ин себу зардолуро чӣ хел ба дасти вай диҳам?

– Рафта, берун баро мегӯем... Вай аз ману ту хурд, ҳолӣ ҳеч кас бадгумон намешавад, додаракамон баринку! – маслиҳат дод Анор. – Додаракам гӯён оғӯш гиру...

Баъд ҳар ду аз айвон берун баромаданду ба самти рӯ ба рӯ, ба он сӯе, ки ошхонаи даравгарон буд, рафтанд.

– Агар худаш берун мебаромад, оҳиста чеғ мезадем...

– Баъди рӯзи дароз дарав кардан, ҳозир ҳолати берунбарой ҳам надоштагист шӯр.

– Ин кори колхоз ҳамаи мардонро ахта кард гӯй, – хандид Шаҳбону. – Бечора духтарон ҳам дар азобанду ба рангу рӯи хазонашон нигоҳ карда намешавад, аз Сибир омадагиҳо барин лоғар, оташков барин...

– Апа, бо вай худатон гапзанон кунед. Баъзе бача ба духтару зан хушаш намешавад. Биё, онсӯтар равем, гап дорам гӯён дуртар баред канӣ.

– Ин гӯсолача ба ту мувофиқ аст, худат гапзанон кун.

– Э, монед-а! Ягон гап мехезаду сарам ба бало менад. Ин мардум шӯхира намедонанд.

– Натарс, вай ҳолӣ бача, ҳеч кас гумони бад намекунад, – бо ин суханон Шаҳбону ҳар як шубҳаро аз шахси худ дур кардан мехост.

Онҳо аз аввалин марде, ки дучорашон шуд, хоҳиши чеғ задани Исломо карданд, чун аз деҳа таъинот шудааст.

Анору Шаҳбону бисёр интизор нагаштанд. Ислום берун омаду Шаҳбонуро дида якбора худашро гум кард: рангаш канд, овозаш дигаргун баромад. Лаҳзае даступо хӯрд. Шаҳбону зуд ўро аз ин вазъи нохуш баровард:

– Ҳайрон нашав, Исломоҷон, ман духтаронро диданӣ омадаму хостам, ки ба чор дона меваи овардагиам даҳони ту ҳам расад. Боз бенавбат об-поб меодолагистӣ, охир?..

Баъди ин суханони Шаҳбону Ислום комилан ба худ омаду онҳо гапзанон ба соҳили рӯдхонаи хушк расида,

рӯи алафҳои хушкида нишастанд. Шаҳбону меваи дар рӯймолча бастагиашро кушоду Ислом баробари ба мевахӯрӣ андармон гаштанаш ба саволҳои беҳисоби онон ҷавоб мегуфт.

Ислом фақат баъди зардолую себҳоро хӯрда тамои кардан пай бурд, ки Анору Шаҳбону аз ду тарафаш ба ӯ ҷафс нишастаанд. Ҳатто Шаҳбону сарашро ба китфи вай мондаст...

* * *

Шаҳбону субҳи зуд, ханӯз даравгарон аз хоб бедор нагашта буданд, ки ба роҳ афтод. Шаб ба духтарон гуфт, ки офтоби саратон заминро натафонид ба деҳа расиданист. Аммо матлабаш дигар буд: роҳаш аз бари хирманҷой мегузашт, ӯ ҳам шуду аз ҷоши гандум ҷолок ба рӯмоле гирифт. Шаҳбону ба писарчааш, ки ду-се моҳ боз рӯи нонро надида буд, нони гандум пухта додан мехост ва ба ин мақсад се-ҷор кило барин гандумро аз таҳи курта ба миёнаш баст. Хатари ин амалро нағз донд ҳам, нонгӯии писар дилашро реш мекард.

Ҳоло дар деҳа қаҳтии фасли баҳор гузашта буд. Баҳорон барои алафро кӯфта таф додан дар суфраҳо як мушт орд ёфтан кори мушқил гашт. Аммо ҳоло бисёр хонадонҳо нони ҷавин меҳӯрданд, хонадонҳои бенавотарин ҳам аз тугу зардолу сер гашта буданд, вале кулли мева ҳам ҷои нонро намегирифтаст. Ҳар боре ки писараш дар дасти бачагони ҳамсоя нонро дида ба хона омада соатҳо “нон деҳ” гӯён гирия мекард, дили модар гӯё дар оташ кабоб мегашт. Боре аз ёбонҳо регарзан чида, онро дар дастос орд карду ба алафҳои кӯфта омехт ва аз хаамири он дуто фатир пухт, аммо он ҳам ҷои нонро нагирифт.

Шаҳбону субҳи барвақт дар роҳи бекас қадам мезадӯ мулоқоти шабиноро бо Ислом ба ёд меовард ва бо тинан хичолат мекашид. “Нарав, нарав!” – гӯям ҳам,

Анор рафт, ба фикрам, гапу кор чӣ фаҳмид, – мегуфт вай ба дил андешида. – Ақлаш бошад, сирамро намекушояд, агар ба ягон кас лаққад, ман ҳам чӣ кор карданамро медонам. Не, аҳмақ не, медонад, ки баъд ман ҳам сири ўро фош мекунам... Дар бағали кӣ хобида хестанатро ман медонам, Анорҷон! Ту бесабаб пирдухтар нагаштай, якта-нимта хабар доранд...

Шаҳбону, дар сар чунин андешаҳо, дар шитоб роҳ мепаймуду ҳар замон ба пешу қафо менигарист – ба ягон кас дучор нагашта, ба деҳа расидан мехост. Ў хуб медонист, ки агар бо гандуми дар миён бастагиаш ба даст афтад, ҳаёташро месўзонанд, на ба кўдакаш раҳм мекунанду на ба чони чавонаш. Хайр, агар раис ё Ҳосилот дучор шаванд, худро нодида меангоранд, аммо Худоёр барин худобехабарон ё ана вай гўла, намояндаи район баринҳо пеш оянд, худо зад... Барои даҳ сараки чав ба бечора Шодигул ҳашт сол доданд, бачаякош чирикқос зада монданд. Ҳолӣ ҳам дар хонаҳои хешу таборонаш сарсону саргардон. Худоёр қасоси занашро гирифт. Занаш бачаамро задаст гўён ба Шодигул дарафтадаст, ҳар ду тую ман кардаанд. Баъди ин воқеа Худоёр доим раҳи Шодигулро поида мегаштаст. Чашмҳои зардата кирми гўр хўрад, ҳар замон ба сар то пой ман ҳам нигариста, ягон гап мепартояд. Дили пирсаг кашол аст. Аммо аз халқи мо ягон сирро пўшида намешавад, баъзеҳо дар таҳи замин мор чунбад ҳам, хабар меёбанд-е...

Ин намояндаи район – зарди шикамхалта ҳар сол ними умрашро дар ҳамин колхоз мегузаронад. Прокурор мегўянд, прокурор кор надошта бошад? Худоёр ба кадоме гуфтаст, ки агар гўшту арақи ҳар сол барои ин намоянда сарф мешударо фурўхта гандум харанд, дар колхоз ягон кас ба нон зор намешавад. Шикамаш қанор будаст-дия! – таачҷуб мекард Шаҳбону. – Заҳрат шавад, ҳақи сағири кабир ягон рӯз сўрохаш мекардагист...

Баъд риштаи хаёлаш ба Худоёр пайванд хӯрду то ба чое рафт, ки аз ӯ бузаке подош гирифт ва шири онро чӯшида, ҳар сахар ширчой пухта бо писараш хӯрд.

Ин лахза якбора аз паси тал рӯ ба рӯ ду нафар савора баромаданду Шаҳбону чӣ кор карданаширо надониста саргаранг монд. Вай то ин дам умедвор буд, ки аз дур савореро бинад, зуд рӯмоли гандумро аз миёнаш кушода дар ягон чо руст мекунад.

Раисхолаву намоянда ҳоло чунон наздик буданд, ки Шаҳбону на ба камараш даст бурдан метавонисту на имкони аз роҳ ду-се қадам берун рафтандро дошт. Ӯ ба ночор “хости худо мешавад” гуфту бо дили ларзон рост ба онҳо рӯ ба рӯ рафт. Калонон саломӣ ӯро алейк гирифтанду намоянда ба раис зери лаб сухане гуфту ба тамасхур аз асп фуромад. Дар як дасташ лачоми асп, бо дасти дигараш аввал лақу-луқи сатилро бардошта нигарист, баъд бешармона аз рӯи курта миёни ӯро даст зад.

– Дар миёнат чӣ бастӣ, муттаҳам? – прокурори район, марди сурхмӯи ғӯладинг – Сунбулов мор барин фишшос зада яку якбора дар газаб заминро лағадкӯб кард. – Тезтар кушо! – Вай бари кители сталиниашро бардошта, ба туфангаш даст зад.

– Амакҷон, аз гуноҳам гузаред... Ҷон, амакҷон...

– Тезтар, муттаҳам!.. Форатгари молу мулки давлат...

– Э, бефаҳм, бефаҳм.... – фиғон баровард раис ҳам. – Чанд бор гуфтама, агар аз гуруснагӣ муред ҳам, ба ғаллаи давлат даст нарасонед... Ҳай, беақле!

– Амакҷон, раисаҷон... аз гуноҳам гузаред... Ба кӯдакам раҳм кунед... Шавҳарам дар чанг шаҳид гашт... ман аёли шаҳиди чанг... – Ӯ худро ба пеши пой вакил андохта, ба мӯзаҳои сиёҳи вай дасту рӯяшро мемолид.

Сунбулов бо нӯги мӯзааш ба синаи Шаҳбону таконе доду ӯро дур андохт ва амри худро ба шиддат такрор дошт.

Шаҳбону зорикунон ба ночор рӯмоли ба миён бастаашро кушода бо гандумаш ба дасти намоянда дароз кард.

– Шаҳиди чанг аз ту баринҳо безор! Вай барои Ватан чонашро қурбон кардаст, ту муттаҳам, ғаллаи давлатро дуздид ба осиеби душманони он об мерезӣ!

– Ман ду-се сол аст, ки ба осиеб нарафтаам... Пурсед, амакҷон... – зорӣ дошт Шаҳбону.

Намоянда рӯмоли гандумро аз дасти Шаҳбону гирифт ба раис дароз намуда гуфт:

– Ана, вешдок³! – Баъд ба Шаҳбону хитобан амр кард: – Пеш даро, муттаҳам!.. тезтар! – Вай сатилро ҳам ба дасти раис дод.

Шаҳбону ба қафо чор-панҷ қадам рафту боз ба сӯи ин ду нафар нигариста лоба сар кард. Намояндаву раис ҳанӯз аспҳоро ба раҳ надароварда, байни худ бо овози паст муколама доштанд. Бештар раис сӯхтаю пухта сухан мекард, ғолибан, авфи гуноҳи Шаҳбонуро талаб дошту намоянда розӣ набуд.

Баъд намоянда дар зин нишаста, варақеро пур карда навишту онро аввал ба раис дод, то имзо кунад, баъд Шаҳбону ҳам дар поёни он имзо кард.

Шаҳбону пешопеш пиёда, раису намоянда аз қафояш савора ба роҳ афтоданд.

Баъд раис ба сӯи манзилгоҳи даравгарон тоб хӯрда рафту Шаҳбоную намоянда раҳро ба сӯи район давом доданд.

– Раисапаҷон... Писаракамро саробонӣ кунед... Дар хонаи тағоиаш монад... Гӯед, ки... – Ҳангоми ҷудой гиря Шаҳбонуро гулӯгир карду дигар сухане гуфтан натаво-нист.

Раис сар чунбонду аз онҳо дур гашт.

---

³ Вешдок – Вещественные доказательства (русӣ) – гувоҳии моддӣ.

– Тезтар, тезтар по мон! – Намоянда бо тозиёнаш пайваста таҳдид дошт. – Агар ин хел суст гардӣ, тараққӣ аз пушти сарат мепарронаму мегӯям, ки гурехтанӣ шуд, паррондам, вассалом. Хуни душмани ҳукуматро кӣ мепурсад? Инро нигар!..

Шаҳбону ба қафо нигариста дар дасти намоянда туфангчаи ялаққосиро диду дар ду пояш мадор намонд.

– Амакҷон, илоҳи роҳати фарзандонатона бинед, як умр дуои чони шумора мекунам, писараки маро сағири дарбадар накунад, – ҳоло ашки сӯзон рухсораҳои ӯро шуста, ба сари синааш марҷон барин мерехт.

– Раҳ гард, раҳ гард! – Намоянда аз ду гесӯи то ба миён расидаи Шаҳбону гирифта, ӯро ба худ кашид. Баъд аз беҳи кокулаш гирифтӣ рӯи занро боло кард. – Ҳайфи ин ҳусну чамол не, ба моли давлати советӣ хиёнат мекуни! Давлати Советӣ ин хел хиёнатро ба ту намебахшад. Ягон хешу табори гапаш мебуридагӣ дорӣ?

– Не, амакҷон, ман ҳеҷ кас надорам.

Намоянда, дасташ дар банди кокули зан, ба пасу пеш нигаристу дар роҳ сиёҳии касеро надида гуфт:

– Монда шудӣ... Биё, камтар саворат кунам... – Вай аз зери бағали Шаҳбону гирифта, ӯро озод бардошта дар пеши худ дар рӯи зин шинонд. Зан ҳеҷ муқобилият зоҳир накард. Сипас прокурор ду дасташ дар синаи Шаҳбону аспро ба роҳ андохта тани асири худро ба синааш мефишурд, аз лабонаш мебӯсид.

Вақте ки ба дуруҳа расиданд, намоянда гашти аспаро суст карду маслиҳатомез аз Шаҳбону пурсид:

– Бо ин гаштамон то ба шаб ба район намерасем. Роҳро миёнабур карда кӯҳ катӣ равем-чӣ?.. Мабодо ягон нағма накуни, мепарронам-а? Аз дасти Ҳукумат гурехта халос намешавӣ, дониста мон.

– Не, ман ба кучо мегурезам, амакҷон...

– Агар бамаънӣ шавию ба гапам гӯш кунӣ, ба асп са-

вор карда мебарам. Дар раҳи кӯҳ ҳеч кас нест, хилват...

Ба ҳамин минвол онҳо аз пайраҳаи кӯҳӣ рафтанд. Талеро гузаштанду намоянда аспашро аз роҳ боздошт.

– Номатро чӣ гуфтӣ?

– Шаҳбону.

– Бонуи шаҳ нагашта мур! Кӣ ба ту ин номро дод?..

Абзори аспро дуруст бандам, фуру.

Шаҳбону аз зин фуромад.

– Ҳой, биист. Аввал бағалатро бинам, теғ-пеғ на- дошта бошӣ.

– Не, амакчон, чизе надорам. Ман теғро чӣ мекунам?

– Аз эҳтиёт-дия...

Намоянда аз асп фуромаду ресмони онро ба бодом- чае баст. Сипас бағалу сурина ва синаҳои Шаҳбонуро даст- даст карда тани ӯро ба танаш фишурдан гирифт. Баъд сарашро бо даст гирифтӯ лабонашро макид.

– Биё, камтар дар ҳамин чо бишинем... Ҳеч кас нест... Агар касе ояд, аз дур мебинем...

Онҳо рӯи алафҳои хушкидаи сари роҳ нишастанду намоянда чолок ӯро ба бағал кашид.

– Амакчон, ҳар чӣ кунед, ман розиям... Як умр ман аз они худатон мешавам... Фақат озод кунед. Ба пеши пи- саракам равам, чашмаш ба роҳ... – Гуфт Шаҳбону канда- канда лабонаш дар даҳони бадбӯи намоянда нафасгир гашта.

– Агар ба гапам гӯш кунӣ, озод мекунам... Камтар нигоҳ медораму сонӣ... Кани хоб кун, чони амак, тезтар бош... Ягон кас наояд...

Шаҳбону худро дар зери вучуди фарбеҳу кароҳат- ангези намоянда диду шаби гузашта, висоли Исломи шармгинро ба ёд овард ва аз алам хунг-хунгкунон ошко- ро талх-талх гирифт. Намоянда гирия ӯро гӯё на меду на мешунид, дар даҳонаш таъми шӯри онро эҳсос ҳам намекард.

“Боз ин одам намояндаи район, прокурор будаст!.. Худо гирад, ҳамаашон як гӯр будаанду дар пеши мо барин, бечораҳо, худро пайғамбари алайҳисаллом метарошанд...” мегуфт ба дил Шаҳбону ба қисмати талхи худ тан дода.

БОБИ ШАШУМ

ХОНАДОРШАВӢ

Аз рӯзи ба деҳа бозгаштани Мулло Мурод қариб якуним сол гузашта ва ҳоло ӯ ҳавлии хароби падарро, ки фақат деворҳои аз санг моҳирона чидаи он устувор монда буданд, ба тадриҷ таъмиру тармим кард, боми хонаҳоро яқояк пӯшонда буд ва ҳоло ҳар касе, ки аз дарвозаи дутабақа ба ҳавлии ӯ ворид меомад, макони дилнишин ва батартибу озодаи ӯро дида, ба як бор “Э, офарин, Мулло, қандатона занед, дастатон – гуле!...” мегуфт. Аммо ҳар як ҳамдеҳаи ҳамрози дар фуруварди сӯхбат талқин мекард, ки чароғи ҳар як хонадон зан аст, Мулло фурсатро нагузаронад, ҳанӯз, ки писарҳо ба камол нарасидаанд, хонадор шавад. Хешовандони наздик ба ӯ аз занҳои беваи деҳа чандеро ном гирифта майлашро мепурсиданд.

Мулло Мурод нек медонист, ки бояд издивоҷ кунад, бе зан зистан мушқил аст. Хоса айёми охир ҷомашӯию молҷӯшӣ, сариштаи ширу чурғот ва хӯрокпазӣ дилгираш карда буд. Махсусан, баъди он ки Исломи ба қори колхоз тамоман банд гашт, баъзан алав даргиронда, як чойник чой дам кардан ҳам ба ӯ малоловар асар дошт. Вай сараввал амин буд, ки ба марди муфлисӣ нодор аслан зан ҷӣ лозим!.. “Азоби худам дар ин диёр кам аст, ки боз як зани бечораро ба уқубати худ шарик кунам! – мегуфт ӯ худ ба худ андешида. – Ҳар кӣ бошад ҳам, бо як ҷаҳон умед ба ин остон қадам мегузорад... Баъд, балки яқубора тар-

бузаш аз бағал меафтаду ҳама умедаш барбод меравад!.. Не, ман ана, ҳамин ҳалоки умедҳои як бандаи берӯзиро нигариста наметавонам... Боз ҳам худо медонад, балки қатъи назар аз мӯхтоҷиамон он зан ба ин хонадон як ламъаи хурсандӣ меовардагист?.. Ба ҳар ҳол, зиндагии мо аз дигарон бадтар нест. Хоҳу нохоҳ хонадор гаштанам як амри зарурӣ барин...”

Мулло Мурод дар инчунин лаҳзаҳо риши мошубиринчашро панча мезаду ончунон ба дарёи андеша ғӯтавор мегашт, ки китоби дар пешаш кушодаро низ билкул фаромӯш мекард. Вай ҳоло ҳар замон ба ғӯристон мерафту дар сари хоки падару модар ва Моҳинав фотиҳа меҳонд ва сипас ба хонақоҳи деҳа, ки дар паҳлӯи ғӯристон воқеъ буд, медаромаду тӯдаи китобҳои кӯҳнаеро, ки мардум солҳои пеш аз тарси ҳукуматдорон ба ин макон оварда партофта буданд, мекофт ва баъзеро дар бағал пинҳон карда ба хона меоварду мутолиа дошт. Ӯ аз улуми диния ба қадри кофӣ огоҳӣ ёфта буд ва ҳоло дар ин кӯҳпои харобазор ва безътибор, ки мардуми бечора дар чанголи маразҳои беҳисоб, чунон ки сад солу дусад сол қабл аз ин, дар укубат буд, аз илми тибби ниёгон баҳрае бардоштан мехост. Ҷамдеҳагони бенаво, ки дар муқобили маразҳои беҳисоб саҳт очиз буданд, ба сари беморон ўро ҳамчун мулло мебурданд, то дуое хонад, шояд аз даму нафаси вай маризро шифо расад. Мулло Мурод нек медонист, ки эътиқод ва “ихлосу халос” гуфтани мардум ҳарфи беҳуда нест, имконияти вучуди инсонро ба муқобили мараз бедор мекунад. Аммо дар илоҷи бисёр маразҳо агар ў аз илми тиб огоҳӣ медошт, ба мардум бештар нафъаш расиданашро рӯзафзун ба худ иқрор мекард ва афсӯсу надомат мекард, ки дар овони бачагию наврасӣ ҳунари табиибони ҳозиқи айёмро наомӯхтааст. Охир, Табибуллохони машҳур бо шогирдонаш аз паи ғундоштани гиёҳҳои давой ҳар сол аз шаҳр ба деҳа меомаду дар ҳавлии бобояш

муддатҳо хобухез дошт... Ана, акнун дар кишвар на аз он мардон ному нишоне монду на аз китобу дарстурҳои онон...

Ба ҳамин минвол ӯ дониши аз китобҳо бардоштаи худро бо чандин эҳтиёт ба нафъи беморони умедвор ба кор мебард. “Аз хӯрдани решаи шотарра кӣ зарар дидаст? – мегуфт ӯ ба беморон. – Баргашро коку гӯён аксар меҳӯранд, дар аввали баҳор ба коку монанд аст. Дору решаи ҳамон шотарра аст, табибони донишманд ба дарди шумо онро даво гуфтаанд”, – мегуфт вай ба беморон умед бахшида. Баъд ӯро Ҷавлони Урус ба нармӣ оғаҳ кард, ки нақунад ин корро, аз идораи дахлдор таъкид кардаанд: “Модом ки дипломи духтурӣ надорад, ба табобат кардани беморон ҳуқуқ надорад.” “Дар қонун ҳамин тавр навишта шудааст, бед, маслиҳат ҳам надихед,” – гуфт Ҷавлон узроме. – Ҳозир “вредительство” гӯён барои ҳамин навъ фаъолиятҳо даҳ сол мефиристанд.”

Баъди он ки Ислом ба дарав рафт, нигоҳубини ҷуворӣ ба зиммаи Инъоми даҳсола афтод. Мулло Мурод ҳайрон буд чӣ кор кунад: аз як тараф ҷуворизори рӯидарича бекас, аз тарафи дигар бачаро рӯзи дароз дар киштзор танҳо мондан намехост. “Худо медонад, ба сараш чӣ ҳаёлҳо меояду дар танҳои ба чӣ корҳои машғул мешавад, – мегуфт ӯ худ ба худ андешида. – Эҳтимолан, ба маслиҳати хешу ақрабо амал бояд кунаму хонадор шавам...”

Вай аз он, ки Ислом дар паҳлуи дигарон кор мекунад, маҳсусан, аз он, ки ҳоло дараваш аз деҳа дур – дар дашти Баҳорикор аст ва шабҳо дар он мавзеи рӯҳафзо ҳобида, обу ҳавои диёрро бо тамоми вучуд мешамад, бо одамон, бо писару духтарони мардум ҳамдасту ҳамдард аст, хушнуд буд. “Қар аст, кӯр аст, ягон духтари ҳамин кӯҳпояро ба вай арӯс кунаму пояшро дар ҳамин ҷо саҳт бандам, барои ман кофист,” – мегуфт ӯ ба худ мамнун табассум карда.

Аммо тақдир ҳоло хонадоршавии худӣ ўро ҷоиз шумурда буд магар, аз ҳар тараф хешу ақрабо зудтар ҷуфт кардани сари ўро айни савоб мешумурданд.

Аз рӯзи ба Гучумак омаданаши, аз рӯзи ба хок супурдани Моҳинав, ҳоло қариб якуним сол гузаштааст. Дурӯст аст, ки дар ин миён бугзи бегонагӣ ва хавотирӣ байни ў ва ҳамдеҳагон ба як андоза аз миён бардошта шуд. Дар маросими солгарди вафоти Моҳинав вай як саркаро кушта, ба сағиру қариб ош дод ва ин амали ў дар он айём аломати ҳиммати баланд ва нишони посихотирдорӣ самимӣ буд, ки инро мардум зикр мекарданд.

Дар деҳа қисмати пирдухтарони ноком ва беваҳои ношодро дигар камтар қасон меандешиданд. Дар назари Мулло Мурод чунин меомад, ки марди ғамшарӣ халқ ҳоло дар деҳа намондаст. Ў аз ин ҳол бениҳоят маъюс буд. Одамон рӯзафзун худхоҳу худпараст мегаштанду инсофу диёнат ва меҳру оқибатандеширо фаромӯш мекарданд ва фасоди ахлоқ ба монанди як навъ марази ҳамагир ривочи тамоми дошт. Ў хуб медонист, ки дар замони пеш аз ҷанг, то ки ахлоқ фасод нагардад, пириҳои деҳа намегузоштанд, ки ҷавонмарде безан бошад ё зане бешавҳар. “Ин ҷанги шум ҷӣ қадар сари мардро хӯрд, НКВД-ву ОГПУ аз ҷанг бештар сари мардонро хӯрданд, яке ним марди ҷон ба саломат бурдагиро дар каналқобӣ куштанду мамлакат пур аз беваю пур аз пирдухтар гашт. Заҳҳои морон ҳам, Чингиз ҳам ин қадар хуношомӣ накардагистанд, – мегуфт ба дил Мулло Мурод вазӣ айёмро таҳлил карда. – Саф-саф маҳбусонро ба хандаҳои қалон дароварда парронда, бо трактор хокпӯш карданашонро агар бо ҷашмони худ намедидам, ҳаргиз бовар намекардам! Охир қадомин подшоҳӣ золим аз қафои аскархош пулемётро рост карда, онҳоро ба душман ҳамлавор сохтааст?! Боз зинда бод Исталин, зинда бод Жуков! Тавба, тавба кардам, худо... Аз аҳли илму савод пӯ-

шида нест, дар китоб навиштаанд: “Изо вуссидал амру ило ғайриахлӣ фантазириссоата,” яъне, умури мамлакат агар ба дасти ноқобилон биафтад, қиёмати он маконро нигарон бошад. Охир, мардуми игвогару мочарочӯй ҳукматдорӣ карда наметавонад...

Ниҳоят рӯзе ду-се нафар мардони солдида аз хусуси хонадоршавиаш ҷиддан, ботааннӣ ба ӯ маслиҳат андохтанд. Ҳама мегуфтанд, ки “айбу нанг аст, ки марде аз авлоди онҳо дар чунин синну сол чомашӯию говчӯшӣ кунад, ба дарздӯзии либос даст занад. Ин кор ба мо исноди нохуш меоварад” гӯён, онҳо дар сари ин даъво саҳт истоданд ва ба ҳамин минвол ӯро ба издивоҷ розӣ карданд. Азбаскӣ Мулло Мурод ба хотири ду писари худ дигар фарзанддор шудан намехост, ба вай аз хешони Моҳинав Шафоатбибӣ аз ҳар ҷиҳат писанд омад. “Ба ҳар ҳол, ба бачаҳо бегона не”, гуфт вай худ ба худ тасмим гирифта.

Баъди ноншиканӣ, яъне, номзад кардан, чунон ки урфи он рӯзгорон тақозо дошт, вай ба хонаи ҳамсари ояндааш барои куртаю лозимӣ чор метр чит, як рӯмол ва як кафш фиристод. Аз хӯрданӣ панҷ кило ҷувории сафед ва се кило ғӯлинг дод. Шабе чор-панҷ нафар занҳо Шафоатбибиро ба хонаи ӯ оварданду як дег оши ҷувории хешовандони домод пухтаро ба сарчамъӣ хӯрданд ва то як поси шаб сӯхбат оростанду сипас ба Мулло Муроду Шафоатбибӣ аз худо қўшапирӣ талабида пароканда шуданд.

Ба ҳамин минвол Шафоатбибии бефарзанд, ки шавҳараш дар баталюни коргарӣ бедарак рафта буд, ду писари Мулло Муродро модарвор оғӯш гирифту навозиш кард. Ба Инъоми даҳсола навозишу меҳрубониҳои модарандар хеле хуш ояд ҳам, ба Ислом аз ҷӣ бошад, ки нохуш асар кард: ӯро чунон расид, ки модарандар дар асл ба онҳо ҳеҷ муҳаббате надорад.

Ин ҳол аз чашмдошт дур набуд.

Аз ҷӣ бошад, ки одамон аз қадимулайём ба муҳаб-

бати самимии модарандар аксаран шубҳаомез менигаранд. Агар модарандар дар пеши чашми дигарон сағирашро навозиш кунад, риёкораш мешуморанд, меҳрубон бошад, гандумнамои ҷавфурӯш мегӯянд. Шафоатбӣ ин ҳолро медонист, хуб огаҳ буд, ки дар аввал ба ҳукми ин одат ӯ хоҳ накӯкорӣ кунад, хоҳ не, номаш модари ӯгаӣ аст, бинобар он, ба бачаҳо мисли он ки фарзанди худааш бошад, бе ҳеч дурангӣ муомила дошт. Худ ба худ мегуфт, ки аз дунё бефарзанд, бе ҳеч нусхаю нишона мегузаштам, худо шафқат карду ҳамин ду сағираро ба ман дод, ҳар чӣ аз дастам меояд, барои онҳо мекунам. Фарзандони Мулло Мурод кӯрнамакӣ намекардагистанд? Хайр, худааш ба гапи дӯст даромад ё ба гапи душман – бо ҳукумат рӯи-рост тараф шуд... Боз тавба кардаст мегӯянд. Бад кард ё нек, намедонам, аммо зану бачаашро партофта нарафт. Ба хоҳири як сухани Моҳинави раҳматӣ ҷасади ӯро аз кучоҳо гирифта ба ин ҷо омад... Дар тухму тӯдаи вай кӯрнамаку носипос нагузаштаст мегӯянд. Хайр, агар некиамро надонанд, халқ ҳаст, дар сари ҳама худо ҳаст... Ман аз бачаҳош зиёда тамаъ надорам, фақат одам шаванд, барои ман бас аст. Агар мурдам, ниҳоят “вой, оча” гӯён овоз бароранду пояи тобутамро гиранд ва то қабристон баранд, ҳар замон дар сари хокам фотиҳа хонда гузаранд...

БОБИ ҲАФТУМ

ФАРДОИЁН

Бегоҳирӯзие, ки мардуми деҳа вақти намози аср мегӯянд, ба қаъри дараҳои кӯҳ аллақай тирагӣ афтада бошад ҳам, нури офтоб ханӯз дар фарқи талу тепшаҳо ва қуллаю тегаҳо равшан ҷилвагар буд. Бому дар, боғу тавораҳои хорбасти деҳаи Гучумак, ки дар ёнаи кӯҳ дар ка-

нори рости сой вокеъ афтода буд, аз шафақи ғуруб саросар гулгун метофт. Дуди кабудӣ мӯриҳо ба фалак печида, аз дуродур дилхоро ба худ чазб мекард.

Қариб тамоми бому ҳавлиҳои деҳа бо пушти худ ба кӯҳ така карда, рӯ ба офтобшинам нигариста буданд дар самти офтобшинам – парча-парча боғу заминҳои рӯидарича, баъд Яланг ном замини фарохи колхоз, баъд теппазорҳо сар мешуданду сонӣ даштҳои васеъ то ба хатти уфуқ доман паҳн карда буданд. Ба гучумакиҳо чунин менамуд, ки офтоб аз қафои кӯҳи онҳо мебарояду дар поёни олами беканор фурӯ меравад.

Пушт ба кӯҳ, рӯ ба даштрӯя нигаристани бому ҳавлиҳои деҳаро пирон чунин эзоҳ медоданд: ризку рӯзии мардуми Гучумак дар ҳамин теппазору дашти васеи Бахорикор пош хӯрдааст.

Ин бегоҳирӯзӣ ҳам чавонону духтарон мисли ҳамеша бо ҳазлу мутоиба, шӯхию гаппаронӣ, аз кори сахро меомаданд. Онҳо ҳоло, баъди анҷоми дарав дар Бахорикор гандумзорҳои атрофи деҳаро медаравиданд. Занҳои рӯзгордор як соат зудтар барои сариштаи хонаю дар ва молу ҳол аз кор рафта, ҳоло духтарону писарон бемалол ҳазлу шӯҳӣ мекарданд. Чавонони наврас агар дар ҳузури занҳо ба духтарон гап партоянд ё ҳазл кунанд, одатан, зуд маломат мешуниданду ҳичил мешуданд. Бегоҳирӯзӣ барои онҳо монанди танаффуси мактаб лаҳзаи шӯхию беқарорҳои дилхоҳ ҳисоб меёфт.

Ҳоло Насимча, ки аз наврасони шӯхтабӣ дар гирди духтарон доим парвона буд, беибо байтҳои духӯраро хиргоҳӣ карда мехонду ба ғаши Назокат мерасид:

Саропоят тилло бошад, Назокат,
Вучудат бебало бошад, Назокат.
Туру додот агар бар ман набахшад,
Шаби тӯят азо бошад, Назокат.

– Нияти бадат аз даҳонат барояду ба гиребонат часпад, Насимча-ятимча! – фигон мебаровард Назокати малламӯи кабудчашм. – Рав, аввал бинита пок кардана ёд гир! Дар қисат дастрӯймол ҳам набудагист?

Ҳама баробар меҳандиданд.

Назокат ҳамин баҳор ба понздаҳ даромада бошад ҳам, бағоят резачусса ва маҳиновоз буд. Аз байни духтарон Насимча беш аз ҳама ба гаши вай мерасид ва аз қаҳру итоби ӯ намеранчид. Гоҳ хушомадгӯёна таъриф мекард, гоҳе “Гурбачаи мингосӣ” гӯён мазоҳ месохт, вале дар қаъри дилаш нисбат ба ин духтараки ҳалим як ҳисси ачиберо пинҳон медошт, ки онро аз дилсӯзӣ, қонибгирӣ ва ҳар лаҳза ба ёрию мадади духтар омода будани ҷавон фаҳмидан душвор набуд.

– Аз остини куртаат ягон порча дастрӯймоли бурида те! – ба Назокат шӯҳӣ мекард Насимча ва рафта аз остини духтар саҳт мегирифт.

– Сар те! Гап назанам, аз худ рафти!

– Агар гап занӣ, обу адо мешавам, – Насим ба китфи духтар даст андохту қаҳри ӯро овард.

– Э, гум шав! – Назокат ӯро саҳт такон дода, бо авзои гирифта абрӯяшро чин карду гут-гуткунон пеш рафт: – Қоната гирад, суфра саночаш мекашад, ҳар кас ба зоташ мекашад. Агар дар сарат додою оҷаат бошад, ин хел бешарм намешудӣ... – Назокат аз густохии Насимча дар назди дугонаҳояш изо кашида боз хеле суҳанони таънаю маломат гуфт.

– Солам – ҳар, гӯшам – кар, – Насимча бо ду қафи даст ду гӯшашро басту ба ду тараф ҳаму рост шуда калавида роҳ мегашт ва аз суҳанони саҳти Назокат ҳеҷ намеранчид.

– Чашми ин духтарон ҳозир ба ордендорон, – ба қадоме аз духтарон расонда киноя кард Ҳакими навча, ки аз лоғарӣ лақабаш “Хӯса” буд.

– Рост мегӯй, Хӯса, ҳозир агар ягонга ордендора бинанд, чашмашон сиеҳӣ мезанаду тӯқ-тӯқ пешпо хӯрда, дар роҳ меафтанд-е! – Сухани ўро таквият дод Насимча.

– Хуб мекунем, ачаб мекунем! – Ба ғаши бачаҳо расид Ҳалима. – Шумоён ҳам ба чанг рафта, орден гирифта бед.

– Ҳой, гаранг, ба тамои шудани чанг чанд сол шуд, акнун додои ту катӣ рафта чанг кунем-чӣ? – гуфт Ҳакими Хӯса.

– Ҳой, истед бачаҳо, як гапро пурсам, – бо авзои чиддӣ дари ҳазлу шӯҳии ҳамсолонашро баст Шодоб. – Агар чанги сабил тамои гашта бошад, ин қадар маъюбу маслуҳ аз кучо меоянд, ин қадар аскарҳо барои чӣ ягон-ягон меоянд?

– Маслуқҳо аз беморхона меоянд, асирон аз ҳабсхона... – эзоҳ дод Насими ҳамадон. Зиндагии дарбадарона ўро ҳамадон карда буд.

– Ҳалима, парво накун, барои ту як нафар “кантужиша” руст карда мондаам! – қоҳ-қоҳ зада хандид Ҳакими Хӯса.

– Мур, ба ту алам кунад! – паст намеомад Ҳалима. – Аз баҳилиат даруната хӯрда ришта барин дароз шудӣ. Боҳабар бош, канда нашавӣ! Ин Насим-ку аз баҳилиаш калон намешавад.

– Ҳой, ба додараки ман забон нарасон, – ба ҳимояи Насимча барҳост Анор. – Ҳоло сабр кун, баъди ду-се сол як йигит шавад, ки...

Анор дар синну сол аз баъзеи онҳо чор-панҷ сол калон буд. Вай баъди дар чанг ҳалок шудани падари Насимча ва соли қаҳтӣ вафот кардани модараш ўро “додарам” мегуфт ва ба ҳар васила дилбардорӣ мекард, аз сари шафқат баъзан ба вай аз кисааш як мушт ғӯлинг ё себқоқ бароварда медуи ғамхорӣ зоҳир менамуд. Насим ҳам ўро хурмат мекард, аз пирдухтар гаштани Анор ғусса ме-

хӯрд.

– Ўҳ-хӯ! – фарёд зад ногаҳон яке аз бачаҳо. – ин кӣ бошад гӯям, язна-ку! – Баъд ба шӯхӣ тараннум кард: – Домод омад аспакӣ, арӯса бинад рустакӣ...

Чашми ҳама ба саворе, ки лачоми аспашро сахт кашада, оҳиста-оҳиста аз тал фуруд меомад, дӯхта шуд.

– Домод!.. Домод!.. – писханд карданд духтарон.

– Ҳа, язнаи худамон... Дар миёнбандаш як кило қанду набот... – мегуфт духтаре.

– Қанду набот чӣ хел мешавад, бо чашмат дидагӣ барин гап мезанӣ.

– Аспи додош... Додош ҳолӣ ҳам бетобанд-чӣ? – ме-пурсид Анор.

– Шодоб, ба пушти асп худат савор мешавӣ ё савор кунам? – густохӣ сар кард Насимча.

Шодоб, ки ҳоло досаш дар китф хомӯш меомад, аз ин гуфтугузорҳо сахт хичил гашта, сарашро боло бардоштан наметавонист. Ҳар касе, ки дар ин лаҳза ба рӯи вай менигарист, дар оташи шарм сӯхта, пир-пир паридани лабҳои ўро бараъло медид.

– Шодоба мебарданд-е! – Ба ҳавои “Ёр-ёр” яке хиргоҳӣ сар кард. – Кимҳоба мебарданд-е! Шодоб баҳо надорад...

– Духтарон! Ҳой, бачаҳо! Чим-м! Хап шавед! Агар сири инҳоро ҳар касе дар қишлоқ паҳн кунад, пес шавад! – аз рӯи қоидаи кайҳо чорӣ кардагиашон баланд хитоб кард Насим.

– Махав гардад! – ҳамовозӣ кард Анор.

– Ҷазои ин хел гапкашону ғайбатиҳоро худамон ме-диҳем!

– Шодоб, э, Шодоб, ту ро кучо мебарад? – ором намегашт Насим. – Бигӯй, ки:

Ба Самарканд мебарад,
Ё ба Хучанд мебарад,

Аз офтоби сӯзону
Досу каланд мебарад.

– Э, вақ-вақ нақун, Насимча, – гуфт оқибат Шодоб ранчидахотир, чин ба абрӯвон зада.

Писару духтар – ҳама гашташонро тез карданду Шодоб аз онҳо чудо гашта, торафт қафо мондан гирифт.

– Ҳалима, ист... ҳой, Ҳалима... – гут-гут мекард ӯ хитобан ба дугонааш, аммо Ҳалима гӯш надода, ба роҳаш шитоб дошт.

Маълум буд, ки ин гурӯҳ ба мулоқоти Шодобу Ислом хеле вақт одат кардаанд.

– Ҳой Ислом, домод ба пеши бахшидааш дасти хушк меояд-чӣ?! – Фарёд кард Анор.

– Агар як бори дигар ин хел дастат ба бинӣ оӣ, нишон намедихам, доништа мон, – мегуфт ӯ ба таҳдид дур гаштаравон.

– Худат анорӣ, пеши ту себқоку гӯлинг биёрам, нашавад, – ба суханбозӣ ҷавоб дод Ислом.

– Қанд биёр, набот биёр... Хайр, агар қанду набот набошад, ягонга кулчай ширмол биёр.

– Қанд дар ин замон... – Ӯ лаҳзае чӣ гуфтанаширо надоништа гӯлингхой карду сипас пурсид: – Ранги қанд чӣ хел аст, аз ёдам рафтаст.

– Мо одамони пиёда, ту саворай! Додот бойи кишлоқ бошанд...

– Чӣ хел бой? Ба гӯшамон чен карда як бурдагӣ зафоранон мехӯрем, – ба таънаҳо ягон - ягон ҷавоб меод Ислом.

– Мо як моҳ аст, ки нони алафӣ намехӯрем...

Дигар ҳамагон хомӯш монданд. Ислом мутавачҷеҳ гашт, ки Анор аз сири ӯ огоҳ буда аз ӯ чизе умедвор аст, бинобар он гуфт:

– Ҳоло вай бахшидаи ман не... Фотиҳа кунем, сонӣ...

Ҷавон ба Шодоб баробар шуду салом кард ва аз асп

фуромада, лачоми онро гирифтӯ баробари духтар хомӯш равон шуд. Синни ӯ акнун ба шонздаҳ расида бошад ҳам, нисбат ба ҳамсолонаш қадбаландтар менамуд. Сару либосаш ҳам аз дигар ҷавонони деҳа қуллан тафовут дошт, вале фарқи асосӣ – озодаю шинам либос мепӯшид ва ҳар либос ба худаш зебанда буд.

Ба духтарон ва занони деҳа на фақат зебоии чашму рӯи Ислон, балки ҳамеша покизаю шинам либоспӯшии вай, хушфелӣ, ҳолҷӯии самимӣ барин хислатҳои ҷавон бағоят дилписанд буданд. Бисёр духтарону занон аз як дидан ё аз вохӯрии нахустин ба вай мафтун мегаштанд, вале рози худро ошкор намекарданд.

Ҷавону духтар кайҳо аз дигарон дур монданд, вале ханӯз ҳам ба якдигар чӣ гуфтанаширо наредонистанд. Ҳар як сухане, ки ин дам ба забон меомад, дар назар пучу бемаънӣ ва бемаврид менамуд. Бо вучуди ин, баъди хеле хомӯшии гарон, ки нигоҳҳои онҳо чанд бор бо якдигар печида розу ниёз карданд, Ислон гилаомез гуфт:

– Аз афти қор, аз омаданам хурсанд нестӣ? Ё ягон кас туро ранҷонд, а? Табъат хира барин... – нафаси ҷавон гирифта, изтиробии дилаширо маълум мекард.

– Чӣ, ин қадар раҳи маро поида меистӣ? Ҳама гап мезананд, – гуфт духтар димоғаш гирифтагӣ, дар абрӯвони сиёҳаш чини истиғно ба рӯи ҷавон нигариста.

– Хайр... Ҳамту... Туро дидан меҳохам... Ҳамин ҳам гуноҳ аст чӣ?... Дар пеши чашми ҳама ҳамроҳат меравам...

– Одамон ҳар хел гап мезананд, – гуфт духтар оҳанги суханашро нармтар карда. – Баъд пурсид: – Аспи кӣ? – Вай аз ошиқи худ дар назди дигарон фаҳр дошт, аммо ин розро пинҳон медошт, ба дугонаҳояш чунин вонамуд мекард, ки ҷавон мафтунӣ вай аст.

Аммо ҳар яке медонист, ки агар ба Ислон худро наздик гирифта, илтифоте кунанд ё бо ӯ ханданд, Шодоб девона барин мешавад.

– Хабаргирӣ рафтаму аз гала дошта савор шудам. Додом имрӯз кори зарур доштанд, галаро ман бонистам, – гуфт Ислом бо оҳанги ифтихор. – Аспи яввош, савор мешӣ?

– Э, онсӯтар бар! – ба истехзо табассум кард духтар. Баъд пурсид: – Додот чӣ? Ҳисобчӣ мешаванд?.. Ҳамин хел гуфтанд.

– Не... намедонам, – гуфт Ислом бепарво. – Ман ба Баҳорикор меравам. Ҷуфт сар мекунам, гандуми тирамоҳӣ мекорам. – Баъди каме сукут боз илова кард: – Агар боз дида натавонам, хайр.

– Агар ба кори ферма наравам, ман ҳам ба дашт меравам. Ба ҷуфтронҳо ошпаз даркор, – инро гуфту худ аз худ шармида табассум кард духтар.

Онҳо хеле вақт хомӯш монданд. Фақат садои қадамҳо ва гоҳ-гоҳ биниафшонии асп шунида мешуду бас. Ислом зарбаҳои дили худро равшан мешунид. Ба ферма ба кор рафтани Шодоб ҳамеша ўро бесаранҷом мекард. Чанд бор норозигиашро изҳор кард, вале духтар якравӣ мекард.

– Ба ферма нарав, – оқибат боз ба забон омад ҷавон.
– Ба маслиҳати ман гӯш кун, ба ферма нарав.

– Барои чӣ? Кори ферма ба ман маъқул. – Баъд мақсади ҷавонро аз ин монегӣ ба инобат гирифта, илова кард: – Духтарон бисёранд.

– Ба ман мудири ферма маъқул не... одами нағз набудааст. Ҳама ҳамин хел мегӯянд. Мардум надониста гап намезананд.

– Амаки Худоёр?

– Ҳа.

– Вай ба ту чӣ бадӣ кард?

– Ҳеч... Ҳамту. Намефорад.

– Агар нафорад, ба додот гӯй, галабонӣ накунад.

Ҷавон чӣ ҷавоб доданаширо надониста, лаҳзае хо-

мӯш монд. Вай аз канори пайраҳа қадам мезаду бо хим-
чай дасташ беихтиёр ба соқи пояш мекӯфт. Вай соқи по-
яшро бо ҳавсала пайтобапеч карда бо чилбури алои чо-
рукаш печонида баста буд. Ӯ дар пояш чоруки аз пӯсти
гов сохтагӣ, бесадо ва сабук қадам мепартофт. Чоруки
пойи духтар хеле фарсуда, аз чорукҳои кӯҳна дарбеҳзада
буд.

– Як ман не, ҳама мегӯянд, Худоёр одами нағз не, –
гуфт вай оқибат ба духтар рӯ овада. – дилаш торик аст. Ё
саратро гардонда, дили туро ҳам гарм карда-чӣ?

– Ба даҳонат нигоҳ карда гап зан, аз таги санчид -
панчид нагузаштӣ-ку? – бо қаҳр эътироз кард духтар.

– Ман аниқашро намедонам, рост ё дурӯғ, вале ба
марги Зӯхро вай сабабгор аст, мегӯянд, – гуфт ҷавон ба
эътирози духтар аҳамияте надода. – вай ба ҳар як дух-
тару зан чашм ало мекардаст. Моҳира ҳам ба касофати
вай бадном шуд, мегӯянд.

Зӯхро ном ҷавонзана соли гузашта аз ҷанг омад-
омади шавҳарашро шунида, худаашро овехта кушт. Маъ-
лум шуд, ки дучон будаст. Азбаскӣ дар ферма кор ме-
кард, аксар аз Худоёр гумонбар шуданд. Ба нидои ҳамин
гумону тахмин шавҳари якдस्ताи вай шабе ба гардани
Худоёр гӯё корд мондаст, аммо мудири ферма бо китоби
шариф қасам хӯрдааст, ки ӯ дар ин кор бегуноҳ аст. Ҳоло
аҳли деҳа чашмдор буданд, ки Худоёрро имрӯз не, фардо
китоб мезанаду ба сазо мерасад.

Боз байни мардум гап-гап буд, ки мардак бо Моҳи-
ра ном духтарак ҳам ишқбозӣ дорад. Моҳира хоҳарзодаи
занаш буд. Худоёр бо ин гапу калоча ба номи духтарак
доғ фуруварда, дигар ба дараш хостгор намеравад. Агар-
чӣ ҳеч далели номаъкулиаш набошад ҳам, акнун духтар-
ро касе хостгорӣ намекунад. Худоёр катӣ ҳингир-ҳингир,
ҳазлу шӯҳӣ карданаш, ба маҷлисоҳо ҳамроҳ рафтаниш ба-
рои мардуми деҳа кифоя буд, ки аз духтар рӯ гардонданд.

Офтоб ғуруб мекард. Дар шӯълаи норинчи он чавон ва духтар гаштаю баргашта ба якдигар менигаристанду табассум мекарданд. Онҳо гӯё бо забони нигоҳ гуфтугӯ доштанд ва бинобар он, намехостанд эҳсосоти покиза ва нафаси худро бо баёни дурушти зиндагӣ мағшуш бисозанд.

Ба сари тал баромаданду чавон аз роҳ бозистод. Офтоб ғуруб карда буд. Дар муҳити бевобод дуди мӯрихо сутоновар ба фазо рост мебаромад. Дар поён деҳа. Бо ҳазорон чашми аёну ноаён ба ин сӯ нигаристани одамнро Ислом ба ёд оварду саросема ба рӯи духтар нигарист. Рӯмоли гардӣ аз фарқи сари духтар лағчида ба пушти сараш фуромада, дар банди ду гесӯи сиеҳи марғулаҳои ӯ даромада буд. Чавон лаҳзае мафтунӣ мӯю рӯи духтар аз ӯ чашм наканд. Дилаш мехост, ки кокулони ӯро даст зананду навозиш кунад, бӯсад, ба рӯяш молад.

– Хайр, Шодоб... Ту рав...

– Ту ба хонаатон намеравӣ? – пурсид духтар бо шубҳаи нотаъине ба вай рост нигариста.

– Ту рав, ман оҳиста меравам, – гуфт Ислом маънидорона сар чунбонда.

Шодоб матлаби ӯро фаҳмид ва ба чавон табассуме ҳадя намуду рафт. Ислом аз қафои вай дуру дароз нигариста истод. Дилаш кашол буд, ки ҳамроҳи вай равад, ӯро то таҳи дарвозаашон барад, вале аз гапи мардум ҳарос дошт. Суханони падарашро ёд овард, ки ҳамеша ба фарзандон талқин мекард: “Ҳоҳӣ нашавӣ расво, ҳамранги чамоат шав...” Ислом ҳоло ба дил аз падар савол дошт: “Мо – чавонон, соҳибони фардои мамлакат, навод, ки аз падару бобоёни худ ҳеч тафовуте надошта бошем?! Сипас, фардои мо мисли дирӯзу имрӯзамон беранг будагист? Охир, ҳаёти мамлакатҳои Фарбро, маърифати мардуми он диёрро баъзеҳо тарсида-тарсида мегӯянд, шунда ҳайрон мешавам. Пас он гуна ҳаётро кӣ ба мо

месозад? Дар фикри чавонону духтарони мо ба ғайр аз андешаи нон, либос, ишқ дигар муддаое нест? “Бояд китобу рӯзнома хонед,” мегӯянд, аммо китобу рӯзномаҳои мо ҳама гапҳои дурӯғро чоп мекунанд... Одам ҳайрон мешавад... Аз чанг омада додои Латофат деҳқонони гирмониро таъриф кардаст, пезе гӯён ҳашт сол ҳабс карданд.”

Дар пеш боз сиёҳии Шодоб намоён гашт.

“Барои чӣ аз роҳ, гашта меояд?” – гӯён Ислом тезтар қадам партофт.

– Ислом! Ба ман нигар... Чӣ хел гӯям... Ман умедворам, ки рӯзе маро ноумед намекуни!.. Дар сари ҳар яки мо худо ҳаст, аз худо метарсидагистӣ? Баъди ба ман андармониат дигар касе ба ман даҳон намеандозад.

– Шодоб, наҳод ба ман бовариат набошад?! Охир ман туро фиреб дода, сонӣ дар байни ин мардум чӣ хел сар бардошта мегардам? Охир, ҳама маро монанди Худоёр лаънат мекунанд...

– Ма... Инро барои ту дӯхтам...– духтар саросема бағалкисаашро кофту рӯмолчаи суфи гулдӯзиро бароварда ба Ислом дароз кард. Ӯ онро ба дасти вай доду дигар ба рӯяш нанигариста гурехт. Ислом дар дасташ рӯмолча то аз назар пинҳон шудани духтар аз қафояш нигариста монд.

Баъд хавотиромез ба атроф нигарист – не ҳеч кас набуд. Вай дар вазъе, ки лабонаш аз табассуми хушбахтӣ худ ба худ во мешуданд, аз шодӣ чашмонаш барқ мепошиданд, ба рӯмолчаи дар дасташ буда нигарист ва дуру дароз онро тамошо карду оҳиста ба лабонаш бурд. Баъд чорқат карда ба бағалкисааш андохт.

Вай дигар ба асп савор нашуд. Баъди чунин воқеаи фароҳбахш зуд ба хона рафтани намехост. Дилаш мегуфт бо овози баланд суруд хонад, саросари деҳаро, талу теппахоро чарх занад, гаштаю баргашта чарх занад. Оре, шодмонии вай ҳоло дар синааш нағунчида, мисли он ки

обҳои баҳорон рӯдхонаҳоро лабрез месозанд, худ аз худ бо созу суруди беовозе аз дилаш берун мерехт. Вай зери лаб замзама сар кард. Агарчӣ овоз надошт ва ҳаргиз дар назди одамон ҳофизӣ намекард, вале дар ин шаби хилват кам-кам овозашро сар дода сурудеро замзама дошт:

Гули лола ба чидан кам нагардад,
Дили ошиқ ба дидан чамъ нагардад.

Вай хушбахт буд. Духтаре, ки орзумандаш буду дар ишқаш шабу рӯзҳо месӯхт, оқибат ба вай ҷавоби аниқ дод. Рӯмолча – ин меҳру муҳаббати ду дил аст мегӯянд! Вай онро бо дастони сафеди зебоаш бо ҷӣ муҳаббат дӯхтааст. Дар як гӯшааш сарҳарфи номи ҳар ду ро бо би-решим чунон дӯхтаст, ки дар назари аввал ду шохча гули ба ҳам печидагӣ мегӯед. Пештар, дар алифбои кӯҳнаамон хатти зулфу райҳону... ва боз кадоме ба нақшу нигор монанд будаст, ана ба ҳамин усул дӯхтаст. Эҳ, агар Шодоб аз они ман гардад, фиғони баъзе бачаҳо мебарояд! Ҳар яке дар паи вай дом партофта гаштаст. Акнун вай аз они ман...

Дар пеши роҳаш боз сиёҳие намуду Ислом аз банди ҳаёлотӣ ширин берун омад. Сараввал қатъи назар аз кӣ будани сиёҳии дар пеш буда, кадамашро суст кард. Вай ин дам ҳеҷ касро дидан намехост. Аммо бар қасди майли худ баъди лаҳзае ҳис кард, ки шахси дар пеш буда ҳам кадамашро суст мепартояд. Вай бо баҳонае лаҷоми аспро соз кардан аз роҳ истод, вале одами дар пеш буда ҳам ўро мунтазир шуд.

Ислом ночор ба пеш қадам монду бо авзои таҷанг ба он сиёҳӣ наздик расид, ки Ситора будаст. “Ин бетолёҳ ҳам вақтҳои охир ба ман дом андохтанист ё дилхушӣ карданӣ аст. Барои дилхушӣ хеле мувофиқ аст: хушрӯ, хушқаду баст, хушфеъл, ишваҳои ширин дорад. Аз Шодоб руст гашта ўро гузаронда фиристодаст... Макру хи-

лаи зан ҳисоб надорад мегӯянд,” – мегуфт Ислон аз вач-ҳи Ситора ба дил андешида то ба наздики ӯ расидан.

– Ба поям як хори калон зад, чунон хун рафт...– шиква сар кард Ситора ҳангоми ба сараш расидани Ислон. – Лангон-лангон, ба азоб меравам.

– Ба асп савор кунам? – Башӯхӣ савол кард Ислон, агарчӣ хуб медонист, ки занону духтарони деҳа безарурат дар пеши назари мардум ба асп савор намешаванд.

– Савор мекунӣ? – Як навъ ишвакорона ва бо овози маҳрамонаи латиф аз паҳлу ба китфи Ислон даст андохта пурсид Ситора. Хандаи ӯ ба кас мисли шароб таъсири ғайриоддӣ дошт, ки аз он дили ҷавон чигғӣ карду даридагӣ барин гашту вучодаш ба ларза даромад, фикраш гӯё нимхоб бошад, якбора тира гашт. Ин лаҳза Ситора дасти ӯро дар кафи дасташ мефишурду бо сеҳри дилбарона ме-пурсид:

– Аз ростӣ савор мекунӣ? Ман метарсам. Танҳо савор гаштан наметавонам... Хайрият, ҳеҷ кас нест, ҳама хона ба хона гаштанд. Агар ба ягон кас гӯй-чӣ? А? Қасам хӯр, – акнун ҷавонзан ба як дасташ дасти ӯро саҳт фишурда бо дасти дигараш китфи ӯро дошта раҳ мегашт.

Ба ёди Ислон расид, ки Ситора вақтҳои охир зуд-зуд ба вай дучор мегашту аҷаб меҳрубон ва дилнавоз буд. Ба ҳалоки шавҳараш як сол нашудааст... Дар рӯзҳои охири ҷанг дар Манҷурия... Бояд шавҳар кунад... Наход, ки аз ман умедвор бошад?! Не-е, медонад, ки ин кори ношуданӣ... “Зани бева – кафши кӯхна” мегӯянд.

– Ҳа, гап зан, таноби даҳанат ба дасти каси дигарон аст-чӣ?

– Ба ҳеҷ кас намегӯям.

– Қасам хур.

– Бе қасам ҳам ба ман бовар кунед. Қавли мард қасам аст, – Ислон ҳам оҳиста дасташро ба китфи ҷавонзан партофт. Сипас чун бидид, ки вай монет нест, тани ӯро ба

худ чафстар кашид.

– Савор шавам? – чавонзан боз ҳам ишвакоруна хандида пурсид: – Ман худам савор шуда наметавонам, бардошта савор карда метавонӣ?

– Бардошта? Агар розӣ шавед, бардошта мебарам...

– Майлаш...

“Майлаш” гуфта саракашро ларзондани чавонзан ба чавон аҷаб зебо ва мафтункунанда асар мекард.

– Мебардорам, – гуфт Ислому дар як вазъе, ки сараш мисли сари одами маст чарх мезаду тамоми ҳастияш бо шиддат меларзид.

– Агар ягон кас фаҳмад, ман аз ту домангир!.. – Ситора бо навозиш рӯяшро ба рӯи Ислому ниҳод.

– Намегӯям... Бовар кунед... – Ҳамчунон ба мисли одами маст гуррунгос зад ва беихтиёр дасташ ба пушти Ситора лағчида фуromaд.

– Вой-вой, миёнам... Охистатар, Ислому...

– Мебахшед, янғачон... Янғайи ширин...

– Ба ман нигар, Ислому... ҳамту шӯҳӣ... умеди дигар накунам...

Ислому, ки ҳоло олами мавҷударо гӯё билкул фаромӯш карда буд, пайкари саҳту тасмавор қаиши чавонзанро саҳт ба синааш фишурду лабони ӯро дурудароз бӯсид.

Баъди дақиқае чанд бӯсу канорҳо Ислому лаҳзае дигар Ситораро ба ҳолаш бозмонду саросема ресмони аспро ба буттае бастан. Балки “бастан” гуфтани ҳам ғалат будагист, ба як навъе шитобон андармон соҳт. Сипас ӯ Ситораро озод сари ду даст бардошту аз роҳ дуртар бурд...

– Ислому... Ислому... Ҳамту мешинем... Маро шарманда накунам... Ба қадам гузарад агар, худамро мекушам...

– Э, натарсед... Ман медонам...

Ба ҳамин минвол дар Гучумак ҳамчун дар саросари мамлакат, харобиву инкирози рӯзгори мардум, беҳуқуқии инсонии оддӣ ба футури ахлоқ меовард, мардуми му-

сулмон “алҳаёю миналимонин”-ро фаромӯш карда буданд. Дигар касоне набуданд муҳофизии суннату анъана, номусу иффат, ростию дурустӣ ва адлу инсофро тарғиб ва таъмин созанд. Одамон дигар на аз худо меандешиданду на аз азоби вичдон, фақат аз Ҳукумат меҳаросиданду бас, ба чуз амале, ки ба зарари Ҳукумат аст, дигар ҳамаро ба худ раво медонистанд. Кӯдаки хокбоз ҳам медонист, ки баъзеҳо масҷидро – хонаи худоро вайрон карда, мазорҳои муқаддастаринро хароб сохта, чои он, ки ба ғазаби худо гирифтोर шаванд, имрӯз даври даврон доштанд. Одамон ба ҳозирбинӣ хӯ мегирифтанд, дигар касе онҳоро аз оқибати корҳо огоҳӣ намедод, дигар падарон ба фарзандони худ ҳикмати “Чоркитоб”-ро намехонданд:

Эй писар, аз охират ғофил мабош,
Бо матои ин ҷаҳон хушдил мабош.
Моли дунё хоксоронро диҳанд,
Оқибат парҳезгоронро диҳанд.
Ҳар кӣ кори нек ё бад мекунад,
Он ҳама медон, ки бо худ мекунад.

БОБИ ҲАШТУМ

ШАФОАТБИҒӢ

Ҳарчанд ки гушнагӣ ханӯз дар дехоти кӯҳистон шиддат дошт, вале ба ҳар хол, ба мисоли солҳои пеш каттол набуд. Мардуми деҳа аксаран шикамсерӣ набошад ҳам, ба шом ҳалилобаю атола ё кӯча, ба рӯз нони зағораи арзанӣ ё ҷуворӣ меҳӯрданд, дар бештарини хонадонҳо ширу чурғот буд, дӯғоб мепухтанд, мардум аз замини рӯидарича ҳосили ҷаву арзанро бардошта, навбати хирман кардани гандум ва ҷувории сафед мерасид.

Дар хонаводаи Мулло Мурод ҳам охири халтаи ор-

ди омехтаи чуворию арзанро бо сарфаю саришта ба кор мебурданд. Шафоатбибӣ дар сари дастархон ба дасти ҳар яке аз бачаҳо мувофиқи синну солашон як порагӣ зағора шикаста медоду насиби шавҳарашро дар пеши ӯ мениҳод.

Ана, дар ҳамин айём як саҳари Шафоатбибӣ ногаҳон андаке кам шудани орди чувроло пай бурда, лаҳзае дар ҳайрат монд. Баъд ашӯ ва лавозимоти ошхонаро як-як аз мадди назар гузаронда, дарёфт, ки дигар асбобу ашӯ сар ба сар дар чояш. Вай ботинан шукр кард, ки дузд хайрият тамоми ордро набурдааст. Сипас, ӯ ин ҳодисаро ба ҳамсараш гуфт:

– Хайрият, худо раҳми бачаҳоро хӯрдаасту ба хас-дузд инсоф додаст-е! Ордамон андаке кам шудааст... Агар буду шуду ордро мебурд, чӣ мекардем-а? – гаштаю баргашта шукргузорӣ мекард вай.

– То рӯзи бозор як бало мекардем, сонӣ равғанро фурӯхта, ду-се кило чав ё арзан мехаридем, – гуфт Мулло Мурод андешаманд риши мошу биринчашро панчазанон. – Ягонта бузро бачаш катӣ фурӯшем-чӣ? – маслиҳат андохт ӯ ба занаш.

– Ихтиёр доред, – гуфт зан. Хушу ёди вай ҳанӯз ҳам ба дузд банд буд. Сипас пурсид: – Кӣ ордро мегирад? Кӣ шаб ба ошхона медарояд? Дар қишлоқи мо хонадузд набуд. Солҳои қаҳтии чанг ҳам дар ошхонаи мо як чиз-ним чизи хӯрданӣ ёфт мешуд, аммо касе надаромада буд.

Айён буд, ки вай дар назди шавҳар ва бачаҳо аз ин кор хичил аст. Метарсид, ки мабодо аз ӯ бадгумон шаванд.

– Агар бегона дарояд, халтааш катӣ мебурд, – гуфт Мулло Мурод беихтиёр аз андешаи ҳамсараш беҳабар.

– Аз худихо кӣ мегирад? – хайрон шуд Шафоатбибӣ. – Ба ин қарибӣ аз хешу табор ҳеч кас наомада буд... Э, тавба...

Шафоатбибӣ аз ҳамон рӯз сар карда ҳангоми ба ҳав-

лии ҳамсоҷаҳо гузаштанаш, ба дари ошхона, ки як тарафи он вазифаи анбори хонаводаро адо мекард, як кулфи қадимаи ба мисли бозубанд дарозу тобхӯрдари андохта, қалиди онро ба нӯги ҷамолакаш баста мегашт.

Бо вучуди ин ҳама эҳтиёткорихо баъди ду ҳафта аз сандуқи нон ду зағора якбора кам шуду Шафоатбибӣ боз дар талваса афтод. Имсол онҳо бозёфташонро бо азобе нӯг ба нӯг ба хонавода мерасониданд. Дигарҳо замини соз доштанд, боғ доштанд, аммо хонаводаи онҳо аз як порча замини санглох ҷӣ ҳосил мегиранд, ханӯз маълум набуд.

Зану шавҳар бачаҳоро пурсиданд, аммо аз ҳеч яке садо набаромад.

– Аз мӯрӣ ягон бача даромадагӣ, – тахмин мезад Шафоатбибӣ. – Аз афташ, бачаҳои Дилмурод-дия.

– Гумон аз имон чудо мекунад, нафаҳмидаву надониста гап назан, – таъкид кард Мулло Мурод ба занаш. – Аслан, ҳеч гап не, ду зағораро сағ нахӯрдаст-ку, ягон бечораи гушна гирифтагист. Гушнаро сер кардан савоб аст.

Акнун хурду калони хонавода дар изтироб афтада буданд. Ҳар кас ҳар хел тахмину гумон мезад, вале ҳеч яке аз онҳо ба авзои Ислому боре ба диққат наменигаристанд. Вай чанд бор даҳон ҷуфт карда орду зағораро ман гирифтам гуфтани шуд, вале азбаскӣ барои кӣ гирифтаниширо гуфта наметавонист, хомӯш монд, хост ягон дурӯге бофад, вале фиреби падару модар дар назараш аз ин гуноҳаш ҳам кабеҳтар намуд.

Ислому ҳоло баробари падараш ҷӣ коре пеш ояд, иҷро мекард. Ва дар хонавода ҳам модар ва ҳам додар ба вай ҳамчун ба одами калонсол бо эҳтиром муомила доштанд. Инъом як-ду бор номашро гирифта ҷеғ зада буд, модар маломатомез ба вай таъкид кард, ки ўро “ако” гӯяд. Баъд аз ҳамин вай дар назарҳо яку якбора гӯё қалонтар ва босалаботтар гашта буд.

Падар ба аҳли хонавода таъкид кард, ки дар хусуси хасдузд ва орду зағораи гумгашта ҳаргиз ба касе забон накушоянд.

– Зағора ҳам гап шуд!.. Агар шунаванд, ҳамсояхо хичил мешаванд. Дар нони мо ризқу насиби ҳамон одам будааст, ҳеч гап не, – мегуфт вай.

Ислом аҳволи Ситора ва Насим барин дӯстонашро дидаю дониста, шикамсер гашта наметавонист. Онҳо қариб чор моҳ боз нони алафӣ мехӯрданд. Бинобар он, ӯ ҳар чӣ аз хӯрданӣ ба дасташ афтад, гоҳ ба Насим бурда меод ва гоҳе ба Ситора, вале аз ин хусус чуръат надошт, ки ба касе даҳон кушояд. Алалхусус, падару модар алоқамандии ӯро ҳатто ба Шодоб чандон орзуманд набуданд.

Аз пеш – чар, аз пас – табар – Ислом чораи дигар надошт. Ба миёнбандаш якто зағора баста ба кор мерафту илоҷе ёфта нимаи онро ба кисаи Насим меандохт.

Шафоатбибӣ як халта талқони себро, ки аллакай санг барин саҳт гашта буд, барои рӯзи ночорӣ эҳтиёт мекард. Ислом рӯзе парахае аз он шикаста, барои Ситора бурду аз ин кор ҳам зуд падару модар огаҳӣ ёфтанд. Сараввал аз шикаста шудани ғӯлаи талқон модар хабар ёфта, валвала бардошт. Падар мисли ҳамеша ором ва батамкин буд, гуфтан метавон, пинакашро вайрон накард. Додараш Инъом мехурӯшид, шабҳо дуздро поидан мехост, саҳарӣ пайи ӯро гирифта ёфтани буд. Вале аз ҳама бештар модар аз ин ҳодиса парешон гашт. Вай то як поси шаб хоб карда натавониста фикр кард, хаёлаш ба кучоҳое нарафт, аммо аз шубҳаи худ ба касе даҳон накушод.

Ду сол пеш аз ин ба Шафоатбибӣ аз ҳалоки додараш дар ҷанг хати сиёҳ омад. Азо кушоданд. Кайҳо сафедпӯшон карданд. Аммо ноумед – шайтон, аз гум шудани орду зағора ва талқон ҳам дар дили хоҳари дилсӯз умеди нотаъине пайдо мешуд: наҳод, ки гуреза бошад-а?

Шояд хато бошад? Агар гуреза бошад, то ин вақт дар кучо гашт?! Дар кӯҳ ғор кам не... Не-е, ин кори ягон бача барин...

Аз байн ду-се рӯз гузашту Шафоатбибӣ камарбанди Исломо аз таҳи по гирифта ба мех овехтаравон дар он доғи талқонро дида саросема ба берун баромаду дар равшани рӯз бодикқат нигарист. Бӯй кард – доғи талқони себқоқ. Модар аз таачҷуб хеле вақт карахт истод, хаёлаш ба ҳазор кӯй давид. Баъд ин ҳолро оҳиста ба шавҳараш гуфта, маслиҳат пурсид.

– Ба кӣ мебарад, ба Насими чӯрааш-дия. Майлаш, – розӣ шуд падар. – Ягонтааш катӣ дилёб шудагист? – Баъд тахминашро гуфт: – Ростӣ, дил назаргоҳи ҳақ мегӯянд, бесабаб не. Ту дузд даромад гӯён дар талвоса будию ба дили ман ҳамин гап омада буд.

– Агар барои Насим барад, рӯирост мегуфт, – гуфт Шафоатбибӣ лаҳзае андешида. – Пештар мегуфт-ку?

– Дилаш ба ягон духтаре моил мегуфтӣ...

– Наход ба ҳамон барад?

– Хайр, ҳеҷ гап не, – гуфт падар бепарво. – Ин сер бошаду вай гурусна, чӣ хел муҳаббат мешавад?!

– Тавба, – гиребонашро медошт Шафоатбибӣ, – аз духтари ин замона кас метарсад. Чӣ хел наҳаросида ба хонааш талқонро мебарад?! Ба додою очааш чӣ мегӯяда?! Тавба...

– Э, занак, аз афти кор, ҳоло ту гушна намондаӣ! Одами беғам барин гап мезанӣ. Чӣ қадар одам аз гушнагӣ ҷон ба ҳақ супориданду...

– Э, ман аз гушнагӣ мемурам, аммо духтари қадрасамро ба ин аҳвол намондам. Охир, хонаводаи Зоғак мӯхтоҷ не...

– Ин гапат хом... Кӣ бошад ҳам, аввало, вай духтар аз Исломо талқон наменурсидагист? Аҳволаш бад бошад, ҳуди Исломо бурда додагӣ. Фаразан, агар пурсида бошад

хам, ҳеч чои айб не, – гуфт Мулло Мурад маслиҳатомез ба ҳамсараш. – Як кас ба пеши ту бо умед ояд, ҳеч гоҳ ноумед накун. Ба мардум ҳоҷатбарорӣ кун, худо ҳоҷати туро мебарорад. Некӣ куну дар дарё парто, об надонад, моҳӣ медонад, гуфтаанд. Барои намоиш ба кас некӣ кунӣ, қаҳри худо меомадаст. Барои ҳар як майда-чуйда аз бачаҳо хафа нашав. Фақат худо гӯй, инсофашро диҳад. Аз бачаи беғаму бераҳм, аз худдонаму худписанд тарс. Худо гӯй, фарзандон ба касон дилсӯзу дастгир бошанд.

– Фардо хезаду гӯяд, ки ман вай духтарро нағз дидам, гирифта медиҳед! Сонӣ чӣ мегӯед? Охири ин хел корҳо расвой, обрӯрезӣ аст, – гуфт Шафоатбибӣ аз тариқи огоҳӣ.

– Хайр, агар духтари бамаънӣ, таху тӯбаш покизаву ҳалол бошад, барои чӣ хонадор накунем?! Ман ба ту гӯям, дар Мирзочӯл, дар байни ўзбеку қазоқу немису корес будам, орзу мекардам, ки фарзандонам бигзор ба ягон гадозани диёрам дучор гарданду хонадор шаванд! Аз сидқи дил розӣ будам, ки бо камтарин одами ин диёр кудо шавам. Ба қадри халку ватан расидан даркор, азизам.

– Духтари дуруст сари бачаро намегардонад, – гуфт барои худро сафед кардан Шафоатбибӣ.

– Кӣ медонад, акнун замона дигар шуд, одамон ҳам дигар шуданд. Э-э, ин чанги зормонда заминро шудгор кардагӣ барин, ҳамаро чаппаю роста кард. Лекин ҳазор сол гузарад ҳам, одам одам аст, ба зоташ мекашад, дигар илоҷ надорад. Харбуза аз палакаш дур намеравад. “Зи гандум чав, зи чав гандум нарӯяд” гуфтаанд. Агар тақдираш ба фарзанди одамони дуруст пайвастагӣ бошад, аз умраш барака меёбад. Доништа мон: падару модар кӣ бошад, аксар фарзанд ҳамон нусхаю нишона аст. Фарзанди одами хушбахт хушбахт мешавад, фарзанди каси бебарор – бебарор. Ҳамин Парча беҳуда раис нашудааст: падараш ҳам мушовиру мулозим буд, аммо бобояш, ху-

дораҳматӣ, яке аз одамони даҳонкалони ин кӯҳпоя буд. Момояш сару сардори занҳои чор деҳа ҳисоб меёфт, ягон маъракаи занҳо бе маслиҳату дастури вай намегузашт. Сонитар, додошро дуздон куштанду модараш бева монд, нигар, ки ба сари худаш ҳам ҳамин фоҷиа омад.

Мулло Мурод ба ҳаёту зиндагӣ назари махсусе дошт, ки ин ақидаи ӯро атрофиёнаш хомӯш гӯш кунанд ҳам, баъзе сидқан тарафдорӣ намекарданд. Шафоатбибӣ мақсаду мароми ӯро мефаҳмид, ҳарчанд ба баъзе ақоиди ӯ ҳамраӣ набошад ҳам, норозигии худро изҳор намекард. Не, Шафоатбибиро зани бечуну чаро фармонбардор ва мутеъи шавҳар ҳисобидан нодуруст аст. Вай аз рӯи одату анъанаи қавму миллати худ зани фармонбардори шавҳар буд, ба ҳар як амру хоҳиши ӯ итоат мекард ва ба бачаҳо ҳам инро талқин менамуд. Вале худо накарда, агар шавҳар, ё каси дигаре ба иззати нафси ӯ мерасидагӣ сухане гӯяд ё коре кунад, ин зан мисли бабру паланг мехурӯшид, аз ҳеч инсон боке надошт. Мардуми Гучумак Ҳасани Саркорро ба замин фелонда лойи танӯр барин лағадкӯб кардани ӯро ҳеч фаромӯш намекарданд.

Тобистон, айёми долу зарби гандумдаравӣ Шафоатбибӣ ба додувоӣи Саркор нанигариста, ду рӯз ба кор набаромадаст. Саркор гаштаю баргашта ба ҳавлии вай рафта ба кор баро гӯяд ҳам, Шафоатбибӣ бемориашро сабаб оварда, ба саҳро нарафтаст. Рӯзи сеюм, вақте ки зан дар қатори дигарон ба дарави гандумзор ояд, Саркор ба вай дарафтада, аз ҳад зиёд тааддӣ кардаст.

“Саркор, бас акнун, аз ҷонам сер накунед, – мегӯяд Шафоатбибӣ дағдағии Саркорро ба тааннӣ тоқат оварда дар охир. – Бесабаб аз кор намондаам, бетоб будам”.

“Ғапи бекора! Фиребу найранг! Одами бетоб дар ду рӯз сихат мешудаст-чӣ? Шарм намедоред? Аз мардум шарм надоред, аз худо шарм кунед, э, беинсоф! Ҳукумат бехуда Мулло Мурода кулак накардаст! Сазои сари ҳа-

маи шумо... Тӯбу тухмат катӣ гум кунад, кори савоб мекард”.

“Чӣ гуфтӣ, нокас?!” – Шафоатбибӣ мисли шер ғуридасту чаҳида аз гиребони Саркор гирифтааст ва ўро ба замин афтонда бе ҳеҷ истиҳола ба мушту лағадкӯб расо лат додаст. То занҳо давида омада ўро доштанашон, Ҳасани Саркор ба хоку хун чӯлида расо таъзирашро дидааст.

Бо вучуди ин, вай бархоста носазогӯён бо таҳдид раҳи деҳаро пеш мегирад.

Баъди пешин раис ба сари кор мерасад. Бо авзои гирифта аспашро рост ба назди Шафоатбибӣ меронад. Вай пеш аз салом аз дур суханони маломатгӯён омадаст:

“Шафоат-янга, зӯр шудагӣ бошед, ба канал рафта зӯриатонро ба ягон марди безан нишон диҳед-дия! Ба шӯи одамон чӣ ҳақ доред?! Агар ба суд диҳад, камаш панҷ солакак хобида меоед! Дар сари қору вазифаи давлатӣ...”

“Агар саркор нокасу палид бошад, гуноҳи ман чӣ? Аз ҳамин хел номардро шӯй кардан, аз дунё ҳур гузаштани зан авло, раисбону!”

Раис дар назди Шафоатбибӣ лаҷоми аспашро кашидаст.

“Ҳар як мард ба занаш азиз аст. Ба ғайр аз ин, вай одам саркор аст, вазифааш ин аст, ки аз шумо кор талаб кунад, лаҷоми коргурезу баҳоначӯйро кашида истад. Шумо чӣ ҳақ доред, ки аз гиребони вай гиред? А?” – раис кам-кам ба дӯғу таҳдид мегузаштаст.

“Ба ман дӯғу пӯписа накарда гап занед, раис. Аввал пурсиш будагист? Таҳи гапро нафаҳмида пӯстинатонро чаппа пӯшида омадед. Ҳасан ман саркорам гуфта беҳуд шудагӣ. Ҳеҷ кас ҳақ надорад, колхозчиёнро ҳақорату дашном кунад! Мо ҳам қонуни Ҳукумати Шӯроро каму беш медонем, гардам. Ҳамин қадар сол тоқат кардем, бас

аст. Ин чӣ гап аст, ки роҳбарони колхоз Арбоб Камоли Айнӣ барин ба фуқаро зулму тааддӣ мекунад?..”

“Дар колхоз ҳама баробар аст. Фарқи раису подабон нест.”

“Албатта, гардам, агар аз сари кӯҳ баромада нигаред, ҳеч фарке нест, лекин...”

“Ин гапатои ба шаъни Ҳукумат мерасидагӣ гап! Медонед чӣ гуфта истодаед?! Ташвиқи зиддисоветӣ! – Баъд бо овози паст таъкид кард: – Худо накарда ягон душманатон ин гапро ба гӯши НКВД расонад, бист сол мегиред-а! Коргурезӣ аз рӯи қонуни ҳозира баробари исёни мусаллаҳона зидди давлати коргару деҳқон аст, янғачон!..”

“Хайр, агар саркор белаҷом бошад, чӣ кунем, раисбону? Хорӣ дод, ҳақорат кард! Хап шинам?”

“Ҳасан дашном дод?!” – бовар намекард раис ё бовар кунад ҳам, тааҷҷуб зоҳир менамуд.

“Саркор дашном дод... Хайр, шумо зан, холи маро мефаҳмидагистед: вақти моҳ диданам бемор мешавам. Ин саркори бефаҳм намефаҳмад. “Бемор дар се рӯз сиҳат намешавад, ту фиребгарӣ, беинсофӣ, пӯла-шӯла гӯён ба чонам расонд, раисбону! Камтар ба вай фаросат ёд диҳед-дия. Агар ба бемории ман бовар накунад, равед аз ҳамсоям Ҳикоятбону пурсед. Шумо ҳам зан, мефаҳмед, маҳ дидани ман азоб аст, беҳол шуда меафтам. Кушед ҳам, ду рӯз кор карда наметавонам. Пештар, корамон алафдаравӣ буд, ягона буд, ман ба кор оям ҳам, дар ягон паноҳӣ дароз мекашидам, ҳиссаи маро тақсим карда, дугонаҳо, духтарҳо иҷро мекарданд...”

“Хайр, ҳамин хел будаст, ба нағзӣ фаҳмонед, намешавад? Кӯбокӯб кардан зарур буд? Як бор мебахшам, борӣ дигар аз ман наранҷед! – раис аспашро гардонда ба роҳаш баргашта илова кардаст: – Ҳукумат ба мо бовар карда колхозро додаст, аз мо талаб мекунад, аз шумо не!

Як даҳан гӯям, даҳ сол гумном гашта меравед, дубора ин дашти Баҳорикорро мебинед ё не, даргумон мешавад.”

Шафоатбибӣ дар ҷавоб сухане гуфтан хост, вале аз пасаш ғайбат мешавад гуфту хомӯш монд.

Дарвоқеъ, Шафоатбибӣ аз занони деҳа куллан тафовут дошт: бо ҳар кас – хоҳ мард аст, хоҳ, зани озод, худашро аз ӯ паст нагирифта бовиқор гуфтугӯ карда метавонист ва сухани ӯ ҳамеша пухта ва мантиқан маҳкамасос буд. Вай дар мактаб аълоҳон буд, савод дошт. Чанд сураи қуръон, фарзи айну калимаи шаҳодат ва ғайра зарурати динияро медонист, ҳарфҳои алифбои кӯҳнаро мешинохт, китоби Айниро бо алифбои лотинӣ мутолиа карда буд, вале саводи нав надошт. Ӯ таҷриба ва ҳикмати авлод ба авлод гун кардаи халқи худро хуб медонист ва бо ҳамин мантиқ, ба дили ҳар як ҳамсӯҳбати худ нур мепошид, бо самимият ва меҳрубонӣ, беғашию дилҷӯии худ ба синаи онҳо роҳ меёфт.

Бобати анҷоми кор кулли деҳа ғайратмандии ин занро эътироф карда буданд. Пас аз кори сахро вай ҳатман як сар алаф барои мол ё ҳезум барои оташдон бардошта меомад. Ҳатто ҳангоми аз деҳа дур, дар самти дашти Баҳорикор кор карданаш ҳам вай раҳораҳ каме ҳезум ё алаф пайдо карда ва баъзан аз як фарсанг раҳ онро гирифта меомад. Покизагӣ ва тартиби рӯзгори ӯро дида ҳама дар ҳайрат мемонданд. Солҳои осудагӣ субҳ аз ҳама зуд садои гуппии ӯ мебаромад. Баъд бузу гӯсфандонро ҷӯшида ба рама сар медоду модаговро мечӯшид. Сипас ширро пухта ҷурғот меҳобонд.

Вай ҳар сол пӯст ош медоду ба зери фарзандон пӯстакҳои дар зимистон гарму дар тобистон сард месохт. Аз пашми бузу гӯсфандон ҳар сол ришта бофта чакману ҷувол ва алоча медӯхт, бесифату беғозашро намад мекард. Баъзан ҳасрат меҳӯрд, ки агар ба чакману ҷувол мӯхтоҷ намебуданд, аз ин пашм қолин ё ҳеч набошад, хӯрчини

колӣ мебофт. Бале, дар деҳа ҳамагӣ се нафар занони қолинбоф буданд, ки яке аз онҳо ҳамин Шафоатбибӣ буд.

Дар хонадорӣ бештарини занони деҳа аз таҷрибаи рӯзгордории ӯ меурсиданд. Бо дили пур аз эътимод сирашон, мушкилиашонро гуфта маслиҳат мехостанд. Агар зане дарди ҳамл зиёда дар шиканча афтаду момодоя ночор монад, аз паи Шафоатбибӣ кас мефиристонданд. Баъзан ӯ хоҳу нохоҳ ба пешомадҳо ҳам шарик мегашт. Ду сол муқаддам дар рӯи арӯси Хурсандӣ ном ҳамдеҳашон, ки писараш дар хизмати ҳарбӣ буд, доғ пайдо шуду байни ду қудо мочаро бархост. Тарафи домод валвала бардоштан, ки доғи арӯс аломати ҳомиладорӣ аст, аз вай хиёнате сар задаст. Арӯс ва падару модари ӯ дар фиғон буданд, ки ба духтари онҳо тӯхмат мекунанд. Оқибат, як шаб Шафоатбибиро ба ҳакамӣ хоста бурданду ғавго баргараф гашт. Шафоатбибӣ арӯси бечораро ба утоке дароварда ба таҳқиқ санҷид ва берун баромада гуфт: “Э, ҳайфи шумоён, беҳуда бечораро дар ҳичолат мондед, ин қадар ранҷондед! Бача-мача надорад... Доғаш – доғи захми дарунӣ барин, як бор ба шаҳр бурда ба духтур нишон диҳед.”

Ҳоло аксар мардуми деҳаи Гучумак баракат ва нисбатан фаровонии рӯзгори Мулло Муродро қисман аз шарофати Шафоатбибӣ медонистанд. Имоми деҳа Мулло Нормурод ҳар мудом аз хусуси Шафоатбибӣ сухан ояд, мегуфт: “Аъзомуннисон баракатан айсарухунна маунатан” – яъне, зани дасташ бабаракат, мардро камхарҷ мекунад. Мулло Мурод баъди ҳамхонагӣ бо Шафоатбибӣ донист, ки занаш ҳанӯз пир нагаштааст ва мумкин аст, ки ба ӯ фарзанде тӯхфа кунад. Аммо Шафоатбибӣ дар назди халқ, дар назди писарони баркамол ҳомиладор гаштану фарзанд таваллуд карданро ба шаъни худ кори номуносиб мешумурд. “Айб аст, ба рӯи Ислому Инъом

чӣ хел менигарам, мардум чӣ мегӯянд... Хамин ду писари шумо фарзанди ман аст...” – гуфт боре ба шавҳар.

Вай зане буд, ки ҳаргиз аз саҳтӣ наменолид, агар зарурате пеш ояд, парвариши як хона фарзандонро ба ӯҳда мегирифт, ба ҷойи якчанд кас кор мекард, вале ҳеч кас ҳақ надошт, ки ба иззати нафси ӯ расад.

Ин хел ашхоси нобоб дар он айём ба замондорон хуш намеоманд, аммо чӣ илоҷ, Шафоатбибиро на ба канал фиристодан мумкин буду на ба заминҳои навкорам.

БОБИ НҶҶҶ

МУШТ БА ДАРАФШ

Хонаводаи Мулло Муродро дар деҳа аксар “бой” гӯянд ҳам, мардони солдида нисбатан осудаҳол меҳисобиданд. Мол дошт, ба дари касе ба қарз як кило ҷуворӣ талабида намерафт. Аз хусуси манбаи даромади ин хонавода ҳар кас ҳар хел тахмин мезад: баъзе аз бадарға пули калон катӣ омад гӯянд, гурӯҳе амин буданд, ки аз падару бобояш кам ё беш тилло мерос монда ва ӯ аз паи ҳамон сарват ба Гучумак омадааст. Зумраи дигар ин даъворо ботил мекарданду мегуфтанд, ки падару бобои вай монанди худаш деҳқони хокпош буд, мулло бошанд ҳам, муллои аз касон бетамаъ буда, бо пулу тилло сару кор надоштанд. Вале ҳама бо як овоз ба ғайратмандии вай ва аҷдоди вай иқрор буданд. Пирон ба он қоил буданд, ки ин хонавода аз рӯзе ки ба Гучумак омадааст, якранг – басарфа, хоксорона рӯз мегузаронанд. Агар колхозчӣ барои дар хонавода парвардани понздаҳ сар моли реза ҳақ дошта бошад, Мулло Мурод солҳои охир на кам, на зиёд – понздаҳ сар мол дошт. Аз 0,20 гектар замини рӯидаричааш ба ҳар хунар ду раҳ ҳосил мегирифт: сараввал ҷувории барвақтӣ мекорид, онро даравида ба замин зуд

тухми арзан ва ё сабзию шалгам мепошид.

Чун ӯ дар мактаби кӯҳна таҳсил дида, дар улуми динӣ ва баъзе масъалаҳои илму адабиёт нисбат ба муллоёни дигари ин атроф пешқадам буд, аҳли деҳа низ ба номи вай бо эҳтиром лақаби “Мулло”-ро илова карда буданд. Вале Парча аз рӯи қоидаҳои роҳбарони давр эътибори ӯро хуш надошт. Боре ӯро саҳт беобрӯӣ кард. На риши сафедашро рӯихотир кард, на илмашро.

Мулло Мурод ҳамон рӯз аз кӯҳсор галаро хабар гирифта омаду дар хона соате нафас рост кард ва сипас ба канори дигари рӯди деҳа – ба замини рӯидаричаш рафта, тӯда-тӯда порухои зимистон оварда рехтаро пеш аз он ки ба замин чуфт андозад, пошиданӣ буд, ки фарёди Сангини якдаста баланд шуд. Пойкори колхоз аз сари Қӯрғон номи ӯро гирифта фарёд дошт:

– Мулло Мурод!.. Хой, Мулло Мурод!..

– Ҳа-ха-ҳа! – Харатон даркор!.. Чувол!.. Чуво-ол... хозир куне-ед!

Одати пойкор ҳамин: ҳар касе даркор шавад, аз бо-лои Қӯрғон ҷеғ мезанад, овозаш аз баландӣ қариб ба тамоми деҳа шунида мешавад. Онҷӣ аҳли деҳа Қӯрғон мегӯянд, тали баландест дар рӯ ба рӯи деҳа, ки бо як гӯшаи худ ба кӯҳ часпида аст. Пирони деҳа мегӯянд, ки дар замони қадим он қалъаи ҳоким будааст ва дар пояи кӯҳ басо ҷангу ҷидолҳо ва хунрезихоро дидааст. Қабл аз ҷанг идораи колхозро дар болои ин тал сохтанду ҳоло “Қӯрғон” ҳамрадифи идораи колхоз гашта буд. Он аз деҳа ҷудо бошад ҳам ҳар як бому бомгӯша чун дар кафи даст дар мадди назорати идорагиҳо буд. Баъзан агар ягон кас даркор шавад, пойкор аз тиреза лаҳзае ба тарафи деҳа нигариста, ба раис ё муовин бехато мегуфт:

– Дараш бастагӣ, бачаҳош ба боғ фуромадагӣ, ху-даш дар дашт... Ҳу, мурғонаш дар рӯи ҳавлӣ гаштаст.

Мулло Мурод ба фикр фуру рафт: боз харашро меба-

ранд. Ҳафтаи гузашта бурда пушти харро яғир карда оварданд, ҳанӯз ба ҳам наомадаст... Боре ҳам барои хаба-ри хушero гуфтан ҷеғ намезананд!... Парча зани покдил бошад ҳам, тез, инчик, эътирозро намебардорад. Ба Нусрат гап занам? Ҳозир вайро аз кучо меёбам? Хар аз кор мебарояд, сонӣ чӣ мекунем? Инсоф ҳам даркор аст, ҷонвари безабон ҳам убол аст. – Вай худ ба худ чунин муҳокама меронду пешакӣ гуфтугӯи вукӯъ меомадаро фикран машқ мекард.

Раиси колхоз Парча баъзан саҳт расад ҳам, ба ҳар ҳол Мулло Муродро иззату эҳтиром мекунад. Бо вай бе дӯғу пӯписа, ором ҳарф мезанад. Сабаби ин гуна рафтори раисро Мулло Мурод наредонисту дар дилаш мегуфт: “Аз ман ҳанӯз бӯи бегонагӣ мезанад.” Ва ғамгин мегашт. Вай гоҳе хостори муомилаи баробар бо дигаронро дошт.

Мардуми Гучумак мегуфтанд, ки ҷанг сар шуду ҷавонон ба ҷанг, миёнсолон ба баталюни коргарӣ рафтанду кори колхоз дӯлоб гашт. Азбаски дар деҳа як марди шоиста намонд, Парча ба колхоз раис шуд. Худоёр оҳиста-оҳиста мор барин ба бағали вай даромада, ҳукмашро раво кард. “Охир, ман инро ба ин ният ба рӯи об набароварда будам... Афсӯс...” – мегуфт Ҷавлон Урус баъзан ба кори Худоёр дилхун гашта. Ҷавлон ҳам чун раиси ҷамоа шасти пешинаашро гум карда буд. Фақат Нусрати ҳосилот аҳён-аҳён кори Худоёрро танкид мекарду бас.

Яке аз бунёдгузори колхоз дар деҳаи Гучумак муаллим Юсуфӣ буд. Ба ҷанг рафта, маҷрӯҳ гашту асир афтод, дар кучоҳое овора гашту ниҳоятан бо асобағал дар сари як по лӯк-лӯк карда ба деҳа баргашт. Марди ботамкин ва хушсаводе буд ӯ. Омаду дид, ки дар Гучумак давр даври Худоёр аст. Парча ҳам хеле дигар шудааст. Аз ваҷҳи сиҳатиаш аз касби муаллимӣ даст кашид. Ба дасти ӯ ҷӯти ҳисобро доданд. Аммо Худоёр катӣ гапаш напухт. Юсуфӣ аз ҳаққонияти худ дилпур, мисли солҳои пеш аз

чанг гап мезаду кор мекард. Аммо замон ҳам, одамон ҳам шасташон гаштагӣ, гурурашон мурдагӣ, хастаҳолона ба вай менигаристанду бас. Оқибат Худоёр ўро “аз асири омад, гуноҳи пезе дорад”, “унсури шубҳанок” гӯён аз кор ронд. Юсуфӣ аз ингуна сиёсатдонии вай дар тааччуб, даҳон боз карда монд. “Кошкӣ рӯзнома хонад! Равшантар имзо монда наметавонаду гапи вайро шунавед!” – ме-гуфт вай ба ҳолчӯён.

Мулло Мурод ҳам баъди дидани ин қадар алғову далғов ҳоло аз ҳаёту зиндагӣ тамаъи бисёр надошт. Хуш-хол буд, ки зиндаю саломат ба диёраш омад ва ба мардум пайваст.

Ҳоло ӯ аз галабонии худ мамнун, саргарми кори хонавода умр ба сар мебурд. Аҳён-аҳён баъзе кору рафтори раис ба дилаш сахт расад ҳам, ҳеч чиз намегуфт. Солҳои саҳти чанг бирешим барин зани маҳинро ба як тимсоли дурушту сахтгире табдил додааст. Ба Мулло Мурод чунин менамуд, ки ӯ зан буданаширо сирфан фаромӯш кардааст.

Ҳар сол Парча аз деҳоти колхоз камаш ду-се нафари ба таъбаш хуш набударо ба руйхати муҳочирин меда-роварду он нафарон ба муддати се-чор сол ба Мирзочӯл рафта, дар заминҳои навкорам кор мекарданд.

Шахсони саркашу ситезахӯйро бо аҳли оилашон муҳочир мекард. Онҳое, ки ба он биёбон як раҳ рафта омада буданд, укубати онро ҳеч фаромӯш намекарданд.

Бо ҳамин андешаҳо вай ба ҳавлиаш даромад. Пой-кор ҳам паёпаи ӯ ба ҳавлӣ расид. Аз анбор як миқдор гандуми тухмиро ба сари замин бурданӣ шудаанду улав наёфтаанд ва мисли ҳамеша боз “ба хонаи фалонӣ рав, хару чувол биёр”, гуфта дар қатори ду-се хонаводаи ди-гаре, ки хар доштанд, раис Мулло Муродро ҳам номбар кардааст. Дар ин гуна мавридҳо барои колхозии хароб аввалин “балоғардон” хонаи Мулло Мурод буд ва ӯ аз

хамшафатиаш бо идораи колхоз кам-кам ба чон омада буд. Бинобар он, ба Пойкор гуфт:

– Ана, хар дар зинхона бастагӣ, дарою кушода гир. Пушташро захмин карда оварданд, савор нашудам. Ҷуволи холӣ надорам. Як ҳафта пеш аз идора омада ҷуволу арғамчинро бурданду баргашта наоварданд. Ҳайронам, ман аз колхоз чизе талаб намекунам, барои чӣ колхоз доим аз ман талаби ину он мекунад? – норозиашро изҳор кард Мулло Мурод. – Агар ман қарздор бошам, рӯирост гӯянд...

Пойкор ҳарфе назаду харро бурд.

Аз миён як чойникча чой хӯрданӣ вақт нагузашта, раис дар вазъе, ки аз қаҳру қазаб дар мегирифт, аспашро тозиёна зада, ба дароварзаи Мулло Мурод расид.

– Ҳой, Мулло Мурод, падарлаънат, баро, агар гап дорӣ, ба ман гап зан!... Ту, мурдорро, аслан баргашта кулак кардан даркор!... – Ҳанӯз соҳибхона аз хонааш набаромада раис ҳавлиро ба сар бардошта вовайло сар кард.

Баъди он ки Мулло Мурод аз хонааш берун омад, бо ҳамон оҳанги “ту-ту” ба вай дарафтод:

– Падарлаънат, ту кӣ катӣ бозӣ мекунӣ? Ана ҳамин дастаи қамчинро ба к... зада мегирам...

– Раисахон, дароеду ҷувол бошад, кофта худатон гиред... – гуфт вай дардолуда пешониашро хорида. Баъд пасгаштаравон илова кард: – Одам ин қадар бехуд намешавад... Аз худо тарсед!

– Ту, кулакро, ман ба деҳа роҳ додам, аллакай фаромӯш кардӣ, пири беоқибат! Метавонам боз муҳочир карда, бачаю качаат катӣ аз ин диёр гум кунам... Ту собуни ман катӣ ҳолӣ чомашӯӣ накардаӣ...

– Э, рав, агар осмон дар дасти ту бошад, ба сари ман парто! – Оқибат Мулло Мурод ҳам “кафид.”

Парча бетаваққуф ба сари мард лаънату нафрин меборид, вале ӯ безътиборона ба хонааш даромад.

Баъди ин ҳодиса Мулло Мурод аз раис дилмонда гашт.

Раиси ҷамоа Хуррами Ҷавлон ба вай фаҳмондан меҳост, гаштаю баргашта мегуфт, ки сахтии солҳои ҷанг аз раҳбарон чунин дуруштию муштзӯриро талаб мекард – ҳама бетаъсир буданд.

Ҷанг хеле вақт поён ёфт, аз ҷавонони гучумаки ҳар кӣ зинда буд, ёфт шуда омад, барои шаҳидон ва гумноҳо пайвандон мотам гирифтанду аз кушоданд. Мардум акнун кам-кам рӯи нонро медиданд. Аммо Парча тарки одат карда наметавонисту баръакс, аз пеш ҳам шадидтар ва шӯридатар мегашт. Аслан, ҳамаи раҳбарон – аз мансабдорони ноҳия то вилояту ҷумҳури ба ҳамин минвол мамлакатро идора мекарданд. Мулло Мурод дар хотир дошт, ки аввалин пешвоёни инқилоб ҳам ба деҳа омада, туфанг дар даст ба мардум итоб мекарданд.

Бори аввал ҷанговарони аз ҷабҳа баргашта ба зидди раис забон як карда сар бардоштанд. Шабҳо дар хонаи яке ғун шуда, аризаҳо навиштанд, гуноҳҳои раисро кофтуков карданд, тарафдорҳои раис, бетарафон, муҳолифони ӯ, ҷабрдидагон ва ғайра қариб сад хонаводаи деҳаро ба гурӯҳҳо тақсим карданд ва оқибат ба колхоз комиссия омаду дар ба дар гашта ҳамаро пурсучӯ кард. Мардум ҳайрон буданд – наҳод ки Парчаро аз кор гиранд? Охир вай ҷону чигари Ҳукумат буд, барои он ба сари чандин кас об рехт... Ҷанговарони собиқ халқро дилпурӣ мебахшиданд:

– Натарсед, ҷиноятҳои раис як дафтар шуд! Гала-гала молро фурухта ба қиса задаст, ғаллаю хушкмеvaro обулой кардаст. Ҳукумати Советӣ одил аст. Ресмонаш ҷунон дароз аст, ки хуб ба ҳолаш мемонаду сонӣ як ҷарх занонда кашида мегирад, дағдағааш аз биниаш мебарояд. Ин зан бо исми Ҳукумат ин қадар бедодӣ карданаширо агар дар боло дарак ёбанд...

Ниҳоятан, шабе дар сахни идораи колхоз маҷлис даъват карданд. Дар маҷлис пиру барно, зану бачаи колхоз “Парчаро аз кор мегирифтаанд, суд мекардаанд”, гӯён гун шуданд. Аммо умедҳо барбод рафтанд. Намояндаи район баъзе гуноҳҳои Парчаю Худоёрро ба гарданашон дайн карда, дар охир ба онҳо “хайфи ту” доду бас.

Мулло Мурод аз таҷрибаи солҳои пеш хулоса мебароварду бо калонон тараф афтодану ҳақталошӣ кардан хосияте надорад мегуфт. Аммо Исломи дар ин бобат одами дигаре буд. Мулло Мурод инро медонист, бинобар он, аз воқеаҳои гузашта, аз саргузашти шиносону ҳамдиёрон ҳикоят мекард, рӯҳи исёнкори Исломо сари вақт ҷилавгирӣ кардан мехост. Ба фикри ӯ писараш намефаҳмид, ки замони нав гирумони дигаре, муомила ва мубошарати тозаеро ба миён овардааст ва ҳикмати кӯхнаи зиндагӣ на ҳамеша дархур ва мувофиқи ҳол аст.

Боре, баъди се-чор моҳи аз бадарғагӣ баргаштанаш Парча аз ӯ пул қарз гирифтуну хеле муддат қарзро барнагардонд. Мулло Мурод ба ночор пулашро талаб кард ва раис ба вай гуфт, ки аз рамаи гӯсфанди колхоз ду гӯсфандро интиҳоб карда гирад. Шикоятнависон ин сирро ҳам аз кучоҳе пай бурда навиштаанд. Чун аъзои комиссия аз ин хусус ӯро савол карданд, вай иқрор карду дар дили Парча кинаи пешинро фурузонтар сохт...

Ҳамин тариқ номи ӯ ба рӯйхати каналковон ворид гашт.

Дар идора аз ваҷҳи каналравиаш Мулло Мурод бо Парча боз як раҳ тунду тез гашт. Чун ӯро ба каналковӣ рав гуфтанд, Мулло Мурод галаро ба писар супоридан нахост. “Ҳанӯз ҷавон, корозмуда нест. Ин кори бача не, раис, ягон фалокат рӯй медиҳад” гуфт, вале раис якравӣ карду розӣ нашуд. Оқибат Мулло Мурод розӣ шуд, то

нафари таъин ёфтанашон як-ду ҳафта Ислом галабонӣ кунад, аммо раис боз ҳам сухани ўро шунидан нахост.

Аслан, Мулло Мурод чунин сурат гирифтани воқеаро зудтар тахмин зада, Исломро кам-кам ба ин кор омода мекард. Ў хуб медонист, ки ин кор шуғли ҷавони наврас нест, аммо чӣ илоҷ. Агар Худоёр мудири ферма набошад ҳам, дарди бахайр буд. Ў аз он метарсид, ки мудири айёр аз бетачрибагиаш истифода карда, бачаро ба ягон варта меандозад. Қариб чихилта асп-а! Худо медонад, дар асл аспи колхоз чанд сар аст! Шибир-шибир мекунад, ки раис ду-се сар аспро ба казоқон фурухтагӣ, Худоёр як тойро ба тӯйи кадом як мансабдори ноҳия ҳамчун тӯёна бурдагӣ...

Пеш аз каналравӣ вай ба атрофиён номаълум каму кости хонадонро комил кард, хеле кору бори вақтнигарро саранҷом дод. Фақат шаби пеш аз сафар баъди хӯроки шом Мулло Мурод дар сари дастархон аҳли хонаводаро лаҳзае боздошта, таъинот дод:

– Фардо ман ба канал меравам... – Вай лаҳзае аз як нуқта чашм нақанда хомӯш монд, то ки ҳар яке аз шунавандагон ҳаяҷони хабари навро гузаронда, ба шунидани давоми суханаш омода бошанд. Баъд ба Ислом рӯ оварда гуфт: – То галабони дигар ёфтанашон ту галаро саришта мекунӣ. Ҳушёр бош. Ҳамон ду байтали пирро аз назар дур накун. Ҳар дуяш ҳам аз ҳол рафтагӣ. Ҳарчанд гуфтам, ки ба даст гиранд, гӯш накарданд. Аз вачҳи ту дилам алағда меравам... Инъом, – баъди хеле сукунат ба писари хурдиаш рӯ овард падар, – ба моли худамон менигарӣ. Сухани очаатро дута намекунӣ, писарам. Вақти ҳолӣ ёбед агар, аз нурии кӯхна як ҷувол – ним ҷувол ба хар бор карда ба замин кашонед. Замин ба тоб ояд, ҷуфт карда тухм пош, Ислом.

– Додо, ман ба канал меравам, шумо монед, – гуфт катӣ Ислом. – Хурд нестам, катори дигар одамон кор

карда метавонам.

– Не, – гуфт қатъӣ падар. – Ман рафта. як бор чарх зада меоям. Аз колхозамон се нафар – ҳамашон дар синну соли ман.

– Онҳо бакуватанд, – гуфт Шафоатбибӣ ғамгин оҳе кашида.

– Парво нақун, дар канал ҳам ба ҳар кас мувофиқи қувваташ кор медиҳанд, – беихтиёр сухани раисро такрор кард Мулло Мурад.

Шафоатбибӣ ба як лаби рӯмолаш манаҳашро гирифта ғарқи андеша менишаст. Баъди он ки Мулло Мурад хомӯш шуд, вай гӯё худ ба худ мурочиат дошта бошад, оҳиста гуфт:

– Нописанд кардед, ба дилаш кина гирифта будаст-дия... Чувонимарг кинадор будаст, – раисро дар назар дошта мулоҳизаи худро изҳор кард ӯ.

– Не-е, беҳуда гумони бад мекунӣ, – даст афшонд Мулло Мурад. – Як ман не, се кас равонаем. Боз аз Тақоб... Баъзеҳо ба муҳочирӣ ҳудашон ариза дода рафта истодаанд... – Сипас иқрор сохт: – Агар аз инҳо дуртар набошам, ба шумоён ҳам рӯз нест.

– Не-е, ин коратон хуб не...

– Аз ҷониби Парча хотирҷамъ бош, вай сиёҳдил аст. Аммо ман аз Худоёр бештар хавф дорам – вай ба ҳар хел корҳо қодир аст.

– Ҳа, вай гапашро ба раис мегузаронад... Лекин шумо ба вай чӣ бадӣ кардед? Пишакашро пишт нагуфтаед...

– Кӣ медонад, – гуфт Мулло Мурад андешаманд кифт дар ҳам кашида.

– Ин сабили канал ҳеҷ тамом намешавад-чӣ? – пурсид Шафоатбибӣ. – Чунон сурааш дароз гашт... Сари чӣ қадар мардонро хӯрд! Аз кучо ба кучо об мебаранд?

Ба саволи вай ҳеҷ кас ҷавоб надод. Ба зани деҳотие, ки ба ғайр аз деҳаи худ дигар ҷойро надидааст, кӣ ин

маъниро фаҳмонда метавонист? Ҳама мешуниданд, ки дар кучое канал мекобанд, вале аниқ намедонистанд, ки аз кучо ба кучо об мебаранд.

– Раҳаш дур мегӯянд, чӣ қадар аст? – боз пурсид Шафоатбибӣ.

– Раҳаш наздик не, қариб сӣ санг. Хату хабар тез намеояд, хавотир нашавед, – гуфт Мулло Мурод бештар ба ҳамсараш хитобан. Сипас боз ба Ислом рӯ овард: – Зудтар галаро супор, таъхир накунӣ. – Мулло Мурод лаҳзае хомӯш монду сипас ба саволи Шафоатбибӣ аз вачҳи канал донистагиашро баён кард, зеро маҳз чунин саволро бегоҳирӯзӣ Ислом ҳам аз ӯ пурсида буд: – Ин каналро аз дарёи Сир ба чониби Мирзочӯл мебаранд. Гуё калонон ба чаҳон нишон додан мехостаанд, ки мамлақати онон аз ҷанг харобу беҳол нагаштааст, балки ба сохтмони чунин иншооти азим қодир аст. Боз ба Сталин қавл додаанд, ки дар як муддати кӯтоҳ каналро кофта саранҷом мебахшанд. Аз ҳамин сабаб мегӯянд, ки қад-қади канал гӯристонии каналкобон тӯл ёфтааст.

Дарвоқеъ, мардум ба канал ҳам мардонро чунон ки ба ҷанг мефиристоранд, бо гираву фиғон гусел мекарданд. Аллақай аз ҳамдеҳагон қариб даҳ нафар дар канал ҳалок гашта, дар он биёбон ғарибмазор гашта буданд, аммо аз ин ҷиҳати канал дар он замон ҳама хомӯш, рӯзномаю радио аз ғалабаҳо хабар медоданду бас.

Падар ба аҳли оила боз чанд маслиҳату таъиноти дигар доду аз ҷо барҳоста тадоруки сафарро соз кардан гирифт.

Ҳам Шафоатбибӣ, ҳам фарзандон ҳоло бо як фикру андеша – баъд аз ин ҳолашон чӣ мешавад, – банд буданд. Падар алҳол аз ин хусус ҳарфе назад. Зоҳиран пеш аз вақт дар ин бора гап кушода ба дили онҳо ғаш овардан нахост. Дар ин хусус пеш аз хайрбод таъинот медиҳад. Дарвоқеъ, равғани маскаро фуруҳта ғалла харанд, бо оби

явгон мемонанд, агар ба курутобаю оши чуворӣ тоқат кунанд, мешавад. Ҳеч гап не, дар қатори пур амон бошанд, бас, – мегуфт падар худро тасалли дода. – Баъзеҳо нони серӣ надоранд, мол надоранд. Ана, ба ҳамонҳо мушқил. Ислом аз гала бохабар бошад, бас, дигар ҳамаш мегузарад.

– Галаро тезтар супор, писарам, – боз таъкид кард Мулло Мурод. – Ҳоло ту чавонӣ, таҳи бисёр гапу корро намедонӣ. Агар баъди ягон ҳафта одам наёбанд, ба назди раис раву гӯй, ки дигар галабонӣ намекунам... Сонӣ ... агар хоҳӣ, ки дӯстдори халқ бошӣ, дӯстрӯю дилписанд бошӣ, аз духтару зан дур гард, бачам...

Вай аз ин бобат ба Ислом хеле насихат кард. Ислом пай бурд, ки аз ин хусус насихат кардани падар бесабаб нест, одамон ба гӯши вай ягон хабари тӯхматомезро расонидаанд.

Баъди ба каналковӣ рафтани Мулло Мурод аз миён фурсати зиёде нагузашта, воқеае рӯй доду Ислом беқарори падарро ба ёд оварда, ба пешбини ӯ қоил гашт.

БОБИ ДАҲУМ

АЗ БАЛО ҲАЗАР!

Шафоатбибӣ ханӯз рағани гуппиро нагирифта, Инъом молҳоро аз чаронидани чоштгоҳӣ оварду вай ба ёрии писар ба дӯшидани бузу гӯсфандон шурӯъ кард. Молҳои субҳи барвақт домани кӯхро гашта, як пайт алаф хӯрдагӣ ҳоло пистонҳои пуршири худро ба хурмаи Шафоатбибӣ ҳолӣ мекарданду бузғолаю барраҳои ширдӯст синаҳои бешири модаронашонро сахт-сахт такон дода макида, ба вучуди онон таъсири нохуш мерасониданд, ки ба асари ин ҳол баъзе бузу гӯсфандҳо бачаи худро дур мекарданд. Фақат ду сар бузи зираки онҳо қисме аз шири

худро надода, барои бузғолаи худ нигоҳ медоштанд. Шаффоатбибӣ ин одати онҳоро нағз медонист ва бинобар он, хамин ки бузичаҳо як-ду дақиқа синаи модарро макиданду эдир карданд, дубора бузҳоро медӯшид.

Ба гӯши Ислом, ки ин дам дар рӯи чогаҳ дароз кашада мехобид, аз тарафи кӯтани мол ғут-ғути Инъом расиду гӯш ба қимор шуд. Додараш аз хоб кардани ӯ норозигӣ баён мекард:

– Чӣ, фақат ман кор мекунам?! Вай фақат хоб мекунад? Майлаш, ман ба гала меравам. Навбат мекунем. Молҳоро ман ба чоштгоҳӣ барам, ба чӯшидан ёрӣ диҳам, алаф биёрам, ҳезум биёрам, ба барраю бузғолаҳо нигоҳубин кунам, ба киштзор... Не, ман ба гала меравам, Ислом ду-се рӯз дар ҳавлӣ кор кунад.

“Аз афти кор, тоза кардани оғилро ба вай фармуданд, – аз дил гузаронд Ислом. – Ба рӯфтани оғил ҳеҷ хушаш не...”

Баъд садои дар саҳни ҳавлӣ гуппизании модарандар ба гӯшаш расиду бо ҳавои он хеле вақт хомӯш ба ҳаёл рафт. Сонӣ беихтиёр ба шумурдани он сар кард? Як, ду, се, чор, панҷ, шаш, ҳафт... Садоаш ҳам ғалатӣ: ҳаш, ҳаш, ҳаш, ҳа-ашт! Ҳаш-ҳаш, ҳаш, ҳа-ашт! Барои гирифтани равған чанд бор пишкак мезада бошанд? Ду ҳазор ё се ҳазор? Ҳеҷ кас нашумурдааст. Як соат, балки зиёдтар гуппӣ мезананд. Шумурдан даркор. Ҳар пагоҳӣ аҳвол хамин. Ба дилашон ҳам мезанад. Э-э, ин чӣ ношукрӣ?! Тавба... Хайрият, ки дар мо хамин ҳам ҳаст, дар деҳа баъзе хонавода ба гуппӣ зоранд. Агар ҳисоб кунем, дар деҳаамон чанд хонавода гуппӣ мезанад? қариб нисфаш? – худ ба худ савол мекард Ислом. – Ҳамин гуппӣ ҳасту нон ҳаст, ҳар ҳафта ду-се кило равған фурӯхта ғалла мехарем, боз ҳафтае бегоҳи бозор оши равғанин мехӯрем... Эҳ, агар колхоз чувории қарзашро меод, аҳволамон соз мешуд. То чавпазӣ мерасид. Сонӣ тут мепазад, меваҳои дигар

мерасанд... Ҳозир ба анбор меравам. Мегӯям, ки додом ба канал рафтанд, ғалла надорем, чувории қарзро дихед.

Аз дарвоза садои маҳини зане баромаду Ислом аз тарс зарбаҳои дилашро баръало шунид. Ду-се рӯз пештар Ситора “ба қадам гузаштааст, ба ҳамааш ту гунаҳгор, хоҳӣ, нахоҳӣ, акнун мегириӣ”, гӯён ӯро гаранг карда буд. Не, хайрият вай не. Ҳикоят бо чӣ коре омадаст. Ислом ҳайрон буд, ки билохир бо Ситора чӣ кор мекунад. “Қадам чавон ба бева хонадор шудааст, ки ман шавам?! Гапу кори беҳуда... Аслан ба вай берӯзӣ ҳам мушкил аст: ду моҳ шӯйдорӣ кардаасту ҳамсараш ба чанг рафтаст. Охирҳои чанг ҳалок шудааст.” “Дар хобам шавҳар дидагӣ барин” мегӯяд. Дар ҳаждаҳсолагӣ – бева! Э-э, хайронам, бо вай чӣ кор мекунам... Дилам месӯзад, аммо чӣ чора?..”

Ин лаҳза гуфтугӯи Ҳикояту модар возеҳтар ба гӯшаш расид.

– Шафоат-янга, ассалом. Тинчед, ҳамаатон дуруст? Баъди он ки модараш гуппизаниро қатъ кард, Ислом суҳанони Ҳикояти ҳайвойро равшан мешунид. Ҳикоят дар солҳои қаҳтии пеш аз чанг очаю додош катӣ аз паи ризку рӯзӣ ба қадам деҳаи дур мераванду наздики даҳ сол дар ҳамон тарафҳо мемонанд. Қабл аз чанг падараш вафот мекунаду модараш бачаҳояшро гирифта, боз ба деҳа бармегардад. Ҳангоми ҳарфзанӣ Ҳикоят аз шеваи он тараф бисёр суҳанони ғалатӣ мондари, ки яке аз онҳо дар сари ҳар гап “ҳайвой” гуфтани ӯ буд, истифода мекард, ки баъдан лақаби вай гашт.

– Биё, Ҳикоят, даро, тинчӣ охир? Бачаякот дурустанд? – ба истиқболи вай рафт Шафоатбибӣ.

– Шукр, холаҷон, шукр, аз ин бадтар нашавад гуфта шукр мегӯям.

– Ҳа, илоҷамон чӣ, шукр мегӯем, ҳама аз даргоҳаш умедворем.

– Ҳайвойе, холаҷон, духтаракам бетоб, ба даҳанаш

ҳеч чиз намегирад. Дар хона як гард орд надорам, ки атола ё якта кулча кунам. Кош хӯрад. Ҳамин ду косаи чонон аз очаю додом мерос буд. Чудо қадима гӯён эҳтиёт карда, чандин сол боз кор намефармудам. Холаҷон, ҳаминро гирифта як ним кило бошад ҳам, орд ёфта медед?.. Илоҳо, роҳати фарзандонатона бинед...

– Косаатро бар, Ҳикоятҷон... Орди мо ҳам кам мондагӣ, чонам. Ба болои ин, амакат ба канал рафтанд, худамон ҳам ҳайронем, ки рӯзамон чӣ мешавад. Орди мо ҳам омехта аст, майлаш? Чаву чуворӣ.

– Ҳайвойе, холаҷон, майлаш... Ним коса атола пухта диҳам, зоро хӯраду ба танаш гармӣ давад. Бечора духтаракам беҳолу бемадор... Илоҳо барака ёбед, яктаатон сад шавад роҳати писарҷотонро бинед!.. Ҳамин ки ғалла ёфтем, аввал қарзи шуморо медиҳам...

Сипас Ҳикоят овозашро паст карда ғолибан ба тарафи қадоме аз “писарҳо” хеле суханони шунидаашро гуфт, ки Ислом шунида натавониста беқарор гашт.

Баъди он ки Ҳикоят ташаккурӯён ордро гирифта рафт, Ислом як охи сабук кашиду аз бистар бархоста либосашро пӯшид ва сабаби омадани Ҳикоятро донад ҳам, саволomez ба рӯи модар нигарист.

– Ним коса барин орд додам. Чӣ илоҷ? – гуфт модар маънии нигоҳи ўро фаҳмида. – Бошад, бештар меодам. Ба худамон ҳам намерасад.

Ислом барои дастурӯй шустан офтобаро бардошта канортар рафт.

Баъд саросема бо як пора нон як пиёла ширро хӯрду дасти фотиҳа ба рӯяш кашида аз ҷо бархост.

– Ҳа, ин қадар ҳаросонӣ? – пурсид модар.

– Ба анбор меравам. Ҳақи тойинро талаб мекунам.

– Э-э, беҳуда меравӣ, намедиханд, – гуфт Шафоат-бибӣ ноумедона даст афшонда. – Аз инҳо як чиз гирифтани осон аст-чӣ! Хайр, агар равӣ ҳам, зинҳор тез нашав,

бачам. Беадаб будаст, мегӯянд. Вазнину батамкин шав. Аз инҳо ҳақ талаб кунӣ ҳам, ба бало мемонӣ.

– Рафта як дахан ба ёдашон меандозам, – агар ҳақкамонро надихад, рахамро медиҳад-ку! – Ҳикмати аз кадоме шунидаашро такрор кард ӯ.

Тирамоҳ раиси колхоз Парча ва мудирӣ ферма Худоёр ба нияти афзудани шумори моли колхоз аз баъзе хонаводаҳо моли зиёдатиҳо барои колхоз гӯё хариданд, вале дар асл, ба насия, ба тарзи маҷбурӣ гирифтанд. Гуфтанд, ки дар ивазаш аз анбор ғалла медиҳанд. Тойинеро, ки Мулло Мурод дар бозор фурӯхта ғаллаю сару либос хариданӣ буд, ҷувол-ҷувол ваъда дода, аз мехаш кушода бурданд, аммо хонавода он ғалларо то ҳол аз онҳо гирифта наметавонист.

Ислом мудирӣ анборро дида, ғалларо рӯёниданӣ, агар надихад, ба назди Худоёр ё раис даромаданӣ буд. Вай хангоми вохӯрӣ бо ҳар кадоми онҳо чӣ гуфтанаширо раҳравон гаштаю баргашта машқ кард, пешу қафои суханаширо санчида дид ва дилпур ба ҳавлии колхоз даромад.

Дар пешғаҳи ин ҳавлӣ ду хонаи миёнадахлез буд, ки аз девори андова кашидагӣ ва оҳақ задагиаш, идора буданаширо бегонагон ҳам зуд пайхас мекарданд. Дар деҳа иморати дигаре, ки даруну беруни девораш андова кашидагӣ ва оҳақ задагӣ – бинои мактаби ибтидоӣ буд. Аксар мардумони деҳа беруни иморати сангдеворро андова намекарданд, зеро лойро аз рӯи санг борону барфи кӯҳистон зуд шуста мерафт. Бинобар он, фақат дохили биноро, баъзе осудаҳолон деворҳои даруни ҳавлиро ҳам бо қаҳил андова мекашидану бас.

Дар тарафи рости ҳавлӣ анбор, дар чап – як зинхонаи пешаш кушодагӣ буд, ки боҳавсала ҷорӯб задаанд. Дар таҳи дарвоза хоначаи посбон ҳам буд, вале Ислом аз дарвозаи кушодагӣ даромаду рост ба тарафи анбор рафт. Дар сахни ҳавлии колхоз ҳанӯз ҳеҷ кас набуд. Вай қулфи

анборро бе латтапеч дида, хурсанд шуд – мудири анбор ҳамин чост, дар ҳамин наздикиҳост. Ачаб не, дар назди дарбон – Бобои Ҳалим чой нӯшида нишастагист? Ислом бо ҳамин андеша ба кулбаи посбон даромад.

– Ассаломалейкум... Бобо, нағзед, тинчед, бардамед?

– Ваалайкум ассалом, писар, биё, – гуфт Бобои Ҳалим, ки ин дам аз чойчӯши сиёҳаш ба чойник чой дам мекард. – Ҳамаатон тинчед, охир?

– Шукр, бобо, шукр...

– Шин, чой нӯш... – Сипас шарҳ дод: – Даҳан одат кардагӣ, чой мегӯему пӯстлохи себ-дия. Чойи ҳақиқиро раис мехӯранд. Дар шумоён ҳам будагист?

– Не-е, бобо. Пештар буд. Амаки Ҳосил кучо рафтанд? – пурсид бесаброна Ислом дар як канори пӯстак амонат нишаста.

– Наомадаст. Имрӯз дертар меомадагист. Ҳамин хел мегуфт.

– Ҳа-а... кулфи анбор беллаттапеч будаст, ман гумонкардам, ки омадаанд, – гуфт Ислом бепарво.

– Кулфаш белатта гӯфтӣ? Рост? – мӯйсафед якбора ба ташвиш афтоду оташгираки дасташро ба замин партофт. – Аз ёдаш баромада бошад?... Э, аз бало ҳазар, – пиракӣ саросема чорукқӯҳнаеро пӯшида аз дар баромад.

Ислом ҳам думболи вай рафт.

Баъд аз ин воқеа чунон шиддат гирифт, ки чӣ гуна ба гирдоби он афтоданаширо Ислом худаш ҳам нафаҳмида монд.

Бобои Ҳалим писаракеро, ки дар он атроф бозӣ мекард, ба хонаи мудири анбор Ҳосил тезонд. Ба Ислом таъкид кард, ки ҳамчун гувоҳ ба ҳеч ҷо наравад, дар ҳамин ҷо бошад, вагарна сараш ба бало мепечад.

Ҳанӯз Ҳосил расида наомада, раис пайдо шуд. Вай воқеаро аз забони посбони пир шунида, “муред, ҳамаат, муред” гуфту аз асп худашро чолок ба замин афканд ва

ба сӯи анбор рафт. Вай сараввал бодикқат кулфи дарро аз назар гузаронд, сонӣ, замин, дару деворро бодикқат нигариста пайи дузд ро ёфтани шуд, вале зохиран, шуғли чандон осон набуд магар, зуд хавсалааш пир гашту ба Ислон рӯ овард:

– Саҳар катӣ зоғ г.. нахӯрда ту дар ин чо чӣ мекуни?

– Ман беҳабар... – ба гап даромад Бобои Ҳалим, – вайрон шудани мӯхрро ҳамин бача дид, – муйсафед бо чӣ нияте саросема шарҳ дод. Маълум набуд, ки вай бо чӣ қасд ин гуна эзохро зарур мешуморад.

– Агар шумо дар ҳамин чо бошед, метарсам, ки ягон рӯз идораи колхозро ҳам бардошта мераванд, – бо истехзо лаб бурма кард раис. – Дар кучо будед?! Дарвозаро баста ба хонаатон рафта хоб кардед?! Ҳамаатонро ба прокурор дода, чашматонро мош барин кушода намонам, намешудагӣ барин.

– Э, алҳазар... Раисҷон, ба ҳеч гӯр нарафтаам... Бо-вар мекунед?.. Шабу рӯз дар таги дар бошаму боз ҳамин хел мегӯед-а!..

– Дузд якта – гумонбар садта. Лекин меёбем.

– Ба ҳар ҳол, духтарам... – Муйсафед суханаширо зуд ислоҳ кард: – Раис... андеша карда гап занед. Наход ки... – риши муйсафед ларзид, нафасаш гирифтун овозаш дигаргуна садо дод, дасту пойҳояш ҳам ғайри иродаи ӯ дарақ-дарақ ба ларза дароманду вай дигар ҳарфе зада натавонист.

– Милиса пешандоз карда барад, чунон ба гап меда-рорад, ки... Ба молу мулки колхозу ҷамъият чашм ало кардагӣ одам, душмани давлат аст! Давлат душманашро ҳамту намоннад. Даврони Ҷӯра барои ним кило ҷав се сол гирифт! – ба сари ин ду тан бетавакқуф хурӯш дошт.

Баъди он ки Ҳосил ҳам дар илочи вайрон шудани кулфи анбор ҳеч чорае наёфт, Парча пойкори идора Сан-гини якдастаро ҷеғ заду амр кард, тайёр шавад, ки асп

кабудро зин зада савор мешаваду ба район меравад, ба идораи НКВД, ба прокуратура коғаз навишта медиҳад, мебарад. Бояд таъхир накарда милиса фиристонад.

– Аспро ба роҳ тайёр карда сонӣ ба идора даро, ман ба сардори милисахона Аминхоҷаев хатча навишта медиҳам, – гуфт раис дар хотима.

Мудри анбор Ҳосил, ки хомӯш гоҳ ба рӯи раис, гоҳ ба авзои атрофиён менигарист, ба Сангин, ки се-чор кадам монда буд, “Истода ист”, гуфту ба назди раис омада пичирросзанон, ба худи ӯ шунавонда дуру дароз чӣ шарҳу эзоҳе дод.

– Ман намедонам, – гуфт раис якравона дар ҷавоби ӯ ба ҳама шунавонда. – Худоёр гирифт ё дигар кас, коре надорам. Мӯҳри қулф вайрон шудааст, бояд милиса биёяд, муфаттиш биёяд, анборро тафтиш кунем. Ҳозир ту кушой, раваду анбор топ-тоза рӯфтагӣ бошад, сонӣ кӣ ҷавобгар? А?.. Худат танҳо не, он вақт мо ҳам ба касофати ту ба бало мемонем. Шукр, ман ҳоло аҳмақ ҳам нестам, аз ҷон сер ҳам нашудаам.

– Охир, раис... Охир, ин аҷаб не, ҳамту игво бошад? Балки дари анборро накушодагистанд?

– Кош, ҳамин хел бошад? Муфаттиш ояд, маълум мешавад!.. – Баъдан вай ба пойкори дар тааччубмонда амр дод: – Сангин, тезтар ба роҳ баро!

Сангин аз паи ичрои фармон рафт.

Ба авзои ҳозираи Ҳосили якпоя нигариста истода ба вай раҳми Ислом омад. Ғўлаҷўби ба ҷои пой ба як зону бастагӣ ўро гўё рост ба замин мекашид. Бо абрўи гирех, ба ин тариқ хайрону мушавваш мондани ин мардро Ислом бори аввал медид. Рост аст, ки рўзи аз чанг омадани наш вай деҳаро ба сараш бардошта гиряву нола карда буд. Дар қатори дигарон Ислом ҳам ҳамон рўз ба сўи хонаи вай тохта рафту аз мусибати ӯ дилаш реш-реш гашт. Чор сол қабл Ҳосил аз кадом як госпитали Сибир якпоя

баргашта, хавлиашро чӣ гуна хомӯшу бекас ёфтанаширо хама дар хотир доштанд. Зану духтарчааш панҷ-шаш моҳ пештар паёпай аз дарди домана вафот карда буданд. Писараш бошад қабл аз фавти онҳо аз гуруснагӣ нобуд гашта буд. Ҳосил дигар каси наздике надошт. Вай ҳамон рӯзи аз чабҳа омаданаши, ин хама фоҷиаро якбора шунида худашро ба остони хонааш афканда хунг-хунг мегирифт. Сонӣ Ҳосил як пойи чӯбиашро бардошта-бардошта ба дару девор мезад, чунон фиғон бардошт, ки ҳатто бачаҳои хурдсол ҳаросиданд. Исломи ин гуна гирияи баланди марди бузургсолро, гуфтан метавон, дар умраш бори аввал меид. Марду зан ўро таскин меоданд, “тақдир ҳамин будаст, чӣ илоҷ, беҳуда худатро хун накун”, гӯён дилбардорӣ мекарданд, вале вай сухани ҳеҷ касро наменшунид, балки ҳеҷ касро наменинохт. Либосҳои ҳамсару духтарчаашро ба чашму рӯяш мемолид, мебӯсид, мебӯиду гоҳ сарашро ба девор тарс-тарс мезад, гоҳ пояшро ба замин мекӯфт. Оби чашмонаш мисли борон рӯяшро мешуст. Исломи чунин гирияи аламноки мардро дида, тоқат карда натавониста беихтиёр аз чашмонаш ашк чӯшида мерехт. Он рӯз аксарияти ҳозир будагон мегиристанд.

Ҳоло ин марди мусибатзадаро дигарбора ҳайратзадаву парешон дида, ба ҳоли вай дили Исломи сӯхт.

– Охир, руҳсати худатон катӣ амаки Худоёр чави тухмиро гирифта-гирифта ним кард. Хуччат пурсидам, гуфт, ки аз фалон ҷо чав мегирем, ҳамон катӣ ҷояшро пур мекунӣ. Ман бо розигии шумо додам, – раисро ба сари инсоф овардан мехост Ҳосил.

– Ман беҳуччат деҳ гуфтам? А? Гап зан-ку! Беҳуччат ҳеҷ кас ҳақ надорад аз анбор хасеро бигирад!

– Не, гап назадед, вале... Акнун чӣ мешавад?.. Ҳамин аз рӯи инсоф аст? Андеша кунед, раис! Аз худо тарсед, – якбора ба фиғон омад Ҳосил.

Вай ҳаргиз ба раис ин гуна суханонро рӯирост нагуфт.

та буд. Ҳоло ин рафтори вай густохӣ ва часорати марди тамоман ноумедро мемонд. Ба Ислом чунин на-муд, ки хамин замон вай гирия мекунад. Мисли он рӯзе, ки аз ҷанг баргашта буд, фарёд мебардораду сарашро ба де-вор мезанад. Дар назари ӯ ин марди вазнину солор якдафъа очизу нотавон намуд.

– Ҳой, Ҳосил, ман ҳеч гоҳ беҳуччат деҳ нагуфтаам ва ҳаргиз намегӯям ҳам. Беҳуччат аз анбори колхоз як хасро ҳам баровардан мамнуъ. Ин хел баҳонаҳои наместударо мон!

Дили Исломро ваҳм гирифт. Мабодо ӯро ҳам ба ин чиноят шарик созанд-а?! Баъди ба канал рафтани падар вай бори нахуст бемаслиҳатгар, бемуттақо, танҳо монданаширо ҳис кард. Эҳсос кард, ки падар ба мисли кӯҳе такаюғи пурэтимоди ӯ будаасту вай беҳабар.

Дар ҳавлии колхоз тадриҷан одам ғун мегашт. Мардуми атрофро, ки аз воқеа хабар ёфта буданд, ҳисси кунҷковӣ ором намегузошт ва ягон-ягон ба ҳавлии колхоз даромада меоманд. Аксар ба ҷои узр дар назарҳо худро раҳгузар вонамуд мекарданду ба раис шунавонда зери лаб гурунғос мезаданд:

– Ба кор мерафтам, дар раҳ ин хабарро шунида, ҳайрон мондам. Гуфтам, як бор дароям, чӣ гап аст...

Баъзе нафарон аз берун таҳи девори ҳавлиро гашта, паи дуздонро гирифтани мешуданд. Раис ҳеч касро ба анбор наздик рафтан наместонд.

Ислом дар ниҳоят аз рост истодан пояш дард карду ба хоначаи Бобои Ҳалим даромад. Мӯйсафед, ки тавасути пухтупаз аз махрамони раису Худоёру Ҳосил буд ва атвори ононро каму беш медонист, ҳоло боғоят ошуфта ва парешонхотир менишаст. Ислом аввалбор иқрор кард, ки ба дӯстию қаробати ин касон ҳеч эътимод набудаст.

– Ана, ту ҳам ба бало дармондӣ, – гуфт пирамард оҳе кашида хитобан ба Ислом. – Ин ҷо касофатхона, пи-

сарам, аз дару девораш ҳазар кун, хӯ-ӯ, аз дуртараш гузар. Чавро хӯрданд, фурухтанд, ба наздиконашон доданд, акнун ин бечораро ба бало гирифтор мекунанд, – чашмаш ба замин гӯё худ ба худ сухан мегуфта бошад, хасрат кард мӯйсафед. – Гурзамор барин ин нокасон ба чаи парвардаи худашонро мехӯранд. Дар болотараш ҳам аҳвол ҳамин... – Мӯйсафед захробаи дилашро мерехт.

– Кулфро кӣ кушода бошад-а? – ханӯз ҳам таҳи гапро дақиқ намефаҳмид Исломо. – Дузд кушода бошад ё барқасд худашон?.. Наход ки худашон кушоанд?

– Ман ин хел нагуфтаам, писар... Э, аз бало ҳазар... Ин хел нагӯй... Девор муш дорад, муш гӯш... – пирамард ба худ омад магар, бо дастони дурушту шахшӯлаш гиребонашро дошт. Вале аз чашмони ростгӯи вай Исломо таҳи дили ӯро хонд ва бо ақли худ кам-кам ба ин гапу кор сарфаҳм рафтагӣ барин шуд. Саҳеҳтараш, гумоне дар дилаш хона гирифт, ки чавро Худоёр хӯрдаасту баъд бо мақсади ба гардани дузд бор кардан, ин мағалро барҳезондааст.

Раис Бобои Ҳалим ва Исломо ба идорааш хонда фармуд, ки ҳар кадоме баёнот нависанд. Баъд ба Бобои Ҳалим гуфт, ки аз нафари саводнок хоҳиш кунад, то навишта диҳанду имзо карда биёрад. Раис ба Исломо гуфт:

– Бишин. – Сипас пурсид: – Баёнот навишта метавонӣ?

– Намедонам, баёноташ чист, дар умрам нанавиштаам.

– Аз пай зану духтарон овезон нагашта ёд гир!.. Хайр, биё, як бор ба ту ёд медиҳам, лекин нағз дар ёд дор.

Раис дар паҳлӯи ӯ курсӣ гузошта чафс нишасту мисли муаллим ҳичо-ҳичо мегуфт ва Исломо шурӯъ ба навиштан кард:

БАЁНОТ

Ман Исломи Мулломурад имрӯз 11-уми апрели соли 1949 ба нияти аз мудирани анбори колхозии “Иттифоқ” Ҳосили Шоқир талаб кардани галлае, ки бояд дар ивази гуноҷини ба колхоз фурухтагӣамон мегурифтём, омадам

ва қулфи анборро бе латтапеч дида, гумон кардам, ки мудир дар ҳамин ҷост. Аммо посбон – Бобои Ҳалим гуфтанд, ки мудир наомадаст. Ман ба Бобои Ҳалим бе латтапеч будани қулфро гуфтам.

Имзо

Баъзан раис дасти ўро гирифта ин ё он аломатро ислоҳ мекард, ҳангоми калимаеро ғалат навиштан гӯшашро кашида таъзир ҳам меод.

Шишироси куртаи шоҳӣ, дасти бениҳоят нарм, бӯи атр ва дигар сифатҳои раис ба Ислом таъсири аҷибе доштанд. Вай акнун мутмаин гашт, ки раис ҳам зан аст, мисли Шаҳбону, мисли Ситора ва ў ҳам дилаш меҳаҳад бозиву шӯҳӣ кунад, оғӯшу канор ва бӯсобӯсӣ кунад, аммо метарсад. Аз чӣ метарсад, худо медонад...

Барои гучумакиён, ки аз шаҳру ноҳия дар канор, ба воқеаҳои рӯзафзуни олами имрӯза камалоқа зиндагонӣ доштанд, муддате ин ҳодиса мавзӯи асосии гуфтугӯ гардид. Онҳое, ки ба идора даро-баро доштанду бо раҳбарон сару кордор буданд, ба ин фалокат баъзе бадхоҳони худро низ шарик месохтанд ва дар забонҳо як суҳан дахто гашта, деҳа ба мисоли орухонае, ки бачаҳо ба он чӯб халондаанд, ваз-ваз мекард.

Рӯзи дигар Ислом тафсили ин воқеаро аз забони модараш шунида, хуш аз сараш парид: гӯё Ҳосилу Бобои Ҳалим анборро задаанду Ислом ҳам бо чӣ роҳе ба онҳо шарик гаштааст. Боз гап-гап буд, ки нимешабӣ Ислом аз кӯҳ меомадаст, аз анбори колхоз чувол-чувол ғалла кашонидани Ҳосилу Бобои Ҳалимро дидаст. Онҳо аз тарс иҷборӣ ўро ҳам ба моли дуздияшон шарик кардаанд...

Дар асл кам нафарон асли воқеаро пай мебуданд, вале онҳо хеле замон ба даҳони худ мӯҳри хомӯшӣ зада буданд, зеро ба усули ҳукуматдорони болшевикӣ мубориза кардан ҳеч суд надошт.

БОБИ ЁЗДАҲУМ

САЛИМИ ЗОҒАК

Волидаини Шодоб аслан аз тоифаи одамони оддӣ буданд. Падараш Салими зоғак, ки ба сабаби сиёҳчурдагӣ ин лақабро гирифта буд, баъди инқилоб тағйири вазъи замонаро зуд пай бурду филфавр “ман камбағали кашшоқам”, “ман аз замони шоҳу амир аз ҳама бештар озурдаву ситамдидаам” гӯён худро ба сафи фаъолони инқилоб зад ва дар мактаби маҳви бесаводӣ бо як саҳтӣ савод бароварда, шиору хитобаҳои он айёмро хуб аз бар карда буд ва дар маҷлисҳо бо чӯшу хурӯш мушт ба сина зада, вазъгӯӣ дошт. Ба ҳамин минвол ӯ тадричан раиси чамъияти “Ҷуфтрони сурх” гашта, сонитар раиси шӯрои ҷамоаи Гучумак таъинаш карданд. Ғолибан ба мансаби аз ин баландтар зӯраш нарасид, зеро саводи саҳеҳ надошт ва аз донишу фарҳанг бебаҳра буд. Пас аз ҷанг вазифаи раиси Шӯрои ҷамоатро низ аз ӯ гирифтанду Салими Зоғак остонаи идораи раҳбарони районро муддате охурча кард, ба онҳо тӯхфаҳо бурду оқибат ҳамин вазифаи котибии раиси Шӯрои ҷамоатро гирифт. Ӯ хуб медонист, ки котиб на фақат коргузори асосии Шӯрои ҷамоат, балки вакилии идораи молияро низ дар он айём ба зимма дошт. Ба василаи ҳамин вазифа хонаводаи ӯ дар ин ҷанд соли қаҳтӣ саҳтӣ накашид. Ӯ на танҳо бо андозгирӣ алоқаманд буд, балки худааш ба ҳар хонадон заём тақсим мекард. Андозу заём бошад, дар солҳои ҷанг ва баъди ҷанг ҷони мардуми деҳотро ба ҳалқаш оварда буд ва бесабаб ӯро баъзан “Салими ҷонгирак” намегуфтанд.

Боз як манбаи даромади Салими Зоғак дар он айём ҷавонони ба сарбозӣ даъватшаванда буд. Баъзеҳо барои ба таъхир гузоштани даъват молашонро дареғ намедоштанд. “То ду сол худо подшоҳ аст, хонадор мекунем, фар-

занд меёбад ё модари пираш танҳову бекас гӯён аз Зоғак боз як коғаз мегирем” мегуфтанд мардуми кордон. Сарчашмаи дигари даромади муфти Салими Зоғак заёмҳои ҳар сол мебаровардаи ҳукумат буд. Мардуми бенаво ба заём ҳамчун ба андозии илова одат карда буданд: молдор молашро мефурухт, бемол аз ризқи фарзандонаш канда, ғаллаашро мефурухту пули заёми давлатро пардохт мекард. Худи заёмро фақат муаллимони ва баъзе аҳли савод талабида аз дасти котиби ҷамоа мегирифтанд. Заёмҳои дигарон дар дасти ӯ мемонд...

Сонитар, баъди чандин солҳо баъзе кунҷковон хабар оварданд, ки Зоғакро дар бозори Самарқанд дидаанд, ба яҳудиёни таҳбозор заём мефурухтаст, ба ҳар даҳ сӯмаш як сӯм меводаанд.

Ба ҳамин минвол хонаводаи Салими Зоғак дар деҳа муҳаббат ва эҳтироми самимӣ надошта бошад ҳам, осудаҳол ва бениёз буд. Мардум, азбаски доим ба ӯ корафтода мегаштанд, рости дурӯғ иззаташро ба ҷо меоварданд.

Шодоб ҳоло дар назарҳо намоён гашта буд ва падару модар ҳис мекарданд, ки маҳз барои духтараш баъзеҳо бо ӯ дар нисбати пеш самимитар ҳолҷӯӣ мекунанд. “Баъзеҳо” гӯён вай албатта “дахонкалонон”- и атрофу акнофро дар назар дошт.

Падару модар аз духтари худ умедҳои калон доштанд: ӯро ба ягон хонаводаи осудаю обрӯманди деҳа дода, ба воситаи ин ҳешутаборӣ ба рӯи об баромаданӣ, боз бештар қадру эътибор ёфтани мехостанд, падар мавқею мақоми худро устувор кардан мехост. Айёми охир чанде аз валинеъматони ӯ дар ноҳия аз мансаб рафта ва ҳоло ӯ маҳрум аз пуштупаноҳ, худро ноустувор ва пояшро ҳар лаҳза лағҷон эҳсос мекард. Аз ҷӣ бошад, ки бо навамсабони ноҳия равобити худро устувор кардан наметавонист. Соҳибмансабони навбаромад ба вазифаҳои зарурӣ одамони эътимодбахши худро аз зайли ҳешу

табор ё ҳамдиёрон таъин мекарданду фақат ба онҳо эътимод доштанд. Раису муовинҳои иҷроқум ҳам, идораи молияи ноҳия ҳам ба раиси ҷамоату раиси колхоз ҳарф мезаданд, ба деҳа оянд ҳам, меҳмони хонаҳои онҳо буданд, гӯсфанду арақи онҳоро меҳӯрданду бечора Салими Зоғакро шинохтан ҳам намехостанд.

Шодоб нав ба ҳабдаҳ даромада буд. Духтари резапайкару маҳинҷусса бошад ҳам, ҳуснаш назарҳоро ҷалб мекард. Ба кӣ тақлид кунад ҳам, дар гуфтору рафтораш оҳангу ҳаракатҳои аҷаб дилкаш пайдо гашта, ба кас бо ҷашмони маҳмур, батамкин ва андаке бовиқор менигарист. Андомаш латиф, мӯи сиёҳаш мавҷ хӯрда ба миёнаш меафтод. Нигоҳи гирое дошт, ки баъди афсурдаҳои солҳои саҳти ҷанг ба назари ҷавонони деҳа ғайриоддӣ менамуд. Маҳз ба сабаби нигоҳаш, ҷавонон ба вай “Офати ҷон” лақаб дода буданд.

Имрӯзҳо духтар гӯё дар сари чорраҳаи фардои худ истода ва ба кадом самт рафтаниро надонида баъзан саргаранг буд. Як моҳ пеш аз ин вай ба тарзи катӣ Исломо аз байни ҷавонони деҳа интиҳоб карда, дигар гӯё аз тамоми олам дил бардошта аз дому донаи хушрӯён хотирҷамъ будан мехост. Ҳатто дар ҷавоби муҳаббаташ ба Исломо дастрӯмолча дӯхта дод. Дастрӯмоли духтар нишони муҳаббат, изҳори меҳру вафо аст... Вале Шодоб ҳоло аз ин кораш пушаймон буд. Яку якбора талабгоронаш афзуданд: ҳоло ҳамаи ҷавонони гирду атроф дар ҳаваси вай афтоданд. “Сабр кардан даркор будаст, – мегуфт духтар худ ба худ мулоҳиза ронда, – аз Исломо беҳтар, ба хонадони бою бадавлат ё ягон калоншаванда арӯс мешудам-а!.. Афсӯс-е!.. Гӯё ҳамаи ин гарангҳо бо Исломо қавлу қасам кардани маро интизор бошанд, акнун ҳар рӯз якташ роҳамро мегирад, дигараш нома мефиристонанд... Додом ба Ҳайдар моиланд. Ҳозир даҳонаш қач бошад ҳам, гап-гапи мансабдор мегӯянд. Ҳар як сухан, ҳар як

ниятӣ додояшро модар ба вай мегӯяд. Аз рӯи гапашон боз аз Тағоб барои писари директори мактаб Мачидӣ хостгор омадаст... Хайр, писараш Рауф чавони хушрӯю таърифӣ, дар ҳақиқат домодзеб! – мегуфт Шодоб талабгори худро ба якдигар муқоиса карда ба дил. – Уф-ф... Як моҳ пеш ҳамаи инҳо дар кадом гӯр буданд, ки акнун якбора... – Шодоб ба як қарор омада натавониста дилтанг буд. Агар ба Ислом гап назада додою очаш ба ягонтаи ин хостгорон розигӣ диҳад, ӯ метарсид, ки Ислом аз алам рӯмолчаи вай додари байрақ намуда, аҷаб не, корро вайрон кунад. Ислом катӣ ҳамгап будани ӯро шунаванд ҳам, гапи бахилон мегӯянд, аммо рӯмолча гапи дигар. Ин далел аст, ки ҳар як домодро сарпаст мекунад. Рауф, Рауф чӣ хел чавони нағз-а! Афсӯс... саросема шудам. Дирӯз бегоҳӣ Ҳайдар аз роҳам дошта гапзанон карда монд, духтарон аз рашку ҳасад мурданд-е! Мабодо ба Ислом хабар расонанд, чӣ мегӯям-а?... Эҳ!.. Таҳи диламро агар пурсанд, ба Рауф моил. Аммо дили додою очам ба Ҳайдар... Дар дасти Исломи бадбахт дастрӯмолча.... Уф-ф... Агар Ҳайдар хостгор намефиристонд, додомино ба Ислом розӣ буданд... Додом бечора ба умед маро калон кард, акнун аз қалинам додою бобоҳомон барин асп гирифта савор нашавад ҳам, гову гӯсоладор нагардад ҳам, ҳеч набошад, якта-дута бузу гӯсфанд гирад, ягон баҳра ёбад-дия. Ба пушти ин бечораҳо ҳам офтоб расад...” – мегуфт ӯ суханони модарашро такрор карда.

Вай бобати ин қариб як моҳи расо фикр кард. Нишинад ҳам, ҳезад ҳам, дар хобаш ҳам, дар бедориаш ҳам ин андешаҳо дар сараш чавлон мекарданд. Монанди анкабуте, ки ҳар лаҳза интизори сайдест, вай дилпур аз таъсири ҳусни худ, хушнуд аз истикбол бо умедҳои диловез зиндагӣ дошт.

Вақте, ки дар байни мардум ҳамроҳи Ҳосил аз анбори колхоз ғалла дуздидани Ислом дар деҳа овоза шуд,

Шодоб аввал тааччуб шуд. Баъди лаҳзае андешидан дар-ёфт, ки аз ин ҳодиса хоҳ рост аст, хоҳ дурӯғ, вай метавонад барои худ фоида бардорад. Нақшаи ин сахнаро ҳам андешид: “...Исломо маломат мекунад, муттаҳам месозад, гушначашми беинсоф мегӯяд. Вай ба ин тӯхмат сабр карда натавониста, сухани сахту зишт мегӯяд. Ана, барои рӯймолчаро баргардонидан баҳонаи хуб!.. Гуфта намешавад, агар мабодо тақдираш ба Рауф ё Ҳайдар нарафта бошад ҳам, дар назди Исломо вай гунаҳгор нест, он рӯз ман аз номус, аз алам дурушті кардам, аз гуноҳам гузар мегӯям... Рауф дар шаҳр мехонад, либосҳои тоза мепӯшад, ба ман ҳам либоси духтарони шаҳриро мепӯшондагист... Шояд то хатми таҳсили мактабаш маро ҳам ба шаҳр барад, кӣ медонад...”

Он рӯзҳо як нафар муфаттиши адлия дар идораи колхоз нишаста Бобои Ҳалим ва Исломо гаштаю баргашта истинтоқ мекард, то ки ба ҳамкориашон бо Ҳосил дар дуздидани ҷави анбор иқрор кунанд. Муфаттиш марди миёнсоли камриш, мӯйи сарашро бо поку тоза тарошидагӣ, чашмони бозигарашро то ҷон дошт ба чашми гунаҳгорон сахт ва дурудароз дӯхта, болои ҳам таҳдид мекард:

– Мо дар даст маълумоти аниқ дорем, ки ба ту ҳам аз ғаллаи колхоз додаанд. Ҳа, инашро аниқ медонем. Ту бекора худатро ба гарангӣ назану ба ман гӯй: аз кӣ, кай, бо чӣ роҳ ва чӣ қадар ғалла гирифтӣ? Агар росташро гӯй, барои фош кардани душманони колхоз, ки дар айни замон душмани Ҳукумати Советӣ ҳастанд, ёрӣ кунӣ, Давлати Советӣ инро ба инобат мегирад, гуноҳи туро кам мекунад. Дар акси ҳол, агар ин хел якравӣ кунӣ, монанди ана вай, ҷӯпонбача дар ҳабсхона мурда меравӣ...

Исломо саволи муфаттишро бо диққат гӯш мекард. Ба ғайр аз ибораи “дар айни замон” гуфтан метавондигар ҳама суханони ӯро мефаҳмид, вале чӣ гуфта аз ин

марди майдагапи шалоин халос шуданаширо намедонист.

Воқеаи дар ҳабсхона ҳалок шудани чӯпонро ҳам ӯ хуб дар ёд дошт. Ду нафар чӯпонписароне, ки моли мардумро бонӣ мекарданд, як барраи дар сойи Ҷизмон аз рамаи колхоз ҷудо шуда ба рамаашон даромадаро дар чарогоҳ кушта кабоб карда меҳӯранд. Гӯшти боқимондаро дар ғори сангин пинҳон мекунанд. Чӯпони колхоз барраашро ҷуста меояду дар оби рӯд рӯдаҳои ба сангу буттаҳо печида дармондаро дида, ин дуру мепояд ва дар сари кабобхӯрии навбатиашон медорад. Додгоҳ чӯпонҳоро ба ҳашт сол ҳабс ҳукм кард. Пеш аз додгоҳӣ мӯйсафедони деҳа ба назди Парча рафта, гуноҳи он ду чавонро авф кун, ба ҷои барраи колхоз барра медиҳем гуфтанд, аммо раис “мебинем” гуфту ҳеч тадбире насохт ё аз дасташ наомад. Ба он чавонон дилаш насӯхт. Сонитар, яке аз чӯпонҳо дар ҳабсхона аз дунё даргузашту мардум Парчаро саҳт бад диданд. Аммо дар он айём аз баду хуб дидани мардум мансабдорон заррае ҳам парвое надоштанд. Диктатураи ба номаш коргару деҳқон на аз нафрати ҳалқ меандешиданду на аз ғазаби худо, “дурӯза даврони ман аст” гӯён, тақя ба нерӯи яроқу аслиҳа, НКВД, ОГПУ, сипоҳиён мекарданду мамлакатро ба сӯи фочиаҳои гӯшношунид мебурданд.

Ҷарчанд ки Ислом ба ғоратгарии анбори колхоз ҳеч равобит надошт, аз ин мочаро саҳт ба тарс афтада буд: дар он солҳо қатор-қатор одамони бегуноҳ бо тӯҳмат ё гуноҳҳои сохтаю бофта ҷазо гирифтанашонро хуб медонист. Ба ғайр аз ин, падараш барин маслиҳатгари тавоно ҳоло дар бараш набуд ва ӯ дар ин гирдоби ҳаводиси номафҳум ва мубҳам чӣ сон амал карданаширо намедонист. Аз сӯи дигар, вай гуноҳи дигаре дошт, ки аз ин ҷиҳат ниҳоят мушавашхотир буд. Воқеа панҷ моҳ пеш аз ин ба тариқи зайл рух дода буд: Тирамоҳрӯя буд. Ислом ғайриихтиёр ё метавон гуфт аз сустрайӣ ба хиёнате шарик шуд...

Аслан мардуми он рӯзгор тасарруфи моли золиму беинсофро ҳалол мешумурданд ва бинобар ин касе гирифтани моли колхозро хиёнат намеҳисобид. Ба чунин як “гуноҳ” вай ҳамдаст гашта буд ва аз он вачҳ ҳоло ӯ ба чашми муфаттиш нигариста наметавонист, дар рӯ ба рӯи ин ҳомии колхозу давлат агар ба сухан даҳон кушояд, лабонаш пир-пир парида, овоз дар гулӯяш мепечид.

Танги тирамоҳ буд. Ислон, Хусейн ва Азими Ҷалогӣ арзани дараи Ҷалоро ба анбори колхоз мекашониданд. Ҳар яке ба ду хар ду халтаро бор карда меомаданд. Ислому Хусейн бачаҳои ҳамсол, аммо Азим марди солдидаи сахту сустии рӯзгорро чашида. Рӯзе онҳо бо кадом сабабе аз Ҷало нисбат ба ҳаррӯза хеле дер – наздики офтобшинам ба роҳ баромаданд. Нисфи раҳро нагузашта торикӣ фуромад. Азими Ҷалогӣю Хусейн пеш-пеш ме-рафтанд, бори яке аз харҳо қач шуду Ислон онро бо дасташ дошта аз ҳама қафо меомад.

Ба дараи Ҷормағзак фуромаданду пеш будагон чорпоёнро аз роҳ дошта, расидани Ислонро нигарон гаштанд.

– Ислон, як маслиҳат ҳаст, – Азими Ҷалогӣ ба Ислон наздик омада ба як оҳанги асрорангез пичиррос зад: – Худат медонӣ, ҷиян, ахволамон хароб... Ман мегӯм, аз ҳамин арзан кам-кам гирем-чӣ? А?.. Ҳисобашро баробар мекунем... Ҳеҷ кас ҳеҷ чиз намефаҳмад... Гап ба иттифоқии ҳар се нафарамон.

– Чӣ хел мегиред? Амаки Ҳосил бар кашида мегирад-ку? – Дар ҳайрат шуд Ислон.

– Парво нақун, ҷиян, – хушҳолона ӯро таскин дод Хусейн. – Ин тарафашро ман соз мекунам! Ин тарафаш ба гардани ман. Ту фақат “шутур дидӣ? Не...” Ин тарафашро ба ман мон...

– Ихтиёратон... Лекин ман шарик не... Ба ман даркор ҳам не, – гуфт Ислон.

– Хайр, даркор набошад, хап ист, – бо истехзо зуд ба даҳони вай бо сухан зад Ҳусейн. – Ҳама шумоён барин сер не! Дуғоб хӯрда кор карда гаштаам, чӯра, нонамон нест. Ба умеди ҷувории рӯидаричаем.

Ислом чӣ ҷавоб доданаширо надониста лаҳзае дасту по хӯрд.

– Исломбой, аз авлоди шумо, ба худо шукр, игвогару худфурӯш то имрӯз набаромадаст, дилам пур аст, баъд аз ин ҳам намебарояд. Барои ҳамин аз ту дилам пур... Ростӣ гап-дия. Аз ту илтимоси мо ҳамин: ҳеч чиз надидӣ, вассалом! Хайр, чӣ қадар хоҳӣ гир. Мо туро маҷбур намекунем...

Аз Азими Ҷалогӣ сар шуда аввал фуки харҳоро ба ресмон бастанду сипас аз роҳ поён ба ҷарие андохта дарун-даруни ҷарӣ хеле ба поён рафтанд. Азим дар як майдончаи фароҳ харҳоро аз роҳ дошту ба ҳамроҳонаш бо овози паст амр кард:

– То ба роҳи калон баромадан мабодо касе вохӯрад, гапамон якта: ба гап ангал мондаем, харҳо ба роҳи поён афтада рафтаанд, вассалом! Ку, ҷаққон бори харҳоро фуруред... Бохабар, хар ҳанг назанад. Агар ҳангас заданӣ шавад, тез даҳонаширо доред.

Баъд вай ба қадри як рӯи суфра ҷои ҳамворро интихоб карду аз буттаю алафҳо зуд ҷорӯб сохт ва он ҷойро рӯфта тоза кард. Ҳар се дар як дам панҷ ҷуволӣ арзанро ба он ҷо рехтанд.

– Инанш истад, – гуфт Азим ҷуволӣ охириро нишон дода.

Баъд Азим ўро ҳамроҳи худ гирифта ба тарафи сой поёнтар рафту Ҳусейн ба харҳо нигариста дар он ҷо монд.

Онҳо чӣ кор карданианд, Ислом саҳеҳу равшан намефаҳмид ва аз ин рӯ кӯр-кӯрона пайравӣ дошт. Ҳамин қадарашро медонист, ки арзанро тақсим карданианд.

Ҳатто вақте, ки Азими Ҷалогӣ ба вай амр кард, ки ҷуволро гирифта ҳамроҳи вай ояд, аз дили Ислому андаке хавф ҳам гузашт – наҳод нобуд кунанд! Бинобар он, аз қафои вай бо эҳтиёт қадам монда мерафту ягон ҳаракати ӯро аз назар намегурезонд. Ин дам вай бовар кард, ки агар ин ду тан заррае аз ӯ шубҳа кунанд, метавонанд нобуд созанд. Дигар чора надоранд. Замона одамонро мисли гурғ бешафқат кардааст. Аз кучо ҳам ӯ ба инҳо ҳамроҳ шуд!

– Даҳани ҷувола дор, – Азим дар регзори маҳини лаби рӯд қарор гирифт.

Ба ҷувол нияти рег бардоштани ӯро фаҳмида, Ислому як нафаси сабук гирифт.

Ҳар ду ним ҷувол баландтар реги маҳинро бардоштанду Ҳусейн бо ёрии Ислому онро ба пушташ гирифт.

Баъд он регро оварда ба рӯи чоши арзани рехта омехтанду дубора ба ҷуволҳо бардоштанд.

Дар сари тақсими он як ҷувол арзани холис Ислому дид, ки ба вай ҳам аз арзан ҳиссае ҷудо карданианд, дигарбора ба забон омад:

– Ба хона бурда натавонам, чӣ кор кунам? Худатон гӯед! Ба касе дода нашавад. Шубҳа мекунанд... – Гоҳ ба рӯи Азим, гоҳ ба рӯи Ҳусейн нигариста илтиҷо дошт ӯ.

– Намагирӣ ё...? – газаболуд пурсид Азим. Ваҷоҳати вай гувоҳӣ меод, ки ҳозир ӯ аз ҳеч кор рӯ наметобад.

– Ба хона бурда натавонам, чӣ кор кунам? Худатон гӯед? Додом фаҳманд...

– Бару дар қаҳхона ё оғил-поғил руст карда мон... Сонӣ ягон кор мекуни! – луқма дод Ҳусейн.

– Ба ман нигар, агар ин хел нағма мебаровардагӣ бошӣ, мо ду кас... Ҳа, доништа гап зан. Агар ин сир кушода шавад, мо ду нафара суханамон аз як ҷо мебарояд, ба худат ҷабр мекуни, бача! Ҳушатро ба ҷо биёр, ҷиян. Ба миёнбандат баста зери зини харат мону оҳиста ба қаҳхонаатон дароварда руст кун. Баъд, ягон вақт ҳисобаш-

ро меёбӣ. Кӯдак нестӣ-ку! Ба ягон бандаи худо даҳон накушоӣ бас.

– Пур не, хайр, камтар гир, – гуфт Ҳусейн муросо-корона.

Ҳар се лаҳзае хомӯш монданд.

– Хайр, камтар диҳед, – ночор розӣ шуд Исломо.

Як ҷувол арзанро тақсим карданд. Азими Ҷалогӣю Ҳусейн халта доштаанд, ҳиссаяшонро ба халта гирифтанд. Панҷ-шаш кило барин ҳиссаи Исломо ба миёнбандаш рехтанд. Вай онро аз таҳи чома ба миёнаш баст.

Шаш ҷувол арзанро бурда, ба анбори колхоз фуруварданд. Ҳосил баркашида. гирифт: дар шӯълаи фонус ҳар се нафар бо гӯшаи чашм мидиданд, ки вазни ҳар як ҷувол нисбат ба аслаш сечор килогӣ зиёд омад, аммо мудири анбор Ҳосил ба ин эътибор накард ва онҳо ҳам худро ба нодида заданд.

– Ҳар чӣ аз ҳаққи халқ занам гуфта, тарозуатро сабук карди! – то ки Ҳосил шубҳа накунад, пичинг кард Азими Ҷалогӣ ба Ҳосил.

Ҳосил ҷуволҳои арзанро ба болои чоши анбор рехту ҳеч чизро пай набурд. Регро дар арзан ба як дидан пай бурдан намешудааст.

Аз миён чанд моҳи зимистон гузашта хавфи ин ҳодиса нав аз сари Исломо бардошта гашта буд, ки воқеаи анбор рӯй дод. Ҳоло муфаттиш туфангаширо ба рӯи миз ниҳода ба Исломо хитобан бо гуна-гуна дашному хорӣ таҳдид дошт, то ба дуздиаш иқрор кунад. Аммо вай ҳамроҳи Бобои Ҳалим ба дари анбор нарафтаст охир! Агар ин муфаттиши бедахан ақлу фаросат медошт, кайҳо пай мебуд, ки мӯйсафед – Бобои Ҳалиму вай ба ин кор алоқаманд нестанд, дигаре анборро задасту кайф карда гаштаст, мегуфт Исломо ба дил андешида.

Аслан, як тонна ҷавро Ҳосил нахӯрдааст. Инро ҳам

медонистанд. Пинҳонӣ хӯрад ҳам, одамон медонис-танд. Хӯрдагӣ бошад ҳам, каму беш хӯрдагист. Ҳолдонҳо мегӯянд, ки Худоёр бо амри раис беҳуччат гирифта, акнун мункир шудааст.

Халқ Худоёрро лаънат мекарду аз худо ба вай сад гуна ҷазою сазо металабид. Аммо худои азза ва ҷалла ғолибан ҷазои ин қабилҳоро ба охират мавқуф гузошта буд, ки онон бемалол даврон доштанд...

Салими Зоғак дар тӯли чандинсола хидматаш дар идораҳои Ҳукумат вазъи зиндагӣ ва русуми ҳукуматдоронро хеле хуб омӯхта буд: “Илму хунар ҳам бекор, давлату дунё ҳам! – мегуфт вай ба наздиконаш. – Аз ин ҳукумат дафтарчаи сурхи фирқавию мансаб гирифтаи лозим. Фирқавиёни соҳибмансаб аз гуноҳ эмин, аз ҷинояту хиёнат орь, агар бениҳоят аз ҳадди инсоф гузаранд, Парчаю Худоёр барин ”саҳву хато кардаст” мегӯянд ба с. Дар паноҳи мансабу дафтарчаи фирқавӣ одамон чӣ корҳои намекунад! Баъзеаш аз амири Бухоро мегузаронад-е!..”

Азбаски мансаб ҳам ҳоло аз падар ба писар мегузараду наздикону пайвандони мансабдорон ҳама мансаб мегиранд, ӯ меҳост, ки Шодобро ба чунин ҷавони “ояндааш умедбахш” фотиҳа кунад. Чунин домод дар байни талабгорони Шодоб Ҳайдар буд. Салими Зоғак ҳама нуқсонҳои ин ҷавонро донанд ҳам, бар хилофи майли духтараш ва ҳамсараш амал кунад ҳам, бо раис қудо гаштани буд.

Шодоб майли падарро мефаҳид. Ин ҷиҳаташро ҳам медонист, ки ба раъи падар муҳолифат карданаш ҳам аз ақлу тадбир нест. Дар деҳа чӣ қадар одамон дар пеши назараш аз гуруснагӣ варам карда мурданд, ӯ дар ёд дошт. Аммо хонаводаи онҳо ба шарофати мансаби падар осуда буданд, ҳатто ба бисёр мӯҳтоҷон кӯмак карданд: Зебохона ҳалқаю ангуштаринҳои меросиашро, ки он замон ба касе дарқор набуд, ба онҳо дода, дар ивазаш ғалла ги-

рифт; косою табакҳои чинии Фотимахола ба кӣ даркор буд?.. Эҳ-ҳе, ин хел касоне, ки аз онҳо мадад гирифтаанду бо ёрии онҳо зинда монда, имрӯз одамвор гаштаанд, лак андар лак... Афту андоми Исломи Мулло Муродро ба сарам занам? Додом мегӯянд, ки Мулло Мурод аз феъли худаш саргардони дунё гашт. Ҳақиқатталабӣ кардаст, ху-дашро ҳомии халқ, мазҳабу миллат гирифтасту сонӣ ба-дарғаш кардаанд. “Писараш ҳам нусхавӣ ҳамон падар, дар ду олам қораш барор намекунад, роҳат намеёбад” гуфтанд. Ин хел шӯйро ба сарам мезанам?! Ба қавли до-дом, домоде бошад, ки ба рафти об нигоҳ карда раваду чунон ки мегӯянд, хари лӯлиро об дода, пулашро гирад. Модом ки ситораи ин авлод аз азал бо Ҳукумат рост на-омадаст, фақат каланд зада нон меҳӯрдаанд. Додом гуф-танд, ки то Ҳукумати Шӯро побарҷо аст, ба авлоди ку-лак мансаб намерасад. Бемансаб дар ин замона қадри одам як пули сиёҳ будасту ман намедонистаам. Гуфтанд, ки Ислому агар даҳонаш кати мурғи ҳавора гирад ҳам, як умр нони зағора меҳӯрад...

– Беақл будаам, ба афту башарааш мафтун гашта, қавлу қасам кардаам, – мегуфт духтар суҳанони падарро гаштаю баргашта андешида.

БОБИ ДУВОЗДАҲУМ

ХУДОЁР ВА ЗЕВАР

Агар бо нияти равшантар ошно кардани шахси Худо-ёри ва Зевар ба гузаштаи онҳо боре назар афканем, яъне, аз ин санаи ҳазору нӯхсаду чилу ҳафт, ки дар деҳаи Гучу-мак ваъзияти гарони дар солҳои ҷанг ба вуқӯъ омада – бенавоии мардуми заҳматкаш, беҳуқуқи он, асосан, устувор буд, ба муддати бисту панҷ - сӣ сол ба қафо бар-гардем, хонандаи азиз узри маро хоҳад пазируфт.

Дар арафаи инқилоби Бухоро ва ба қавли одамон, алғов-далғов гаштани замона Худоёри ятим дар даргоҳи хешованди давлатмандаш Дўсталибой чўпонӣ мекард. Дўсталибой аз бойҳои маълуми он гирду атроф ба шумор мерафт ва номи ӯро аз Самарқанд то Бухоро, дар сар то сари Миёнқолот аксар медонистанд. Ба бозори Самарқанд гандуми сафедмағзи таърифиро аз дашти Баҳорикор Дўсталибой мебурд, гўсфандони фарбеҳу солихро маҳз аз рамаи вай мехариданд. Азбаски дашти Баҳорикор дар домани кўҳсор кушода буд, иқлими ин ҷо на чандон гарму хушк буда, гандуми ин ҷойҳо дар нисбати ғаллаи атроф пурмағз буд ва аллофони бозори Самарқанд донаи онро хуб мешинохтанд ва аз гандуми дигар мавзёҳо зуд тафовут мекарданд. Меғуфтанд, ки Дўсталибой дар хазинааш пули тиллоро бо бели оҳанӣ мегардонаду шамол медихад. Мардуми деҳа чун бели оҳаниро надида буданд, ангушти ҳайрат ба дандон мегазиданд: “Во, аҷа-бо, бели оҳаниаш чӣ хел бошад-а?..”

Дўсталибой бефарзанд буд. Ба умеди меросхўр ёфтан се зан гирифт, аммо толеи дар ҳама кор ба рӯи вай хандонаш дар ин бобат ба ӯ нахандид, ки нахандид. Бой пир мешуд, сарваташ рўзафзун буд, вале меросхўре надошт. Ин ҳол ӯро лаҳза ба лаҳза дилтанг карда айшашро талх месохт.

Зани кенҷаи бой Зевар ба Худоёри сағира, ки акнун чордахро пур карда буд, бағоят меҳрубонӣ зоҳир менамуд: аз дигарон пинҳонӣ ошу нон медод, либосҳои кўҳна коларо дуруст карда, ба вай мепўшонд. Сараввал умедаш ин буд, ки ба ҳамин сағира меҳрубониаш шояд ба худо хуш ояду ба вай фарзанд диҳад ва ӯ соҳиби молу мулки бой гардад. Охир пайғамбари худо дар каломи шариф гуфтааст-ку: “Ана ва кофилул ятийми филчаннати ҳоказо”.

Меҳрубонӣ ва дилчўиҳои Зевар ба Худоёри сағира тадричан рангубӯи дигар мегирифт. Худоёр ҷавони нав-

раси расо мегашт ва Зевар аз рӯи одат меҳрубонӣ зоҳир мекарду баъзан дар атроф ҳеҷ кас набошад, бо меҳр ўро ба синааш мефишурд, беибо аз лабонаш мебӯсиду, “ку, ту ҳам маро як бор ҳамин хел мучӣ кун”, мегуфт. Дар сояи лутфу эҳсонӣ ӯ Худоёр рӯз аз рӯз қоматашро бардошта, як ҷавони чор кас бинад, ҳавас мекардагӣ гашт. Ҳусну ҷамолаш сабаб шуд ё зиракию кордонияш ва ё рамузфаҳмию гапдонияш, ҳоло ҳеҷ кас дақиқашро гуфта наметавонист, вале ба ҳамин минвол аз ҷавони бучулаш чикка бархоста буд. Дур бошад ҳам, қисман аз вачҳи хешовандиаш ба бой ва қисман аз лутфу инояти зани бой – Зевар Худоёр дар ҳабдаҳсолагӣ рамаро ба ятими дигари бой супурду яке аз гумоштагони батадбир ва ҷолоки Дӯсталибой таъин гашт. Ҳарчанд ки ба ин даргоҳ даробаро кардани ӯ ба хешовандони наздики бой чандон хуш намеомад, аммо дастгирии Зевари нозанин басанда буд, ки ӯ ба фишори муҳолифони тавоно тараф истад.

Зевар ҷавонзани миёнақад, фарбеҳақак, сафедандоми тозарӯ буда, бо зиракӣ ва рамузфаҳмӣ аз бисёр сирҳои Дӯсталибой огоҳ буд. Бой ўро бештар аз дигар занҳояш дӯст медошт, нозу назашро мебардошт, вале аз зиракию хушёрӣ зани кенҷаи худ дар умқи дил андаке хавф ҳам дошт. Зевар аз хеле қору бори бой, аз додугирифтӣ муомилаи вай бо хешу бегона огоҳӣ дошт.

Авзои замона дигар мешуд. Замони инқилоббозӣҳо фаро мерасид. Инсофу адл, диёнат футур мерафт, одамон охиратро намеандешиданд, аз ҳақи сағиру кабир парҳез намекарданду боз мегуфтанд, ки ҷаро замона рӯ ба вайронӣ овардааст. Ҳар рӯз як гапи нав, ҳар ҳафта овозаи яке аз дигаре нохуштар ба гӯши бой мерасид ва ӯ зоҳиран соқит бошад ҳам, ботинан саҳт беқарор буд.

Вақте ки дар бозорҳо чандин намуди пул ба муомила ворид гашт, Дӯсталибой пули тиллоиро ба таҳ задан гирифт. Пули қоғазӣ Оқпошшо, пули Керенский барои

ӯ қурбе надоштан. “Тангаи нуқраи бухорӣ гапи дигар! – мегуфт ӯ зери лаб худ ба худ реча кашида. – Тангаи бухорӣ монанди гандуми баҳорӣ аст, ҳаргиз беқурб намешавад...” Баъдтар ӯ ба чӣ андешае рафту ба пули тиллояш мӯҳри худашро сикка занонд.

Дӯсталибой баъди шунидани хабари Бухороро тасарруф кардани аскарони сурх ва гурехтани амир тахтаю тиракашро ғундоштан гирифт. Сараввал рамаҳои ғусфандашро пул кард, баъд замину боғу роғро ба фуруш монд. Ҳамдеҳагони аз гапи ҷаҳон беҳабар ва соддадил ба таачҷуб аз ӯ мепурсиданд:

“Бой, ба чӣ мӯҳтоҷ гаштед, ки замину боғатонро мефурӯшед? А? Охир ин мулки меросиатон буд?”

“Э-э-э, дилбастагиам намондаст, – бо дилсардӣ даст меафшонд ӯ дар ҷавоби онҳо. – Ғами пириамро мехӯрам: пул карда, бурда, ба бонк монам канӣ, чӣ мешавад”.

Дурӯғ мегуфт ӯ.

Аҳли деҳа сабаби ин гуна кайфияти нохуши бойро ба бефарзандии ӯ ҳамл мекарданду байни худ мегуфтанд, ки бой азбаски меросхӯре надорад, аз ҳама ташвишҳо дилгир гаштаст, балки молу мулкашро пул мекунаду дар ягон бонк монда, ба зиёрати Маккаи мукаррама рафтани аст, нияти ҳаҷ карда ҳаҷи шуда омадан дорад.

Хулоса, сабаби ингуна ҳолати бойро ҳар кас ба кадри фаҳмиши худ мефаҳмиду тавзеҳ мекард.

Зевар ҳам бо ташвиши худ овора буд; бозӣ-бозӣ аз Худоёр ба қадаш гузашту он рӯзҳо мисли мурғи пойсӯхта худро ба ҳазор кӯй мезад. Чораҳои медонистагиашро кард, аммо ҳеҷ суде наёфт оқибат саҳт ба ваҳм афтод ва барои маслиҳат ба назди модараш рафт. Баъд аз маслиҳату машварати зиёд модар ба вай аз кучое кадом доруде ёфта оварда хӯронд, сонӣ аз муллои кадом як деҳаи дур дуои қатъи ҳамл нависонда оварду онро дар об тар карда нӯшонд, вале ҳеҷ кадоме таъсир накард. Шиками Зевар

торафт бузург мегашт. Модару духтар хеле хуб медонистанд, ки оқибати ин хиёнат чист. Дӯсталибой ва тӯби вай агар заррае бӯи инро шунаванд, барои нангу номуси авлоди худро нигоҳ доштан, фурсатро нагузаронда Зеварро нобуд мекарданд. Баъд аз он Худоёр ва дигар гувоҳони ин хиёнатро аз миён мебурданд.

Оқибат, модар ўро ба хонаи торик дароварду “ё мемури, ё мезиҳи, дигар илоҷ надорӣ” гӯён ба китфи духтар чувули се пуд гандум доштагиро бор карду бо азоб роҳ гардонд ва дар охир ба наMAT печонду аз як тарафи хона ба тарафи дигари он ғелонд ва билохир, духтар бо азоби алим аз бори наҳси худ халос шуд. Аммо ҳаёти Зевар қариб як моҳи расо дар хатар буд. Ба бахташ шавҳараш Дӯсталибой дар Самарқанд бо қору бори худ андармон гашту ба дурустӣ нафаҳмид, ки ҳамсараш чӣ гуна бемор аст. Модар тангаҳои тиллои Зевар додаро ба ҷайб зада ба табиби машҳури он рӯзгор Табибуллоҳон, ки амир Олиро табобат мекард, рӯ овард ва бо доруи дармонҳои ӯ хунравӣ қатъ ёфтуну Зевар кам-кам ба худ омад.

Модар ба хешу ақрабо ва ҳаққу ҳамсоҷаҳо “духтарам ба дарди ҳасба гирифторм гашт, ба хона овардам, то нигоҳубин кунам” гӯён қадами кунҷковии онорро аз остонаи хонааш канд.

Амвоҷи зиндагӣ дар мамлакат тӯфони дарёро меомонд. Ҳамаро вожгун месохт, на низоме дошту қонуну қоидае, на дину мазҳабро пояи устуворе. Дар тӯли чандин садсолаҳо, метавон гуфт, ки баъд аз истилои муғул то имрӯз хоки Мовароуннаҳр – аз соҳилҳои Ому то канори Сир чунин шикасту рехтро ҳаргиз надида буд. Мардум чӣ қор карданашонро, чӣ гуна амал карданашонро намедонистанд. Бахше монанди Дӯсталибой оқибати ин гирудорҳо бахайр набуданаширо пай бурда, роҳи Афғонистону Эронро меандешиданд, тоифае ба муқобили хурӯҷи бегонагон халқро ба ҷиҳод ташвиқ мекарданд,

бахши асосии мардум саргаранг аз ин валвалаҳо, мунтазир буданд, то бубинанд, ки чӣ мешавад.

“Болшавой меомадаст, замиро ба ҳама баробар тақсим мекардааст!” – ин хабар дар забони хурду калон буд. Аксаран онҳое, ки дину имони худро муқаддас медонистанду аз маъмурон ҳеч тамаъе надоштанд, ба ин шавшавҳо бепарво менигаристанд. Аммо онҳое, ки дар имону инсофаш рахнаҳо буд, умедвори он буданд, ки шояд дар ҳамин гирудорҳо соҳиби замин ё молу мансабе гарданд.

Дӯсталибойи зирак ва рӯзгордидаю ҷаҳонгашта дар ҳамон рӯзҳо дасти таассуф ба зону зада гуфта буд:

– Ман гуфта будам, ки ислохот зарур аст! Агар даҳпонздаҳ сол пештар мактабҳои ҷадидӣ кушода, ҷашми халқро боз мекардем ин мардуми гумроҳу ҷоҳил имрӯз неку бад, дӯсту душманро фарқ мекард, ба валвалаҳои пуч фирефта намегашт... Агар мансабдоронро ҳаққу ҳалол халқ худ интиҳоб мекарду Шӯрои вакилон медоштем...

Ин суханони ӯро шоҳидон баъди чандин солҳо ҳам ба ёд оварда ба зиракии давлатманди пир қоил мегаштанд.

Муначчимон вазъи ситораҳоро санчида, аз даврони дурӯғу бесомониҳои тӯлонӣ, аз хунрезии бардавом хабар медоданд, баъзе мегуфтанд, ки ин алғову далғов ҳафтад сол давом мекунад, баъзеи дигар шаҳодат медоданд, ки ҳафтаду ҳафт сол тӯл мекашад...

Дӯсталибой айнан дар ҳамин ҳангом тамоми молу мулкашро кам-кам пул мекард ва пул кунад ҳам, фақат ба пули тиллою нуқра табдил меод. Баъдтар аз атрофиён пинҳонӣ мӯ-мӯ тиллоҳояшро ҳам саришта кард. Ў сарваташро ба кучое барад ҳам, хеле дур бурд, голибан ба ҷое бурд, ки аз тӯфони инқилоб дар канор ва эмин буд. Бой марди оқибатандеш буд: барои ҳар эҳтимол дар деҳа андаке заминро боғашро монд ва ҳиссае аз тиллою нуқра-

ашро ҳам дар ин чо руст кард.

Дар ҳамаи ин ташвишу тараддудҳо ёвару ҳамрози ӯ додараш ва додарзодааш буданду бас. Балки онҳо ҳам аз ҳама сир воқиф набуданд. Дигар наздикону хизматгорон фақат омадану рафтани бойро медонистанду бас!

Зевар ҳамаи ин ташвишу тараддудҳоро зимнан пай мебурд, вале сабаби аслии онро амиқ нафаҳмида, хуноба меҳӯрд. Чандин бор ташхис дод, ки бой ин қабил қору бори пинҳониашро фақат ҳамон вақт анҷом медиҳад, ки ӯ дар ҳавлӣ набошад. Масалан, фойтуни харидагии бой бо ду аспӣ саманд ба кучо рафт, чаро рафт, кӣ бурд, ӯ сирф беҳабар монд. Ҳамон беғохирӯзӣ бой ӯро ба боғ фиристоду сипас бори заруриро ба фойтун бор карда, бо додору додарзодааш ба кучое фиристод. Ва Зеварро чунин гумон голиб омад, ки дар фойтун хеле сарвати бой ба кучое рафту вай хабаре надорад.

Зевар аз тоифаи занҳое буд, ки ба ҳамаи ин воқеаҳо безътино нигариста наметавонист. Бой тиллоро ба кучо бурда ниҳон кард, вай бояд бидонад. “Наход, ки ин беимон ҳама давлаташро ба додору додарзодааш бахшаду ман ду даст ба бинӣ монам?!” – меғуфт ӯ худ ба худ. Бой Худоёрро ҳам ба қору бори дигар машгул медошт ва ин ҳол Зеварро бештар дар ғазаб меовард.

Баъди он ки овозаи ба Бухоро ворид гаштани сарбозони Русия ва гурехтани амир Олим ба гӯши хосу ом расид, Зевар эътироф гашт, ки фурсатро аз даст додааст. “Хайр, ҳолӣ ҳавлиаш ҳаст, боғашу заминаш ҳаст, фақат асбобу анҷоми хонаҳои он ба ҳафт пушти ман мерасад”, – меғуфт вай ба модар таскин дода.

Баробари гурехтани амир суханони “хуррият”, “озодӣ” расм шуданд, аммо ҳеҷ кас саҳеҳ фаҳмонида наметавонист, ки ин ҷамоа аз банди қадом ҷафокор озод шуданд ва ин хуррият чӣ гуна хуррият аст?

Ҳама гап як тараф, вале амир чаро гурехтаст, ҳама

дар тааччуб буданд. “Охир, Бухоро давлати ба Русия дӯсту ёвар буд, бо большевой ҳам ахднома доштанд-ку?” – хайратзада мепурсиданд мардум. Аммо ҳеҷ кас дар деҳот ба ин саволҳо ҷавоби саҳеҳ дода наметавонист.

Зевар дар ҳавлии калони Дӯсталибой зиндагӣ мекарду ду палончаш дар ҳавличаи канори рӯд, ки дар он ҷо даҳ таноб замини бой буд, дар хонаҳои алоҳида маскун буданд. Дӯсталибой айёми охир аз ҳоли занҳояш кам огаҳӣ дошт, вале аз ҳоли он ду нафар тақрибан беҳабар буд. Ҳосили ҳамон даҳ таноб замин, меваи дарахтони ҳавлӣ, чор-панҷ сар моли резаю модагов кифоя буд, ки он ду номуроиди бефарзанд умри худро гузаронанд.

Аммо Зевар мисли онҳо зани худотарс ва ба қисмат тандиҳанда набуд. Воқеаҳои айёмро баъзан палонҷо аз забони вай шунида, даҳонашон боз мемонд.

Худоёр ҳам ҳоло як ҷавони хушқаду баст гашта буд. Дигар вай он бачаи Зевар ба синааш фишурда бўсад, шармида мегурехтагӣ кучо, ҳамин ки бойро аз хона дур дид, аз дару девор фуromaда меомаду бе ҳеҷ харос густохона дар бистари Зевар ба хоби роҳат мерафт. Ҷавон фурушат мепонд, ҳатто рӯзона ҳам агар бо Зевар дар хилват рӯ ба рӯ гардад, дастонаш анбӯр барин ба миёни фарбеҳи ҷавонзан мечаспиданду лабони ташнаю сӯзонаш лабони ўро доғ мекарданд. Дар ду соли охир се бор маҳи Зевар гузашт, вале модараш ҳар бор бо доруи бар ивази ду тангаи тилло додагии табиб ҳамро қатъ мекард. “Кош, аз ин бойи беимон фарзандор мебудам, – мегуфт ў дар дил бо ҳасрат шавҳарашро пеши ҷашм оварда. – Дар қатори бачаи вай бачаи Худоёрро ҳам калон мекардам...”

Дар байни халқ овозае бархост, ки молу мулки бой-хоро мусодира карда дар байни камбағалу ятимон баробар тақсим мекардаанд. Зевар ин хабарро шуниду сабаби аслии ташвишҳои шавҳарашро фаҳмид ва саҳт алам ка-

шид, ки ин пири беимон ўро кафангадо карда партофта рафтани аст. Сипас рамуз гирифт, ки агар мулки бойро ба пойлучҳо тақсим кунанд, балки ба вай ягон хас ҳам нарасад. “Агар ба ман нарасад, ба Худоёр мерасад, охир вай суп-сурх камбағал-ку... Балки аз ҳукумати нав замин гирифта, баъд аз ман тобад? Коре карда ўро бояд саҳт побанд кунам, то дар ду дунё аз ман рӯ тофта натавонад...” Зевар барои фардо нақша мекашид.

Имрӯз Зевар Худоёрро бо супорише ба хонаи модараш фиристоду аз кафои ӯ худаш ҳам рафт. Онҳо дар хоначаи хилвати модар нишаста барои фардои худ нақшаҳо кашиданд, маслиҳат карданд, ки аз давлати Дӯсталибой бо чӣ роҳ барои худ ҳиссае бигиранд. “Бой вақтҳои охир аз ману ту дилпур не, шубҳа мекунад, ҳеҷ ачаб не, ки ба ягон бало гирифтор кардан хоҳад. Чор танга пули чамъкардаатро аз дасти хешонат гир. “Дар дасти зани тағоям” гуфта будӣ-ку! Оварда ба дасти модарам бидех, ин кас чунон эҳтиёт мекунанд, ки... Ба рӯзи саҳти худат ба кор меояд. Хоҳу нахоҳ ману ту акнун аз якдигар чудо шуда наметавонем. Ман пули бисёре чамъ кардам, ҳамаш барои ту, ман туро одам мекунам, ба рӯи об мебарорам, – гуфт Зевар он шомгоҳон гуфтугузоро хотима дода. – Анбори Баҳорикорро холи кард бой, намедонӣ? – боз пурсид Зевар аз Худоёр.

– Камтар чав мондагӣ барин.

– Як чувол биёр гӯянд, ду чувол гир! Як чуволашро ба ин чо парто. Очаам эҳтиёт мекунад. Чӣ чизи бой ба дастат афтад, мекашонӣ, чонакам!

– Хуб шудааст, янгамуллоҷони ширин... Барвақтар ҳамин маслиҳатро намедихед, ними давлати боймакро мекашондам! – гуфт Худоёр болида ва бо навозиш мӯи Зеварро ламс карда.

– Акнун фурсаташ омад. Агар пештар ба ин кор даст занем, сирамон фош мешуд... Холи ҳам ҳушёр шав!

Инҳо – ганда, чунон хапгиранд, ки...

Баъд аз ин, ҳам аз пул, ҳам аз ашё ва ҳам аз моли бой ба якборагӣ гӯё барака парид: хоҳ пул, хоҳ асбоби гаронбаҳои рӯзгор – то обдастаю зини асп якояк ғоиб мешуд ва ҳеҷ кас дараки онро намеёфт. Дӯсталибой ҳис мекард ва наздиконаш ҳам ба вай баъзе сиру савдоро мерасонданд, аммо бой бедалел ғавғо бардоштан намехост. “Хоҳу нохоҳ насиб кардагиашро мегирад, ба ман ҳам насиб кардагиаш мерасад. Ҳамин қадар замин, молу мулкамро арзон-арзон додам...” – мегуфт худро таскин дода бой.

– Агар ҷавонтар мебудам, ба ҳимояи молу мулкам, дину мазҳабам бармехестам. Аммо ин халқ ҳолӣ дар ҳоби ғафлат аст, вақте бедор мешавад, ки кор аз кор гузаштаст. Сарони миллатро, онҳоеро, ки неку бадро фарқ мекунанд, нобуд мекунанду бо ҳамин чашии ҳамаро метарсонанд. Дар аввал “замину марғзор – ҳамаро ба камбағалон тақсим карда медиҳем” гӯён умедвор мекунанду сонӣ... Вагарна, аблаҳ ҳам медонад, ки имрӯз заминро баробар ба ҳамаи ин халқ тақсим карда диҳед ҳам, баъди даҳ сол дар дасти одамони боғайраттар замин мемонаду кохилу беғайрат онро фурӯхта боз пойлучу кафангадо мешавад ё чоряккорӣ мекунад. Магар, ки баъди даҳ сол боз инқилоб карда заминро дигарбора тақсим кунанд... Агар дар ҳақиқат ин болшевикаш ҳамаро баробар мекунам гӯяд, ин мамлакатро хароб мекунад, ҳеҷ гоҳ одами-зод баробар намешавад... Оқибат ҳама баробар нодору кафангадо мешаванд, вассалом... – мегуфт Дӯсталибой вазъи замонаро андешида ба назди-конаш.

Зевар ва Худоёр ҳар қадам ва ҳар гуна ҳаракатҳои бойро аз назар дур накарда, ўро доиман мепоиданд.

Рӯзе Зевар ҳамроҳи палончҳояш ба туйи писари тағои бой рафт. Аз рӯи гап-гапҳо Дӯсталибой ҳарочоти туйро тақрибан куллан ба зимма гирифта будаст.

Бой дар тӯйхона рӯи чорпоия пешгоҳи ҳавлӣ болои кӯрпача нишаста, падарвор дар ҳар боб маслиҳат медод, тартибу низоми маъракаро ба дасти худ гирифта, моҳирона идора мекард. Ҳанӯз ҳам хурду бузурги дехот агар аз бой супорише гиранд, хушнуд буданд.

Бой ҳавлибодии худро дар тӯйхона диду аз хешонаш ду-се нафар чавонмардонии эътимодбахшашро ягон-ягон ба наздаш хонда таъинот дод, ки дигарон нафаҳманд. Баъд, он мардон як-як номаълум аз тӯйхона ғайб заданд. Ниҳоят, худӣ Дӯсталибой ҳам ноошкоро ғайб задан хост, аммо ҳангоми аспашро гирифта баромадан Худоёр хабар ёфт:

– Ҳа, амакҷон, чӣ гап шуд? Охир, мегуфтед, аспатонро мебаровардам...

– Ташвиш нақаш... Ман ҳамту... камтар аспро ҳаво доданиам... Рӯзаш катӣ дар мех бастагӣ... Бирав, аз пай хизмат шав, – амр кард Дӯсталибой. Айёми охир вай Худоёрро ҳеч хуш намекард.

– Хайр, худамон шамол медиҳем... Шумо фармоед, – ҳоло чанд тан баробар пеш омада, лачоми аспро аз дасти бой гирифтанд хостанд.

– Не, ман худам... – Дӯсталибой аз лачоми асп дошта, на ба сӯи дарвоза, балки ба тарафи боғ раҳсипор гашт.

Вай савора аз боғ ба боғ гузашта хеле гаштугузор карду баъд ба ҷониби ҳавлии худ тоб хӯрд.

Дӯсталибой барабас гумон дошт, ки ба хонааш рафтани ӯро ҳеч кас пай набурд. Ду чашм аз қафои дарахтон пайваста ӯро таъқиб мекард. Ин ду чашм рӯзҳои охир муттасил дар хама ҷо ӯро мепоид, ҳар як қадамашро гӯё ба ҳисоб мегирифт, вале бойи пир аз ин ҷосуси худӣ беҳабар буд. Дилаш гувоҳӣ медод, ки ҳамин сағира ба вай вафо намекунад, рӯзе риояи нону намак накарданаш таъин... “Аммо ҳоло замона нозук аст, агар аз даргоҳам ронам, комбед ба миён медарояд, ку, ин чанд сол хизмати

туро кард, муздашро деҳ гӯён гаранг мекунад. Охир ман ўро калон кардам, хўрондам, пўшондам, ана боз боғи Дуобаро ба номаш васиқа карданиам... Агар ошу нону сару танашро диҳам, кӣ ба хизмати ман намеомад?.. Раҳматӣ падарам мегуфтанд-а, баччаи ятимро парварӣ – оқибат даҳонатро хуншор мекунад, агар барраи ятим парварӣ – даҳонатро ба ширу ҳаршир пур мекунад... Беҳикмат набудааст он гуфтаҳо...”

Бой ба ҳавлии худ ворид гашту дарвозаро аз дохил ба занҷир баст.

Худоёр хуб медонист, ки дар ҳавлӣ ба чуз пиразани хизматгор дигар касе нест. Аз пиразан аз вачҳи кори бой гап гирифтанд амри муҳол аст. Аз он, ки бой дар рӯзи равшан дарвозаашро ба занҷир баст, боз тӯйро монда омад, ягон кори махфие дорад. Вагарна дар ин хонадон рӯзона ҳаргиз дарвозаро ба занҷир набастаанд. Ў чӣ кор карданашро надониста лаҳзае дар таачҷуб монд. Давида ба хонаи акаи Ҷавлон рафта хабар диҳад ё не? Охир, вай ба назди бой кӣ омадурав дорад, хабар деҳ гуфта буд... Не, сонӣ хабарашро диҳам мешудагист. Кӣ дар ҳавлӣ бошад, чӣ хел фаҳмам?..

Худоёр шитобон ба тӯйхона баргашту ба таҳдари хонаи занҳо нишастагӣ рафта хоҳиш кард, ки янгаи Зеварро садо кунанд. Чун Зевар берун омаду Худоёр ба вай воқеаро гуфт, зан лаҳзае дар банди андеша гир карду сипас зуд ба қароре омад магар, ба Худоёр гуфт:

– Ту дар ин чо мону хизмат кун!..

Зевар ба Худоёр супориш доду худ ба ошхона даромада, аз гӯшти гӯсфанди навкушта, ки дар корсони бузурге буд, дилашро гирифтанд дар руймолча печонд ва саргиракашро гирифта равон шуд.

– Аз чизе тарсидагӣ баринам... – гуфт вай узрomez ба соҳибони тӯй, – дили гӯсфанди навкуштаро нимдунбул карда хур гуфта буданд, холаи эмчӣ. Дилро гирифт-

там, акнун тез барам, баъди як соат гашта меоям, – Зевар узр пеш оварда шитоболуд аз тӯйхона берун гашт.

Зевар дарвозаро аз дарун занчирбанд дида, ба як бор ҳуш аз сараш парид. Ба шиддат ҳалқаро ба ҳалқа тақ-тақ зад. Баъд аз замин сангеро гирифта ба ҳалқаи дарвоза мезад, ки дар дарвозахона қадами Дӯсталибой ба гӯшаш расид. Дили Зевар нохушиеро ҳис карду якбора таҳ кашид.

Дӯсталибой занчири дарвозаро кушоду як табакаи онро саҳл кушода, Зеварро ба дарун даровард ва аз гиребони занаш гирифта, бо як такони саҳт бо тахтапуши вай дарвозаро пӯшиду Зеварро шатар-шатар се-чор мушту тарсаки зад.

– Падарлаънат, маро поида ба кӣ фурӯхтан мехоҳӣ?! А, хиёнаткори палид? – ӯ дашномҳои қабех дар забон бо як дасташ аз гиребони зан саҳт гирифта бо дасти дигараш ӯро беамон шатта мезад.

Фигони Зевар баланд гашту аз меҳмонхона Мурод парида баромад ва аз миёни Дӯсталибой гирифта Зеварро аз чанги ӯ ҳалос кард.

– Бой амак, астағфурруллоҳ гӯед, айб аст...

Баъд бой Зеварро ба дашному хорӣ тела дода-тела дода ба хонаи канории ҳавлӣ бурду бо як зарбаи саҳт аз дар ба дурун фиканд ва занчирро аз берун баст. Ду дари дигари он хона ба берун кушода шаванд ҳам аз дарун панҷараи чӯбин дошт.

Мурод, беҳабар аз қисмат, он рӯз Зеварро аз зарбу лати бой ҳалос карда, худро ба бало гирифтор карданашро баъдан донист. Пас аз ёздаҳ сол бо игвои Зевар ва Худоёр ӯро ҳамчун душмани соҳти колхоз Сибир карданду бечора дар маҳбас фавтид.

Зевар дар аввал ният дошт, ки Худоёрро кор фармуда бо кӯмаки ӯ аз давлати бой як чиз-ним чиз қанда гираду захира кунад, гоҳ-гоҳ аз васли ҷавон баҳра бардошта

дилашро хуш дорад. “Сонӣ як гап мешавад, – мегуфт ӯ худ ба худ. – Бойи пир пой дароз кунад ё ба ягон бало гирифтор шавад, бе мероси вай ҳам ҳисобамро меёбам. Дӯсталибой барин давлатманд набошад ҳам, ба як бой-бачае расам, ки... Худоёр катӣ сирамон фош нашавад, бас. Хайр, ин ятимча мурад ҳам, наменӯкад. Ин сир кушода шавад, аввал сари худаширо мехӯрад...” Зевар бо ҳамин андешаҳо аз ҳоло ба сӯи баъзе мардони деҳа ишвагарона чашм меандоخت, дар дили онҳо тӯфон меангехт.

“Фарзанд мӯҳри оила” мегӯянд. Ин беимон азбаски фарзанд надорад, ба зан дилбастагӣ ҳам надорад, – мегуфт Зевар фикру андешаҳои беохири худро гирдуғун карда ба худ. – “Ин пири безурриёт ҳамин қадар давлату сарватро ба кучо бурд, чӣ хел нест кард, ҳеч кас намедонад. Пайвандонаш ҳар лаҳза интизоранд, ки ин мемураду ба давлаташ соҳиб мешаванд... Хока мегиред! Ман бояд, ки гами ояндаамро хурам. Ҳукумати нав тарафи бой не. Модом, ки тарафи бойро нагирад, тарафи мо. Ба ҳар ҳол, ҳамин хел, алғов-далғов карда истад, ман ҳисобамро меёбам. Сари ҳамаи инҳоро гаранг карда, ба якдигар чанг андохта, чунон тамошо кунам, ки хайрон монанд!..”

Воқеаҳои, ки рӯзҳои охир дар деҳаи Гучумак ва атрофу анкоф рӯй доданд, Зеварро водор карданд, ки нақшаҳои худро таҷдиди назар намуда ислоҳ кунад, ба замон мутобиқ созад.

Дар ҳама ҷо мардум валвала доштанд, ки ҳукумат ҳоло ҳукумати бечораҳо, давр – даври кабағалону ятимон гаштааст. Дар ҳама ҷо ба сари қор камбағалу қорҷакор, ятимони бесаводу бенаво мебароманд. Нафаси давлатмандон ба дарун зада, ба касе аз бинӣ боло гап намезаданд ва хомӯш ба рафти воқеаҳо менигаристанд.

Дар Гучумак ҳам хеле вақт комитети камбағалон ташкил ёфта буд ва кам-кам ба тамоми қору бори мардум даҳолат карда, таъсир ва нуфуз пайдо мекард. Ҳоло

агар бой ба хизматгораш ноҳақӣ кунад ё як тарсақӣ занад, дарҳол комитет лаҷоми ўро мекашид. Заминдорон ба чоряккорони худ бо эҳтиёт муомила доштанд. Дӯсталибойе, ки хешигарии падару бобои Худоёрро ба чадди худ ҳаргиз ба забон намегирифт, акнун дар пеши ҳар як ҳамдеҳаи худ иқро мекарданд, ки падараш бо падари Худоёр амакбачаи зодаанд.

Бо вучуди ин, боре раиси Комбед Ҷавлони Урус аз назди ҳавлии Дӯсталибой гузаштаравон Худоёрро ҷеғ зада гуфт, ки як бор ба идора равад, гап ҳаст.

Худоёр ба ин гуфтугӯ на бовар карданаширо медонист, на бовар накарданаширо. “Як яtimi бекас, хизматгори ба як ҷуфт чоруки нав зор кучою Комбед ва Ҷавлони Урус кучо?! Даври камбағал омад гуфтанашон бедарак не барин”, – мегуфт вай аз инчунин муомила ва даъват болида.

Худоёр гӯё якбора ба назар намоён гашт, диққати хурду калони ҳавлии бой ба ҷониби ӯ дӯхта шуд. Ҳама аз вай савол мекарданд, ки Ҷавлони Урус чиҳо гуфт. Ҳатто худи Дӯсталибой ҳам ўро ба наздаш хонда батафсил пурсуҷӯ кард. Аслан, Худоёрро ба Комбед даъват карданду Дӯсталибой бағоят парешон ва музтар гашт ва хеле вақт андешид. Вай бо ангуштонаш ришашро ҳилол карда, чашмонаш нимроғ дурудароз, хомӯш фикр кард ва оқибат гуфт:

– Майлаш рав. Ку, бифаҳм, чӣ меғӯянд. Ба ҳар хел гап напар. Ҳар чӣ ҳам бошад, ту хеши худам, ҳамаамон аз як реша, аз як тӯбу тухма. Сару либоси созтар пӯш... Ман туро хонадор мекунам гӯён сару либоси нав гирифта будам, медиҳам, пӯшида рав. Аз хотир набарор, дар ҳадис гуфта шудааст: “Ашкурунноси лиллоҳи ашукурруҳум линноси”, яъне, агар дар ҷавоби некии одам ташаккур кунӣ, баробари ба худо шукр гуфтан аст.

Метавон гуфт, ки рӯзи ба Комбед даъват гаштанаш

гӯё Худоёр дубора ба дунё чашм кушоду ҳаёти дигаре оғоз намуд: ҳам суханаш, ҳам рафтораш куллан дигар шуд. Бойи зирак ин гуна зуд тағйири авзоъ кардани ўро пай бурда, ботинан ба талваса афтод. “Аз ин хел одам хар балоро нигарон шавӣ, равост”, гуфт ӯ дар дилаш. Ба ҳукумати нав фақат ҳамин хел худфурӯшон даркор барин. Намедонам, сирф ҳамин беномусу бетаъин, беинсофу беимонҳо катӣ давлатдорӣ карда ба кучо мерасида бошанд? Дар “Гулистон”-и Шайх Саъдӣ хонда будам, бо дурӯғ ба осмон бароӣ ҳам, боре роҳи бозгаштанро фикр кун. Наузанбиллоҳи мин-аз-золина...”

БОБИ СЕЗДАҲУМ

ЧАВЛОНИ УРУС

Чавлони Урус ба мардикории Окподшо рафта, баъди аз ҳамон тарафҳо омаданаш лақаби “Урус”-ро гирифта буд. Бори аввал ба ӯ ин лақабро гӯё кадоме аз вачҳи рост истода пешоб карданаш додасту сонӣ тағйироти дар рафтору кирдораш зухуркарда ин номро ба вай саҳт часпонидаст. Аввал рост истода шошидани ўро фаҳмида, одамон якбора “алҳазар”, “наузанбиллоҳ” гӯён гиребонашонро доштаанд, ҳатто баъзеҳо салому алейкро бо вай катъ кардаанд.

Аз ҳеҷ кас дам нахӯрда берӯю риё сухан гуфтани бериояи пасту баланд рафтор кардани Чавлон сараввал аз рафтори одами замони нав ба камбағалон пайғом расонда буд. Онҳо сонитар дар симои ӯ чорчии даври навро шинохтанд ва тадричан дар шахси ӯ сарвари айёми инқилобро диданд. Баъд ачдоду авлод ва тухму тӯби ўро аз пирон пурсида, муайян карданд, ки дар шаҷараи гузаштагони вай ашхоси ба зиндагию куфр олуда мавҷуданд. Аммо ҳамаи машмашаҳо ба Чавлон гӯё таъсире наме-

кард: бо чашмони хурди сиёҳаш ҳамеша ба одамон бо табассум менигарист, ба ҳамсолон ва хурдон мудом “додарам” гӯён хитоб мекарду ҳолҷӯиҳои ширин ва самимӣ дошт. Дарвоқеъ, ӯ ба камбағалу бечора, ба тамоми аҳли заҳмат додарвор муомила мекард, ҳамеша гуноҳбахш ва дастгиру дилбардор буд. Вай чавонмарди навча, пуркуват бо саллаи шалғамчаи ба буруту риши кӯтоҳаш зебанда, дар деҳа аз ҳама ҷаҳондидатар ва неку бадро санчидагӣ ҳисоб меёфт. Ҷарчанд, ки дар назар лоуболи менамуд, ӯро фирефтан осон набуд. Солҳои пурошӯби талошу мубориза, кашмакашҳои хунин, бурду боҳти айёми ноором миёни ӯро намешикастанд, рӯҳи ӯро нақостанд. Вале ӯ оқибат дар муқобили тӯҳмати хиёнати ҳамкасбони худ очиз монду мағлуб гашт.

Ӯ як порча замин дошт, ки онро қабл аз он ки вай харад, замин ҳам намешумориданд: як каф хоки соз на дошт, беоб, регзори пурсанге буд, ки дар он ҳатто какра намеруст. Ҷавлон бо пушторааш хок кашонда, онро замин кард. Болотар аз он замини санглох зови кафтархона буд. Ҷавлон дар бунӣ он зов рӯи сандали барин ҷойи ачириксабзидаро дида, тахмин гирифт, ки аз он ҷо об мебарояд. Путбуки бузурги сангкафони ба даст гирифта, ӯ шабу рӯз сангкафонӣ кард. Мардуми раҳгузар ба ҳоли ин Фарҳоди Кӯҳкан механдиданд. Аммо Ҷавлони яқрав ниҳоятан аз мағзи он ҳарсанг чашма кушода, обашро ба сӯи замини худ бурд. Ҳалқ нақӯкориро фаромӯш намекунад, вай ба он чашма чашмаи Ҷавлон ном дод.

Сонитар Ҷавлони Урус раиси Комбед таъин шуд ва одами маълум ва соҳибэтибори ин атроф гашт.

Ҷавлон баъди он, ки музди хидмати чандинсолаи ҷӯпону хизматгор – якчанд нафар камбағалони деҳотро аз хӯчаинони давлатманд рӯёнда дод, дар байни камбағалону нодорон обрӯю эътибор ёфт.

Бинобар он ҳам, Дусталибой Худоёрро ба Комбед

даъват кардани Чавлони Урусро фаҳмида, хеле нигарон шуд ва мушаввашхотириаш бесабаб набуд. Чавлон дар назари худ якпула инсон бошад ҳам, холо дар қафои вай Ҳукумат буд ва ин кафангадо, ба қавли бой, аз номи Ҳукумати нав дағдаға дошт.

Худоёр бо маслиҳати Дӯсталибой либоси нави қаламиашро пӯшида, банди гиребони онро ба пеш овезон карда, дар пояш кафши кӯҳнаи бой олуфтаёна қадам зада ба маҳкамаи Комбед даромад. Чавлони Урус дар рӯи чорпоияи чӯбин ҳиҷча карда коғазеро мехонд. Вай Худоёрро диду коғазро ба қабати кӯрпачае, ки болои он нишаста буд, чорқат карда гузошт ва нимҳез шуда, дар ҷавоби салом ба меҳмон даст дароз кард.

– Ваалайкум ассалом... Ку, биё додар, биё... Кани, бардам, бақувват, тинчакан ҳастӣ?.. Хӯчаинат гӯям ё ҳешат гӯям, Дӯсталибой тинчанд охир? Баофият? – Чавлони Урус ба саропои ҷавон зеҳн монда, аз аҳволи Дӯсталибой ҳам пурсон шуд.

– Шукр, тинчем, ака.

– Шарм накун, ин ҷо маҳкамаи қозӣ не, хонаи ту барин ятиму камбағалон аст. Бемалол биё, ҳар чӣ хоҳӣ, пурс, маслиҳат кун...

– Чи хел маслиҳат? – ҳайрон шуда пурсид Худоёр.

– Ҳамту, дар омади гап мегӯям-да. Ҳозир ту чӣ кор мекуни? – ногаҳон савол кард ӯ.

– Чӣ? – Худоёр саволро дарк накарда гаранг шуд.

– Дар хонаи бой – тағоят ҳозир чикорай? Ба мол менигарӣ? Ё ба боғ?

– Ҳа-а... – ба маънии савол сарфаҳм рафт Худоёр. – Замини Нойбоғу боз ташвиши ҳавлӣ, ҳезум, офил... молу ҳол... Ҳар коре, ки фармоянд, мекунам... Ақлабро шинохтанам боз ман дар хизмати онҳо, ака... – гуфт Худоёр аз эҳтиёт.

– Мо “ушкул” мекушоем. Мактаби нав. Муаллим ме-

ояд. Ту ҳам қатори дигарон хонда савод мебарорӣ, до-дар, – гуфт Ҷавлон ба сухани Худоёр безътибор саргарми накшаҳои худ, бурутҳои ғафсу сиёҳашро молида. – Минбаъд ба Ҳукумати нав ту барин камбағалбачаҳои саводнок даркор! Давлат ба дасти ту баринҳо мегузарад...

– Ман ҳам мехонам? – боз бештар ҳайрон шуда пурсид Худоёр ва чашмашро калон кушода монд. Вай лаҳзае бо ҳайрат ба рӯи Ҷавлони Урус нигариста пурсидан ме-хост: “Шӯҳӣ мекунад ё чиддан мегӯяд. Дар ҳамин синну сол кӣ мактаб хондаст? Тавба, дар ҳабдаҳсолағӣ мактаб хонда гардам, кӣ ба ман нон ёфта медихад?!” – мегуфт вай ба дил.

– Ха, ту, Мурод, Латиф, Дехқон – ҳамаатон мехо-нед. Рӯз коруборатонро иҷро мекунеду бегоҳӣ ба ушкул меод, додар, – ин даъфа бо оҳанги қатъӣ ҳукм кард вай.

– Таксир, монед-е, ман кучою дағдағай муллоӣ... Одамон механданд. Акнун хонда ҳам чӣ мешудем?.. Ҳама мулло шавад, подаро кӣ мебонад? – Ин мақоли дар за-бонҳо вирдгаштаро гуфта, аз худ мамнун хандид Худоёр.

– Ин хел, нагӯй, додар. Дар ушукули нав хонӣ, дар ду маҳ савод мебарорӣ. Балки сонӣ туро ба шаҳр ба хондан мефириستم. Худо хоҳад, одами калон шуда меравӣ. Агар нағз хонию савод барорӣ, ту барин ятиму камбағал ба ҷамоати худамон ҳам даркор... Шӯро мешавад, ислоҳоти замин мегузаронем, ба ту ҳам замин мерасад... Минбаъд мамлакат, идораи он ба дасти шумоҳо, мефаҳмӣ?

Он рӯз Ҷавлони Урус ба Худоёр хеле сухан гуфт. Худоёр агарчӣ маънии бахше аз суханони ӯро возех намефаҳмид, “ха-ҳа” гӯён хомӯш гӯш дод ва оқибатан дар як гӯшай дилаш умедворие пайдо шуд: “Кӣ медонад, аҷаб не, ин Уруси кофир ягон гапа медонистагист? Агар гуфтагеш шавад, соз, ман ҳам ба рӯи об мебаромадам. Ба ман пул не, як порчача замин диҳанд, бас аст”, – фикр ме-

кард ӯ.

Баъди он ки Ҷавлони Урус ба ҷавонони дигар ҳам аз хусуси ушқулу ислоҳоти обу замин сӯхбат кард, вазъи деҳа монанди ҳавзи обе, ки гилолуд кардаанд, тира ва пуршубҳа гашт. Мардум баъзан дар назди Кӯрғон, баъзан дар таҳи дари масҷид, дар рӯи шахи лаби чашма, дар ҳар ҷое, ки одатан бо ин ё он сабаб ғун мешуданд, гурӯҳ-гурӯҳ нишаста ин хабарро муҳокима мекарданд. Яке ме-гуфт, ки ислоҳот мешудаст, заминро бад-баробар ба сари ҷон тақсим мекардаанд. Дигаре хабар меод, ки ушқул мекушодаанд, бачаҳоро расму русуми кофири ёд меодаанд. Сеюм хабар меод, ки на фақат бачаҳоро, балки ба калонҳо ҳам усули дини кофириро ёд меодаанд.

Ҷавлони Урус ҳамроҳи намояндаи аз шаҳр омадагӣ мардумро ҷамъ карда, моҳияти аслии корро мефаҳмонд, аммо даҳони ӯро зуд бо ягон савол мебастанд ва аслан худи вай ҳам равшан намедонист, ки мактаби нав аз мактаби кӯҳна чӣ фарқ дорад.

– Шогирдони мактаби нав барои чӣ дар масҷид нею дар маҳкамаи ту сабақ мехонанд? – мепурсид аз ӯ яке.

– Бе “Чор китоб” чӣ хел мактаб мешудаст? – механдид дигаре.

– Усули дин мехонанд ё не? – тамасхур дошт сеюмӣ.

– Дар деҳаи худамон муллою аҳли савод лак-лак аст, сипас барои чӣ аз шаҳр муаллим меодад, а, Ҷавлон?

– Хуб, ҳамаро аз мусулмонӣ гардонда, чӣ кор карданид? Муродатон чист?

– Одами бедину беимон – дузду беинсоф, бераҳми худобехабар мешавад-ку! – мешӯрид пирамарде.

– Бачаҳо бедину худобехабар гарданд, гумонатон беҳтар мешаванд?

Ҳатто яке бо як байт шеър изхори ақида кард:

На парҳезгору на донишварем,

Ҳамин бас, ки дунё ба дин мехарем.

– Боз дар ягон мамлакати дунё ҳукумат фуқароро ба бединӣ ташвиқ мекунад ё фақат дар мамлакати мо ин тавр аст?

Ба ин саволҳо на Ҷавлон, на вакили аз шаҳр омада ҷавоби саҳеҳ дода наметавонистанд.

Ҷавлони Урус як моҳи расо хона ба хона рафта, гаштау баргашта ба мардум фаҳмонду оқибат ба мактаби нав ҳафт нафар ҷавонони минбаъд даркориашро ба рӯйхат даровард.

Як муддат дар деҳа миёни Ҷавлони Урус ва се-чортан давлатмандону аркори дину шариат барои нуфузу таъсир мусобиқаи пинҳонӣ барпо гашт. Давлатмандони деҳа бо кӯмаку ғамхориҳои фавқулодда, тавачҷӯху эътибор ва меҳрубониҳои ногаҳонӣ бисёр камбағалонро ба худ ҷалб мекарданд, ба зери таъсири худ мегирифтанд. Дӯсталибой ҳам аз ин марака дар канор намонд: чор бузашро ба яке аз хизматгорон дод, то ки бо аҳли хонадонаш ширашро ҷӯшида хӯрад. Бузу бачааш аз бой буду нигоҳубину шираш аз онҳо. Он бечора ба марҳамати бой ҷӣ гуна ташаккур карданро намедонист. Дӯсталибой ба хонадони хизматгори дигараш ғуночини дӯшой дод, то ширашро дӯшида хӯранд, барои ҷуфт кардани заминаш ба яке ҷуфту барзагов дод. Ба Худоёр гуфт, ки замини Дуоба аз ту, худат кор, ҳосилашро гир, заминро нигоҳубин кун, хок парто, пору парто...

* * *

Тирамоҳрӯя Ҷавлони Урус ва тарафдоронаш монеаҳои зиёдеро баргараф карданду ба саҳтию зорӣ бошад ҳам, ушкули худро кушоданд. Ҷавлони Урус ҳамроҳи як нафар муаллими мактаби нав, ки аз шаҳр фиристода буданд, хона ба хона гашта ҳамон ҷавононро, ки ба мактаб бояд раванд, дубора рӯйхат кард. Маҷбур шуд ба баъзеи онҳо дӯғу пӯписа ҳам кунанд: чун дар деҳа қисман

ислохоти замин гузаронда, ба хонаводаҳои беамин замин дода буданд, ҳоло ӯ забондарозӣ дошт. Кӯдакон агар рӯзона сабақ хонанд, Худоёр барин ҷавононро ба гурӯҳи маҳви бесаводӣ, ки бегоҳирӯзӣ амал мекард, ҷалб намуд.

Дӯсталибой ба ақлу иродаи вай тан дода буд. Аслан, бойи камгап ва дарундор аз як тараф шабеҳи давлатмандони дигари деҳа набуд. Барои музди хизмати ятиму чоряккор ё ҷӯпону мардикор дар байни халқ обрӯяшро намерехт, ба ҳар як ҷанҷолу ханҷол шарик набуд, ҳатто безарурат фикру ақидаашро баён намекард.

Аммо имрӯз ҷӣ гап шуд, ки вай яку яқбора маддаи дилашро ба Ҷавлон кушод. Чор тан давлатмандони деҳа – Дӯсталибой, Солеҳбой, Ашӯри Корвон ва Шодибек дар сояи тути сахнаи масҷид ҷой хӯрда, аз ин тарафу он тараф ҷақ-ҷақ мекарданд. Ҷавлон савора аз роҳ мегузашт, сар ҷунбонда ба онҳо саломуалейк кард.

– Ҷавлон, фууро, ҷой хӯр, чорта гап те, – Дӯсталибой, ки чор-панҷ сол пеш аз ин ба саломи Ҷавлон баринҳо сахл сар ҷунбонда алейк мегирифт, ӯро ба ҷой таклиф кард. – Як вақтҳо мо ҳам ту барин серкор будем, – киноя кард ӯ. – Ба ҳар кас як давр, як навбат будаст, додар.

– Бой, шумо ҳозир ҳам камкор не, – ба ҷӣ ишора кардани Ҷавлон таъин набошад ҳам, Дӯсталибой шумҳандае кард, ки маъниаш “ман ҳам гӯлу гаранг нестанд” гуфтани ӯ буд.

Ҷавлон аз асп фууромада, бо онҳо вохӯрӣ карду дар як лаби суфа амонат нишаст ва як пиёла ҷойи нописандона ба ӯ дарозкардаи Шодикбекро гирифт бо табассум ба рӯи ҳар яке алоҳида-алоҳида нигариста ҳолҷӯӣ кард:

– Саломат, баофият, тинҷед охир?

– Ту баринҳо мамлакатро вайрон карда истанд, тинҷӣ мешавад? – киноя кард Солеҳбойи зард.

– Тақсир, Гучумака ҳамин қадар сол шумоён обод накардед, акнун мо ҳам як зӯр занем, ку, ҷӣ мешавад? – ҷа-

воб дод Ҷавлон фавран.

– Хайр, мон ин гапҳора, – Дӯсталибой мавзӯи сӯх-батро тағйир кардан хост. – Ту ба ман ҳаминро гӯй: замина баробар ба ҳама тақсим мекунӣ, сонӣ чӣ? Гумонат ҳама баробар бадавлат мешаванд?

– Албатта... Мӯҳтоҷ намешаванд, гуруснаю зор намешаванд, – гуфт Ҷавлон бо як навъ оҳанги тантананок.

– Баъди се сол нигар, боз нисфаш чоряккори беэминину нисфи дигараш деҳқони ба худаш тинч мешавад, панҷ-шашта бағайраташ бой мешавад... Наход, ки ақли Ҳукумати болшавоят ба ҳамин нарасад? – катъиян ҳукм мекард Дӯсталибой.

– Харидуфурӯши замин маън шудагӣ, – гуфт Ҷавлон.

– Ин хел бошад, боз бадтар: замин бесоҳиб мемонад, – гуфт Дӯсталибой бо таассуф сар чунбонда. – Мегӯянд, ки моли бесоҳиб ҳаром мемурад... Ва ё бевасиқа байни худ харидуфурӯш мекунанд.

– Замин бошад, соҳиб ёфт мешавад, бой!.. Ҳукумат артел месозад, камбағалон дар артел муттаҳид мешаванд.

– Э-э, додар, ҳозир ҳамин хел мегӯӣ!.. Замин гови чӯшой не, сахар алаф диҳӣ, бегах шир диҳад! Барои аз замин ризку рӯзӣ ёфтан муҳаббат даркор, сабр даркор, ранҷ мебарӣ, шабу рӯз ғамхорӣ мекунӣ, навозиш менамой, – гуфт Дӯсталибой.

– Минбаъд ҳамаи заминҳоро як карда, артел месозем. Дар тарафҳои Русия ҳамин хел кардаанд.

– Ҳа, ана, акнун мақсади аслиатро гуфтӣ... – хитоб кард Дӯсталибой. – Ман ду сол пеш ба Худоёр ҳамин маъниро гуфта будам.

– Чӣ хел-чӣ хел? – диққати ҳама ба даҳони Ҷавлони Урус чалб шуд.

– Ҳамаи заминҳоро як мекунанд. Инаш аз они ман, вайаш аз они ту гуфтагӣ гапҳо нест мешавад. Ҳама кор мекунанд. Ҳар кас аз рӯи кораш ҳақ мегирад, – мухтасар

донистагиашро гуфт Чавлон.

– Хайр, соҳиби замин кӣ, ҳамун ҳақ меводагӣ кӣ мешавад? – боз пурсид Дӯсталибой.

– Соҳиби замин – халқ, мондан гиред – давлат, ҳукумат мешудагист, – гуфт Чавлон ин бор эҳтимолан китф боло карда.

– Молу мулк, замину об, молу манол бесоҳиб, наместад, додар. Гӯҳи шарикиро сағ намехӯрад мегӯянд, замини бесоҳиб хароб мешавад, – гуфт бо табассум Солеҳбой ва ба ҳамнишинонаш маънидорона нигариста гирифт. – Ҳеч ақл дорад ин ҳукуматат ё не?

– Мешавад. Ана, мебинед, мешавад. Хамааш умумӣ мегардад...

– Ман аз аввал мегуфтам: барои корхонаҳои Русия пахта зарур! Мақсади инҳо сер кардани мардуми мусулмон не, аз дасти халқ заминро гирифта, мулки давлати Русия мекунанду халқи мусулмон чоряккор барин дар он замин кор карда ҳақ мегирад.

– Агар чоряки ҳосилро ба халқ диҳанд, бад не, ман худам барои ин ҳукумат чоряккор мегаштам! – гуфт Шодибек. – Метарсам, ки муфт ё барзагов барин барои кути лоямут кор нафармоянд... Дуруст гуфтед, барои корхонаҳои Русия пахта даркор аст.

– Русия пахтаву пашм ва қароқӯлро то кай ба тилло мехаранд?! Чавлону Худоёр баринҳоро ба кор меандозад... – гуфт зери лаб Дӯсталибой.

– Худоёри шумо, тақсир, аз Чавлон ҳам мегузарондагӣ барин, – гуфт Солеҳбой ба нимтабассум.

– Ба Худоёр чӣ расидааст! Ҳоло нигаред, хонда одам шавад, ки... – Чавлони Урус сухани Солеҳбойро бурид.

– Аҷаб не, аҷаб не... – оҳиста сар чунбонд бой. Баъд шумхандае карду пурсид: – Болшавой мешавад, ба инаш иқрорам, лекин одамгарии набудагиро кӣ ба вай ато мекунад, намедонам.

– Зинда бошем, мебинем, додар, – лукма партофт Ашӯри Корвон, ки ин дам хомӯш, ба суханони Ҷавлон безътино гӯш дода, дар як сӯ менишаст. – “Меҳри дурахшанда чу пинҳон шавад, шабпарак бозигари майдон шавад!” гуфтаанд машоих.

– Мақсади шумоён халқро давлатманд кардан не, баръакс, ҳамаро хонабардӯш сохта, ба давлати Русия муғтеъ кардан аст. Худо медонад, оқибати ин вайронкорию шумо ба чӣ мерасонад. Чору ночор ба зулму тааддӣ мегузаред, зӯроварӣ мекунед, хуни ноҳақ мерезед, дигар гап не, – ақидаи худро хулоса кард Дӯсталибой.

– Занҳоятон ҳам шарик мешудагистанд? – Ба суханони Дӯсталибой зуд илова кард Солеҳбой, бо заҳрханди ошкоро.

– Пичинг накунед, Солеҳбой-амак. Ҷар чӣ ҳам бошад, ниятамон холис. Ҳамин халқ сер шавад, тинҷ шавад, мегӯем. Ба фикрам, ин ҳеч бадӣ надорад, – гуфт Ҷавлон Урус аз пичингу заҳрхандаи онҳо ранчидахотир.

– Ҳамту-куя, – гуфт Дӯсталибой бо шумханда, – аммо, додар, Марғелон равӣ ҳам, нон ғелон-ғелон ба пешат намеояд, инро доништа мон. Ислоҳот гуфта, инқилоб гуфта, обро лой мекунед, сари халқро мегардонеду мазҳабу миллату мамлакатро мефурӯшад, дигар гап не!

– Ҳукумати Шӯро ба ҳеч кас нони муфт доданӣ не. Кор куну – хур, кор накунӣ – мур, гуфтааст, – ин бор бо тундӣ сухани бойро бурид Ҷавлон ва ба ҳамин ба деги чӯшони сӯхбат якбора оби сард рехт.

Ҳамон сол аҳли деҳа аз шогирдони пешқадами мактаби маҳви бесаводӣ Наврӯз ва Дехқонро ба шаҳр, бо таъбири он айём “ба курси муаллимӣ” фиристоданд. Панҷ нафари дигар дар деҳа ба кор монданд.

Худоёр раиси Комбед таъин шуд. Баъди воқеаҳои имтиҳон дар мактаб мардум ба вай “Тупроқкушай” лақаб дода буданд. Воқеа ба тариқи зайл рӯй дод: шогир-

дони мактаб мебоист дар назди вакили маорифи ноҳия аз дониши худ имтиҳон месупориданд. Муаллим ҳам, бачаҳо ҳам, бесаброна чандин рӯз вакилро интизорӣ кашиданд. Ниҳоят вай расиду ҳамроҳи муаллим ба синф даромад ва ба ҳеҷ кас навбат надода як соат барин ваъз гуфт. Дар он айём вазифаи рӯзномаю радиоро ваъзгӯён иҷро мекарданд. Дар охир вакил имтиҳони шогирдонро ба ёд оварду ба ҳар яке саволе дода донишу фаҳмиши ононро санҷидан хост. Аз Наврӯз пурсид, ки кадом таронаи инқилобиро медонад.

– Ку, бихон, Наврӯзбоқӣ! Натарс, далер бош! – қувват дод ўро муаллим.

Наврӯз таронаеро, ки муаллим омӯхта буд, ба ҳамон ҳавое, ки мехонданд, ба хондан шуруъ кард:

Дар Кафкозу дар Украин,
Дар Сибиру Туркистон,
Дар ҳар майдон бар душманҳо
Музаффар шуд партизон...

Ин таронаро онҳо саф кашида дар атрофи мактаб кадам зада ҳамроҳи муаллим Каримзода мехонданд. Рӯзҳои ид ҳам дунафарӣ саф кашида, байрақ дар даст ин сурудро хонда, атрофи идора ва бозорҷойро чарх мезаданд.

Азбаски ҷавоби шогирдонро дар таҳи дару тиреза қариб ними мардуми деҳа гӯш мекарданд, ў бо овози баланд, таронаро хонд. Вакил ўро таҳсин кард. Сипас пурсид, ки “партизон” чӣ маънӣ дорад. Мурод надонист. Маънии онро ҳеҷ кас ҳатто муаллим ҳам намедонист.

Баъд вакил Худоёрро ба назди тахта хонду гуфт, ки ягон ҷумла ба забони русӣ гӯяд. Худоёр ба сахна баромаду хуб фикр кард-фикр кард ва оқибат канда-канда гуфт:

– Я... Я... тупрок... кушай...

Муаллим аз хичолат сурх гашта оҳиста, зери лаб

фиғон баровард:

– Ридӣ, гӯсола, ридӣ, андова кашидӣ!

Вакил бо авзои гирифта, ҳатто каме фоҷиаомез ба Худоёр фаҳмонд, ки калимаи “гупроқ” лафзи русӣ не, балки туркист ва маънояш “хоқ” гуфтан аст. “Ман хоқ меҳӯрам” гуфтан хатои сиёсӣ аст. Кадри Давлати Шӯро набояд ба ин хел хатоҳои сиёсӣ роҳ диҳад. Вай бо маломат ба муаллим нигарист. Муаллим – ҷавонмарди аз шаҳр омада аз забони вакили маориф сухани “хатои сиёсиро” шунида рангаш канд.

Бо вучуди “хатои сиёсӣ” карданаш Худоёрро сардори кумитаи камбағалон таъин карданд ва ӯ аз вазифаи нахустини худ хушҳол буд.

Баъдан Худоёр деҳаро хона ба хона гашта, варақаи андоз тақсим карду ба ҳамин қарор омад, ки толеи вай нурпош аст. Ба мардуми бесавод ҳар чӣ қадар андоз нависад ё барои дар сари вақт надодани андоз ҷарима андозад, лому мим нагуфта медоданд. Ҳатто мардуми давлатманду миёнаҳол ҳам ӯро акнун “Мулло Худоёр” гӯён ном мебуданд, дарҳол ба сари дастархон мешинонданд. Вай баъди як давр ғундошта супоридани андоз дар кисаи худ пули якта говро нақд дида, қариб тамоми шаб хобаш набурд.

Аз рӯи одату таомули деҳа писарони давлатмандон барвақт хонадор мешуданд. Баъзе падару модарҳо ба фарзандони худ дар синни шонздаҳ-ҳабдаҳ зан гирифта дода, ба қавли худашон “ба пояш ишкел андохта буданд”. Аммо ҷавонони нодор синни чил ва аз он ҳам боло муҷаррад мегаштанд.

Худоёр, ки якбора кисааш пулро дид, зуд ба фикри зангирӣ афтод. Вай шабу рӯз фикр кард, ду-се нафар духтарони дилхоҳашро хостгорӣ кардан хост, аммо Зеварро пеши назар оварда, суханони ӯро бори дигар андешиду қарор дод, ки барои зан-пан алҳол пул харҷ намекунад. Ӯ

зане мегирад, ки баръакс ба болои пулаш пул зам кунад.

Ў ба ҳамин ният ба духтарони одамоне, ки ба худ тинч ҳисоб мешуданд, чашм андохта гашт. Аммо ҳеч яке аз онҳо Худоёрро хуш намекард. Барои ба вай духтар на- доданаи андози Усто Абдусамадро ду баробар зиёд кард, аммо ҳеч суде наёфт.

Дар ин миён ӯ тасодуфан аз як сир бохабар шуду тамоми нақшаю речаҳояшро ба сӯи дигар равона кард. Ин сир сарвати русткардаи Дӯсталибой буд, ки Зевар аз он дарак дод. Хабар ин сарватро шунида, чандин вақт Худоёр аз хобу хуриш монд. Ба он сарват соҳиб гашта ӯ хаёлан чӣ корҳое накард! Охирин қарордодаш ҳамин буд, ки агар ба тиллои бой соҳиб гардад, сарашро гирифта аз ин диёр меравад, дар Эрон ё Афғонистон мулкери хари- да, дар дунё одам барин зиндагӣ мекунад.

Вай нерӯи тасаввур ва андешамандӣ надошт, хуши- ву нохушиҳои рӯзгори гузаштаашро ҳаргиз ба ёд намео- вард, ба ҳеч кас ва ҳеч шайъе таваҷҷӯҳ намекард ва их- лосмандӣ надошт ва аз ин сабаб дар фикри ҳамин рӯзи худ бафарогат зиндагӣ мекард. Хулосаи калом, ин дарди сарватпарастӣ, ин захми носури мардуми нодону бехи- радро аз дили ӯ баркандан осон набуд.

Камбағалоне, ки инсоф ва иззати нафси худро аз даст надода буданд, аз ҳукумати нав на замини вақфро мегирифтанду на замини зиёдати давлатмандорро. Бино- бар он, Ҳукумати Шӯро, асосан, ба Худоёр барин қасон така мекард ва ғолибан даврони инчунинҳо ворасида буд.

БОБИ ЧАҲОРДАҲУМ

ЗЕВАР

Зевар бойро думболагир аз тӯи тағобачаи вай омаду расо таъзирашро дид: Дӯсталибой то ба имрӯз

боре ҳам ба сари ӯ мушт набардошта буд, бинобар он, ба як бор ин тааддӣ ва зарбу лат аз ҷон-ҷонаш гузашта алам мекашиду дандон ба дандон мефишурд. Вай ҳамон рӯз надонист, ки шавҳараш аз паи машварат киҳоро чамъ карда буд. Хуб, якеашон Мурод будааст, боз киҳо буданд? Чӣ маслиҳат доштанд?..

Зевар рӯзи дигар аз ину он пурсид, хизматгорзанро истинтоқ кард, вале ҳеҷ маълумоте ба даст наоварда дилтанг, чаҳор сӯи ҳавлиро ба тафтиш менигарист, ки ногаҳон дар зинхона охури аз ҳама пешгаҳро бой аз дигар сохтанаширо фаҳмид. Аз ин кашфиёти худ ӯ ҷунон хушнуд шуд, ки он рӯз то бегоҳ гӯё шароб нӯшида бошад, бағоят хушҳол буд. Ӯ итминон гирифт, ки бой дар таҳти охури асп сарваташиро гӯр кардааст, вагарна чаро охурро таҳриб карда аз нав месозад?! Он сарватро чигуна аз таҳи охур гирифтанаширо андешида сараш ба дард омад. Албатта, дар ин кор фақат Худоёр ба вай ҳамдастӣ карда метавонаду бас. Аммо Худоёр ҳам кунун ятимбачаи нонгадо не, Комбед гаштаст, худ ба худ худою Худоёр баробар гӯён дағдаға дорад. Гуфта намешавад, нохудоогоҳ сирамон фош шавад-чӣ ё ба Ҳукумат худамро нағз кунам гуфта хабар диҳад? Ҳукумат тиллои бойҳоро зӯран мегирифтааст, дар Бухорою Самарқанд азобу шиканча катӣ гирифтаст, мегӯянд. Аз тараддудаш маълум аст, ки бой думаширо хода карда гурехтанӣ. Агар гурехтанӣ бошад, чаро тиллоро дар таҳи охури асп гӯр мекунад? Ба умеди ягон рӯз баргашта омадан албатта. И-и-и... Тиллояш дар он ҷо бошад, ҳоло гирифтагист?.. Не, агар гирад, вайрон мекарду мегирифт, баъд, “оҳура асп вайрон кард соз кунед”, мегуфт, хизматгор дуруст мекард. Сониян, ба роҳи дур, ба мулки ноошно якбора ин қадар дунё катӣ рафта наметавонад, раҳу рӯй нотинҷ аст, бой инро медонад... Таҳи охури асп – ҷои беҳавф, ҳеҷ кас он ҷоро намеконад... Аммо ман фаҳмидам...

Зевар ҳоло ба ҳавлии дарун, ба хучраи хосаи бой рафту ба шавҳари пираш андаке ишваю ноз намуд, гилагузорӣ кард. Сипас оид ба баъзе корҳои рӯзгор маслиҳат пурсид.

Дӯсталибой шириқ-шириқ донаҳои тасбеҳро мегардонду сари сӯҳбатро аз масъалаҳои ҷиддӣ ба дигар ҷониб метофт. Баъди он, ки гуфтугӯи ҷиддӣ ба вақӯъ наомад, Зевар усули дигарро пеш гирифт гуфт:

– Худо хоҳад, ин бегоҳ дар хона будагистед? Ба дастии худам як табақча палав пазаму дар паҳлӯятон шишта хурам, гуфта будам. А? – Бо нозу истиғно китфашро ба китфони бой молида пурсид вай дар охир.

Зевар ханӯз ҷавон буд: синнаш акнун ба бисту ҳафт расида, таровати хуснаш ба ҳадди камол расида, ҳар як мардро мафтун мекард. Дар он айём дар хонаводаи давлатмандон ҳам ҳар шаб ғизои гӯштини равғанин намеҳӯрданд. Дар хонаводаи Дӯсталибой фақат шаби чумъа ва душанбе хӯроки гӯштдор ё равғани мепухтанд.

– Не, имшаб барои худатон ҷуворӣ-пуворӣ кӯбед, ман дар тӯйхона мешавам, дертар меоям, – гуфт Дӯсталибой тартиби маъмулро инобат карда.

– Боз тӯйхона... – Ба истиғно абрӯ чин намуду лаб бурма кард ва оҳ кашид Зевар. – Ба шумо зан даркор не барин?! Мани бечораро ҳеҷ ба ёдатон намебиёред! Ё пирро ба гардан гирифтед? А?

– Фардо – шаби душанбе, насиб бошад, ошатонро бафароғат меҳӯрем, – аз сари навозиш мӯйҳои занашро ба меҳр даст зад бой. Зевар мӯи ғуллии дилошӯбе дошт, ки ду гесӯи мисли дастаи каланд дар тахтапушташ афтада ба суринаш мерасид.

Зевар худро ба оғӯши шавҳар андохту риши ӯро бо ангуштонаш хилол карда, ишвакорона хандида хеле вақт бойро машғул дошт.

– Андози бисёр андохтанд имсол? – ногаҳон таноби

сӯхбатро ба сӯи дигар кашид Зевар. – Наход ки чувони-марги Худоёр риояи нону намак накунад?

– Вай гунаҳгор не... – гуфт кӯтоҳакак бой. – Ҳозир андозро аз рӯи молу ҳол раиси ҷамоа, Комбед якҷоя мебароранд. Фақат дар дасти Худоёр не, – дар охир тавзех дод ӯ, агарчӣ нек медонист, ки Худоёр андозаи хонаводаро камтар карда метавонист, аммо накард.

– Ягон бор худаширо дида гӯед, ки чоруқи даридагию ҷомаи чиғда-чиғдаширо аз ёдаш набарорад! Ҳа, ман гирифта мондаам, ягон рӯз ба худаш нишон медиҳам. “Ана, ҳамин чоруқи лахта-лахта катӣ ба даргоҳи мо омада будӣ”, мегӯям. Аз файзу шарофати ҳамин хонадон одам шудӣ мегӯям. Рост-дия. Чӣ гуфтед? А? Ё қахрама биёрад, ягон рӯз ҳамон чорукҳои бӯйнокаша ба латта печонида ба худаш мефиристонам. Донад!

– Э, мон, баробар нашав, – бой аз дилсӯзию садоқати занаш мамнун ба вай тасаллӣ дод. – Ҳозир даври ҳамин хел пойлӯҷҳо омадагӣ... – Баъди андаке андешидан гӯё худ ба худ мегуфта бошад, ғурунгос зад: – Акнун оби ин мамлакат ба мо – ҳаром. Аз ҷое, ки дину шарият зери по, имону инсоф хор шуд, марду зани мусулмон бояд гурезанд... Кам-кам тайёриятро бин... Ҷое, ки нон ҳаст, чаннат ҳамон аст, гуфтаанд... Ана, дунё баумед, ягон рӯз замона тинҷ шаваду ин селобҳо гузашта раванд, боз гашта меоем...

– И-и-и... Моро ҳам мебаред? Ба кучо саргардон мекунед?

– Мӯъмину мусулмон – ҳама аз ин диёр мераванд. Худобехабар, дузд, беинсоф – мемонанд, мо бо ин дайюсон монда чӣ мекунем?!

– Ман очема гирам мешавад охир? Он кас ҳам мӯъмину мусулмонанд, панҷ вақт намозашон канда не, аз ҳаққи мардум безор...

– Не, ташвиш надех. Азоби раҳ осон не. Насиб бошад,

баъди як сол ё ду сол гашта меоем. Аскари ислом дар чор тараф тайёри мебинад, Бухорои Шарифро харгиз дар дасти кофирон намомонанд. Мо ҳам, худо хоҳад, кӯшуни ислом катӣ паёпай ба мулкамон даромада меоем.

– Могу ҳол, боғу замин, ҳавлию маконамонро партофта меравем?

– Фурӯхта мешудагиашро пул мекунем. Моли манқулро мебарем. Мондагиаш истодааст-дия. Обу замиро кӣ кӯчонда мебарад?! Сад сол гузарад ҳам, васиқааш ҳаст – замини фалонӣ мегӯянд. Иморат ҳам, худо хоҳад, меистад. Ба хешу табор супорида меравем. Ман кайҳо боз кам-кам тайёри медидам. Ғам нахӯр, дар кучое бошӣ, ман катӣ хор намешавӣ, – завҷаи ҷавонашро дилпур қард бой. – Ин гапро ба ту бовар қарда гуфтам, – Дӯсталибой ангушти ишораташро ба лаб бурда таъкид намуд, ки бохабар шавад. – Палонҷҳоят намедонанд, ман онҳоро монда рафтани. Ҳавлиҳо бесохиб намонад...

– Роҳҳо ҳафнок, мабодо дузд-пузд ҳар чӣ буду нобудамонро афшонда гираду луб-луч қарда сар диҳад, сонӣ чӣ қор мекунем? Ростӣ гап, дар бисоти худам чор-панҷ танга набошад, дилам чамъ не, – гуфт Зевар бо умеди он, ки бой ягон халтачаи зарро ба дасти вай ҳам супорад.

– Парво накун, дузду роҳзан аз ман казоӣ пул намеёбанд. Пулҳоро ман кайҳо ба ҷойҳои дарқорӣ фиристода саранҷом қардагӣ. Худо хоҳад, боз гашта оем, дар ин ҷо ҳам дасти хушк намомонем... Гап ҳамин, ҷонон, – Дӯсталибой ба занаш бо нигоҳи маънидор ишора намуда фаҳмонд, ки тайёриашро бинад.

Қариби намози дигар Зевар як тоқа ва чоруқи кӯҳнаро ба латта печониду ба дасти дастёри ҳавлӣ дода фармуд:

– Ҳой гӯрсӯхта, ба ман нигар, ақлу хушатро ба ҷояш мону гуфтагиамро иҷро кун: ин чоруккӯҳнаро бурда ба дасти Худоёр медиҳӣ. Оҳиста раву нигар, агар дар пе-

шаш одам бошад, надех. Фаҳмидӣ? Фақат ба дасти худаш медиҳӣ! Ҳеч чиз нагӯй, худаш мефаҳмад. Агар ба ягон каси дигар даҳон кушое, мекушам! Ман кӣ буда-нашро ба вай пойлучу кафангадо фаҳмонда монданиам! Фаҳмидӣ? Шутури сафед дидӣ? Не гӯй!

Зевар ба Худоёр ишораи вохӯрӣ фиристоду ба мулоқот омодагӣ медид ва гуфтугӯи имшабаашро бо маҳбубаш фикр мекард, нақшаҳо мекашид. Дар назараш чунин мерасид, ки имрӯзҳо дар чорраҳаи тақдир истодааст ва хушбахтию бадбахтиаш ҳоло ба кордонию зиракии худи ӯ вобаста аст. “Илоҷе карда хоҳ ба зорӣ, хоҳ ба зӯрӣ, хоҳ ба зар дили Худоёрро гарм карданам зарур аст”, – мегуфт вай ба дил. – “Фақат Худоёр маро халос мекунад. Худоёр шавҳари ман, ишқи ман, ӯро ба ҳеч кас намедиҳам. Ман катӣ вай бойбача мешавад. Бе ман чӣ? Комбед будааст! Ҷавлони Урус чанд сол боз Комбед буд, чӣ ёфт, шох баровард? Ё яктааш дуто шуд? Хоки лаҳад ҳам нашуд! Пештар рост истода мемезида бошад, акнун аз болои асп мемезидагист... Давидани гӯсола то каҳдон... Сири охурро кушоям, шуд, ҷон-ҷон гуфта аз кафоям медавад. Ҳамин ки қадами бой аз деҳа канда шуд, охурро кофта, тиллоҳои русткардаи бойро мегирем... Не-не, аввал бой сарашро гирифта равад, гумном шавад, сонӣ, ба майлихотир... Ҳозир Худоёр бояд маро халос кунад... Боз ин ятимча чорукро ба дасти очаи кампираш дода набиёд? Не-е, ба дасти худаш медиҳӣ гуфтам-ку. Ба дасти дигар кас диҳад ҳам, ғам надорам. Бой шунавад ҳам, мегӯяд, ки “ҳа, кӣ будӣ аз ёд набарор” гӯён, ҳамон чоруккӯҳнаи Худоёрро фиристодаст”. Фақат ману Худоёрҷон медонем, ки дар хоначаи боғ вомехӯрем... Худоёри худам!.. Туро ман ба ҳеч кас намедиҳам, гӯсолача! Ҳа, ҳеч кас аз ман гирифта наметавонад!” – Зевар худ ба худ қикиррос зада бо завқ хандид. Баъд суруд сар карду хонаро чарх зада ба ракс даромад, сурунхояшро, китфҳо ва сари синаашро

ларзонд, печутоб хӯрда абрувнашро парронд, чашмонашро хуморолуда тобонд, сарашро ларзонд ва дар рӯ ба рӯи оина қарор гирифта, таронакунон ба тамошои андоми худ машғул гашт:

Акси он лабҳои майгун дар шароб афтодааст,
Ҳайрате дорам, ки чун оташ дар об афтодааст...

Метарсам, мабодо боз маҳам гузарад, чӣ кор мекунам? Порсол қариб мурда будам! Эҳ, кошкӣ ин Худоёри худобехабар медонист! Барои вай ман чӣ азобҳо кашидам! Шабаш катӣ очаам бечора ба китфам ҷуволи гандума бор карда рӯй-рӯӣ ҳавлӣ гардонданду сонӣ аз танам ҷудо шуд... Акнун комбед шудам гӯён манаҳаш осмона сӯз медиҳад! Ту ба ҷавонету мансабат парӣ, ман тилло дорам! Тиллои дар таҳи охури асп гӯр кардагии бой, худо агар хоҳад, моли ман! Ту сад сол андозситонӣ кунӣ ҳам, инқадар тилло ёфтани даргумон. Аз ин мардуми гадо чӣ ҳам мегирӣ, чӣ ҳам мехӯрӣ?! Гуҷумак чорта бойаш катӣ Гуҷумак буд. Агар ҳамин чор тан давлатмандаш набошад, як даҳ марди миёнаҳолаш набошад, он тарафаш ҳама – ҷағбудхона. Аз ин ҷулхундиҳо чӣ мерӯёнӣ?! Аксари хонаводаҳо агар ҳафтае як бор хӯроки рағандор бихӯранд, худро хушбахт мешуморанд. Ду-се сол боз таъми гӯштро начашидагиҳо мӯланд...

Худоёр мегӯяд, ки бойҳо аз меҳнати ман баринҳо бой шудагӣ! Ин гапҳои Ҷавлони Урусро ман кайҳо шунидагӣ. Фаразан, агар худӣ туро, гӯсола, агар Дӯсталибой ба даргоҳаш қабул накунад, кайҳо мурда мерафтӣ! Чӣ кор карда ба кадомин кароматат Дӯсталибойро ту бой кардӣ, ман ҳайронам... Рафта дар Миёнкол чоряккорӣ мекунад, боз ҳамон сангу тарозу – ҳаққашон ба рӯзгорашон мерасад. Худоё, Худоёр бо чӣ роҳ аз бой маро ҷудо карда мегирад? Ҳайронам. Хайр, маслиҳат кунем, зоро

ягон ҳилаи шаръӣ ёбад. Агар ягон роҳашро наёбад, ман худамро ба беморӣ мезанаму ҳамроҳи бой намеравам. Валло-билло мемурам гӯён хоб мекунам. Бой партофта меравад. Худоёри шум мактабхону андозчин шуданаш боз ба тарафи ҳавлии бой нигоҳ ҳам намекунад-е! Кӯр шав, нону намаки ман катӣ одам шудӣ... Акнун зан мегирифтааст, духтарбинӣ карда гаштаст, мегӯянд. Хок кашад! Дили акка оши турш хостааст! Аз чанги ман чӣ хел халос мешавӣ, мебинам! Номи маро Зевар мегӯянд! Имшаб ояд, як боб карда сӯҳон кунам, ки... Ҳозир дар дастам чӣ қадар тангаю тилло ҳаст, ин Худоёри кафангадо чӣ медонад?! Агар нишон диҳам, аз баҳри ҳама дунё мebarояду Зеварчон мегӯяд. Ман аной не, баъди аз бой фарзанд наёфтан, кам-кам ғамавро хӯрдм, як танга-ним танга ғун карда як дунё пул кардам... Ба ғайр аз ин, Худоёри гаранг намедонад, ки танобаш дар дасти ман аст! Инро фақат Ҷавлони Урус медонаду аз шахр омадагӣ марди челаки чармин. Бой ҳамон шабу рӯз набуд, маро ба хонаи очаам чеғ заданд... Кору бори ин деҳаи Гучумакро Ҳукумат аз ман мепурсад, кӣ нағз, кӣ бад, аз гапи ман рамуз гирифта кор мекунад. Ҳозир агар як ишора кунам, ки Худоёр Дӯсталибой катӣ забон як кардагӣ – калиди идораро аз дасташ мегиранд. Ана, барои ҳамин амаки Ҷавлон ман катӣ дигар хел муомила мекунад. Сири маро фақат он кас медонад, агар шахси сеюм хабар ёбад, тамом... Челаки чармин ба ман гуфт, ки ту чашму гӯши ҳукумати мо ҳастӣ, доништа бош, Чека ба ту бовар мекунад. Ҳар замон аз марказ хизматона мегирем. Ягонтааш номаълум бо ягон баҳона меояду дода меравад, таъинот мекунад, натиҷаи баъзе сиру савдои ин чоро мепурсад. Лекин дар ин деҳа боз як одамашон будааст магар, баъзан маро дурӯғгӯй мекунанд... Ҳамон марди чарминапӯш гуфта буд-а, агар одами мо буданатро ба очаат гӯй ҳам, мо мефаҳмем, сонӣ хафа мекунем...

БОБИ ПОНЗДАҲУМ

МИСЛИ ИНСОН ЗИСТАН НАМЕГУЗОРАНД

Халки номуроди Гучумак дар радифи мардумони мамлакати гуногунмиллат, гуногунмазҳаб, гуногунақида, аммо дар чанголи диктатураи пролетариат холо дар уқубатҳо ҳамқисмат, азобу шиканҷаи пай дар паи давлатдорӣ болшевиконро аз сар мегузаронд. Аслан, диктатураи пролетариат фақат никобе буд, ки аз номи он фиркавиён амал мекарданд. Дар асл, кулли афроди қаллобу дасисачӯ, кохилу беҳунар, иғвогарони беинсоф, мансабталошони бевичдон худро аз хонадони коргару деҳқон қаламдод карда, дар талоши мансаб афтада буданд.

Агар гирудори даҳ соли 1930-1940-умро ба таҳқиқ назар кунем, аз мансабдорон ва роҳбарони фирка фоизи хеле каме дучори таъбид ва қатл гардидаанд. Асосан, онҳо нобуд карданд, ки ханӯз дар ақидаҳои инсонпарварии худ устувор, вичдон ва инсофи инсонии худро гум накарда буданд, ва аз ҳама асосиаш, дар нисбати фиркавиёни даврони сталинӣ соҳибфазлу соҳибхирад буданд. Болшевикони даврони сталинӣ, умуман, мардуми фозил ва хирадмандро чашми дидан надоштанд. Аз ин сабаб онҳо бо қатлу таъбид чашмҳоро тарсонда, сипас ба майлу муроиди худ даврон кардан мехостанд. Инсон дар мамлакати советҳо аз оддитарин ҳуқуқи башарӣ маҳрум гашта буд ва ҷӣ деҳқону ҷӣ чорводор, ҷӣ коргару хунарданду зиёӣ – ҳамчун ғуломони побанди давлатӣ кор мекарданд ва умр мегузарониданд...

Воқеаҳои, ки дар деҳаи Гучумак рух мезаданд, муште аз хирвори ҳаводиси он айём буд.

Баъди он ки тафтиши анбори колхоз камонидаи ғалларо ошкор карду бо ин кор идораи адлия машғул гашт, метавон гуфтан, ки аҳли деҳа боз як беинсофию бешаф-

кати и балохӯронро интизор гашт, аммо мисли ҳамеша садои эътироз бароварда наметавонист. Одамон қобилияти эътирозкуниро тадричан гум карда буданд. Пирони солдида таачҷуб мекарданд, ки ба макру дуздӣ ҳамвора одамони зоҳиран дурусткор даст мезананд ва аз ин нанг парвое надоранд, оқибати беинсофии худро ҳеч намеандешанд. Озору ситами доимӣ эҳсоси солими одамонро кушта, ҳамаро баробар лоқайд сохта буд.

Ҳосил буду шуди воқеаро гуфта бошад ҳам, Бобои Ҳалим ва Исломо муфаттиш муддатҳост, ки гаштаю баргашта пурсуков мекард. Борҳо туфангчаашро ба даст гирифта таҳдидҳо намуд, фирефтан хост...

Дили ҳама ба Ҳосил месӯхт. Шафоатбибӣ ҳар бегоҳ аз писараш вазъи кори мудири анборро мепурсид, суханони аз занҳои деҳа дар ин боб шунидаашро гуфта, ҳамаро таҳлилу таҳқиқ кардан мехост.

– Кори бечораи Ҳосил чӣ хел бошад, нафаҳмидӣ? – Ин бегоҳ ҳам ӯ бо ин суханон ба Исломо, ки ҳоло ба ҷои падар саробони хонавода буд, рӯ оварду ба даҳони вай нигарон шуд.

– Ҳама мегӯянд, ки суд мекунанд, – кӯтоҳ ҷавоб дод Исломо.

– Охир вай маъйубу маслуҳ аст-ку? Наход одама пойи чӯбин катӣ бурда зиндонӣ кунанд? – Ҳеч бовар намекард Шафоатбибӣ. – Ҷанг гуфта бурда шӯрпешониро бепой карда фиристоданд. Зану бачаҳояш аз гуруснагӣ талаф гаштанд...

– Гуноҳ кунанд, ба маъюбиаш наменигаранд, – гуфт Исломо.

– Э-э, вай нахӯрдагист, бачаам. Калонхӯрию ҳаромхӯриба одат накардагӣ одам агар яқубора ин қадар ҷавро хӯрад, маълум мешавад. Гапи мардум ҷон дорад, шамол набошад, шоҳи дарахт намечунбад – ин кори ҳамон Худоёр... – Андешаҳои чандин бор баён кардагиаш-

ро Шафоатбибӣ боз такрор мегуфт.

– Оча, Худоёрро барои чӣ баъзеҳо дар ғайбаш “Нигини Ҷӯғӣ” мегӯянд? Баъзеҳо “Тупроқкушай” мегӯянд, хайр, сири инро додом гуфта буданд. “Нигини Ҷӯғӣ”-аш чӣ маънӣ дорад? – пурсид Ислому дастурӯяшро бо рӯмоли миёнбандаш пок карда, ба сари дастархон нишастаравон.

Модар ба ҳама як косагӣ оши чувории чурғотдор, ки дар деҳа аз чӣ бошад, онро “оши кӯча” мегуфтанд, оварда монд. Сипас худаш ҳам ба сари дастархон нишасту хӯрокашро бо чумчаи чӯбини дастадароз, ки худи Мулло Мурод сохта буд, кофт ва сипас ба сухан даромад:

– Қиссаи лақаби “Нигини Ҷӯғӣ” гирифтанашро додот медонанд, он кас дар сари воқеа ҳозир буданд. Соли аввали колхозӣ буд ё ягон сол пештар, ба ҳар ҳол, даври андозчиниаш мардум ӯро қариб кӯфта кушта буданд, – гуфт модар воқеаҳои қариб бист сол пеш рӯйдодаро ба хотир оварда. Сипас шарҳ дод: – Ин воқеаро додот хуб медонанд. Ба ман ҳам он кас як рӯз гуфта буданд. Худоёр ба хона, ба пеши додот меояду мегӯяд, ки ба Ҷало ҷӯғӣ омадааст, хезед рафта ангуштарин мефармоем. Он солҳо Худоёр чавони баркамол, акнун тараддуди хонадоршавӣ доштаст. Ҳар ду ба Ҷало рафта ба ҷӯғиҳо ангуштарин таъин мекунанд. Додот тангаи нуқра доштанд, ангуштарини нуқрагин, Худоёр аз тангаи тилло. Ин як сағира буд, аз кучо тилло ёфтааст, гӯён додот худ ба худ хайрон мешаванд. Ду-се сол боз андозчин буданашро ба ёд оварда, хайр, аз ягон бой гирифтагист-дия, мегӯянду мемунанд. Сонитар аз вачҳи ҳамон ангуштарин як ғавғои маҳшаре бархост!.. – Шафоатбибӣ бо даҳшат сар чунбонд. Баъд хӯрок нахӯрда, ба даҳони ӯ нигариста нишастани бачаҳоро дида гуфт: – Ош хунук нашавад, гиред, ман хӯрда-хӯрда мегӯям.

Бачаҳо баробар ба даст чумчаҳоро гирифта “хӯр-хӯр” ба ошхурӣ сар карданд.

– Мардум дар зимистон бекор буданд, аз пагоҳ то бегоҳ дар сари Қўрғон Ҳангома, чормағзбозӣ, шоҳнома-хонӣ мекарданд. Шўйи аввалаи Зевар Дўсталибой як сол пештар рустӣ ба деҳа ояд, Худоёр маълумот додаст, ўро ҳаёс карда буданд. Сонӣ бечораро Сибир карданду дар ҳамон тарафҳо бандагиро ба ҷо овард. Мегўянд, ки Дўсталибой тамоми давлаташро кам-кам ба тарафи Афғон гурезонда, дар охир Зеварро гирифта ҳудаш ҳам рафтани будааст. Зевару Худоёр маслиҳат карда, нияти бойро ба Ҳукумат хабар медиҳанд. Ана, вай ба даст афтоду босмаҷӣ катӣ алоқа доштӣ, пўла-шўла гуфтанду ба Сибир бадарға карданд. Баъди ин воқеа Зевар ба Худоёр расидан хост, аммо мулло хутбаи никоҳашро нахонданд, ки шавҳарат Дўсталибой талоқатро ҳолӣ надодаст-ку гуфтанд. Аммо ду бало яктан гашта муллоро ҳам тарсонданду ҳаш-паш нагуфта занушўй гаштанд. Аз ҳудаш даҳ сол калон бошад ҳам, Худоёр аз барои давлаташ Зевара гирифт. Аз рўи гап-гап Дўсталибой як кўза тиллоро дар ҳавлиаш руст карда будааст, ки онро Зевар пай бурда меёбад. Вақте ки Худоёр пеш аз тўй ба ҷўғӣ ангуштарӣ созонидани шуд, аз афти кор Зевар ба вай аз ҳамон тиллоӣ бой ягон танга додагӣ. Ба расво шудани одам ҳар чиз сабаб мешавад. Ҷўғӣ мўҳри тангаро вайрон накарда ба куббаи ангуштарӣ мемонад. Ҳамон рўз дар сари Қўрғон мардум баъди намоз ғун гаштагӣ. Ҳама ангуштари тиллоро дар дасти Худоёр дида, “муборак-муборак, кани бинем” мегўянду кадоме мўҳри Дўсталибойро мехонад ва ё мешиносад. Хешу табори бой аз гиребони Худоёр мегиранд. Худоёр қасам мехўраду мегўяд, ки нигини Ҷўғӣ. Аммо ба гапи вай эътибор надода, яке аз хешовандони бой ангуштаринро ба масҷид ба назди мулло мебарад, то ки хати дар мўҳр бударо хонда диҳад. Мулло ба куббаи нигин ранг мемоладу онро ба як порчаи коғаз зер мекунаду мегўяд, ки мўҳри Дўсталибой. Қариб бист кас

аз авлоди бой аламашон тоза гашта, ба Худоёр дарафтоданд. Бечораро сағ барин кӯфта қариб кушанд. Ҷавлони Урус катӣ додот ба миён даромада, ба як азоб ўро халос карда мегурезонанд. Ана, лақаби “Нигини Ҷўғӣ” аз ҳамон вақт монд, – Шафоатбибӣ ҳикояташро ба охир расонду тез-тез ошашро дам кашид. Вай баъди лаҳзае шарҳ дод: – Мардум кӯбанд, бечора Худоёр “Нигини Ҷўғӣ” гӯён дод мегуфтааст...

– Ҳамон вақт агар зада мекуштанд, – гуфт Ислом гарқи андеша, – як кори савоб мекарданд.

– Қариб кушта буданд. Агар Ҷавлони Урус додот ба миён даромада, ўро аввал дар каҳхона руст карда, сонӣ як моҳ барин аз деҳа нагурезонанд, мемурад. Ҷавлони Урус чони ин касофатро харида гирифт ба сари худаш бало кард...

– Чӣ гап шуд? – боз пурсид Ислом.

– Пеш аз колхозсозӣ аввал додотро кулак гӯён аз деҳа бадарға карда фиристонд. Ҷавлон амакатро ҳам “душмани халқ” гӯён се-чор моҳ зиндонӣ кард, аммо кадом як ҷўраи урусашон дар Маскав одами калон будаст, мегўянд, ки аз ҳамон ҷо тилғром дода, инро халос кардааст. Баъди ин воқеа, Худоёр аз Ҷавлон амакат тарсид магар, дигар кордор нашуд. Аз дасти Худоёр мегўянд, ки дар ин офтобрўя ягон одами дуруст амон наёфт, ҳамаро зиндонӣ кард, бадарға кард, нест кард. Аз вай эҳтиёт шав бачаам.

– Худи ҳамон Нигини Ҷўғиро куштан намешавад, ака? – пурсид Инъом, ки хомўш ин гуфтаҳоро гўш мекард.

– Ин хел нагўй, бачаам, – гуфт Шафоатбибӣ овозашро паст карда. – Бад бинӣ ҳам, маълум нақун. Ба деҳаамон аз шаҳр як муаллим омада буд. Як рўз дар Қўрғон се-чор нафар гапзанон мешинанду мегўянд, ки шаб Сталиро ба хоб дидам, говсавор гаштааст. – Ҳамаашон механданд. Худоёр аз роҳ мегузаштааст, ин дам ба ў

салом мекунанду яке аз онҳо аз вай таъбири хоби муаллимиро мепурсанд, он шумқадам захрҳанда мекунаду меравад. Баъди як-ду рӯз бечора муаллимиро милиса омада пешандоз карда бурд. Ба ҳамин дигар надидем, нобуд карданд.

– Э, қабоҳат, қариб ними одамонро худи Ҳукумат нобуд карда будаст-ку? – Аз ин суханҳо хайрон буд Инъом, ки дар мактаб ба гӯшаш гапҳои дигарро мехонданд.

– Э, бачем, агар аз гушнагӣ талаф шудагиҳо катӣ ҳисоб кунӣ, дар бисту панҷ соли охир ҳукумат ними Гучумакро нест кард. Пирони ҷаҳондида ҳам мегӯянд, ки дар ягон даври замон ягон подшоҳ ба халқ ин қадар зулм накарда будаст. Худо медонад, охираш чӣ мешавад... Оҳи ҳамин қадар мазлум беасар намерафтагист...

Баъди ин суханони модар ҳамагон гӯё ба ёди қурбониёни даврони инқилоб дуо мехонда бошанд, лаҳзае ба сукут варзиданд.

Баъд, ба дастархон омин карданду Шафоатбибӣ гаштаю баргашта шукргӯён табаку чумҷаҳоро гундошт. Сонӣ модар ба ошхона дегу табакшӯй рафт. Инъом барои ба молҳо алаф додан бархост. Исломи ғарқи дарёи андешаи роҳи зиндагӣ дар рӯи пӯстак паҳлӯ зад; дирӯзаякак ҷанг ба охир расиду боз гап – гапи ҷанг. Кас намефаҳмад, ин қадар ин давлатҳои ҷаҳон ҷангталаб бошанд. Аз рӯи гапи рӯзномаҳо давлати мо байрақбардори сулҳу амонӣ аст. Амрикою Англия ҳамеша дар қасди моанд. Дар онҳо гушнагӣ, бекорӣ, ирқпарастию дар мо меҳнати озод, хушбахтӣ, хушҳолӣ... Агар меҳнати озодаш ҳамин бошад, ба ягон гапи инҳо боварам намеояд. Аз ин мебарояд, ки ҳама гапашон дурӯғ. Додом гуфта буданд, ки дар давоми сад соли охир амири Бухоро як бор ё ду бор ҷанг кард, он ҳам асосан, Русия катӣ, қўшуни русҳо ба тарафи Самарқанд ҳаракат карда ба забткорӣ сар карда будаст. Дигар бобоёни мо ҷанг чист намедонистанд, ба

иморат, зироат, тичорат машғул будаанд... Ман ҳам додом баринам... империализму капитализм гӯён бо ними дунё душманӣ доштан намехоҳам. Аз ин сабаб дар армияш хизмат кардан ҳам намехоҳам. Мани фарзанди Осиё сарҳади Сахалинро бояд рафта посбонӣ кунам. Асрҳо сарҳади мулки Бухоро барои дӯсту душман кушода буд... Аслан... додом мегӯянд, ки дар соли 1920 Фрунзе ва Куйбишев барои инқилоби Русия тилло зарур аст гӯён, ба сӯи давлати Бухоро қўшун мекашанд. Финляндия, ки тобеи Русия буд, саъю кўшиш ба кор бурда истиклолият ба даст меоварду давлати Бухорои мустақил зери дасти Русия мегардад. Додом мегӯянд, ки сабабгори ҳамааш бемаърифатӣ, чаҳолат, саривақт тариқи ислохотро пеш нагирифтани амирони беҳирад аст... Ҳолӣ ҳам мардуми мо аз қайди чаҳлу нодонӣ берун наомадааст. Чашми маро ба оламу одам додом кушоданд, ҳамсолонам, муаллимон, умуман, мардуми диёр дар хоби ғафлатанд. Бо ин рӯзномаю китобҳои мо дар сад сол ҳам бедор намешаванд... Ман худам чӣ? Ба шаҳр равам, таҳсили илм кунам гӯям, додом розӣ намешаванд, “Беҳуда худатро нобуд мекунӣ, – мегӯянд. – Ҳолӣ замони хондани ту наомадааст, як гап мегӯиву худро ба бало мезанӣ. Баъди сари Сталин ихтиёр дорӣ, агар шавқат бошад, ба ягон мактаб мебарой...” Додом аз сиёсат метарсанд, моргазида аз ресмони ало метарсад мегӯянд. Худашон даста-даста китобҳои русӣ, ўзбекӣ ёфта оварда, ҳамаашро ба ман “хон” мегуфтанду боз ба таҳсили илм карданам зиданд... Солҳои охир китобҳои тоҷикиро аз кучоҳо ёфта оварда, як ба як хонданд. Акнун мегӯянд, ки замони хондани ту не... Хуб, кай ман мехонам? Гумонашон Сталин мурад, авзои замон тағйир меёбад? Ин калонҳо мемонанд-ку, онон тағйир меёфтагӣ бало не... Ҳамин замон ба хизмати аскарӣ даъват мекунанд, баъди се соли хизмат, зан гир мегӯянд... Мирзочўл ҷои бадарға бошад ҳам, бо ҳама дунё

равобит дошт, ҳар гуна одам буд, равуо буд, радио, рӯзномаҳо, китобхона... Немисҳоро оварданд, бо онҳо немисӣ гап заданро омӯхтам, тоторҳои Қримро оварданд, тоторӣ ёд гирифтам... Аммо дар Гучумак одам шаҳу карахт гашта мемондаст...

Шафоатбибӣ аллакай чинчароғро равшан карда корро шурӯъ намуд. Чархи кӯҳна давр мезаду пилтаҳои пахтаро тофта ришта карда ба дук мепечонд. Модарандар шабу рӯз пахтаро ришта мекарду аз он карбос мебофиду барои аҳли хонавода аз он матоъ куртаю изор медӯхт.

– Додом барои чӣ хат нанавиштанд, хайронам, – гуфт Ислом мисли ҳаршаба гӯё худ ба худ ҳисобот мевода бошад. – Мабодо бетоб шуданд-чӣ? А?

– Кӣ медонад... хат мекунам гуфта буданд, – гуфт Шафоатбибӣ ҳам хавотиромез. – Юсуфи усто Нозим аз канал омадааст, агар гузарат ба қониби Чало афтад, як сари қадам ба ҳавлиаш дарою пурс. Аз гала хавотирам. Пагоҳ боз як бор ба раис вохӯрда гӯӣ, ҳеч набошад, ҳамон ду се аспӣ нимҷонро гиранд. Ягон фалокат рӯӣ медиҳаду ту ба бало мемонӣ, – мисли ҳамеша боз ба писар таъкид кард модар.

– Гуфтан катӣ, бефоида. Ман инқадар донистам, ки одами оддӣ дар назари инҳо хасу хошок барин эътибор надорад.

– Оча, ман ҳам ба галабонӣ меравам. Аком намебарад. Чӣ, ман фақат кор мекунаму вай асптозӣ мекунад? – якбора Инъом бо даъвии доимии худ пеш баромад.

– Ҳа, ман ба тӯӣ, ба бузқашӣ меравам, – Ислом киноя кард ба бародараш. – Дар кӯҳҳо пойга мекунам, бузқашӣ мекунам, таралло карда мегардам, Инъомбой!

– Ҳа, чӣ? Пойга карда мегардӣ! Не гӯӣ? Биё, қорамонро иваз кунем? Намехоҳӣ! Ақочон! Бачаҳои ба кӯҳ аз паи хезум рафтагӣ ба ман гуфтанд, ки чӣ хел ту човандо-

зй мекардай...

Сипас сурати човандозҳои дар сари зин чакман дар тан бовиқор нишастагиро тақлид карда нишон доду баъд ба модарандар рӯ оварда гуфт:

– Гӯсфандро тарошем, имсол аз пашмаш ба ман як-та чакман мебофед? А, оча?

– Ҳоло додот чакман надоранд. Имсол агар пашмамон аз андоз монад, ба додот чакман кунем, соли дигар насиб бошад, ба ту. Панҷ кило пашм андоз баровардаст, ноумед! Намедонам панҷ кило ман пашм аз лаҳади додош меёбам?! Солаш катӣ даҳонамон ягон бор таъми гӯштро намечашаду бист кило гӯшт андоз медиҳем, боз равған...

– Ба магазин чит омадааст, қанд омадааст. Хабар ёфтагиҳо гирифтанд. Ним килогӣ қанд додаст, – хабари шунидааш ба хотираш расиду ногаҳон сухани модарандарро бурид Ислому.

– Қандаш чӣ хел оча? Чӣ хел қанд? – пурсид Инъом, ки чӣ хел будани қандро доништа дар тасаввурот овардан мехост.

– Ҳу, порсол додот ба ту аз бозор оварда буданд-ку, дар ёдат? Ширин гуфтӣ? Ана, ҳамон қанд буд.

– Пеш аз чанг қанд доштем-а, оча? Ҳар моҳ ба магазин меомад, дадем харида меоварданд. Ба чой андохта мехӯрдем.

– Баъди чанг сар шудан ҳамааш гум шуд. Ҳозир бисёр бачаякҳо чӣ будани қандро намедонанд. Баъди ду-се моҳи саршавии чанг дӯкони Гучумакро бастанд, дар дигар деҳаҳо ҳам дӯкон намонд. На карасин, на собун, на қанд, халқи бечора ба ҳоли худ монд. Фақат ғалла деҳ, мол деҳ, хушкмева деҳ, равған деҳ, пашм деҳ...

– Фақат деҳ-деҳ будаст-дия! – мегуфт Инъом ба завқ. – Ту хурд будӣ, ёд надоштагистӣ-а? – пурсид Шафотбибӣ.

– Медонам.

– Намедонӣ! – гуфт Ислон ба додарааш. – Хап шину ба гап ҳамроҳ нашав! Сергап нашав, беҳудагӯй нашав! Охир ман аранг-аранг медонаму ту аз кучо медонӣ?! – Сипас ба модарандар рӯ оварду савол кард: – Аз як авлоди мо чанд кас дар ҷанг қурбон шуданд, оча? – Ислон ин саволро доду сипас худааш бо ангушт шумурд: – Тағом, ду амакам, писари амаки калонӣ, ду писарони холаҳоям, писари аммаам, Муҳаммад язнем, шавҳари холаам... Эҳ, як гала. Боз чӣ қадар касон дар баталюни коргарон, дар канал мурданд.

Хешовандони падар ва модари худро номбар карда, наздикони ӯро ҳисоб накардани Ислон ба дили Шафоатбибӣ саҳт асар кард, аммо зуд худро тасаллӣ дод: “Ана, аз ҳамин хел гапҳои майда-чуйда бегонагию модарандарӣ бармеояд” гуфт.

– Аз баъзеяшон хати сиёҳ омад, баъзеҳашон беному бенишон рафтанд, – гӯён Шафоатбибӣ ба чашмонаш об гирифт. – Илоҳо, хонаи Ҳукумат сӯзаду мурдаи ҳукуматдоронаш гӯр ба гӯр гарданд, аз дасти онҳо чӣ қадар ҷавонҳо ба ҳасрат аз дунё рафтанд! Орзую умедашон дар дилакашон монд. Ана, зани додари ман... Бечора то ҳол чашмаш ба роҳ. Тӯй шуду ду маҳ хонаю дар накарда, додарам рафт. Шӯрпешонӣ ду чашмаш ба қафо рафт, – Шафоатбибӣ бо нӯги рӯмолаш оби чашмашро пок кард. – Хонаи ин хел давлату ҳукумат сӯзад, ки аз дасти вай як рӯз фуқаро бароҳат набошад... Баъзан ба кори худо ҳам ҳайрон мешавам: золиму бадқирдор як сол даврон мекардагист, ду сол, се сол, наҳод ки як умр... – гирия Шафоатбибиро гулӯғир карду оби чашмонаш ба рӯяш рехт.

– Оча, оча, ҷанг тамом шуд-ку, – мегуфт Инъом модарандарашро таскин дода. – Дигар ҷанг намешавад. Муаллим гуфт, дигар ҷанг намешавад-а? – пурсид вай аз Ислон. Баъд ҷавоби акашро нигарон нашуда гуфт: – Муаллимамон гуфтанд, ки дигар ҷанг намешавад. Дигар

чанг намекунанд, оча?

– Илоҳо нашавад, – гуфт Шафоатбибӣ. – Аммо ҳамин ҳукумат агар амон бошад, ҳеч чашмам намерасад, бачаам. – Баъд ба Ислом рӯ овард: – Дар таги халта каме ордамон монд. Як пуд ҳаст ё не. Ману Инъом аз пагоҳ алаф мечинем, кӯфта орд катӣ омехта нон мепазем. Дигар илоҷ нест. Шилхаю қоқу чағ-чағ кайҳо баромадагӣ. Додот бедарак, колхоз ҳаштод кило чави тоина намедиҳад. Дар хона намак надорем. Парерӯз қазоқон намак оварда, ба ғӯлинг иваз карданд. Ғӯлингамон набуд, ки намак гирам. Себқоқ баровардам, нагирифт.

Ислом ба фикр афтод. Чӣ кор кунад, чӣ чора? Вай бо чӣ роҳ аз колхоз ғалла гирифтанаширо намедонист.

– Боз ин ғӯсолаи порсоларо ҳам ба колхоз медиҳем? – пурсид вай аз модарандар. Баъди ҷавоби ӯро нагирифта гуфт: – Ба дораш овезад ҳам, имсол мол намедиҳам! Зуд нест мекунам. Ба бозор бурда мефурушаму ба пулаш ғалла мехарам. Гандум пазад, ғалла арзонтар мешавад...

– Не, додот ин ғӯсоларо нигоҳ доштани. “Хоназот, модагови нағз мешавад” гуфтанд.

– Ба ду модагов иҷозат намедиҳанд, аз ду сар колхоз мегирад.

– Не, ҳамин баҳор ба дасти бачаҳои амакат медиҳем. Модагов шавад, як-ду сол шираширо чӯшида хӯранд, сонӣ як гап мешавад.

– Оча, хайр, ду модагов кунем-чӣ? – пурсид Инъом, ки хомӯш ба ин гуфтугузор ғӯш меод.

– Намемонанд.

– Кӣ намемонад?

– Э, бас кун, сарамро гаранг кардӣ.

– Намемонанд, намемонад... Кӣ намемонад охир? – Аз он, ки ба саволи ӯ безътиной намуданд, зарда кард вай.

Ислом дар ҷавоби шӯридани додараш табассум карду ҳеч чиз нагуфт. Баъд худ ба худ муҳокима ронда аз

дил гузаронд: “Дарвоқеъ, агар колхозчӣ якта нею дута гов кунад, ба кӣ зарараш мерасад? Аз ду сар ҳамаи алафи кӯхро гун карда гирифта наметавонад. Эҳ, чӣ қадар чоширу ювгон надаравида, хазон мешавад. Ба кӯрқи новаи Арбоб пор на дос расид, на дандони мол, ҳамту дар таги барф монд. Каҳҳои Баҳорикор чӣ? Ҳамту мепӯсад, аммо... Агар иҷозат бошад, як худи Инъом чор говро алаф катӣ сер мекунад. Эҳ, он вақт ҳар бегоҳ хӯроки равғанӣ хурем ҳам, равғанамон мерасид. Зиёдаширо фурӯхта либос мехаридем, ғалла... Охир барои чӣ одам барин зиндагӣ кардан наместонанд? Барои чӣ? Ба кӣ зарар мерасад? Шиками одамон сер шавад, танашон пӯшида бошад, ба кӣ зарар мерасад, ҳеч намефаҳмам...”

Дар сари ин нуқта дар он айём бисёр мардони рӯзгор майна об мекарданду ҳеч намефаҳмиданд, ки сабаби ин қадар манъкуниҳои бемаънӣ чист. Воизон, рӯзномаҳо, васоили ташвиқоту тарғиботи болшевикӣ ҳамаро аз бойшавии шахсони алоҳида метарсониданд... Аслан, доро гаштани мардум ба бунёди ҳокимияти фармонфармой, ба решаи бюрократия теша заданаширо маъмурияти истибдоди сталинӣ хуб медонист... Аммо Ислому ҳанӯз ҳеҷ идрок намекард, ки агар ду-се модгов дошта бошад, замини нағзу олоти деҳқонӣ дошта бошад, он гоҳ Парчаю Худоёр баринҳо ба ӯ чун ба ғуломи ҳалқабаргӯш муомила кардан наметавонанд... Ин ҳақиқатро дар он айём хеле кам касон медонистанд. Асосан, онҳое, ки ин маъниро идрок мекарданд ё дар қонҳои Сибири Шарқи Дур укубат мекашиданд ва ё қайҳо дар зери хоки лаҳад мехобиданд. Баъзе аз мардони зирак ва баҳуш дар ҳайрат буданд, ки ин азобу укубати шадид чаро ба ин сон тӯлонӣ гашт. Холиқи ҳаждаҳ ҳазор олам бандагонаширо билкул фаромӯш кард магар? Қай мерасад он муқофоти амал, ки пиру чавон интизоранд?.. Боре ӯ ба падар ба чӣ сабабе аз вачҳи қонуну қоида даҳон кушода буд, чавобашро шуни-

да хеле айём бедимоғ гашт. Падар ҳақиқати ҳолро бепарда, фошо-фош гуфта буд: “Писарам, қонуну қоида ҳаст нағӯй. Дар бадарға намояндаи ОГПУ рӯирост ба мо баринҳо, гуфта буд: “Қонун ҳаст, конституция ҳаст, лекин он барои фуқаро не, дониста бошед! Он барои ором кардани ғарбиён навишта шудааст”. Дарвоқеъ, конституцияи мо як навъ хитоба ва ё эълomia аст, ки ҳеҷ кафолате надорад. Инро аз ёд набарорӣ, бачаам...” Фақат ба умеди худо зиндагӣ кардан лозим, неку бадро ба худо ҳавола сохтан лозим, вассалом, мегуфт падар ҳаводиси айёмро барои писар таҳлил карда.

БОБИ ШОНЗДАҲУМ

НАВРҶЗИ НАВБАҲОРОН

Он солҳо омадани наврӯзро мардуми гуруснаву урён муштоқона интизор мегаштанд. Зимистон рафт – боз аз як аҷал раҳо гаштем, то зимистони дигар – худо подшоҳ аст, балки авзои замона дигар мешудагист, мегуфтанд одамон ба умедворӣ. Аммо дар деҳот “авзои замона” ба осонӣ дигар намегашт, зеро замондорон ба дигаргунии он чандон манфиатдор ҳам набуданд.

Бо вучуди он, мисли ҳамеша иди Наврӯз фаро мерасид. Замин аз ҳавои баҳор ҳарисона нафас мегирифт. Баъзе аз дарахтҳо шукуфта, баъзе ба шукуфтан омода буданд. Барфҳо об гашта, садои оби рӯд рӯзафзун баландтар ба гӯш мерасид. Киштзорон, домани кӯҳсорон, боғот сабз мегашт. Ба монанди тамоми деҳоти кӯҳистон, дар Гучумак ҳам, аз азал ҳар як вачаби замини корамро азиз медонистанд. Ин қадршиносиро дар он дидан мумкин буд, ки хонаҳои деҳотиён дар ду тарафи дара – дар ёнаҳои кӯҳи сангин воқеъ афтада, дар поён рӯд ҷорӣ буд ва ду канори рӯдхона замини корам ва боғҳои мевадор бу-

данд. Ҳар яке мехост ба рӯд наздиктар хона созад, вале ҳеч яке замини корамро дар зери иморат ҳайф кардан на-мехост.

Дар наздикии Деҳи Баланд, ки як ҷузъи Гучумак буд, рӯд ба тарафи рост тоб хӯрда, сангу зови кӯхро ле-сида мегузашт. Аз ин рӯ аҳли Деҳи Баланд нисбат ба ди-гар деҳачаҳои Гучумак ба оби равони рӯдхона наздиктар буданд. Дуруст аст, ки деҳаи калон – Гучумак чашмаи бошукӯҳи шаршарадоре дошт ва қариб тамоми аҳли деҳа аз он об мехӯрданд. Вале деҳаи Санги Сиёҳу Шулха, ки ҳар кадоме на бештар аз даҳ-дувоздаҳ хонавода доштанд, аз рӯд дур буданд.

Чаҳор деҳа, чаҳор тӯда хонаҳои сангини ба кӯҳ час-пида дараи начандон фароҳи Гучумакро аз чаҳор сӯ мо-нанди бурҷҳои дидбонӣ ихота гирифта буданд. Аҳли де-ҳоти Гучумак аз қадимулайём рӯзи Наврӯзро дар Хир-манҷо ном пуштаи баланди болояш нисбатан ҳамвор ва қафояш ба пуштаҳои дигар часпидагӣ чашн мегириф-танд. Ҳарчанд ки Ҳукумати Шӯро ҳамаи иду ойнҳои миллиро ҳамчун маросими динӣ манъ карда буд, вале мардум ҳанӯз ҳамаи он идҳоро чашн мегирифтанд. Фа-қат фирқавиёну фаъолони колхозу ҷамоа ва муаллимони мактаб ноилоҷ аз ин идҳо дар канор буданд.

Ин пагоҳирӯзӣ ҳам аз ҳама пеш занон ба Хирманҷо баромада, бо садои доира ба тамоми деҳа аз иди Наврӯз мужда расонданд. Ҳар як хонадон аз рӯи ҳолу қудраташ ба дастархони ид чизе мебурд ё мефиристонд.

Ислом бо маслиҳати модарандар аз қаҳдон ду ош-қадуи аз зимистон боқӣ мондагиро ба ду даст гирифт, ба Инъом модар як кило барин ҷуворимаккаро дар дег би-рӯнда, “оқтелпак” карду ба рӯмол баст ва дар рӯи он як сохтагӣ рағфани маска гузошт. Ду бародар шитобон ба сӯи идгоҳ равон шуданд. Ҳамсояхҳои дигар ҳам дар даст як чиз – ним чиз ба тарафи Хирманҷой мебаромаданд.

Мардум ҳар чӣ либоси наву тозае доштанд, ба бар карда буданд. Занҳои деҳа деги сумалакро, ки чанд вақт инчониб тараддуд карда, ба ҳамчӣхатӣ пухта буданд, оварда, ҳоло ба хурду калон аз он ҳиссаашро медоданд. Дарвоқеъ, анъанайи ниёгон ва русуми қавму қабиларо чун дар ҳамаи асру замонҳо занҳо зинда медоштанд.

Пас аз он ки се-чор нафар занҳо ба пухтупаз машғул гаштанд, гурӯҳе давра ораста, ба оҳанги доира ба таронахонию ракс шурӯъ карданд. Баъди соате аз раксу сурудхонӣ ҳаста гаштанду бозиҳои гуногуни бачагиро сар карданд. Махсусан, завқманд нафас нагирифта тохта, мусобиқа кардани занҳо барои ҳама тамошо ва боиси хандохандӣ буд. Давидани занҳои калонсол худ барои хурду калон тамошоӣ аҷоиб аст.

Гурӯҳи бачаҳо субҳи барвақт ба кӯҳсор аз паи гулҳои наврӯзӣ рафта буданд, ҳоло дар даст гулдастаҳои нофармони зарду сиёҳгӯшу бойчечак шӯру ғавғо барпо сохта поён омаданд. Занҳо гулро ба чашмони худ молида, баъд ба паси гӯши худ мехалониданд.

Пиразанон ошдон сохта, дег монда ошу оби наврӯзӣ мепухтанд, занону духтарон ба ду гурӯҳ чудо шуда “Кӣ даркор?” бозӣ мекарданд. Писарбачаҳо ва мардон аввал акколбозӣ карда, гурӯҳеро, ки бозиро бохтанд, ба “зувгӯӣ” андохтанд. Гурӯҳи мағлуб чандин талу теппаҳоро дартоз “зув” гӯён гузашта, арақшор меомаданд. Баъд маъракаи гӯштингирӣ сар шуд. Дар ҳалқаи занҳо гурӯҳе доира зада, таронаҳои Наврӯзӣ мехонданд.

Эй падар, барҳез наврӯзӣ биёр,
То туро раҳмат кунад халқи диёр.

Идғоҳ дақиқа ба дақиқа серодамтар мегашт. Гӯштингирии бачаҳо гоҳ дар як канори идғоҳ, гоҳи дигар дар канори дигари он ногаҳон худ аз худ оғоз мегирифтуну ҳамамаро ҷалб мекард ва сипас ба ягон довталаб талабгоре ёфт

намешуду мусобиқа қатъ мегашт.

Баъд навбат боз ба занону духтарон мегузашт. Онҳо давра ораста, ба раксу таронаҳои дилошӯб диққати чамъро ба сӯи худ мекашиданд. Ҳикояту Зирагулу Оят ба навбат сарбайт мехонданд. Махсусан, Оят, ки дар ҳар тӯю лозимомади аҳли деҳа таронаҳои шӯрангез мехонд, холо байтҳои шӯху дилрас тараннум мекард:

Баҳор омад, чу гул хандида бошӣ,
Гулу гулрух ба ҳам печида бошӣ.
Гаҳе дар дил, гаҳе дар дида бошӣ,
Диламро хун куну ёр, зинда бошӣ.

Ислому Инъом ба Хирманҷой баромада омаданду лаҳзаӣ машғули тамошо гаштанд ва сипас Ислом ба тарафи Деҳи Баланд рафт. Дилаш мехост, ки Шодобро бубинад, аммо намедонист, ки маҳбубаш имрӯз дар кучо. Агар дар идғоҳ бошад, идғоҳи Деҳи Баланд марғзори Сари Чашма аст. Не, агар ба кор рафта бошад, вай дар Яланг аст ва ё дар Новча. Замоне ки ба Деҳи Баланд расид, фаҳмид, ки на ба идғоҳи Сари Чашма рафта метавонаду на ба сари кори Шодоб, зеро бо ин рафтораш дар назди халқ худро хандахариш сохтанаш мумкин аст.

Вай чуръаташро аз даст доду ночор ба тарафи идораи колхоз тоб хӯрд. Аслан, Ислом ҳоло беҳадаф, як навъ димоғаш нохуш ва табъаш ночур мерафт.

Дар таҳи дарвозаи идора раис ва Худоёр рост истода сӯхбат доштанд. Раис дар сараш рӯмоли ғичими сапсафед, дар тан камзӯли мовутии ҳаворанг, дар пояш мӯзаачаи хиром, бо тозиёнаи пӯпақдори гулкорӣ ба соқи мӯзааш тап-тап зада, суханони Худоёрро берағбат гӯш меод. Торҳои мӯи сиёҳи ӯ аз таги рӯймол баромада бо рӯи сафедаш ҷанг мекард. Гунаҳои ӯ монанди ҳамеша чун себи голибии ин ҷо тора-тора сурху сафедӣ дошт. Парча зани зебое буд. Баъзеҳо мегуфтанд, ки агар вай хушрӯ на-

мебуд, мансаби раисро дар ду олам намегирифт.

Ҳоло ҳар ду якбора ба Ислом дучор гашта, нақшаи ӯро вайрон карданд. Рӯзҳои охир Ислом ният дошт, ки бо раису мудирӣ ферма аз хусуси гала гапзанон кунад, вале ҷави ба ивази тойин надодагии колхозро фақат аз Худоёр пурсидан мехост. Ҳоло вай талаби ҷавро ба ягон вақти дигар мавқуф монду масъалаи галаро ҳал карданӣ шуд.

– Ассалому алайкум, – Ислом даст ба сина ниҳода салом карду дар рӯ ба рӯи онҳо истод. – Идатон муборак, раис-апа! Амак, идатон муборак!

– Ваалайкум ассалом. Ҳа, чӣ кор карда гаштӣ? – гуфт Худоёр ба сар то пойи Ислом зеҳн монда нигариста. Вай ҳам, раис ҳам ба муборакбодӣ ҷавобе нагуфтанд!

– Ҳа, боз сахар катӣ анборро хабаргирӣ омадӣ? – Масъалаи Ҳосилро ба ёд оварда хандид раис. – Як гӯсфанди додота кушта барои халос гаштанат ба мардум оши худӣ намедихӣ, Ислом? Ман ҳам ба миён даромада, туро тарафдорӣ кардам, муфаттиш фикри мо катӣ гиребони туро сар дод. Аммо ту як бор зиёфат кунам ҳам намегӯӣ! – Нимҳазлу нимчиддӣ гилагузорӣ кард раис.

– Ҳоли ман кучою зиёфат! Аввал аз давлати шумо ба пойи худ рост шавам, – гуфт Ислом. – Ҳозир омадам, ки... раис... ҳамин... галаро ба ягон кас месупоридед... Ман аз ӯҳдааш намебароям, – канда-канда матлабашро бо сахтӣ баён кард Ислом. – Ягон фалокат шавад, ман ҷавобгар не. Гуфта монам нағз-дия... Буз агар хирман мекуфт, хочати барзагов набуд, мекуфтанд додом...

– Кӣ ба ту ин маслиҳатро дод? А? – сухани ӯро шунида оташин гашт раис. – Нони худатро хӯрда гапи дигарро нагӯӣ!

– Худам ҳам ақл дорам. Додом таъин карда рафта буданд. Ман аз раису мудирӣ ферма хоҳиш кардам, гуфта буданд.

– Ту чӣ? Ту ҷавобгар набошӣ, номаъқул мекунӣ?! До-

дот худаширо ба касалӣ зада аз канал рафтааст. Ту мегӯӣ, аз ӯҳдаи кор намебароям. Чӣ, колхоз шумоёнро барои бӯрдокӣ кардан хӯронда гаштааст-чӣ? А? – Яку якбора шӯрид Худоёр. – Агар бист сотих замин диҳем, дар колхоз кор мекардагӣ лак-лак. Одамон дар кӯю кӯча гадоӣ карда гаштаанд! – Гуфт вай ба раис маънидор нигариста.

– Ба ҳар хел гап напару аз паи қору бор шав. Ту акнун бача не, ҷавонмарди қалон. Чапаев дар синни ту сардори як армия будаст. Мо дар райком кинояширо дидем, як аҷоиб, – гуфт раис.

– Рав, хел-хел нагарду аз паи гала шав, – сухани раисро тақвият дод Худоёр. – Шукр қунед, ки раис одамгарӣ мекунад. Дигар кас бошад, қайҳо шумоёнро аз колхоз бадарға мекард.

Исломи фаҳмид, ки матлабашро чандон саҳеҳ ва эътимодбахш баён карда натавонист ва аз ин хусус ботинан алам қашид.

– Хайр, ҳеч набошад ду-се аспии пиру касалӣ ҳаст, гӯед, ба даст гиранд, раис. Гург-пург хӯрад, ман чӣ кор мекунам?

– Э, аспро дар қучо гург хӯрдаст? А? – Дилтангона ба рӯи Исломи нигарист раис. – Охир гург ба гала наздик ҳам намешавад-ку! – вай ин суханро гуфту маслиҳатомез ба рӯи Худоёр нигариста, ақидаи ӯро фаҳмидани буд.

– Э-э, инҳо бача-да, қиро медонанд? – боз сухани раисро тақвият дод Худоёр. Бурутҳои сиёҳи вай хор барин рост-рост гашта ба ранги сиёҳи ҷашмони ҳамранги буруташ як навъ мувофиқат доштанд. Фақат торҳои мошубиринҷи ришаш дар ин миён ҷудо шуда, монанди мӯи бегона ба ин тирагии андоми ӯ намечаспид.

– Рав, ягон рӯз ман ба сари гала рафта, ҳамон аспҳои пиру касал гуфтагетро мебинам. Агар лозим бошад, сонӣ аз гала мегирему ба гӯшт месупорем, – гуфт дар охир раис.

Ислом лаҳзае хомӯш монд. Вай қаблан тахмин мезад, ки раис ҳам Худоёр ҳам сухани ўро ба инобат намегиранд. Бо вучуди ин, то ки ягон вақт “ҳамчунон будааст, чаро ба мо нагуфтӣ?” нагуянд, арзашро гуфт. Гуфтаниш ҳам нағз шуд – бемории додошро фаҳмид.

– Раис, додом дар кучо бемор бошанд?.. Мо – беҳабар...

– Кӣ медонад, беморам гуфта аз канал рафтаст-ку. Дар Миёнкол хешонатон ҳастанд, дар хонаи ҳамонҳо гаштагист-да. Дар Самарқанд ҳам амакхотон ҳастанд-ку!

– Э-э, ҳозир дар хонаи хешу ақрабо меғунчидагӣ замон аст? – Ба нармӣ ба сухани раис эътироз кард Худоёр. Баъд боз афзуд: – Боз ҳам худо медонад. Аслан, ба ин диёр дилкашолӣ надорад...

Суханони охирини Худоёр чавонро дар андеша афканд. Чаро вай дар ҳаққи падараш чунин гуфт, дар таҳи ин сухан ягон сире бошад ва ё ҳамин тавр...

Ислом галаро хабаргирӣ равон шуд. Аммо шавқи дидори маҳбубаш ўро гиребонгир гашта буд. То ки Шодобро аз дур бошад ҳам, як назар бинад, ў сӯи Сари Чашма рафт. Дар сабзамайдони Сари Чашма зану мард, пиру чавони Деҳи Баланд Наврӯзро ид мекарданд. Шодоб ҳам дар он ҷо буд. Занону духтарон дар як қатор дасти ҳамдигарро гирифта давра кашидаанд. Ханда, ҳаёху, хурсандӣ... Дар як сӯ дег гузошта оши сари сол мепухтанд.

Ислом аз дуртар дар қатори мардони бинандагон истоду идгоҳро хеле тамошо кард. Аз “Мушу гурбабозӣ” ҳаста шудан магар, занҳо бозии навро оғоз намуданд. Ду-се нафар миёнсолтарашон аз бозӣ баромада, ба сари дег рафтанду ба даст доира гирифта ба тараннум сар карданд. Чавонзанону духтарон ба ду даста чудо шуда, дар муқобили якдигар дар масофаи сӣ-чил метр дасти якдигарро дошта саф кашиданд. Яке аз саркардаҳо ба саркардаи дигар хитоб мекард:

– Гули нор, гули нор! Аз мо ба ту кӣ даркор?

Гурӯҳи муқобил лаҳзае маслиҳат мекарданду сонӣ саркардашон ҷавоб меод:

– Гули нор, гули нор! Ба мо Садафмоҳ даркор!

Садафмоҳ ном духтар аз он гурӯҳ баромада бо шаст давида меомаду худро ба сафи муқобил мезад. Агар ҳалқаи дасти ду касро кушода гузарад, яке аз онҳоро ба дасти худ мебурд, не, агар дармонад, ҳудаш дар ин даста асир мемонд. Ду чашми Ислон ба Шодоб буд. Дар байни ин ҳама зеботарин духтари деҳа вай буду халос. Ислон борҳо духтарони дигарро фикран ягон-ягон бо вай муқоиса мекарду медид, ки маҳбубааш бемонанд аст. Лабҳои нозуки вай агар ба табассум моил гарданд, анори аз ширинию серобӣ дарз хӯрдари монанд буданд. Не, ба монанди Шодоб дигар духтари хушгил на дар Гучумак ҳасту на дар Нуратову Самарқанду Бухоро. Фаразан, агар дар ҳусн духтаре баробараш пайдо шавад ҳам, Шодоб барин иззати нафсаш баланд, мисли вай гурураш ба ҳудаш зебанда духтари дигар шояд набошад, меғуфт Ислон.

Вай аз тамошои рақсу бозиҳои наврӯзӣ чашм канда наметавонист. Вале гуфтугӯяшро бо раису мудирӣ ферма ба ёд оварду аз ҷо бархост – то тафсидани ид галаро ҳабар гирифта омадан мехост. Бо ҳамин ниҳат аз Сари Чашма ҳам хӯрда, ба тарафи рӯд нишеб кард.

Деҳа дар поин монду дара торафт танг мегашт. Бо вучуди ин, ду соҳили рӯд боғоти рӯҳбахш буд. Бобоён, худо раҳматашон кунад, дар сангистон ин қадар дарахтонро сабзондаанд: ҳама чормағзи қоғотӣ, себу мурудҳои ширин, санчиду олу, туту гелос...

Ислон ногоҳ аз дур Малоҳатро дид, ки як банд ҳезум ба сар ба тарафи деҳа меомад. Таачҷуб кард, ки чаро субҳи рӯзи ид ин духтар ба кӯҳ рафтаст? Барои ҳезум? Не, духтарон, одатан, барои ҳезум аз деҳа дур намеравад.

– Ҳа, Малоҳатбону! Саҳар катӣ ба шикори кабк раф-

та будӣ? – То ки ногаҳон духтарро натарсонад, аз масофаи бист-сӣ қадам овоз баровард Ислом.

– Э, напурсед, акои Ислом. Ба челаи мондагиам муш ҳам дар намондаст гӯед, – шӯхӣ мекард Малоҳат.

Баъди рӯ ба рӯ шудан вай “ассалом” гуфту ҳезуми сарашро ба рӯи харсанг монд ва худаш ҳам ба он така карду рӯмоли сарашро дуруст баста шармида, ӯсмаи ҳанӯз ношустаи абрувонашро панаҳ кардан хост.

– Абрӯвонат беӯсма ҳам сиёҳ аст. Нағз гирифтаст, ошиқат сидқан дӯст медорад. Аз ӯсмаи порина?

Малоҳат ба тасдиқ сар чунбонду сипас афзуд:

– Андак дертар агар мерафтам, ана, шумо ба челаам меафтодед, – густохона бо чашмони шахло ба чашмони чавон нигариста хандид вай.

– Ҳазлатро мон, Малоҳат, аз кучо меоӣ? – боз пурсид Ислом. – Наход барои ҳезум ба кӯҳ рафта бошӣ? – Тани нав обгирифтаву рухсораи шукуфони духтар, ки назаррабо чилва мекарданд, аз солимии ӯ далолат менамуданд.

– Пагоҳӣ хобамон бурдаст. То модаговамонро чӯшидан пода дур рафтаст, гӯед. Бароварда ҳай кардаму аз паи пода расида меравам гӯям, модагов ташна будаст магар, ба тарафи рӯд нишеб кардаст, гӯед. Ана, баҳонаи модагов катӣ ба шумо рӯ ба рӯ шудам, ганда шуд?

– Не, баръакс, гӯед! – Ба “гӯед”- ҳои бисёри ӯ ишора карда хандид Ислом.

Ислом ба ёд овард, ки Малоҳат пеш аз ин ҳам ба вай гарм-гарм менигарист, гӯё рози гуфтание дошта бошад ва як навъ таваҷҷӯҳ доштаниаш аён буд, вале ӯ баъди ба Шодоб дилбастагӣ пайдо карданиаш метавон гуфт, ки ҳеч духтари дигарро чашмонаш намедиданд. Малоҳатро холо чавон гӯён ҳеч эътибор намедод. Фикри ӯро донистагӣ барин Малоҳат аз хусуси Шодоб сухан сар кард.

– Аҳо, ба идгоҳ рафтед?.. Мардум ид мекунанд?

Шодобро дидагистед? А? Ё ба наздатон наомад? – Духтар якбора саволро қатор карду Ислому чӣ ҷавоб гуфта-нашро надониста саргаранг монд.

– Рафтаму, Малоҳат... Мардум ид мекунанд. Шодобро аз дур дидам, – гуфт ҷавон бепарво гӯё бо Шодоб ҳеч муносибате надошта бошад.

– Ба наздатон наомад? Пештар бо ягон баҳона дарҳол меомад, “Наврӯз муборак” мегуфт-а?... Ман ўро бад карданӣ нестам, фақат ба шумо як одами ба худамон наздик гӯён кайҳо боз баъзе сирҳоро гуфтан мехостам гӯед... – Малоҳат хомӯш монду бо як навъ табассуми ширин лаҳзае ба ҷашми Ислому нигариста рамуз гирифта хост.

– Ҳа, мову ту хешӣ дорем-а? Охир, ту аз тӯби тағоҳои манӣ, Малоҳат. Тамоман фаромӯш кардам. Охир, модар касро бо тӯби тағо наздик медорад. – Ислому модарашро ба ёд оварду номаълум аз дурун як охи бадард кашид ва сипас пурсид: – Чӣ хел сирро гуфтан мехостӣ, Малоҳат? Беибо гуфтан гир, ту мисли хоҳарам...

Малоҳат худ аз худ аз хичолат сурх шуд, рӯяшро ба ҷониби дигар тофт ва баъди хеле хомӯшӣ ва изтироб ба ночор сухан сар кард:

– Аз ин хусус гап задани духтар мушкил гӯед, ақсон, маро мебахшед, лекин одами худӣ гӯён дилам сӯхта мегӯям... – Малоҳат дақиқае бо нӯги калӯшаш ба замин хат кашид-хат кашид биандешиду сипас гуфт: – Шодоб аз таҳи дил ҳеч касро нағз намебинад, дониста монед, гуфтани будам. Вай ба паллаи тарозу менигарад... Сидқан ба ҳеч кас моил не гӯед, ақсон.

– Хуб, ту чӣ далел дорӣ? Чаро ин хел мегӯӣ? Ягон сухане гуфт ё шунидӣ? – Таҳковӣ кард Ислому.

– Ҳозир Ҳайдару Рауф ҳам ба вай талабгорӣ доранд гӯед. Аз ў пурсед, ҳамин рӯзҳо “маро мехоҳӣ ё не?” гӯед. Пурсед, ку чӣ мегӯяд. Ҳозир дилаш ба онҳо кашол, фардо боз ба дигаре! Ман як даҳан гуфтам, дигар ихтиёратон,

ако.

Ҳар ду лаҳзае хомӯш буданд. Малоҳат таъсири гуфтаҳояшро месанҷид, Ислом мағзи суханони духтарро гӯё шикаста менигарист.

– Ташаккур, Малоҳат, – гуфт оқибат Ислом. – Ҳезуматро дар ҳамин ҷо монда рав, ман дар бозгашт бурда медиҳам.

– Не, ақочон, вазнин не.

– Ин тавр бошад, то онсӯтара барам.

– И-и, боз гашта меоед-чӣ? Лозим не.

Ислом аз нӯги ресмони бастагӣ гирифтуну хезумро пуштора карда роҳ афтод.

– Ҳезумат тар будаст, хеле вазнин, ба сарат ин хел борро набардор, – гуфт аз рӯи дилсӯзӣ ба духтар. – Қоматат дароз нашуда мемонӣ.

– Кӣ ба мо хезум мебиёрад? Шумо барин ако надошта бошем... Хайр, қадам дароз нашавад, ҳамин қадараш бас не, ако?

– Охир, ман барои ту хезум мебиёраму аммо аз гапи мардум метарсам. Халқи моро худат медонӣ. Дар бораи қадат, ман ба ту гӯям, майлаш боз дарозтар шав, шамшод барин агар бошӣ, ганда не.

Ислом саргарми гуфтугӯ хезуми Малоҳатро то ба шафати деҳа бурда доду сипас ба роҳаш пас гашт. Ӯ дар оғӯши танҳой ва сукунати кӯҳсорон дар бораи Малоҳат, Шодоб, дар бораи падараш фикр мекард, аммо андешаҳои парешонро ба як марказ ғун карда наметавонист.

Падари Малоҳат Иззатманд дар ҷанг ҳалок гашта, модараш бо ду духтар бева монда буд. Хонаводаи онҳо дар солҳои қаҳтию муромурии ҷанг ҳам, баъди ҷанг ҳам, чандон азоб нақаша буд ва имрӯз ҳам модагову ҳафт-ҳашт сар моли реза доштанд. Хонаводаеро, ки модагови чӯшоию ҳафт-ҳашт сар моли реза дорад, дар деҳоти баъди ҷанг бой ҳисоб мекарданд, аммо бепадар будани хона-

водаи онҳоро ба инобат гирифта, аз боби онҳо сухан ояд, “ба худ тинҷ” меғуфтанд. Сабаби осудагии хонаводаро хама медонистанд: бобои Малоҳат яке аз мардони дорони ин офтобрӯя буда, агар гарде аз сарвати ӯ дар дасти ин хонадон монда бошад ҳам, “ба ду-се пушташ” мерасад меғуфтанд. Солҳои ҷанг, вақте ки модари Малоҳат – Сабоҳат як-ду бор яктогӣ тиллоро реза-реза карда ба мағозаи дар Тақоб будаи кони тилло бурда супурду хӯроку пӯшоквории зарурашро гирифт, НКВД аз паяш афтада қариб ду сол пурсуков кард, аз қафояшон поиданд, аммо натиҷае надод. Аҳли аёли қурбони ҷангро, эҳтимолан, уқубат додан нахостанд.

Саргузашти бобои Малоҳатро Ислом аз падар шунида буд: номашон Давлатманд будаст, худашон ҳам деҳкони давлатманд буданд. Тақрибан нисфи заминҳои Баҳорикор аз он кас будаст. Заминҳои обии Яланг ҳам, боз дар дараи Чормағз боғ доштаанд. Охири солҳои бист он касро унсури зарарнок гӯён аввал ба ҳабсхонаи Нурато мебаранд. Дар он ҷо шаш моҳ хоб мекунанд. Маҳбаси ҷӣ, ҳавлии калони сепоҳсаи як бойи Нураторо гирифта, барои ҳабсхона мувофиқ кардаанд. Оқибат, маҳбуси бисёре ғун мешавад, ҷой танг, аз маризӣ мурумурии маҳбусон шурӯъ мешавад. Ба Самарқанд хабар мефиристанд, ки омада маҳбусонро баранд, дигар ҷой нест. Рӯзе аз Самарқанд як ароба катӣ дувоздаҳ нафар сарбоз меоянд. Аввал меҳмонхонаи дарози бойро аз маҳбусон тахлия мекунанду бо аробаҳо рег мекашонанд ва он регро ба фарши меҳмонхона мерезанд. Баъд гурӯҳ-гурӯҳ бандиёро ба саҳни ҳавлӣ бароварда, бақувваташонро чудо мекунанду беқувват, пиру дармандонро ҳар нисфи шаб ба он меҳмонхона дароварда мепарронанд. Шабошаб ҷасадашонро ба ароба бор карда ба кучое бурда гӯр мекунанд. Як нафар аз аҳли Нурато дар милисахона кор мекардаст, ҳамон шаб раҳи каҳдуздонро мепоидаст, тасо-

дуфан ачалаш даррасида будаст магар, ба онҳо вохӯрда, дар ароба мурдаҳоро бурдани аскарҳоро ба тахмин донистаст. Пагоҳӣ ба хонаи ӯ омада бечораро бурда ба ҳабсхона партофтанд. Пеш аз парронданашон вай “гуноҳашро” ба Давлатманд – бобои ҳамин Малоҳат мегӯяд. Хулосаи калом, сарбозон дар тӯли як ҳафта “корашонро” ба субут мерасонанду қариб ҳафтод нафар бандиёни андаке бақувватро пиёда пешандоз карда, ба сӯи Самарқанд роҳ мегиранд. Дар роҳ маҳбусони беҳолу бемадор агар аз по афтанд, яке аз посбонон лаҳзае мунтазир меистодааст, ҳамин ки тӯдаи асирон дуртар рафт, он бечораро тараққӣ мепаррондаст, сипас сарашро бурида ба чувол андохта мегирифтаасту танашро ба ягон ҷарӣ мепартофтаст. Дар болои ароба як чувол аз калла пур гаштаст... Давлатманд илоҷе ёфта, шабона мегурезаду баъди ҳафтае нимишабӣ дуздона ба хонааш омада ба аҳли байт “паноҳи худо” мегӯяд ва аз ҷои рустӣ андаке зар гирифта, ба миён мебандаду андакero барои рӯзи саҳт ба ҳамсарашу писараш – Иззатманд падари Малоҳат медиҳад ва таъинот мекунад: “Дониста бошед, аз ин ҳукумат умеди хайрият – хато. Хуни бегуноҳон оқибат аз гиребони ин нокасон мегирад! Меравам, ҷои осуда меёбаму баъд омада шуморо мебарам”. Бобои Давлатманд бо ҳамин бедарак рафтаанд.

Гала дар он сӯи кӯҳи Фазилмон мечарид. Ислом галаро хабар гирифтун хотирчамъ гашт. “Акнун илоҷе карда бояд аз паи суроғи додом равам, мегуфт ӯ. – Галаро кӣ хабар мегирад? Инъом аз ӯҳдаи ин кор намебарояд. Насим ба ҷуфтронӣ меравад. Аз додом беҳабар мондем, кӣ медонад, балки ба роҳи мо чашмашон чор, дар ягон ҷо бистарӣ шуда хобидагистанд? Он кас беҳуда аз канал намеравад. Раис надониста гап намезанад. Ин хабарро агар очаам шунавад, ана нигаронӣ! Не, имрӯз ид, намегӯям. Дар Самарқанд дар хонаи амакашон будагистанд.

Агар дар беморхона набошанд, дар хонаи амакашон. Пиёда, агар кӯҳро бурида рост равам, то Самарқанд як-рӯза роҳ. Хайр аз гала ягон аспро дошта савор шаваму равам-чӣ?.. Агар пай баранд, кори хуб намешавад. Ха, Худоёр рӯзамонро сиёҳ мекунад. Чӣ даркор, фақат ба худам рухсат диҳанд шуд, пиёда меравам...” – мегуфт Ислом ва дар муҳити орому хаёлангези кӯҳсор барои фардо нақшаҳо мекашид.

Зиндагӣ аз рӯи қоидаи азалий рӯз аз рӯз, охиста-охишта ба як суръати ҳам ба худаш ва ҳам ба атрофиён номаълум ба зиммаи ҷавон масъулият ва бори худро бор мекард.

Ислом ин бори ноҳинчорро рӯзе аз дӯши худ партофтаи мехост ва барои худ як зиндагии озода барпо карданро орзу мекард, аммо тасаввур надошт, ки он ҳаёти озод чӣ шакле дорад ва кадомин роҳ ҷониби ӯст. Ҳоло дар деҳа нафаре набуд, ки ҷавонон ӯро чун устод бишносанд, аз пайи ӯ бираванд ва ба ҳар пурсиши худ аз ӯ ҷавоби возеҳу комил бигиранд. Дар айёме, ки ҳақгӯй ва ҳақталабӣ тадриҷан ба ҳукми гуноҳи азим мансуб буд, қабл аз ҳама қадру манзалати часорат ва хунар, ҷаҳду талош, садоқат ва хирад гум мегашт.

Аслан, ғоҷиҳои падарро фақат модарандараш ва Ислом медонистанду бас. Мулло Мурод таҳқиру бедодгариҳои сарварони колхозро дигар тоқати шунидану дидан надошт ва борҳо ба забони ҳол мегуфт: “Ман дигар бо инҳо хӯ гирифта наметавонам, шояд бачаҳо одат кунанд. Мулки худо танг не, пойи фақир ланг не, аз ман хавотир набошед, кунче барои осуда мурдан ёфт мешавад...” Ду бор ба воситаи одамони дилпурӣ доштагишон кам-кам пул фиристонданду дигар бедарак рафтанд. Гӯшашонро ба карӣ зада, дар деҳа мегаштанд, хуб коре буд, аммо натавонистанд...

БОБИ ҲАБДАҲУМ

ТАШВИШ АЗ ПАЙИ ТАШВИШ

Шабу рӯз маризии падар дар фикри кулли хонавода ва дар ҷустуҷӯяш ба шаҳр рафтани Ислом буд. Ҳамин ки хар се сарчамъ мешуданд, машварати ҷӣ тарз ба шаҳр рафтани Ислом ба миён меомад. Аҷаб не, Ислом хеле вақт аз деҳа ба самти Самарқанд мерафт, шояд ҳам то ин замон аз падар хабаре меовард, вале Шафоатбибӣ ба сафари вай аслан розӣ набуд.

– Аз ин пеш як бор-ду бор ҳамроҳи додот ба шаҳр нарафта бошӣ, нохудоғоҳ фалокат рӯй диҳад, ман ҷӣ мекунам, бачаам? – мегуфт ӯ ин сафари ӯро аз чандин ҷиҳат андешида. – Ҳозир раҳу рӯй пур аз дузду роҳзан, барои дута нон одамро кушта рафтаанд, охир.

– Охир, ман шабгардӣ намекунам, оча! Дар рӯзи равшан барои панҷоҳ сӯм пулам маро намекуштагистанд. Охир, шаҳр биёбони бекас нест, пури одам аст-ку!

– Оча, ман ҳамроҳаш равам? – тавалло дошт Инъом. – Худатон мегӯед, ки дар сафар танҳо нағз не... Аком ба пеш нигарад, ман ба қафо, ду кас аз ҳеч бало наметарсем. Дар Мирзочӯл ҳам шаҳр буд-а, ако?

Солҳои ҷанг шаҳрҳои Осиёи Миёна аз оворагардҳои бенавоёни қисмати харобгаштаи Аврупо пур гашта, дуздию роҳзани ба ҳадде расида буд, ки дастаҳои дуздону ғоратгарон дар баъзе шаҳрҳо рӯирост, дар рӯзи равшан силоҳ дар даст ҷайби раҳгузаронро яқояк кофта пулу молу ашёи ононро мегирифтанд. Овозаи чунин дастаҳои ғоратгар ба мардуми деҳоти дурдаст бо даҳшатҳои бештар аз асли воқеият мерасид ва ҳаваси ба бозори шаҳр рафтани ононро билкул мекушт.

Ислом исрор мекард, ки хабари бемории падарро шунида, дар деҳа бо фароғат гаштани ӯ аз инсоф нест.

Шафоатбибӣ чавони пеш аз ин мусофиратнарафтаро ба роҳи дуру нотаъин фиристодан, метарсид.

– Агар хонаи амакатона ягон бор дидагӣ мебудӣ, як гапе. Дар шаҳри калон ба пурсидан киро меёбӣ? Нишоннаи аниқашон набошад. Сабр кун, бачаам.

Ҳоло Ислом аз паи гала ба сӯи Фазилмон мерафту ба дил аз ин вачҳ гуфтугузор дошт:

“Нӯҳ фарсанг раҳ-дия! Дута нонро ба миён мебандаму меравам. Чил-панҷоҳ сӯм пул бошад, бас. Дар хона пул будагист. Аз одамон пурсидам, амаки додом дар шаҳр не, дар атрофи шаҳр, дар наздикии Мотрид буданд. Ба шаҳр нарасида дар сари роҳам будаст. Галаро монда равам ё Инъом... Не-е, вай ба кӯҳ омада наметавонад. Ягон ҳодиса рӯй диҳад, боз дилсиёҳӣ...”

Ислом бо чунин андешаҳо ба марғзори домани кӯҳи Фазилмон расиданаширо нафаҳмида монд. Ҳавои кӯҳсор нисбат ба деҳа сардтар, дар пастиҳо ханӯз барфи ғафс меҳобид. Гала дар марғзори атрофи кӯл, ки обаш аз чӣ бошад, дар зимистони қаҳратун ҳам ях намекард, ҳамеша хасу хошоки хӯрданӣ меёфт.

Вай аз дур ба чор сӯ парешон гашта давидани аспхоро дида, аз роҳ истод. Аспҳо тӯда-тӯда рамида ба ду-се аспе, ки ба ҳар сӯ парешон медавиданд, рамида менигаристанд. Ана, яке аз он аспҳо ба тарафи вай метозад. Дар болои асп як одам барин... Во аҷабо! Аз паҳлӯи асп ба вай расорасӣ карда саге метохт. Аз қафои он асп дуртар аспи дигар... Ҳа, инаш айғир метозад... Зоҳиран, галаро бекас ёфта, чӯпонбачаҳо асптозӣ мекунанд, – аз дил гузаронд Ислом. – Чӯпонҳои худамон ин корро намекунанд. Ин кӣ бошад? Аз миён дақиқае гузашту он “аспсавор” ба вай наздик шуд ва ӯ асли воқеаро фаҳмид: гурге ба сағрии асп нишаста, онро саҳт газида буд. Гурги дигар чанд бор ҳаллос зада ба гардани асп часпиданӣ буд, натавонист, оқибат аз зери гардани асп газида ба он

овезон гашт. Асп бо ду пой пеш дикак нишасту бе он ки садое барорад ё муқовимат кунад, ба гург таслим шуд. Аммо ин дам аз қафо айғир расида омаду аз ёли гурги ба ҳалқи асп часпидагӣ газида онро озод ба ҳаво бардошту гурги дигар гурехт. Айғир гурги газидаашро раҳо намекард. Ба ҳаво мебардошт, дигарбора ба замин мезаду бо фукаш пахш мекард.

Баъди он ки як гург гурехта дур шуд, Ислом ақлу хушашро куллан ба сар чамъ карду аз ғилоф кордашро ба даст гирифтуну якчанд бор чаҳида ба кӯмаки айғир расид. Мӯхрааш ба дандони гург талвоса мекард. Сараввал Ислом наздик рафта ба гург корд задан хост, вале ба дил ҳаросиду сангеро гирифта дудафта ба сари гург зад. Гург гӯё аз хуш рафт, ки чандалааш паст гашт, вале айғир онро аз дандон раҳо намекард. Ислом кордро ду-се бор ба шиками гург заду сипас айғир онро аз даҳон партофт.

Ислом байтали маҷрӯхро ёфта чароҳатҳои онро дид: аз як сонаш аз пушт ва гарданааш хун метаровид. Дандони гург хеле пӯсту гӯштро чок карда буд.

– Искот, аз гӯсфанд ҳам бечоратар будӣ-ку! – гуфт ӯ ёли аспро молида. – Гург ҳар барин саворат шудаст-е!.. Ба деҳа мебарам. Бо чашми худ бинанд. Боз гап мезананд-е!.. Раис мегӯянд, ки гург ба галаи асп чӣ кор дорад?! Ин ҳодисаро як бор ба чашми худ мезданд...

Сипас вай тамоми галаро ба як ҷо чамъ карда шумурд – се асп набуд. Боз шумурд – кам, бори сеюм шумурд – се асп намерасид.

– Наход, ки гургон хӯрда бошанд? – ба талвоса афтод вай ва саросема кадом асп набуданаширо аниқ накарда, байтали савории падарашро дошту як боз барин аргамчини дар гардани он бастагири нӯхта карда савор шуд ва ба кофтукови атроф рафт.

Ба шонаи кӯҳи Фазилмон баромарду бодикқат атрофро аз назар гузаронд. Баъд ба соҳили кӯл фаромаду

найзорҳои атрофи обро ягон-ягон нигарист. Вай тахмин мезад, ки агар аспро гургон хӯрда бошанд, ягон асараш мемонд. Гургон аспро дур намебаранд. Гург ҳатто бузу гӯсфандонро дур набурда дарронда мехӯрад. Се сол пеш аз ин гурге шабона ба ҳавлии онҳо даромада, бузғолаи сафедро аз мех кушода гирифта бурд. Пагоҳӣ пайи гургро гирифта рафтанд, аз пуштаи паси ҳавлӣ гузаштасту дар ҷарие хӯрдаст. Ҳозир ман агар ягон нишони гург хӯрданаширо наёбам, товони аспҳоро аз ман мегиранд. Пули се аспро аз кучо меёбам?! Ҳосил барин ҳабс мекунам, дигар гап не! Агар даҳ сол кор кунам ҳам, пули се аспа намеёбам.

Вай ягон-ягон ҷариҳои атрофро аз назар гузаронидан хост, аммо ин дам гала боз бесаранҷом гашту ба як ҷо ғун шуд. Айғир баланд-баланд шеҳа мекашид. Исломи аз дур ин ҳолро дида ҳайрон шуд: наҳод, ки боз гург ҳамла карда бошад? Ё аз вай гурги маҷрӯҳ беҳабар мондам... Ҳа, ҳамон барҳеста равон шудагист? Не, вай аз ҷояш намечунбад, ба шикамаш се корд хӯрд, калааш пачақ шуд. Агар чунбад ҳам, айғир намемонад...

Вай ба сӯи гала аспро тозонда рафту наздик расида, дар сари тори пушти теппа гургеро дид, ки аз ӯ чашм нақанда истодааст.

– Сабил, ҷуфти ҳамин гург аст. Эҳ, агар милтиқ мебуд... Ин исқот галаро тинҷ намемонад. Чӣ кор кунам-а?!

Вай дастаи тозиёнаро ба монанди мили туфанг ба сӯи гург дароз карду дасти росташро гӯё ба куланги он ниҳода хеле “нишонгирӣ” кард, аммо гург пинакашро вайрон нанамуд.

– Бӯи милтиқро медонад, исқот, – гуфт ӯ аз алам зери лаб. Ӯ ҳаргиз дар ҳаёт ингуна бечора ва маъюс нагашта буд.

Гурги маҷрӯҳ ҳанӯз намурда будааст. Исломи ҳарчанд зӯр зад, аспаш ба гург наздик намеомад. Вай аз асп фу-

ромаду гургро ба он бор кардан хост, вале чонвар рамида гурехт. Баъд ӯ кордашро аз ғилоф кашиду ҳалқи гургро бурид. Хун ғаввора зад. Гург ду-се бор пой заду ором шуд.

Ислом хуни кордро бафурча пок кард, теги онро ба хоки нам суда тоза кард, вале онро ба ғилоф наандохт.

– Ҳаром шуд, ғилофро ҳам ҳаром мекунад. Бурда шуста, ба алав дорам, сонӣ дил мекашад, – гуфт вай худ ба худ таъкид карда.

Сонӣ Ислом галаро пешандоз карду ба тарафи деҳа равон гашт. Аз қасди гургон ӯ чунон ба воҳима афтод, ки ҳозир буд галаро рост ба деҳа дарорад.

Вай баъди соате бо галаи аспҳо чангу ғубори заминро ба осмон бардошта, деҳаро аз тарафи ғарбу чануб давр зада гузашту дар таҳи шаҳу зови Кафтархона ба чаро монд ва худаш аввал ба ҳавлӣ даромада ба Инъом супориш кард, ки ба Кафтархона рафта, ба гала нигарад, мабодо, ки киштзореро хароб кунад. Сипас худаш ба сӯи идорахонаи колхоз давида рафт.

Дар идора на раис буд, на Худоёр. Вай сари аспро ба сӯи ҳавлии Худоёр гардонд. Ҳавли вай аз идора дур не, дар Деҳи Баланд воқеъ афтода буд. Аслан, он ҳавлӣ яке аз ҳавлиҳои Дӯсталибой буда, дар он пештар ҳам Зевар мезист ва солҳои охир бой ҳам, асосан, дар ҳамин ҳавлӣ умр ба сар мебурд. Ҳоло дар он ҳавлӣ Зевар бо Худоёр зиндагӣ мекард.

Худоёр ходисаро шунида, зуд камони думиларо ба китфаш гирифт ба аспаш савор шуд ва ҳамроҳи Ислом ба раҳ даромад. Ба роҳ даромаду бист қадам нарафта лаҷоми аспашро кашид ва ба қафо баргаштаравон гуфт:

– Исто, қариб аз ёдам барояд. Яккатир нагирифтам.

Вай аз таҳи дарвоза номи ҳамсарашро ба забон нагирифта фарёд зад. Монанди мурғобии фарбеҳ лапанг-лапанг қадам монда Зевар берун омад. Чин ба абрӯ зада

бо овози борики бачагона пурсид:

– Ҳа, боз чӣ мегӯед?

– Дар тоқчаи боло, ҳу як қуттичаи ман ҳаст-ку, дар он тири милтиқ ҳаст. Шаш-ҳафт дона барор, – амр кард Худоёр.

Азбаски он солҳо дар деҳа одами фарбеҳ ҳеч дучор намешуд, оид ба фарбеҳии Зевар мардум ҳар гуна суханони пуриғроқ, баъзе латифамоманд мегуфтанд. Яке мегуфт, ки вай ҳар рӯз ба нимрӯзӣ палав мехӯрад, дигаре қасам мехӯрд, ки ба хар савор шудани ўро дидаст, ҳайвони бечора аз вазни вай дуқат шуда, як қадам ҳам бардошта натавонистааст. Сеюмӣ воҳима меандохт, ки ҳатто Худоёр – шавҳараш аз вай мурданивор метарсидаст. Занҳо гап паҳн мекарданд, ки ў чандто курта дораду чандто рӯмол ва ҳаргиз либоси дарбеҳзадагӣ намепошидааст.

Дар ҳаққи ин зан азбаски бисёр суханони пуриғроқ шунида буд, Ислом ба вай бо диққат нигарист. Синнаш даври панҷоҳ бошад ҳам, рӯяш камочинг, тоза ва сафеду фарбеҳ, ба ҳадде фарбеҳ буд, ки ғабғабаш қабат-қабат дамида ба поён кашол гашта буд. Дар симои ў Ислом як навъ кибру ғурур ва худнамоии ба занҳои деҳа бегонаро мушоҳида кард. Фикру ҳисси ин занро аз авзоъаш фаҳмидан осон набуд. Ў ба назари Ислом карахт ва беҳис, як симои сангин барин намуд.

Ислом аз он ҳам дарак дошт, ки айёми охир аз вачҳи бефарзандӣ муносибати зану шавҳар чандон соз набудаст. Одамон гап-гап доштанд, ҳазору як тахмин мезаданд, пешгӯиҳо мекарданд, вале ҳамагон амин буданд, ки Худоёр аз Зевар чудо гаштан наметавонад, ўро кушта аз вай халос нашавад, дигар роҳи халосӣ нест. Айёми охир одамон боз гапи нав бароварданд, ки Зевар розӣ шудааст. Худоёр ба болои ў зан мегирифтааст... Ҳолдонҳо инро ҳам медонистанд, ки Зевар хоҳарзодаи худаш Ҳолдонро палонҷ мекардаст. Мардум ин гапро шунида “наузунбил-

лоҳ” гӯён гиребонашонро медоштанд...

Ҳоло Ислом Зеварро диду ҳамаи ин гуфтугузорҳо ягон-ягон аз лавҳи хотираш гузаштанд. Худоёр ва Ислом савора аз деҳа баромада ба сӯи Фазилмон раҳ гирифтанд. Худоёр дар сари зини нарму мурассаъ бароҳат мерафт, аммо Ислом, ки аспро бе зин, аз болои чул савор буд, сонҳояшро озурда буд ва бетоқатона гоҳ ба як сӯ, гоҳ ба сӯи дигар паҳлӯ мегашт.

Ҳануз аз дарвозаи Худоёр дур нарафта Ислом гуфт, ки аспи безин азобаш медиҳад, бояд абзор ёфта, аспро зин занад, аммо мудир гуфт, ки ҳай кун, одат мекуни! Акнун ўро маломат мекард:

– Ҳой, афандӣ, охир аспро чиба зин накардӣ! – Худоёр азоби ўро пай бурда механдид. – Ба ин аҳвол гургро мегири?!

– Дар гала чулаш катӣ мегардад. Ба ҳавлӣ надаромадам. Ба шумо гуфтам, “ҳай кун” гуфтед.

– Ҳар як гапро дар вақташ гӯй! Намоз дар вақташ фарз аст. Аз роҳ баргаштан хосият надорад, мефаҳмӣ? Ман агар носкадуямро дар хона монда ба роҳ бароям ҳам, аз роҳ намегардам. Хосияташ нест, мегӯянд, – мегуфт Худоёр дар сари зини мурассаъ якрона нишаста.

Аз дили Ислом гузашт, ки ин марди беҳуш ним соат пеш аз ин барои тир аз роҳ баргаштанаширо наҳод ки фаромӯш карда бошад.

Онҳо ба соҳили кӯл нафуромада, ҳанӯз аз болои кӯҳ нулаи гургро шуниданд. Худоёр туфангаширо омода кард. Лаҳзае аз миён гузашту онҳо гургро диданд, ки дар сари часади чуфти худ дароз-дароз нула мекашид.

– Милтиқа руст кунед, – гуфт Ислом.

Худоёр туфангро оҳиста поён кард. Аммо гург онҳоро диду ба кӯҳи муқобил рост шуд. Бешитоб, оҳиста-оҳиста мерафту гоҳе ба қафо нигариста аз ояндагон, ки зоҳиран ба қасди ҳудаш омаданашонро пай бурда буд, ха-

бар мегирифт.

– Милтикро дид, аз афташ, – гуфт Ислон.

– Бӯйи милтикро мегирад, сабил, – гуфт Худоёр. – Ҳамин шаб қапқон мемондем, меафтод. Афсӯс, қапқон нагирифтем.

Бо вучуди он, ки гург дар масофаи тиррас набуд, ӯ нишон гирифту кулангро зер кард. Садои туфанг дар кӯҳ-ҳо акс дод. Гург ду-се ҳаллос заду ба таъқибгарони худ боз як бор нигарист ва баъд аз кӯҳ гузашта рафт.

– Ҳамин сол аз фермаи колхозии худамон қариб чилта бузу гӯсфандро хӯрд, – гуфт Худоёр бо алам. – Дар рӯзи равшан баъзан дар гирди қишлоқ чарх зада мегардад-е!

“Чилта нахӯрдагист, – аз дил гузаронд Ислон. – Ними онро ту худат, раис, калонони район хӯрдагистед? Раис ҳам ин одам барин баднафс не мегӯянд... Эҳ, асп ёфт шавад-дия, набошад...”

– Ман яктаашро куштам, акнун ба ин чанд сӯм мукофот медиҳанд-а, амак? – умедвориашро изҳор кард Ислон. Вай шунида буд, ки барои ҳар як гурги нобуд кардагиашон одамон подош мегиранд.

– Ту куштӣ-чӣ?! – тамасхур кард Худоёр. – Худат гуфтӣ-ку, айғир газид... Ту дасти холӣ гургро кушта метавонистӣ? Гунчишкро мекуштӣ!

– Хайр, ин чӣ мешавад?.. Ба айғир мукофот медиҳанд?

– Не-е, мукофотгирӣ кори осон не, як дунё қоғазу санад даркор, даводав карданат лозим.

– Охир, колхоз як гӯсфанд ё буз медод-ку? Исфандиёр гирифта буд...

– Раис ба вай ёрӣ гуфта доданд-дия...

Ислон донист, ки ин марди мумсик ҳаққи ҳалолашро ҳам ба ӯ доданӣ нест, вагарна дар ҳама ҷо ба нобудкунандагони гург якто мол подош медиҳанд ва мавзӯи гуфтугӯро дигар кардан хосту таъкид кард:

– Тезтар ҳай кун, аз пеши роҳаш мебароем. Гург сой

катӣ меравад, мо рост мегузарем. Агар вай зинда монад, дар сари алам хеле зиён мерасонад, исқот. Ман ҳайронам, вай се асп кучо мешавад. Агар гург мехӯрд, яктоашро мехӯрду дигар ба гала кордор намегашт.

Ҳоло Ислом ҳам ин маъниро дарк карда ботинан бесаранҷом буд.

Онҳо кӯхро миёнбур карда гузаштанду аз паи гург то охири он нова рафтанд, сипас ба дараи дигар гузаштанд. Гурги зирак дигар худро нишон надод. Онҳо боз як дараро гузаштанду Худоёр як рӯбохро зада гирифт ва андаке табъаш чоқ шуд.

Аз кӯхгардӣ ҳам аспҳо ва ҳам сарнишинон хаста гаштанду, Худоёр сари аспашро ба қафо гардонду гуфт:

– Ба қафо гаштем... Дар ин тарафҳо пайи асп нанамуд, ба ин сӯ наомадаст.

То марғзори Фазилмон онҳо хомӯш омаданд. Пеш аз он, ки аз Ислом чудо шавад, Худоёр таъинот кард:

– Ту аспҳоро сустуҷӯ кун, бача, пастию чарихоро як-як дида баро. Гург хӯрдагӣ бошад, нишони хӯрдагиашро ёб, дузд бурдагӣ бошад, дараки дузд ро ёб, – таъин кард вай ба Ислом. – Ту каллаварам, аққалан намедонӣ кадом аспҳо нестанд! – Вай торафт ба ғазаб омада, ба Ислом суханони бепарда гуфтан гирифт: – Агар бедарак нест шавад, ба колхоз, намедонам, очаатро баҳо карда медиҳӣ! Охир, ин моли колхоз аст, моли додот не!.. Моли давлату чамбият катӣ ҳазл карда намешавад...

– Ин гургро ту нагирифтаӣ, умедвор нашав, айғир кушт, – гуфт мудир ба сари гурги мурда расида. – Як дӯстам аз шаҳр пӯсти гург таъин карда буд, ман ба вай мебарам.

Худоёр гургро ба зин баста гирифт ба сӯи деҳа қафо гашта рафт. Ислом аз паи сустуҷӯи аспҳо афтод... Вай худро гунаҳгор мешумурд, вале таҳқири Худоёрро ноҳақ медонист. “Галаро пешандоз карда бурдаму як-як аз на-

зар нагузарондам, вагарна аниқ кардан кори мушқил набуд. Аспи кабуди пир буд, саманди ланг буд, кашқа ҳам буд... Аз аспҳои пиру касалнамо кадомаш набуд-а? Байтали пир гуфта буданд... Ҳеч дар хотир надорам. Охир, ман ҳолӣ ҳамаи аспҳоро намешиносам. Асосан, баъди додом рафта гала катӣ шинос гаштам. Пеш як бор-ним бор омада равам ҳам, фақат мешумурдам, агар ҳисобаш дуруст бошад – хотирчамъ ба роҳам гашта мерафтаму ба додом “гала тинҷ аст” мегуфтам. Додом набуданашон кора кард... Ташвиш аз пай ташвиш... Боз мардумон гӯшакӣ мекунанд, ки гӯё аз Маскав хат омадаст, ки дар ҷумҳурии мо бисту панҷ ҳазор душмани халқ будааст, онҳоро ёфта мегирифтаанд. “Душмани синфӣ” мегӯянд, боз инаш ҷӣ хел душман бошад, намедонам. Аз Насим пурсидам, вай ҳам аниқашро намедонад, гуфт, ки “ҳар касе ба ҳукумат маъқул набошад, ўро душмани синфӣ” мегӯянд-дия. Ман ҳам бисёр шунидаам, аммо маъниаш ҷӣ гӯён кофтуков накардаам... Худо накунад, агар ин се асп гум шавад, калонҳои колхоз маро ҳабс мекунанд, дили ягонтааш намесӯзад. Ба занҳо, ба маъюбу маслуҳҳо дилашон насӯхту ба ман месӯзад?! Ёри бечорагон дар ин замона фақат худо будааст. Додом бесабаб нагуфта буданд... Ҳангоми хайруш оҳиста гуфтанд, ки ман шому саҳар дуои чони шумоёнро мекунам, писарам... Додом ба ҳақи касе хиёнат накардаанд, дурӯғу фиреб надоранд, кинаву тамаъ ҳам намекунанд, сипас дар назди худои таъоло эътиборе доштагистанд... Дуои падар маро дастгир аст, иншооллох, аспҳо ёфт мешаванд, дилам гувоҳи мидиҳад, ки ёфт мешаванд. Дар ҳар ҳол, хотирам чамъ аст, падари дуоғӯе дорам... Хурд будам, хикоят карда буданд, марде дар бозори шаҳр харашро гум мекунаду ҳарчанд чаҳор сӯйро мековад, намеёбад. Баъд аз мардум мепурсад, ки дар шаҳратон марди аз ҳама порсо кист, ба вай хонаи шайхеро нишон мидиҳанд. Мард мераваду гиребони

шайхро мегирад: хари маро ту бурдаї, бидех. Шайх ҳарчанд мекунад, марди саҳрої тан намедихад – ту бурдаї, вассалом мегӯяду мешинад. Шайх аз хичолат ва шармандагї дар назди ҳамгузарҳо сидқан ба худо рӯ меовараду хоҳиш мекунад, ки аз дасти ин марди бебок халосаш кунад. Фурсате нагузашта аз кӯча фарёд мебароранд, ки хар ёфт шуд. Соҳиби хар ба ҷиҳати узр гуфтааст: Ман медонистам, ки шумо хари маро набурдед, аммо худам дар назари худо чандон ҳурмату эътиборе надорам, то аз ӯ илтимос кунам... Шояд, ки дуои додочон беасар набошад... Гум шудани аспҳоро дар деҳа шунида, баъзеҳо хурсанд мешаванд, ҳаминаш ба кас алам мекунад. Ба саҳтию мусибати мӯъминон хурсанд мешаванд-е! Ҳар яке худро мусулмон мегӯему аслан на мусулмонему на кофир, як дарди ҳаринаем. Агар ҳамаи ин одамон шартҳои мусулмониро ба ҷо биёранд, бихишт дар ҳамин дунё аст. Чандон шартҳои вазнин не, ҳар кас метавонад, ки бемалол риоя кунад дар ҳар ду дунё хушбахт бошад, ободу озод бошад. Афсӯс, ки мардумон аз ин ҷиҳат ҳам дар ҳоби ғафлатанд, ҳатто моҳияти аслии дину мазҳаби худро ба дурустї намедонанд, на худоро шинохтаанд, на пайғамбари исломро... Аслан, барои ҷӣ ислоҳи ҷамъиятро ҳар яке аз худ шурӯъ намекунем? Барои ҷӣ худам зарурати диниро сидқан иҷро карда, барои ҳамсолонам ибрат намешавам?.. Ҳамин ки ба сарамон саҳтї ва ё мусибате афтад, худоро ба ёд меоварем. Парвардигори мо гуфтааст: “Вал-оқибатуллоил-муттақийн”, яъне, оқибат аз парҳезгорон аст. Ман дар ҳар бобат парҳезгзорї кунам ҳам, ба Шодоб нанигариста ва дар ҳаққи вай фикр накарда наметавонам. Ҳамин ҳам гуноҳ бошад? Номатқулиҳои дигар ҷӣ? Ҳамааш гуноҳ, астағфириллоҳ... Хайр, дар “Чаҳор китоб” навиштаанд: “Мағфират дорам умед аз лутфи ту. Чун худ фармудаї: “Ло тақнату...”

БОБИ ҲАЖДАҲУМ ТАҲДИДУ ТААДДИИ РАИС

Якбора гум шудани се асп дар деҳа овоза гашту боз дар ҳама ҷо номи Ислом дар забонҳо буд. Ҳамдеҳагон асли воқеаро донанд-надонанд, аз рӯи муносибати худ ба гунаҳгор ё маънидоди ҳамсояву шиносҳо хулоса мебаровардану ба воқеаи рӯйдода ҳукм мекарданд. Ҳоло ўро бача ё навраси лоубол гуфтан натавон, аз ин сабаб ба худ мувофиқ дар деҳа дўсту душман пайдо карда буд.

Шаби нахуст аз забони Ислом ин ҳодисаро шунида, хуш аз сари Шафоатбибӣ парид. Модарандар ва ду писар дар сари андешаи халосӣ аз ин мочаро то ба як поси шаб нахобида гуфтугӯ доштанд. Бедарак рафтани падар имрӯзҳо хотири онҳоро мушавваш ва парешон карданаш кам набуд, ки боз ташвиши гум шудани се асп ба болои сӯхта намақоб гашт. Он рӯзҳо аҳли хонавода гӯё сари калобаашро, билкул, гум карда буд. Ҳама медонистанд, ки ҳукумат агар барои даҳ хӯшаи ҷав ба узви колхоз се сол азоби ҳабсхонаро лоиқ дидааст, барои се сар асп ба ҷӣ уқубате гирифтор хоҳад кард.

– Мардум ҷӣ мегӯянд-а? – ғусса меҳӯрд модар. – Дина аз ғавғои анбор базӯр халос гашту боз имрӯз мочарои дигар! Баъзе ноумед ҳар хел гап мезананд, ба дил нагир, бачаам, тез нашав, гӯшатро ба карӣ зан. Худо гӯй, худо худаш шарманда насозад. Ҳоли додот ҷӣ шуда бошад, беҳабарем. Касал бошанд, дар қадом беморхона ба як пиёла оби ҷӯш зор гаштаанд гӯён, баъзан диламро гургон мехарошанд...

Ашк аз чашмони Шафоатбибӣ марҷон барин ба рӯяш шориду ӯ ҳаросон бо нӯги рӯмолаш онро пок кард.

– Аҳо, аҳо, дар бурҷи Кафтархона як ҳавлии хароба будаст, деворҳои сангинаш вайрон нашуда мондагӣ. Асп-

хоро ба ҳамон ҳавлӣ даровардаму ба дарвозааш санг чида девор кардам. То пагоҳ бепарво хоб мекунем, – ба-родашро осудахотир кардан мехост Инъом.

– Пагоҳ – чоршанбе, – сухани Инъомро бурида ба гап даромад модар, – ягон пиёла ҷуворино ба нӯги рӯмолам баста ба хонаи фолбин меравам... Ку, як фол кушоям... Ҳам ба додот, ҳам ба ин аспҳои исқоти колхоз...

– Э, монед, беҳуда чӣ даркор?! Ана, писари Гулсум-холаро “чироғаш мурдагӣ, азо кушоед” гуфта буд, сипсихат ба пой худаш даромада омад, – гуфт Ислон мушав-вашхотир сар аз андеша набардошта.

– Колхоз худаш барои аспҳои фол кушояд-дия! – гуфт Инъом.

Ба сухани ӯ ҳама табассум карданд.

– Баъзан фол чап меояд-дия. Ба фол бовар нақунӣ ҳам, бефол нагард гуфтаанд, писарам. Ин гапҳо беҳикмат не, – гуфт Шафоатбибӣ дар ҷавоби Ислон.

– Ман сахар катӣ рафта боз як бор атрофи Фазилмонро дида мебароям, – гуфт Ислон дар охир. – Сонӣ ҳайронам, чӣ кор мекунем-а? Ин аспҳои ягон кас бурдагист!

Модар он шаб хоби ором нарафт. Боло сафед надода, аз бистар бархост, шустушӯ карду пеш аз молҳои ҷӯшидан алаф кӯфта, ба он андаке орди ҷуворӣ омехт ва ду нони деғӣ пухт.

Ислон барвақт аз хоб хесту ба раҳ даромад. Модар яке аз нонҳои ба дасти вай дод. Ӯ нонро чоркат карда ба чайб заду аспашро ятак гирифта аз дарвоза баромад. Баъд ба асп савор шуду як пора нонро шикаста ба дахон андохт ва ба модар сар ҷунбонда, “хайр” гуфту таъин кард, ки Инъом имрӯз ҳам галаро дар ҳамон ҷо пояд.

– Худо кушоиш диҳад, арвоҳҳо мададгор шаванд... – модар аз қафои писар дуо хонда ба рӯяш фотиҳа кашид.

Ислон сараввал аспашро ба сӯи Кафтархона ронду галаро боз саршумор кард ва сар сарӣ аз назар гузаронду

мушаххас намуд, ки кадом аспҳо нестанд. Хирманкӯби пир ва боз ду аспи муқаррарӣ.

Сипас аз Кафтархона мустақиман ба самти кӯҳсор раҳ гирифт.

Аз Деҳи Баланд гузашта мерафт, дар сари чашма Шодоб ва Зирагулро диду бо баҳонаи аспашро об додан аз роҳ истод. Бо духтарон салом кард, ҳолҷӯӣ намуду аспро об дод, баҳудаю беҳуда аз зин фуромада тасмаи онро кашид, вале чуръат накард ба духтар дар ҳузури Зирагул сухане гӯяд. Шодобу Зирагул байни ҳам чихое гуфта, голибан ба аҳволи вай қиқироззанон хандиданд. Шодоб аз сари нозу ишва ба тарафи Ислом нигоҳҳои дилошӯб андохт, вале чавон тамкин нигоҳ дошту дар назди Зирагул сир бой надод. Ҳошо ки дар шоҳидии дугонааш Ислом ба ӯ хушомад кунад ё ба хушомаду тамаллуқ монанд сухане ё ҳаракате аз ӯ сар занад.

– Ин саҳар аввалин одаме, ки дучор омад – шумо ҳар ду, – гуфт Ислом ба шӯҳӣ ба ҳар ду хитобан, – агар ҳамин рӯз корам барор накунад, шумо – гунаҳгор! Ин қадар баробари азон аз хона набароед, намешавад, якта-нимта одами банамоз аз паи қору бораш равад...

– Мо ҳар ду ҳам аз зоти фаришта, – ба шӯҳӣ зуд ҷавоб дод Зирагул, – гап ба ниятат, Исломбой! Ҳа, дар бари домани мо намоз хонӣ, мешавад! Агар ҳамин рӯз қорат барор накунад, худат ношуста будай.

– Дар назари тарсу оху паланг менамудааст, – боз ҳам ба ишва хандид Шодоб. – Бечора Ислом дилашро гардондаст, акнун аз сояи худаш ҳам метарсад.

– Рост, галаро мон, Исломбой, ба раис гӯӣ ягон қори беташвиш диҳандат! Ҷӯйбор тоза кун, хишова, ягона... – гуфт Зирагул сухани Шодобро таквият дода.

– Ҳама қорҳои занонро ба вай медиҳӣ? – хандид Шодоб.

– Дина як гург байталро савор медавӣ, санг катӣ

зада куштам! Ба ин чӣ мегӯед?! Дар кӯҳсори бекас гург катӣ рӯ ба рӯ нашудаед! – гуфт Ислон бо фахр баъд аз ин худситоиаши каме хичолат кашиду узромез афзуд: – Аз ташвишу аз кори сахт агар тарсам, ба галабонӣ розӣ намешудам! Додом тез супор гуфта рафтанд.

– Аз ростӣ, гургро санг катӣ зада куштӣ? – пурсид Шодоб.

– Гурги мурда ё зиндаашро? – киноя кард Зирагул.

– Аз ростӣ ё ҳазл? – рост ба чаши Ислон чашмони масташро дӯхта, дили чавонро беқарор кард Шодоб.

Баъд Ислон воқеаро батафсил бори дигар гуфт, ҳамроҳи Худоёр ба чувтҷӯи гурги дигар рафтанишонро далел оварда, онҳоро бовар кунонд, вале аз гум шудани аспҳо ба духтарон дахон накушод.

– Агар қорам барор кунад, бегоҳӣ омада, дар ҳамин сари чашма як косагӣ қимиз меҳӯронам, – гуфт Ислон бо умеди дидори маҳбубаш.

– Э, қимиз дар қучо? Галаи қолқози моро намечӯшанд, шабу рӯз дар кӯҳсор аст-қу, гуфт Зирагул.

– Дина галаро аз гургҳо халос қарда овардам, ҳозир дар Қафтархона. Агар имрӯз қорам барор кунад, бегоҳӣ Инъомро мефиристонам, ҳар ду бед, қор байтал зоидагӣ, ширашро қӯшед, қимиз меқунем... – зуд нақшаи қимизхӯриро пешниҳод қард Ислон. – Баъди ду рӯз қимиз тайёр мешавад.

– Ман дар умрам аспро нақӯшидаам, мабодо як лагати занад, маъюбу маслуҳ қардам!.. Беҳтараш аспатро худат қӯшида қур, – гуфт Шодоб.

– Аспро қӣ хел мечӯшанд? – меқурсид Зирагул.

– Танҳо аз гулӯям нақузарад, қӣ қунам? – меқуфт Ислон дар қавоби Шодоб.

– Дигарон қатӣ хӯрдан қир, меқузарад, – гуфт Шодоб.

– Хӯрданӣ шудам, нақузашт...

– Меқузарад... Об қарин меқузарад!

Зирагул пай набурд, ки Ислому Шодоб дар зимни ин гуфтугузори оддӣ ба якдигар изҳори матлаб меку-
нанд, гилагузори доранд.

Сипас Ислом ба духтарон “паноҳи худо” гуфту ас-
пашро ба роҳ монд.

Ў аҳсос намуд, ки Шодоб аз ӯ дур мешавад. Эҳтимо-
лан, қаробаташро бо Ситора бӯй кардагӣ барин. Хайр,
ин баҳона аст, сабаби асосӣ – талабгории Ҳайдар. Ба тӯ-
би раис арӯс гаштан меҳаҳад... Ҳеч фурсат намеёбам, ки
як бор бо вай гуфтугӯ кунам... Мочарои анбор катӣ қар-
иб ду моҳ овора будам, баъд ана, хабари бетобии до-
дом, ба болои он, ана, ин аспӣ сабил. Хайр, Шодоб ху-
датро ба бозор андоз, ку, бинам, оқибаташ чӣ мешавад.
Муҳаббати моро пушти по занӣ, барака намеёбӣ... Худо
дар тори сарам, агар хушрӯтарин духтари дунё ба ман ра-
сиданӣ бошад ҳам, ман ӯро ба ту иваз намекардам. Аф-
сӯс... суханони Малоҳат дуруст барин... Очаам ҳам гуф-
танд-а, насабаш паст. Аз афти кор, бедарак намегӯянд.
Ана, аллақай бесуботиаш маълум мешавад. Лекин чӣ кор
кунам, ки аз вай дил канда наметавонам. Голибан, ин
духтар маро афсун кардагӣ барин... Набошад, медонам,
додою очаам чандон розӣ нестанд, Насим ҳам розӣ не...
Ягон сирро медонанд, ки розӣ нестанд. Хайр, ҳамаи ин
нозу нузи вай аз гармии бозораш... Ба кӣ насиб карда бо-
шад, ҳамон мегирад, дигар гапҳо бекора. Баъзан тохтагӣ
мемонад...

Абрҳои сиёҳи вазнин ба сари деҳа овезон гашта, гӯё
бори гарони худро ба сахтӣ бардошта буданд. Дар боғу
марғзорон, дар дашту кӯҳсорон сабза саросар неш мезад,
замин акнун сабзтоб гашта буд... Дар чариҳо, чуқурии
новаю камари кӯҳҳо ханӯз барф меҳобид, аммо нафаси
бахор замину замонро ҳаракат мебахшид.

Ислом дар чунин айёми тарабафзо деҳаро, падару
модару додар, ҳамдеҳагон ва Шодобро тарк намуда, дар

зиндон нишастанро ҳеч намехост. Хусусан, барои се асп қариб даҳ сол ҳабс қарданашонро аз кадоме шунида, таҳи дилаш сип-сиёҳ гашта буд. “Наход, ки бегуноҳ ҳаёти маро сӯзанд?” – мегуфту ҳеч бовараш намеомад, ки зиндонӣ мекунанд, сипас боз иқрор мекард: – Охир, ҳама ме-донанд, ки ман он аспҳоро нафурӯхтаам... Ҳамин қадар одамоне, ки ҳабс гаштанд, ҳамаашон гунаҳгор буданд? – Ӯ боз мепурсид аз худ ва филфавр ҷавоб мегуфт: – Навад фоизашон бегуноҳ рафта буданд. Ба ман ҳам раҳм намекунанд. Мегӯянд, ки ҳукумати мо корҳои зӯрталабро, асосан, қуввати маҳбусону аскарон катӣ буд мекардаст, ҳама корҳои саҳтро, хатарноку зарарнокро ҳамон бечораҳо иҷро мекардаанд... Хайр, худо худоаш арҳамарроҳи-мин аст мегӯянд.

Аз тарафи дигар дар як гӯшаи қалбаш Ислом умедворӣ дошт, ки се асп дар кучое мечаранд. “Аҷабо, аспи пири Хирманкӯб нест. Ҳамон аспи қашқае, ки барои хирманкӯбӣ мудом ба хӯп мебастанд ва дар сари ҳар хирман ҷонварро ҳатман мидиданд, мардум онро ба шӯҳӣ “мудирӣ хирман” ҳам мегуфтанд. Бечора аспи пир ҳоло нест. Дузд онро ба сараш мезанад! Вақтҳои охир тоби қораш набуд. Чанд бор гуфтам, ки се-чор аспи беҳолу бемадор ҳаст, ба даст гиранд, гӯш надоданд. Шояд Хирманкӯби бечораро гург хӯрда бошад-а?! Лекин ду аспи дигар солиму ҷавон буданд... Не, онҳоро гург хӯрда наметавонад.”

Ислом ба шаст аспашро тозиёна зада ба тарафи Фазилмон мерафту худ ба худ гуфтугузор дошт. Кӯҳсори хилват ба ҳаёлотӣ вай ҳалал намерасонд. “Балки дар ягон ҷарӣ решаҳои қарда гаштагист? Ноумед намегашт вай. – Моли қолхоз аст, бояд зинда бошад, зиндаашро ёбам, мурда бошад мурдаашро. Кӣ ҳад дорад дар ин замон моли қолхозро барад? Ҳеч кас аз ҷон сер нашудааст! Аслан, ҳеч як ҷонварро худо моли қолхоз насозад. На парвариш мебинад, на мемонанд, ки мураду аз азоби ду-

нё халос шавад. Чӯпонҳо беалаф бошанд ҳам, чарогоҳи со-зу бегавго мечӯянд. Эҳ, агар ман мудирӣ ферма бошам, ба ҳар як чӯпон таъинот меодам – ту имрӯз дар фалон чо молро мечаронӣ, фардо дар фалон чо. Ҳамон вақт ҳам агар дилаш насӯзад, намешавад – ҳазор ҳилаю найранг меёбад. Мардум беасос нагуфтанд, ки моли бесоҳиб ҳа-ром мемурад. Моли колхоз – моли бесоҳиб аст.”

Ислом бо чунин андешаҳо ба марғзори Фазилмон расида, ҷариву селраҳаҳои атрофро тафтиш карда менигарист.

Ислом гашти пешин саросема ба идораи колхоз даромад. Аз Бобои Ҳалим якбора раису мудирӣ фермаро пурсида мӯйсафедро ҳайрон кард.

– Нестанд. Омада мемондагистанд. Ба ҳайр, тинҷӣ охир? – ҳолҷӯй кард пирамард. – Ин қадар ту ҳамин калонҳо катӣ саруқордор шудай, бачем? Аз ҳамин чо дуртар гардӣ, намешавад?

– Э, напурсед, бобо. Аспи хирманкӯб ба ҷарӣ афтода мурдаст.

– Э, аз бало ҳазар, – гиребонашро дошт мӯйсафед ва оҳиста дасти фотиҳа ба ришаш бурд. – Вай... Худаш кӣ буд, ҳамон Хирманкӯб? Ҳасани бечораро мегӯй?

– Э, номи асп ҳамин хел, бобо. Ҳӯ, аспӣ қашқай Хирманкӯб буд-ку!

– Э, ҳамин хел гӯй, намешавд. Хирманкӯб гуфтӣ... Одам барин гап зан! – Қаҳраш омаду ба Ислом зарда кард мӯйсафед.

– Бобо, маро мебахшед. Лақаби асп ҳамин хел бошад, гуноҳи ман чӣ? Дар таҳи идора мешинед-да! Ғайр аз мудирӣ анбор, раис, мудирӣ ферма дигарашро намешиносед.

– Ҳа-а... Асп мурдаст, гӯй? Ҳайр, ҳалол кардӣ охир?

– Не, кайҳо ҳаром мурда мондаст.

– Э, тавба, аз бало ҳазар! Рав чакқон ба ҳалқаш корд молида биё! Рав! Ба сарат балоро мехезонӣ! Сонӣ ягон гӯру бало мекунад. Тезтар рав, бачем.

– Э, не, вай кайҳо ҳаром мурдагӣ, – хайрон шуд Ислом.

– Э, бачаи содда! Ҳамин қадар чӯпону подабон меояд, ягонтааш моли колхоз ҳаром мурд гӯён ба идора наомадаст. Ту ба гапи ман гӯш кун, ба чони чавонат чабр нақун, бачаам.

– Э, ин хел нагӯед, бобо, бекора гӯру имонатонро насӯед, – гуфт Ислом нобоварона ба чашми мӯйсафед нигариста. – Ҳаромро ҳалол гуфта, вичдонамро намесӯзам.

– Э, писарам, холо хомӣ, мепазӣ. Ҳамаамон ҳам хом будем, пухта шудем, дидем, омӯхта шудем. Ба ман нигар, алҳамдиллӣлоҳ, ҳама мусулмонем, ҳаромро ҳалол гуфта имонамонро намесӯзем. Ту ҳалол кардам гуфтан катӣ, ягон кас ҳалол гӯён гӯшти онро намехӯрад. Аз дусар қоғаз мекунанду чуқур кофта гӯр мекунанд, лекин сари ту аз бало халос мешавад, – фаҳмонд Бобои Ҳалим.

Сонӣ онҳо хеле вақт хомӯш монданд.

– Гумонатон чӣ мешавад, а, бобо?

– Худо медонад, бачем. Аз дасти ин калонон ҳар бадқирдорӣ меояд. Қонун ҳам худашон, ҳукумат ҳам худашон. Фақат “ман – худоям” гуфтанба ҳоли-ҳозир забонашон намегардад халос.

– Аспи пири касалнамое буд, – ҳасрати мӯйсафедро бурид Ислом ба умеде, ки дастовезе пайдо кунад.

– Надонам. Худо ба дили калонҳо раҳм андозад, – гуфт Бобои Ҳалим андешаманд. – Ҳама кор ба дасти ҳаминҳо. Ҳаст мекардагӣ ҳам, нест мекардагӣ ҳам ҳозир ҳаминҳо. – Баъд овозашро паст карда пичиррос зада гуфт: Аз инҳо тарс, писарам, аз инҳо натарсида намешавад. Кадоме аз валиҳо гуфта: “Ё раб, раво мадор, ки гадо

мӯътабар шавад, гар мӯътабар шавад, зи худо беҳабар шавад!” Парча-ку тезӣ кунад ҳам, каму беш инсоф дорад, аммо аз Худоёр худо ниғаҳ дорад! Нодида дид, ба изораш рид. Даҳ ангушташро баробар ба даҳонаш андохтагӣ... Кӣ медонад, пеш мо барин камбағалу ятиму чоряк-кор буд, одам барин мехест, мешишт. Мансабу давлатро ҳар кас бардошта наметавонистааст. Ё ман мегӯм, ҳамон бойхотун инро бераҳа кард, чӣ бало! Намедонам, барои бадкирдорӣ ягон рӯз ҳукумат ба фуқарояш чазо медодагист, охир? Хайр, агар аз ҳукумат чазо набинад, аз худо меёбад... Писар, чӯби худо садо надорад, баъди задан даво надорад. Ҳар як дамида, беҳуд шудагихоро дидем!.. Эҳ, писарам, ба ту осон не, медонам. Лекин доништа мон – умри дурӯғу фиреб кӯтоҳ аст. Халқ ба фиреб меафтад, лекин охираш вой...

Фалсафаи Бобои Ҳалим ба Исломи ин лаҳза ҳеҷ мувофиқат надошт ва қобили қабули ӯ набуд, бинобар он, зуд дилгир гашту аз назди пирамард бархест ва аз дарвоза берун баромад.

Соате аз миён гузашту тақар-тақар самандашро йӯрға андохта Худоёр омад. Вай аз дур Исломо диду ҳодисаро фаҳмидагӣ барин пурсид:

– Ҳа, чӣ гап?

– Э, напурсед... аспи Хурманкӯб буд-ку, ҳу аспи пир, ба чарӣ афтода мурдаст, – лаҷоми аспи мудирӣ фермаро гирифта то аз зин фуромадани ӯ ҳодисаро гуфт Исломи.

– Не-е?.. Ваҳ, хонет сӯхт, бача!.. Модговатонро аз меҳ кушода мебиёри! Агар як модгов катӣ халос шавӣ, шукр кун. Вай дуяш чӣ? Вай дуяш ҳам бедарак аст?

– Бедарак... Охир гуноҳи ман чӣ? Асп пир буд, касал барин ӯху-ӯху карда базӯр мегашт-ку, медонед! – гуфта беихтиёр қариб фарёд зад Исломи.

– Дод нагӯй!.. Ин ғазалҳоро рафта ба очаҷонат меҳонӣ, вай гӯш мекунад, – гуфт Худоёр бепарво носашро

ба таҳи забон партофта, кафи дасташро ба пуф тоза карда. – Бирав аспро банду камарашро суст кун.

– Э, шумо аҷоиб будед-ку! Инсоф кунед, ин пода не, ман саҳар ба чаро бароварда бегоҳ биёрам, шабу рӯз дар ёбон аст, охир.

– Гуфтам-ку, ин гапҳоро рафта ба очачонат гӯй. Моли колхоз ин моли давлату чамъият аст. Одами ин мол катӣ ҳазл мекардагӣ ҳоло дар шиками очааш хоб аст. Гидӣ-гидӣ накарда, модговро ятак карда биё, набошад, аз қафои Ҳосил ту ҳам меравӣ! – гуфт мудир пинакашро вайрон накарда.

– Э, тавба, охир... – Исломо гиря гулӯгир карду дигар сухан гуфта натавонист. Дилаш мехост, ки аз гиребони ин марди беинсоф гираду фарёдкашон донистагиашро дар ҳаққи вай гӯяд, боз гӯяд, то ҳама халқ шунавад.

Худоёр баъди аспашро бастанӣ Исломо ба идора даромад ва бо котиби раис Сайлӣ дар гуфтугӯ шуд. Исломо чӣ кор карданаширо наметавонист.

“Модговро ба колхоз тавон додан – хонаводаро беризку рӯзӣ мондан аст,” – мегуфт вай худ ба худ мулоҳиза ронда. Вай боз худро тасаллӣ меод, ки ҳоло қариб чоряки халқ модговдоранд, аксарият бемодгов ҳам рӯзашон мегузарад-ку. Шукр, бузу гӯсфандон ҳаст, гуночинамон баъди ду сол модгов мешавад. Аммо инро ба очаам чӣ хел мегӯям?! Додом оянд, чӣ мегӯянд?! Додом гаштаю баргашта таъинот дода рафта буданд... Не-е, модговро дода наметавонам. Охир, ин одам инсоф дорад ё не? Ман чандин бор гуфтам, гуноҳи ман чӣ? А?..

Исломо акнун бача набуд, гӯлу соддафаҳм ҳам набуд, аз фочиаи чӯпонбачаҳо ва аз ғавғои дирӯзаӣ анбор ва қисмати Ҳосил хуб медонист, ки ингуна саволу хитоби ўро ҳеҷ кас гӯш намекунад. Пас чӣ кор кунад? “Эҳ, агар додом мебуданд... Ҳозир кӣ ба ман маслиҳат медиҳад, ки раҳ нишон медиҳад?.. Ба хонаи муаллим Юсуфӣ равам,

аз ӯ маслиҳат пурсам?” Ислом солдидаашро ба хотир оварду хайрон шуд, ки чаро чандин вақт боз ӯро надидааст? “Ё бемор бошад?” Сипас ба ёд овард, чӣ гуна муаллим ба ҳама дармондагон мададу маслиҳат меод. Бечораро вақти дармондагӣ ба ёд меоварему дигар вақт фаромӯш мекунем. Одамон мегӯянд, ки аз ин чанд солҳо пеш, дар овони кулаккунӣ як нафар деҳқони миёнаҳол ба назди муаллим меояду мегӯяд, ки ӯро ноҳақ ба рӯйхати кулакҳо навиштаанд, ариза навишта диҳад, ба идораҳои боло додхоҳӣ меравад. Муаллим ариза навишта медиханд. Он мард бо он ариза болою поён давида гиребони худашро халос мекунад, вале дар деҳа раҳбарӣ дар дасти одамони бадкирдор будаст, онҳо ба муаллими ариза навиштагӣ кина гирифта, ӯро бадном мекунанд, ки “ин муаллими советӣ не, муаллими кулакҳо, думи душмани синфӣ аст...” Баъд ӯро “думи кулак” гӯён қариб бадарға карда буданд. Муаллим Юсуфӣ ба шогирдон ин қабил саргузаштҳои худро ҳар бор ҳикоя мекарду барои манфиати мардумро ҳимоя карданаш ба вай лақаби “Иғво” доданашро гуфта, дар охир як шеърӣ мувофиқи аҳволаш гуфтагашро такрор мекард:

Муаллим Юсуфӣ ҳалоли ту бод,
Зи модар ба мисли ту дигар назод.
Яке мансабу моли дунё гирифт,
Юсуфӣ ҳамин номи “Иғво” гирифт.

“Аввал рафта бо очаам гапзанон кунам-ку, чӣ мегӯянд. Агар ба пеши муаллим рав гӯянд, меравам” – ниҳоят ба чунин қарор омад Ислом.

Ин лаҳза ба ҳавлӣ раис даромаду Бобои Ҳалим тохта аз хоначааш баромад ва лаҷоми аспӣ ӯро гирифт, то аз зин фуромадани Парча аспро чунбидан намонд. Ин манзараро дида, аз дили Ислом гузашт, ки ба бойҳои пешин хизматгори ин қадар тамаллуқ намекарданд, мегӯянд, ягон хизматгор аз бой ин тавр наметарсидаст. Ба хизмати

хавлӣ, асосан, бойҳо хешовандони дуру наздики худро мегирифтан, бегонаҳо ҳамчун чоряккор заминро шартнома катӣ гирифта кишт мекардаанд...

– Ҳа, чӣ гап? – пурсид Парча Исломо дар таҳдари идора дида. – Боз дар ин чо номаъкул мекуни? – дӯғ зад раис.

Аз дили Исломо гузашт, ки таъби раис хира барин.

– Ҳу, Хирманкӯб буд-ку, ҳу, аспии пир... ба чарӣ афтада мурдаст, – хабар дод Исломо сархам, ба шунидани дашному маломат омода. Вай хуб медонист, ки ҳангоми хирагии таъби раис аксарияти марду зан аз рӯбарӯшавӣ мегурезанд. Мегӯянд, ки баъзан раис ҷавонону мардонии ин қадар таҳқиру тааддӣ мекунад, баъзан тозиёнааш катӣ чунон ба сару рӯяшон мезадааст, ки ҳафта-ҳафта сару рӯяшон варам мегаштаанд. Рӯихотири падараш бо ӯ нармтар муомила кардани раисро Исломо хуб медонист.

– Падарлаънат, худат афтада мурӣ намешавад?! – бо ҷаҳл тозиёна дар даст ба сарии вай омад раис ва Исломо беихтиёр худро ду-се қадам қафо гирифт. “Агар бо тозиёна занад, аз банди дасташ мегираму...” – аз дил гузаронд Исломо.

– Аз қафои духтаракон гӯҳи онҳоро хӯрда мегардӣ?! Аз гала беҳабар котабозӣ карда гард, безоти пес...

Раис баъди он, ки хеле хурӯшида даҳони очаю додош намонд, гӯри бобою момош намонда олонд, ду-се бор бо дастаи тозиёна ба сарии вай нихта ҳам кард, ба идорааш даромад.

Аз миён чоряк соат барин вақт гузашту котиба баромада, ӯро ба дарун хонд.

Дар идора раису Худоёр сукут рафта буданд. Исломо дар таҳи дар рост истод. Аз дилаш гузашт: “Ҳамин замон аз пай милиса ба район одам мефиристанду маро мебаранд...”

– Пир бошад ҳам, ҷавон бошад ҳам, асп асп аст, – су

хан сар кард Худоёр. – Ман чои онро чӣ хел пур кунам?
Моли колхоз аст...

– Охир, гургҳо уна танг кардагӣ, сонӣ асп маҷбур хез зада аз чарӣ гузаштанӣ шудасту ба поин афтадаст, – шарҳ дод Ислон ба умед гоҳ ба чашми раис, гоҳ ба чашми Худоёр нигариста.

– Гург танг кардагӣ ё худаш партофтагӣ, давлат ба ин кор надорад. Ту дар кучо будӣ? Мо аз ту талаб мекунем. Галаро ба ту супоридем, аз ту мегирем, – гуфт Парча. Сонӣ пурсид: – Вай дуяшро ёфтӣ?

– Не.

– Модаговашро гӯсолаш катӣ биёрад, – гуфт Худоёр чашмашро аз рӯи миз набарошта. – Агар вай дуяш ёфт нашавад, намедонам, ин бача очаю додошро баҳо карда медиҳад?

Як лаҳза ба миён сукунат афтад.

– Хайр, бед як кор кунем, – ба Худоёр рӯ овард Парча. – На сих сӯзад, на каоб. Инҳо ҳам як хона қон, ба ҳамин модагов нигариста шиштаанд. Додаш бетоб шуда аз канал рафтагеш катӣ бедарак. Ҳозир ҳамон як ғуночинашонро оварда диҳад. Тирамоҳ гӯсолаи говашонро медиҳад. Гов ба худашон мемонад. Хонавода бе ширу чурғот намонад-а? Чӣ гуфтед? – Раис маслиҳатомез ба рӯи мудирри ферма нигарист.

Худоёр охиста китф дарҳам кашид.

– Ана, боз ғами хонаводаи шуморо хӯрда, худамонро ба бало мезанем. Ба инаш чӣ мегӯӣ? Розӣ? – ба Ислон рӯ овард раис.

– Охир... Охир... раис, гуноҳи ман чӣ? Ман сахари ид бошад ҳам, баромада ба сари гала рафтам. Ид шуд, сумалак чашидагем не. Додом омада ҷанг мекунанд, гуфта буданд, ки гала кори ту не, ўҳда карда наметавонӣ, гӯӣ зудтар ду-се аспӣ бемор ҳаст, аз гала гиранд. Ман ҳар рӯз мегуфтам, ки гиред...

– Акнун гапро пур накун, бача, аз ҳаддат нагузар!
Агар додот мебуд, мо дигар хел муомила мекардем. Ҳа,
ин моли колхоз, мо ба рӯи ҷинойти ту хок пошида, ин
корро карда истодаем. Аҷаб не, аз ин кор худамон ҳам ба
бало монем, ҳамту не, Худоёр-ака?

– Албатта, як рӯз азобаш ба сари мо меафтад, –
гурунгос зад Худоёр. – Асп асп аст! Се модгов ҳам ба ҷои
асп намегузарад. Пир аст ё ҷавон ба муфаттиш кӣ исбот
мекунад?!

– Рав, дурустакак фикр кун, очет катӣ маслиҳат
кун... Ҳеч кас “асп афтада мурд” гӯён адонома сохта на-
метавонад. Ҳеч некиро намедонанд ин мардум, – гуфт
наҳоятан раис ба таассуф сар чунбонда.

Ислом оҳиста аз идора баромад. Вай роҳравон он
қадар бо шиддат фикр кард, ки оқибат нафастанг гашт ва
беихтиёр худ ба худ саҳт даст афшонданаширо нафаҳмида
монд. Баъд якбора ба худ омаду ба атрофаш нигарист –
вай худро дар қарибии замини рӯидаричаашон дид. Аз
идораи колхоз то ин ҷо ҷӣ хел омаданаширо намедонист.

Ислом дар болои харсанге нишасту як нафаси чуқур
гирифт. Афсонаи кайҳо аз модар шунидааш ба ёд расид:
Одамизот аз худо талаби умр кардаст, худо якчанд соли
умри аз сағу хару маймун мондари ба вай бахшидаст. Би-
нобар он, одам дар кӯдакӣ умри аз сағу гирифтагиашро,
баъд дар овони бачагию наврасӣ – умри аслии ҳудаширо
дар айни камолот – умри харро ва дар пирӣ – умри аз
маймун гирифтагиашро мегузaronдаст. Дар ҳақиқат –
бачагӣ расо даври беғамӣ будааст. Ана, акнун рӯз то бегоҳ
кор мекунӣ... Боз ба сарат таҳдид... Кӣ фикр карда бошад
ҳам, зӯр фикр кардаст. Аз додом ҳеч хату хабар нест. Аз
канал омадагиҳо мегӯянд, ки бетоб шуда ба тарафи хе-
шовандонат рафта буд. Ин қадар вақт дар хонаи хешон
намеистанд. Ё касали вазнин шуда хобида монданд ва ё

ба ягон мочарои дигар банд шудаанд. Ачаб не, сихат ёфта боз ба канал рафта бошанд, кӣ медонад. Чӣ кор кунам? Ҳама умедамон ба ҳамин тойину гӯсола... Тойинро хонадони холаам ба умед бонӣ мекунад. Тирамоҳ гӯсоларо фурӯхта ғалла мехарем, либос мекунем гӯён хотирчамъ будем. Тойин дар дасти холаам баъди як сол модгов мегашт. Одам аз дасти онҳо гурехта ба ягон чо рафта натавонад. Ба шаҳр равам гӯед, хуччат даркор, ба одами деҳотӣ хуччат намедиҳанд. Додом мегӯянд, ки Мирзочӯл бехтар, калонҳо он чо ин қадар одамро хор намекунад. Аммо додом аз халқи Гучумак, аз хешовандон чудо гаштан намехоҳанд. Очаам ҳам намехоҳанд. Ба қавли додом, хешу табор, қавму қабила гӯён, як умр дар хорию зиллат зиндагӣ мекунем. Э, тавба!.. Баъзан ҳайрон мешавам... Агар ба ҳамааш туф гӯеду саратонро гирифта равед, чӣ мешавад?.. Дар ҳама дунё аҳвол ба мисли Гучумаки мо набудагист. Барои чӣ мардумони дигар дур аз диёру халқи худ зиндагӣ карда метавонанд мардуми мо наметавонад? Дар Мирзочӯл русҳо, тоторҳо, арманиҳои ихтиёран ба он макон омада кам набуданд. Сабаби ин ҳол чӣ бошад? Бадбахтии мардуми мо ҳам аз ҳамин хислаташ ё одаташ бошад, ҳеч ачаб не. Агар бо мардумони дигар, бо миллатҳои дуру наздик тамос гирад, ин қадар чоҳилу бейнсоф намешавад. Мегӯянд, ки аз чанг баргаштагиҳо ба як бор забон як карда Парчаро аз мансабаш фурувардан хостанд, аммо зӯрашон нарасидааст. Гуфтанд, ки агар халқ яктану якзабон гашта, чанговаронро дастгирӣ мекард, калонони ноҳияву вилоят ҳам, марказ ҳам илоҷ надоштанд, баночор аз мансаб мегирифтанд ин занро. Аммо оммаи буздилу тарсу гӯсфанд барин хомӯш ба тарафдории Парча даст бардоштаст...

БОБИ НУЗДАҲУМ

ФОҶИАИ ҶАВЛОНИ УРУС ВА МАСЛИҲАТИ Ӯ

Ислом аз вачҳи аспӣ мурда ҳайронӣ парешон буд.

Вай аз пайраҳае, ки боғу заминҳои рӯидаричаро бурида мегузашт, беихтиёр қадам мезаду худ ба худ, беовоз гуфтугӯ мекард. Ғуночинеро, ки хонаводаи холааш ба умед парвариш мекунанд, оварда ба колхоз диҳад? Ғиғони модар мебарояд. Ба назди муаллим Юсуфӣ рафта маслиҳат пурсам-ку, чӣ мегӯяд. Аввал ба очаам машварат кунам, агар ба назди муаллим рав гӯянд, меравам. Афсӯс... Додом ғами маро хӯрда, “Ту хурд, ба каналковӣ кор намеой” гӯён, худашон ба ҷои ман рафтанду ана, кори кардаи ман!.. Боз аз паи духтарон мегардӣ гӯён, раис ҷони касро мебарорад... Вай аз воти замини рӯидаричаашон гузаштаравон ба тӯда-тӯда порӯҳои тирамоҳ боз кам-кам ба замин рехтагӣ нигариста, лаҳзае аз роҳ истод “Ана, ҳу, вай тӯдаҳои додом оварда рехтагӣ, ана, инаш аз они ман, ин тити-пит – кори Инъом. Ҷувории сафеди шашмоҳа мекорем. Додом ҳамин хел таъинот доданд.” “Инъом аз гунчишк нигоҳ медорад,” гуфтанд. Ҳосили ҷуворӣ нисбат ба гандуму ҷав хеле зиёдтар аст, ба як зимистонамон мерасад. Албатта, таъми нони гандум дигар аст, аммо чӣ илоҷ... Рӯзе мерасидагист, мо ҳам шикамсерӣ нони гандум мехӯрдагистем. Ман ба як сир ҳайронам: мо-ку тамоми ҳосили заминҳои колхоз, гӯшту пашму рағфани моли онро ҷамъ карда ба давлат медиҳем, ҷаро давлат дар ивази он ба мо ягон чиз намедиҳад? Якта мех ё якта каланд медод, як гапе... Хайр, бе ҳамин ҳукумат зиндагӣ карда намешуда бошад? Ба қавли муаллим Обидӣ ҳукумат аз душман моро нигоҳ медоштаст. Душман зер карда омада аз мо чӣ мегирад? Шабушкामонро?.. Биёд, ҳамаро гирад ҳамон душман, ҳоламон аз

ин бадтар намешудагист.

Вақте, ки Ислом буду шуди гуфтугузораширо бо раҳбарон ба модар расонд, Шафотбибӣ оҳе кашиду як ангишташ ба лаб аз як нуқта чашм нақанда хомӯш монд.

– Ба пеши муаллим Юсуфӣ меравам, маслиҳат кунам, кани, ягон илоҷаш ҳаст ё не? Вай одам холис мегӯянд.

– Агар аз паи маслиҳат мерафта бошӣ, ба назди Ҷавлон амакат рав, – гуфт модар баъди он, ки лаҳзае андешид. – Вай раиси Шӯро, ягон маслиҳат медиҳад, – Шафоатбибӣ аз рӯи одати солҳои сиюм раиси ҷамоаро ҳанӯз ҳам “раиси Шӯро” ё мухтасар “Шӯро” мегуфт.

– Рост мегӯед. Амаки Ҷавлон илоҷе меёбанд. Раис катӣ ҳам гапзанон карданашон мумкин. Барои Ҳосил ҳам ба миён даромада, хеле талош кардаанд, ба район рафтаанд, аммо халос карда натавонистанд. Барои чӣ ин фикр аз аввал ба ёдам наомад?! Рафтам. Додом мегуфтанд, ки Ҷавлон одами бад не, зӯр мезанад ягон касро ноумед накунад. Ана, мебинед, амаки Ҷавлон ягон роҳи аз ин бало халосиро нишон медиҳанд!.. Дилам гувоҳӣ медиҳад, ки ғуночинамон аз даст намеравад.

Ислом инро гуфту ба роҳ афтод.

Ҷавлони Урус ҳоло нуфузу эътибори зиёд надошта бошад ҳам, ҳамчун додхоҳу додраси дармондагон дар байни мардуми деҳоти атроф маъруф буд. Агар ба сараш ташвише афтад, ҳар як фард ба назди ӯ мешитофт. Ҳарчанд онҳое, ки аз раҳбарони колхоз ҳимоят ва дастгирӣ дида беҳуд шуда буданд, Ҷавлонро назару писанд намекарданд, вале бо гардиши фалак ба сарашон мушкиле ояд, ногузир ӯро ба хотир меоварданд. Ҷавлони Урус аз ингуна рафтори ҳамдиёрон саҳт наранҷад ҳам, озурдахотир буд ва чояш ояд, кинояомез ба шӯҳӣ мегуфт: “Ҷавлон ҳулбӯи лаби ҷӯй барин, ҳамин ки шикампеч шудед, ба ёд меоред...” Дарвоқеъ ҳам, вай ба рӯзи ташвиш ба дарди мардум кор меомад. Бисёр масъалаҳои чигил ва дарҳам-

бархамро вай баъзан дар назди роҳбарони ноҳия бо як ҳазли ширин, латифаи намакин ҳал мекард. Дили бегаш, ширинсуханӣ ва ҳазлу мутоиботу хушҳолиаш ўро аз гирдорҳои шадидтарини зиндагӣ сиҳату саломат гузаронда оварданд... Аз бадгӯӣ ва бадкирдорӣ вай ҳазар дошт, ҳар кӯмаке аз дасташ ояд, ба мардум мекард, ҳеч чизашро аз кас дарег намедошт. Ҳарчанд ки аз фаёлон ва роҳбарони деҳа буд, аҳли аёли ўро, зисту зиндагиашро аз мардуми оддӣ ҳеч фарқ намекардед. Мардум қаблан, дар омади гап агар “аз айбу гуноҳ пок тоқа як парвардигор аст” гӯянд, вақтҳои охир ба шӯхӣ мегуфтанд: “аз айб пок фақат парвардигор, аз банда ҳамин Чавлони Урус будагист” мегуфтанд. Баъзан адлу одамгарӣ ва ростдили намоишкоронаи ягон касро дида мардум мегуфтанд: “Э, Чавлон, Урус шаву рав!”

Бо ин ҳама сифатҳои некаш Мулло Мурод ба вай чандон эътиқод надошт. Агар мардум ўро ҳамчун намунаи инсонии покнатату бегараз тавсиф кунанд, ў зери лаб табассум мекарду “не” мегуфт, ин таърифат барои вай не. Ба Чавлон мардуми деҳа бо кадом меъёре баҳо диҳанд, додан гиранд, ў меъёри худро дошт. Вай норозигии худро аз кирдори Чавлони Урус ба худи ў рӯирист гуфта будаст. Байни онҳо як сол қабл аз ин гуфтугӯ тахминан ба тариқи зайл воқеъ гаштааст.

“Чавлон, чӯра, ин чӣ хел шуд, бародарзодаи раис ноҳақ ба як бечора зулм кунанд, идораи ҷамоат тарафи ўро нагирифтааст?” Балки баръакс, “Ошно, кор беэмомнасозӣ намешавад. Замину об, молу ҳол – ҳамааш дар дасти раис! Ман як идорахонаи ҳолӣ дорам. Баъзан ба район рафтан даркор, аммо улав намеёбам, ба ночор аз раис илтимос мекунам. Ана, қадру манзалати ҳукумати коргару деҳқон, Муродбек!.. Агар э-пе гӯям, як даҳон гапаш катӣ маро аз вазифа мегиранду баро, дар колхоз кор кун мегӯянд. Инро – газам, инаш – дард мекунад,” – ан-

гушти ишораташро мегазад Чавлони Урус. – “Ба ночор ҳар дуру муросо додам... Аргамчинро кашидан катӣ, ҳеч фоида нест...”

“Ҳамаи вай шиору хитобаҳои инқилобӣ чӣ шуд акнун? – ором намегашт Мулло Мурод. – Инқилобро ба субот расонидӣ?”

“Кайҳо ҳамаашро гӯр карда будам, ошно, – мегуфт ӯ овозашро паст карда. – Ба колхозсозӣ шуруъ накарда дасту диламро шуста будам, аммо чӣ илоҷ, гӯл будем, бовар кардем... Соли бистум тиллои Бухороро ба се вагон бор карда ба Маскав фиристонданду дилам чиғғӣ карда рам хӯрда буд. Баъди он, ки тиллоятонро барор гӯён халқро ба истинтоқ сар карданд, умедам раҳна гашт, лекин одамизод аз орзуяш ба осонӣ даст намекашидааст! Баробарӣ, бародарӣ орзуямон буд... Аммо чӣ кунем, ки...”

Ин буд хулосаи фоҷиаи саҳти рӯзгори Чавлон Урус. Бисёр нафарон фоҷиаи ӯро намефаҳмиданд, вай ҳудаш ҳам аз ин хусус ба ҷуз Мулло Мурод ба дигарон даҳон накушода буд. Аслан, ҳоло дар ин мулк касе намонда буд, ки дарди ӯро дарк кунад, қобили идроки фоҷиаи рӯзгори ӯ бошад. Ҳукуматдорон маҳз бо дасти вай заминҳоро аз дасти деҳқонони асил гирифта ба беэминон тақсим карданд, бо дасти вай ҳамаро атола карда колхоз сохтанд, бо дасти ӯ Мулло Мурод барин мардони ҳалолу фидокорро кулак карданд, бадарға сохтанд...

Одати мардуми деҳот чунин буд, ки агар ба маъмурони деҳа коре доштанд ё барои машварат вохӯрданӣ бошанд, зарурат набуд, ки ба идораи онҳо раванд. Баъзан мустақиман ба манзилашон мерафтанд, сари роҳашон мунтазир буданд – хуллас дар ҳар кучое, ки мувофиқ аст, ба ӯ арзашонро мегуфтанд.

Исломи аввал ба идораи ҷамоа даромад. Дар он ҷо Чавлони Урусро наёфту роҳи ҳавлии ӯро гирифт.

Чавлони Урус дар паҳлӯи хонаи меросии падар хо-

наи нав сохта буд. Шабехи хонаҳои ҳамаи Гучумакиён аз сангдевора, ба тарзи аврупоӣ ду тиреза дошт, ки аз берун дари дутабақа онро маҳкам мекард. Фақат сутуни айвонаш дар тақлиди сутунҳои иморатҳои мӯхташамии пешинзамон кунгурадору нақшин буд.

Исломо ба даромадан ҷуръат накарда дар таҳи дарвозаи раиси ҷамоат хеле вақт рост истод, пасу пеш гашт. Дарвоза нимкушода, дар сахни ҳавлӣ касе наменамуд. Ҷеғ задан хост, аммо истиҳола кард. Ниҳоятан аз ошхона ҳамсари раис янгаи Иқбол берун омаду Исломро дида, холпурсӣ кард:

– Абе, Исломбой нестӣ? – зан дасташро ба чашмаш соябон карда, ба сӯи ӯ зеҳн монда нигарист. – Чиба намедароӣ?.. Ё ман монанд кардамат...

– Янга, ассаломалайкум. Ман худам, хато накардед, – пеш рафт Ислом. Аз ҳичолат овозаш дигаргун садо дод. – Амакам дар хона бошанд? Як гапам буд... Ба идораашон рафтам, наёфтам.

– Ҳа, дар хона, гардам, даро.

– Як бор мегуфтед. Гапам буд...

– Охир даро, чӣ ин қадар шарм мекуни? Мо духтари қадрас надорем, ки умедвор бошӣ, – ба ҳазлу шӯҳӣ ҷавонро шердил кардан хост зан.

Ислом бештар ҳичолат кашид.

– Не, фурсатам танг аст. Хайр, дароям, – вай зуд аз қавлаш гашт, зеро дарёфт, ки хоҳу ноҳоҳ дар сари роҳ маслиҳат пурсидан хатост.

– Пайи аспро той зер мекунад, ҷавони бузбала шудаӣ. – Зан ба қадду басти Ислом нигариста хурсандиашро пинҳон намедошт. – Набудани додота маълум намекуни... – Соҳибхона ин суҳанҳоро гуфта ӯро истиқбол кард. – Кошкӣ, очаякат Моҳинав зинда мебуд, қадду бастата дида қад-қад мепарид... – Ӯ ин суҳанҳоро гуфта дар як дам оби дида кард. – Ҷавони калон шудӣ, ҳар замон ба

тарафи гӯристон гузарӣ, дар сари хокаш бишину фотиҳа хон, ҳамаи он азизон аз мо – зиндаҳо фақат фотиҳа умедворанд...

– Албатта, холаҷон... албатта.

“Калон шудани одамро аз ҳама пештар модарон пай мебаранду хурсанд мешаванд, – аз дил гузаронд Ислом. – Ҳама ба дарди худ овора, аммо ин зан аз калон шудани ман модарам барин шодӣ мекунад. Барои чӣ? Қиёмат қоим гардад ҳам, занҳо одаму одамгариро аз даст намедиханд. Аз ин чиҳат ба онҳо қоил шудан даркор. Лекин дар масъалаи фотиҳа таъкид карданашон дурӯст. Иди қурбон боз ба сари хоки очаам нарафтам. Бобоям, момоям – ҳамаашон фотиҳа умедворанд”.

– Ҳа, додар, чӣ намедароӣ? – Ҷавлони Урус дар китфаши ҷомаи ласи сиёҳи майдалаганда, ки рангаш парида хокистарӣ метофт ба пешвози ӯ аз хона берун омад. – Ку, биё, тезтар. Модарарӯсат нағз медидаст, ҳозир ягон қути лоямут мешавад, – гуфт ӯ ба сӯи ошхона ишора карда ва айёрони чашмак зад. – Канӣ, бардам, бақувват? Ҳама тинҷед? – ӯ воҳӯрикунон ба чашми Ислом нигариста, гӯё ташвишро, ки ҷавонро ба остонаи ӯ овардааст, аз авзои вай хонданӣ шуд.

– Ҳа, тинҷӣ... Дуруст... – Баъд саросема илова кард: – Ҳам тинҷ, ҳам нотинҷ, амак.

– Аз додот ягон хабар? – пурсид ӯ бо изтироб.

– Не, ҳеч дарак нест. Аз канал гӯё бетоб гашта рафтаанд. Намедонам, ки ба Мирзочӯл – ба хонаи апаам рафта бошанд ё дар Самарқанд...

– Хайр, ба хона даро. Мардон рост истода гапзанон намекунанд. “Биё, мо қач нишаста, рост гӯем,” гуфтаст як шоир. Биё, додар, биё-е! – гуфт ӯ як охи сабук кашида. Сипас қафо гашта ба сӯи хона қадам монд.

Ҷавлони Урус пеш-пеш аз қафои ӯ Ислом ба хона даромаданд.

Ислом вақте ки бозгашта ба хонаашон омад, шоми говгум гашта буд. Шафоатбибӣ бо чашми чор ба роҳи ӯ интизорӣ мекашид. Молҳоро саришта карданду баъд ба Инъом, ки “гуруснаам” гӯён мисли чӯча-гунчишк чириқ-қос мезад, як пора зағора шикаста доду худаш ба таҳи дарвоза баромад.

– Ин қадар дер мондӣ? Кӯки чашмонам канда шуде! Чӣ мегӯянд? – Шафоатбибӣ бетоқатона писарашро бо савол истиқбол кард.

– Аз назди он кас баромада ба ҳавлии Насим даромадам. Ёрдамаш даркор. Меравам гуфт.

– Чӣ гап шуд? – Бо овози паст ба хона надаромада боз пурсид модар.

– Бед, ба хона дароём.

– Дег намондам. Ба дилам нағунчид. Зағора хӯр. Дугоб ҳаст. Ё ягон коса чурғот диҳам? Хайр, чӣ гуфт? – модар ба беқарорӣ ба чашми ӯ менигарист.

– Маслиҳати нағз доданд. Ба район, ба пеши байтор меравам. Омада акт мекунанд.

– Э-э, писарам, бачай-да. Вай барои ту азоб кашида аз район меомадаст-чӣ? – Гуфт Шафоатбибӣ ва ба як бор чашми умедвораш маъюс гашт.

– Амаки Чавлон гуфтанд, ки писари фалониам гӯй, агар номи додотро гири, меояд. Сонӣ, дасти хушк нарав, ягон хар ҳезуми нағз бар гуфтанд. “Дар он дашт дарахт нест, барои ҳезум доим азоб мекашанд. Вай мард тоҷик аст, занаш ҳам тоҷик, ба хасу хошок сӯхтан ҳеч одат накардем” мегӯяд. Агар як хар ҳезум барӣ, хурсанд мешавад. Агар барои ҳезум пул дароз кунад, нагир, гӯй, ки ҳезум овардан баробари аз чашма об овардан аст, барои об пул намегиранд. Ҳаминро гӯю зуд ба қафо гурез, гуфтанд.

– Ҳезуми нағзро аз кучо меёбӣ? Месӯхтагии худамон таппаки гову хорча.

Дар сари ин мушкил онҳо хеле фикр карданд, хар

яке чораҳои гуногуни яке аз дигаре ношоамтар пешкаш намуданд. Исломи иқрор мекард, ки зардолуи чавпазак ва ё собунаки мобайни замини рӯидаричашон воқеъ бударо, ки бо сояш умри як олам заминро зоеъ мегузаронад, афтонда, ҳезум кунад. Модар ба ин таклиф розӣ набуд.

– Убол аст. Дарахти меваро чӣ гӯён меафтонӣ? Ба халқ чӣ мегӯем? Ҳама маломат мекунамд. Одамон дар солҳои қаҳтии чанг ҳам дарахти мевадорро набуриданд. Соя кунад ҳам, ҳар сол як ҳувол гӯлинг мидиҳад. Дарахтро буридан осон, сабзонданаши... эҳ-ҳе! Дар замини санглохи кӯхистони мо як ниҳол дар даҳ сол ба мева медарояд. – Ба инкор сар чунбонд модар.

Пас аз сукути дурудароз ниҳоят Шафоатбибӣ гуфт:

– Ҳазор фикр кунӣ ҳам, илоҷи дигар нест. Қаҳхона холи. Вайрон карда ду-се болорашро арра кун! Сонӣ, ягон бало карда боз мепӯшем. Додот оянд...

Шафоатбибӣ хомӯш монд. Баъди хеле андеша боз чораи дигаре пешкаш кард:

– Холаат болори шикастагии хонаашро нав карданӣ буд. Агар фурсат мебуд, аз онӣ вайро гирифта ҳезум мекардӣ. Сонӣ як болор ёфта медедем.

– Фурсат танг... Ман саҳари барвақт ё ними шаб ба роҳ мебароям, – гуфт Исломи дар чавоби модар. – Хайр, ку Насим ояд. Барои маслиҳат чеғ задам. Гуфтам, ки боз як ҳар даркор аст. Хари тағояшро биёрад. Балки ягон чора меёфтагист.

Баъдан Исломи худ ба худ андешаи ин маслиҳати модарро муносиб ёфт. Азбаски болори хонашон шикаста ҳам хӯрд, холашон ҳоло миёни хонашон як сутуни қач монда зиндагонӣ мекунамд. Ду сол инчониб ду болори соз намеёбанд, то ки онро иваз кунанд. Болори қаҳхона ба онҳо зарур... Вале барои таъвиқи он фурсат танг аст.

Аз миён як соат барин вақт гузашта-нагузашта Насим ба валвала хари тағояшро савор ба ҳавли даромад.

Дар мушкила хезум Насим ҳам ночор монд. Як-ду пешниҳоде, ки ӯ ба миён андохт, бежавф набуданд, аз ин рӯ, Шафоатбибӣ гуфт, ки аз чунин корҳо барҳазар бошед, дар ноомади кор абрӯ мекашам гуфта чашмро меканед.

Сипас, ҳамагон ба маслиҳат қарор доданд, ки боми қаҳҳонаро зуд кушода, болори онро бигиранд.

– Бобоён шинондагӣ сафедорҳоро бурида адо кардем, – мегуфт Насим бо сӯзу гудоз. – Аз даври колхозӣ шудан боз касе дар ягон лаби чӯ бед ё сафедор нашинондаст. Оқибат чӣ кор кунем?

– Оқибат, ман гӯям ба ту? – гуфт Ислон. – Аз кӯҳистон фақат сангистон мемонад, ночор ҳама баромада ба дигар мамлакатҳо пароканда гашта меравем, вассалом.

Шафоатбибӣ фонусдорӣ карду ду дӯст қариб то нисфи шаб ба чангу хок ғӯтида кор карданд. Болои се болори қаҳҳонаро кушоданд. Хоки рӯи бомро канда, шоху шиббаи аз болои вассачӯб партофтагириро гирифтанд, пардеворҳоро афтонда, се болорро берун оварданд. Баъд ду кас болорҳоро ба қадри ним метри арра карданду ғӯлаҳоро қафонда хезумро бастанд ва барои ду хар бор тайёр карданд.

Субҳи зуд Ислон шустушӯ карда гӯбори бонкушоиро аз сару танаш шусту куртаи қаламиашро пӯшида ба роҳ баромад. Насим ҳам ҳамроҳи вай равона шуд.

– Ту ба кучо?

– Туро аз сой гузаронда меоям.

– Э, гард-е, – Ислон бо авзои чиддӣ ӯро боздошт.

– Майлаш равад... Гуфта намешавад, – маслиҳат дод Шафоатбибӣ.

– Чӣ даркор? – бо як оҳанги дурушт зарда кард Ислон ва харонро халачӯб зада ба роҳ андохт.

Шафоатбибӣ ва Насим аз қафои ӯ тӯлонӣ нигариста дар сукут буданд.

Саҳар наздик мегашт. Осмон аз тарафи шарқ сафед

метофт. Хурӯсҳои деҳа ба якдигар навбат надода ҷеғ мезаданд. Аммо ҳанӯз имоми деҳа азон нагуфта буд.

– Хайр, рав хоб кун, Насимҷон, – гуфт ниҳоят Шафоатбибӣ ва аз сари дилсӯзӣ ва миннатдорӣ ба рӯи вай бо меҳр нигариста. – Туро аз хоб монондем.

– Ҳеҷ гап не, хола. Ман хавотирам, аз оби рӯд гузарад, сонӣ хотирҷамъ ба хона меравам.

– Об кам, мегузарад, – гуфт Шафоатбибӣ бепарво.

– Як ду ҷои чуқур дорад. Агар хар ба ҳамон чуқурӣ афтад, тамом.

– Хар рӯз чанд бор мегузарад, медонистагист.

– Кӣ медонад... Мабодо дар торикӣ... Хайр, камтар истам-ку.

– Агар хар дармонад, гумонат Ислому ба хона гашта меояд-чӣ? – Боз пурсид Шафоатбибӣ, ки хулқи писарро медонист.

– Дигар илоҷ надорад. Як худаш харро аз чуқуроб бароварда наметавонад.

– Набошад, нигарон нашину рав, ҷонам, то лаби рӯд рафта биё.

– Рост мегӯед.

Насим инро гуфту ба роҳ афтод ва лаҳзае нагузашта дар дили торикӣ аз чашми Шафоатбибӣ пинҳон гашт.

Шафоатбибӣ боз хеле вақт дар сахни ҳавлӣ рост истоду ду чашм ба ҷониби роҳ худ ба худ дуо мегуфту дасти фотеҳа ба рӯй мекашид.

Ӯ ба хона надаромада аз тарафи ҳавлии Мулло Нормурод овози азон баланд шуд:

– Аллоҳу акбар, аллоҳу акбар!.. Ҳайя алал сало-ох!.. – Мулло мардумро ба намози бомдод даъват мекард.

Чун ҳукуматдорон ба дари масҷид кулф зада буданд, Мулло ба боми хонааш баромада мунтазам ҳар шабонарӯз панҷ карат азон мегуфту мусулмонони рӯз аз рӯз имонашон заъифро ба намозхонӣ даъват мекард.

БОБИ БИСТУМ

ҲАЛОКАТИ АКБАРИ ДУЗД

Субҳи барвақт Ислом галаро аз Кафтархона берун бароварду ба ҷониби кӯҳсор ронд. Чоштгоҳон ба марғзори атрофи кӯли Фазилмон расиду байталеро дарди ҳамл гирифт.

Ислом байталро ба қафои харсанге бурд, ки шамолпанаҳ буд. Нимируз нагашта байтал зоиду тойчаашро лесида аз олудагиҳо тоза мекард ва Ислом дуртар истода назорат дошт, то ҳайвон дар ин гуна маврид мабодо, ки хобадӯ бачаашро зер карда кушад ё маъюб кунад. Ислом то бархоста ба раҳ даромадани тойча аз байтал дур нарафт.

Зухр Худоёр савора дар китфаш туфанги думила ба сари гала расид.

– Ассаломалайкум, – чун Худоёр наздик расид ба истикболи вай пеш рафт Ислом. – Ҳа, ягон хабар ёфтед? – Бо умед ба чашми ӯ нигарист ҷавон, зеро ба ҷадал омадани мудир далолат мекард, ки воқеае рӯй додааст ё сире фош гаштааст.

– Се модагову як турпӣ ҳам гум шудааст... Ду аспиту... Ба фикрам, ин молҳоро дузд бурдагӣ. Дар Сарахс сеҷор чапдаст ҳаст, ба фикрам, кори ҳамонҳо. Паи говон кӯҳкати рост ба ҷониби Сарахс рафтагӣ.

– Говҳо кай гум шуданд? – пурсид Ислом. – Аз оғил ё аз ёбон гум шуданд?

– Ҳамин шаб. Моли субайд дар ёбон будааст... Ман пайи молҳоро гирифта омадам, аз ёнаи кӯҳ рафтагӣ. Ба фикрам, аз Сарахс меёбем. Дар як шаб дур намеравад. Аспҳоро бурда дидаанд, ки ҳеч кас кофтуков намекунад, омада модговҳоро ҳам пешандоз карда бурдаанд. Рафтем. Савор шав.

– Ман ба очаам нагуфтаам, хавотир мешаванд... – гуфт Ислому узромеъ ба чашми мудир нигариста. Ба ғайр аз ин, ду кас ба онҳо баробар меомеъ-чӣ? Дузд дар сари чиноят аз ҳеҷ бало рӯ наметобад, – дар ҷангу ҷӯш ва хунрезӣ бебокии мардуми Сарахсро ба хотир оварда ҳаросид Ислому. – Ҳа, деҳ! Гӯяд...

– Ба подабону говҷӯшҳо гуфтам, ки катӣ ту ба Сарахс меравам. Онҳо ба хонаатон мегӯянд. Ту натарс, ман дуздҳо катӣ тую ман карда намешинам. Ману ту одами давлат, додар. Дар қафои мо Ҳукумати Шӯро истодаст. Ҳа, барои бо Ҳукумати Шӯро шох ба шох задан аз Гитлер ҳам девонатар будан лозим. Ин хел девонаи шангу ҳолӣ дар ин гирду атроф нест. Буданд ин хелҳо, лекин Ҳукумат ягон-ягон ҳамаашонро нест кард. Дар Сарахс ҷунон мардони ғаюре буданд, ки додар...

Ислому гӯшаш ба ҳикояти Худоёр ночор ба аспаш савор шуд.

– Агар ба очаам нагӯянд, хавотир мешаванд, – гуфт вай бо дили алағда.

– Агар шаб ба хона нарафтӣ, очаат аз кӣ дараки туро мепурсад? Аз ман. Дар хонаи мо мегӯянд, ки ба кофтукӯви молҳо рафтагӣ. Э, ту ғалатӣ будӣ! Кап-калон ҷавонмарди ба зан лоиқ, духтари хона барин ғап мезанӣ! Ба сари дуздон меравем, далер бош, боз маро партофта нагурезӣ? Корд дорӣ?

– Ҳа... – Баъд илова кард: – Корд доштан катӣ, ман кучою кордзанию кордкашӣ!.. Барои сиёсат боз ягонта туфанг мегирифтед...

– Аз эҳтиёт мегӯям, натарс. Хайр, ҳар хел воқеа мешавад. Мо ба хонаи Рустам мефуроем, вай худаш ёфта медахад. Ҷавонмардтарини сарахсиён Рустам аст. Дар қавлу қасам ҳам, дар саховату дастархондорӣ ҳам тараф надорад. Агар ягон дӯсти ҳамтабақ наёбад, аз гулӯяш хӯрок намегузарад. Тамоми Сарахс – сӯфияш ҳам, дуздаш

хам ба даҳани вай менигаранд. Ману вай – чӯраҳои қадимем! Марди мардҳо гӯӣ, меарзад. Ҳоло равем, мебинӣ. Чавонмард не, аждаҳо мегӯӣ. Аслан, ҳар як офтобрӯя чор-панҷ марди зӯр дорад, обрӯи деҳа ҳам, номуси деҳа ҳам ҳамонҳо. Дигараш...

Онҳо ба раҳ афтоданд. Фурсате нагузашта марғзорро тай карданду ба камари кӯҳ рост шуданд. Баъд аз боронҳои паёспай замини кӯҳсор тоза аз хоби зимистон бедор мегашт. Дар рӯи шахҳо, дар бари сангу зовҳо буттаҳои бодому хори қачқак монанди шафтолузор бо ранги гулобӣ шукуфта, гӯё ба ранги сабзгуни атроф аҷаб зебанда гул партофта буданд.

– Ба ин тарафҳо мол кам меояд, нигар, чӣ хел алафи пор мондаст, – гуфт Худоёр ба хасу хошоки порина ишора намуда. – Агар як рама моли худат бошад, оварда якта чӯпон катӣ партой...

– Дур аст... Сонӣ зимистон ин чоҳо доим дар таҳи барфи ғафс аст... Парерӯз дар ин чойҳо барф буд, – гуфт Ислом.

– Ҳа, аз деҳа дур, аз ферма дур. – Вай бо шавқ ба атроф менигаристу сар мечунбонд. – Ваҳ-ваҳ-ваҳ!.. Бодому қачқак расо гул кардаст-е! Имсол аз ҳамин чойҳо бодому қачқак бичин...

Худоёр ба камари кӯҳ расида-норасида боз пайи молҳоро ёфт. Пайи аз бераҳа, нишебиरो миёнбур карда лағҷон-лағҷон гузаштани говҳо равшан намудор буд.

– Ана, паи пойи сета гов, ана, ин пайи хурдтар аз турпӣ. Хурдакак буд, гӯсолаи порина.

– Пайи асп нест-ку. Баъди аспҳоро бурданашон борон наборидаст, бояд пайи асп ҳам бошад, – гуфт Ислом ба чор сӯ нигариста.

– Аҷаб не, аспҳоро савор гашта аз ҳар чониб рондагӣ. Кӣ медонад, балки ба суми аспҳо латта баста бошанд. Баъзе дуддон наълашро чаппа мезананду бемалол меба-

ранд. Хунари бисёр доранд... Балки аспҳоро рост ба тарафи қазоқон бурдагистанд.

– Ҳа, ба тарафи қазоқон бурдагистанд, – гуфт Ислом ҳам. – То ин вақт аспҳоро дар кучо нигоҳ медоранд? Ба хавлиаш барад, ҳамсояхояш хабар меёбанд, ягонтааш дарак меодагист охир?

– Кӣ медонад. Аспҳоро бурда баъд барои говдузди ҳамон аспҳоро савор омадагистанд? Ҳамсоия сарахсӣ корвони уштурро биёрад ҳам, хап... Ба ҳар ҳол, дур намераванд. Аз Сарахс дур намераванд. Агар раванд, мардум дар роҳу рӯй мебинанд, даракашро меёбем.

– Пайи асп нест, – гуфт Ислом, ки пай гирифта мерафт. – Пайи чоруқ барин...

– Аҷаб не, дуздон пиёда гаштагистанд? Асп катӣ рост аз пайи говҳо намегарданд-ку. Аспҳоро ҳам ҳаминҳо бурдагӣ! Дуздон ба сумҳои асп як порагӣ пӯстро мебанданд, паяш намеронад.

– Ин тавр бошад, барои чӣ ба суми говҳо пӯстак набастанд?

– Паи гов дар ҳама ҷо ҳаст... – гуфт Худоёр чӣ ҷавоб доданаширо надониста.

Лаҳза ба лаҳза аз пеши раҳи онҳо села-села кабкҳо патаррас зада ба ҳаво мепариданд. Худоёр чанд бор ба туфанг тири чошма монда кабк задан хост, аммо азбаски Ислом ба ин кори ӯ рағбат накард, аз қасдаш гашт.

– Чӣ мекунад? Вақти тухму чӯчааш. Нағз не.

– Ҳамту-ку, лекин одами шикор карда гаштагӣ, сайдро бинад, худашро доштаниш мушқил, додар. Лекин агар ғурм бинам, мезанам. Се-чор сол пештар додот катӣ ба кӯли Фазилмон меомадам, қариб ҳар бор якта-дутааш дар сари кӯҳ шах шуда ба мо нигариста меистод. Қўчқораш посбонӣ мекунад. Дигарҳояш бемалол алаф мехӯрданд, вай ба ягон шахи аз ҳама баланд баромада атрофро нигариста меистад. Моҳона мегирӣ-а, падаркусур!.. Ҳар

бор ман ана ҳамон посбонашро мезанам, гӯшти дуруст надорад, пӯсту устухон аст. Ҳеч алаф нахӯрда, доим чашму гӯшаш ба атроф-дия. Фақат дар тирамоҳ андак гӯшт мегирад, исқот, – гуфт Худоёр ба шавқ омада.

Вай кулоҳи қароқӯлиашро гирифта, сарашро хорид, баъд телпакро ба сари зонуяш ду-се бор зада чангу ғубораашро афшонду боз пӯшид. Қароқӯли дорчинранг ба ранги худи ӯ мувофиқ афтада буд. Чомаи ласи сиёҳи майдалаганда, мӯзаи хиром – ҳама гувоҳи ҳол буданд, ки вай одами соҳибмартаба ва дорои ин замину макон аст. Дар Гучумак, Тақоб ба ғайр аз директори мактаб Расулӣ дигар ҳеч кас ин хел сару либос надорад, – аз дил мегузаронд Исломи. – Лаънатӣ дилу гурда ҳам дорад... Додом мегӯянд, ки тилло ба одам қуввату часорат мебахшад. Ҳикоя карда буданд, ки дар замони қадим сартароше будаст, бечораву худотарс. Доим ришу мӯйсари подшоҳро вай метарошидаст. Як рӯз сартарош ҷои қорашро ба тарафи дигари сартарошхона лағҷондаст. Маҳз ҳамон рӯз подшоҳ ба мӯйсаргири меояд. Ҳангоми мӯйсаргири сартарош ногоҳ аз риши подшоҳ гирифта ба гарданаш теғ мемонаду мегӯяд: “Бо ҳамин теғ саратонро бурида партоям ё духтаратонро ба ман медихед?” Подшоҳ дар тааҷҷуб мешаваду мегӯяд, ки “Ҳой, усто, ин ҷо ҷойи хостгорӣ не, аз рӯи расму таомул хостгор фиристед-дия”. Сонӣ подшоҳ аз ин шуҷоат ва густоҳии устои бечора хайрон-хайрон ба қасраш меравад. Вазирашро ҷеғ зада, мегӯяд, ки гап чунин шуду чунон. Вазир мепурсад: “Баъди ин сухан, ҳангоми аз сартарошхона берун омаданатон авзои усто ҷӣ хел буд?” Подшоҳ мегӯяд: “Доимӣ барин, сархам, бечора.” “Вақти таҳдидаш сартарош дар кучо меистод?” “Дар тарафи чапам.” Вазир бо ду нафар хизматгор ба сартарошхона мераваду ҳамон ҷои усто истодаро ковед мегӯяд. Мекованд. Як кӯза тилло мебарояд. Онро бардошта вазир пеши подшоҳ меояду

мегӯяд: “Тақсир, ба шумо устои бечора ана, бо зӯри куввати ин тилло таҳдид кардааст. Пояшро аз болои тилло бардошта ба ҷои дигар мемонаду аз гапу кораш пушаймон мешавад. Вайро бубахшед, гунаҳгор ин тилло аст...”

Аҷаб не, Худоёр ҳам дар киса як даҳто тилло андохта, ҳавои ҳамон катӣ ба сари дуздони Сарахс меравам гӯён баромадагист? Аспаш ўро аз ҳар бало халос мекунад. Туфангаш ҳаст. Аҳволи ман чӣ мешавад, намедонам... Ман пеш аз ин бо дузду роҳзан кордор нагаштаам, ҷангараю муштзан ҳам нестанд...

Онҳо гоҳе хомӯш, ҳар яке ғарки андешаҳои худ, гоҳи дигар аз ҳар хусус сӯҳбаткунон гашти пешин ба сари кӯҳи Сарахс бароманд. Дар поён деҳаи Сарахс намудор гашт. Онҳо дигар ба пайи мол нанигариста меоманд.

Дар поён, дар қад-қади рӯд деҳаи иборат аз кулбаҳои сангин, боғҳо, киштзорон, бинои сафеди мактаб дар шуои офтоби майл ба ғуруб карда гулобиранг чилва мекарданд. Аз сари кӯҳ то ба деҳа қариб ним санг ё бештар роҳ буд.

– Шитоб кунед, торикӣ наафтада, ба ягон манзил худро расонем, – гуфт Ислон хавотиромез.

– Ҳар моле, ки ба ин сӯ гузашт, аз аҳли Сарахс мепурсӣ, дигар гап нест, – мегуфт Худоёр дар навбати худ. Онҳо ҳоло бо пайраҳои сerratивои улавгард аз кӯҳ поён мешуданд. Дар рӯи реги пайроҳа пай тозаи мол на-муд. Дар поёнтар аз байни шаҳу зовҳо таноби дуди кабуд ба осмон мепечид. Онро дида Худоёр лачоми аспашро кашиду лаҳзае истода бӯ гирифтанд хост. Аммо шамол аз паҳлӯ мевазид.

– Чӯпонҳо фалла мепазанд-дия, – гуфт Ислон дар чеҳраи Худоёр осори ташвишро мушоҳида карда. – Наход, ки моли дуздиро дар ҳамин ҷо кушта кабоб кунанд?

– Охиста, дида гузаштан даркор, – гуфт Худоёр. – Албатта, одами чиз гум кардагӣ бағали очаашро ҳам мековад, мегӯянд, лекин... кофтан даркор, додар! “Бадкина набошу бадгумон бош” гуфтаанд...

Ин дам чашми ҳар ду баробар ба гурги аз тарафи дуд гурезон афтод. Гург ғолибан аз он сӯ бешитоб ва беталваса меомад. Азбаски бод аз паҳлӯ мевазид, вай онҳоро якбора диду чунон тохт, ки дар як мижа задан ба қафои зове гузашта аз назар пинҳон шуд.

– Чӯпонҳо туфанг надоштаанд, – гуфт Худоёр ба тарафи дуд ишора карда.

– Аз кучо фаҳмидед? – тааҷҷуб кард Исломо.

– Гург ба майли хотир меомад, надидӣ?

Онҳо пайраҳаи печ дар печро гузашта, фурсате аз миён нарафта аз кӯҳ поён шуданд. Дуд аз роҳ дуртар, аз қафои зови баланде мебаромад.

– Молашон наменамояд, инҳо чӯпон не, – гуфт Исломо ба таҳмин.

– Ба сари ман ҳам ҳамин фикр омаду атрофро аз назар гузаронида омадам, рама наменамояд, – сухани Исломо тасдиқ кард Худоёр.

– Чӣ мекунем? Ба наздашон меравем?

– Меравем. Бинем канӣ... Кӣ медонад... Кӣ бошад... Эҳтиёт шав... Ба чор тараф нигариста гард. Натарс, мо одами давлат...

Баъди он, ки ба мавқеи дудбаро наздик рафтанд, Худоёр ба Исломо амр кард:

– Пеш гузар, – Худоёр Исломо пеш андохту онҳо аз пайраҳа ҷудо шуда ба он сӯе, ки дуд мебаромад, равона шуданд.

Вақте, ки ба зов наздик шуданд, Худоёр гуфт:

– Худатро ҳамеша аз зов дур гир... Аспатро аз зов дур гирифта ҳай кун.

– Барои чӣ? – бетоқатона пурсид Исломо.

– Ҳамин хел кун, – Худоёр оҳиста туфангаширо аз кифт гирифтуну поён фурувард ва дар як даст дошта равон шуд.

Ислом сабаби таъкиди Худоёрро фикр карда дарёфт: аз тарафи зов зуд ҳамла карда бо як санг одамро зада меафтонанд.

Онҳо зови бузургро, ки ба мисли тале буд, чарх зада гузаштанду яқбора аз сари кабобхурӣ се тан мардон баромаданд. Се нафар инҳоро диданду кордҳо дар даст парида аз ҷойҳояшон хестанд. Дар ваҷоҳати ҳеҷ яке талваса набуд, гӯё ба истиқболи меҳмон бархоста бошанд, аммо табассуми мор дар чеҳрашон гул мекард.

– Дастатро бардор!.. – Худоёр мили туфангро ба сӯи яке аз онҳо рост кард. – Кордро парто!.. Парто, мепарронам!

– Телба нашав, Худоёр, – гуфт яке аз онҳо, ки марди навҷаи хушбурут буд. – Аз ин бозича мо ҳам дорем. Ман то ҳол ба амри ҳеҷ кас даст набароштаам. Ин ту, фаҳмидаю нафаҳмида даст бардошта, одамони бегуноҳро ба дарға карда будӣ! – Ин суҳанҳоро гуфтаравон вай номаълум ду-се қадам пеш омад.

– Начунб! Мепарронам!.. – бонг зад Худоёр. Сипас такрор кард: – Агар боз чунбидӣ, мепарронам!

– Натарсон. Барои молат омада бошӣ, ана, молатро гиру рав. Лекин бе дӯғу дабара. Аз туфанг метарсидагӣ одамат мо не. Доништа бош, ҳамин корд катӣ аз ҷои истодагиам ҳалқата мебарронам! – Вай чи гуна корд гурронда тавоништанашро ба Худоёр хотиррасон карда-накарда садои тир баромад.

– Ҳа-а, номард... – дузд сари синаи хуншорашро бо як даст дошта, лаҳзае ба чашми Худоёр нигариста истоду оҳиста ба замин афтид.

Ду тан ҳамнишинони вай баробари тир кушодани Худоёр ду-се бор чаҳиданду аз назар пинҳон шуданд. Ху-

доёр боз як тир кушод – рӯй ба осмон, ба тарафи гуреза-
хо равон кард.

– Акбари Дузд... – гуфт Худоёр ба марде, ки ба хоку
хун ҷӯлида чон медод, ишора карда. – Хайрият!..

– Зуд бошед, чарохаташро бандем ё ба табиб барем?
– гуфт Ислом дар изтироб. Ранги рӯи вай дока барин са-
фед гашта буд, лаҷоми асп дар дасташ меларзид. Ҳатто
овозаш тамоман ба худаш ноошно шунида шуд.

– Дигар ба вай на табиб даркор аст, на моли колхоз.
Аллакай чон ба ҳақ супорид... Агар саҳл беҳабар мемон-
дем, ҳар дуямонро ҳам тӯрпӣ барин сар мебурид, – гуфт
Худоёр андешаманд. Маълум буд, ки забонаш ин сухан-
хоро мегӯяду дар сараш андешаҳои дигар аст.

Ислом аз хусуси роҳзани машҳури ин атроф Акбари
Дузд борҳо ҳикоятҳои ғалатӣ шунида буд. Модарон шаб-
ҳо бачаҳои ноороми худро бо исми вай тарсонида соқит
мекарданд. Бинобар он, ҳеч бовараш намеомад, ки чунин
як роҳзани номдорашта ба ин очизӣ дар хоку хун ҷӯли-
да хобида бошад. Ислом ба атроф ҷонсарак нигарист. Ба
назараш чунин намуд, ки аз паси ҳар як бутгаю харсанг
ҷӯраҳои Акбари Дузд ба сӯи онҳо мили туфангро рост
карда нишон мегиранд.

Ислом азбаски бори аввал ин гуна фоҷиаро бо чаш-
ми худ мездид, ҳоло маҷоли сухан гуфтан надошт. Касе,
агар аз наздиконаш ин дам ўро мездид, балки намешинохт
– дар як лаҳза тарҳи рӯяш дигаргун гашта, ғӯлаки чаш-
монаш гӯё аз косахона берун ҷаҳида буданд.

Дар манқали сангин пораҳои гӯшти ба навдаи бо-
дом гузаронидагӣ сӯхта, бӯяш ба атроф паҳн мегашт. Бод
алавро бод дода лаҳчаҳо аланга мезад. Дуздон гӯшти бо-
қимондаи турпиро ба пӯсташ печонда ба болояш як
санги қариб якпудиро зер карда мондаанд.

– Биё, даруни ин буттазорро бинем, – гуфт Худоёр
баъди он, ки лаҳзае хомӯш ин манзараро аз назар гуза-

ронданд. – Молҳо бояд дар ҳамин атроф бошанд... Тори-
кӣ нафуромада мо бояд аз ин ҷо равем... Ҳар чӣ зудтар
равем, беҳтар аст.

Онҳо се модаговро дар ҷангалзор бастагӣ ёфтанд.

Сипас Худоёр қафо гашта омаду гӯшти тӯрпиро ба
хӯрчинаш ҷо кард ва онҳо се модговро пешандоз карда
ба роҳ дароманд.

– Аспҳоро чӣ карда бошанд? – пурсид Исло.

– Аспҳоро пештар гирифтагӣ... Ёфта медиҳанд.

– Ҳозир қафо мегардем?

– Не, дер шуд... Ба деҳаи Сарахс рафта ба Рустам
меҳмон мешавем.

– Охир... Охир, ин чӣ хел мешавад?! – гуфт Исло бо
сӯзу гудоз ба суҳан даромада. – Мо Акбарро куштем. Хе-
шу табори вай аллакай ҳодисаро шуниданд! Чӣ, гумона-
тон, хап мешинанд?! – Дар овози Исло асабонияти ӯ
равшан эҳсос мегашт.

– Натарс... – Баъди лаҳзае Худоёр илова кард: – Як
илоҷе карда зудтар худамонро ба ҳавлии Рустам расонем
шуд. Дуруст мегӯӣ, ин мардум барои орият ҷон меди-
ҳанд. Хуни Акбарро ба ману ту ҳамту намебахшанд. Ху-
шёр будан даркор, додарам... Ба бағалат ду-се қайроқ-
санги дуруст андоз. Эҳтиёт-да...

– Охир... Ин... ин мурдаро партофта меравем? – боз
пурсид Исло.

– Омада мегиранд. Соҳибони зӯр дорад ин мурда,
додар. Мурдаи Акбар бесоҳиб наместонад. Омада истода-
гистанд. Аҷаб не, дар роҳ рӯ ба рӯ оем. Рафтем. Далер
бош, дар пешонӣ чӣ навиштагӣ бошад, ҳамонро меби-
нем. Аз вай зиёдашро намебинӣ. Ман ба роҳ баромада
бесабаб туро ба ҳамроҳӣ нагирифтам. Дар ин раҳ ба
одам ҳамсафари мард даркор, додар. Туро назарам ги-
рифт...

“Тилло... тиллои сабил ин одамро бардор-бардор

дорад, – мегуфт Ислом дар ботин ва ҳам Худоёрро ва ҳам тиллоҳои ӯро лаънат меҳонд. – Ҳамин замон ҳешу табақаш моро сангборон карда мекушанд, дигар гап не!”

Онҳо молҳоро пешандоз карда ба роҳ афтоданду баъди ним соат ба деҳа даромаданд. Сараҳс дар байни ду табақаи на чандон васеи кӯҳ дар ду бари рӯди серобе ҷой гирифта буд.

Ислом ингуна ҳаяҷони шиддатнокро бори аввал эҳсос кард ва аз ин сабаб вучудаш ғайриихтиёр меларзид. Ҳар як сокини Сараҳс – хоҳ зан аст, хоҳ бача дар назари вай қасосгири Акбар барин менамуд. Се санги ҳар яке як-якуним, ду килогӣ дар бағал ба баданаш мисли ях мерасиду гӯё ҳар лаҳза аз хатари дар пеш буда ӯро огоҳ мекарданд. Ҳоло дар мағзи вай саволҳои бисёре, андешаи шубҳаҳои зиёде ҷавлон доштанд, вале фурсати гуфтугӯ набуд. Андаке ҳарф задану саргарм шудан баробари марг буданро ҳар ду ҳам идрок мекарданд. Ислом модговҳоро пешандоз карда мерафту Худоёр, туфанг дар даст зоҳиран ором, вале ботинан дар изтиробӣ шадид, ҷаҳор ҷонибро нигариста ба таҳқиқ мегузашт.

Торикӣ ғализтар мегашту руҳияи Исломо бештар ба фишор меовард. Ҳар як садои ҷонвар, ҳар як овози деҳаи пурвалвала ба торҳои асаби вай мисли санг мерасид. Бале, аз кӯҷаи тангу қачмақачи деҳа се модговро пешандоз карда мерафту қалби Ислом мегуфт, ки ҳамин замон аз яке ин ҳавлиҳо овози гирияю нола баланд мешаваду пайвандони шаҳид дар ғазаб, хунталабона метозанд ва ҳар дуру тиккаю пора мекунанд. Кош, ин модговҳои исқот ҳар лаҳза ба як сӯ надавида рост мерафтанд!..

Як километр барин роҳи деҳа, ки иморатҳои парешон – даҳ-понздаҳ ҳавли он сӯтар – дар таҳи тал, понздаҳ-бист ҳавлии дигар каме дуртар – дар канори рӯд воқеъ афтада буд, барои онҳо монанди як фарсанг роҳ тӯлонӣ намуд. Ниҳоят онҳо бе пушт-пушт, рост молҳоро

пеш андохта аз дарвозаи Рустам даромаданд. Рустам дар хона набудааст, зану бачаҳояш аз ин гуна меҳмони бетакаллуф дар тааччуб бошанд ҳам, зуд ба пешвоз омада салом карданд.

– Ваалайкумассалом, – гуфт Худоёр зуд худро аз сари зин ба замин андохта. – Рустамбой кучоянд, келин?

– Ҳозир меоянд, ба хона дароед, – гуфт зан бо бари рӯмолаш сари сина ва як бари рӯй ва дахону биниашро пӯшида.

Аз фикри Ислом гузашт, ки зан ба меҳмону меҳмондорӣ одат дорад, дастархондор будааст, бо марди бегона ин тарз ором, батамкин, худаширо гум накарда, бемалол харф задани занони деҳотро вай хеле кам дида буд.

– Хайр, мо меҳмони шумо, келин.

– Хуш омадед... Ба хона дароед. Додош ҳозир меоянд.

Як писараки 9-10 сола дар дасташ обдастаю дастпоккун ҳозир нигарони онҳо буд. Писараки дигар зуд омада, аз чилави аспҳо гирифт. Худоёр хӯрчину туфангро ҳамроҳаш гирифта ба меҳмонхона даромад. Ислом се кайроқсанги дар бағал овардагиашро бо ду даст аз рӯи чомааш дошта меистоду намедонист онро чӣ кор кунад. Ниҳоят, ҳозир гуфту аз паси Худоёр ба меҳмонхона даромада, санғхоро дар бари хӯрчини вай монд.

Соате аз миён нагузашта онҳо андаке хотирчамъ дар меҳмонхонаи Рустам дар сари дастархон нишаста чойу нон меҳӯрданду яке аз писарони соҳибхона, ғолибан, писари аз ҳама бузургӣ, ки ба тахмин аз чордах сол беш надошт, бо онҳо сӯхбаткунон чой мерехт. Худро чавони баркамол гирифта, баробари мардон калон-калон сухан гуфтани вай ғаши Исломро оварад ҳам, пай бурд, ки ин бача бо меҳмонон бисёр нишастухез дошта, ба ин усул одат кардааст. Лаҳзае баъд Ислом соддагии ӯро бубахшиду ба сӯхбат рағбат намуд.

– Амак, аз афташ, ин модаговатона ба бозор меба-

ред-а? – вай Исломо ханӯз ба сӯхбати худ нолоиқ мешумурд магар, асосан, ба Худоёр хитобан сухан мекард. – Додом ҳам бозор рафтани буданд, панҷ-шашта моли реза мебарем... Дар тарафи шумо ҳам мол арзон, чоқам? А?

– Ҳа, арзон, имсол арзон, – таноби сӯхбатро кашол мекард Худоёр. – Хошок намонд, мол ҳоли аз ёбон сер намешавад.

– Ҳамеша аввали баҳор мол қимат мешуд-а, амак?

– Ҳозир дар дасти халқ пул нест, писар, қудрати харид надорад.

– Мебахшед, пурсидан айб не, шумоён аз кучо?

– Аз Гучумак. Ҳеч ба тарафҳои мо рафта будӣ? Хайр, додот доим моён катӣ нону намак аст...

– Не. Як бор туйи як ошнои додом буд, ба Такоб рафтем. Бузкашии зӯр шуд. Бачаҳои Такоб чормағзбозиба зӯр будаанд. Қариб панҷоҳ сӯм бой додам. Шаб додомино то сахар хулус заданд, ман хоб накарда, чӯтал гун кардам. Сад сӯм зиёдтар чӯтал гирифтаам, бовар мекунад?

– Ист, ки хавлии Акбар ба ин чо наздик аст ё дур?

– Не, дар поёнтар... Э, ин молҳои вай аст?

– Не, ин моли худамон, моли колхоз.

– Ҳа-а, гуфтам, дар гӯши ҳар яке халқа задагӣ. Акбар гӯши моли халқадора мебуррад. Ҳамаи молҳояш як-гӯша! Медуздад-дия.

– Милиса намегирад-чӣ? – пурсид Илом.

– Э-э, милиса ба моли вай ҳад дорад?! – гуфт бача овозашро андаке паст карда. – Уна гирифтани осон не. Милисаҳо катӣ ҳам чӯра. Калони милисаҳо омада буд, дар хонааш меҳмон кард, шабаш катӣ арақ хӯрда, таппончапарронӣ карданд! Ягон тирашон ба хона назанад гӯён, очаам дару дарчаҳоро сахт бастанд.

– Худашро чандин бор гирифтанд, аммо чӯраҳояш баъзе калонони район катӣ ошноӣ доранд-дия, – гуфт Худоёр хитобан ба Илом.

– Чӣ мекунем-а? – гуфт Ислом ба чашми Худоёр маънидорона нигариста. – Амак наомаданд-ку?

– Парво накун, мо имшаб меҳмон. Фардо – худо подшоҳ аст. Албатта тарафи хундорон ҳам ҳамту намешинанд. Як талотӯб мешавад, – гуфт Худоёр бо ишораи ҳозир бош. – Лекин мо – меҳмони Рустамем, вай ҳеч на-мемонад, ки меҳмонашро ранҷонанд...

Ин дам “ассаломалайкум” гӯён аз дар Рустам даромад. Ҳар ду ба по бархоста, бо соҳибхона гарму чӯшон вохӯри ва ҳолчӯи карданд. Вай марди навчаи гарданборик, заифҷусса бошад ҳам, бағайрат ва дасташ пурқувват барин менамуд. Чашмони чуқур ва нигоҳи хушҳоле дошт, ки ҳамеша ба рӯи кас хандида менигарист.

– Марҳамат, марҳамат, хуш омадед, – гуфт Рустам чехрахандон бел барин дастҳои калони пурқувваташро ба рӯяш кашида. – Кадом шамол парронд? Хуш омадед. Ба тарафи мо ҳам меомадед-а?

– Хушбахт бошед, – гуфтанд ҳар ду меҳмонон баробар.

– Канӣ, як чойи тоза дам...

Писарак бо ним ишораи падар чойникро гирифта аз чояш бархост.

– Хуб, гап занед, Гучумак тинч охир? Ҳама дӯстон? Мулло Чавлон, Парчабону?

– Сарахс тинч бошад, Гучумак тинч мешавад, тақсир, – ба сухан даромад Худоёр. – Мо – меҳмони шумо-ем. Агар аз шумо ин сирро руст кунем, аз рӯи одамигарӣ не...

– Хӯш-хӯш?.. Тинчед, охир? – Чашмони зираку хандони Рустам ба чашми ҳар ду озмоишкорона дӯхта шуд.

– Як фалокат шуд...

Баъд Худоёр ходисаи дар таҳи кӯҳ рӯйдодаро хикоя кард. Ҳангоми нақли воқеа сабаби кушторашро андаке дигаргун сохт: “Вай корд ғурронд, кордаш қариб ба қа-

фаси синаам занад”, гуфт.

– Ваҳ-вах... – ин саргузаштро шунида ба нишони афсӯс сар такон дод Рустам. – Хайрият, ҳеч кадомаш хабар наёфта ба ҳавли даромадед. Оббо... – Аён буд, ки ҳоло мард сахт дар андеша афтодааст ва чӣ гуфтанахро намедонад.

– Мо маҷбур будем... дигар илоҷ надоштем, – худро сафед мекард Худоёр. – Ана, шариконаш гӯянд...

– Хайр, чӣ илоҷ, шуданӣ қор шудааст. Ачалаш расида будааст... Бафароғат шинед, гуфт Рустам пиёлаи чойро дароз карда. Баъд гуфт: – Инҳо хуни Акбарро ба шумо намебахшанд, доништа бошед. Як бор зӯр мезананд. Лекин шумо ҳозир меҳмони манед. Даст расонида наметавонанд. Баъде, ки ба хонаатон рафта расидед – кори онҳо ва ёратон ба худо. Аспҳоро агар гирифта бошанд, ёфта медиҳанд. Агар фурӯхта бошанд, пулашро мегиред-да...

– Ҳазор раҳмат, – гуфт Худоёр даст ба сина бурда. – Мо аз кӯх ба қафо гашта мерафтем, лекин шуморо паноҳ карда омадем. Дилам аз шумо пур буд, додарам.

– Ҷудо аз худ дилпур будаанд, ки бе туфанг ба Гучмак рафтаанд, – гуфт Рустам гӯё худ ба худ мулоҳиза меронда бошад. – Аҷоиб, ҳеч ақлам намегирад.

– Ҳа... Агар туфанг медошт, дӯстам, мо ҳоло дар ин ҷо – сари дастархони шумо намешистем.

– Ҳа, ин аниқ. Ба ин қор раҳматӣ устухон надошт... Ҳоло имшабу пагоҳ осуда наемонанд... Тӯби вай заминну осмона ба ҳам мезананд.

Ба ғайр аз ин, бисёр дуздони калони дуру наздик катӣ дӯстию бародарӣ дошт, раҳматӣ... Аз пой-мояш назадед-дия, афсӯс... Хундор намегаштанд, – изҳори надомат мекард Рустам.

– Чӣ хел кулангро зер карданамро худам намедонам, – худро сафед мекард Худоёр ва тафсилоти ҳодисаро гаштаю баргашта мегуфт ва ҳар бор ягон чузъи тозае

барои сафед кардани гуноҳаш илова месохт.

Ин лаҳза тақ-тақи дарвоза шунда шуд ва касе номи писари Рустамро гирифта ҷеғ зад. Ҳар се маънидорона ба рӯи якдигар нигаристанду Рустам аз ҷо бархестаравон гуфт:

– Овози мард... Ман мебароям. Бепарво шинед. Ба-фароғат... Шумо дар хонаи Рустам меҳмонед...

Лабханди самимии ӯ ба дили Ислом қувват бахшид.

Ин лаҳза аз таҳи дарвоза валвалаи гурӯҳи мардон, алфози дашному таҳдид омехта ба гӯши онҳо расид.

– Аз сари кӯҳ ба қафо гашта мерафтем, беҳтар буд, – гуфт Ислом маъюс ба чашми Худоёр нигариста.

– Дар нимараҳ ҳар дуямонро ҳам нобуд мекарданд... Лаънатира аз пояш задан лозим буд, лекин саросема гаштам... – гуфт Худоёр ба таассуф сар ҷунбонда. – Инҳо хундор шаванд, то қиёмат аз ёд намебароранд...

БОБИ БИСТУ ЯКУМ

ЗАВЛОҶАИ ДАСТИ ҲУНАР

Дар деҳа хостгории Ҳайдар ба Шодоб дигарбора мавҷи гуфтугузорхоро боло кард, боиси тахминзаниҳо ва гумонҳои беканор гардид. Мардуми солдидаи Гучумак мегуфтанд, ки дар замони пеш аз инқилоб одамон ба ғайбат камтар машғул буданд, зеро ҳар яке осиеб дошт ё аз паи дуредгарию кафшдӯзӣ зиндагӣ мекард. Акнун ҳама бекор, кори колхозро сарам-дилам ба иҷро мерасонанду аз бекорӣ ғайбати якдигарро мекунанд, дар назди худованд гуноҳи азим будани онро ба ёд намеоранд.

Ҷавонон, хусусан, онҳое, ки аз муҳаббати Ислому Шодоб огоҳӣ доштанд, ҳоло падари духтарро лаънат мекарданду мегуфтанд, ки “духтарашро ба бозор андохт...” Баъзеи дигар мегуфтанд, ки Мулло Мурод ва Салими Зо-

Ҳақро ба сари як дастархон шинонда намешавад, инҳо мисли гӯсфанду хуканд. Зоғак тӯби раис катӣ кудо шавад, дуруст, мувофиқанд, ҳар ду тараф – парвардаи ҳукумат, бобою момоҳшон ҳам ба якдигар мувофиқ... Модари Парча ҳам чунин буду чунон буд, бобои Зоғакро ҳам дар бозори Лоиш як тӯрпӣи дуздагиш катӣ дошта расо лат дода будаанд, – гӯён мардуми Гучумак ҳафт пушти ҳар ду кудоро кофта, таҳлил мекарданд.

Дар ҳаққи Парча мардум ба чандин эҳтиёт сухан мекарданд ё комилан, хомӯш буданд. Бисёр касон мегуфтанд, ки “ҳозир дар бораи Парча ҳеч чиз гуфта намешавад, – на хуб, на бад. Баъди аз мансаб рафтани мардум ҳар чӣ гӯянд, ҳамон гап аст.” Дар байни халқ баъзе бедаҳанҳо дар ҳар ҷо гӯшакӣ мекарданд ва он шафшафҳо ҳам беасос набуданд. Яке мегуфт, ки вай бо раиси колхозӣ ҳамсоя хингир-хингир дорад, дигаре тасдиқ мекард, ки калони ноҳия деҳаи мо катӣ наздик аст, агар ҳамин хел намебуд, аҳли Гучумақро хеле вақт қабл ба тарафи Мирзочӯл муҳочир мекарданд, гурӯҳи дигар савганд ба забон меоварданд, ки вай кайҳо зани Худоёр аст, маҳрамона никоҳ кардагианд.

Баъд дар байни мардум валвала бархост, ки тағои раис барои тӯй ба хонаи Зоғак як тӯрпӣи фиристодасту чанд пуд орд. Шӯрбою фатир катӣ ба халқ тӯй медодаанд...

Ислом аз шунидани ин ҳама валвалаҳо дилтанг шавад ҳам, хушу ёдаш асосан, ба мочарои байтал банд буд. Рӯзи аз ноҳия, аз назди байтор баргаштаниш шомгоҳон ба тарафи ҳавлии Шодобино рафт, дар он атроф хеле вақт чарх зада гашт, аммо духтар аз ҳавлиашон берун наомад. Хуштакашон чанд бор аз паси девораш гузашта бошад ҳам, Шодоб зоҳиран, гӯшашро ба карӣ зад. Маҳбубааш дидаю доништа ўро нописанд кард. Як бор вохӯрда, малул нашав, тақдир ҳамин будаст, гӯяд, ҳеч қис-

сае набуд. Маълум мешавад, ки дар дилаш як зарра ҳам меҳр набудааст. Ин тавр бошад, чаро рӯмолча дод, дар таачҷуб буд Ислои. Ачаб не, волидайнаш дили ўро хунук карданд. Агар Шодоб дар сари қавлаш меистод, Ҳайдарро аз қасдаш гардондан мумкин буд. Вале дили Шодоб дигар ба ў об немехўрад... “Хоҳу нохоҳ дўст медорам, алам мекашам, аммо чӣ илоҷ... Аслан, “падар розӣ – худо розӣ” гуфтаанд, модом ки падару модар розӣ нестанд, ин ҳавасро аз сар дур карданам лозим, – мегуфт Ислои худ ба худ. – Лекин одам тан додан намехоҳад... Як бор дуррустар вохўрда шикамсерӣ мебўсидам, шояд камтар алам мекард...” Баъд худро маломат кард, ки аз бўсидани зани касе чӣ муродаш ҳосил мешавад. “Дунё – дори мукофот” мегўянд, баъд арўсшавандаи маро ҳам дигаре мебўсад... Не, аз сари ин шўҳиҳои бачагӣ гузар, Ислои, одам шав... – мегуфт ў ба худ.

Саҳари имрўз Ислои ба кўҳ рафта, галаро хабар гирифтун зуд омаду ҳоло дар ҳавли интизори он буд, ки байтор меояду ўро ба идораи колхоз ҷеғ мезананд. Аслан, вай чандон дилпур набуд, ки байтор меояду мақсадаш ҳосил мешавад. Барои ҳезум бурданаш байтор ўро расо ба хичолат кашонид. Марди ғалатӣ будааст: таъна кард, маломат гуфт, аз гўр гирифта ба гўр заду охир: “хайр, азоб кашаида овардӣ, фурур, ҳезум надорем, лекин... ма, пулаша гир” гўён, як бандча пули майдари ба кисаи Ислои андохт. Сонӣ гуфт, ки аспии мурдагири рафта дидан вазифаам, аммо чӣ кунам, ки раҳ дур, як худам ба чандин колхоз вобастаам, улав надорам... Сипас таъинот дод: “Ҳозир раву аспии мурдагири қарфонда шушашро гир, ба линга андохта ба хонаатон бару дар ягон ҷои сард мон. Ҳеҷ кас набинад, фаҳмидӣ, каллаварам? Боз намак назанӣ!.. Ман расида меравам... Баъд ҷой кард, нону қанд хўронду ба ҳамон тундии шўҳиомез амр кард: “Хўш, акнун аробаатро каш!”

Хуб, фаразан, ин аспи пирро аз гарданам соқит карданд, он ду аспи чавонро аз кучо меёбам? Он ду аспро дузд бурдагӣ, дигар гап не.

Акбари Дузд ва шариконаш модговонро бурда буданд, ба ду асп мункир гаштаанд. Худоёр ба Ислом гуфт, ки садкаи сар, яктоашро куштем, мон ҳамон ду аспи колхоз садкаи сар, ҳамон гӯсолаю тӯрпиатро оварда деҳ, ба ҷои аспҳо мегузаронем...

– Аҷоиб, Акбарро шумо паррондеду хунбаҳояшро ман меदिҳам? – гуфта Ислом норозигиашро баён кард.

– Агар онҳо катӣ кашокаш кунем, мо – ҳар ду ро ба прокурор дода, муттаҳам мекунам.

Баъдтар одамон гап-гап баровардаанд, ки аспҳоро дуздони сарахсӣ нагирифтаанд, балки бо дастури кадоме аз ҳамдеҳагон дуздони бегона бурдаанд.

Дар бораи бедарак гӯм шудани ду аспи беҳтарини колхоз ҳар нафар ҳар гуна сухан мегуфт.

Вале ҳоло хушу ёди Ислом ба тӯйи Шодоб банд буд. Ҳатто байтор наояду гӯсолаю ғуночинро бурда ба колхоз дода, аз ин ғавғо зудтар гиребонашро раҳо кардан мехост.

Вай баъзан худро таскин меод, вале соате аз миён нагузашта ба худ азм мекард, ки намегузорад маҳбубаш ҳамсари чавонмарди дигаре гардад. Айёми охир вай тамоми орзуҳояшро бо ҳамин духтар вобаста сохта буд ва ҳоло аз даст рафтани Шодоб дар назараш баробари заволи ҳамаи орзуҳояш дилфишор, бениҳоят дилфишор асар мекард.

Бинобар он ҳам, Ислом агарчӣ дар амал ҳоло байторро интизорӣ мекашид, фикраш ба Шодоб банд буд, дар ин вазъият чӣ гуна амал карданашро меандешид. Вай пеш аз ҳама бо маҳбубаш вохӯрдан мехост, аммо духтар вақтҳои охир ба вай чандон рӯи хуш намедод, аз дидор ва рӯбарӯшавӣ мегурехт, амдан ҳамгап шудан намехост.

“Ягона чора – бо Ҳайдар гапзанон кардан даркор, – ме-
гуфт Ислон. – Аҷаб не, кор ба деҳодеҳ оид шавад... Ҳа-
вои Ҳайдар баланд, ҳеҷ касро назару писанд намекунад.
Ё маро бача гумон карда, мазох мекунад, балки кӯфтани
мешавад. Ҳайдар аз ман чор-панҷ сол калонтар, ба бисту
чор даромад меғӯянд. Лекин ҳеҷ гап не, мушташро наме-
хӯрам. Бачаҳо меғӯянд, ки дар хизмати ҳарбӣ дар қисми
десант будаст, гӯё ким-чӣ хел хунари деҳодеҳро ёд гирифт-
тааст, кас ба вай даст нарасонда, зада меафтондаст. Ҳа-
йр, мебинам. Агар мард бошад, рӯирост тандеҳона ҷанг
мекунад. Нағмаю фиреб катӣ зада, сонӣ ба кучо мера-
вад?! Боз рӯ ба рӯ мешудагист?..”

То офтобшинам якуним соат вақт монд. Ислон аз
омадани байтор умедашро канда, боз аз паи гала рафт,
то як бор гирду ғун карда шумурда хотирчамъ гардад.

Ҳангоми бозгашт шомгоҳон дар сари чашма як соат
роҳи Шодобро мунтазир истод, аммо духтар обгирӣ нао-
мад. Торикӣ ғализ мегашт. Ислон дар даври бари ҳавлии
духтар тор танида чарх зад, паёпай хуштак кашид, вале
хамаи кӯшишҳояш барабас рафтанд.

Оқибат аз бебарорихои имрӯза дилтанг ба сӯи хона
меомад, ки хаёлаш ба Ситора пайванд хӯрду беихтиёр ба
сӯи ҳавлии вай рафт. Ду-се бор хуштаккашон аз паси
девори ҳавлӣ гузашт. Сағ валвала бардошт, вале одами
шиносро дида, зуд хомӯш гашт. Ситора чандон интизор
накарда зуд баромад. Онҳо дасти якдигарро саҳт фишур-
да ба қафои шахи баланди сари роҳ гузаштанду худро ба
оғӯши якдигар андохтанд, дастҳо, лабҳо, нафасҳо – ҳама
ба якдигар печиданд. Аз ин печопечи ташнагӣ ҳар ду
баъди хеле фурсат ба худ омаданду Ситора бетоқатона
савол кард:

– Аз тарафи Шодобино меой? Ҳамту не? Бечора...

– Бечора будаам!.. – қаҳри Ислон омад. – Барои чӣ
бечора будаам? Агар хоҳам, кайҳо...

– Нагӯӣ ҳам, медонам... Набаромад?.. Ҳим-м... – захрхандае кард Ситора. – Ақлат набудааст, Исломи!.. Қаҳрат наояд, ман холисона мегӯям: вай ба ту лоиқ не!

– Барои чӣ лоиқ не? Ҳама ҳамин як гапро мегӯеде ҳеч кас дурустар, каллаи худаш катӣ фикр намекунад.

– Ҳамон ҳам духтар шуд! Ба пеши сағ партоӣ, сағ бӯӣ намекунад! Зоташ – паст, худаш чиркину ифлос, коҳил... – нуқсонҳои Шодобро шумурдан оғоз карду Исломи сухани ӯро бурид.

– Илтимос, биё, аз ин хусус гап назанем... Агар вай духтари подшоҳ бошад ҳам, ту мегуфтӣ, ки ман аз вай беҳтарам.

– Ман аз вай чӣ камӣ дорам? – Ситора дар оғӯши Исломи, рӯ ба рӯ нӯги биниашро ба бинии Исломи молида, ду дасташро ба гардани ҷавон ҳалқа карда, рост ба ҷашми вай менигаристу ҷавоб талаб дошт.

– Ҳим-м... Ту... ту духтар мебудӣ, гап дигар буд, охир ту шавҳар дидагӣ! Ҳама механданд... Ҳеҷ фикр мекунӣ ё не?

– Вай духтар аст, лекин зани ҳалол намешавад. Ту барои як шаб зан намегирӣ-ку! Барои чӣ мардум механдидаанд?! Чӣ қадар ҷавонон зани бева гирифтаанд, ту намедонӣ?!

– Биё, дар ин бобат гап назанем, Ситора!.. Ман ошиқи ту, аммо зан намекунам, дониста мон!.. Ҳар касе туро талабгор шавад, ҳеҷ ҳалал намерасонам, шавҳар кун, бахтатро ёб. То шавҳар ёфтани, агар хоҳӣ, вохӯрда мегардем... – гуфт Исломи ба рӯи Ситора нанигариста, як навъ гунаҳгоруна.

– Дили ман гувоҳӣ медиҳад, ки...

– Гувоҳии дили ману ту... – захрханде кард Исломи ва сипас афзуд: – Агар бегуноҳ, порсо мебудем, рост меомад...

Дар ниҳоят чоштгоҳи рӯзи дигар аз он дасти рӯд, аз болои Қӯрғон пойкор номи Исломо гирифта фарёд бардошт. Исломо, ки гӯш ба қимор менишаст, шитобкорона бо имою ишора ба вай фаҳмонд, ки меравад. Сипас лаҳзае саргашта бозистод: шуши аспро, ки дар халта ба шифти қаҳхона овехта буд, ба идора барад ё не?

Аз модар маслиҳат пурсид, модар ҳам дар ҷавоб саргаранг монд.

– Хайр, агар биёр гӯянд, фарёд кун, Инъом тохта мебарад, – гуфт модар ба тариқи маслиҳат. – Аз пода пеш чанг бардоштан чӣ лозим?

– Не, ҳамаро хабардор кардан чӣ даркор. Худам давида меоям.

– Дар ин деҳа ягон гапи сир мемондагӣ нест, писарам. Гумонат, агар ба рӯят мардум нагӯянд, аз мочарои ту беҳабаранд?! Эҳ-хе...

– Агар биёр гӯянд, давида омада мебарам, – гуфт тақроран ба модар ва шитобон аз ҳавлӣ баромад.

Дар идораи колхоз байтор ва Худоёр ҳамсӯхбат менишастанд. Баробари Исломо пойкор ғолибан аз хонаи Худоёр дастархон бардошта овард. Дар он дуто нони гандум ва мағзу майиз буд. Исломо даст ба сина “асса-лом” гӯён аз дар даромаду бо ҳозирон даст дода вохӯрӣ кард ва дар пойгаҳ, ду дасташ ба пеш, ба тарзи алифлом рост истод.

Байтор хангоми вохӯрӣ ба вай табассум ҳам накард, шиносӣ буданаширо зоҳир нахост. Исломо ба дил меандешид, ки Худоёр агар гулӯи байторро равшан карда бошад, ду аллакай аз вай агар рӯ гардонда бошад, чӣ мекунад.

– Додарам, галаро ночор ана, ба ҳамин бача супурда будем, – Худоёр Исломо ба байтор маъруфӣ кард. – Дар деҳа мард кам, чанг ҳамаро рӯфта бурд, худатон меконед... Ин бачаи бепарво баромад.

– Аспи мурдагӣ чандсола буд? – сухани ӯро буриду

ба чашмаш нигариста савол кард байтор.

– Хайр... асп, асп чавон не... синнаш ба як чо расидагӣ буд... Лекин ба кори хирман кор меомад...

– Қариб понздаҳ сол боз хирман меқўфтаст... Ҳама мегӯянд, ки пир буд. Додом ҳам, ман ҳам якчанд бор омада гуфтем, ки ба даст гиранд, ин моли касал... – якбора ба гап даромад Исломо.

– Маҳмадонӣ накарда хап ист, навбат ояд, аз ту ҳам мепурсанд, – бо авзои гирифта дӯғ зад Худоёр. – Э, тавба! – Вай гиребонашро дошта, дар назди меҳмон бо таачуби худ Исломо сарнагун ва шармсор сохт.

Исломо хичил гашту хомӯш монд.

Худоёр бо ҳар як суҳан ва ҳаракаташ ба байтор иззату икром зоҳир месохт, тамалуққорӣ намуд, вале ин корро чунон моҳирона иҷро мекард, ки на меҳмонро дар хичолат меафканд ва на худашро дар вазъи ноҳинҷор – тамоми гапу қораш табиӣ ва бамаврид, ҳамчун намунаи одоби одамӣ ва иззату икромии меҳмондорӣ чилва менамуданд. Байтор ба суҳанони вай гӯш медоду “ҳим-ҳим” гӯён ба фикр афтада буд. Баъди он, ки вай як пиёла чою як-ду пора нон хӯрда аз ҳар хусус бо Худоёр сӯхбат кард, гӯё дар омади гап Исломо ба ёд оварду пурсид:

– Касал буданашро чӣ катӣ исбот мекунӣ? А? Гап катӣ намешавад, далел даркор аст, чӯраҷон! Агар шушпушашро гирифта меовардӣ, мо медидем, гап дигар буд...

– Шушашро гирифта мондаам... Ҳозир меорам... – Исломо аз чояш парида бархосту нигарони амри байтор ба чашми вай чашм дӯхт.

– Ку, биёр, бинем, – гуфт байтор бепарво. – Шуши асп мурдаро гирифта монда бошӣ, бачаи хушёр будай, додар.

Ҳамин лаҳза аз дар раис даромаду он ду ҳам ба истикболи вай аз чо бархестанд.

Худоёр суҳани Исломо шунида, хуш аз сар парид.

Сараввал вай ба ҳар ду гӯши худ бовар накарда, гоҳ ба рӯи байтор, гоҳ ба рӯи Ислом нигарист ва баъди он, ки эътимод ҳосил кард, ки хато нашунидааст, аввалбор аз дил гузаронд, ки ба вай кӣ маслиҳат дода бошад?.. Маслиҳатгари ўро ба гумону тахмин ҳам наёфту ошуфта-ҳол ба рӯи Парча нигариста табассум кард ва сипас бо ў вохӯрикунон як навъ беҳолона овоз баровард:

– Ин аллакай барф зер карда будаст, мо беҳабарем...

Ислом тамасхур ва оҳанги ҳақоратомези сухани ўро фаҳмид, вале ҳамоно чӣ ҷавоб доданаширо надонисту оҳиста аз дар баромад. Раҳравон аз алам печутоб мехӯрд, дандон ба дандон мефишурд, симои Худоёр дар пеши назараш беш аз беш қабеху манфур чилва мекарду сухано-ни вай дар гӯшаш гаштаю баргашта, акси садо меоданд. Одатан, ин таъбири Худоёрро дар нисбати сағбача кор фармудани одамнро ў хуб медонист ва аз ин рӯ дарунаш месӯхт, ки дар ҷавоби чунин таҳқир лому мим нагуфт, сухани мувофиқе ба зехнаш нарасид. “Ҳеч набошад, бояд мегуфтам: дар рӯ ба рӯи гург одам ночор сағ мешавад, амак!.. Ҳолӣ ҳам, агар гап ояд, мегӯям, – мегуфт Ислом ба дил. – Аслан, ҳайрон мешавад кас, – мегуфт Ислом худ ба худ муҳокимарониро давом дода, – барои чӣ ин Худоёр ин қадар бадхоҳи одамон аст? Ба касе неки кардани ўро нашунидаам. Хайр, калонону хешу табораш ҳисоб не. Одами саҳл аз худаш боломартабаро бинад, дар гирдаш парпанак меравад. Раис агар оҳиста сурфа кунад, вай лаббай гӯён парида аз ҷояш мехезад. Наход, ки як умр вай ба қавли додом “нони ҳалқро хӯрда, ба намакдонаш туф карда” гардад?.. Ҳа, онаи дунёро гуфтан гирам... Ҳукумат агар одил бошад, гирад, ҳабсхона ҷои ин хелҳо аст. Лекин ба ҳукумати мо сирф ҳамин хелҳо маъкул барин. Худоёрро гирифтани ҳам осон не, вай аз қафо раҳашро тоза рӯфта мегардад. Ҳа вай одами аной не... Мегӯянд, ки гулӯи калонони району суду прокурорро ҳам рав-

ган карда мегардад. Боз мардум мегӯянд, ки дар тӯли понздаҳ-бист сол ба колхоз чандин раис омада рафт, лекин Худоёр ҳамон Худоёр аст. Ба сари чӣ қадар раис вай об рехт, худо медонаду худаш, мегӯянд. Ба Парча зӯраш нарасидаст, ин зана пушту паноҳаш зӯртар, мегӯянд...”

Ислом дар тахтапушт халтаи шуши асп замоне дар таҳдари идораи раис ҳозир гашт, ки раису Худоёру байтор як табақ кабобу як шиша арақро хӯрда қариб тамом карда буданд. Раис арақ намехӯрд, шишаи арақро мардон холӣ карда буданд.

– Овардӣ?

Байтор ва аз қафои вай раису Худоёр бархоста, аз дар берун омаданд. Ислом даҳани лингаро барзада кушоду шушро озод бардошта ба ҳозирон намуд. Байтор аз чайбаш кордчае бароварду шушро аз боло ба поён рост бурид. Баъд ба тарзи салиб боз як теғ кашиду маънидорона ба чашми раису мудирӣ ферма нигарист. Ислом бе ҳеч шарҳу эзоҳ фаҳмид, ки ба шуши моли солим монанд не – аз вараму зардоб иборат буд. Бо вучуди ин, Ислом баъди кабобу арақ Худоёр байторро ба худ моил накарда бошад гӯён ба дил хавф дошт.

– Кайҳо шушаш адо шудааст, – гуфт байтор теғи кордашро пок кардаравон.

Баъди он, ки адонома навиштанду ҳама имзо карданд, Ислом ба байтор ташаккур карду аз идора баромад. Ба сӯи Худоёр дигар нигаристан натавонист. Агар бо ӯ чашм ба чашм гардад, бе ҳеч шак вай нафратеро, ки дар вучуди ҷавон мечӯшид, аён мидид. Бинобар он, Ислом нигоҳашро пайваста аз нигоҳи Худоёр мегурезонд.

Вай аз идораи колхоз чунон хушнуд баромад, ки ҳатто ба пурсишу ҳолҷӯии Бобои Ҳалим аз роҳаш наистода ҷавоб доду ба сӯи ҳавлиашон тохт. Дар роҳ Инъом аз чакалакзори канори сой як линга ҳезум бар дӯш баромад. “Аз кундаҳои кӯҳнаи дарахтони бурида ҳезум кар-

дааст, бад не... кор мекунад. Баъзан ғут-ғут кунад ҳам, ба кор сар мефурорад” ба дил гуфт Ислом додараширо дида.

– Ҳа, чӣ гуфтанд? – бетоқатона борашро ба харсанге така сохта нишасту пурсид Инъом.

– Қоғаз карданд... Халос шудам.

– Рафта пӯсташро гирем-чӣ? Ё колхоз мегирад?

– Намедонам, – гуфт Ислом. Баъд ботинан худро маломат кард, ки чаро то ҳол ин тарафи корро ҳеҷ фикр накард. Баъд дар ҷавоби саволи Инъом гуфт: – Пӯсти молҳои мурдагиро колхоз мегирифт. Боз ягон рӯз пӯсти аспро ёфта деҳ нагӯянд? А?

– Зуддтар гирифтанд даркор буд. Акнун бӯй гирифтагист-дия? Ё гургон тала карда хӯрдагистанд? – мегуфт Инъом ва аз ин хусус фикри ақолашро доништан мехост.

– Ба он чарӣ гург фурумада наметавонад. Танҳо, агар аз поён, дохили чар катӣ барояд, метавонад. Зоғон хӯрдагистанд? Чӣ кор кунем-а? Рафта аз Худоёр пурсам? Боз ягон рӯз ба сарамон бало нашавад?

– Не, чӣ даркор, напурс, – гуфт Инъом. – Рафта пӯсташро канда мебиёрем. Агар пурсанд, бурда медахӣ, не, агар напурсанд, чӣ қадар чоруки зӯр мешавад. Як чуфт чоруки асп 20–25 сӯм.

– Аввало, худо медонад, шоядам зоғу заған хӯрд... – гуфт Ислом, сипас баъди лаҳзае хомӯшӣ илова кард: – Балки бӯй гирифтагист? Ҳаво дар Фазилмон чандон гарм набошад ҳам, ду ҳафта гузашт...

– Ҳеҷ гап не, биниамонро бо рӯмол баста аз пӯсташ ҳеҷ набошад, ду-се чуфтӣ чорукворӣ мегирем, – исрор мекард Инъом.

Дар он айём пойафзоли асосии аҳли кор дар деҳот чорук буд. Кафшу махсию мӯза махсуси зиёиён ва баъзе аҳли дину тақво ва пирони нисбатан давлатманд буд, ки шумораи инчунинҳо аз даҳ яке ҳам набуд. Аз ин сабаб Инъом барои чорукворӣ гирифтанд кӯшиш ба кор мебард,

аммо Ислом аз он хавф дошт, ки овозаи чоруки пӯсти аспӣ додарашро шунида, Худоёр аз ӯ пӯсти аспро талаб мекунад.

Ислом лаҳзае ғарқи фикр хомӯш монд. Баъд ҳар ду барои маслиҳат ба хона, назди модар рафтанд. Дар асл Ислом аз гирифтани пӯсти он асп ҳам меҳаросид ва ҳам ҳазар мекард. Ҳоло аз ғавғои он ба азобе гиребонашро ҳалос кард ва дигарбора худро ба он мочаро андохтан намахост. Вале дар ҷавоби гумонҳои ноаники ӯ Инъом гуфт:

– Э, гӯш кун, аҳо, аз ду сар гургон ҷасади онро тити пит кардагистанд. Хайр, мо ҳам аз пӯшташ як-ду ҷуфт чорукворӣ гирем, ҳеҷ гап не. Гургон меҳӯранд, ҳеҷ кас гап намезанад-ку, барои ҷӣ мо гирем, гап мезананд?

– Э, мон, аз бало ҳазар... Ин калонон аз гургу сағ ҳам ба мо душмананд. Ростӣ гап, агар аспӣ ягон кас бошад, рафта мегирифтам, лекин аз аспӣ колхоз мурам ҳам, намегирам.

– Аз онӣ кас бошад, ба ману ту мерасид? Соҳибаш пӯст канда мегирифт-да. Мемонд, ки зоғу заған хӯрад?! Аз онӣ кас бошад, ҳаром намемурд, шаш моҳ нағзакак поида мекушт, гӯшташро фурухта ду аспӣ дигар меҳарид, – зиндагидониашро зоҳир месохт Инъом.

– Ҳар кучо дидӣ – моли колхоз аст, аз дуртараш гузар. Ман намеравам, туро ҳам намемонам, – гуфт бо оҳанги қатъӣ Ислом.

– Э, беҳуда метарсӣ. Мардум ҳозир агар хабар ёбанд, пӯст канда мегиранд. Ба Насим гӯӣ, бачаҳоро гун карда меравад... Балки ба мо ҳам мебиёрад.

– Мон, бигиранд. Моли колхоз ба баъзеҳо мефорад, ба баъзе не.

– Ба ту агар нафорад, ба ман мефорад, – исрор мекард Инъом.

Аз яқравии ақояш ҳоло хунаш ҷӯшида, чашмонаш-

ро калон-калон карда густохона ба сӯи вай менигарист.

– Ба ту ҳам намефорад, – гуфт ором Ислон, вале оҳанги ситезаноки суханаш далолат мекард, ки зардаш мечӯшад, каме монда, ки таъби бародарашро сиёҳ кунад.

– Мефорад! Чунон мефорад, ки...

– Номаъкул кардӣ! Моли ҳаром ба авлоди мо намефорад!.. Додом чандин бор мегуфтанд – намефорад, намефорад!

Дар байни бародарон гапгузаронӣ шиддат гирифт то ба ҳавлӣ расидан Инъом аз Ислон як тарсаки ҳам хӯрд.

Баъди он, ки аз мочарои аспӣ мурда халосӣ ёфт, Ислон рӯҳбаланд буд, дар сари ҳар як сухан ва рафтори худ қатъият зоҳир менамуд, дар ҳар кор ҳам қобилияти фикрӣ ва ҳам зӯри дасти худро озмудан меҳост, гӯё барои чадал ва корнамоӣ майдони мувофиқа мечуст.

Аз чӣ бошад, ки ӯ дилпур буд, ки барои ду аспӣ гумшуда муттаҳамаш намекунанд. Дар ҷавоби ҳавотирии модар гуфт: “Охир, дуздҳоро ёфтанд-ку, аз онҳо аспҳоро рӯғнидан кори ман набудагист...” Аммо Шафоатбибии оқибатбин якзайл таъкид мекард: “Охир, ҳамон ду аспро ба гарданат мемонанд, Ислон...”

– Агар ҳозир бесабаб ба ёдашон овардан гирам, хоҳу ноҳоҳ гумон мебаранд, ки ду аспро обулой кардам, барои ҳамин бетоқатам. Ку, хап гардам, чӣ мекунанд. Ба фикрам, дузди асосиро дар сари ҷиноят куштанду боз чӣ тавр ба гардани ман бор мекунанд? Не-е, хотирчамъ бошад. Ғайр аз ин, калонҳо аспҳоро ҷустуҷӯ кардани нестанд. Худо медонад, дар ин миён чӣ сиру савдое ҳаст...

– Моламонро аз дарамон набарад мегӯям, бачаам, – гуфт Шафоатбибӣ ба далелҳои Ислон тан дода.

– Оча, ман ду-се молро аз рама гирифта дар ҳавлӣ парвариш карда, фарбеҳ шаванд, фурӯхтаниам. Ана, бузи кашкаи пир...

Ислом дер боз мехост, ки ду-се сар барраю бузғола-ро аз рама гирифта, дар хона парвариш кунад ва дар андак замон фарбеҳ карда, фурӯшаду ба пулаш чор-панҷ сар мол хараду боз парвариш кунад. Ҳар рӯз аз кӯхсор ду-се банди алафро ба асп бор карда, аз болояш савор омадан мумкин... Аммо модар дами ғайрати ӯро гардонд: “Аспи колхоз катӣ як бор-ним бор каму беш алаф биёрӣ, гап намезананд, бачам, ду бор паёпай бинанд, ин бахилҳо хап намешинанд”, гуфт. Насим ҳам суханони модарро тасдиқ карда, ба соддалавҳии Ислом хеле хандиду гуфт:

– Тағоям ҷуфти гови колхоз катӣ замини рӯидари-чаашро ҷуфт карда, қариб ба бало печида буд, ҷӯраҷон!..

– Хуб, пуштвора катӣ меорам, – гуфт Ислом бе-қатъият, гӯё бебунёдии ин сухани худро доништа бошад.

– Алафи лаби ҷӯй, марзаҳоро бачаҳо модговашон пок-покиза тарошида мегиранд. Аз кӯхпори дур ҳар рӯз ба пуштвора алаф овардан мушқил аст, Ислом. Хуб, харсавор рав...

– Хар ба Инъом даркор, ҳезум, алаф... Пойи хар катӣ то кӯхи Фазилмон рафта омадан мушқил.

Ба ҳамин минвол, замон, тартиби рӯзгори он рӯз, қонуни дасти ҳунар ва пойи ҷадалро завлоназадаи сотсиализм имкон наметод, ки ӯ зӯри фикр ва дасти ғайрати худро кор фармояд.

БОБИ БИСТУ ДУВВУМ

МАЛОҲАТ

Авази хаткашон, ки хизмати се деҳа – се колхоз дар дӯши ӯ буд, асосан нома мебурду меовард. Дар идораи колхозҳо дар он айём ҳеҷ кас рӯзнома намехонд, фақат раиси ҷамоа ва се-чор нафар муаллим рӯзнома мегирифт-

танд. Одамон мактуби зиёд ҳам наменавиштанд ва хеле кам номанигорӣ доштанд, зеро аҳли савод дар деҳа зиёд набуданд.

Чоштгоҳи имрӯз Авази хаткашон мактуби падарро ба дасти Ислом доду ба якборагӣ дар хонадони онҳо гӯё ид барпо гашт. Шафоатбибӣ номаро бӯсиду ба чашмонаш молиду аз хурсандӣ ба муносибати ин хабари хуш аз шири навдӯшидаи молҳо ширчай пухта, ба рӯяш равғани зардро доғ карда рехт, фарзандонро зиёфат кард.

Падар аз шаҳри Самарқанд нома навишта хабар дода буд, ки муддате мариз буд, дар бемористони Самарқанд табобат ёфту холо, шукри худо, ба по баланд шудааст. Минбаъд ният дорад, ба кори канал бозгардад, то нагӯянд, ки аз кор гурехт. Аҷаб не, ин бор дар кори канал муддати зиёд намонад, зеро духтурҳо хуччаташ додаанд, ки дар кори саҳт кор карданаш номатлуб аст. Дар хонаи Фаришта ҳам будаст, ҳама осудаю саломат буданд. Сипас падар аз зисту зиндагонии онон мепурсид, – доир ба сихатӣ, вазъи рӯзгорашон, аз хусуси гала, замини рӯидарича, мол ва ғайра. Ӯ доир ба ҳар яке соҳаи зиндагӣ, ба онҳо батафсил маслиҳат меод, чӣ гуна амал карданро таъкид мекард. Боз навишта буд, ки аз баъзе шиносҳо, аз ҷумла аз қорвони Тақоби Подабон аҳволантонро пурсидам, тинчию саломатиатонро ва боз баъзе гапҳоро шунида хурсанд гаштам. Ба онҳо гуфтам, ки беҳтараш маро надидаед...

Дар охир падар навишта буд, ки агар рафта, ҷои қорашу зисташ таъин гардад, сипас нома навишта, ба онҳо суроғаашро маълум мекунад.

Номаи падар ҳамаи онҳоро ба ҷунон вачху шодмонӣ овард, ки Ислому Инъом то бегоҳ гӯё дар хонавода тӯй бошад, ба ягон қор даст зада натавонистанд. Ислом галаро хабаргирӣ ҳам нарафт.

Ду аспи гумшуда ҳанӯз муаллақ, возеҳтар агар би-

гӯем ба гардани вай афтода буд, зеро сарахсиҳо ҳамон рӯзи ҳалоки Акбари Дузд гуфтанд, ки аспҳо ба тарафи Сарахс наомадаст ва аз ин савдо Акбару шариконаш хабар надоранд, одамони худатонро чустучӯ кунед. Ислому талаб кард, ки ба милисахона хабар кунад, то зудтар аз паи чустучӯ шаванд, аммо Худоёр имрӯзу фардо карда гаштаст. Дар сари Ислому гумоне омад, ки аспҳоро худи Худоёр “обулой” кардагист. Вагарна ӯ ба ин тариқ роҳату бетафовут намегашт.

Бегоҳирӯзӣ Инъом ба тоза кардани оғилҳо ва хӯроки молҳо машғул гашту Ислому каландашро гирифт ба хар як ҳувол нурии кӯхнаро бор кард ва харро пеш андохта ба сари замини рӯидаричашон рафт.

Вай нуриро ба замин рехту харро дар марғзори канои рӯд ишкел карда сар дод ва ба кор шурӯъ намуд. Вай аз як сар сангчаҳои бар асари барфу боронҳо ба рӯи замин баромадаро чида, дар марзаи тарафи роҳ мерехт. Ӯ ҳар сол санги ин заминро мечид – ҳам вақти киштукор, ҳам дар овони каланд ва ҳам ҳангоми дарав, аммо санги он ҳеҷ кам намешуд. Ба чашми Ислому чунин менамуд, ки ҳатто санги замин камтар намешавад. Сангчинон Ислому фикр мекард, ки барои заминҳои кӯхистон чаро ягон оломи сангинак насохтаанд? Масалан, ба монанди аробаи алафгундори якаспа ё ба шакли сихмола созанд, аз байни шоҳааш ҳок гузараду сангу кулӯх нагузарад... Замини кӯхистони мо азбаски регзор асту кулӯхаш кам, барои сангчинӣ чунин як асбоб айни муддао мегашт.

Баъди як-ду соат сангчинӣ, ин кор Ислому дилгир карду як қитъаи хурди замини дар пастӣ, дар нишебии рӯд воқеъ бударо чарх заду бениҳоят пурсанг ёфт қарор дод, ки ба он замин имсол ниҳол шинонад. “Аздусар, ин замин ҳосили дуруст намедихад, ҳок надорад, фақат регу шағал. Ниҳол мешинонам, чор-панҷ сол, то ниҳолҳо калон мешаванд, ғалла мекорам... Агар додом розӣ наша-

ванд, ниҳолҳоро ба дигар ҷо ҷогардон кардан мумкин аст...

Аслан то ба кай мо ба ғаллаи ҳамин як порча замини санглох нигариста мешинем? То ба кай умрамон ба ҳамин уқубатҳо, рӯи нони сериро надида мегузарад? Аз ҷанг омадагиҳо мегӯянд, ки дар Германия ҳеҷ кас ба нон мӯҳтоҷ не, солҳои ҷанг ҳам мисли мо ба нон мӯҳтоҷ набудаанд, ҳеҷ кас аз гуруснагӣ намурдааст. Охир аз заминҳои мо ду бор ҳосил гирифта мешаваду боз барои ҷӣ халқи бечораи мо аққалан аз нон сер намешавад? Сабаб чист? Кӣ гунаҳгор? Лаънатӣ, гунаҳгораширо агар медонистам, ба гӯраш алав мемондам... Охир, то кай мо одам барин рӯзи равшанро надида аз дунё меравем?... Мева надорем, аммо ба ҳамин замини санглох барои ниҳол шинонидан андеша мекунем...

Ислом ба ҳамин ният барои ниҳолҳо ба хандак кофтан шурӯъ намуду аз ҷониби роҳ овоз баромад:

– Монда нашавед, Ислом-ако?

Ислом, ки ба хаёлҳои худ ғарқ гашта одаму оламу фаромӯш карда буд, аввал аз ин овози ногаҳонӣ як қад парид, сипас сар бардошта Малоҳатро дид, ки як банд алафи дар сар бардошташиро оҳиста аз сараш гирифта ба тавораи сангини сари роҳ мениҳод.

– Саломат бош, Малоҳат... Ба қавли бобоҳо, ҳеҷ дард набинӣ! Доим дар сари ту бор, ё ҳезум ё алаф... Бисёр ҷаҳд накун, хуб зани коргар мешавад гӯён ягон қазок ба хостгориат меояд!

– Шумо барин бародар надорам, додар надорам, – гуфт Малоҳат арақи пешониашро бо нӯги рӯмолаш пок карда. – “Ношод касе, ки бебародар бошад, дар рӯи замин ҷу мурғи бепар бошад...” гуфтаанд.

Чеҳраи духтар монанди нони гандуми нав аз танӯр кандагӣ супсурх буд.

– Ин тавр нагӯй, ман худро ба ту бародар мешумо-

рам... Баъзе кори зӯрталабатонро гӯй, ба чон иҷро мекунам. Бори гузашта гуфта будам-ку... Дӯстиат рӯйзабонӣ барин, ягон бор коре намефармой.

– Ҳазор раҳмат, акоҷон! Накунед ҳам, ҳамин хел гӯед, дилам пур мешавад.

– Чаро намекардам?! Худат ягон бор нагуфтӣ...

– Ман ба шумо гап доштам, ако, – гуфт Малоҳат овозашро пастар карда. – Наздиктар бед...

– Боз чӣ гап ёфтӣ, Малоҳат?... – Баъди наздиктар омадан ӯ афзуд: – Чӣ хел номи ширин дорӣ, Малоҳат! Мегӯям боз дил мехоҳад, ки гӯям... Ҳеч кас ту барин ба номаш мувофиқ наафтадагист...

– Худам хушрӯ не? Фақат номам? А? – Малоҳат бо ишваи дилевезе сарашро чунбонда, ба чашми Ислои чашмони сиёҳашро лаҳзае дӯхта биистод.

– Худатро кӣ “хушрӯ не” гуфт? А? Мӯят худаш баробари хусни як духтар аст... Рӯякот... Чашматро чӣ гӯям... Хонасӯзак! Дигар гап не!

– Ҳар замон ана, ҳамин хел таъриф карда истед, ман ба шумо хабарҳои нағз-нағз мебиёрам, – гуфт Малоҳат ангушти ишораташро ба таъкид бардошта. – Бори гузашта таъриф накарда рафтед, гуноҳи худатон, барои ҳамин ин дафъа, акоҷон, хабарҳои нағз наовардам... гӯям ё нагӯям, намедонам... Нагӯям ҳам мешаваду... Гӯям ё нагӯям, гӯям ё нагӯям?... – Малоҳат бидиррос зада, ин суханро тезгӯяк барин чанд бор такрор карда хандид.

– Чӣ гап худаш, гӯй тезтар, Малоҳат... Найрангбозӣ нақун, шайтон! – Тоқати Ислои тоқ шуду беқарорӣ зоҳир кард.

– Хабарӣ нағз не, гуфтам-ку... Аз ман наранҷед...

– Намеранҷам, намеранҷам, гӯй.

Аммо Малоҳат барқасд дар гуфтан шитоб намекард.

– Агар меранҷида бошед, нагӯям? А? Беҳтараш – намегӯям, акоҷон. Ман намехоҳам, ҳеч намехоҳам, ки ҳа-

мин гапи нохушро аз забони ман шунавед! Дигар ягон кас онро ба шумо гӯяд, акоҷон!

– Аз сухани рост ҳеҷ намеранҷам, Малоҳат. Бемалол гуфтан гир. Агар руст кунӣ, худатро ба ман дӯст нашумор! – гуфт Ислон оқибат андаке ранчидахотир. Ҳоло нозу ишваҳои духтар ба ӯ асар надошт.

– Гуфта будам-ку, боз мегӯям: аз Шодоб дигар умедвор нашавед, ҳама медонад, вай аллакай ба Ҳайдар фотиҳа шуд, мабодо, ки Ҳайдар катӣ ҳам гапзанон мекунам нагӯед, акоҷон! Шодоб шуморо намехоҳад. Зӯран ҷӣ лозим...

– Кӣ ба ту гуфт, ки умедвор нашавам? Худи Шодоб? – савол кард Ислон, ки аз ғояти маъносӣ овозаш дигаргун садо меод.

– Ҳа, гуфт, ки ба шумо гӯям. Ситора ба вай аз вачҳи шумо гап задаст, “вай шавҳари ман аст” гуфтааст. Барои ҳамин Шодоб гуфт, ки ман бо Ислон вохӯрда гапзанон карда наметавонам. Агар инсоф дораду худашро ҷавонмард шуморад, ҳамин рӯмолчаи додагиамро ба ту диҳад, ту оварда ба ман деҳ... – Малоҳат лаҳзае хомӯш монду сипас афзуд: – Ана, ҳамаи гапи ёфтагиам ҳамин... Ранчидед? А? Росташро гӯед... – Малоҳат дигар хомӯш ба рӯи Ислон нигариста, тағйири авзои ӯро ба мушоҳида гирифт, чашмони шӯхи вай ягон ҳаракати авзои ҷавонро аз мадди назар дур намегузошт.

Ислон сарнагун буд. Дигар чуръати сарашро бардошта ба рӯи Малоҳат нигаристанро надошт. Аз кори Ситора ҳоло вай чунон алам мекашид, ҳозир буд, ки худашро ҳам, ӯро ҳам тиккаю пора кунад.

“Нобакор, қанчиқи аблаҳ... Ман шавҳари вай будам!.. Гурбаи бефаҳм аз тухмбирён умедвор мешавад... Э, худо, агар ин гап фардо ба даҳони мардум афтад, ман ҷӣ хел сар бардошта дар ин мулк мегардам? Гумонам, ин расво ақл дорад, нангу номус дорад!.. Ин занани гумроҳ

тамоман девона будаст-ку... Баъди ин гап дар ин диёр кӣ ба ман духтар медиҳад?! Боб кард... Э, худо, агар ин гап ба гӯши одамон расад...”

– Дилтанг нашавед, аҳо, хайр гуфтаст-дия, бедахан гуфтан мегирад... – Риштаи андешаҳои Исломо ро бурид Малоҳат. – Ба ғайр аз ману Шодоб ин сирро дигар ҳеҷ чонзод намедонад. Шодоб даҳонаш бастагӣ: рӯмолчааш дар дасти шумо. Агар ин сирро паҳн кунад, шумо ҳам сири ўро фош мекунед... Вай ба ҳеҷ кас намегӯяд... Ба ҳар ҳол, як-ду сол аз ин хусус хап мегардад, аҳоҷон. Не, ҳаргиз намегӯяд! Мурад ҳам, намегӯяд! Дар ин миён сири худаш фош мешавад...

Исломо ба суҳанони Малоҳат чандон эътимод накунад ҳам, вале эътирозашро нагуфт.

– Малоҳат, ин гап ба шаъни ман ҳам, ба шаъни худи ҳамон Ситораи бефаҳм ҳам доғ мезанад. Вай маънии гапи гуфтагиашро медонад ё не? – Акнун хушашро ба сарчамъ оварда, ба суҳан даромад Исломо. – Камтар андешида, баъд гап задан даркор-дия. Ман ба Ситора як бор не, чандин бор гуфта будам, аз ман умедвор нашав! Боз чӣ меҳаҳад ин... намедонам. Малоҳат, ту ба Шодоб рафта гӯй, рӯмолчаашро ба дасти худаш медиҳам... Ба дасти худаш диҳам, беҳтар не? А? Ту чӣ мегӯй? – Исломо маслиҳатомез ба чашми Малоҳат нигарист. Аз дилаш гузашт, ки балки Малоҳат ҳам акнун аз ў нафрат мекунад, ба ҳеҷ вачҳ дӯст доштан наметавонад... Хайр, ба мард ҳеҷ айб не, дар замони пеш то чаҳор зан мегирифтанд, ҳозир ҳам ду зан доштагиҳо кам не... Бобоҳоямон агар бо кори тичорат ё дигар сабабе ба шаҳрҳои дур рафта монанд, дар он чо муваққатан ягон занро ба никоҳи худ медаровардаанд...

– Албатта, агар рӯмолчаро худатон ба дасташ диҳед, беҳтар будагист... Лекин Шодоб бо шумо вохӯрдан намехоҳад, – гуфт Малоҳат баъди лаҳзае андешидан. – Ме-

тарсад, ки Ҳайдар мефаҳмаду...

– Ман катӣ ҳамгап истоданаш шарт не... Медиҳаму як даҳон суханамро мегӯям, бас. Агар нагӯям, мекафам. Баъди ҳамин қадар ваъдаҳо... ҳама медонанд... Наход, ки ҳеч фикр накунад...

– Миёнаравӣ кори шайтон аст, ақои Ислому. Ман фақат ба ҳурмати шумо, рӯи хотири шуморо карда гуфтани ин гапро ба ӯҳда гирифтаму. Аз ман наранҷед-дия. Намеранҷед? А? Ку, як бор ба чашмам нигаред! Рост нигоҳ кунед! – Малоҳат таъсири чашмони хумормасти худро доништа буд магар, лаҳзае меҳромез, афсункорона ба чашми Ислому нигариста, дили ӯро гӯё аз чанголи Шодобу Ситора ба якбора кашида гирифтани бошад, дилбарона табассум мекард. Нигоҳи шӯхаш синаи чавонро дарун-дарун парма мекард, мешикофт, аз ҳамаи олоишҳо покиза кардан мехост.

– Не, Малоҳат, ман аз ту чаро меранҷам? Ту одами ба дил наздикам барин, аз чӣ бошад, ки ба ту бовар мекунам. Хайрият, ки он ду беақл дигар касро неву туро ба миён андохтаанд. Ту одами худӣ, аз ту дилпураму. Аслан, пеш аз ин ҳам, аз чӣ бошад, ки туро ба дилам наздик мегирифтаму... Бовар кун... Барои чӣ ин қадар наздик мегирифтаму, худам ҳайронам! Ҳозир ҳам...

– Не! Ба ин гапатон бовар намекунам! – гуфт Малоҳат ба истиғно бо нӯги ангуштонаш лабонашро аз ханда дошта. – Барои чӣ, ҳу, бори гузашта ба суханам эътибор накардед? Ман чӣ гуфта будам? Ҳатто дар хотир надоред!.. Эҳ, Ислому-ақо, Ислому-ақо! Расо гӯл будед-дия!

– Не, Малоҳат, он вақт бисёр сиру савдору намедонистам... Ҳеч бовар намекардам, ки Шодоб ин хел мекунад, аз Ситора ҳам умедам ин набуд...

Онҳо якбора, ҳар ду баробар пай бурданд, ки офтоб ғуруб карда шони говгум гаштааст.

– Хайр, ба гузашта салавот гӯеду, минбаъд ман ба

шумо гӯям, кадаматонро доништа монед. Муҳаббат катӣ рустшаваконбозӣ намекунанд, акоҷон! – гуфт Малоҳат ба шӯҳӣ ба тарафи вай нимтабассум карда. Баъд кикир-рос зада хандиду алафашро бардошта ба сараш мондан хост, вале Ислом банди алафро озод гирифт ба Малоҳат гуфт, ки чувол ва каланди ўро бигирад.

– Э, монед, худам мебарам, – гуфт Малоҳат.

– Ман харакӣ... Хар мебарад, – ҷавоб дод Ислом.

Онҳо ба канори рӯд фуромаданду Ислом ишкели харро кушода савор гашту каланду банди алафро ба пешаш гирифт. Ҷуволро дуқат карда ба сағрии хар партофт ба лаби онро ба таҳи зин гирифт, то наафтад.

– Савор намешавӣ? – Ҳамту, гӯё аз рӯи назокат пурсид Ислом.

– Аллакай худатон савор шудед-ку! – гуфта Малоҳат ҳам дар лутфу шӯҳӣ паст наомада. – Сипоҳигарио аз даст намедихед-а? Қоилам ба шумо, акоҷон, қоилам!

– Росташро гӯям, Малоҳат?... – нӯхтаи харро кашида ба сӯи духтар андаке хамида пурсид Ислом.

– То ин вақт ҳама гапатон дурӯғ буд-чӣ?

– Э, не... Ту балоча, дар сухан дар намемонӣ! Ана, гапи мегуфтагиам, аллакай аз ёдам рафт.

– Боз дурӯғ будаст-дия!

– Ҳа, ба ёдам расид... Баъди “ҳаминҳо” катӣ наздик гаштанам, дилам аз зану духтар ҳаросидагӣ барин... қасам ба ҳамин оби поки рӯд... Кӯпрук нест... Туро ба хар савор шав гӯям ё нагӯям гӯён фикр мекардам... Боз айб нақунӣ гуфта ба дил хавфам буд. Дили духтарҳоро одам ҳеч намефаҳмад.

– Ҳеч гап не, ман кафшамро ба даст мегираму мегузарам... Ҳар рӯз чанд бор аз ин об мегузарам!..

– Ҳеч кас нест-ку, ба пушти хар савор шав, Малоҳат, – гуфта Ислом харро дар канори об аз раҳ дошт. – Рӯзона гузаштанат осон, шабона пой мелағҷад, ногоҳ ба

чуқурӣ афтода оббозӣ карда набароӣ...

– Ғавғои Шодобу Ситора ба саратон кам буд, боз гапи ман ҳам барояд! – қикиррос зада хандид Малоҳат. – Аз санг ба санг ҷаҳида аз хари шумо пештар мегузарам, рафтан гиред!

– Дар торикӣ поякот лағҷида ба об меафтӣ, савор шав! – гуфт Ислон бо як даст аз дасти ӯ гирифта.

– Ин қадар сол боре ҳам наафтодам, акнун дар пеши шумо биафтам, хуб тамошо мекунад! Рафтем. Ҳай кунед. – Малоҳат оҳиста дасташро аз дасти Ислон раҳо кард.

Ислон ҳам гашту чолок боз дасти Малоҳатро гирифта ба сӯи худ кашид.

– И-и, ин касро бинанд...

– Агар худат савор нашавӣ, ночор бузғола барин бардошта ба пешам мегирам... – гуфт вай дасти нарму монанди моҳӣ лағҷони духтарро аз дасташ раҳо накарда. – Аслан, барои ҷӣ ту ҳастию... ман Шодоб гӯён гаштаам!

– Ақочон, сар дихед... Мабодо ягон кас ояд...

– Аввал савор шав... То савор нашавӣ, намомонам.

– Охир... ягон кас бинад, ҷӣ мегуяд?.. – Малоҳат ин суҳанонро мегуфту ба чор атроф менигарист, ба ҳар шарфаву садое гӯш меод.

Атроф гӯё сокит буд. Фақат аз тарафи деҳа овозҳо ба гӯш мерасиду бас. Садои шав-шуви оби рӯд овозҳои ин атрофро имкони шумидан намедод.

– Биё, зудтар... – Ислон аз дасти духтар кашида кӯмак карду ӯ ба қафои вай савор шуд. – Агар тарсӣ, ду кокули дарозатро ба гарданам банд! – гуфт Ислон харро оҳиста ба оби рӯд дароварда.

– Ман агар бандам, саҳт мебандам...

– Э, кошкӣ!.. – гуфт Ислон тахтапушташро ба синаи духтар ҷафс карда. – Аз мочарои дигарон ҳалос мекардӣ. Зоро ҳудакат дар насибам бошӣ!

– Мефоридаст!.. И-и, харатонро дуруст ҳай кунед,

боз хар ду ҳам оббозӣ карда набароем!..

Оби рӯд бисёр набошад ҳам, азбаски рӯдхона пур аз сангҳои хурду калони суфтаю лайс буд, ҳамеша хавфи лағчидани пойи чорпоён буд ва аз сабаби чунин лағчиш борҳо одамон аз ин обаки шӯх тар гашта мебароманд, харҳо бо бору буна афтада мемонданд.

Хар аз об гузашту Малоҳат зуд худро аз болои хар ба замин андохт.

– Агар нафурой, чӣ мешуд?.. Эҳ, ин чанд дақиқа чӣ хушбахт будам! Гӯё дар қафоям моҳи осмонро гирифта аз об мегузаштам! Моҳи духафтаи осмонро!.. Бовар кун, Малоҳат, вақти мурдан ҳам ин лаҳзаро як бор дар пеши назар оварда, баъд чон ба чаббор медиҳам!

– Шодоб гумон кардед-а? Дар хаёлатон Шодоб...

– Э, дигар номашро нагир!.. Акнун дилам монд...

– Ба касофати чангу гирогии ҳукумату канал мардону чавонон дар деҳа кам монданд, шумо давр даври ман гуфта беҳуд нашавед, ақочон! Обрӯятонро нигоҳ доред, – гуфт Малоҳат ин даъфа бе шӯхӣ, ба тарзи ҷиддӣ.

– Дигар ин хел аҳмақӣ намекунам, Малоҳат. Акнун хушёр гаштам. Содда будаам... Беҳазл мегӯям, бача будаам... Ҳар кас андаке рӯи хуш диҳад, аз пай вай рафтаам! Барои чӣ ту хомӯш гаштӣ?

– Хуб, баъд аз ин мебинам, – гуфт Малоҳат рамзомез табассум намуда. – Ана, ба хона омадам. Хешамонро як бор бинам гӯён медароед? – гуфт вай ба як адои ширини нозпарварона, ки Ислом на ҷиддан гуфтани ӯро мефаҳмид, на ҳазлу кинояшро.

– Ягон рӯзи дигар баҳонае меёбаму медароям, Малоҳат. Ҳоли бисёр медароям...

Ислом аз хараш нафуромада банди алафро ба сари Малоҳат ниҳоду номаълум бо кафи дасташ ду гесӯи гафсу тобдори ба пушташ афтадаи ӯро ба навозиш молид. Малоҳат, ғолибан, ин кори ӯро пай набурд ва ё пай бур-

да бошад ҳам, худро нофаҳмида ангорид, зеро чои гап набуд.

– Хайр, раҳмат, Ислом-ако, – гуфт Малоҳат бо як навъ оҳанги диловез. Ҳоло аз ҳар сухани вай оҳанги муҳаббату навозиши мафтункунандае метаровид, ки он ба ҳеч як дил беасар намегузашт.

– Ба янғаам салом гуй... – гуфт Ислом. Вай боз ягон сухани муҳаббатомез гуфтан хост, вале чӣ гуфтанаширо надонист.

Ислом харсавор ба ҳавлиашон баргашта меомаду фикр мекард, ки дар назди духтарон, хусусан, ки агар ба онҳо дили кас андаке моил бошад, чаро одам ин қадар дасту по мехӯрад, гӯлу гумроҳ барин чилва мекунад. Хусусан, вақте аз он муҳаббат сухан мекунед, расо гапҳои хандаовар мегӯед. Хамеша ман суханҳои ба духтарон дар танҳои гуфтагиамро ба ёд оварда, хиҷолат мекашам, бинобар он, сухан гуфтаним мушқил аст. Малоҳат духтари дилкашу ҳалим, арӯси нағз мешавад. Агар арӯси ман гардад, бо хандаю шӯҳихояш хавлиамонро чунон зеб дода мегардад, ки ҳама ҳавас мекунанд... Хусусан, ки агар куртаю почомаи атлас пӯшад! Арзонӣ шавад, мехаридагистем... То ба кай фақат занону духтарони мансабдорон атлас мепӯшанд?..

БОБИ БИСТУ СЕЮМ

ҲАЙДАР ВА ШОДОБ

Баҳори кӯҳистон товусвор домани рангинаширо ба боғу роғ ва кӯху даштҳо густурда буд. Абрҳои сиёҳ ҳамвора дар сари тегаҳои кӯҳи Фазилмон ғун шуда, садои тундар лаҳза ба лаҳза ба наботу ҷамоди олам аз авҷи баҳори нав пайғом мефиристонд магар, ба якборагӣ тараққос мезад ва дар деҳаи таҳи кӯҳ аз ҷонвару то одамизод –

хама як қад мепариданду шишаҳои тирезаҳо шарақ-шарақ меларзиданд. Лаҳзае аз миён мегузашту ҳавои равшан торик мегашт, қариб тамоми осмонро абрҳои сиёҳ ишғол месохтанд. Фақат дар самти Баҳорикор, дар даштҳои дур нурафшонии офтоб ба чашм мерасиду бас. Чароғаки барқ бо сӯзани нукра гӯё замину осмонро ба ҳам медрӯхта бошад, дар пеши назарҳо бахиязанӣ мекард. Бачаҳо чуволҳои шолро ба худ болопӯши боронӣ карда ба сӯи марғзор метохтанд. Мегӯянд, ки хангоми тундар аз замин беҳтарин навъи занбӯруғ – “равғани гов” мебарояд. Намуди он хонаи занбӯр барин, вале лаззаташ ба таъми равғани гов монанд будаст. Барои мардуми кӯҳистон лазизтар аз равғани гов боз чӣ хӯрданӣ ҳаст?! Вақте ки равғани гов ҳаст, занони кӯҳистон ҳам аз орду дона, ҳам аз алафу реша чандин навъ хӯрок пухта метавонанд. Беҳуда нагуфтаанд, ки шайтон хокро хӯрданӣ шудааст, ба шарте, ки онро бо равғани гов, ки равғани зардаш мегуфтаанд, биомезанд.

Баҳори имсол ҳам ба чашмаю рӯд ҳам ба сабзаю кишт, ҳам ба пистони бузу говҳо ва ҳам ба ғайрати мардум саршорӣ оварда буд. Боронҳои баҳорӣ дашту даманд, боғу роғро шуста, ғубори зимистонро аз миён мебард, замину замон рангин, тоза ва навҷавон мегашт. Фақат захмҳои носури чанг бедаво буданд, ки гузашти айём ба онҳо зуд таъсир карда наметавонист. Солҳои чанг поёнтар аз ҳавлии Исломино дар қад-қади сой як маҳаллаи вайрона – чордевори биноҳои бесоҳиб пайдо гашта, ҳоло даруни он харобаҳо ба шилхазору бурганзор табдил ёфта буд. Мардум чорӯби кабудӣ хонарӯбиро ҳам, ғавҳои дарози шилхаро ҳам аз даруни ин харобазор медаравиданд.

Яке аз рӯзҳои офтобии баҳор даҳ-дувоздаҳ нафар марду зани Гучумак, ки ҳама аз ҳамсояҳои Мулло Мурод буданд, барвақттар аз кори сахро баргашта, яке аз иморатҳои харобаро тоза карда, бо дастчамӣ пойдевори он-

ро аз нав санг чиданд ва рӯзи дигар бомашро пӯшиданд.

Баъди ҳафтае Хуррами якдаста чомадонашро бардошта ба он хона даромаду чароғ даргиронд. Яке аз хонааш шолчае овард, дигаре намадкӯҳна, сеюмӣ деги мису табақча...

Имшаб ҳама бо шодмонӣ ба сӯи ин чароғи нав менигаристанд.

Шафоатбибӣ ва фарзандонаш ҳам дар айвон нишаста, ба он сӯ менигаристанду хурсандӣ менамуданд.

– Оча, ҳамаи ин чордеворҳо соҳиб дошт-чӣ? – Ислон бо содалавҳии хоси бачагӣ саволеро, ки аз вақти ба Гучумак баргаштанаш то имрӯз аз падар, аз модар, аз дигарон чандин бор пурсида ҷавобашро шунида буд, боз мепурсид ва боз тааҷҷуб зоҳир мекард.

– Ҳа, бечораҳо, ҳар кадоме бо як дунё ҳасрату армон рафтанд, – мегуфт модар ҳам он номуродонро ба ёд оварда. – Кулак карданд, душман гуфтанд, унсури бегона, дар ҷанг нобуд шуданд, баъзе бедарак рафтанд, зану бачаҳояш аз гушнагӣ, аз беморӣ талаф гаштанд. Баъзеҳашон дар раҳу рӯй, дар зери кори сахт... Ана, Хуррам ба хонаи додош кӯчида даромад. Аз ҳамин хона шаш сол пеш додою очаш, се хоҳараку як додаракаш зор-зор гириста, шӯрбахтро ба ҷанг гуселониданд. Шаш сол пуршуд. Дар шаш сол ҳамин қадар ғам, ҳамин қадар оби чашм, ҳамин қадар харобӣ! Обод кардани як макон мушқил, аммо харобазор сохтан осон будаст. Ҳамаи ҳамин номуродҳо орзу доштанд, умед доштанд, кор мекарданд, рӯзи равшан медидагистем мегуфтанд...

– Ҳамаашон намурдаанд-ку, барои чӣ хонахошон афтод?

– Бесоҳиб монд... Бечораҳо дар ба дар ба чор тарафи олам сарсону саргардон шуданд. Нон гӯён одамон чӣ хориҳое накашиданд! Хонаҳои беҳисоб хароб гашт, мардум ҷӯбашро ҳезум карданд.

Шафоатбибӣ димоғ кашида лаҳзае фикр карду баъд гуфт:

– Соли қаҳтӣ ҳар дуяшон ҳам пасопеш аз дунё гузаштанд. Бечора ба очааш об чаккондам. Сонӣ бачаҳо дар хонаҳои хешон саргардон гаштанд. Онҳо ҳам нағунчонданд. Сол вазнин буд, мардуми ғайр, аз атроф, хусусан, қазоқони дашт шабҳо ба масҷид кӯдаконашро оварда мепартофтанд. Масҷид хонаи худо, лекин замони пеш барин замини вақф надорад, аз кучо хӯронад?! Замини вақфро ҳам давлат гирифт. Кӯдаконро гун карда ба район – ба сағирахона мефиристонданд. Як хоҳараки Хуррам ҳам нобуд гашт, сеи дигарашро ба сағирахона фиристонданд. Сонӣ кучо шуданд, касе хабар надорад. Зинда бошанд агар, ягон рӯз дарак ёфта меомадагистанд, – Шафоатбибӣ оҳе кашиду бо нӯги рӯмолаш қатраи ашки дар гӯшаи чашмаш гунгаштаро пок кард. – Шукр, Хуррам чароғи додою очай номуродашро даргиронд, имшаб рӯҳашон хурсанд шудагист?.. Чавони қобил аст, сарашро чуфт кунанд, соз мешавад. Якдаста бошад ҳам, марди сихат барин кор мекунад.

– Э-э, якдаста каланд заданашро дида, ҳайрон шудам! – гуфт Ислом бо таваҷҷӯҳ дар ҳаққи ҳамсоия навашон. Беҳад камгап будаст, ягон чизро пурсед, чавоб медиҳад, набошад – ҳап. Хуррам-ака, интур гап занед, аз саргузаштатон қисса кунед гӯям, механдаду “додарам дар ин замон хомӯшӣ – тилло” гуфтанд.

– Э, писарам, якбора ин қадар ғам ба одам афтад, гап зада метонад-чӣ?! Ғам касро ё сергап мекунад ва ё камгап мегӯянд. Одамон тарси даҳон кушодан ҳам доранд.

Лаҳзае ҳама сокит ба сӯи чароғи Хуррам нигариста монданд. Аз қаъри торикӣ чароғи тоқай марди танҳо очизона милт-милт месӯхт.

Инъом ба хона даромада аз паи дарсхонӣ шуд.

Шафоатбибӣ фикру андешаҳояшро баъзан ба Ислом гуфта, машварат мекард.

– Ман мегӯям, ҳамин гӯрсухта Ситора ба Хуррам муносиб аст, – гуфт модар овозашро паст карда. – Хайр, шавҳар дидан катӣ, берӯзӣ, буду шуд – ду маҳ хонаю дар кард. Агар сарашон чуфт шавад, ба ҳар ду ҳам нағз мешавад. Агар ба ҳолаш монед, дар танҳой ғам дили ҷавонро сӯхон мекунад.

Ислом саросема аз пеши модар бархосту ба баҳонаи ба гову ҳар алаф додан берун рафт. Агар Шафоатбибӣ ба авозҳои писар боре бо диққат менигарист, метавонист, ин лаҳза хеле тағйиротро мушоҳада созад. Аммо чашми модар ба дарбехзанӣ банд буд ва торикии шабонгоҳ мисли ҳамеша розпӯш омад.

Ислом ҳар боре агар Ситораро ба ёд оварад, ноҳинчор мегашт, дилтанг мешуд, аммо чӣ кунад, ки аз ин гирдоби гуноҳ худро дур гирифта наметавонист. Аз он шабе, ки вай аввалбор бо Ситора наздик буд, худро аз як тараф гунаҳгор, нанголуда, гӯё ба моли каси дигар дасти таарруз дароз карда бошад, хичил мегашт, аз тарафи дигар ҳар боре агар ин ҷавонзани шӯху дилфиребро ба хотир оварад, як гӯшаи дилаш аз фараҳ ва дилчӯии аҷибе саршор буд. Бинобар он ҳам, занчири ноаёне ўро пайваста ба сӯи ин ҷавонзани бадбахти хушандом мекашид. Маҳз дар ин миён Ситора пайдо шуду Ислом рӯзҳои охир аз рӯ ба рӯшавӣ бо Шодоб меҳаросид. Балки аз ҳамин сабаб вай ду-се ҳафта боз Шодобро дида сӯхбат карданиву аммо ўро “ҳеҷ дучор намекард”. Бешак, агар ҷаҳд кунад, вай ҳар рӯз Шодобро дидан метавонист, кайҳо рӯмолчаашро баргардонда меод. Ислом ҳоло бо Шодоб ҳам, бо Ситора ҳам чуръати вохӯрдан надошт... Рӯзҳои аввали бо Ситора омехтан вай муддате худро гунаҳгор ва ба Шодоб барин духтар нолоиқ мешумурд. Вале инсон ба ҳар ҳисси гарон ва нороҳаткунанда ҳам зуд иммунитет

пайдо мекардасту хӯ мегирифтаст. Рӯзҳои аввал худ ба худ мегуфт, ки “дигар Шодобро аз хотир барор, ту олу-дай, вай покиза, ту ба як тори мӯи вай намеарзӣ”. Гумон мекард, ки ин гуноҳи худро ҳаргиз намебахшад. На худаш мебахшад, на Шодоб. Ин гуноҳ маро бадбахт мекунад. Чӣ шуд ба ман? Чаро ақламо кор нафармудам, дурустар фикр накардам?..” мегуфт борҳо ба худ. Сонитар, баъди он ки саргузашти баъзе ишқбозонро ба ёд оварду андаке ба гуноҳи худ одат кард, худро таскин дода мегуфт: “Ҳеч гап не, касе нафаҳмидаст, касе надидаст. Ситора агар умедвор гашта ғавғо сар накунад, бас. Ҳоло мехоҳад, ки ман ба вай шавҳар шавам. Бояд фаҳмонам, ки ин кори ношуданӣ. Агар ақлаш бошад, худаш мефаҳмад. Бе ғавғою хархаша бояд гиребонамро аз дасти вай раҳо созам. Хоҳу нохоҳ бояд алоқаамро канам, набошад, бӯи ин кор мебарояду ҳар ду ҳам расво мешавем...”

Ислом худ ба ҳамин қарор омад, ки Шодобро дида гапзанон кунад. Вай ҳис мекард, ки агар ҳамин шабу рӯзҳо масъаларо ҳал накунад, сонӣ дер мешавад, Шодоб ба ягон кас пӯкиданааш мумкин аст.

Аммо ба Ситора чӣ гуфтанаширо намедонист. Ин зан аз беобрӯию шармандагӣ наметарсидагӣ барин менамуд. Вай рӯирост ба Ислом гуфт, ки ба назди раиси колхоз ҳам мераваду ба назди раиси ҷамоат ҳам, ишкамашро луч карда нишон медиҳаду “Ку адолат” мегӯяд, додхоҳӣ мекунад. “Дар ин мамлакат қонун-понун ҳаст ё не? Агар қонун бошад, Истолин дар тахташ барқарор бошад, мани бечораю бекасро, оилаи шаҳиди ҷангро таҳқир мекунанд? Беномус карда мепартоянд? Не, ман то ба хонаи худо меравам, лекин ҳақро ба ҳақдор мерасонам!” – мегуфт вай ба Ислом.

Ин қабил таҳдидҳои ӯ Исломро пакар карда буд.

Субҳи сафобахш. Офтоб гӯё аз хоби шаб оббозӣ карда баланд шуда бошад, поку бегубор нурпошӣ дошт.

Дар осмон пораи абре наменамуд. Хуршед аз паси кӯҳи Фазилмон сар берун карда дашту водиро бо даста даста нури худ оғӯш гирифта бошад ҳам, деҳаи Гучумак ҳанӯз дар сояи кӯҳ буд.

Ислои ба атроф менигаристу аз тамошои табиат серӣ надошт. Ин лаҳза вай намехост, ки баҳор гузарад. Вай дар сахни ҳавлӣ дуру дароз истода, аз таровати кӯҳу дара, боғу киштзорҳо чашм намеканд. Ӯ мехост тамоми ин рангу бор ва таровату нафосатро аз тағйиру ҷойивазкунӣ, аз ҳаракати муқаррарӣ боздорад. Бӯи хуши гулу гиёҳ, ки боди серуни субҳ ба димоғаш меовард, ӯро маст мекард, дар дилаш оташи муҳаббатро доман мезаду аланга мегиронд.

– Ҳой, чӣ ин қадар шах шудӣ, шир хунук шуд, – аз айвон садои модар баланд шуд.

Вай ба худ омад. Вале лаҳзае нагузашта, даст ба шустушӯ боз ба сари андешаи қатъ гаштагиаш баргашт: “Аз шири мол бӯи гул меояд, аз оби ҷӯй ҳам. Қадом рӯз ҷӯпон молҳоро ба тарафи дараи Сирдор бурдаст, аз шир бӯи сирпиёзи кӯҳ меомад... Аз хотирам набарояд, имрӯз аз кӯҳ ягон бандча сирпиёз биёрам, барои дӯғу чолоб даркор аст... Хушк карда, гиёҳҳои дигар катӣ омехта кунанд, забудаи нағз мешавад.”

Модар дар сари дастархон дар рӯ ба рӯи писар нишаста, ба фикру андешаҳои худ банд буд. Вай имшаб ҳоби нохуше дида буд ва онро худ ба худ ҳазоргуна тафсир карда, аз вачҳи ҳамсараш хотирпарешон менишаст, вале ташвиши ботини худро ба фарзандон зоҳир намесохт.

Беҳуда дили онҳоро алағда ва хотирпарешон кардан чӣ даркор? Медонист, ки ҳоло айни вақти киштукор аст, ки аз паи Мулло Мурод суроғ карда меравад? Як худи Исломро фиристодан нашавад, ҳанӯз ҷавон аст. Аз ко-

ри колхоз ҷавоб ҳам намедиханд. Ягон бор аз деҳа наба-
ромадаст, мусофирӣ надидаст... Ҳама умедам ба ҳамин,
инро ҳам аз даст диҳам, Муллоро хонавайрон мекунам...

– Ба замин ҷуфт андохтан даркор, вақт расид, –
гуфт Ислон ширчоёшро нушида ва бо ҳамин риштаи хаё-
ли модарро канд.

– Раис чӣ мегӯянд, барзагов медиҳад ё не?

– Не-е, агар барзагов диҳад ҳам ба маънобу маслуқо-
ни ҷанг медиҳад. Ба ҳамонҳо ҳам аз ҳама охир, баъди аз
ҷуфт баромадани заминҳои колхоз медиҳад. Ман гапза-
нон кардам, хари тағои Насимро мегирем. Ду хар катӣ
кам-кам ҷуфт мекунем. Ҳозир нами замин баланд аст,
хар ҷуфт кашида наметавонад. Ягон ҳафта сабр мекунем.
То он вақт харҳоро зӯр зада парвариш кардан лозим. Ба
Инъом гӯед...

– Ҷуфти гов дигар-дия, – гуфт модар андешаманд. –
Хар катӣ заминро рӯяки харошида мегузарӣ.

– Илочи дигар нест. Баъзеҳо ба ҷуфти хар ҳам зо-
ранд.– Ислон ба дастархон омин карду бархост.

– Рафтам, – гуфт вай ба миёнбандаш мисли ҳамеша
якто кулчаи аз чанд хел орд омехта пухтагиро печонда ба
миёнаш бастаравон.

– Вақти тӯл аст, хушёр шав, писарам, боз ягон бало
нахезад.

– Хавотир нашавед, Инъом баъди дарсаш пору ка-
шонда. Хар гушна намонад. То ҷуфтбандӣ парвариш
кардан даркор.

– Ҳезум надорем, бачаҷонам. Агар вай имрӯз ба ҳе-
зум наравад, дар хона ягон пар сӯхтанӣ нест. Таппаки
хушк ҳам адо шуд.

– Бегоҳӣ ман аз кӯҳ ҳезум меорам.

– Аспи колхоз катӣ ҳезум кашонд гӯён мабодо боз
гап кунанд. Дар бораи аспҳои гумшуда гап наметавонанд?

– Не. Хайр бевақтар меоям. Баъди торикӣ фуромадан. Раҳи боло катӣ.

Ислом ҷомачаи кайҳо ба қадаш кӯтоҳ гаштагиашро чоркат карда, ба дасташ гирифт аз дарвоза баромад. Ҳаво кайҳо гарм гашта, вақти тани курта гаштан расида бошад ҳам, аз рӯи насиҳати падар амал карда, хангоми кӯҳравӣ ҳаргиз ҷомаашро аз даст намертарофт. Падар ҳам мудом ба вай ба таъкид мегуфт: “тобистон ҷомаатро аз даст намон, зимистон худат медонӣ.”

Аспи галабонӣ дар поёни ҳавлӣ, дар байни чордеворҳои хароба, ки имсол нисбат ба ҳар ҷои дигар сералафтар буд, пояш дар ишкел мегашт. Ислом абзори онро бардошта ба роҳ фуромаду ҳамсоия болодасташон амаки Хушмуродро дид, ки як ҷувол поруро ба пушт бардошта ба замини рӯидаричааш мебурд.

– Ассаломалейкум, монда нашавед, амак, – Ислом бо мард баробар рафту салом кард. – Дам гиред. Нафасатонро рост кунед-е!

– Ваалайкум. Ҳа, ҷиян тинҷед ҳама?.. Аз додот хату хабар меояд?.. Пеш аз корбарой ба замин як ҷувол нӯрӣ барам гуфтам... Нурии тар вазнин будаст...

Амаки Хушмурод оҳиста бораширо рӯи санги роҳ гузошту бо дасташ онро дошта, қоматаширо рост кард.

– Улав набошад, рӯзи саҳт, писар. Нурӣ – тар.

– Заминатонро ҷӣ хел шудгор мекунед?

– Ҳеч ҳайронам... Ҳари туро пурсиданӣ будам.

– Як ҳар катӣ намешавад-ку... Кунҷора нест, ем нест, ҳар ҷӣ хел ҷуфт мекашад? Замини худамон ҳам шудгор накардагӣ.

– Хайр, боз ҳари ягон касро металабама-дия. – Сипас пурсид: – Ягон шаб дута аспро аз гала биёри, заминамонро шудгор карда мегирифтем.

– Бе иҷозат ба сарам бало меоранд, амак.

– Инҳо ба кас иҷозат медиҳанд?! Иҷозат фақат ба наз-

дикони худашон. Раис ба ман қудо намешавад, духтари хола ҳам намешавад.

– Ба назди раис равед, гӯед, ки ман немисро напарронда бошам ҳам, вай тир зада чандин ҷои баданамро сӯроҳ кард, падарқусур... – Ислом ба воқеаи якчанд сол қабл аз ин роҷеъ ба немисро напаррондани Хушмурод ишора мекард.

– Э, мон ҳамин хел гапҳора. Ҳолӣ ҳам ягон шапкапӯшро бинам, дилам меларзад... Канӣ, додар, оҳиста ба пуштам бардор, – илтимос кард вай.

Ислом ҷуволи пурро бо даст озод бардошта, ба пушти амаки Хушмурод дод.

– Бӯзбала шудай, писар, барака ёб...

Вай ба роҳ афтоду Ислом ҳам ба ҷониби асп рафт.

Шонасараке дар болои девори сангини иморати хароба нишаста, гӯё “тут пухт, тут пухт, хуш-ш”, гӯён садо мебароварду дар ҷавоби он аз кучое куркурикаррок овоз меод. Ҷӯрҳо дар осмон пасту баланд овезон гашта чулдирросзанон нағмаҳои шодиёнаи худро гӯё аз осмон ба замин нисор мекарданду ба истикболи офтоби баҳор қад-қад парида хушнудӣ доштанд, дар васфи баҳор нағмаҳои бехтарини худро месуруданд.

Ислом бегоҳирӯзӣ аз кӯҳ як пуштвора барин хезум гирифтунро ба усули дулинга ба асп бор кард ва ба деҳа надаромада аспашро дар чакалакзор дароварда, дар ҷои аз ҷашм пинҳон, дароз басту худаш дар шафати роҳ рӯи сабзаҳо дароз кашид. Вай баъди торикӣ фуромандан ба деҳа даромандан мехост. Роҳгузарон ӯро намедиданд, аммо вай ҳар як раҳгузарро аз дур медид. Ногаҳон ба ёдаш расид, ки имрӯз занону духтарони бригадаи Ҳасансаркор дар ҳамин ҷониб қор мекарданд, дар бозгашт аз қор балки Шодобро дучор қунад. Ҳис кард, ки баъди суҳанони Малоҳат на ҷуръати Шодобро дидан дораду на бо Ситора рӯ ба рӯ гаштан мехоҳад. “Гумон мекардам,

ки дар ду дунё аз Шодоб дил канда наметавонам... Ҳамту ҳавас набуд, муҳаббати ҳақиқӣ барин буд, чӣ шуд, ман хайронам. Ё духтари сазовор не гуфта, диламро хунук карданд ва ё аз вачҳи гапи Ситора...” мегуфт ба худ аз ин хусус андешида.

Аввал як-як занони дасттанҳо ва кӯдакдор аз кор омаданд. Баъд духтарон ва ҷавонзанон гузаштанд. Шодоб бедарак буд. “Чӣ бало, аз ҳама пештар аз кор нарафтагист-ку? Ё бетоб гашту ба кор нарафт-чӣ?” Ислон ба хотири парешон гоҳ ба роҳи саҳро ва гоҳи дигар ба сӯи ҳавлии Шодобино менигарист. “Меравамӯ ҷеғ мезанам. Агар додош ё очааш барояд, мегӯям ки ба Шодоб гап дорам, гӯед, барояд. Қалтак катӣ зада намерондагистанд... Умедвор кард, ҳақ дорам. Не, ғавғо намекунад. Хуб медонанд, ки дили духтарашон моил буд... Худашон ҳам розӣ барин менигаристанд... Тавба, агар як моҳ пештар ман ба дари онҳо равам, аз шодӣ балки худашонро гум мекарданд. Ана, имрӯз... Додом мегуфтанд-а, дар дунё ду доруи ба ҳама дардҳо даво ҳаст, яке вақт, айём... Кӣ медонад, баъди як сол ё ду-се сол вазъи кор чӣ ранг мешавад?! Ҳеҷ кас пешгӯӣ карда наметавонад. Барои мансаби домод не, ба хотири аммаи вай... Ана, барои ҳамин мардум ҳоло мансаб гирам гӯён гӯшти якдигарро мекананд. Агар ба ҳамин усул равад, ҳама одамони дайюси косалес мансабдор мешаванду аҳволи мамлакат чӣ мешавад, хайронам... Хуб, дар колхозии мо то зинда аст, Парча раис мемонад. Не, Насим мегӯяд, ки то вақте ки ҷавонӣ дораду хуснаш ҳаст, раис мемонад, баъд ягон комсомолдухтари ҷавонтару зеботар мебарояду ҷояшро мегирад... Мумкин, Насим аз ҳар гӯру бало хабар дорад, беҳуда вайро “Ақкаи ало” намегӯянд...

Аз роҳ шарфаеро шунида Ислон дар торикии говгум ба он сӯ зехн монда нигарист. Ду нафар аз раҳи саҳро меомаданд. Аз суробаш шинохт – яке Шодоб...

Дигараш кӣ бошад? Бешак, Ҳайдар будагист. Ислом аз канори роҳ дуртар баромаду ба ояндагон нигарон шуд. Баъд дар баробари Шодоб Ҳайдарро дида, худ ба худ ба якборагӣ вучудаш гӯё вағғос зада оташ гирифт. Сахт-сахт задани дилашро баръало шунид. Чӣ кор кунад, чӣ гӯяд? Фикри ӯ бо шиддати азим кор мекард, вале ягон чораи саҳеҳу дуруст ба ёдаш намеомад. Шодобу Ҳайдар наздик омаданд. Ислом ба роҳ баромад. Онҳо ӯро дида бошанд ҳам, беғибор гузаштанд. Ислом лаҳзае дудила биистоду баъд аз қафои онҳо овоз дод.

– Шодоб як дам ист... гап дорам.

Шодобу Ҳайдар – ҳар ду якбора аз роҳ истоданд.

– Чӣ гап дорӣ? – Ҳайдар ба чониби ӯ рӯ гардонду ба таҳдид пурсид.

– Ман ба Шодоб гап дорам, – гуфт Ислом бо овози аз изтироб ларзон.

– Баъд аз ин гапатро ба ман гуфта мешунавӣ, чӯра, – ӯ пештар омад. – Фаҳмидӣ?

– Гап дар байни ману Шодоб аст... мебахшӣ, ба ман ту ваъда надода будӣ! Ту катӣ чӣ гап занам?!

Ҳайдар тамоман ба ӯ наздик шуд.

– Шодоб, бигӯ ё ту мехоҳӣ аз номат ин одам ман катӣ гап занад? – ба Ҳайдар эътиное накарда боз ба духтар рӯ овард Ислом.

– Истед, Ҳайдар-ака! – Шодоб тохта омада аз бозуи Ҳайдар гирифт. Сонӣ ман ҳамаашро ба шумо мефаҳмонам. Ку, гапашро гӯяд... Монед, кани, чӣ талаб дорад... Равед, шумо рафтагиред.

Бо чунин оҳанги бегонахӯй сухан гуфтани Шодоб ба дили Ислом ниҳоят сахт асар кард. Вай лаҳзае чӣ гуфтани чӣ гуна амал карданро надониста саргаранг монд.

– Ҳим-м... Аллакай... батамом бегонаю ноошно шудай-ку, Шодоб, – гуфт вай бо кинояи захрнок. – Ман омада будам, то қавлу қасаматро ба ёдат биёрам...

– Ман ба ту гуфтам... Айби худат... – гуфт Шодоб андаке саросема шуда. – Номардӣ нақун, хапакак ба рохат рав... Кию чӣ будани маро ҳама медонанд. Аз ту ҳеч забонкӯтаҳӣ надорам, – вай ҷумлаи охиронро қасдона, баландтар гуфт, то ки Ҳайдар, ки дар он сӯтар ин гуфтугӯро мушоҳида мекард, равшан шунавад.

– Ин тавр бошад... рӯмолчаатро... гир... Дар дасти ман монад, нағз не... – гуфт Ислон бо овози ларзон аз чайбаш рӯмолчаро бароварда.

– Чӣ, чӣ гуфтӣ? – Ҳайдар инро шунида якбора пеш омад. – Кани рӯмолча?

– Рӯмолча ба ту дахл надорад, – ҳадалимон ором ва ба тарафи вай безътино ҷавоб дод Ислон.

– Бисёр дахл дорад-дия! – гуфт Ҳайдар ва якбора гиребони Ислонро ҷуфт карда бо як даст дошту дасти дигарашро мушт карда ботаҳдид ба таҳи ҷоғи вай овард. – Шодоб номзади ман, ҳар чизе, ки ба вай дахл дорад, ба ман ҳам дахл дорад, бача! Номуси вай – номуси ман аст! Рӯмолча додагӣ бошад, барор! Агар ҳозир баровардӣ бурди ту, не агар тӯҳмат бошад, дар худӣ ҳамин ҷо очаи зората ба чашмат нишон медиҳам!.. – Ҳайдар девонавор гулӯи ӯро фишурда гӯши рақибашро чен карда мушт ғурронд, вале Ислон чолокона сарашро ҳам карду дасти ӯ фақат тоқиашро аз сараш ба кучое парронд.

– Ист, бодигӣ нақун, – Ислонме, ки то ҳол бо тамкин тоқат мекард, то ки куртаашро надарронад, оҳиста банди дасти Ҳайдарро тофту дасти вайро аз гиребонаш халос кард. – Агар деҳодеҳ кардан хоҳӣ, ман тайёр... лекин дар сари раҳ не, дуртар меравем. Ё ту дар пеши духтар зӯратро нишон додан меҳоҳӣ?!

– Кани рӯмолча, дайюс? – Ҳайдар мор барин фишос зада, боз ба гиребони ӯ часпид.

– Беҳуда алам кашида дашном надех. Рӯмолча дар дасти ман, онро духтар ба ман баҳшида буд. Он вақт ту

дар гӯшаи хаёлаш ҳам набудӣ. Агар хоҳад, ба вай гардонида медихам.

– Дурӯғ... – фик-фик гирифта ба онҳо наздик шуд Шодоб. – Дурӯғ! Ҳамту... рӯмолча медӯхтам... дар сари кор... аз дастам кашола карда гирифтӣ... Номардӣ ту! Дигар гап не. Ба падарат лаънат, ту ҳаромхештак ҳоли барқасди ман иғво меандозӣ! Чунон расвойтро мебарорам...

– Шодоб, дашном накун маро. Ман рӯмолчаро кашида гирифтаам?

– Ҳа, кашида гирифтӣ!

– Росташро гӯй, ман ба ту ҳеч даъвое надорам.

– Росташ...

– А? – Ислом бо як навъ оҳанги даҳшатноке ин садоро аз гулӯяш баровард, ки аз таъсири он ҳам Ҳайдар ва ҳам Шодоб лаҳзае хомӯш гаштанд. – Нағз не, Шодоб... Одам ин хел паст намефурияд... – Баъд рӯмолчаи дар мушташ бударо кушод. – Ин ду гул, сарҳарфи номи ману худат... Ҳунари дасти кӣ буданаширо ҳар кас гуфта медихад-ку! Гап дар ин ҳам не, ту беҳад паст рафтӣ... Ман рӯмолчаро ба дасти худат доданӣ будам, аммо ту ба ман тӯхмат бастӣ! Кори хуб накардӣ, Шодоб! Э, афсӯс... Ма! – Ислом рӯмолчаро ба сӯи духтари сарнагун гурронду рафта тоқиаширо аз он сӯтар бардошта ба зонаюш зада афшонд ва ба роҳ даромад.

Вай дигар ҳарфе назада ба раҳаш мерафт. Ҳатто “хайр” ҳам нагуфт. Ҳайдар ва Шодоб ҳар яке дар ҷои истодагии худ гӯё шах шуда буданд. Баъд Шодоб ба худ омаду саросема рӯмолчаро аз замин бардошт. Аз замин бардошту бо нафрат ба он нигариста гуфт:

– Номаъкул кардаст... Рӯмолчаи ман не... – вай онро бо карохат ба зери пояш партофта бо нӯги кафаш ба хок молид.

Ҳайдар бо аломати афсӯс сар чунбонд.

– Нағз не, Шодоб... Одам аз қавлаш намегардад.

Маро фиреб медиҳӣ? Не! – Баъд ба сӯи Ислому, ки аллакай хеле дур рафта буд, фарёд кард:

– Ислому! Ислому! Исту! – Ҳайдар ӯро аз роҳ боздошту.
– Ин чо биё... Илтимосу, маро мебахшӣ, як лаҳза...

Ислому якта-якта қадам монда баргашта омаду.

– Чӣ мегӯӣ?

– Шодобу, “мебахшӣ” гӯю рӯмолчаро бардошта ба дасташ деҳ. Набошад, ҳам аз ман мемонӣ, ҳам аз вай. Номардии ҷавон бебез асту, лекин худашро ба бозор андохтани духтар аз он ҳам нохуштар асту. Агар Ислому хап менишасту, маро фиреб мекардӣ-да? Оқибаташ нағз намешуду, духтару, – худату фиреб меҳурдӣ...

– Ҳайдар... Шодоб аз они ту... Ба ман рӯмолаку доду, аммо дар миёни мо дигар ҳеҷ гапу набуду. Ҳатто дасташро надоштааму, бовар кун...

– Хубу, ман имрӯзу ба қавли ту бовар карда инро зан мекунам. Баъду, ягон рӯзу дар ҳаққи ман агар ягон сухани бечо гӯӣ, чӣ мешаваду? А?

– Модому ки гуфтам, байни мо ҳеҷ гапу набуду, чӣ ҳам мегӯям? Аз ман дар ҳаққи вай сухани бечо намебарояду.

– Дасту деҳ! – гуфт Ҳайдар наздик омаду.

Ҳар ду дасти якдигарро фишурданд. Баъди ин даст-фишорӣ Ҳайдару Шодоб ба роҳи худ давом карданд.

Онҳоро гусел карда Ислому лаҳзае дар рӯи роҳ рост истода, аз қафои он ду менигарист. Баъду вай дар канори роҳ рӯи алафҳо оҳиста нишаст ва як оҳи пурдард кашид. Сипас ӯ сар ба зону ниҳода дуру дароз ба фикр афтоду. “Аслан, ношукрӣ аз худам гузашту, худо ҳам, пирону пайгамбарон ҳам диданд, ки мани ба гуноҳ олуда лоиқи ин духтар нестанд...” Ҷавон бори аввал дар умраш ҳис карду, ки дар вучудаш чӣ гуна ду қувва – ақл ва дил кашокаш мекунанд. Ақл далелу мантикро пеш гузошта мегуфту, ки ин духтар туро фуруҳту, вай дигар лоиқи муҳаббат ва боварӣ несту, қалбу мегуфту, ки чунин нозанини хушгил ба ҳар

кас муяссар нахоҳад гашт, дар деҳа дигар духтаре ба монанди вай зебову покдоман нест! “Назарбаланд, ба ҳар кас даҳонашро инч карда намехандид, хатто наменигарист. Ба ин хел духтар ҳар гуноҳеро бояд бубахшӣ. Ҳанӯз чавон аст, ақлаш заифу бетачриба, хато мекунад, аммо вай ба ту, чӣ олампаноҳе мегашт. Чашми вай, рӯи вай, қоматаш, раҳгардиҳош, сухангӯиҳош, табассумаш, хандааш – ҳама, ҳамааш монанд надорад...” Ин лаҳза вай мехост аз ғайб маслиҳатгаре ба кӯмакаш фуруд ояд, машваратчӣ, ки тамоми ин мочароро дида ва шунида бошад Исломо ба росттарин ва дурусттарин роҳ хидоят созад. Аммо ку он гуна маслиҳатгар?! Додом борҳо мегуфтанд, ки ҳамеша, дар сари ҳар кор маслиҳатгаре ёбу маслиҳат пурс. Агар ҳеч маслиҳатгаре наёбӣ, токиатро пеш гузору бо он маслиҳат кун, мегуфтанд, маънии ин ҳарф саратро луч карда, дуруст фикр кун гуфтанишон будагист. Ин сирро ба кӣ гуфта маслиҳат мепурсед? Насим... Ба Насим Шодоб ҳеч маъқул не. Аз баҳраш гузар мегуфту бас. Ана, аз баҳраш гузаштам. Бо Ҳайдар дастбадаст гаштанишро дидаму дилам монд. “Дилам монд” мегӯяму аммо... Чӣ илоҷ, ҳолӣ ман хонадор намешавам, аввал хизмати ҳарбиरो гузарам. Се сол ман хизмат равам, ман занам ин ҷо хингир-хингир карда гардад, обрӯю эътиборамон чӣ мешавад?! Се сол! Боз дар кучоҳе! Яке дар Шарқи Дур хизмат мекунад, дигаре дар Мурманск ё Карпат. Агар ҳар кас дар диёраш сарбозиро анҷом меод, ман мегуфтам, ки ҳа, диёрашро ҳимоя мекунад. Аслан, ҳеч намефаҳмам, аз кӣ ватанро ҳимоя мекунем? Наход, ки мардуми олам шабу рӯз дар қасди ба мо ҳамла кардан зиндагӣ мекунад? Дигар қору бор надоранд, магар? Охир, аз ҳама зӯр мо бошем, ки аз ҷонаш сер гаштаст, ки бо зӯр ҷанг сар кунад? Додом ин гапҳоро шунида доим даст меафшонданд. Як бор савол кардам, ки боз ягон давлати дигар Гитлер барин ба мо ҷанг сар мекарда бо-

шад, он кас дар ҷавоб гуфтанд, ки аз сараш зар пошанд ҳам, дигар давлат ба мо ҷанг сар намекунад... Баъд боз гуфта буданд, ки Гитлер ҳам аз зумраи Сталин барин хунхорон буд, “чил дарвеш дар рӯи як гилем меғунҷад, ду ночинс дар як олам намеғунҷад”, бачам... Бепарво бош, то вақте ки дар ягон мамлакати дунё боз як ночинси дигар пайдо нашавад, ҷанг намешавад. То он замон ночинси моро худо мебардоштагист...

БОБИ БИСТУ ЧАҲОРОМ

ҲАР ЗОҒЕРО ЯК ДОҒЕ

Дар Гучумак баъди инқилоб марди ду ё сезана асо-сан намонда буд. Баробари давлатмандон дузандорӣ ҳам барҳам хӯрданаш як амри табиӣ менамуд. қиссаи дузанаю сезанахоро бачаҳо аз рӯи хотираҳои падару модарашон медонистанду тамом. Дарвоқеъ, дар ҷунин айёме, ки ҳар кас шиками худахро сер карда наметавонад, кӣ ҳавас мекунад, ки ду зан дошта бошад?! Ба ғайр аз ин, қонун ҳам ду зан гирифтандро манъ мекард. Аммо пирони деҳа беваҳои бешумори шаҳидони ҷанг ва духтарони солдидаро нигариста охи сард мекашиданд. Пеш аз инқилоб агар ҷавонзана бева монад, дигар шавҳар қардан нахоҳад ҳам, ўро маҷбур мекарданд шавҳар қунад ё ба ягон нафар марди талабгор ба занӣ медоданд. “Ахлоқ вайрон нашавад” мегуфтанд.

Аммо имрӯз, вақте ки Худоёр ба болои занаш зан гирифтанди шуд, қариб касе тааҷҷуб накард. Агар баъзеҳо тааҷҷуб зоҳир намуда бошанд, танҳо аз ваҷҳи Зевар буд: ин зани зираку заранг, қинадору шаддод чӣ гуна тан меодаст, ки шавҳараш ба болои вай зан гирад! Албатта, Худоёр бе розигии Зевар ин гуна густохиро ҳатто ба зеҳнаш оварда наметавонист. Яъне, ба зангирии вай Зевар

розӣ аст. Бе зарурати муҳим ва ё, аниқтараш, то маҷбур нагардад, Зевар ба ин кор розӣ намешавад. Бешак, дар ин ҷо сабаби чиддие вобаста ба давлату сарвати хонавода буд. Сабабҳои дигар барои ин зангирӣ эътибор надоштанд.

Ҳоло барои Гучумакиён дар ҳама ҷо – ҳам дар хонаву роҳ, ҳам дар сари кор, занҳо ба ду гурӯҳ тақсим шуда, дар ин бобат чунон мунозираҳо барпо кардаанд, ки борҳо охираш бо хархашаю дилсиёҳӣ анҷомидаст. Азбаски ханӯз ба кӣ талабгор будани Худоёр дақиқ набуд, таҳмину гумонҳо ҳисоб надоштанд ва вобаста ба қобилияти ҳаёлотӣ одамон пайваста рангоранг мешуданд. Вале аз асли воқеа кам одамон хабар доштанд. Аз бегонагон як нафар зани чӯпоне ин сирро медонист, ки Худоёр ҳам бо таҳдид ва ҳам бо молу пул даҳани ӯро баста, тамоман хотирчамъ мегашт.

Худоёр ду сол пештар Моҳира ном хоҳарзодаи занашро, ки афту андомаш дилкашу назаргир буд, ба вазифаи ҳисобдории ферма таъйин карда буд. Духтарак аз ҳисобу китоби ферма сирф беҳабар бошад ҳам, дар сояи Худоёр кор мекард, саҳеҳтараш, дар ферма чашму гӯши язнааш гашта, дигаронро кор мефармуд. Худоёр кори ӯро ба дигарон месупурд, баъзан хоҳиш мекард ба вай мадад кунанд. Худаш ҳам соатҳои дароз бо ӯ нишаста шуғли ҳисобдориро ёд меод. Сонитар, якчанд бор ба ноҳия ба маҷлисҳо ҳам бурд. Занону духтарони дигар аз маҷлисиравӣ саркашӣ мекарданд. Вале Моҳира бечуну чаро ҳамроҳи язнааш мерафт. Азбаски Худоёр ба духтар язна буд, дар аввал ҳеҷ кас ба ҳамсафарии онҳо қач наменигарист. Аммо, сониян вассати мардум ҳар гуна пичир-пичиру гӯшакиҳо паҳн шуданду номи духтар доғдор гашт. Ба ин ҳама падару модари духтар бетараф буданду одамонро беш аз беш ҳайрон мешуданд.

Дар деҳаи Гучумак аз қадимулайём чунин русум буд, ки ба духтари зиштандом ҳам, кӯр ҳам, кар ҳам, маъ-

юбу маслуқ ҳам, мувофиқи худаш хостгоре мебаромад. Аз ин вачҳ ҳеч як зану духтар беталабгор намемонад. Фақат духтарони сабукрафтор ва бо сабабе ба номашон догею нанге афтодагӣ аз ин қоида истисно буданд. Наздикии Моҳира бо Худоёр ба номи ӯ исноди нохуш оварда буд ва хостгорон ҳоло ба сӯи ҳавлии духтар майл намекарданд.

Зану шавҳар – Худоёр ва Зевар аз ҷавонӣ пешро пеш, пасро пас зада, хеле сарват ғун карда буданд. Бар замми он ки ҳар ду аз пулу моли Дӯсталибой сарфаю сариштае бардошта буданд, аз давлати колхоз ҳам ба сарваташон сарват зам карданд.

Бар замми ин, соли дуҷоми чанг Хушвақт ном бародарзодаи Дӯсталибой баъди ду моҳи вафоти зани ҷавонаш якбора, бевасият аз дунё чашм пӯшиду Худоёр ҳамчун ҳомӣ ва хеши наздик се сағираи ӯро саробон гашт. Азбаски писари калонии Хушвақт Хуррам дар чанг буд, молу дороии марҳум бо се сағирааш ба дасти Худоёр гузашт. Баъдтар, ин сағираҳоро ӯ дар хонааш нагунҷонду онҳо дар хонаҳои хешовандони дигар овора гаштанд ва оқибат Худоёр ҳар серо ҳам бурда ба сағираҳона супурд.

Мулло Мурод, ки хабарро баъдтар шунида, дуру дароз ба ҳаёл рафта буд ва ришашро панҷзанон ба ҳамсараш ва фарзандонаш таъкидкунон гуфт: “Дар хотир доред, пулу моли Худоёр ба худаш насиб намекунад. Ягон вақт мебинед, ки додом ҳамин хел гуфта буданд.” “Барои чӣ насиб намекунад, додо?” пурсид Ислом. Мулло Мурод дар ҷавоби писар гуфт: “Ҳаққи сағир ҳаст. Хушвақт бою бадавлат набошад ҳам, каму беш тилло дошт. Аввало худо медонад, ба гумонам барои ҳамон тиллоро ба даст овардан Худоёр дарҳол худро пуштибони он се сағира гирифтӣ онҳоро ба хонааш бурд. Тиллоро ба даст оварду бачаҳоро ба сағираҳона супурд... Ҳақи сағир ҳаргиз ҳамту намемонад, бачаам...”

Чун писари Хушвақт Хуррам як дасташро талаф дода аз чанг зинда баргашт, Худоёр кулфи дари ҳавлии ўро кушода дар хона ду-се шолу намадкӯҳна ва се-чор кӯрпаю кӯрпача ва зарфу зуруфу ашӯи дигари рӯзгорро, ки аз падару модараш, додару хоҳараконаш ёдгор монда буд, ба чавон доду бас. Хуррами дар ғаму андӯҳи назди-конаш дилшикаста ёрои чуну чаро гуфтан нашошт.

Баъди он ки ин қадар сарватро ғун карданд, орзуи ягонаи Худоёру Зевар писардор шудан буд, вале писар наёфтанд. Зевар, ки дар дасти Дӯсталибойи безурриёт буд, безурриёт монд. Усули қатъи ҳаммогии модараш асар кард ё доруҳои табиби машҳур Табибуллохони Афғон, дигар вай фарзандор нагашт. Зевар як духтари бародарашро аз хурдӣ ба хонааш оварда ба фарзандӣ қабул карда буд. Бо вучуди ин, зану шавҳар шабу рӯз дар ғами он буданд, ки сарваташонро вориси арзандае нест. Агар ба ин духтархонди худ бахшанд, роҳати онро домоду тӯби вай мебинад. Худоёр якчанд бор ба занаш маслиҳат андохт, то зани дигар гирад, аммо Зевар ин суханро шунидан ҳам намехост. Дар байни зану шавҳар, ки яке дар синн ба панҷоҳ наздик расида, дигаре бузургтар буд, сари ҳар чанд вақт дар ин бобат хархашае сар мезад. Баъзеҳо мегуфтанд, ки Худоёр Парчаро гирифтани будааст, вале Зевар ба ин кор саҳт монев гаштаст. Ба ҳар ҳол Парча аз мард шояд ваъдаи хом гирифта будааст, ки ба вай аз бинӣ боло гап намезад. Аммо Зевар ҳисобе ёфту дар ин кашокаш ҳам ғолиб омаданаш равшан буд.

Рӯзи аввали ҳомиладор гаштани хоҳарзодаи занаш – Моҳираро фаҳмида Худоёр тарсид. Қариб як моҳ хӯрду хобаш ҳаром шуд. Баъд донист ва бовар кард, ки ин кор аз аввал бо маслиҳати занаш ба мақсади муайян – аз Парча дур кардани вай ба вукӯъ омадаст. Ба ҳар ҳол, Зевар бе ҳеч шӯру валвала барои шавҳари худ ба хонаи хоҳараш хостгорӣ рафт. Онҳо ҳам вазъи духтарро ба ино-

бат гирифта бӯи кор набаромада, духтарро тӯй карда ба Худоёр супурданӣ шуданд.

Дар деҳа қайди никоҳи давлатӣ он солҳо ҳанӯз расм нагашта буд. Муллоимом аз рӯи қоидаи шариати мусулмонӣ никоҳро ноҷоиз шумурд ва аз никоҳи онҳо сар кашид. “Шариат ба ду зан гирифтани марди мусулмон иҷозат медиҳад, вале палонҷ гаштани ду хеши наздик ва ҳамхун нораво аст”, гуфтаст ӯ.

Худоёр, ки ҳеҷ қонуну қоидае монези вай набуд, фавран аз қадом деҳаи дигар як шахси муллонамоеро оварда, хутбаи никоҳ хонанд ва як мол кушта ба халқ тӯй доду Моҳираи ҳаждаҳсоларо ба хонааш овард.

Ба мардуми Гучумак ин зангирии, ба қавли онҳо “шартупурт”, барои чандин моҳ мавзӯи гуфтугӯй ва баҳсу талошҳо буд. Одамон бишинанд ҳам, бихезанд ҳам, аз ин хусус муҳокима меронданд, зарра-зарра ҳар як кирдору гуфтори Худоёру Моҳира ва атрофиёни онҳоро ба таҳқиқ гун мекарданд, месанҷиданд, хулоса мебароварданд. Халқ ба сари муллое, ки хутбаи никоҳро хонда буд ва ду нафар гувоҳон, ки аз ҳамсояҳои Худоёр буданд, лаънат ва нафрини беҳисоб мефиристонданд.

Мегуфтанд, ки Парча ба тӯйи Худоёр нарафтаст. Аз таҳи дарвозааш гузаштаравон салом кардаст, вале як даҳан “муборак бошад” нагуфтаст. Барои ин қораш баъзеҳо раисро таҳсин кунанд, баъзеи дигар “дар ин чо ягон сир ҳаст” мегуфтанд. Аҷоиботи қор дар он буд, ки одамони аз муносибати Парчаю Худоёр сирф беҳабар ҳам, дар ин маврид шубҳа мекарданд. Ин одати Гучумак ба ҳама маълум буд – сабаби ягон қору рафтори қасро надонанд, аз он ҳар гуна гумон мебарданд. Боре раис дар роҳ ба Ғании Ҷувозкаш рӯ ба рӯ меомаду аз вай пеш салом гуфта ҳолчӯй мекунад. Баъд аз ин Ҷувозкаш ва чанде аз наздиконаш як-ду моҳ нигарон мешаванд, ки раисро аз вазифааш мегиранд ё ягон қинояташ фош мешаваду

“душмани халқаш” мекунад. “То ба таҳаш об нарафта бошад, раис ба ман “салом” медиҳад? Не-е! Ин чо сире хаст...” мегуфт Чувозкаш ба наздикону пайвандони худ.

Авзои Ислодро парешон дида имрӯз Бобои Ҳалим чун одат аз роҳ дошт:

– Ҳа, боз чӣ гап шуд? Бедимоғ менамоӣ? – ба рӯи ҷавон зеҳн монда рамуз гирифтани мехост мӯйсафед.

– Э, ҳамту... – Ислод воқеаро овоза кардан нахосту даст афшонд, вале аз ин бепарвонамоӣ осори ташвишаш аз ҷеҳра нарафт.

Аз дилаш гузашт, ки Бобои Ҳалим аз бекорӣ одати гапковӣ пайдо кардаст, серҷоғ гаштаст, ба қавли одамон, ба ҳар ош қатиқу ба ҳар коса чумча мешавад. Балки таҳи дари идорахона ҳар як одамро ҳамин хел мекунад. Пирамард ба ҳадде расидаст, ки то дарди дилашонро нафаҳмад, ҳаёлаш сар надиҳад.

– “Ҳамту” гуфтан катӣ намешавад, писарам. Агар дардро пинҳон кунӣ, табат ошкор мекунад. Ту гапатро аз ман руст накун. Ҳеҷ набошад, ягон маслиҳат медиҳам. Ту, писар, ба гапи ман гӯш кун. Додот ҳар гоҳ ба идора муҳим ояд, аввал ман катӣ маслиҳат мекард. Ана, агар бовар накунӣ, додот ояд, пурс. Ба пеши инҳо медароӣ, – мӯйсафед ба тарафи идора ишорат кард, – ҳар кадомаш девор ба тарафи худам афтад мегӯяд, писарам. Хайр, Парча гапи дигар. Ба ҳамин ҷавонзан тан додан даркор, давлат бекора ба ин бовар карда колхозро насупоридаст. – Мӯйсафед ба атроф як бор нигарист, бо вучуди он, ки касе наменамуд, овозашро паст карда гуфт: – Ана, вай мудирӣ молдорат зани навро бағал гирифта хоб аст. Ҳосилоташ ҳам парвои фалак надорад. Агар ин аврат чашму гӯш нашавад, ба хок як дона тухмӣ намеафтад. Зан бошад ҳам, аз сахар дар сари зин. Майна барин чирикқос зада дар ба дар мегардад, ба ҳар яке вазифашро мефаҳмонад. “Аз раис ба бобо ягон муқофот расидагӣ барин, –

аз дил гузаронд Ислому. – Хайр, суханаш ҳақ, раис аз ҳама зиёд такопӯ мекунад, дилашро хун мекунад. Баъзан ба одамон саҳт расад ҳам, боз аз дилаш мебарорад. Ба вай раҳми кас меояд. Ҳазор қунад ҳам, колхоз колхоз аст, одамон ҳалол қор намекунанд. Қори колхоз ҳашар барин гап аст. Ҳашар як рӯз ё ду рӯз, аз ду рӯз зиёдаш намешавад. Раис, бечора, ҳамин ҳақиқатро ҳеч намефаҳмад, меҳодад, ки одамон аз сидқи дил қор қунанд. Ба кӣ зарур аст, ки беҳуда қор қохонанд?!”

Ислому ду-се бор зӯр заду сухани пиракиро қатъ қарда, дар қучо будани раисро қурсад, вале ба лаб қуфт қардани вай, эътибор нақода сухан қардани ӯ шастанро қардонду баночор қомӯш қонд.

– Аз шавҳараш дарак нашуд. Се-қор сол шавҳардорӣ қарду ба қанг қуселонд. Ана, акнун қар қас даҳан заду наметавонад, зан бошад ҳам, раис, қару сарқардаи қамин қалқ аст. Баъзеҳо андеша меқунанд, зан гӯён ба сарам ба-ло нақирам, ин қонундон аст гӯфта метарсанд. Ин шӯр қам беилоқ аст, ақар мулоим шавад, қам қор дӯлоб меқардад, мардум ба қори сараш баромаду бомтаққонӣ меқунанд. Қӯби нарқро қирм меҳӯрад-дия. Леқин, ман меғӯям, ки Парча ақар қамин ҳел қабқи маст барин қар-қар қарда гаштан гирад, қӣ дилу гурда дорад, ки ба вай талабқор шавад?! Қӣ? Қар қас қам андеша меқунад. Қанг малаҳ барин тухми мардро хӯрд, дар ин офтоб-қардиш мард нақонд...

Ислому ҳайрон шуд, ки дарвоқеъ раис қам зан аст, боз қавон, аммо қаро ҳеч қас ба вай бо нақари харидорӣ намениқарад. Хушрӯ, боақл, сухандон... Аммо ба вай худаш барин шавҳар дарқор-дия. Ақар яқон одами илмнок мебуд... Ақоиб, қамин Бобои Қалим дар таҳи дар нишаста зиндақии қар қасро фикр қарда мешинад, аз ҳоли қам боҳабар... Ба фикрам, воқеаи аспро ба вай нақуфта қ беҳтар аст, гап бисёр мешавад. Мутмаинан аз пирамард мас-

лихат намебарояд. Ба назди раис медароям.

– Раис танҳоянд, бобо?

– Ҳа, Рӯзӣ-саркор омада буд, пешаш даромаду баромада рафт. Ана, вай подабон бо чӣ арзе омада буд, вай ҳам баромад. Акнун навбати ту. Агар гапатро ба ман гуфтан нахоҳӣ, даромада ба раис гӯй. Ба падараш раҳмат, ба дарди ҳар кас марҳам мешавад. Ягон роҳ нишон медиҳад...

– Ман як бор ба наздашон дароям, – Ислом бесаброна сухани мӯйсафедро қатъ кард. – Як гапро пурсиданӣ будам...

– Албатта, даро. Ана, гӯй, аҳволам ҳамин, чунину чунон. Дилаш рост аст, бовар кун ба ман. Лекин ту гуфтаҳои маро дурустакак фикр кун. Писарам, ту ҷавони боақлӣ, ман гап занам, наранҷ, – аз остини Ислом дошта боз ба гап даромад пирақӣ. – Додот ҳам, очаат ҳам, мон, ки бобоҳоят ҳам одамони покизаю ҳалол. Худат ҳам, шукр, ҷавони чор кас мегидагӣ. Туро бинанд, албатта, дили ҳар як духтар қошук метарошад. Лекин эҳтиёт шав, бачаам. Номатро олуда накун, сари додотро ҳам насозӣ. Додот одамшинос аст. Ба худатон мувофиқ, аз хонадони касони дурусту начиб, одаму одамшаванда, армон мешикастагӣ духтарро арӯс мекунад. Ин савдои умр аст, писарам, бо ҳар хел кас ноф ба ноф бастан хато...

– Э, бобо, чиҳо мегӯед, ман ҳоло бачаам! – Хиҷолат кашид Ислом ва бештар аз он тарсид, ки пирақӣ аз мочарои ваю Шодоб ё шикояти Ситора гӯё хабардор барин сухан мегуфт.

– Ман дар омади гап мегӯям... Ту ба насихати ман гӯш кун, фақат барака меёбӣ. Ту, писарам, ҷавони рӯйгарми, баъзе занону духтарон ба васвасаи шайтон моил мешаванд. Эҳтиёт шав мегӯям. “Эҳтиёт беҳи ҳаёт” гуфтаанд. Ба зану ба кӯдак сири дилатро нагӯй, бачаам. Луқмони Ҳаким гуфтаанд – се ҳазор калима панд гуфтам, ва-

ле аз он се калимаашро гир: дуяшро ёд дор, якеро фаромӯш кун, яъне худои таолоро ва маргро ҳамеша дар ёд дор ва некигии кардагиатро фаромӯш кун. Фаҳмидӣ, бачам?

– Насиҳати бебаҳо, амак, – гуфт Ислон фавран ва ба роҳ даромад, зеро Бобои Ҳалим пир гашта, торафт серхарфтар мегашт, панду ҳикмати дар овони ҷавонӣ аз “Ҷаҳор китоб”, “Кимиёи саодат”, “Насиҳатнома” барин китобҳо хондагиашро тақрор ба тақрор гуфта, маънидод кардан мехост.

Ислон даст ба сина “хуб-хуб” гӯён аз Бобои Ҳалим ҷудо шуда, ба сӯи идораи раис рафт.

Парча дар сари мизи кориаш нишаста чизе менавишт. Ислон дарро нимбоз карда, иҷозати вурудро пурсиду баъди бо ишора даро гуфтани раис ба утоқ ворид гашт.

– Ассаломалайкум, апа.

– Валайкумассалом. Ку, биё, – раис аз нависонависи худ сар набардошта радди салом кард ва имо намуд, ки ба курсӣ нишинад.

Ислон дар ҳараки таҳи девор амонат нишасту ашӯи идораро аз назар гузаронд: дар девори паси сари раис сурати Ленину Сталин, дар девори дасти чап – Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин, дар пушти сари вай – дар девор Сталин дар даст духтаракеро бардоштаст. “Хайр, сурати ин чорёри коммунистон дар ҳар идора ҳаст, гӯё ба мисли мизу курсӣ, қаламу қоғаз барин... Идораи раиси колхозии “Пахтакор”-и Мирзочӯл зӯр буд: сандуқи оҳанӣ дошт, ҷевонҳо, мошинаи чопкунӣ...” – Ба ёд овард Ислон.

Мизи кории раис сохти устои деҳа, кори Усто Насрулло. Аммо курсие, ки ӯ нишастааст, моли фабрик барин, дар такяш чарм барин як чизи сиёҳ кашидагӣ. Дар ду тараф – дар таҳи девор ду ҳараки дароз, дар пойгаҳ бухории оҳанӣ. Колхозии “Пахтакор” мошин дошт, трактор дошт... Хайр, ин ҷо кӯҳистон... Пардаи сап-сафеди

тиреза диққати чавонро кашиду лаҳзае ба тозагии шишаҳо ва дигар асбоби идора зеҳн монда, ба завқи раис аҳсан хонд. Баъд оҳиста дуздида ба худи вай чашм дӯхт. Рӯи сафеду тоза, чашмони сиёҳи шахло, бинии рост, абрӯвони борики вайро дида одами бегона ҳеҷ гумон намекард, ки ин чавонзан ин қадар сиёсатдор аст, ҷозибанок аст. Мӯи сиёҳаш бирешимвор маҳин печида-печида ба ду гесӯ чудо шудаанд. Дар сараш рӯмоли шоҳии гулдор чунон зебида буд, ки ҳаваси чавон омад. “Барои Малоҳат ҳамин хел як рӯмол меёбам” гуфт ӯ ба дил... Парча хушрӯ, дар деҳоти атроф ин барин зани хушрӯ нест. Раис мондагӣ калонҳо ҳам шинохта мондагӣ, ҳеҷ кас айб гирифта натавонад гуфтагистанд. Кӣ медонад, балки ҳар бор ба наздашон равад дилхушӣ мекардагистанд. Мардум ҳамин хел мегӯянд. Ҳамту бекора як занро гирифта раис наемонанд! Агар раис монанд ҳам, аз як сол зиёд намеояд мегӯянд...

Парча аз андешаҳои ӯ оғаҳ шуд магар, нависонави-сашро тамои накарда ба гап даромад:

– Ҳа, расо нигоҳ кардӣ, маъқул шудам охир? – Вай дилбарона хандид. – Раис аз навиштан сар набардошта инро гуфт ва сипас шармида сурх шуд. – Ислои ҳам лаблабу барин сурх гашту чӣ чавоб гуфтанаширо надониста гурунгос зад:

– Нигоҳ накардаам... – Сонӣ суҳанони Бобои Ҳалимиро ба ёд оварду илова намуд: – Шумо ба ҳама маъқул...

– Дуруғ мегӯӣ! – зан як охи чуқур кашиду ба чашми Ислои рост нигариста гуфт: – Ба ҳама маъқул шудан номумкин. Даркор ҳам не. Агар ба ҳама маъқул бошӣ, латтаӣ ту, на гӯшту на устаҳон. Ҳамин тавр не?

– Барои чӣ ин хел мегӯед? – ҳайрон монд Ислои. – Сар ба сар ба ҳама набошад ҳам, ба бисёр одамон шумо маъқулед-ку.

– Ҳамчун раис ачаб не... Ҳамон ҳам даргумон.

Чаҳор соли чанг, сонӣ баъди чанг, гушнагӣ, азоб, маҳрумӣ аз наздикон. Канал, муҳочирӣ... Э-э, мардум фақат маро мебинанд, маро сабабгори ин ҳама кулфат медонанд. Зеро ин ман ба гушнагию лучии онҳо нигоҳ накарда ба кор мебаровардам. Ҳаққашонро намедодам. Баъзан охири лукмаро аз даҳонашон мегирифтам. Ба осонӣ аз гуноҳи ман намегузаранд, Исломбой. Гумонат, ман зани хушбахтам? – Пурсид ӯ ба чашмони ҷавон маҳзун нигариста. Баъд худаш ҷавоб дод: – Не. Агар ин вазифа, орден – ҳамаашро аз ман гиранду гӯянд, ки ту зани оддӣ, колхозчизани қаторӣ, зани фалонӣ... рости гап, ҳазор бор бехтар буд, хурсанд мешудам... Ҳоло ҷавонӣ, бовар намекунӣ, додарам!

Ислом бо таачҷуб ба раис нигариста чӣ гуфтанаширо намедонист. Хиҷолаташ аз он буд, ки ин зани зоҳиран шаддоднамо ногаҳон ба вай дарди дилаширо мекушояд, як зани оддӣ барин ҳасрат мекунад. Албатта, аз як тарафаш суҳанаш ҳақ аст. Суҳанони Бобои Ҳалим аслан беасос не. Мардон аз чанг омаданд, беваҳои шахидон яқояк шавҳар мекунанд, аммо ин бечора ба рӯи ҳар кас нигарон мешинад. Ин ҳам зан аст, ҷавон аст, умедҳо дорад. Ислом ба дили ӯ қувват бахшида тасалли додан хост ва бо ҳамин ният ба чеҳраи вай бо шавқ нигариста гуфт:

– Албатта, агар чанг намебуд, шумо ҳам, дигар занону духтарон ҳам хушбахт мебуданд... Лекин чӣ илоҷ?... Шумо ҳолӣ ҷавон, аз сад гулатон яке нашукуфтааст, хушрӯед...

– Ба дилам таскин дода мегӯӣ-дия.

– Не, росташ... Дар ҳусн ба шумо баробар ягон зан нест. Агар раис набошед, кайҳо талош мегаштед!

Аз авзои раис Ислом чунин натиҷа гирифт, ки вай ҳамин замон чашмашро саҳт мепӯшаду худро ба оғӯши вай меандозад ва ҳай-ҳай зада гирия мекунад. Аммо Парча ин тавр накард. Аз ҷояш барҳесту ба таҳи тиреза рафт

ва хеле вақт ба берун нигариста истод.

– Ҳа, чанг тамош шуд... – гуфт сипас худ ба худ ба қафояш нанигариста. Баъд илова кард: – Кайҳо тамош шуд, вале ман хабаре надорам...

– Барои чӣ, апа, ин хел мегӯед? – хайрон буд Ислон. Вай ҳеҷ дар тасаввур ғунҷонда наметавонист, ки Парча барин раиси бебок ҳам умедвор аст, ки шавҳараш ёфт мешаваду меояд интизор буд... Акнун ба вай саҳт аст, бояд умедашро кананд. Чанг хеле вақт қабл тамош шуд, замони осудагӣ фаро расид, акнун ба ҷароҳати синаи вай ҳам марҳаме даркор аст...

– Чӣ гап доштӣ? Барои чӣ омадӣ? Боз ҳамон гапи ду аспии гумшуда? Ҳолӣ вай дар гарданат овезон аст, Ислон.

– Дуздур куштанд... Ман аз кӣ аспро гирам? – гуфт Ислон чӣ ҷавоб гуфтанишро надониста. Вай хис кард, ки ҳозир ба дили раис гап намеғунҷад, бинобар он, суҳанро дароз накард. Шикастани пойи аспро ҳам нагуфт. Дар дил ба қароре омад, ки ба ҳавлии Худоёр рафта бо ӯ ҷиддан гуфтугӯ мекунад.

– Аз додот чӣ хабар?

– Дуруст. Сихат ёфта боз ба канал рафтаанд.

– Хонаводаатон тинҷ, охир?

– Ҳа, шуқр, – Ислон комилан моту маҳбут буд, ки раис бо ӯ ҳамчун як зани оддӣ ҳолҷӯӣ мекунад. Суҳанҳои Бобои Халим дуруст аст, мӯйсафед аз ҳама пеш аз дили онҳо оғаҳ аст. Акнун ҳуши ин зан ба сараш омадагӣ барин, – аз дил гузаронд вай. – Ҳар зоғеро як доғе мегӯянд. Бедарак не.

– Боз чӣ гап дорӣ, гӯӣ, истиҳола нақун. Ман ҳам одамам, ба худам мувофиқ дарду алам дорам. То кай дардамро ба дил гирифта гардам?! Вай як оҳи дарднок кашиду хеле вақт хомӯш монд. – Гап зан, чӣ ҳодиса рӯӣ дод? – Ба курсии худ омада нишасту савол кард ӯ.

– Мебахшед, апа... Ман фақат ягон ҳодисаю ташви-

шам катӣ ба наздатон меоям. Дар зиндагии мардуми кӯ-хистони мо ҳеҷ хурсандӣ нест... Мо дар Мирзочӯл байни казоку кафқозиён, байни ҳар хел миллат зиндагӣ кардем, казоқон агар тӯй кунанд, дар майдони васеъ писарону духтарон чуфт-чуфт нишаста баҳс-мабаҳс суруд мехонанд, кафқозиҳо ҳам чор кас дар як ҷо агар ғун шаванд, сурудҳои ватанашро мехонанду мехонанд. Фақат мо – тоҷику ўзбекҳо дардамонро ба дил зардоб карда мегардем, ҳамту не? Очаам, раҳматӣ ҳамин хел гуфта буданд... Мебахшед, ки ман...

– Э, ҳеҷ гап не, Исломҷон, модарат дуруст гуфтанд. Дар зиндагии мо хурсандӣ нест. Барои чӣ? Ман ҳам ҳайронам... Одату анъана ғӯям ё табиату хислати халқамон ҳамин хел аст, намедонам: – Парча худ ба худ сар ҷунбонду китфонашро ларзонд. – Ман ҳам борҳо аз ин хусус фикр кардам... Мо – тоҷикон муаллими ҳамаи қавму миллатҳои Осиёи Миёнаем, ба ҳамаи онҳо бобоёни мо китобу савод, усули дин омӯхтаанд. Балки ҳамин зиёӣ буданамон ба поямон ишкел гашт, намедонам... Ана, аҳволи халқатро имрӯз нигар...

– Апа, аз ҳама бенавотараш ҳам халқи мо будаст. Балки аз камбағалию нодорӣ ин хел безавқ гашта бошад?

– Дуруст мегӯӣ... Балки аз кашшоқӣ... Лекин қабл аз инқилоб ин хел камбағал набуд-ку... – Парча якбора забонашро газиду маънии суханонашро аз рӯи талаби идеологӣ бо меъёри маънавии имрӯз санчида, ҳолаш дигаргун гашту саросема гуфт... – Биё, ҳамин гапҳоро як сӯ монем... Гап зан, барои чӣ омадӣ? Барои тамошои хусни ман наомадагистӣ, охир?

– Барои маслиҳат омадам. Пеш аз он, ки ба назди амаки Худоёр равам, дилам гуфт, ки шумо қатӣ маслиҳат кунам. Ба дилам шуморо наздик гирифтаам, айб накунед, апаҷон.

– Хӯш-хӯш? – Бовиқор, таадий сухан кардани ҷавон

ба раис як таассуроти ачиб гузошт. Кайҳо боз вай дар байни ҷавонони деҳа чунин назокати муомиларо дучор накарда буд. “Дар хонавода аз падар таъсир гирифтаниш аён аст, – мегуфт Парча худ ба худ. – Хушомад ва ё адаби сохтаю намоишкорона надорад, самимӣ. Суханаш ба ху-даш мезебад. Моҳ барин ҷавон, агар ҳамин хел баназокат сухан нагӯяд, дилатон аз вай мемонад. Вақти дилтангиаш ҳам дидам, бамулоҳиза сухан мегӯяд...”

– Пойи як асп шикаст. Аз рӯи шах мегузаштаст, ба роҳи санг дармонда, вазнаш катӣ чаппа гашта афтодаст, – гуфт Ислон рост ба чашми раис нигариста.

– Эҳ-ҳа!.. – Мад кашид раис. – Кай ин ҳодиса рӯй дод? Гала дар кучо? – Раис ба саволаш ҳанӯз ҷавоб нагирифта аз дил гузаронд, ки чаро ҷавон заррае телба намешавад, суханашро ором, дона-дона чида мегӯяд. Барои чӣ то имрӯз ин хислати ўро пай набурдам? Ғалатӣ...

– Дар паси навбоғ... Дина сиҳат буд... Ё ҳамин шаби рафта ё сахарии имрӯз...

– Рафтем. Кайҳо боз галаатро надидам, як бор нишон деҳ, – аз чӣ бошад, раис маънос табассум карду бархоста пешопеш аз хона баромад. Вай дар даҳлез ба Ислон фармуд: – Рав, аспии маро зин куну биёр.

Зинхона дар пешгоҳи ин ҳавлӣ дар паҳлӯи амборӣ буд.

Ислон саманди раисро қашав кашида, аз хасу хок пок кард ва зину абзор заду акнун берун мебаровардагӣ буд, ки раис омад. Вай кори Ислонро санчиданӣ шуд магар, ба ў чунон наздик омада истод, ки дили ҷавон сахт-сахт ба тапидан сар карду аз изтироб ба рӯйи зани ҷавон нигариста натавонист. Нафаси зан, бӯи хушу нафиси атру собуни ироқии ў, хусни малоҳати нисбат ба занону духтарони оддии деҳа як парда баланду барои умум дастнорасаш ба дили ҷавон кора карданд. Раис аили аспашро кашида диду гуфт:

– Аз ҳад сахт кашидӣ, андаке сушт кун, ҷонварро ме-

кушӣ-ку!

Ислом хост, ки аилро суест кунад, раис ӯро оҳиста бо китфаш тела дода корро ба дасташ гирифт.

– Ба аилкашӣ дастат меларзад... Ин қадар духтарони деҳаро ба ҳамин шарминӣ чӣ хел мафтун кардӣ?

– Куҷо? Гап-дия... Кӣ гуфт, апа? – савол кард Ислом, ба умеди он, ки агар ягон гапи бечо шунида бошад, гӯяд.

– Кар нестам, кӯр нестам, мебинам, мешунавам.

Ба ҳасти худи Парча ҳам ин лаҳза аз наздикӣ бо вучуди ин чавон як навъ рашъае афтада буд. Димоғи ӯ ҳатто аз арақи бадани чавон ҳаловат мебурад, шайтон мегуфт, ки ӯро ба оғӯш гираду саҳт-саҳт ба синааш фишорад, лабони хушқу ташнаашро ба лабони сӯзони вай часпонад, сӯзонад... Вале зӯри ақл ва шуур бар эҳсосоти бечилав таъзиқ меоварду ӯ аз ин гуна сабуксорӣ худдорӣ мекард. Бо вучуди ин, ҳангоми ба асп савор шудан аз Ислом хоҳиш кард, ки ёрӣ диҳад. Ислом оҳиста аз зери бозуи ӯ гирифта кӯмак кард. Вучуди зан гӯё дар назди оташи танӯри нонпазӣ бошад, гӯё аланга гирифт, сараш мастона мегашт. Вай лаҳзае савори асп истоду баъд ба рӯи Исломи аз ин ҳоли ӯ сирф беҳабар нанигариста гуфт:

– Ислом, рав худат. Ман ягон рӯзи дигар мераваму галаро мебинам. Ҳозир аспи маъюбро ба ятакат гиру биёр. Як илоҷе кун. Ба ҳавлии шикастабанд бар. Рав, тезтар, – гуфт раис бетоқатона чин ба абрӯ зада.

– Апа, тобатон нашуд-чӣ? А?.. Охир, рафтани будед... Якбора маро хурсанд кардеду... Чарх зада, ҳаво хӯрда меомадед... Кӯҳсор ғубори дили касро мебарад.

– Ягон бори дигар меравам... Биё, худат рав...

Ислом маъюс китф боло кашиду “хайр” гӯён аз ҳавлии идораи колхоз баромад.

То даме ки чавон қафо гашта нарафт, Парча ба сӯи вай дигар нанигирист, сафи мижгонҳои сиёҳашро боре боло набардошт. Ислом мехост як бор нигоҳи махмали-

ни ўро бинаду асрори дили ўро хонад, вале чавонзан ба ў чунин имконро надода гуселонид. Парча хуб медонист, ки вай аз ин, ки диққати ин чавони зебою батамкинро ба худ чалб карданист, ҳеҷ нияте надорад. Аслан, вай ҳам зан аст, чавон аст, чаро шӯҳӣ накунад, бозӣ накунад? Чаро боре ҳамроҳи ин чавони хушгил ба кӯҳсорон рафта гул начинад, асптозӣ накунад? Чаро?.. Магар ҳақ надорад? А? То ин дам мегуфтанд, ки мамлакат мечангад, фақат дар фикри чангу чанговарон зиндагӣ кардан даркор аст. Ана, чанг ҳам тамои шуд, акнун чӣ? Акнун тамои фикру зикр ба барқароркунӣ... Сонӣ чӣ? Наход мо тамоми умрамонро ба ҳамин минвол гузаронем? Кай мисли одам зиндагӣ мекунам? Кай?.. Не, ҳама одамон зиндагӣ доранд, хандаю шодмонӣ мекунанд, бо одами дилхоҳашон ҳазлу шӯҳӣ менамояд, дарду ҳасрат, розу ниёз... Фақат ман... Эҳтимолан, дигар одамон барин зиндагӣ карда наметавонам... Балки аз вазифа гиранд ҳам, як умр ман барои пиру чавони Гучумак “раис-апа”, “раис-хола...” Воқеан ҳамааш ҳамин тавр мемонад?! Не, не...

Парча тоза эҳсос кард, ки дар солҳои чанг худро чӣ қадар аз халқ чудо кардааст, ба вай ҳамдарду ғамшарик нагаштааст.

БОБИ БИСТУ ПАНЧУМ

ОСМОН – ДУРУ ЗАМИН – САХТ

Охирҳои моҳи май колхозчиён дарави чавро сар карданд. Бачаҳо гурӯҳ-гурӯҳ ба дашти Баҳорикор рафта, аз паи даравгарон хӯшаҳои афтодари мечиданд ва модарон аз он дона ба онҳо кулчаи чавин пухта медоданд. Баъди алафхӯрии аввали баҳор нони чавин чӣ лаззате дошт, таъми он нонро ба ғайр аз он бачагон ҳеҷ кас дар тасаввур оварда наметавонист.

Баъзе саркорон аз чӣ бошад, ки ба ҳамин хӯшичини кӯдакон ҳам ҳасодат мекарданд. Рӯзӣ-Саркор хӯшачинии бачаҳоро дандон ба дандон фишурда ба азобе таҳаммул мекард. Ба вай чунин менамуд, ки баъзе аз даравгарон амдан хӯшаҳоро мерезанд, то кӯдакон бичинанд.

Баъд худ аз худ феъли саркор гашту бачаҳоро ба ангор намонд. Пеш аз танаффуси нисфирӯзӣ даравгаронро маҷбур кард, ки ангорро саросар гашта, хӯшаҳои рехтаро чида ба хирман бибаранд. Бачаҳо мунтазир буданд, ки баъди ин чораҷӯӣ саркор ба онҳо рухсати хӯшачинӣ медиҳад. Онҳо ба мисли майнаҳо чуғуррас зада, дар сари вот гун шуда менишастанд. Саркор ду бор омада бачаҳоро пароканда кардан хост, вале саъи ӯ барор нагирифт. Онҳо ноумед, гарданхорон аз сари вот бархоста он сӯтар – ба сари роҳ мерафтанду боз гун шуда менишастанд. Хушбахтона, пас аз нисфирӯзӣ раис расида омаду қасди чамъ гаштани бачаҳоро аз ишораи даравгарон фаҳмида, иҷозат дод, ки хӯшачинӣ кунанд. Саркор чихое гуфта ӯро аз ин раъй баргардондан хост, вале Парча ба сухани ӯ безътино даст афшонд.

Ана, дар чунин як айёми долу зарби қор, вақте ки даҳони бачагон нав ба нон расида буд, ба деҳа комиссия омад. Якчанд нафар ҷанговарони маъюбу маслуҳ ба Сталин шикоят навиштаанд, ки дар хонаҳояшон аз хӯрданӣ ҳеҷ чиз нест. Комиссия ҳавлӣ ба ҳавлӣ гашта, дороии баъзе хонаводаҳоро санҷид, зисту зиндагии муфлисонаи мардумро дида рафту ҳафтае нагузашта яку якбора аҳли деҳа серу пур гаштанд. Аз ноҳия ҷаҳор мошин гандум омад. Ба ҳар хонавода ба ҳар сари ҷон панҷоҳкилоғӣ гандум доданӣ шуданд. Боз плани ғалласупории колхозро ҳам кам карда, гуфтаанд, ки дар охири сол ба рӯзи меҳнати колхозчиён ғалла дода шавад.

Деҳа гӯё ба идғоҳе табдил ёфт: Ҳар бегоҳирӯзӣ мардон дар назди идораи колхоз гун гашта, рӯи санғо ни-

шаста гуфтугӯ мекарданд, хабарҳои нави рӯзномахоро таҳлил менамуданд, чак-чак, ханда, латифагӯӣ... Бачаҳо ғун гашта ба бозиҳои худ саргарм, – рустшавакон, акколбозӣ, гӯштингирӣ... Одамоне Сталиноро дуо мекарданду дар сари ҳар сӯхбат ба адолату ғамхорӣ вай аҳсан мегуфтанд. Мардум зулму тааддӣҳои чандинсоларо гӯё ба якбора фаромӯш карданд ва ё ба он ҳама наздикони пешинаи дохиро гунаҳгор мешумурданд. Дарвоқеъ, “дохӣи ҳамаи асру замонҳо” ҳар замон як-ду тан аз наздиконашро ба кулӣ зулму тааддӣҳо ва хатоҳо муттаҳам месохту ҳамчун душмани халқи шӯро ва ҷосуси империализми байналмилалӣ бо ҳукми қатл пешрав мекард. Дар он ҷаҳони бехотира ҳеҷ кас намегуфт, ки милёнҳо касонро бо амри як худи ӯ нобуд кардан номумкин аст. Ҳеҷ кас шубҳа намекард, ҳеҷ бандаи худо чуну чаро намегуфт, зеро ононе, ки дар мамлакат қобилияти андешидан доштанд, муддатҳо пеш дар зеро хоки сияҳ ба ҳоби абадӣ рафта буданд. Ҳатто аз наздикони худи дохӣ низ камтар касон аз ин осӣбеи аҷал амон ёфта буданд.

Дар ҳар ҳол, он солҳо азбаски радио набуд ва аксар рӯзнома буданд, зану мард, пиру ҷавон худои азза ва ҷалларо мешинохтанду расули барҳақи он Муҳаммад алайҳисаломро. Ҳар неку баде, ки ба сарашон ояд, аз худо медонистанд. Сталиноро асосан аҳли мансаб, муаллимон ва аз ҷанг баргаштагон медонистанд. Шафоатбӣ баринҳо, агар аз “раҳбар” сухан ояд, баъзан савол мекарданд, ки вай зинда аст ё мурда. Сипас дар симои ҳамсӯхбати худ ифодаи даҳшатро дида, бо овози паст худро сафед мекард.

– Кӯдак будам, номашро ба забон мегирифтанд, вай намемирад магар? Ё аз тахт ҳеҷ намефурояд? Меросхӯр надорад магар?

* * *

Шафоатбибӣ дар қатори занони рӯзгордор аксар дар киштзорҳои атрофи деҳа кор мекард. Хабарӣ тақсимои гандумро се рӯз боз дар сари кор аз занҳо мешунид, вале аз ҷӣ бошад, бовараш намеомад, ки давлат ба вай муфт гандум медиҳад.

– Ҳой, Ислом, ба ҳама гандум медиҳанд, беҳабар намонем, – қариб ҳар шаб як бор таъкид мекард ӯ. – Баъзеҳо чанд вақт пеш гирифтаанд. Ҷанговарону маъюбҳо гирифтаанд. Акнун навбати мо.

Бегоҳии рӯзи сеюм, баъди саришта кардани молу ҳол, Ҳикоят омада хабар дод, ки ғалла медодаанд. Аллакай аксари мардум ҳиссашонро гирифта овардаанду дар анбор онҳоро нигарон будаанд. Шафоатбибӣ ҳамроҳи Ҳикоят Инъомро гирифта ба сӯи анбор рафт.

Мардум дар пеши дари анбор гун гашта буданд. Мудири нави анбор Тоҳир тарозуро дар таҳи дар гузошта гандум бармекашид. Бегоҳирӯзӣ ҳаво ҳанӯз торик набошад ҳам, дар болои сараш фонусе фурӯзон буд.

– Тоҳирҷон, ба мо хабар расид... – аз омаданаши мудири анборро хабар дод Шафоатбибӣ.

– Ҳа, янга, бед, – чашм ба дафтар садо дод Тоҳир.

– Гандуми муфтро гиреду Исталинҷонро дуо кунед! – гуфт кадоме аз мардон.

– Абе, аз ростӣ ғалла медиҳед? – пурсид Шафоатбибӣ боз аз эҳтиёт баъди салом бо ҳозирон наздик рафта.

– Э, Шафоатбону, ҳолӣ ҳам бовар надоштед? – аз қафо овози ғулдурроси муаллим Юсуфӣ баланд гашт. – Ҳукуматамон иноят кард!.. Раҳмат ба падари ҳамон чорпанҷ нафар маслуқони чанг. Ҳамонҳо ҳақталошӣ накунанд агар, халқи мо гӯсфанд...

– Гапу кори дар умрам нашунидагӣ... Бовари кас намеояд... Тавба. Ҷувол ҳам наовардам. Ғалла ёфта те, гӯён меоманд, “ӯраи гандумат дар кучо?” гуён ҳавлиро кофта, ғалбер барин сӯроҳ мекарданд, аммо “гандум

гир” намегуфтанд, охир! – Шафоатбибӣ ҳайраташро пинхон намедошт. Пурсидан айб не, сонӣ пули инро кай меодаем? А?

– Парво накунед, бепул!.. – Бо овози баланд фарёд зад Даврони Ҷӯра. – Ҳукумат аз халқ гирифтагеша як бор-ним бор диҳад-дия!

– Во ачаб... боз дар қафо ягон балояш набошад гуфта метарсам... Рӯбах дар шудгор дунба ёфтагиаш барин...

– Тезтар писаротонро фиристонед, линга биёрад, – гуфт мудир анбор. – Бехуда гапро бисёр накунед! Ин гандум – ёрии Ҳукумат...

Шафоатбибӣ “ку, аввал як хабар гирам, даркор бошад, Инъом тохта омада мебарад” гӯён аз эҳтиёт бе ҷувол омада буд.

– Хайр, ҳаққи Ҳикоятро бидиҳед, уна мебарату линга мебиёрад. Вай худоро гардам, ба мардуми бечора ҳамин қадар иноят кардааст, шукр, хазорҳо шукр.

– Худоро не, Сталинро гардам гӯед, – лукма дод яке аз ҳозирон, ин гандумро бо фармони шахсан худи Сталин ба мо фиристодаанд!

– Чӣ қадар мардумакон аз гушнагӣ мурданд, акнун мефиристад. Барвақттар фиристонад, намешавад – гуфт Шафоатбибӣ.

– Кадомаш гуфт, ки андози гӯшту тухмро ҳам бардоштааст, рост бошад? – бо умед пурсид Ҳикоят.

– Аз инаш хабар надорем-ку. Кӣ гуфт?

– Дар сари кор занҳо гап мезаданд.

– Ба ин халқ агар даст диҳед, аз оринҷ мегирад, – гуфт бо тамасхур Тоҳир. – Ҳамин гандумро гиреду шукр кунед... Агар шукр кунед, худо фардо боз медиҳад.

– Ҳоло нигаред, андози равған ҳам бекор шуд мегӯянд, – мегуфт кадоме аз торикӣ.

– Ҳамин заёмашро бекор созад, хеле кори савоб мекард, – овоз баровард дигаре. – Ҳар сол гарангам кардаст!

– Андози гӯшту равғану тухм-чӣ? Соли дароз худамон таъми гӯшт чӣ хел аст, намечашем, аммо андоз медиҳем! Ҳар сол як-ду молатон ба андоз меравад, – ҳасрат мекард Азими Ҷалогӣ дар қафо ба кадоме.

– Шафоатбибӣ ҳаққи тӯрпиро рӯёнда гирифтед, охир? – пурсид муаллим Юсуфӣ. – Аз ҳаққи тоини мо ҳам каме монда буд, намедонам...

– Не, тағо, нагирифтаем. Раис ваъда карданд, ки аз ҳосили нав медиҳанд... Ё аз ҳамин гандум медода бошанд? – Ба умед бо овози баланд ҷавоби савол мекард Шафоатбибӣ.

Вай ба умед ба рӯи Тоҳир нигарист, аммо мудирӣ анбор гӯшашро ба карӣ зад. “Ин ҳам аз зоти Худоёр, ба кас некӣ кардан намехоҳад, – аз дил гузаронд Шафоатбибӣ. – Акаи занаш-дия. Як илоҷе карда калиди анборро ба ин гирифта дод. Аҷаб не, бечора Ҳосилро бо ҳамин ният ҳабс кунонд, кӣ медонад?..”

Инъом гандуми Ҳикоятро ба хар бор карда рафту Шафоатбибӣ мунтазир монд. Фурсате аз миён нагузашта, дар дасташ ҷувол Ситора омаду оҳиста “ассалом” гуфт ва дар паҳлӯи Шафоатбибӣ рост истод.

– Гузар, Ситора, бигир, ман ҷувол надорам, – гуфт Шафоатбибӣ ба вай, аммо ҷавонзан шарм мекард, ки ба чоши гандуми анбор наздик шавад.

– Шарм накун, даро, – гуфт Тоҳир ба рӯйхати зери дасташ нигариста. – Панҷоҳ кило бардор... Бардошта метавонӣ!

– Э, гандум бошад чӣ? – хандид Ситора, – Як илоҷ мекунем...

Ин дам Ислом расиду ба давра наздик шуд.

– Ассаломалайкум.

– Ваалайкумассалом, – алейк гирифтанд ҳозирон.

– Нони гандум мехӯрдаем-да! – гуфт вай бо шавқ ба чоши гандум нигариста .

– Ман мегӯм, як сол боз нони гандумро начашидагӣ одамон кам не, – мегуфт яке аз ҳозирон – Фақат зағораю нони чавин, нони алафӣ...

– Баъзе ба зағора ҳам зоранд, додар, – мегуфт дигаре.

– Ҷувол наовардӣ? – пурсид Шафоатбӣ аз Ислом.

– Ба хавлӣ надаромадаам. Шумо бечуволед-чӣ? – пурсид Ислом аз модар.

– Инъом рафт, то ҳол бедарак.

Ислом рафта чуволӣ нима бештари Ситораро гирифт оварда ба болои тарозу монд.

– Харат ку? – пурсид мудирӣ анбор Тохир аз Ситора.

Ситора ба Ислом ишора карда, “ин мебарад” гуфт хост, вале мардум якбора “гуррӣ” карда хандиданд.

– “Харат-ку?” гӯянд, рост Исломо нишон медиҳад-а! – гӯён боз қоҳ-қоҳ зад кадоме аз қафо. Дигарон ба вай чӯр гаштанд.

– Хар надорам. Э-э шумоён... – Ситора аз хичолат суп-сурх гашта баробари ҳозирон механдид.

– Чӣ хел мебарӣ? – мегуфт мудирӣ анбор Тохир ба нияти гапковӣ.

– Харат ку гӯям...

– Ягон худочӯ ёрдам меодагист-да, – гуфт Ситора сухани Тохирро бурида андаке бо итоб.

– Ислом мебарад, – мегуфт табассум намуда Тохир ва занҷири тарозуро шиққӣ пӯшиду маъниҷӯён ба чашми Ситора нигарист.

Вай аз дили рост гуфт ё ба изтехзо равшан набуд.

– Истед-истед, акаи Тохир, – ин дам ба назди ӯ гузашт Ислом ва занҷири тарозуро аз нав кушода, чуволӣ Ситораро дигарбора баркашид. – Чилу ҳафт кило. Агар якуним кило ба чувол партоем, мемонад-чилу панҷу ним кило! Ситора чанд кило мегирад?

– Ҳаққи кас ба ман даркор не, ту маҳмаддоноӣ на-кун! – мудирӣ анбор бо ҷаҳл дафтари қаламро ба кисаш

зад. – Ба ман ҳаққи кас даркор не! Ман ин гандумро як-лухт баркашида гирифтаам. То аз район омадан, рехт, чангаш парид, намаш гурехт, ҳамаи инро аз анбори до-дом медиҳам?! Бардор, гандума ба чош рез! Ман анборро мепӯшам...

– Ҳой, акаи Тоҳир, ин анбори додотон не, анбори колхоз аст, – Ислом ба нармӣ ба китфаш зада, мардакро ба худ овардан хост. – Вай замони шумо мехостагӣ кайҳо гузашта рафт. Ана, ҳамон вақтҳо мудирӣ анбор таъин мешудед, худам шоҳ, таъбам вазир гуфта мегаштед.

Ҳозирон аз ин бебокӣ ва суханони рӯирости Ислом лаҳзае саргаранг монданд. Дирӯза бачаи назарногир як-бора дар пеши чашми ҳама калон шудагӣ барин намуд. Онҳо чашмонашонро кушода, ба ҳайрат ба рӯи ӯ менигаристанд.

– Тӯбу тухмат, ки вайрон аст, дар ҳама ҷо вайрон-корӣ сар мекунӣ ту! – гуфт Тоҳир хашмгин дафтарро ба бағалкисааш зада. – Додот барин ту ҳам халқро ба ҳуку-мат чап кардан мехоҳӣ, медонам!

Ислом мушташро гиреҳ карда ба сӯи вай ҳамла карданӣ буд, аммо Ситорава боз кадоме аз ҳозирон дастони вайро доштанд.

– Ҳой, Тоҳирҷон, аз як даҳон гап монӣ – олам гу-листон, – ўро ба сари сулҳу оштӣ овардан хост муаллим Юсуфӣ. – Хайр, ҷое, ки тарозу ҳаст, баҳсу талош ҷӣ дар-кор? Дилмонӣ накунед...

– Ҳой, Тоҳир, ба даҳанат нигариста гап зан, додар! Ҳолӣ ту кучою додои ваю авлоди вай кучо?! Чени даҳа-нат гап занӣ, намешавад?.. – гуфт Шафоатбибӣ пеш баро-мада, дар ғазаб. – Мегӯянд, ки бобои ту дегшустаи бобо-ёни вайро хӯрда одам шудаанд, набошад мурда мерафтаанд... Як бор аз очаат пурс, додарам, сонӣ гап зан...

– Хайрият, Ҳукумати Шӯро ҳамаатонро боб кард!..

Агар одамони нағз мебудед, худо намезад!

– Сабр кун, ҳолӣ оқибати худат чӣ мешавад, намедонӣ, додар...

– Ҳукумат моро боб карда бошад, ба ту азоб шуд, – гуфт батамкин, Шафоатбибӣ. – Ба як даҳон нон зор гаштӣ. Аз гуруснагӣ варам карда кӣ мурд? Аз асли ҳамин офтобгардиш пурс-ку, ягон кас мегӯяд, ки падару бобои фалонӣ ба касе беинсофӣ карда буд ё ҳаққи касеро хӯрда буд? Пурс!

– Ҳой, монед, акнун!.. – ба миён даромада овозашро баланд кард Юсуфӣ. – Аз гап гап мехезад, беҳуда дили якдигарро сиёҳ мекунед! Бесабаб-а!.. Тохир, ту додар, дар сари корӣ... Одамон катӣ беҳудаю баҳуда хархаша накун, дар сари кори давлат ҳастӣ... – мегуфт Юсуфӣ насихатомез.

Тохир ғут-ғуткунон ба ҳувули Ситора як табақ гандум андохта баркашиду бо ҷаҳл гуфт:

– Бардор... – Сипас илова кард: – Аз ман ба ту равад. Ба ман худо медиҳад.

– Илоҳо диҳад, мо хурсанд мешавем. Лекин аз хазинааш диҳад, на аз ҳаққи дигарон! Ҳақи дигарон ош намешавад! – гуфт Ислон ҳувули гандумро аз рӯи тарозу гирифтаравон.

Ҳозирон бесадо хандиданд.

Инъом ҳувол гирифта омаду Ислон сад кило гандуми худашонро ҳам баркашида гирифта ба хар бор кард. Баъд гандуми Ситораро ба дӯшаш бардошта, аз дарвоза баровард.

– Оча, Инъом катӣ гандумро баред, ман гандуми Ситораро бурда диҳам.

– Не, ман худам мебарам, – гуфт вай аз Шафоатбибӣ шармида.

– Майлаш, барад, не нагӯй, – гуфт Шафоатбибӣ безътино ба роҳ даромада.

Ситора аз паси ӯ лаҳзае нигариста истод. Гӯё ба модараш сухане гуфтани бошад, чашм нақанда ба вай нигаристани зан ҷавонро хайрон кунад ҳам, бар асари нохушии бо Тоҳир рӯй додагӣ эътибор надод.

Ислои ҷуволӣ гандумро ба асп бор карду аз лачоми он гирифта баробари Ситора пиёда ба роҳ даромад.

– Чӣ гапҳои нав? – пурсид Ислои аз Ситора, баъди он ки аз дарвоза дур шуданд, бештар бо нияти шикастани хомӯшии дилфишор ва таъсири хархаша бо Тоҳир.

– Ҳеҷ... Ҳозир гап дар бораи гандум. Як ҳафта боз дигар гап нест. Ҳама аз ҳамин хусус гап мезананд, – гуфт Ситора бо табассум.

Дандонҳои сафеди ӯ дар торикӣ лаҳзае ҷило доданду диққати ҷавонро ба худ ҷалб карданд. Ислои баргашта ба Ситора бодикқат нигаристу дасти ӯро гирифта дар дасташ фишурд. Баъд аз миёни вай гирифт, ду гесӯи ӯро сила кард, ба зулфу турраи пешониаш даст бурд. Ситора хомӯш мерафту чашм ба роҳ дӯхта буд.

Ислои ба рӯи кулча ва қадду басти мавзуни Ситора нигариста, ӯро хаёлан бо Шодоб андоза карду худ ба худ иқрор намуд, ки аслан ин аз вай хушрӯтар аст: қадду басташ, рӯяшу мӯяш, синааш, сурунҳо – ҳамааш сураи барин... сиёхчурда, рӯяш доғ дорад, Шодоб чӣ? Як духтараки андаке ситорагарму дилчӯй аст... Лекин дар ақлу фаросат Малоҳат аз ҳар ду як сару гардан болотар аст. Ба Малоҳат эътимод кардан мумкин. Зан агар номуси мард бошад, аз инҳо Малоҳатро нангу номуси мард гӯед, меарзад...

– Аз хусуси тӯи Шодоб дар ҳама ҷо гап мезананд, – гуфт Ситора баъди хеле хомӯшӣ аз андешаи Ислои гӯё вокиф гашта бошад. – Бехуда номатро олуда кардӣ. Ҳама гап мезананд...

– Чӣҳо мегӯянд?

– Гӯё Ҳайдар ту катӣ гаштани уна фаҳмида ҷавоба-

ша додаст... Рав, Ислом гирад ҳам гуфтаст. Баъд ҳар ду ба пеши ту омаданд. Ту рӯмолчаашро додаӣ... Гӯё гуфта бошӣ, рӯмолча доду лекин ман дасташро ҳам доштагем не. Ҳамтур?

– Хайр, боз чӣ? Ин воқеаро кӣ овоза карда бошад?..
Хайр, хеле кӯҳна шуд...

– Рӯмолчаашро доданат рост аст? – бо чунон оҳанге мепурсид Ситора, гӯё ҳаёташ ба ҳамон рӯмолча вобаста бошад.

– Рост, – гуфт Ислом. Аз дилаш гузашт, ки ҳеч сире нест, ки умрбод пинҳон монад. Хоҳӣ нахоҳӣ, як рӯз не, як рӯз овоза мешудааст. Алоқамандиам бо Ситора ҳам рӯзе фош мешавад, ана ҳамин тавр таҳлил мекунамд...

– Боз барои чӣ вомехӯрӣ? – пурсид Ситора.

– Ҳим-м... Кай вохӯрдаам? Кӣ гуфт? Пеш ҳам вохӯрдагем не, баъд ҳам... Аз кор ҳамроҳаш омада будам...

– Уна ҳам ман барин аҳмақ карда гаштан мехоҳӣ? – Ситора бо итоб ба рӯи Ислом нигаристу лаҳзае мунтазирӣ ҷавоб шуд. Баъд афзуд: – Вай Ситора не, ту баринҳоро ба дарё ташна бурда, ташна меорад. Ҳоло шӯй накарда дидӣ, чӣ хел сари чандин ҷавоноро мегардонад?!

– Бас, Ситора, мон ҳамин гапҳоро. Дар ҳар ҳол, ман туро гирифта наметавонам. Дар ду дунё наметавонам. Ба гайр аз ин, худат нағз медонӣ, ба никоҳи мо ҳеч кас розӣ намешавад. Ҳама механданду халос. Ман туро умедвор накардаам. Аз аввал гуфтам, боз мегӯям: аз ман умедвор нашав! Ба ҳамин шарт агар розӣ бошӣ, минбаъд гап мезанам...

Ситора аз роҳ истод. Дар як вазъи пуриштироб, ки нафастири ноҳамвораш далели ҳол буд, ҳам ғазабнок, ҳам илтиҷоомез, бо як навъ талаби имдоду шафқат, инсофу адолат аз гиребони ҷавон гирифтӯ ўро аз роҳ дошт.

– Ҳам худатро ва ҳам маро расво мекунӣ, доништа мон, Ислом! Аз кори кардагит сонӣ пушаймон мегардӣ,

вале фоида надорад. Ба қадам гузаштаст... – Вай лаҳзае ҳомӯш истод. – Ё ба хуни ду кас зомин мешавӣ? Агар нагирӣ, ман худамро ягон кор мекунам.

Ислом бо даҳшат ба шиками Ситора нигарист. Дар як лаҳза оқибати хабари шумро пеши назар оварда чунон дилтанг ва музтариб гашт, ки беихтиёр фарёд кард:

– Дурӯғ мегӯӣ, дурӯғ!.. Як моҳ пеш ҳам ин гапро мегуфтӣ!.. Маро тарсондан меҳохӣ, фиребгар! Наход ту то ба ин дараҷа гӯлу гаранг бошӣ? – Овози ӯ чунон меларзид, ки ба ғур-ғури бачаҳои хорӣ дидагӣ ва ба гиристан омода шабеҳ буд.

– Ман туро мард гуфтаам. Агар медонистам, ки ин хел номардӣ... – Аз ин гуна саросемагӣ ва бачавор дасту по хӯрдани Ислом гӯё тарбузаш аз даст афтода бошад, Ситора ба якборагӣ малул шуд. Чунон пакар ва ноумед гашт, ки беихтиёр охи дардноке кашид. Ӯ дар дил худ ба худ мегуфт: “Дарвоқеъ ҳам, ин холо бача аст. Аз ман панҷ сол хурд бошад ҳам, бача аст. Мардум маро лаънат мекунад. Сонӣ боз аз ин фикраш мегашт: – Садкаи сарам, ҳар чӣ дар пешониам навиштагӣ бошад, ҳамонро мебинам”. Аммо мачбур мекунам, ки бигирад! Арзу дод мекунам, беобрӯӣ месозам. Зӯрӣ кард мегӯям. Ҳар кас барои бахташ талош мекунад. Ё вай манро зан мекунад, ё ман расвои радди маърака гашта, як умр бадбахту берӯзӣ мешавам... Не, намомонам, ҳаргиз намомонам!..

Онҳо ҳомӯш, ҳар яке худ ба худ, ботинан дар гуфту-гузору мунозира мерафтанд. Ба дӯши Ислом ин гуна борӣ гарони андӯх ҳаргиз наафтода буд. Агар ӯро ҳамчун дузди анбор мегирифтанду Ҳосили маъюб барин ҳабс мекарданд, барояш аз ҳомиладории Ситора авлотар буд. Ҳама медонистанд, ки вай дузд нест ва ба ин кор қобил ҳам нест. Дигарон барин се-чор сол дар ҳабсхона нишаста ё кор карда боз меомад, об ба лаби чӯ баробар мегашт. Аммо ин нанги дигар аст. Дар ин ҷо вай гунаҳгор,

рӯйсиёҳ... Ӯ лаҳзае пеши назар овард, ки чӣ гуна падару модар, амаку тағоҳо, холаю амма – ҳама ӯро маломат мекунанд. Хешовандони Ситора, баъзе аз одамони бадзафт ҳам дигар ба салони ӯ алек нагирифта, рӯяшонро аз ӯ тофта мегузаранд, занҳо бо нафрат аз қафои ӯ нигариста лаънат мехонанд, рӯйсиёҳ мегӯянд, кӯдакон сабаби нафрати калонро нафаҳманд ҳам, то гузашта рафтани вай хомӯш истода менигарандаш. “Аз хона барою рав! Сари хамаро ҳам кардӣ! Умуман, аз ин мамлакат гум шав!” мегуфтагистанд. Афсӯс, ба сарбозӣ ҳанӯз солам намерасад... Чӣ кор кунам, чӣ чора? Барои чӣ ин тарафашро ҳеҷ фикр накардам? А? Охир, ахмақ ҳам пеш аз он, ки як корро кунад, фикр мекунад... Акнун чӣ одам шудам?! Не, сари падарамро ҳам намекунам... Ягон илочаш будагист, занҳои солдида медонанд. Ситора ба назди ҳеҷ кас намееравад, аз ин хусус чӣ хел гап кушояд? Ҳамон замон овозаю дарвоза мешавад... Э, худо, маро аз ин шармандагӣ начот деҳ!.. Тавба кардам, сад раҳ тавба кардам... Ҳоло ба худо рӯ оварда илтиҷо дошт вай.

Агар ба канал раваму дар он ҷо ба ҷои додом кор кунам, он кас ба деҳа оянд, чӣ мешавад?.. Ин беномус ба назди додом, ба назди раис меравад, ба назди амаки Ҷавлон мераваду оқибат ба хонаи мо омада мешинад... Чӣ кор кунам? Кӣ ба ман роҳ менамояд?..

– Чӣ ин қадар дамат ба дарун афтод, гап зан! – Ситора риштаи хаёли ӯро бурид. – Тарсидӣ? Аз бачаи худат метарсӣ?!

– Бас кун! Ҷуғз барин...

– Ҳо-о! Акнун ҷуғз барин шудам?! Ҳамту? – Ситора дар ғазаб ба рӯи Ислон нигарист. Сафедии чашмони ӯ дар торикӣ чун теги обдодаи хашмгин ва машъум ҷилои сард доштанд.

– Ман суханони нохушатро дар назар доштам, – гуфт Ислон узроме. Вале сар бардошта ба рӯи зан нани-

гарист.

– Хурсанд шав, бефаҳм! Одамон ба нохуни фарзанд зоранд, ту бошӣ... Дар хона зан надорӣ, аз чӣ метарсӣ?! Ман сад бор аз ҳамон Шодобад беҳтарам. Ба ту як зан шавам, ки ҳама ҳайрон монанд. Тезтар очаю додотро розӣ кун. Дар як ҳафта тӯйро мегузаронем...

– Ба ман нигар, – Исломо ханӯз ҳам чашмдор буд, ки Ситора бо ягон роҳ ҳомиларо қатъ кунад. – Илочи бачаро афтондан ҳаст мегӯянд-ку? Биё, афтонем. А? Ҳоло сари вақт...

– Не-е, ин калон шудагӣ, ба осонӣ аз танам ҷудо намешавад. Пеш аз ин агар ягонта зоидагӣ мебудам, гапи дигар. Агар зан бачаи якӯмашро ба зӯрӣ афтонад, сонӣ нозоям мешавад мегӯянд. Ман ба худам душман нестам... Ҳеч илоҷаш нест, бовар кун...

– Аз сад зан агар якеаш нозоям шавад, ту гумон мекуни ҳама ҳамин хел мешавад... Ман туро намегирам, фаҳмидӣ?

– Хайр-дия, – гуфт Ситора китф дорхам кашида, бо як навъ авзoi зохиран бепарво, – Мезояму бачаатро бурда ба дасти очаю додот медиҳам! Ман як худам бадном намешавам, туро ҳам расво мекунам!

– Чӣ, аз ҷонат сер шудӣ?! – пурсид Исломо бо ғазаб ба рӯи вай нигариста. – Ҳамин, ки гап ба сари падару модар ва номуси хонаводаамон расад, ман аз ҳеч кор даст намекашам.

Муттаваҷеҳ гашт, ки Ситора зани беҳаё ва маккор аст. Бешарму беномусро бинед, ки аз тарси вай чӣ гуна моҳирона истифода карданӣ аст. Ман аз беобрӯию шармандагӣ метарсам, вай инро дидаю дониста маро танг мекунад, ки ўро ба занӣ гирам. Не, ин аз рӯи инсоф не, Ситорабону! Сабр кунед... Ба ин тариқ ба дом афтодани одам осон аст, лекин “сайдро зинда гирифтани хунари сайёд аст”, мегӯянд... Ё ту маро қурбон кардан мехоҳӣ? Не,

халоки ман, нобуд гаштани ман ба ту даркор не, ту маро таслим кардан мехоҳию бас, яъне, зинда гирифтани мехохӣ! Ҳамтур не? Лекин чӣ илоҷ? Агар мардона иқрор кунам, аз рӯи инсоф бояд, ки туро ба занӣ гирам. Лекин туро дӯст надорам, фаҳмидӣ? Ба ғайр аз ин ба занӯшӯии мо кӣ розӣ мешавад? Бе розигии падару модар, хешу табор? Шохдухтар бошад ҳам, ман рад мекунам! Розигии падар барои ман аз панҷ вақт намоз ҳам фарзтар аст. Ба ғайр аз афтондани бача илоҷи дигаре нест, нест! Аммо чӣ хел ба ин аблаҳ фаҳмонам, намедонам.

– Ба ман нигар, ту ҳоли нав ба бисту ду даромадӣ, шавҳари мувофиқ меёбӣ... Ман акнун ба ҳабдаҳ даромадам. Панҷ сол аз худаҳ калонро кӣ зан кардаст? Ақлатро кор фармо, Ситора...

– Ман қасдона ҳомиладор нагаштаам-ку! Сонӣ бо-вар кун, ман аз ҳамон духтарони ҳаҷдаҳсолаат хушрӯ-тару чавонтарам...

– Шармандагӣ... – гуфт Ислон дар ҳолате, ки бо фиғону надомат сарашро мечунбонд. – Ариза дода пеш аз вақт бошад ҳам, ба хизмати ҳарбӣ меравам. Кӯдаката зоида бишин. Баъди ман рафтани, ҳар чӣ гӯӣ, гуфтани гир! Аз ҳарбӣ рост ба Мирзочӯл ё дигар ҷо меравам.

– Мегурезӣ? – гуфт дар ҳаяҷон Ситора ва лаҳзае аз роҳ таваккуф кард. Аз ин сухани Ислон дар изтироб афтодани равшан буд.

– Дигар илоҷе надорам, Ситора... Ҳа, як роҳи дигаре ҳам ҳаст – ё худамро бояд кушам ё туро.

– Ҳа-ҳа-ҳа!.. – Баланд хандид вай. Баъд гуфт: – Маро натарсон. Намедонистам, ки ин қадар буздил будай! Мардӣ гуфтаам...

– Гап задан осон... Агар ҳеч чизро андешаю рӯихотир накунӣ, ҳам кор осон – рӯятро тағи чорук барин саҳт месозию хостагӣ коратро мекунӣ. Лекин аз ин хел кор одам барака ёфтани гумон аст, оқибаташро фикр кар-

дан даркор. Хайр аз аҳмақӣ ё аз бачагӣ ба ту расидам, лекин туро дӯст намедорам, мефаҳмӣ? Барои зану шавҳар гаштан дӯст доштан, талабгорӣ кардан лозим.

– Э, тавба, тарсу ҳарос чӣ хел чавони ҳабдаҳсоларо дар як дам ба пири ҳафтодсола мегардондаст, акнун дидам! Тавба, – ӯ ҳар боре, ки “тавба” мегуфт пайваста гиребонашро медошт. – Ақлат дар ҷояш ё не? Аз ҳамин деҳа чанд кас зани аз худаш калонсолро гирифтагӣ, медонӣ? Намедонӣ! Фарқ ҳам намекунӣ ту бефаҳм!

– Гуфтам-ку, агар андешаю мулоҳиза надошта бошӣ, агар ба рӯи ҳама кас пой мемонам гӯӣ, ҳама кор осон. Ту ҳеч касро рӯи хотир намекунӣ, алафи саломалайкум барин...

– Ин қадар худатро баланд нагир, медонам...

Ин бор ҳар ду муддати тӯлоние хомӯш монданд. Чунон хомӯшиие, ки агар рӯз бошад, мегуфтӣ “пашша агар парад, мешунидӣ”. Ба шаби торик ин сукунатро ба сангҳо бархӯрдани наъли суми асп ва ҳар замон бинӣ афшондани он халалдор мекарду халос. Онҳо ба хонаи Ситора наздик мегаштанд.

– Гап ҳамин: ба хизмати ҳарбӣ меравам! Маро аз ёдат барор, ман нестам, вассалом! – гуфт оқибат Ислом.

– Ба ман нигар, Ислом, ту акнун бача не, йигити калон, навод номардона гурезӣ? Айб аст. Бачаи бегуноҳатро фикр кун. Убол аст. Гуноҳи вай чӣ? Калон мешавад, агар одамон “ту ҳаромӣ” гӯён дашном диҳанд, хуб аст? Як умр ману туро лаънат карда, аз дунё гузарад, хуб аст? Гуноҳи мани шӯрбахт-чӣ? – овози Ситора ларзида гиря гулӯгираш кард. Вай лаҳзае хомӯш нафас рост карду боз суханашро идома дод: – Ман шарманда шавам, радди маърака гардам? Дилат мешавад? Маро бадбахт карда, дар дунё чӣ хел сар бардошта мегардӣ? Ҳама аз ту рӯй мегардонанд, ҳама!

– Ғами туро хӯрда як умр бо зане, ки ҳеч ӯро дӯст

намедорам, зиндагӣ кунам? Худат гӯй, он чӣ хел зиндагӣ мешавад? Барои ҳар ду ҳам зиндон, дӯзах, ҳар балое гӯй, ҳамон мешавад. Ба ғайр аз ин, барои ту волидайнамро сархаму музтар карданам... Не, фикр кун, Ситора! Хоҳу нохоҳ ман ту катӣ аз як сол беш зиндагӣ намекунам... Худатро саргардон накун, ту хушрӯй, харидорат кам не, агар сабр кунӣ, ҳар хелаши мебарояд...

– Хуб, бигӯ, ман чӣ кор кунам? Ба халқ гӯям?.. Ҳақиқаташро мегӯям, он тарафаш – ихтиёрат.

– Хайр... То он рӯз ман дар ин диёр нестам.

– Падару модарат ҳастанд, хешу таборат, халқ ҳаст...

– Боз ҳамон гап. Ҳеҷ мефаҳмӣ ё не: аз барои ман сари додою очаам, хешу таборамон – ҳама пурмаломат мегардад, таънасор мешаванд! Ана, навангӣ Тоҳир баринҳо то ба қиёмат таъна мекунанд, тӯби моро!

– Ҳозир агар додою очаам ин сирро шунаванд, рӯй-рост мегӯянд: “Дастӣ якдигарро гиреду ҳар ду аз деҳа баромада равед, ки ҳеҷ кас рӯятонро набинад!”. Фаҳмидӣ?!

– Хайр, биё баромада меравем.

– Ҳамаро партофта?

– Хайр, баъзеҳо дар ким-қучо гаштаанд-ку.

– Марг бех аз он гаштан. Очаам рост мегӯянд: одами ҳарчой ҳам дарахти береша барин.

– Хайр, чӣ кор мекунӣ, сангдил! – ногаҳ фарёд кард Ситора.. – Гӯй!.. Ё ман худам ба пеши очаат равамӯ ҳама гапро гӯям?!

Ислом аз овоз баланд кардани Ситора як қад парид, ҳаросон ба пасу пеш нигарист. Шаби торик пардаи сиёҳ барин атрофро аз назар пӯшида буд. На садое, на шарфае. Онҳо ба сӯи рӯд мефуромаданд. Дар пеш чароғҳои хонаҳо милтос мезаданд. Дар ҳавлии Хуррам оташи сурх аланга зада дар мегирифт. Ошдонаш ханӯз дар берун аст, аз дил гузаронд Ислом. Марди тоқою танҳо. Ҳозир ҳамон ҳам аз ман хушбахтгар аст... Ситора агар ба

вай расад, хуб кор мешуд, мегуфтанд очаам. Ин гӯрсӯхта ба вай не, ба ман арӯс шуданиву бечора очаам беҳабар... Ҳомиладории инро шунаванд, чиҳо мегуфта бошанд... – Ислом лаҳзае пеши назар овардан хост, ки очааш, агар ин сирро шунавад, чӣ мегӯяду чӣ месозад.

– Гап зан, чӣ кор мекуни? – Исрор мекард Ситора.

– Ситора, мон як-ду рӯз фикр кунам... Шояд ягон илоҷашро ёбем.

– Илоҷи дигар нест, беҳуда саратро гаранг накун. Мегири – вассалом. Агар роҳи дигар мебуд, ман ҳам ҳозир чандон иштиёки ба ту зан шуданам нест.

– Ку, як-ду рӯз фикр карда бинам... Зан мекуни нагӯй, кори ношудани, магарам ҳар ду сар гирифта аз деҳа баромада равем.

– Ман рафтан мегирам, – гуфт Ситора бедардона. – Ба он сари дунё равӣ ҳам, меравам.

Ин гуна оҳанги сухани вай ба дили Ислом дубора саҳт асар кард, балкӣ тарсонд. “Аз расвой намеҳаросад” – гуфт вай дар дил бо ғазаб дандон хоида. Баъд худро нафрин карду беихтиёр овоз баровард:

– Эҳ, ман аҳмақам! – Вай як охи дардноке кашид.

Ислом фикр мекарду фикр мекард. Вай илоҷи аз ин нанг халосиро намеёфт. Монанди ҳар як ҷавони бетачриба намедонист, ки аз ин гуна мушкили воситаи халосӣ дар кучост. Бинобар он, дили худро мехарошиду аз алам танашро тофта-тофта мегирифт, ки чаро ба ин роҳи расвой қадам зад. Баъзан аз алам бо соқи пайтобапечи пояш чунон саҳт тозиёна мезад, ки пояш дарди сӯзон мегирифт.

– Наход маро партоӣ, Ислом? – баногоҳ бо як оҳанги ҳазину дардолуда ба вай рӯ овард Ситора. – Дилат мешавад? А?.. Ман расво гашта бо кӯдакам монам?.. А?..

Ислом лаҳзае хомӯш монд. Дарвоқеъ, чаро ӯ ин саволро аз худаш напурсид. Хӯш, Ситораро партофта раф-

та метавонам?.. Не. Аслан, ўро ба вартаи бадномӣ партофта рафта наметавонам. Мардум чӣ мегӯянд?! Хоҳу нохоҳ волидайн таънасор мешаванд... Ин тавр бошад, чӣ бояд кард, чӣ чора?.. Ин чӣ савдо аст, ки на хонадор шу-да метавонад, на партофта рафта...

– Ба саволам ҷавоб надодӣ...

Ситора чӣ гуна бо чашмони пуризириб ба ӯ менигарист, Ислом аз пардаи торикӣ равшан ҳис мекард.

– Маҷбурам... Ночорам! Мефаҳмӣ?! Охир, як бор вазиъати маро ҳам дарк кун! Ку худатро ҷои ман гузору нигар!

– Ту мардӣ, ҳар чӣ хоҳӣ мекӯнӣ... Манро бадном карда напарто. Фарқи сиёҳ дорам, оҳи ман беасар намемонад, – акнун вай усули дигареро пеш гирифта буд: ҳоло ба мисоли мусичаи зор дар дили Ислом раҳму шафкат бедор кардан мехост.

– Гуфтам-ку, як-ду рӯз фикр кунам... – мегуфт Ислом якзайл. – Ту ҳам фикр кун. Агар аз қадат будагӣ ҳалос мешудӣ... очаам туро ба Хуррами ҳамсоҷмо тӯй карданӣ буд... Ана вай катӣ чуфти мувофиқ мегаштӣ!

– Ба Хуррами якдаста? – боз пурсид Ситора. – Ба ҳамон зор намондаам.

Аммо Ислом пай бурд, ки таҳи дили Ситора аз ин суҳан хушҳол аст.

– Ман кӯдаки туро ба дари марди дигар чӣ хел мебарам?

Суҳанони дона-дона, бо зарби махсус гуфтаи Ситораро шунида ҳангоми каланд кардани замин сангҳои аз хок баромадагиро ба сари вот ғурронда тӯда карданаши беихтиёр ба хотири Ислом расиду як оҳи чуқур кашид...

Вай ҷувони гандумро аз дарвозаи Ситора ба дарун партофту зуд ба қафо гашт.

Ислом бо сари ҳам вазнин-вазнин қадам мепартофт. Ба вай чунин менамуд, ки ҳоло сараш гӯё аз сурб бошад,

дар нисбати танаш вазнинтар гаштааст. Ғалатӣ, мегуфт вай, худ ба худ андешида, ним соат пештар чӣ хел хушвакт будам! Ҳатто дами Тоҳирро якбора гардондам. Акнун чӣ? Расвои радди маърака!.. Дигар ҳақ надорам сарбардошта, ба рӯи ягон кас гап занам... Ин қадар ин қисмати ман саҳт будааст – толеъ як бор ба осмон набардошта, ба хоки сиёҳ заду яксонам кард. Аз умр чӣ дидам? Гуфтан мумкин ҳанӯз ҳеч чизе... Эҳ, миёни маро оқибат ҳамин занаки сарсаҳт мешикастагӣ барин... Чунон, ки пирон мегуфтанд, осмон дуру замин саҳт...

БОБИ БИСТУ ШАШУМ

МАШВАРАТ

Насимро кӯфтани Сангини Пашша ба Ислом бағоят алам кард. Аз алам чӣ қор карданаширо намедонист. Рӯзи гандумгири дар сари тарозу Тоҳир катӣ хархаша кард, боз ин мард катӣ “тую ман” кунад, номаш ба номурасоӣ мебарояд... Мардаки бефаросат “ба духтари ман гап мепартой” гӯён Насимро задаст. Ин зӯрдасти навбаромадро бинед, ки рӯирист агар “дую дубора ба вай чакқа шавӣ, хунатро мелесам” гуфтаст. Насим дар сари қаҳр ҳам шӯхию базлагӯиро фаромӯш намекунад, “зоти пашша – ҳам хунхӯр будаст-дия” гӯён бечора гурехтаст. Лақаби додои Назокат – Сангин “Пашша” аст, бинобар он, лутфи Насимча зуд аз даҳон ба даҳон гузашта баробари хабари шаллоқӣ хӯрдагиаш дар деҳа овоза гашт. Ҳама мегуфтанд, ки Насимча бо ҳар роҳе аз Пашша қасосашро мегирад, ҳатто баъзе қасон чӣ хел ниқор гирифтани ўро ҳам таҳмин мезаданд. Сангин Пашшаро “шумо Пашшаи сангин шуда ҳамин корро ба худатон раво донед...” гуфтанаширо ҳам мардум қисса карда механдиданд.

Халқ аз қадимулайём ба сағираҳо меҳрубонии зиёд

зоҳир мекунад. Лутфу марҳамат ва дилнавозӣ ба ятимон аз ҳар савобе савобтар, ҳатто баробари савоби ҳаччи акбар ба ҳисоб мерафтаст. Дар каломи шариф холиқи ҳаҷдаҳ ҳазори олам ятимонро маёзored, ки ин гуноҳи азим гӯён таъкид кардааст. Бинобар он, мардум Сангини Пашшаро барои Насими сағираро озурданаш лаънат гуфтанд.

Насим аз хурдӣ азбаски бачаи беғашу дидадаро ва беозор дар ҳар мушкеле мададгори одамон буд, хурду бузурги деҳа ўро тарафдорӣ карданд.

Ислом бо Насим аз солҳои мактабӣ дӯсти қарин гашта буданд. Насим бадхон буд. Доим дар синф гӯё сухани муаллимро гӯш карда менишастанду вале хушаш дар кучое сайр мекард. Дар синфи ҳафтум муаллими адабиёт боре аз ў суол кард: “Дар бораи чанг кадом шоир достон гуфт?” Насим лаҳзае қарахт гашту пурсид: “Муаллим шоирон ҳолӣ ҳам зиндаанд-чӣ?” Ҳама хандиданд. Насим гунаҳгорона иқрор кард: “Тавба, муаллимҷон, ман гумон кардаам ҳамаи шоирон ким-кайҳо мурда рафтанд. Аз кучо донам...” Дигарон ба гапу кори вай механдиданд, аммо худаш нороҳат намешуд. Ҳатто чашмонаш бепарво, бо ҳайрат ба кас менигаристанд. Ҷуссаи хурд, вале абчиру чолоки вай ба феълу хӯяш гӯё мувофиқ афтада буд. Дар 15-16-солагӣ ҳам қади вай баробари қомаи бачагони 10-12 сола буд. Ҳама мегуфтанд, “Бечора аз гушнагӣ намурдӣ, шукр кун, қади баланд катӣ ба дунё сун намешавӣ”. Ў то ба кори колхоз баромаданаш хизматгори тамоми аҳли деҳа буд. Барои як пора зағора ё як коса оши ҷуворӣ вай омода буд як пуштора ҳезум ё алаф биёрад, аз чашма об кашонад ё кӯдакро парасторӣ кунад. Дар синфи ҳафтум мехонд, ки сараш пур аз чароҳат гашта, мӯяш бағоят нозук ва холибех гашт. Бачаҳо “кал, пес” гӯён аз наздикӣ бо ў ҳазар мекарданд. Аз ин хусус Насим саҳт ғамгин гашта, ба духтарон ҳаргиз наздик намеомад. Сониян Ҷавлони Урус ўро ба бемористони шаҳр бурда

гузошту баъди ду-се моҳ чароҳати сараш сиҳат ёфта омад. Баъдан, кам-кам мӯяш сабзида, аз качалиаш ҳеч ному нишон намонд, ба чуз лақаби “кал”, ки ҳанӯз ҳам “кадом Насим” гуфта пурсанд, баъзеҳо дар ҷавоб “Насими Кал” мегуфтанд.

Чунон, ки калҳо дар афсонаҳо ҳамеша зираку бо-тадбир, айёру фиребгаранд, Насим ҳам бачаи заранг ва бар замми он базлагӯю ширинкор буд. Ба ҳар як пурсише ҳамеша бо хушгапиву шӯхтабӯй, бо лутфу киноя ҷавоб гуфтан ба вай одат буд... Аз гуфтори лутфомезу қофияҳои намакин завқ мебурд ва ҳамоно каф ба кафи гӯянда зада изҳори мамнунӣ мекард. Балки аз вачҳи ҳамин шӯхтабиативу ҳангомаписандиаш вай як сол чӯпонӣ карду “ин кор ба ман чӯт намедиҳад”, гӯён подаи деҳаро ба нафари дигар супурд. Вагарна, подабонӣ барин кори соз ҳаст?! Ҳар бегоҳӣ чумба “ош-ҳалол” гӯён аз ҳар хонавода нон, гулинг, як каф-ним каф ғалладона меғундошт. Зоҳиран, дайдуи дарбадар бе ҳамсӯҳбат дар кӯҳсори марғзор дилтанг шуд. Ин не, он не, аслан сағира аз хурдӣ гушна бошад ҳам, озод буд, вале баъзеҳо ин хислати ўро асари бетарбияву белачом ба воя расидани ў медонистанд.

Худоёр як сухани барои мардуми деҳа нав дошт: дар сари ҳар гап “вазни зиндаи молҳоро зиёд кардем” ме-гуфт. Албатта, вай ин гапро аз пеши худ набофтаст, аз сардорону нотиқони маҷлисҳои ноҳия омӯхтанаш дақиқ буд. Ҳама фаҳмида буданд, ки вай молро фарбеҳ кардем гуфтани аст, вале ҳеч кас намеурсид, ки сухани оддиро ба ин тариқ мучмал ва хандаовар кардан чӣ зарур аст. Боре як гурӯҳ колхозчиҳо барои ба саҳро гандуми тухмӣ бурдан ба анбори колхоз омадаанд. Дар анбор тарозуи калони колхоз ҳаст. Хозирон як-як худро дар он баркашиданд. Худоёр ҳам бо чӣ коре омадасту бо талаби хозирон худро вазн кардааст.

“Зевар янғем аз шумо хеле сангинтар будагистанд?”

– гӯён яке аз ҳозирон ба шӯхӣ партофтаст.

“Э-э, вай аз ҳафт пуд кам не”, – гуфтаст Худоёр.

“Ваҳ, кабоҳат! Амак вазни зиндаашон ҳафт пуд?” – пурсидаст Насимча, ки дар як гӯша хомӯш ин гуфтугӯро гӯш мекардаст.

Худоёр беихтиёр “ҳа” гуфтасту баъди он, ки ҳозирон баробари ҳам хандидаанд, ба таҳи гап сарфаҳм рафта сурх шудааст. Баъд чӣ гуфтанаширо надониста, зери лаб ғурунгосзанон таҳкиромез мегӯяд: “Ту, ятимча ҳам, одам шудию ман гап задам...” гӯяд, ин дарҳол “Ман Насимча шудагӣ, амак, шумо беҳабаред” мегӯяд.

Вақтҳои охир Насимча бо ҳар баҳона ба ғаши Худоёр мерасид. Дар рӯ ба рӯи дигар одамон вай забон мегазад, ҳар як сухани ба даҳонаш омадагиро намегӯяд, вале ба Худоёр неш мезанад. Сабаби кинаи ӯро Худоёр, аҷаб не, дар хотир нашоштагист. Сухани ба як сагира гуфтагиашро вай ҳуди ҳамон рӯз фаромӯш мекунад. Ода-ти вай ҳамин хел – ба хурдон эътиное надорад.

Боре, ду-се сол аз ин пештар, кадоме аз ҳамсолони падараш мегӯяд, ки додот аз бачагӣ Худоёр катӣ улфат буд, аз додот вай бисёр некӣ дидагӣ, мӯл қарздор аст. Насим Худоёрро дучор мекунаду оҳиста арзи ҳол менамояд: “Додом ба шумо чӯраи сирдон будаанд. Ҳамин шаб дар хобам намоён шуданду гуфтанд, ки ба Худоёр амакат гӯй: аз ман хеле қарздор, қарзашро фаромӯш накунад, хосияташ хуб нест, ба ман дода натавонад, ба ту диҳад...” Худоёр фикр мекунад – фикр мекунаду мегӯяд, ки аз додот як бор ду-се лағат хӯрда будам, пештар биё, ҳамонро гирифта ист, гӯён ба пушти Насим як лағад мезанад.

Ба Насим ғолибан ин гуна таҳкир саҳт асар карда буд, ки ӯ ин ҳодисаро ба ҳеч кас нагуфт. Агар кас дар ҷавоби умедворӣ таҳкир бинад, чунин ҳолат руҳ доданаши як амри табиӣ аст.

Насимча заҳри алами ин кори Худоёрро, шояд ҳеч

аз хотир намебарорад. Ба касе, ҳатто ба Ислом ҳам, дар ин хусус даҳон накушодаст, лекин аз зехнаш берун карда, аз лавҳи хотир сутурдан ҳам наметавонад. Пор, дар маҷлисони умумии колхоз, вақте ки Худоёр дар бобати вазъи моли колхоз суҳанронӣ карда, дар охир чӣ қадар мол аз сармою касали мурд, чӣ қадар молро гургон хӯрданд, баён мекард, Насимча аз қафо фарёд кард: “Гургон не, саргон хӯрдагистанд?!”

Худоёр “кӣ вай бетамиз” гуфту монд. Раис аз ғазаб чунон бесаришта шуд, ки бархоста ним соати дигар ҳарф зад. Хушбахтона, ҳар ду ҳам гӯяндаро ташхис дода натавонистанд.

Насим дар бобати ду сар аспии гумшуда ҳар замон Исломо оғоҳӣ карда мегуфт: “Оқибат барои он ду асп камаш ду гӯсоларо мегирад, Худоёри палид!..”

Насимча вақтҳои охир ба Назокат дилдода гашту шибири ин савдо ба гӯши падару модари духтар расидаст. Аҷаб не, мочарои Шодобу Ислом ҳам Сангини Пашшаро ба дастбардорӣ водор сохта бошад.

Ин фикр ба сараш заду Ислом боз бештар дилтанг шуд. Насимро дида, ҳамгап шудан, буғзу алами дили ўро андаке бошад ҳам, кам кардан мехост.

Вай бо ҳамин ният бегоҳирӯзӣ аз кӯҳсор омаду саросема як пора зағораро бо дӯғоб хӯрда, ба назди Насим рафт.

Замоне ки Ислом сангдевори ҳавлии онҳоро чарх зада аз даромадгоҳи бедарвоза ба ҳавли ворид гашт, зани тағояш буз мечӯшиду Насим ба ў дастёрӣ мекард. Аз дили Ислом гузашт, ки ин кори ба шаъни чавонмард муносиб нест, кори бачағони даҳ-дувоздаҳсола, зиёдаш 14-15 сола аст.

– Ассаломуалайкум, монда нашавед, – хитобан ба ҳар ду рӯ овард Ислом. – Коса-коса қаймоқ шавад-е...

Онҳо ҳарфе назада бо табассум Исломо марҳабо

гуфтанд. Насим, ки гардани бузро дошта меистод, гуфт:

– Ҳозир тамом... Аз Зирак аҳвол пурс, хар гӯшашро газидаст.

Ислом бо саги онҳо – Зираки чорчашма андармон шуд. Ин саги алои даҳангафс дар болои хар як чашмаш гӯлинг барин холи равшан дошт ва онро аз ин далел “Чорӣ” лақаб дода буданд. Зирак мудом ба хар ҳазлу бозӣ мекард ва бозии он ду тамошое дошт. Ба хари сиёҳ аз Зирак чӣ ситаме гузашта бошад, хар хангоми бозӣ ду рӯз қабл гӯши Зиракро газида хуншор кардаст.

Дар тӯли чор-панҷ соли чанг ва баъди чанг қариб тамоми сағони деҳа аз гуруснагӣ мурданду ҳамин Зирак ва боз се-чор саги дигар ҷон ба саломат бурда, ҳоло пиру ҷавони деҳа онҳоро мешинохтанд ва навозиш мекарданд. Мегӯянд, ки ин саги бечора мол барин ба алафхӯрӣ одат кардаст ва бо ҳамин ғизо зинда мондааст.

Ислом бо саг шӯхию бозӣ сар кард, вале Зирак гурусна буд магар, ҳазро нафронду бо таҳдид гуррид. “Гушна шӯхӣ намебардорад” аз дил гузаронд Ислом. Саг аз дуруштии худ хичил шуд магар, оҳиста бархосту аз хавлӣ берун рафт.

Чаҳор бузро ҷӯшидану дасти Насим озод шуд ва хар ду дӯст дасту ба даст зӯрозмоӣ карда аз хавлӣ берун бароманд.

– Ҳамин баромадан катӣ гум гашта наравӣ! – хитобан ба Насим аз қафо таъкид кард янгааш.

– Да халхали поят... – норозиёна гурунгос зад Насим.

– Боз гапи нав ёфти-ку! “Халхалаш” чӣ?

– Биниашро сӯроҳ карда уштури Казокон барин ҳалқа андохтанаш кам набуд, боз аз таҳи сандуқаш ду шадда зангӯлачаро ёфта ба пояш бастаст, ҷиннӣ. Аз очааш мерос будаст, очааш бастагӣ чизҳоро ин ҳам бастанаш фарз будаст. Ҳамон зангӯлачаҳоро “халхал” мегӯянд. Саркаи рама барин ҷарангос карда гаштаст-ку, надида?

– Ҳамаро монда ба бучулаки пойи вай менигарам! – писханд кард Ислом. – Солҳои нав арӯс гаштанаш очаи ман ҳам дар бинӣ ҳалқа доштаст. Лекин зангӯлаашро на-шунидам.

– Аз ин девона ҳар нағма мебарояд.

Шомгоҳон буд. Дуди мӯриҳои деҳа монанди меги торик ба шаҳу зовҳо печида, оҳиста-оҳиста боло мерафт. Аз ҳама сӯй овози одамон, фарёди бачаҳо, баоси молҳо ба гӯш мерасид.

Онҳо ба паси ҳавлӣ гузаштанду ба сӯи шаҳи Аспак рафтанд. Ин шаҳи сайқалхӯрдаи бузург аз боло паҳн гашта омада, поёнаш барҷаста буд ва ба асп шабоҳате дошт. Дар сахни он чуқуракҳои ҳовакмонанди хурду калон бисёр буда, баҳорон аз оби борон пур мешуданд.

Ислом ва Насим аз овони шиносӣ дар сахни ин санг бозӣ мекарданд. Гоҳе асп барин он сангро савор гашта ҳаёлан худро чавони човандоз тасаввур менамуданд, гоҳи дигар мисли хурдсолон бо ҳавзакбозӣ ва ё “киштукору хирманкӯбӣ” машғул мешуданд. Агар саҳехтар ба ёд оваранд, ин санг як навъ мактаби минбаъдаи онҳо буд, ки сахни онро машқгоҳ интиҳоб карда буданд. Чӣ орзуҳо, чӣ нақшаю ниятҳои ширин маҳз дар сахни ин шах ба сари онҳо омад!..

Аввалин орзуҳои онҳо соҳиби аспӣ бодпо будан дар он айём ҳаваси муҳоле буд, зеро қонун ба мардум аспдори манъ карда буд. Сабаби ин манъро ҳеҷ кас намедонист, ҳатто раису Ҷавлони Урус ҳам китф боло мекашиданд. “Ҳар доштан мумкинун чаро аспдорӣ манъ бошад?” гӯянд, баъзе шӯхтабиатҳо оҳиста меғуфтанд: “Гашти асп тез аст, ду тозиёна занӣ, аз сарҳади Афғон гузашта меравӣ...” меғуфтанд.

Ислом ва Насим баъзан роҷеъ ба ҳаёт, шаҳрҳо, таҳсили илм сӯҳбат кунанд ҳам, азбаски аз ин хусус тасаввуроти фароҳ надоштанд, он таҳсилро фақат ба касби му-

аллимӣ ва тракторгардониву мошинтарошӣ марбут ме-
донистанду бас.

Ин шахи безабон ҳоло ҳам як навъ маҳрами рози
онҳо буд магар, ду дӯст чун дар сахни он дар ҳеч ҷои ди-
гар осуда ва бемалол сӯҳбат намекарданд. Дар хона, дар
роҳ, дар боғ – дар ҳама ҷо ҳамгап мегаштанд, вале агар
ин санг набошад, дар сӯҳбаташон гӯё намак набуд ё чизе
намерасид.

– Ман – дар зин! – Ислом айнан монанди панҷ–шаш
сол пеш чаҳида худро ба пеши санги аспак андохт.

– Хайр, сағриаш ба ман, – гуфт Насим аз ҷӯрааш
поёнтар нишаста. – Қисмати ятим ҳамин будаст, ҷӯра...
Агар толеъ медоштам, аз падару модар чудо намегаштам.

– Ваҳ! – бо кафи даст ба пешониаш зад Ислом. – Ин
хел беванолиро кай ёд гирифтӣ?! – Вай бо шумҳанда ба
чаши Насим нигарист. – Ин вақтҳо ба назди Гулсум-
хола бисёр медароӣ мегӯянд.

Гулсум-хола бевазани номуроде буд, ки дар солҳои
чанг аз шавҳар ва тамоми фарзандонаш чудо гашта аз
ғусса димоғаш халал ёфта буд ва ҳар касе дучораш ояд,
дари шикваю ҳасраташро мекушоду мегирист.

Насим шӯхии Исломро фаҳмид, вале ба тамасхур
сар чунбонду ҳеч чиз нагуфт.

– Кош, додои Шодоб маро дошта мезад! – Гуфт аз
таҳи дил оҳе кашида Ислом. – Кошкӣ... Хурсанд мегаш-
там! Як шоир чӣ гуфтааст, медонӣ? “Ин ишқ раҳест пур-
маломат, дур аст зи кӯҷаи саломат”.

– Дар сарат падару модар дорӣ, ҳад дорад, ки за-
над?! Яtimi бекас мебудӣ, мезад, – гуфт Насим дар охир.
Насихати “Чор китоб”-ро ман ҳам ёд дорам: “Шуд ду
хислат марди нодонро нишон, сӯҳбати тифлону рағбат
бо занон.”

– Нағз гуфтанд, асли ҳақиқат ҳамин, лекин чӣ илоҷ,
ҳамаамон ҳам дидаю дониста!.. Аммо ятим-патим нагӯй!

– Э-э, расо... Як гап ёфтӣ!.. Ҷтими бекас, ҷтими бекас... Ҳамин ҳам гап шуд! Мезадагеш ба падару модар чӣ кор дорад, мезанад. Худатро ба ҷои вай монда як бор нигар. Агар ба духтарат ягон бача кашола шуда гардад, хап мешинӣ? Не!

Моҳи нав монанди дами дос дар як канори осмон намоён гашту аз рӯи одат ҳар ду баробар дасти фотиҳа ба рӯй кашиданд.

“Дар ҳақиқат ба абрӯи духтарон монанд аст, дар ин хусус байтеро ба ёд оварда аз дил гузаронд Ислои. Фақат абрӯи духтари зардак барин. Абрӯвони Малоҳат сипсиях, дили касро теғ барин чиз-чиз мебурад, месӯзаду аммо худаш дуд кашада ором меистад. Худо ҳамонро насоби ман кунад, бас. Ҳар кор шавам, розиам, фақат худо ўро ба ман зиёд надонад, бас” мегуфт Ислои ба дил моҳи навро дида.

Ҷунон ки дар мотам офтоби фурӯрафта синаи худро харошида хуншор карда бошад, уфуқ бо ранги аргувонӣ месӯхт. Чав-чуви мӯрғакони тути лаби чашма ҳам хомӯш гашт. Аз тарафи боғот садои мурғи ҳақгӯй аранг-аранг ба гӯш мерасид. Овози вай ба овози гадоён, ки “ҳақдӯ-ўст ё оллоҳ...” гӯён ҳамеша бо сағони деҳа дар кашокашанд, монанд буд.

Шаби торик монанди калхоти азиме тамоми ҳас-тиро ба зери болу пари сиёҳи худ мегирифт.

Моҳи нав заминро ба ситораҳои назарбоз воғузошта, худ оҳиста поён мерафт. Ситораҳо гӯё бо садои пасте, ки гӯшҳои одамон қобили шунидани он нест, бо замин розу ниёз мегуфтанд.

Шаб на ҳамеша таскинбахш ва фароғатовар аст. Баъзан ғаиу ташвиши хурдакак ҳам дар сояи азамати он бузургтару даҳшатноктар ҷилва мекунад, дунёи пурташвиши мо аз будаш даҳчанд афзунтар бешафқат ва беадолат менамояд. Мардум дуруст мегӯянд: “кори шаб – хан-

даи рӯз”. Не шаб ҳаргиз дарди моро сабук намекунад.

Сипас Ислом ба байтгӯӣ шуруъ кард. Вай ҳам мисли аксарияти бачагони деҳа байтҳои “Чор китоб”-ро хифз буд ва дар сари ҳар матлаб мехонд:

Се аломат дон, ки дар аҳмақ бувад,
Аввалан гофил зи ёди ҳақ бувад.
Гуфтани бисёр одат бошадеш.
Коҳилӣ андар ибодат бошадеш...

Насим ҳам байтҳои медонистагиашро қатор кард:

Дасти худро сӯи номаҳрам маёр,
Ҷониби моли ятимон ҳам маёр.
То тавонӣ ҳеч касро бад магӯӣ,
Пеши мардум айби кас ҳаргиз маҷӯӣ.

– Одам калон шавад, ғаму ташвишаш ҳам калон мешудаст, ҷӯрачон.– гуфт Ислом ҳикматомез, баъди он, ки ҳар ду хеле вақт шеърхонӣ карданд.

– Назди ҳар як кампир бишин, ҳамин гапро мегӯяд, – гурунгос зад Насим. – Хаёлтарошӣ бас аст, ҷӯра, зиндаги-ро бояд фикр кард, аз ин деҳа берунтарро ҳам нигарем...– Ҳой, Насим, ман тут гӯям, ту бед мегӯӣ, чӣ кор кунам, гап зан! Ҳаққи гапро гӯям, маъқул не, дилбардорӣ кунам, намефорад... Аз деҳа берун рафтани бошӣ, барои хондан рав. Ману ту илм надорем, хунар надорем, фақат аз паи мардикорӣ рафта метавонем. Мардикорӣ ҳам ҷаҳонгардӣ шуд! Мард илму хунаре дошта бошад, ки дар ҳама ҷо азиз гардад. Ана, он гоҳ ду кас аз деҳа баромада атрофро гардем, мешавад.

– Барои чӣ ту рафта Пашшаро дошта намеқӯбӣ? – Насим ҷавобталабон рост ба рӯи Ислом истоду ўро дар ҳайрат гузошт. – А? Барои чӣ?

– Ман?.. дошта қубам? – Ислом ба ин сухани Насим на бовар карданаширо медонист, на бовар накарданаширо.

Худ ба худ гуфт: “Боз мазох мекунад-чӣ? Додом катӣ баробар одамро?”

– Ҳа, дошта кӯб! Зӯри ту мерасад. Чӣ, метарсӣ? Ё ба кӯфтан ҳақ надорӣ? Дорӣ! Вай дӯсти туро бегуноҳ кӯфт, ҳамту не? Барои чӣ намекубӣ?.. Медонам, худатро бадном кардан намехоҳӣ! Ба ту дӯст даркор не, номи нек даркор аст, чӯраҷон! Ман барои ту аз ҳеч кор ҳазар намекунам, на аз мушти касе меҳаросам, на аз бадномӣ... Ҳар ду рафокатамонро, хӯш, рӯи тарозу ба паллаҳои он гузашта баркашем, кадоме вазнинтар меояд? А? Ҳа, гап зан!

Ислом дафъатан чӣ ҷавоб гуфтанахро надониста дар таачҷуб монд.

– Заб муқоиса кардӣ! – ногузир ба сухан лаб кушода. Баъди лаҳзае андешидан афзуд. – Аввало, дӯстиро ба тарозу баркашанд, ин тавр ки ту мегӯӣ, андоза намекунанд. Сонӣ, агар вай туро кӯбад, ман ўро, сеюмӣ маро... Охираш чӣ мешавад? Тамоми деҳа кӯбоқӯб кунем? А? Дуруст мешавад? Агар шарм надорам, ҳадиси “Алҳаёю миналимоним” чӣ мешавад?!

– Ту накӯбу, аввал як бор рафта, ҳамту аз гиребони Пашша гиру пурс, ки ҳой номард, чаро мезанӣ?.. Ба ман ҳаминаш ҳам бас... Бекас набудаст мегуфтанд-дия... – гуфт Насим андаке ба нармӣ. – Аз ҳафт вочиботи ислом якеаш ба дӯстону ҳешовандон некӣ кардан аст мегуфтӣ-ку! Ку ҳамон некӣ?

– Ҳой Насим, ба ту чӣ шуд? А? Ҳамин ҳам гап шуд, ки мегӯӣ?! Ё ҳазл мекунӣ? Валлоҳ, ки ҳайрон кардӣ, чӯра.

Ислом ҳанӯз ҳам бо шубҳа ба рӯи рафиқаш менигарист. Вай баъзан ҳазлу чиддияти Насимро тафовут карда наметавонист. Насим хангоми бобати мавзӯи чиддӣ ҳарф задан, агар зарур бошад, зуд ба ҳазлу мутоиба мегузашту хатои худро ба шӯхӣ пардапӯш месохт. Ислом ин хислати Насимро медонист, бинобар он, чашмдор буд, ки ҳоло вай ҳамаро ба ҳазл мегардонад.

– Барои чӣ маро тарафдорӣ накардӣ? Ислом, агар дуруст фикр кунӣ, чӯра, гилаи ман чой дорад. Агар як бор сари роҳи он мардаки бефаҳмро гирифта, “чӣ ҳақ дорӣ?” мегуфтӣ, дилам кӯҳ барин бардошта мегашт. Ҳолӣ ҳам ту, агар дӯсти ман бошӣ, рафта Пашшаро аз ҳавлиаш чеғ мезанию мегӯӣ, ки лаънатӣ, – Насим аз гуфтаҳои худ ба шавқ омаду худдорӣ карда натавонида ханида фиристод, – духтаратро ба ҳамин Насимбой тӯӣ карда медиҳӣ...

– Ҳамин ниятат будаст, барвақтар намегӯӣ?! Аллакай дар хонаи Пашша палавро хӯрда ҳозир намози шомро хонда мехестам. Вай ба духтарам хостгор намефиристонӣ гӯён туро кӯфтагӣ! – гуфта Ислом ҳазли Насимро идома дод.

– Бо вучуди ин, чӯра, ба одам алам мекунад, – гуфт Насим аз таҳи дил оҳе кашида. – Дар пеши назари занҳо, духтарон... Ман дигар ба онҳо гап зада наметавонам!

– Одамон аз паи маҳбуби худ чӣ хел азобҳо кашиданаширо ту нашунидагӣ барин, – гуфт Ислом сухани ўро бурида. – Очаам мегӯянд, ки раҳматӣ бобоямро дар ҷавониашон хешони духтари хуш кардашон ҳар рӯз як бор ғелонда мекӯфанд. Ҳар рӯз сару рӯ кафидагӣ, либосҳо лах-лах меомадану боз хостгор аз паи хостгор мефиристодаанд. Оқибат, ҳеч кас ба он духтар хостгорӣ нарафтаст ва мачбур додошонро танҳо мефиристанд. Мабодо он касро кӯфтани шаванд, манъ кунам гӯён худашон паёпай рафта мепоиданд... Фаҳмидӣ?

– Не! – сар ҷунбонд вай.

Ислом дар таачҷуб ба чашми чӯрааш нигарист. Аз дилаш гузашт, ки имрӯз ба ин сағира чӣ чин асар кардааст. Ё маро мазох мекунад? Ё саҳт ранчидаст... Шӯҳӣ мекард, вале ин хел набуд.

– Боз чӣ мегӯӣ? – Бепарво ба Ислом рӯ овард вай. – Гап зан охир. Наход ягон гапи дуруст надошта бошӣ?

– Гапам ҳамин... гуфтам... – гуфт Ислом нимғурма гуррунгос зада.

– Гапи асосӣ ин не, чӯра.

– Хайр чӣ? – Ислом бетоқатона ба вай нигарист.

– Худат медонӣ, ман Назокат катӣ ҳамту шӯҳӣ карда мегардам. Ошиқ-пошиқ нестам. Ман кучою ошиқӣ! Пашша беҳуда ғавғо кард. Акнун тамоми бригада медонад, ҳатто тамоми элот, балки мардуми Такоб ҳам мешунавад. Худи Назокат ҳам иқрор кард, ба дадош аз ин хусус норозигиашро изҳор кард, гириаст. Қадом як номард ба Пашша хабаркашӣ кардагӣ “сағираи Насим ба духтарат шилм барин часпида гаштаст” гуфтагӣ-да. Бинобар он, чӯра тасаллиат беҳуда рафт. Ман наранчидаам. Агар як кас нафаҳмида, масалан, ба рӯи пой ту чӯб ё сангеро ғалтонад, меранҷӣ? Не... аммо насиҳати туро шуниданӣ будам.

“Сағира ба дурӯғ чома пӯшонда, чунон гапро рост мекунад, ки ягон каси дигар шунавад, бовар мекунад, ки вай аз Пашша заррае озурда нест. Аммо ман пӯсти ин насими Қалро дар дӯкони кафшдӯз мешиносам...”

– Гап зан, – саволашро такрор кард Насим.

– Ман ҳеч гап надорам.

– Дорӣ. Кафам-накафам гуфта истодаӣ... – Вай лаҳзае хомӯш истоду баъд боз гап сар кард: – Наход сиратро аз ман руст кунӣ? А? Ё худам нӯгашро барорам?.. А?.. Ситора чӣ мегӯяд, ку гап зан!

– Чӣ мегӯяд? – Ислом қариб буд, ки аз боло мисли санг худро ба поён афканад. –А? Ягон гап фаҳмида бошӣ, гӯӣ, – овоз ва авзои вай дигар шуд, ки ин ҳол аз назари Насим пинҳон намонд. Вай ба Насим ҳама сирашро гӯяд ҳам, аз вачҳи алоқамандиаш бо Ситора нагуфта буд ва гуфтан ҳам намерост.

– Чиро медонӣ? Ку, гап зан! – гуфт Ислом чиддан ба ташвиш афтода.

Оҳанги ситезаноки саволи Ислом ба Насим хуш наомаду хомӯш гашт. Аз дилаш гузашт: “Ба ин гаранг чӣ гӯям?! Гумон мекунад, ки ин одамон – ҳама кӯру каранд ё беақли аҳмақанду як вай оқилу доно аст. Дар ин Гучумак одамоне ҳастанд, ки агар дар таҳи хок мор чунбад, пай мебаранд. Аслан, барои чӣ ба ғавғои вай даҳолат мекунам? Тавба, то гапу корашро нагӯяд, хобам намебарад. Модом, ки гуфтан намехоҳад, сарашу равғанаш... Эҳти-молан, ман дар ба дар гашта, ба гапу кори мардум шарик гаштанро одат кардаам. Ба дараҷае хӯ гирифтаам, ки дар ҳаққи вай ягон сухани таънаомез гӯянд, ба ман мерасад. Дар анбор “харат ку?” гӯянд, вай занаки гоч ба тарафи Ислом ишора кардаст, ҳама инро латифа карда гуфта, хандида гаштаанд... Лақабаш “Хари Ситора” гаштаст, худаш хабар надорад... Дӯст гаштан баъд, ба одам алам мекардаст...”

– Ту аз ман наранҷ, – гуфт якбора Ислом ва риштаи хаёли Насимро бурид. – Сири аз ту рустӣ доштам, лекин вақташ ояд, ба ту гуфтани будам. Дар хусуси Ситора... маслиҳат кардани будам... – Ў инро гуфту хомӯш монд.

Нигоҳи ҳар ду ҳам ба поён – ба сӯи чароғи хонаҳо, ки аз тирезачаҳои хурд монанди ситораҳои осмони торик, яке равшан, дигаре хира метофтанд, баста гашт. Аз даричаву тирезаи хонаҳое, ки чароғи карасинӣ доштанд, равшании сафед метобид, вале он хонаҳое, ки чинчароғ месӯхтанд, гӯё дар торикии мутлақ афтада буданд ва ё алави сурхчатобе аранг-аранг ба назар мерасид. Карасин нест, чароғ нест, шишаи чароғ аз ҳар чӣ ноёб... Пулдорҳо аз шаҳрҳои дур харида меоранд.

– Чӣ гап шуд? Барои чӣ вай аз ман доим туро мепурсад? – савол кард Насим. Сипас тавзеҳ дод: – Аллакай алоқамандиатро бо вай мардум медонанд. Фақат додою очаат нашунидагистанд. Ин хел нағмаҳоро падару модар аз ҳама сонӣ мешунаванд. Мегӯянд, ку хиёнати занро пас

аз ҳама шавҳараш мешунавад. Лекин аз ман руст кардӣ...

– Руст накардаам, – гуфт Ислом асабонӣ сухани Насимро бурида. – Рӯям нашуд, чӣ хел гуфтанамро надонистам. Аз кори худам дилам хичил, сад бор пушаймон...

Ислом ба ночор муносибаташро бо Ситора мухта-сар ҳикоя кард. Дар охир, ба авзои Насим нигариста, дарачоти гуноҳи худро андоза гирифта хост, вале голибан аз ваҷоҳати вай дар торикӣ ҳеҷ чизро нафаҳмида, оҳе кашиду гуфт:

– Ҳама кор расво шуд.

– Расво ҳам гап шуд? Расвои расво! – Писханд кард Насим ба алам. – Ҳеҷ гумон надоштам... Аз ростӣ, агар кас гӯяд, мурам ҳам, бовар намекардам. Яъне... ин қадар ба Шодоб ошиқи шайдо набудӣ-да. А?

Ислом ба чунин саволи вай омода буд, бинобар он, ғавран ҷавоб дод:

– Гапҳои кайҳо обшуста... Агар якеро дӯст дорӣ, ба дигаре набояд нигарӣ... Ҷои ҳар кадомаш алоҳида аст. Шодобро дӯст медоштам... Лекин аз вай ҳам дилам хунук гашт. Дар пеши Ҳайдар худаширо ҳеҷ карду дилам монд. Ба ҳар ҳол, ўро дӯстдор будам. Лекин вобастагиам бо Ситора ҳавас буд гӯям, ҳаваси ўро надоштам, саргармӣ гӯям, намедонам... Сонӣ... Ин кор аз рӯи муҳаббат не... Медонӣ, ҳар як одам ошиқи девона намешавад-ку... Ҳамаи одамонро бо як қолиб андоза кардан дуруст набудагист. Худоёр ҳамин қадар сол Зевар катӣ зиндагӣ карду боз зан гирифт-ку...

– Одами таққос заданиатро ёфтӣ! – гуфт бо заҳрханда Насим. Вай худобехабар, молимардумхӯр, ҳар ду дунёи худро сӯхтагӣ мегӯянд. Ту аз паи ҳамон меравӣ? Дар кӯҳу кӯтал ҳамроҳ гаштед, рангаш ба ту ҳам задаст! Рангаш назада бошад ҳам, феълаширо гирифтаӣ... Дар биҳишт дар пушти Одамато кофире будааст, лекин одам ягон иллоти вайро нагирифтааст. Худоёр ду зан доштааст!..

Худоёр одам не, санг аст, кулӯх аст, на дил дорад, на ишқ... – Насим сухани даркориашро наёфту дармонд.

– Хайр, чӣ кор кунам, чӣ гӯям? Ман дар омади гап гуфтам, ту дар ҳол суханро ба ҳазрати Одам мебарӣ.

– Росташро гӯям, доимо ба ту хавасам меомад. Кош, ман ҳам ягон духтарро мисли ту бинаму дили вай духтар ҳам ба ман моил бошад, рӯмолча диҳад, мегуфтам.

– Ман ҳам орзу доштам... лекин...

– Сара мон, пошнaro хор акнун, ҷӯраҷон! Аз ин расвой то қиёмат пок намешавӣ.

– Хайронам, чӣ кор кунам. Ягон маслиҳат деҳ, – гуфт Ислom бо овози гирифта, дардмандона оҳе кашида.

– Ба фикрам, дигар ҷои маслиҳат нест. Мегирӣ. Нагирифта кучо меравӣ? Фардо мезояду бачаашро оварда ба хонаатон мепартояд. Аз ин бадтар расвой ҳаст?

– Аз деҳа баромада равам-чӣ? – пурсид Ислom. Вай нақшаҳои пеш аз ин андешидаашро кам-кам ба Насим гуфта, ақидаи ўро фаҳмидан мехост.

– Ду понздаҳ – як сӣ. Ҷиму им хонадор шавӣ, чӣ шудааст?! Ба ин ҳам ошиқ шудам гӯӣ. Аз чигарам задагӣ, як рӯз ҳам сабр карда наметавонам, гӯӣ. Ҳозир ба ошиқ ҳар хел аҳмакиро мебахшанд.

– Бе пичингу киноя гап зан, ҷӯра. Ба болои сӯхта намакоб напош. Ягон роҳи аз ин фалокат халосиро гӯӣ. Ман Ситораро зан намекунам. Дар ду дунё ҳам вай катӣ ошам намепазад. Фаҳмидӣ?

– Ҳаққи гапро гӯям? – пурсид Насим дандон ба дандон фишурда бо як навъ алам.

– Гӯӣ.

Ислom инро гуфту нохушиё хис кард ва якбора дилаш таҳ кашид.

– Ман ту катӣ дигар гап задан намехоҳам. Ту – номард! – Насим бо ҷаҳл худро аз шах поён андохт. Баъд дар поён дар баробари Ислom рост истоду гуфт: – Сито-

раро Хуррам гирифтани буд. Ҳамин рӯзҳо хостгор мекофт. Кайҳо боз гап-гапаш буд...

– Ман вай катӣ баҳор боз... Он вақтҳо Ситора дар ёди ҳаёли Хуррам набуд! Агар Хуррам-ака гирифтаниширо донам...

Насим ҳайратзада ба рӯи ҳамсӯҳбаташ мутаваҷҷеҳ гашт. Сипас худ ба худ сар чунбонду гуфт:

– Эҳ-хе, расо маро аҳмақ карда мегаштай-да! Дигар аз ман маслиҳат напурс. Ман ба ин хел расвой шарик будан намеҳоҳам. Баъд аз байтҳои насихатомезе, ки ҳангоми омӯхтани усули дин назди Мулло дар хотираш нақш баста буд, хонд: – Дин надорад, ҳар кӣ навбад тарскор, нест ақл онро, ки бошад нобакор.

Насим қафо гашту рафт. Ислом лаҳзае аз қафои вай хомӯш нигариста истод. Баъд гуфт:

– Ҳой, Насим! Чӯрагӣ ин хел намешавад. Ягон рӯз ба сари ту ҳам ин хел савдо меафтад. То риш набарорӣ, ба кӯса наханд, мегӯянд. Ман ҳам ту барин ориятдор будам...

– Ман механдам, – гуфт Насим аз дили торикӣ овоз бароварда.

Овози дардолуда ва озурданаҳои ӯро ба ҳар навъ эзоҳ кардан ва фаҳмидан мумкин буд.

– Ҳама ханданду ман нахандам? Ту хандаи маро мебинӣ, хандаи мардумро намебинӣ. – Вай рафт.

Ислом фарқи андешаҳои мухталиф чӣ қадар вақт дар рӯи шах нишаст, ҳудаш ҳам пай набурд. Ногоҳ дид, ки ситораҳои ҳафтдодарон ба як тарафи осмон ҳам хӯрдаст.

– Вақт рафтаст, – гуфт ӯ пичиррос зада худ ба худ.

Вай ногаҳон дар рӯ ба рӯи худ суроби Насимро дида ҳайрон шуд, ҳатто дилаш андаке таҳ кашида “Боз чӣ мегуфта бошад?” гӯён интизори сухани ӯ истод.

– Медонӣ, ту охири боварӣ, ягона дилпурии маро

ба зоти одам куштӣ, Ислом! Ман аз ҳама озор медидам: лат мехӯрдам, дашном мешунидам, фиреб, хиёнат, лекин парвое надоштам. Ту будӣ, ба ман бас буд. Ким-чӣ хел, ҳамеша кӯҳ барин дар қафои ман буданат диламро мебардошт, ба ту така мекардам. Акнун худат гӯй, чӣ кор кунам?.. – Вай лаҳзае хомӯш истоду сипас гуфт: – “Зоти инсон палид будаст!” фарёд кардан мехоҳам. Рост, ба инсон бовар кардан хато будаст, – вай гӯё дар рӯ ба рӯяш нишастани Исломро фаромӯш кардагӣ барин, бо овози паст худ ба худ изҳори андеша мекард, хулосаҳо мебаровард.

Ислом хомӯш буд. Мехост, ки Насим дилашро холи кунад. Баъди он ки дӯсташ хеле нотикӣ кард, гоҳе ба вай рӯ оварда, гоҳе худ ба худ қаҳру ғазаб намуд, суханони таънасор гуфта, чоғаш ба дард омаду овозаш гирифта хомӯш гашт, ӯ гуфт:

– Расо нотикӣ кардӣ! Дигар гапат намонд? Ба ин гапдониат метарсам ягон рӯз суд ё прокурор мешавӣ! Ё чои муллоимомро гирифта, ҳар ҳафта баъди намози чумъа дар масҷид ба мардум насихат мегӯй...

Насим ба чои ҷавоб даст афшонду рӯ гардонд. – Ба сари фарзанди одам ҳар хел мочаро меафтад. Яке дидаю доништа ба роҳи хато меравад, дигаре нафаҳмида. Ҳамаро бо як газ чен кардан нодуруст. Чӯб катӣ заминро чен мекунанд, одамро не. Сонӣ, барои як хато одамро ҳечу пуч кардан ҳам намешавад, чӯра. Аз ту як илтимос: ба пеши очаам рав, ҳамин хел шудааст, гӯй, фаҳмон, маслиҳат кун, – хоҳиш кард Ислом. – Ягон илоҷ кунанд...

– Худат гӯй, – гуфт бо оҳанги сард Насим.

– Ман наметавонам. Чӣ кор кардан даркор, маслиҳат кун. Зудтар бӯи ин кор набаромада яктарафа кардан зарур, чӯра.

– Бе иҷозати додот чӣ кор мекунанд?!

– Додом нафаҳманд... Аз норозигии додом аз ҳама

бештар метарсам. Агар додом хурсанд бошанд, аз ҳеч маломату бадномӣ ҳарос надоштам. Аз маломати мардум, аз норозигии одамон метарсам, аммо аз маломати додом даҳ карат зиёдтар... Хулоса, Ситораро зан карда наметавонам. Очаам ягон илоҷ ёбад...

– Ситораро мегири. Ҳамин қадар вақт зан карда тавагонистӣ, боз метавонӣ, – гуфт Насим яқравона. Фикр кун, як бечораро бадбахт карда партофта хурсанд намешавӣ! Ҳар ду бадном мешавед.

– Не, маро маҷбур нақун. Агар гир гӯён маҷбур кунанд, мегирам, лекин як сол нагузашта боз барои вай шӯй меҷӯй.

Насим аз ғазаб дандон фишурду лаҳзае ба рӯи Ислом нигариста, чӣ гуфтанаширо надонист. Аз дилаш гузашт, ки ин бача хушёр аст ё маст. Ҷои он ки ин ҳодиса овоза нагашта ўро зан кунаду даҳони мардумро бандад, ҳар барин яқравӣ мекунад. Радди маърака мегардад-а!

– Насим, ту дили маро намефаҳмӣ, – боз Ислом суҳан сар кард. – Ту ҳамин дам, ҳамин рӯзатро фикр мекуни.

– Ман худамро фикр мекунам.

– Дар бобати дигарон ҳам. Лекин ман орзу дорам, ҳавас дорам. Орзую ҳавасамро бо майли худ кушта наметавонам, мефаҳмӣ. Намедонам ба ту чӣ хел фаҳмонам... Ту, ана ҳамин оби рӯдро дида, илоҷи гузаштан ҳаст ё не, озмуда, сонӣ чоруқатро мекашӣ...

– Ту чӣ мекуни? Чоруқат катӣ ба об медарой?

– Ман мепарам... Аз дур хез зада чахида мегузарам.

– Мепарию ба миёни об шӯлӯппӣ карда меафтӣ.

– Дуруст, баъзан меафтам, лекин боз мечаҳам, боз мепарам. Худамро кӣ мешуморам, чӣ гумон мекунам, намедонам.

– Ҳамон аспӣ ҷарпаракат Шаҳбоз дар гала аст?

– Пичинг нақун... Ман вай кати зиндагӣ карда наметавонам. Мефаҳмӣ?

– Фикр кун, Ислом, аввало як берӯзиро бадбахт карда, дар ду дунё барака намеёбӣ. Сониян, мардум як умр аз ту нафрат мекунанд, пир шавӣ ҳам, “ҳаромхештаки худобехабар, ба касофати ту, шум, як бечора рӯзи равшан надид” гӯён таъна мекунанд. Ман аминам, агар дот ҳозир бошанд, ин мочароро шунида зуд Ситораро ба ту никоҳ карда медоданд. “Он, ки аз вай ҳаст мардумро зарар. Дар миёни халқ навбад з-ӯ батар” гӯён хонда будам дар “Чоркитоб”.

– Ба Ситора раҳмат меояду ба ман не? Вай ҳар чӣ бошад ҳам, як бор шавҳар кард, орзуяш шикаст. Тарафи як маккораро мегирию ғами дӯстатро намехӯрӣ.

– Тавба... – гуфт худ ба худ Насим ва оҳиста ба харсанги дар қафояш буда така зад. – Ба ту чӣ хел, ба кадом забон фаҳмонам. Ана, мебинӣ, очаат ҳам ба ин хел беинсофӣ розӣ намешаванд, гир мегӯянд. Гап фақат дар бадбахтии Ситора не, худат ҳам бадному бадбахт мегардӣ, мегӯям.

Ислом ба исрор сар чунбонд.

– Тамоми олам аз ман рӯй гардонад ҳам, на-ме-гирам! Фаҳмидӣ? Одам як бор гӯяд, бовар кун. Ман лаҳзае дудила набудам-ку! Аз аввал гуфтам: – Наметавонам!

– Хайр, бас аст, – гуфт Насим оқибат ба хоҳиши дӯсташ тан дода.

Сипас ҳар ду ба раҳ афтоданду вай суҳанаширо идома дод:

– Агар ба Ситора хонадор шавӣ, аз рӯи инсофу одамгарӣ буд... Лекин, роставро гӯям, дигар дар пеши ман аз ишқу ошиқӣ гап занӣ, чоғатро зада мешиканам...

– Агар ба дигаре ваъда намедодам, ман ўро мегирифтам.

Насими ҳайратзада даҳонаш боз беихтиёр аз роҳ истод.

– Ҳой, балонусха! Боз кадом сарсахтро... саргардон кардӣ?

– Рафтем... Вақту соаташ расад, мефаҳмӣ.

Насим баробари Ислому ба роҳ афтоду духтарони деҳаро ягон-ягон пеши назар оварда, кадоме ба доми ӯ афтоданаширо дарёфтани мехост.

БОБИ БИСТУ ҲАФТУМ

ТҶҲИ МАҶБҶРӢ

Соли панҷоҳуми садаи бисти мелод буд.

Рӯзномаҳо ба истиқболи сиву сеюмин солгарди Инкилоби Октябр валвала оғоз карда буданд.

Тирамоҳ дар хаймаю кодоки анборҷаҳои мардуми Гучумак кам-кам ғалла ва мевачоти хушк – ғӯлинг, себоқу тутмавиз, санҷиду талқон ғун гашта, одамон андаке осуда менамуданд. Махсусан, баъди он ки ғаллаи ёрӣ расид, якбора сағиру кабир ба сари дастархон нишаста, нони гандум хӯрданд, ба қавли пиронсолон, оҳашон боло гашта буд.

Ҷувози деҳа, ки миёнаҳои зимистон боз аз набудани сағиру кунҷит бекор буд, аз нав ба ғичир-ғичир ҷарх задан шурӯъ карду мардум аз он сӯ дар даст чобаю шаддаҷаҳои равшангирӣ меомаданд.

Халқ ҳанӯз ба серӣ нарасида буд, вале гушнагӣ аз деҳот кам-кам доман бармечид. Тӯйҳо ва дигар лозимомад ҳам монанди солҳои пеш бо иштироқи даҳ-понздаҳ нафар ҳешовандону ошомидани оши ҷуворӣ беравшан не, балки бо хурду бузург ва зану марди деҳа ва зиёфат бо нону шӯрбо мегузашт.

Колхоз имсол ҳам ба колхозчиён ғалла дода натаво-нист. Азбаски баҳши асосии замини кишт лалмӣ ва ҳосили онҳо ба борони баҳор вобаста буд, колхоз ба саҳтӣ плони давлатро иҷро карда, қарзаширо қанд. Умуман, аз ғаллаю меваи хушк колхоз даромади зиёд надошт. Вале

аз чӣ бошад, ки аз маҳсули молаш ҳам чандон баракае намеефт ва ҳамеша аз давлат қарздор буд. Аз давлат чӣ гирифта қарздор мегашт, ҳеч кас намедонист. Раис ҳам “колхозамон аз давлат қарздор аст” мегуфту чаро қарздор буданашро эзоҳ дода наметавонист ё намероист. Бинобар он, солҳои охир ҳар як хонавода чун музди меҳнат аз анбор як-ду чуволӣ картошкаю сабзию лаблабу гирифта, ба ҳамин шукр мекарданд.

Сабаби шукргузориҳои одамон, асосан, аз ҷанг эмин будани кишвар ва аз истисмори капиталистӣ дар амон будани хурду бузург буд.

Роҳбарон, нотиқон, рӯзномаҳо шабу рӯз аз ин хусус гаштаю баргашта мегуфтанду одамон ҳоло саҳт боварӣ доштанд, ки фақат дар ин диёр инсон озод аст, ғуломи давлатманде нест ва аз заҳмати худ бархурдор аст.

Мулло Мурод дар кори канал бемор гашта, баъди табобати тӯлонӣ дар бемористонҳои шаҳр гашта омад, вале дар хонааш ду ҳафта истоду баргашта рафт. Ба хонавода гуфт, ки Фариштаро хабар гирифта меояд. Гӯё ба онҳо гуфта будаст, ки баъди аз канал озод гаштан ба наздашон омада, баъд ба хона меравад, аммо ба чӣ сабабе рост ба хона омада будаст.

Дар гуфтаҳои ӯ ин бор аз чӣ бошад, ки нуктаҳои пинҳон бисёр буд ва Шафоатбибию Ислоҳ ҳарчанд, ки ба қавли ӯ доим эътимод доштанд, ин бор шубҳаи хурдо пинҳон қардан наметавонистанд.

– Ба ман кордор набошед, дар як ҳафта баргашта меоям... Як кори андак муҷмалтаре дорам...

Аҳли хонавода дигар таҳқовӣ накарданд.

Аз он ки писар дар набудани ӯ галаро ӯҳда қардаст, падар мамнун гашт. Дар бораи ду аспӣ гумшуда гуфт, ки Акбар нагирифтаст, аспҳоро мебурд, медоданд. Дастӣ одамони худӣ катӣ бурдагистанд, хайр боз ҳам худо медонад.

Падар рафту мочарои Ситора пеш баромад. Модар ҳоло, ба қавли худаш, сарашро ба кадом санг заданаширо намедонист ва пайваста дар забонаш ҳамин як сухан буд: “Кошкӣ, тезтар додот меомаданд”. Вай аллакай ҳамаи роҳҳои имконпазири ҳалли ин мочароро фикр карда буд, вале чуръат надошт, ки бе иродаи падар амал кунад. Бинобар он ҳам, ба монанди мурғи пойсӯхта беқарор буд. Гаштаю баргашта ба Ислом дарафтода, аз Инъом рустӣ ўро маломат мекард, баъзан аз гӯр гирифта ба гӯр мезаду меандешид, ки чӣ кор кунад, то дар миёни халқ номи хо-надон бадном нашавад.

Баъди баҳсу мунозираҳо, гапгузарониҳо, маломату нафрини зиёде модар қарор дод, ки сараввал Ситораро дида, фикру нияти ўро гирад. Ҳарчанд, ки ҷавонзан ҳоло дар назараш аз ҳар ҷонзоде манҳустар чилва мекард ва Шафоатбибӣ тоқати дидори ўро ҳаргиз надошт, ночор шабе сӯи ҳавлии вай рафт.

– Чӣ писараки бечораро метарсонӣ?! Агар вай аз де-ҳа барояду равад, ба ту ҷой фарох мемонад? – гӯён Ша-фоатбибӣ мақсади омаданаширо ба ҷавонзан ва модари вай изҳор намуда гуфт, ки то шиками ўро худаш наби-над, бовар намекунад.

Баъди он ки Шафоатбибӣ Ситораро ба утоқи дохил дароварда хобонду шиками ўро палмосида дид, фиғони вай ба фалак печид ва тамоми заҳраширо ба сари ҷавон-зан рехт:

– Ягон марди занмурда ё занмонда наёфтӣ, моча-хар?.. Рӯи ту ғар сиёҳ, боз сар бардошта дар байни халқ мегардӣ-а! – Аз шиддати ғазаб ва алам вай бепардатарин дашномҳоеро, ки медонист, ба забон мегирифт – Баъд аз ин дар байни халқ чӣ хел саратро бардошта мегардӣ?! Номи авлоди моро ҳам олудӣ...

– Ба даҳонатон нигариста гап занед, холаҷон, писа-ратон маҷбур кард... Чӣ кор кунам? Мегирам гӯён...

– Номакӯл кардӣ, беномус! – Шафоатбибӣ тайёр буд, ки Ситораро барои ин суханаш пора-пора кунад. – Бачаи ҳабдахсола панҷ сол аз ҳудаш калонро маҷбур мекардаст! Аз бӯи ту барин ҳаром безор аст вай. Дегатро кушода монӣ, кадом сағ налесида мегузарад, бигӯ?

Шафоатбибӣ аз ғазаб он шаб чунон суханони бепарда гуфт, ки умраш бино шуда, вай ин миқдор дашному ҳақоратро ба забон нагирифта буд. Вай тамоман аз худ беҳуд гашта буд, ба сари Ситора ва модари сарнағуни ӯ борони ҳақоратҳои дурушту заҳронокро меборид. Вай хуб медонист, ки писараш Ситораро ба занӣ гирад ҳам, нагирад ҳам, аз дусар акнун беобрӯ хоҳанд шуд. Ин шармандагиро пеши назар меоварду модар ҳар лаҳза оташ мегирифт. Магар алам нақашаида ҳам мешавад?! Ин нанг ба ҳафт пушти вай мерасад. Дар тӯли ин як-ду ҳафта вай он қадар Исломо маломат кард, суханони зишт гуфт, ки оқибат ҳудаш ҳам ба тамкини фарзандаш тан дода иқро намуд: “Ҷаҳат мурданаи монд, дигар медидагиашро дид...” Ба Шафоатбибӣ осон набуд: ҳар лаҳза бо ду мушт ба сараш мезаду пинҳон аз бачаҳо фиғон мебароварду мегуфт: “Берун бароям – сар гирам, дарун дароям – даргирам, ҷӣ кор кунам?! Фардо Мулло Мурад оянд, ҷӣ мегӯям? Ин бачаро бешохбанд мондӣ, ба номи тӯби мо исноди бад овардӣ, мегӯянд!”

Агар илочаш мебуд, бо сар гирифта рафтани Исломо, ин нанг ба авлоди Мулло Мурад асар намекард, модар меҳри ӯро аз дилаш меканду ҳозир буд ба писар гӯяд: саратро гиру аз ин ҷойҳо рав! Ба ҷое рав, ки ҳеҷ кас ин нангро ба ёди ту наоварад. Фаразан, агар ту худат осоиш наёбӣ ҳам, фарзандонат аз маломат фориғ мешаванд, тӯбу тухмат...

“Ба Шӯро меравам, шикоят мекунам” гӯён таҳдид кардани Ситора шаста Шафоатбибиро нагардонд. “Ту беномуси, изоратро ба сарат салла карда ба Маскав ҳам

меравӣ! Аммо доништа мон: дар ду дунё ҳам арӯси дилхо-
хи мо намешавӣ! Як сол – ним сол зан мекунаду талоқат
медихад, занак! Ту апааш катӣ баробарӣ, фикр кун!”

Сипас Шафоатбибӣ зӯр зад Ситораро ба бачапар-
той розӣ кунад, вале модараш ўро аз ин кор сахт тарсон-
да буд магар, ў ҳеч розӣ нашуд.

– Э, бадбахти сарсахт, як коре кардӣ, ки некбату
лаънати он ба авлод-авлодат басанда аст, – мегуфт Ша-
фоатбибӣ аз сӯзи дил. – Як номи худату авлоди худатро
не, номи моро ҳам ба хоки сияҳ яксон кардӣ, ҳаромхиш-
таки мурдор. Аз кучо вай аҳмаки ман ба ту рӯ ба рӯ шу-
даст, намедонам, – вай нолаю фиғон мекарду аз алам ба-
данахро тофта-тофта мегирифт.

Баъди фикру андеша, маслиҳату машварати Шафо-
атбибӣ ба Ислом гуфт:

– Аз як чихат, дар миён набудани додот хуб шуд.
Агар он кас оянд, ин кор боз кашол мешавад, фурсат аз
даст меравад. Ба хонаи мо омада зуд, чор маҳ нагузашта
зояд агар, мардум чӣ мегӯянд. Беҳтараш – то омадани
додот шарту пурт мекунему ба хона меорем. Бо ҳамин
кор даҳони мардумро мебандем. Як рӯз пешаш пеш...
Хоҳу ноҳоҳ аз вай халосӣ нест, бачаам.

Шафоатбибӣ рӯзи дигар ду нафар мард – яке тағо
ва дуёми аз тӯби амакони писарашро ҳамчун хостгор ба
хонаи Орзугули Мирбадал бурд. Хостгорон нишаста
омин карданду Шафоатбибӣ гуфт:

– Агар хоҳӣ, яке ним хеши наздикатро гӯю ба мо рӯ-
молак бидех. Агар бурданӣ бошам, бояд ки ҳамин ҳафта
арӯсро барам...

Шафоатбибӣ асли ҳодисаро аз хешовандон ҳам
пинҳон медошт, бинобар он, дар ҳузури онон ба кудозан
чунон сухан мекард, ки ҳеч воқеае рух надошта бошад.
Сабаби таъчилиро ў ба муҳаббати писар марбут сохту
гуфт:

– Мулло аз сафар оянд, ба ин ҳамсарӣ монез мешаванду бачаам малул ё дилшикаста мегардад гӯён ҳаросонам.

Ин гуна шитобкориӣ ӯ ҳам хешовандон ва ҳам тарафи қудошавандаро ҳайрон созад ҳам, қор беамоният зуд анҷом ёфт, зеро вазъи қорро ҳамагон ба тахмин пай бурда буданд.

Амаку амма ва тағою холаҳо аз он, ки Шафоатбибӣ омадани Мулло Муродро нигарон нашуда, тӯйро гузаронидан мецоҳад, орзудахотир буданд, вале дар тахи қоса нимқосаро ба қиёс пай бурданду ба эътироз лаб нақушонданд.

Аз бӯхчаи Шафоатбибӣ як қуртавор шоҳӣ, андаке парчаи зарбофти қадим, шаш метр барин қит, як уребча ва як рӯмоли сафеда гичим, қи ҳар як ҳалқааш ними тухми пӯстқандагӣ барин назаррабо буд, баромад. Ислои таачқуб меқард, қи моқар ин гуна қизқоро худаш напӯшида, айёми мӯхтоқию гушнагӣ нафурӯхта қи тавр эҳтиёт қардааст. Рӯзи якшанбе Ислои як гӯсқандро ба бозор бурда фурӯхту ба пулаш қафши нав ва қамию қостии дигари арӯсбиёронро қарида овард.

Ҳабари тӯйи Ислои ва Ситора зану марди деқаро дар ҳайрат гузошт. Дар ҳама қо муносибати Ислоиу Ситора мавзӯи мубоқиса, боиси шубҳа ва тахмину гумонҳо гашт. Дар ин гуна мавридҳо мардуми Гучумақ ҳаёти инсонро аз қиллаю қормақагӣ то имрӯзааш таҳлил меқарданду бо заррабин мениқаристанд ва аз полуда мегузарониданд. Ақсар гуфтанд, қи Мулло Мурод қаҳр қарда аз ҳонааш рафтагӣ, ба арӯс қардани духтари Орзугул ҳеҷ розӣ набудааст ва ғайра ва ҳоқазо. Ба суханбоқии мардум, ба ҳаёлоти ранқини он дар ин мавридҳо қоил мешавед.

Аммо Шафоатбибию Ислои ҳоло ба ин гуфтугузоро парвое надоштанд: аз ин бадтар – ақар қомилақории арӯс ба ҳалқ маълум шавад, қи меқарданд?! Қоло ҳар қасе ҳабари ин заношӯии номувоқиро аввалбор шунида,

“И-и!” гӯяд ҳам, ба беақлӣ ва ишқи ҷавонӣ ҳамл мекарданд.

– Писари подшоҳ ба қурбоққа ошиқ гаштааст. Ҷавони содда дилаш бемакр будаст, – мегуфт яке.

– Ҷавони хушрӯ буд, ақлу хушаш ҳам дар ҷояш, тӯбу тухмаш ҳам покиза... Ин Ситора ягон бало кард-дия!.. Дар Нурато як мулло гарму хунук мекардааст... – тафсир мекард дигаре.

– Барои гарму хунук пули калон даркор, ҳозир муллоҳо аз Ҳукумат метарсанд... Хайр, агар якта-дута аз ҳамон тангаҳои бухорӣ дошта бошад...

– Орзугулу Ситора шабуш доранд! – эътироз кард дигаре. – Ба муллои афсун мекардагӣ фақат шабуш дода метавонанд!

– Баъзеҳо аз Ҳукумат тарсида тиллоро бароварда харҷ карда натавониста гаштанд!.. Баъзеҳо дар солҳои ҷанг ба хонаи Худоёр як танга бурда як сатил ҷав гирифта бурдаанд...

– Ҳукумат тиллоро деҳ гӯён фуқароро чӣ қадар дар азобу шиканҷаҳо гирифта буд, аз ёдҳо нарафтааст. Дар таҳи хояш шамъро дошта рағу пай Сангинмуродро сӯхта-нашонро намедонед-чӣ? – мегуфт яке оҳиста ба гӯше дигаре.

Мардон аксар дар айвони масҷиду дар таҳи дарвозаи идораи колхозгун гашта, занҳо обгирӣ мебаромаданду бо ҳамсояҳои худ дар сари чашма чамъ шуда, аз ин хусус мегуфтанду мегуфтанд...

Айёми серию пурӣ тӯйҳо серташвиш ва гаронбор буданд. Вале солҳои гушнагию қаҳтии ҷанг тӯйро ҳам, азоро ҳам мувофиқи ҳолу қудрат сохта буд. Ба ошдон деғ намонда зан гирифтагиҳо дар деҳа кам набуданд.

Имрӯз ҳам дар тӯи духтар мол куштан аз қудрати тарафи домод гувоҳӣ меод. Шафоатбибӣ ба ҳавлии духтар як сарка, ним лаганд орд ва як халтача ғӯлингу санчит

фиристонд.

Аз ҳавлии Орзугул садои тарабангези доира ба фалак печиду аҳли Гучумакро баробари хабарчиён ба тӯй хабар кард. Хурду бузурги деҳа ба он сӯ равон шуданд. Дар як тарафи ҳавлӣ мардон дар рӯи намату алоҷаҳои ба рӯи хас густурдагӣ нишаста ба соҳибтӯй муборакбод мегуфтанду саргарми сӯхбат чойхурӣ доштанд. Дар айвон ва хонаҳо занҳо базми худро тафсонда буданд. Яке бо зарб доира мезаду бо овози чаррангосӣ тарона мехонд.

Дар беруни ҳавлӣ қариб тамоми бачаи Гучумак гун омада буд. Гурӯҳе дар боғ гӯштингирӣ мекарданд, тоифае чормағзбозию акколбозӣ, хуллас, барои ҳар як бача шуғли дилхушӣ буд.

Тарафи бегоҳ халқ нону шӯрборо хӯрданду кам-кам пароканда шуданд. Хешу табори наздики ду тараф ва ҳамсоҷа монданд. Муллоимом ризоияти писару духтарро шунида, хутбаи никоҳи ҳар дуру хонду маросими никоҳ хотима ёфт. Насим як сӯзани калон дар даст ба чомаи Ислом кӯк мезад. Аз рӯи расми бобоён хангоми хондани хутбаи никоҳ агар ба либоси домод сӯзан кӯк занед, никоҳ сахту устувор меафтадаст.

Ислом дар ихотаи чор-панҷ нафар дӯстону пайвандон ба ҳавлӣ баргашт. Занҳо арӯсро ба асп савор карда “ё-ё” ба тарафи ҳавлии Мулло Мурод роҳ ги-рифтанд. Сарнақшон байтҳои дилчасп мехонданд, дигар баробар “ё-ё, ёроне” гӯён нақарот мехонданд:

Сарнақшон: Хез, оча, келин омад,

Нури хонет даромад!

Ҳама: Ё-ё-ё-ё-ё-ё! Ё-ё-ё-ё-ё!

“Ситораро Ислом гирифтаст!” – гӯён ба қавли гапонҳо аҳли Гучумаку Тақоб ба як бор бархоста нишастанд. Сад навъ тахмин, сад хел гумонҳо ба рӯй баромаданд, аммо сари вақт, бе гапу каллоҷа тӯй кардани

Шафоатбибӣ сабаб гашту “хайр, ишқу муҳаббат-дия” гӯён ҳама ба ин аҷоибот ҳам тан додаанду ба роҳи худ рафтанд.

Аз миён як ҳафта гузашт, валвала пасанда гашт, аммо аз Мулло Мурод дарак набуд. Шафоатбибию Ислом бениҳоят хавотир буданд, аммо падарро аз кӣ пурсида-нашонро намедонистанд.

Агар дар деҳот касеро аз Нуратою Самарқанд омад гӯянд, Ислом давида ба назди он одам мерафту мепурсид, ки дар раҳу рӯй падарашро надидаанд ва ҷавоби онҳоро шунида беш аз пеш дилтанг мегашт.

Аз ин пурсуковишҳои Ислом баъзеҳо хулоса бардоштанд, ки Мулло Мурод ба тӯйи писар норозӣ будаст, аз хонааш қаҳр карда рафтаст.

Ин ҳарфҳоро шунида, Шафоатбибӣ боз бештар даргирифт.

Масъалаи муҳочирӣ он рӯзҳо ҳамаро саргаранг карда буд, бинобар он, одамон ба рафтани Мулло Мурод эътибор надоданд.

– Ҳамин гап-гапҳоро шунида рафтанду боз барои чӣ бедараканд додот, Ислом? – Маслиҳатгари Шафоатбибӣ боз Ислом буд. – Аз район гуфта бошанд, ки “мекӯчед”, ин ноумедҳо моро мекӯчонанд. Деҳаи Мочириро мекӯчонем гуфтанду оқибат кӯчониданд-ку...

– Бечора додом ин гапҳоро шунида ҳайрон монданд, – мегуфт Ислом. – Ба апаҷонам, вақти касалии он кас дар Мирзочӯл гуфта буданд: “На тани туро, на тани худамро дар он ҷойҳо монда, ғарибмазор намекунам, хотирчамъ бош...” Апаҷонамро оварда дар ин ҷо ба хок супориданду акнун худашон мераванд... Э-э, ин мардуми мо гандум медодаст, бе модговҳоба модгов медодаст гӯён ғарра гашта, ҳолӣ мебинед, ки аз ҳама пеш кӯч мебардоранд... Як солакак дар Мирзочӯл зиндагӣ кунанд, сонӣ мефаҳманд, ки дар ин ҷо агар обу нони хушк хӯред, аз па-

лави он чойҳо бехтар аст.

– Рафта омадагиҳо медонанд, – гуфт Шафоатбибӣ, – дар давоми се чор сол панҷ–шаш хонаводаро ба муддати як сол-ду сол муҳочир карданд, рафта қор карданду боз гурехта омаданд. Обаш – захру шӯр, дар тобистон хомӯ-шакаш қасро чашм кушодан намомонад, дар зимистон лояш ба ҷунбидан имкон намедиҳад, гуфта буданд...

Ислом баъди чор рӯзи тӯяш аввалбор ба раис дучор омаду аз изтироб саросема гашта якбора дасту по гум кард. Ӯ медонист, ки раис аз вачҳи тӯй мепурсад.

– Исломбой, арусат муборак шавад!.. Ин қадар шитоб кардӣ, ҳатто то додот омадана сабр накардӣ? – савол кард Парча дар назди идорахонаи қолхоз ўро дучор карда.

– Ҳеч напурсед, апа... Ночор мондем... Вақтатонро ёфта ба наздатон мебарояму мегӯям гуфта гашта будам...

– Хайр, биё ҳозир... қу гап зан... Мардум мегӯянд, ки туро афсун карда будаст...

Ислом аз паси раис ба идорахона даромаду ҷӣ гуфта наашро надониста, лаҳзае сар хорид. Парча ин гуна ҳолати ўро дида барои кӯмақаш суҳан сар карду гуфт:

– Хӯш, биё, гап зан қанӣ?... Барои ҷӣ маҷбур гаштӣ? Охир, зангирӣ дар мамлақати мо ихтиёрӣ-қу! Ягон қас туро маҷбур намекард, ин ҳел қонун нест...

– Э, апа, барои ҷӣ мард маҷбур мешавад? Худатон медонед... Номус! Обрӯи хонавода... Сонӣ, агар додом оянд, розӣ намешаванд гӯён тарсидам...

– Хайр, расида будам гӯй. Барои ҳамин даъво карда туро тарсонд.

– Ҳақиқати ҳолро фақат ба шумо гуфтам, илтимос аз даҳанатон набарояд, апаҷон... Маҷбур гаштам!.. Ҷӣ илоҷ, обрӯямонро мерехтагӣ барин гап зад. Хайр, агар ба назди шумо ояд ё ба назди амақи Ҷавлон равад, як дунё валвала мехест-дия...

– Мочахар, агар ба пеши ман меомад, ман ба чояш шинонда мемондам... Беҳуда тарсидетон... Хайр, ношуданӣ кор шуд, акнун пушаймонӣ фоида надорад... Зиндагӣ мекуни охир ё ягон сол зан карда талоқашро медиҳӣ? – Рост ба чашмони Ислом нигариста чавоби ӯро интизор буд раис.

– Хайр... чӣ гӯям, намедонам... Мебинам-дия, апа... Ҳозир аниқ гуфта наметавонам. Худо медонад...

– Рост мегӯӣ, ҳукм карда намешавад. Ана, Зевар аз Худоёр як даҳ сол калон бошад ҳам, як умр зиндагӣ карданд. Боз вай зан безурриёт... Ситора зани хушрӯӣ, ба-ақл, афташ аз ту калон барин ҳам не... Хайр, сонитар фарқатон баръало аён мешавад.

– Апа, ба ин гапҳои муҳочирӣ чӣ мегӯед? Аз ростӣ, ҳамаро мекӯчонанд? – Ба сари матлаб баргашту савол кард Ислом.

– Ба худи халқ вобаста. Агар ба як овоз бархоста гӯянд, ки мо ватани бобоҳои худро партофта намеравем, шояд манъ кунанд. Аммо чор-панҷ нафар даҳонкалонашро ҷеғ зада “обработка” мекунанд, даҳони баъзеҳоро як чиз - ним чиз дода мебанданду “ихтиёрӣ” гӯён мебаранд, Исломбой!.. – Сӯҳбати онҳо аз ину он хеле тафсиду қариб ду соат нишастанд.

Ислом дар банди андешаҳои мухталиф аз идора берун омад.

Вай бори нахуст мешунид, ки Парча аз усули ҳукуматдории калонони ноҳия норозӣ, шикоятomez сухан мекунад... “Аз афти кор, мерафтем-дия”, гуфт ба дил бо андӯх оҳе кашида. Ҳама намерафтагистанд? Агар як қисми халқ монад, кори хуб мекарданд, деҳа хароб намегашт. Аммо калонони ноҳия якбора ҳамаро кӯчонидани буданд, агар як қисми халқ монад, рафтагиҳош боз гашта меоянд, гуфтаанд... Халқи бенаво, гушнаю луч одам барин зиндагӣ кардан меҳоҳад. Пешакӣ гандум дода даҳо-

ни ин одамонро ширин карда будаанду ман нафаҳмидам. Ана, акнун “агар ба муҳочирӣ розӣ шавед, сад килогӣ гандум медиҳем” гуфтаанд. Дар ивази сад кило гандум ин халқ ҳозир аст аз баҳри ватани бобоҳояш барояд... Арвоҳи бобоён ин ҳолро дидаву шунида чӣ мегуфта бошанд? Аз гӯрҳо рост бархезанд, ки раво аст... Ин хел авлоди гадотабъ дар ин диёр набуданаш авло! Ана, бенавой халқро ба чӣ ҳол меравондааст!..

Ислом бори аввал дар умр аз халқи деҳаи худ нафраташ омад. “Не, ин мардumi фурумоя шоистаи муҳаббату садоқат нест, ба ҳурмату иззат намеарзанд. Халқе, ки диёрашро, гӯристонии бобоёнашро, масчиду хонақоҳаш, замини боғаш, чашмаю рӯдашро ба як пули пуч мефурӯшад, аз фардо бенасиб аст, оянда надорад! Бале, худро ба гумномӣ маҳкум мекунанду бас! Ман чӣ будани он чойҳоро медонам – ҳама мардumi раҳомад, ба ҳеч кас, ба ҳеч чиз дилашон намесӯзад, расму одат надоранд, анъана надоранд, забони модариашонро ҳам қариб фаромӯш кардаанд... Оянда авлодон ба чӣ суханоне моро лаънат мекунанд, ин одамон ҳеч ба ёд намеоранд!.. Ин қавме, ки имрӯз мулло надорад, муаллим надорад, аз паи кӣ меравад?.. Аз паи ду-се нафар худфурӯшон... Апаи Парча мегӯяд, ки шаш-ҳафт моҳ қабл аз ин, котиби райкому прокурори ноҳия аспсавор ба қасди шикор ба тарафи кӯҳистони мо омадаанду ҳеч кас меҳмон накардаст, эътибор надодаст. “Ман дар деҳа набудам, Худоёру акаи Чавлон ҳам набуданд, – гуфт апаи Парча, – ба ночор ба деҳаи Тақоб рафта хонаи мудирӣ ферма меҳмон гаштаанд...” Ана, ба қасди ҳамон безътиной акнун тамоми деҳаро муҳочир мекардаанд...

БОБИ БИСТУ ҲАШТУМ

ҲАС КАМУ ҶАҲОН ПОК

Соли гузашта охирҳои моҳи хут – аз рӯи солшумори мелодӣ, аввалҳои моҳи март, дар замин барф набошад ҳам, ҳаво хеле сард буд, офтоб аз паси пардаи ғализи абрҳои гуё яхбастагӣ чунон сард метофт, ки мардум онро “офтоби бачакушак” мегуфтанд. Дар аксари хонандони Гучумакиён ҳам ғаллаву хушкмева, ҳам ҳезум ва ҳам каҳу хошок ба охир мерасид ва ҳамон беш аз ҳар замон димоғ-ошуфта ва парешонавзоъ менамуданд.

Дар чунин як рӯзе, ки чашми офтоб ба монанди кӯрмаҳтоб хира ва сард метофт, ду нафар савора дар таҳи дарвозаи идорахонаи колхоз аз асп фуромаданд. Бобои Ҷалим чолок аз дарвоза берун омада, ба эҳтиром даст ба сина бурда, ба меҳмонон салом карду лачоми ҳар ду аспро ба дасташ гирифт.

– Ҳой амак, раис дар идора бошад? – пурсид яке аз меҳмонон. Вай марди навчаи биниаш ба шакли минқори уқобон ба поён ҳамзадагӣ, ки дар тан палтои қиматбаҳои гиребонаш аз пӯсти барраи қароқӯли кабуд ва кулоҳи сараш ҳам мувофиқат аз пӯсти кабудчаи гулсафед буд. Вай аз зин фуромада, ҳоло беқарор тап-тап ба замин пой мекуфт. Зоҳиран, муддати дароз зинсавор пойҳои онҳо дар сармо карахт гашта буд, ки меҳмони дигар ҳам беихтиёр пойкӯбӣ дошт. Сару либоси вай ҳам нусхаи пӯшиши ҳамроҳаш буд, вале кулоҳаш ва гиребони палтояш аз пӯсти барраи дорчинранг дӯхта шуда ва дар қадду баст ҳам вай дар нисбати ҳамроҳаш ғалчатар менамуд. Сару рӯи фарбеҳу суп-сурх хундамидаи онон гувоҳи ҳол буд, ки аз одамони оддӣ нестанд.

– Не, таксир, нестанд. Имрӯз наомаданд, – гуфт дар ҷавоб Бобои Ҷалим аз рӯи эҳтиром даст ба пеш ниҳода.

– Ягон бачара ба хонааш тезонед, – гуфт марди навча ба оҳанги омирона, ғолибан хўчаини мутлақи диёр будани худро ба мўйсафед маълум кардан мехост. – Гўед, ки райком омад.

– Ман худам рафта меоям, тақсир, – гуён Бобои Ҳалим аспҳоро ба сӯи зинхона кашол кард. Аммо меҳмони ғалча ўро аз роҳ боздошт:

– Истед, мўйсафед... – Сипас ба рӯи ҳамроҳаш нигариста гуфт: – Дар ин чо вақтро гузаронидан чӣ лозим?... – Вай ба чашми ҳамроҳаш маъниҷӯена нигарист ва сипас кифт боло кашид. Баъд афзуд: – Меравем, дар хона будагист... Мо ба маҷлис наомадаем-ку. Дар идора чӣ ҳаст?!

– Хонаи раис дар кучо? – боз пурсид меҳмони навча, ки худро “райком” гуфта буд, баъди ин гуфтугузор дигарбора ба Бобои Ҳалим рӯ оварда.

– Ҳу ана, дар он дасти рӯд, – бо даст ишора кард бобо. – Масҷидро дидед, ҳу, вайрона... Дар болотари масҷид, айвонаш рӯй ба тарафи мо, сафед... Дидед? Дар ин деҳа дигар девори оҳак задагӣ нест...

– Э, медонем... – дилтангона даст афшонд меҳмони навча.

– Ҳамин роҳ рост мебарад... – Бобои Ҳалим аз рӯи соддадилӣ боз ҳам роҳ менамуд. – Ё мегўм... Ман ҳамроҳ барам, шуморо? Охир, шумо меҳмонони азиз ҳастед... Аз роҳи дур... хунук хўрда омадед...

Бобои Ҳалим ҳоло раҳбарони районро шинохта, рости дурӯғ меҳрубонӣ ва эҳтиром зоҳир мекард.

– Не, чӣ даркор, лозим не...

Бобои Ҳалим ҳоло меҳмони навчаро шинохт – котиби райком борҳо омада буд. Аммо ў охир калону калоншавандаҳои ноҳияву вилоятро бо як бор – ду бор дидан дар хотир дошта наметавонист – дар назараш ҳамаашон ба ҳамдигар шабеханд, аз ин сабаб меҳмони дуҷумро таъйин кардан натавонист.

Меҳмонон ба аспҳои худ савор шуданду ба сӯи манзили раис роҳ гирифтанд.

Бетолеъии мардуми Гучумак буд ё дар қисмат чунин рафта будаст, ки ҳамон рӯз Парча дар деҳа набуд – ба Самарканд ба аёдати холаи бемораш рафта буд.

Меҳмонон пурсон-пурсон ба таҳи дари Ҷавлон рафтанд, ҳамсари вай гуфт, ки ӯ ба бозор рафта буд, ягон шаб дар хонаи ошноҳояш хоб карда меояд. Мардуми ин гирду атроф ба бозори Нурато – маркази ноҳия мерафтанд. Аслан, Ҷавлон дар хона буд, меҳмононро аз дур дида, дар рӯзи якшанбе ба ҷӣ ният омадани ононро донисту ба ҳамсараш супориш кард, ки чунину чунон гӯяд ва худаш дар хона пинҳон шуд. Дар хонаи раиси ҷамоа барои меҳмондорӣ ҳамон рӯзҳо на нони гандум буду на равғану гӯшт, моли куштани ҳам надошт.

Баъди он ки аз таҳи дари раиси ҷамоа ҳам ноумед баргаштанд, меҳмони ғалча хитобан ба ҳамроҳаш гуфт:

– Обрӯямонро аз даст надода, дар идораи колхоз ҷойи мӯсафедро хӯрда шинему худашон давида оянд, гап дигар буд...

– Дар деҳа набошанд, аз гӯристон меоянд?! – гурунгос зад котиб ва дар дил ҳамроҳи худро дашноми қабеҳе дод. Сипас аз фикраш гузашт, ки минбаъд қаблан хабар фиристода бояд омад.

– Як ошнои ман ҳаст... Худоёр... Мудири ферма... – гуфт прокурор маслиҳатомез ба чаши котиб нигариста.

– Ҳа, вай ҳамтабақи дуздонро мегӯед?.. Ба хонаи вай рафта, кори ба шаъни худ номувофик, мекунем, бародар – прокурор! – гуфта номаълум ҳамроҳи худро забонкӯтоҳ кард котиб. – Фардо агар ба даст афтад...

Прокурор аз гуфта пушаймон, вале осори музлами-ашро зоҳир накарда гуфт:

– Компромат на всех есть... – гуфт прокурор ба лафзи русӣ, то ки мӯйсафед матлабро нафаҳмад.

– Кай омаданаширо намедонанд... Дар қабри падарат... Ба хонаи Худоёр рафта наметавонем, бародар, – боз такрор кард котиб. – Дар ҳаққи вай аферист маълумот ҳаст...

Меҳмонон парешонавзоъ ба идораи колхоз баргаштанд. Рӯз гашт карда буд, шиками онон кайҳо боз танбӯр менавохт. Аспҳояшон ҳам гурусна буд.

Бобои Ҳалим онҳоро ба идора дароварду ба аспҳояшон хошок дод. Сипас зуд як чойникча чой дам карда ба назди меҳмонон овард. “Чой” мегуфту аслан “чойи” мӯйсафед пӯстлохи дарахти себ буд, ки оби чӯшидаро сурх мекард.

– Нон-пон надоред, пираамак? – ночор ба забон омад котиб. – Мо ҳам одадем, гурусна мондем.

– Таксир, мебахшед-дия, як пора зағора буд, пагоҳӣ хӯрда мондаам... Як каф гӯлинг ҳаст, биёрам? Ё ба хона равам? Дар хонаи мо нон нест-ку, хайр, зағораи арзанӣ будагист...

Котиб ба маънии “даркор не” даст афшонд. Баъд боз ба Бобои Ҳалим рӯ оварда гуфт:

– Бишинед, чорта гап дихед канӣ... Дар деҳаатон ба ғайри раиси колхозу раиси ҷамоа боз ягон одами будамандтар ҳаст ё не?

– Ҳаст, таксир, ҳаст, барои чӣ набошад, Худоёр – мудирӣ ферма, шукр, ки ба худаш тинҷ аст, – гуфт мӯйсафеди соддадил фавран.

– Э, вайро монед!.. – баъд ба ҳамроҳаш рӯ оварда, то ки мӯйсафед нафаҳмад, ба лафзи русии вайрон гуфт: – Между прочим, поступил в райком сигнал о его связях с антиобщественными элементами. Почему не занимаетесь этим делом? Хватит ему то, что собрал на две жизни.

– Пусть ещё немного...

– Хӯш, амак, дигар дар деҳа ягон одамшаванда нест? – боз пурсид котиб. Баъд суханаширо хулоса карду

гуфт: – Дар як деҳа чор одами ба пеши меҳмон дута нон мемондагӣ набошад...

– Ҳа, тақсир, ба ҳамин рӯз расидем...

– Ин хел нагӯед! – фавран ба даҳони Бобои Ҳалим зад котиб. – Гуноҳи худӣ халқатон! Мардуми танбал, бекорхӯча, хасис... Доштагиашро ҳам руст карда меҳӯрад...

Котиб аз ин қабил суханон хеле гуфт, ғамхориҳои Ҳукуматро як-як баён кард, дар мактаб бепул таҳсили илм кардани бачаҳо, аз истисмору чабру зулми боён халос гаштани мардуми ранҷбарро ба таъкид зикр кард.

Бобои Ҳалим хомӯш сар ҷунбонида гуфтаҳои котибро гӯш мекарду ба дил муколамаи дигаре дошт: “Ба хоки пойи ҳамон бойҳо баробар намекунамат, худобехабарон. Бой ба мо зулм мекардаст! Аслан, то ба сари кор омадани шумо – худобехабарон бой ҳам, камбағал ҳам ба роҳи худ, ба кори худ банд буданд. Аслан, бойе, ки дар заминаш моро кор мефармояд, дар ин атроф набуд, ба хизмат бойҳои мо хешовандони наздиқашонро мегирифтанд. Ман чордахсола будам, як сол моли амаки Нуруллоро бонистам, ба ғайр аз хӯроку пӯшокам як бузу як бузғола дода буданд. Як буз дар он вақт ҳам ҳозира барин давлати калон буд. Ку, колхозатон дар як сол ба ман хӯроку пӯшок диҳаду як бузу як бузғола диҳад!.. Боз инҳо – одилу фуқаропарвару бойҳо – золим. Одамон аз деҳа ба чоряккорӣ бойҳои Лоиш мерафтанд, ба ғайр аз хӯрду хӯрок ва хонаву палос тирамоҳ чоряки ҳосили замини бойро мегирифтанд. Аз чил таноб замин ҳосили даҳ танобаш аз худашон буд. Як тобистон кор карда хеле бадавлат гашта меоманд...”

– Наход дар як деҳаи калон ягон нафар одамшавандае набошад-а? – гӯё худ ба худ таачҷуб мекард котиб. Маънии “одамшаванда” гуфтани ӯ шахси қобили меҳмондорӣ, одами саховатманд буд.

Бобои Ҳалим ин маъниро идрок карду маслиҳатомез

гуфт:

– Таксир, ба хонаи ягон муаллим бараматон? Ҳоли муаллимон бад не, меҳмондорӣ карда метавонанд...

– Кӣ ҳаст аз муаллимон? Кӯҳансолтарашон кихо? – пурсид котиб.

– Азимзода... Ана, вай аз чанг омадагӣ – Саъдиюф...

– Азимзодаатон ҳамон марди қоқи дароз не?

– Бале, таксир, худаш...

– Дар хона бошад?

– Дар хона буд.

Сипас Бобои Ҳалим аз таҳи дарвоза ба меҳмонон ҳавлии Азимзодаро нишон доду онҳо ба он сӯ роҳ кашиданд.

Азимзода ҳам қасд кардагӣ барин зуд ба сараш миёнбандеро басту худро ба бистар андохта, ба касалӣ зад ва меҳмонон ҳолҷӯй карданду зуд бархостанд.

– Бишинед, чой кунам... – гуфт Азимзода нӯғизабонӣ, аммо меҳмонон аз истиқболи сарди ӯ аллакай мазмун гирифта буданд.

Мардуми оддӣ котиби райкому прокурори ноҳияро ҳеч хуш намекарданд, азбаски аз дасти ин ашхос басо зулму ноҳақиҳо дида буданд, лутфу меҳрубонӣ зоҳир намекарданд. Аз дидори онон бештарин ҳангом мансабдору ни деҳа хушнуд мегаштанд.

Баъди он, ки меҳмонон як пиёлагӣ чойи Бобои Ҳалимро хӯрданд, раисро мунтазир нишастан нахостанду ба роҳ афтоданд.

Меҳмонон деҳаи Гучумакро гузаштанду аз валвалаи сагону нигоҳи кӯдакони чулхундӣ озод гашта буданд, ки дар роҳ ба райси ҷамоати Тақоб – Амон рӯ ба рӯ гаштанд.

Амон саросема аз хараши фуромаду бо меҳмонон бо тавозӯи саломуалейк қард ва сипас гуфт:

– Бед, хуш омадед ба кӯҳпояи мо! Меҳмон шавед охир,

– аз рӯи одати мардумӣ такаллуф кард Амон

– Худат аз деҳа баромада меравию моро ба меҳмонӣ даъват мекуни! – гуфт котиб гилаомез.

Котиб ва прокурор то ба имрӯз Амонро чандон саҳеҳ намешинохтанд, зеро ин чавонмард ду сол пеш ба раисии ҷамоа таъин гашта буд. Ёро дар маҷлису ҷамъомадҳо ё ҳангоми аҳён-аҳён ба деҳа омаданашон дида салом кунанд ҳам, дар ҷое, ки раиси колхоз буд, ба сӯи ӯ назари илтифот намеандохтанд. Ҳоло аз чунин муомалаи раҳбарони диёр Амон ҳам ҳайрон буд, чӣ кор карданаширо намедонист.

– Рафтем, тақсир... – Вай як ҳаллос заду ҷолок ба хараши савор гашт ва сари онро ба қафо гардонд. – Дар пеши поятон садқа...

– Ист-ист, раиси колхоз дар кучо? – боз пурсид котиб.

– Дар хонааш будагист... Хабар надорам, – гуфт Амон марқабашро аз роҳ боздошта.

– Хуб, рафтем, – гуфт котиб ба прокурор рӯ оварда. – Шикамҳо танбӯр навохта шуд, акнун ба доиразанӣ даромад-ку! – қоҳ-қоҳ зад ӯ.

– Наход, ки шуморо Гучумакиён меҳмон накарда бошанд? Ё ба деҳа надаромадед? – пурсид Амон.

– Раиси колхоз ҳам нест, раиси ҷамоат бошад-чӣ, ин чулхундихона!

– Номашро Гучумак не, Чағбутак кардан лозим, – гуфта прокурор ба котиб ҳамфикриашро изҳор карда.

Онҳо аз ҳар хусус сӯҳбаткунон ба Такоб расиданду котиб гуфт:

– Аввал ба хонаи раис равем, агар вай ҳам дар хона набошад... – Котиб чӣ гуфтанаширо надониста, ба Амон нигарист.

– Майлаш, тақсир... Раис дар деҳа будагистанд...

Аммо “Раиси Маркис” ҳам дар хонааш набуд. Ҳам-

сараш гуфт, ки ба азои хешовандон ба шаҳр рафта буд. Меҳмонон саҳт оташин ва хиҷолатзада гаштанду ҳамроҳи Амон ба хонаи ӯ рафтанд.

Амон меҳмононро дар хонаи гарм бинишонду ба наздашон дастархон кушода, чойу нон, мағзу мавиз ниҳоду оҳишта берун баромада ба рӯи боми каҳхонааш дусе мушт арзан пошиду чела кашид. Айёми охир аз рӯи боми каҳхона як села кабӯтарон дона чида омӯхта гашта буданд. Соате аз миён нагузашта кабӯтарон пайдо шуданду Амон як бора се кабӯтарро гирифтуну дар ошхона садои чиззубиз баланд гашт.

Ана, ҳамон рӯз, баъди он ки меҳмонон ҳамроҳи Амон ду шиша арақ ва гӯшти се кабӯтарро гӯшти кабк гӯён мехӯрданд, савганд хӯрда буданд:

– Агар мардуми ҳамин деҳаи Гучумахро аз ин диёр гумном накунам, ман аз камари падар нестам! – гуфт бо тантана котиб.

– Чӣ хел? – ҳайрон ба даҳони ҳамроҳаш нигарист прокурор.

Амон даҳанаш во ба чашми котиб нигариста ба маънии суҳанони ӯ сарфаҳм рафтан мехост.

– Ҳамаашро ба тарафи Мирзочӯл муҳочир мекунам!.. Дар биёбони шӯр очаи зорашро мебинад...

– Сазои ин ношукрҳо ҳамин!.. – бепарво хандида фикри ҳамроҳашро таквият дод прокурор. – Хас каму чаҳон пок.

Амон ба даҳон кушодан тарсид. Ӯ хуб медонист, ки ин қасон муҳолифони ақидаи худро ҳаргиз амон намедиханд.

Ба ҳамин минвол қисмати сиёҳи мардуми Гучумак дар як рӯз сиёҳтар гашта буд.

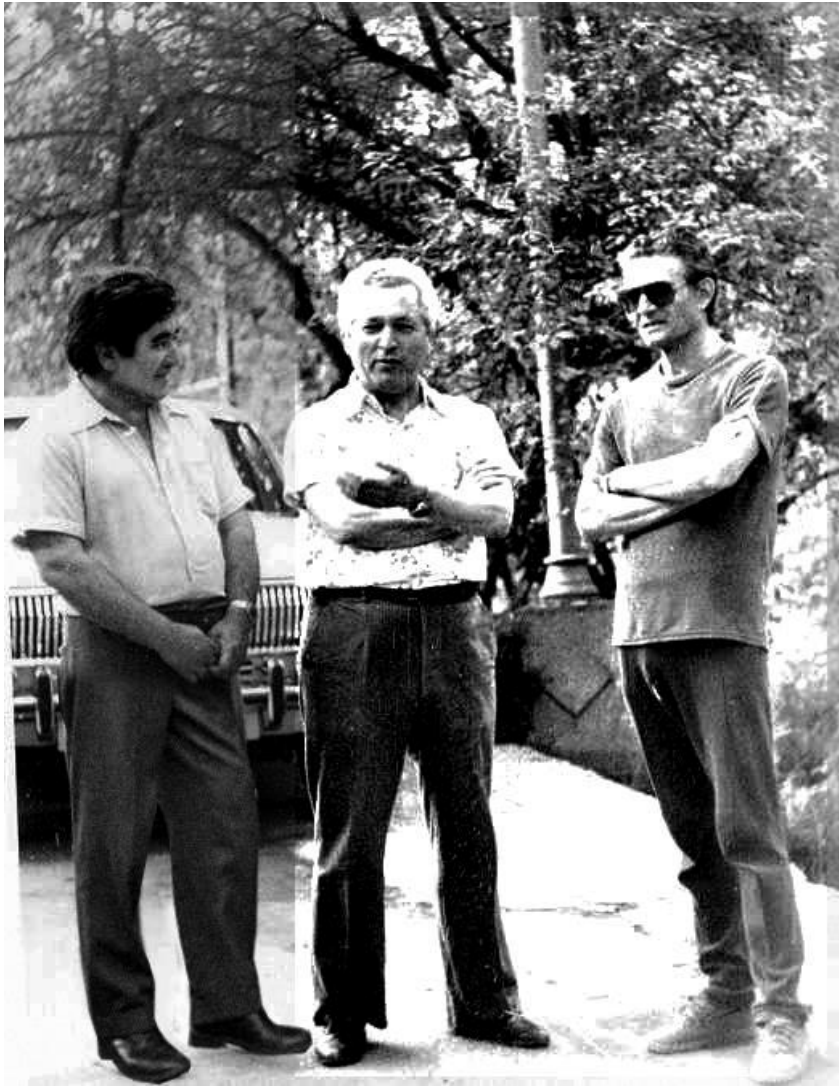
Соли 1994.

МУРУРЕ БАР АКСҲО АЗ БОЙҒОНИИ НАВИСАНДА

Баҳром Фирӯз бо адибон Чалол Икромӣ ва Мӯъмин
Қаноат дар фароғатгоҳи шаҳри Питсунда, с.1978

Баҳром Фирӯз ҳамсӯхбати адабиётшинос Атахон Сайфуллоев ва шоир Мӯъмин Қаноат дар фароғатгоҳи нависандагон воқеъ дар дараи Варзоб, с.1985

Баҳром Фирӯз бо шоири халқии Ўзбекистон, барандаи
ҷоизаи Ўзбекистон Қаҳрамонӣ Эркин Воҳидов ҳангоми
сафари корӣ дар марзи ИҶШС, шаҳри Брест, с.1980

Баҳром Фирӯз дар ихотаи китобдӯстон ҳангоми навишти соядаст, шаҳри Истаравшан, с.1987

Баҳром Фирӯз дар шанбеги умумииттифоқӣ бо ҳамкорон,
нашриёти “Адиб”, шаҳри Душанбе, с.1988

Баҳром Фирӯз бо шоир Гулназар хангоми таътилотӣ
зимистона дар осоишгоҳи Хоҷа Оби Гарм, с.1987

Баҳром Фирӯз ҳангоми таътилот бо хонаводааш бо адиби шӯҳратманд Чалол
Икромӣ ва шоири озарӣ дар фароғатгоҳи шаҳри Питсунда, с.1978

Баҳром Фирӯз ва шоираи хушсалика Гулрухсор дар анҷумани Адибони ҷавони
Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон бо садрии маҳфил профессор Воҳид Асрорӣ

Баҳром Фирӯз бо академики АУ Тоҷикистон Муҳаммадҷони Шақурии Бухорӣ
ва нависанда Абдулхамид Самадов

Баҳром Фирӯз дар чаласа бо ҳузури адиби маъруфи рус,
Раиси шӯрои иттифоқи нависандагони ИҶШС Николай Семёнович Тихонов, с.1977

Баҳром Фирӯз ширкаткунандаи кунгураи нависандагон
дар пойтахти Булғористон – шаҳри София, с.1987

Баҳром Фирӯз хангоми суханронӣ дар конфронси адибон дар шаҳраки Мадани
Булғористон, с.1987

Баҳром Фирӯз бо ҳамтоёнаш дар гирдиҳамоии нависандагони ИҷШС
дар шаҳри Брест, Ҷумҳурии Беларус, с.1980

Баҳром Фирӯз бо ҳамтоёнаш дар гирдиҳамоии нависандагони ИҶШС дар шаҳри
Брест, Ҷумҳурии Беларус, с.1980

Баҳром Фирӯз дар чаласаи адибони ИҚШС дар Талас, с.1980

Баҳром Фирӯз дар гирдиҳамоии адибони ИҚШС дар Талас, с.1980

Баҳром Фируз бо ҳамсараш дар иҷлосияи 8-и Шӯрои адабиёти бачагон ва наврасони ИҶШС дар шаҳри Киев, 01.10.1979

Баҳром Фирӯз дар рӯзҳои даҳаи адабиёт ва санъати Ҷумҳурии Узбекистон
бо ҳамқаламон, ш. Душанбе, 14.12.1988

Баҳром Фирӯз дар гирдиҳамоии адибон дар Қирғизистон, с.1980

*ш. Конибадал
9.07.1986*

Баҳром Фирӯз бо ҳамкасбон дар ҳоли боздид аз корхонаи дарзиён,
ш.Конибодом, с.1986

Баҳром Фирӯз бо дӯстдорону хавдорони китоб, с.1986

Баҳром Фирӯз хангоми мулоқот бо донишчӯёни факултаи филологияи тоҷики
Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон, 29.03.1982

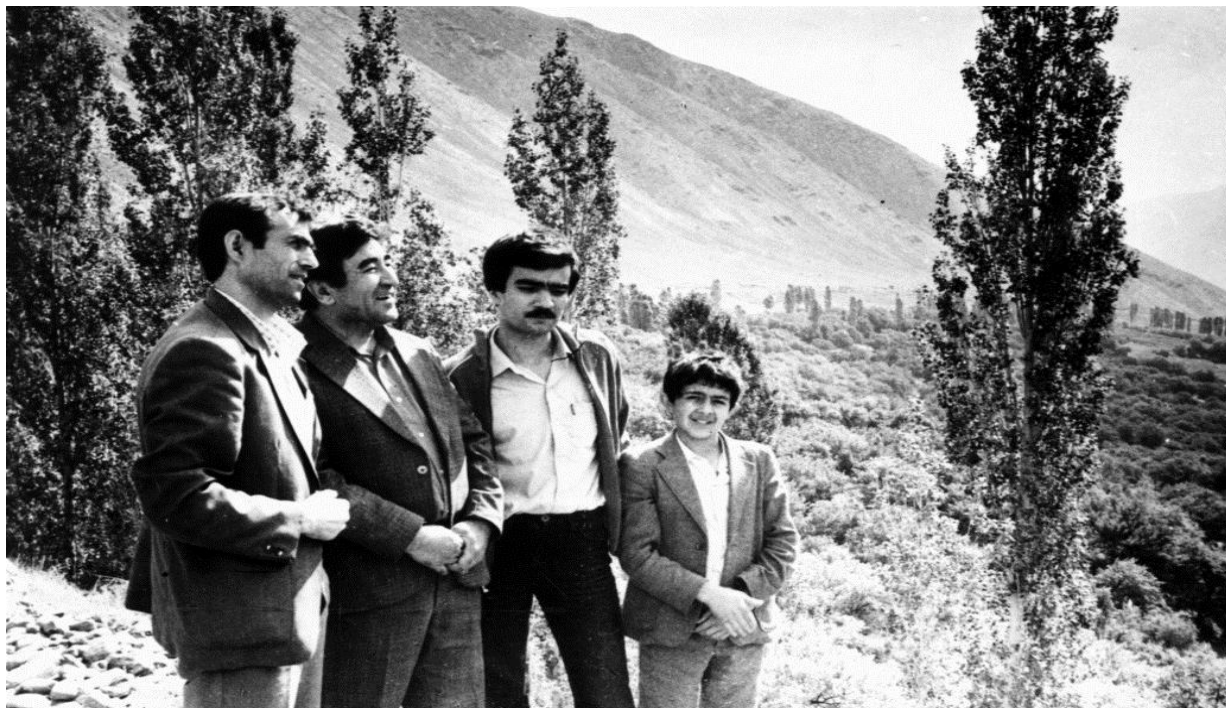

Баҳром Фирӯз, Юсуф Ақобиров, Ҷоннон Бобокалонова хангоми боздид аз таҳсилкунандагони мактаби миёнаи № 53-и шаҳри Душанбе, с.1985

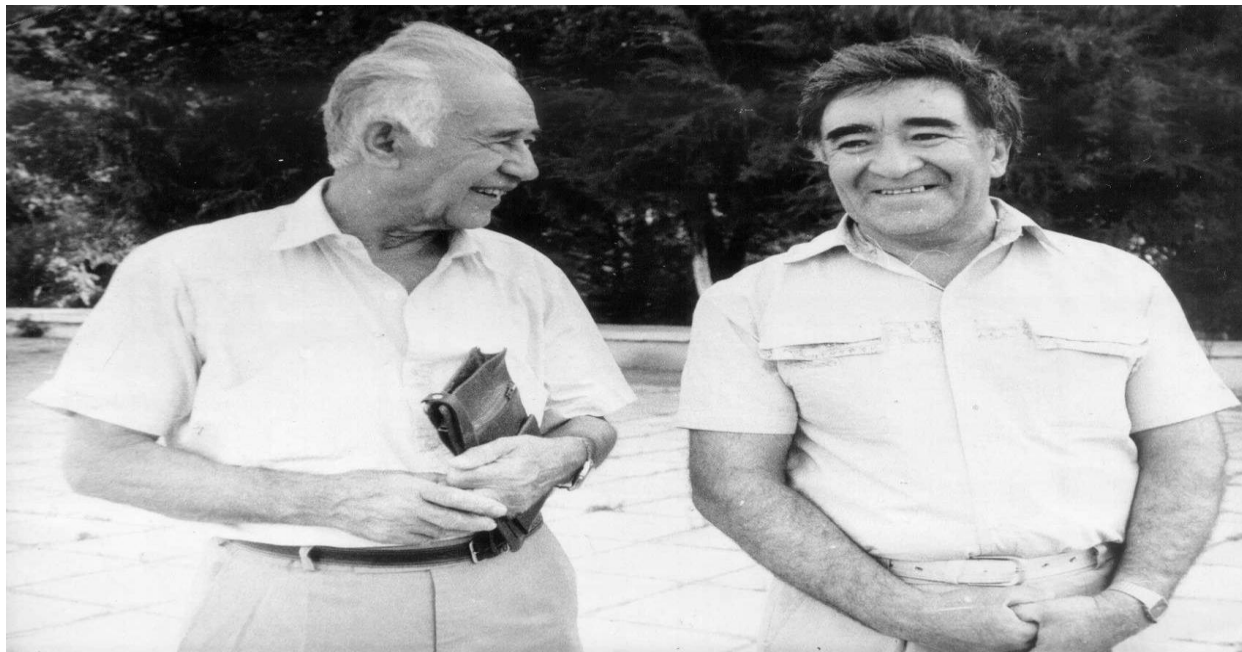

Баҳром Фирӯз, шоир Саидалӣ Маъмур дар шахраки Шарораи ноҳияи Ҳисор, с.1989

Баҳром Фирӯз бо писараш Искандари Фирӯз ва нависанда Мирзонасриддин дар
деҳаи Шамтуч, ноҳияи Айнӣ, с.1987

Баҳром Фирӯз бо дӯсташ, драматург Шамсӣ Қиёмов, шаҳри Хучанд, с.1994

ЗИНДАГИНОМА

ФИРЎЗ БАХРОМ БОБОЕВИЧ

(01.11.1939 – 25.09.1994), маъруф бо номи Бахроми Фирӯз, дар шаҳраки тоҷикнишини Нурато, наздики шаҳри Самарқанди бостонӣ, дар хонаводаи зиёӣ чашм ба олами ҳастӣ кушодааст. Айёми кӯдакиаш дар деҳа – зери сояи дарахтони осмонбӯси боғи мушачҷари бобояш, ки пеш аз инқилоби шуравӣ ўро чун яке аз давлатмандони маъруфи шаҳри Самарқанд мешинохтанд, сипарӣ

шудааст ва замоне ки синну солаш ба даврони мактабхонӣ расид, зарурате пеш меояд, то ба рустои кӯҳистонии падар – Устук ҳичрат намояд ва он ҷо таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи худро ҳосил кунад.

Дар деҳаи Устук, Бахроми кӯчак – нависандаи оянда, дар симои рустоӣёну пайвандони хеш азобу уқубатҳои ҳаёти саҳту факри аҳли деҳ, зиндагии бенавоёнаи пурмашаққати деҳқонон ва беҳуқуқии онон, муносибати фимобайни табақоти иҷтимоӣ ва суиистифода аз қудрату мансаб, ҷуғдони қонуну қавонини кишварӣ ва адами шинохти фард ба унвони инсонро дидаву чашида баъдан дар нигоштаҳояш чунин ёдовар шудааст: “...агар дар деҳа кони тилло набуд, дар солҳои ҷанг ва баъди ҷанг⁴, қулли мардуми он атроф аз гуруснагӣ талаф гаштанашон як амри воқеӣ буд. Аммо мардуми бенаво баҳору тобистону

⁴Ҷанги дуёми ҷаҳон ([1 сентябр 1939](#) - [2 сентябр 1945](#))

тирамоҳ ҳуқуқи заршӯй ҳам надоштанд, ғуломони колхоз буданд. Онҳо фақат дар зимистони қаҳратун аз кори колхоз фориғ гашта заршӯй мекарданд”.

Шавқи омӯзиши илму фарҳанг ва касби машғулият Баҳромро хеле зуд – баъди ба итмом расонидани мактаби ҳафтсолаи деҳа ба маркази куҳани илму фарҳанг – шаҳри Самарқанд овард. Он замон дар яке аз маконҳои хушманзару зебои таърихии Самарқанди бостонӣ – Даҳбед, таълимгоҳе бо номи “Омӯзишгоҳи педагогии тоҷикӣ” фаъолият мекард. Дар он донишҷӯён аз шаҳри Самарқанд ва навоҳии гирду атрофи вилоят ба таҳсил фаро гирифта мешуданд. Устодону омӯзгорони ин даргоҳи мӯтабар шогирдонро тавассути имтиҳони хаттиву шафохӣ интихоб ва қабул мекарданд.

Якуми сентябри соли 1952 дар бинои рақами дуоми омӯзишгоҳи педагогии шаҳри Самарқанд, дар болои дари яке аз синфхонаҳои таълимӣ, ки курси 1, гурӯҳи “А” навишта шуда буд, дар сари мизи таҳсилии радифи аввал Баҳром хурдсол бо Раҳмат ном писаре аз ноҳияи дигари наздики Самарқанд ҳамнишин буд, ки он рӯз расман айёми таҳсили чадида нависандаи оянда ба шумор гирифта шуд. Ин ду навраси ҳамсабаку ҳаммизу ҳамхостаи мушобех ба зудӣ ба ҳам унс гирифтанд, ки баъдан ин дустӣ ҳарду ба як ҳучраи хобгоҳ, воқеъ дар кӯчаи Сӯзангарони Самарқанд барои ҳамиқоматӣ овард.

Дандонҳои рез-рези садафӣ зери табассуми бебоки бачагона, абрувони паҳни парқалоғӣ, мӯйҳои пурпушту парешону сиёҳ, пусти сафеди ҳануз офтобнахӯрда ва чашмони бодомии ҳамешахандони Баҳром аз кучактарин, яъне 13 сола будани шогирди омӯзишгоҳ далолат кунад ҳам, серғайративу чолокиву зиракиаш симои вайро аз чиддияту ҳадафмандиву пойдорӣ дар ботинаш маҳфуз ошкор менамуданд. Одобу ахлоқ, рафтору гуфтораш аз

мутолиаи зиёди ӯ дарак медоданд ва шавқи аз худ кардани мероси безаволи гузаштагон, таълифоти классикони барҷастаи адабиёти ҷаҳон ва осори шоирону нависандагони муосир дар дилу дидааш дар ҳадде ҷой доштанд, ки ӯ шабҳои донишҷӯиашро ба хондани онон рӯз мекард. Қудрати зеҳниаш ӯро то андозае ёварӣ менамуд, ки метавонист дар як шабонарӯз асари калонҳаҷмро бидуни мушкили мутолеа намуда, аз ин суҳанварон барои хеш иродату эътиқод, бардоштҳои афзун ва натиҷае ҳосил созад. Ҳамзамон тамоми нерӯ ва тавоноиаширо ба омӯзиши дарсҳои даврагии таълимгоҳ бахшида, аз сари садоқату ихлос ҳамаро ба коми дониш ҳавола менамуд. Натиҷаи ин дилбастагӣ ба адабиёт ва фарҳанги милливу ҷаҳонӣ буд, ки дар кӯтоҳтарин фурсат дар омӯзишгоҳ Баҳроми шогирдро аз донишҷӯён то устодон ҳамчун фарди адабиётдӯст ва соҳибфазилат эътироф намуданд.

Дар омӯзишгоҳи омӯзгории Самарқанд тавассути дарсҳои устодони ҳирфай Наимов (адабиёти тоҷик ва роҳбари курс), М.А.Хамперова (забон ва адабиёти рус), Валихӯчаев (риёзӣ), Муллоқандов (физика), Қурбонов (биология), Мӯхтарамов (ҷуғрофия) ва Солиев (забони модарӣ) ҷаҳонбинии донишҷӯён дар тӯли сол ба кулӣ тағйир ёфт. Нақши устодони ин даргоҳ дар ташаккули

шахсиятҳои комил ва таълими ҳаматарафа, мусоидат ба таҳаввулу тағйироти фикриву зеҳнии донишҷӯён муассир афтод ва метавон бо боварӣ изҳор дошт, ки маҳз дар ҳамин даргоҳ, Баҳром Фирӯз ва ҳамсабақони ӯ, аввалин дарси худшиносиву худ-

огоҳии миллӣ ва маънавиро омӯхтанд, то тавассути бардошту андӯхтаҳои хеш ба сӯи асолати инсонӣ, маънавіи қадамҳои устувор гузоранд.

Баҳроми навчавон давоми ҷаҳор соли таҳсил зери раҳнамоии устоди худ Мария Аванесовна Хамперова – зани оқилу ҳалим ва ширинзабону хушмуомила, забони русиро комилан аз бар қард ва ин афзалияти дониши забонии ӯ боис ба фарох гаштани доираи мутолеот ва дилбастагии беҳад ба адабиёти рус гардид. Дар натиҷа он орзуву ҳавасе, ки дар айёми бачагиаш нисбат ба эҷодиёти адибони машҳури рус ва фарҳангу маорифи урупоӣ дар дил мепарварид, тавассути устодони дилсӯзу саҳтгирӣ донишманд шарафёб гашт. Дар дарсҳои омӯзиши забону адабиёти рус, мутолеоти санъату фарҳанг ва таърихи маданият бо муаллимон баҳсу мунозираҳо ораста аз ин роҳ донишу маълумоти хешро роҷеъ ба фунуни мазкур такмил менамуд. Бо ҳидоят ва дастгирии устодони адабиётшинос Баҳроми ҷавон ба хондани асарҳои адибони шӯҳратманди рус ва ҷаҳон пардохта, аз ин роҳ ба шинохти афкори адабии суҳанварони олам роҳ кушод.

Дар муддати кӯтоҳи таҳсил бештари осори нависандагони муосири тоҷик, шоирони классики форс ва муҳаққиқон ва таърих-нигоронро аз даврони қухан мутолеа намуда дар маҳфилҳои шинохти осори адабӣ ва базму ҷамъомадҳои байтбаракгӯӣ пайваста ширкат варзида ҳамчун донишҷӯи фаъол дар аксари муносибаҳои илмӣ-ама-

лӣ пирӯз мегашт. Бешак, метавон гуфт, ки ҳамин марҳилаи мутолеоти зиндагонии Баҳроми ҷавон ба рӯи вай дунёи шоирӣ, нависандагӣ, эҷодкорӣ ва дар оинаи бадеият шинохтани ҳастии оламо боз намуд.

Истеъдоди табиӣ, ҳуши халлоқона, санъат ва суръати тезу равони китобхонии Баҳромро устод Наимов зуд кашф намуда, ба дониши бадастовардаи он баҳои баланд дод. Ин маҳорати китобхонии ӯ боиси дӯстии самимии мустаҳкаме байни устод ва шогирд гардид. Баҳроми хайрхоҳу саховатманд ба устоди азизу дӯстдоштааш, ки он замон чашмонаш камқуввату хира шуда буданд ва мутолеаи зиёд метавонист вазъияти чашмони дардмандро муташанниҷ гардонад, ҳамчун рамзи икрому эҳтиром китобҳои бадеиро барояш дар манзилаш мехонд, то устодаш аз нотавонияш азият нашавад. Шабии аввали китобхонӣ устод Наимов китоби С.Айнӣ “Ғуломон”-ро интихоб намуд, ки хондани онро дар муддати кӯтоҳ ба итмом расониданд. Ин “маҳфили мутолеаи китоб” боис шуд, ки ҳар шом Баҳром бо дӯсташ Раҳматҷон дар андак фурсат китобҳои зиёдеро (достону романҳо) яке паси дигар қироат намуда, рочеъ ба онҳо бо ҳамдигар баҳсу мунозираҳои адабиву бадеӣ ташкил намоянд. Баҳром, он замон, ба таъбири маъруф ба “касали”-и китобхонӣ гирифта

шуд, ки ба қавле ин “маризӣ” то охири умраш ӯро раҳо накард.

Донишҷӯён дар он айём зиндагии саҳти фақирона доштанд ва аз назари молӣ-иқтисодӣ мушкилоти фарово-

не рӯи онон қарор дошт. Аз деҳа, аз хонаводаҳояшон, дар халтаҳо нони хушк меоварданд ва ғазоашон, асосан, ҳамин чойю нону қанд буд... Ҳар сол тирамоҳон ду моҳ ба пахтачинӣ мерафтанд ва аксаран то миёнаҳои моҳи декабр дар сармои шадид бидуни либоси гарму пойпӯши муносиб бо азобу укубати таҳаммулнопазир пахта мечиданд. Пули ночизе, ки бар ивази музди кори донишҷӯ меоданд, танҳо ба хӯроки нокомил мерасиду тамом...

Дар поёни соли охирини таҳсили омӯзишгоҳӣ, қабл аз имтиҳони хотимавии давлатӣ, Баҳром бо як санҷиши ҷиддӣ – бо хурдагириву бюрократияи беинсофии он замон бархӯрд

кард. Рӯзҳои таътилии иди май⁵ чор-панҷ нафар ҳамсабақон ба деҳотҳои худ рафта, дар рохпаймоии 1-Май ширкат наварзиданд. Баъди бозгашт ҳамаи шарикон ба унвони дастовез ба мудирӣ қисми илмӣ Орифӣ чор-панҷ килоӣ ғулингӯ мавизу биринҷ оварданд, вале Баҳром ин корро бар худ раво надид ва ин боиси мушкилот барои худаш гашт. Рӯзи панҷуми май мудир ӯро ба утоқи идориаш даъват намуда ба истинтоқ шурӯъ кард, ки чаро ӯ дар чунин як маъракаи сиёсӣ яқдилӣ ширкат накардааст. Мудир ин рафтори Баҳромро нишони нопойдории маънавӣ ва ихтилоф ба ғояҳои замон унвон намуд. Ҳа-

---

⁵ Манзур иди 1 май, ки он замон ҳамчун рӯзи байналмилалӣ коргарону деҳқонон таҷлил мегардид ва тибқи анъана намоиш ва рахпаймой доир мешуд

мин гуна, пайваста дар иртибот ба ин мавзӯ вайро таҳқиру таҳдид мекард.

Баҳром, ки падари маорифпарвараш аз бачагӣ ӯро дар рӯхияи росткориву ростгуй ва ростқавлӣ тарбия намуда буд, дар рӯ ба рӯи чунин ҳучуми ноадолатона хомаӯш монда натавонист ва илллати ин ҳамларо дар фароҳам наовардани дастовез аз деҳа шумурд. Падараш – шахсияти фарҳангӣ, дар идораи минтақавии омӯзишу парвариш кор мекард ва танҳо ӯ таъминкунадаи хонаводаашон буд, чун модараш се бародару хоҳарони Баҳромро ба воя мерасонид. Музде, ки модар аз кори колхоз ба даст меовард, хеле ночиз буд ва он бо дастмузди ҳамсараш ҳам барои зиндагонии оддии хонавода кофӣ набуд. Бояд гуфт, ки дар он солҳои пас аз ҷангӣ чунин серию пуриро касе барои ҳудаш раво намедид, ба истиснои раиси колхоз ё дигар мансабдори ноҳия, ки аксаран аз ҳисоби дигарон чунин шароитро ба ҳештан муҳайё намуда, боз нисбати мардуми оддӣ ҷабрҳоеро раво медиданд. Дар натиҷа Баҳроми ҷавони бебок ҳақиқатро ошкор намуд ва ҳар чӣ дар андаруни қалби соддаи бачагонаи худ дошт, бемуҳобот бурун овард, то асрори ин ҳама мунофикиву ҳасудиву тамаъкориҳо фош шавад.

Орифӣ аз шунидани ошкоргӯиҳои Баҳром нороҳату асабонӣ шуда пас аз ду рӯз шӯрои омӯзгоронро даъват намуда масъалаи муҳокимаи Баҳроми донишҷӯро дар назди мудирӣ омӯзишгоҳ Юнусӣ гузошт. Дар ниҳоят хулоса чунин буд, ки ӯ сазовори касби омӯзгорӣ нест ва бояд аз сафи донишҷӯён ихроҷ шавад... Ин дар ҳоле буд, ки Баҳром ҷаҳор сол дар таълимгоҳ бо баҳои аъло хонда, шогирди аввали омӯзишгоҳ буда аксаш дар сафи болоии тахтаи аълочиён қарор дошт ва фақат чанд рӯз то имтиҳони ниҳони давлатӣ боқӣ монда буд... Мутаассифона он устодоне, ки дар тӯли ҷаҳор соли таҳсил аз дониши ӯ

мамнуну сарфароз нисбаташ суҳанҳои хуб меғуфтанд ва ҳатто аз ҳузураш ифтихор доштанду ҳамеша таҳсинаш мекарданд – ҳама хомӯш ва сарафканда буданд... Албатта, ин ҳам гуноҳи онон набуд, чун бар асоси иттиҳом бар масоили сиёсӣ дар он айём ҳар кор шуданаш имкон дошт ва ҳатто дар ҳоли пуштибонӣ метавонистанд ҷонибдорон ё муаллимони тарафгирро ҳам муттаҳам ба ихтилоф дар низоми сиёсии давр кунанд. Ҳамчунин, дар он айём одат чунин буд, ки аз пешниҳоди сарвари идора сар печидан баробари тарки кори он идора буд... Ёдашон ба хайр, танҳо устодон – Ҳамперова ва Наимӣ, оҷизона аз Шӯро раҳму шафқат ва меҳрубонӣ барои ӯ талаб карданд.

Ана аз ҳамон айём дар сиришти ӯ нафрат ба ноҳакиву ҳаромхӯрӣ, фасоду беадолатӣ, зулму ситам, дурӯғу дағо гӯё махлут гашта бошанд, дар ҳар як ҳикояву қиссааш алайҳи ин гуна ҳабисон қалам мекашид, симои манфури онҳоро ба мардум ошкор менамуд.

Новобаста ба чунин тазодҳо ва бархӯрдҳои маънавӣ соли 1957 Баҳром Фирӯз муваффақ бар он шуд, ки омӯзишгоҳи педагогии шаҳри Самарқандро хатм карда, барои идомаи таҳсил ба шаҳри Хучанд роҳхат бигирад. Ҳамон сол мавсуф ба баҳши таъриху филологияи Институти давлатии педагогии ба номи С.М.Киров-и шаҳри Ленинобод – ИДПЛ⁶ қабул шуда, таҳсилашро идома дод.

Дар айёми таҳсил Баҳроми ҷавон ҳамчун донишҷӯи

---

⁶ Феълан Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров
390

пурхарорат, боғайрат, фошгӯ ва ҷасур шинохта шуда, баробари ин ҳаргиз зимомии фурутанӣ ва хоксориро аз даст намедод. Камкам, дер-дер табасум мекард, аммо ба ҳеҷ ваҷҳ табасуми сохта, хандаи дилу-бедилон надошт. Суханаширо –

хоҳ талх бошаду хоҳ ширин – даставвал аз ғалбери ақлу хуш гузаронда, баъдан ба забон меовард. Аз гирумон, нишастухез ва ниҳоду хулку атвораш яқин буд, ки аз бисёр баду неки ҷаҳон огаҳӣ дорад. Вақте ҳарф мезад, барои истинод бар воқеияти суханаш на фақат аз Рӯдакию Фирдавсӣ, Ҳофизу Саъдӣ, Хайёму Мавлонои Румӣ ва ё Айнию Лоҳутию Турсунзода, балки бештар аз осори файласуфон ва риёзидонҳои ҷаҳон китъаву иқтибос, санад ва далел меовард. Китобҳои дар айёми таҳсил дар омӯзиш-

гоҳ хондааш дар зеҳнаш амиқ ҷой гирифта ва барои таҳсил дар донишгоҳ хеле кӯмак мекарданд.

Замони таҳсил дар донишгоҳ барои Бахроми навҷавон бехтарин солҳои ҷавонӣ буд. Дарсу имтиҳонҳо

барояш ба осонӣ ба даст меомад, чун таҳкурсии сангин бо пояҳои маҳками дониш дошт ва айёми фориғ аз мутолеа ва таҳсилро ба тамошои филмномаҳои мустанадӣ пурмаънӣ ва пурбор ва дидани маконҳои таърихӣ вилоят масраф мекард. Ҷавонӣ барои Баҳром ҳамин гуна бо хушӣ мегузашт...

Аммо ҳаёти ширин дар пай гоҳе талхиву нокомиҳо низ дорад. Соли сеюми таҳсил – 1960, модари меҳрубонаш – Му-сулмонова Ҳикматой нобаҳангом дунёро тарк кард, ки ин як зарбаи ногаҳонӣ қисмат ба сари ӯ буд. Марги модари бофарҳангаш, ки он солҳо дар Донишгоҳи Қазон унвони устодиро касб карда муаллимаи мактаби деҳот буд, барояш сангинтарин бадбахтӣ ва фоҷеаи хонаводагӣ гардид, ки Баҳроми бисту як соларо комилан аз пой афканд ва ӯ дар фикри бародару хоҳарони бесаробон монда қарор гирифт. Ин фоҷиаи саҳти зиндагӣ ӯро ба сӯи он кашонид, ки дар ниҳодаш хоҳиши ба деҳа баргаштан бо мақсади кӯмак ба пайвандонаш ва қарор доштан дар канори падарашро бедор кард.

Баҳром меҳост, барои ба камол расонидани хоҳаронаш Норбӣ, Рӯзигул ва бародараш Сафар саҳм гузорад, вале падари орифу фозил ӯро аз ин ният баргардонд ва бо қатъият хостори идомаи таҳсил ва талаби такмили дониши ӯ шуд. Падар кулли масъулияти тарбияи фарзандонро бар дӯши худ гирифт, то Баҳром шахсияти бомаърифат ва донишвар ба камол расида, оянда баробари асои пирии падар шудан, раҳнамову ҳидоятгари барода-

ру хоҳарони хеш гардад.

Марги модар ба дили чавону хассоси Баҳром чунон ханчар кашид, ки солҳо ўро мариз намуд ва танҳо саргармии таҳсил каме ўро аз даргирии фикриву маънавӣ начот меод. Баъдан, Баҳром Фирӯзи шоир, барои модараш шеъри пурэхсосу пурдардро мегӯяд, ки дар он тамоми хиссу афкор, камбуди меҳру муҳаббати модарӣ, эҳсос ва замонҳои танҳоиашро равшан таҷассум намуда, хонандагонро аз бедавоии дарди худ огоҳ мекунад:

Нигоҳи ростгӯю ростхоҳи ту маро ёд аст,
 Нигоҳе, ки ба умри ман нумӯи ростӣ додаст.
 Нигоҳе, ки нахустин раҳбару устои ман буд он,
 Нигоҳе, ки ба чашмонам аз онҳо меҳр афтадаст.

Хамин тавр, Баҳроми чавон шеъргӯиро солҳои до-
 нишчӯӣ дар маҳфили “Адибони чавон”, ки пайваста шир-

каткунандаи фаъоли он буд, шурӯъ мекунад. Дар он айём нахустин маҳсули эҷодашро барои баррасии умум муаррифӣ карда навиштаҳоашро аввалан аз ордбези маҳфил мегузаронд ва баъдан ба назди усто-

ди маъруфаш, нависандаи барҷастаи тоҷик – Раҳим Ҷалил мебарад, то аз ӯ хусну кубҳи ашъори шогирдонашро шунавад. Устод Р.Ҷалил шеъри нахустини Баҳромро бидуни ягон таҳрир, ҳатто ба таъбире нуқтавергулашро нарасида мақбул медонад ва дере нагузашта он шеър дар саҳифаи “Ленинободи адабӣ”-и рӯзномаи вилоятии “Ҳақиқати Ленинобод” ба таъб мерасад.

Соли 1962 баъди хатми донишкада устодон қобилияту истеъдоди ўро ба этибор гирифта ҳамагон тавсия мекунамд, ки Баҳром Фирӯз дар кафедраи адабиёти донишкада ба кор оғоз намояд.

Ин боварӣ ва эътимоди устодон нисбати муаллими чавон буд, ки ӯ камари хидмат бештар ба таҳқиқи амиқи адабиёт ва адабиётшиносӣ ва ба тадриси шавқовару ҷазбноки забони тоҷикӣ мебандад. Илму маърифати назарии хешро дар таҷрибаи омӯзгорӣ ва эҷодиаш самаранок истифода мебарад ва дар муддати кӯтоҳи фаъолият дар кафедраи адабиёт ба калом бадеъ бештар дил баста, бо арбобони илму санъату фарҳанг ва адибону нависандагони баркамолӣ ҳавзаи адабии Хучанди бостонӣ ба вижа Раҳим Ҷалил,

касбомӯзӣ менамояд. Аз ин устоди саҳтгиру меҳрубон дарсҳои зеҳнӣ ва сайри маънавӣ омӯхта, роҳи эҷодии хешро бо ҷаҳони ҳидояти устод мунаввар месозад.

Бо хамин мав-
чи сарнавишт, би-
дуни ягон тадбири
ташқил, Баҳромро
ба як самт мебурд,
ки дар он боди ада-
биёту фарҳанг бо
қудрати шадид ме-
вазид ва шоири ча-
вонро ба гирдоби
худ мекашид.

Худи Баҳром Фирӯз он бодро чунин тафсир намуда буд: “Дар ҷавонӣ ҳар яке андаке шоир аст. Агар феълан шеър нагӯяд ҳам, эҳтирос ва шавқу завқи ҷӯшоне дорад. Ин эҳсоси сӯзон мубтадои ҳар як эҷодкорию бунёдкорӣ аст. Ман ҳам дар ҷавонӣ як ҳувули пур-пур аз орзу будам. Он солҳо қариб нисфи донишҷӯёни факултети филологии дорулфунуни шаҳри Хучанд адибони ҳаваскор ба шумор мерафтанд. Вале

дар дили ман нисбат ба шеър шоирӣ орзуҳои дигар устувортар буданд. Ин қисса дароз аст ягон бори дигар, чун мавридаш ояд мегӯям. Хуллас, ман ба касби шеър машғул шудам. Сараввал устод Раҳим Ҷалил ва сониян устоди шодравон Боқӣ Раҳимзода ва инчунин дигар шоирони он давр дасти маро гирифта дар ин чода басо дилпуриам бахшиданд”.

Аз соли 1962 то 1964 ў дар донишкадаи шаҳри Ленинобод дар баҳши филологияи тоҷик дарси адабиёт мегуфт. Баробари тадрис шавқи шеър гуфтан ва ҳисси сурудан

ҳаргиз ўро тарк намекард ва натиҷаи парвариши ҳамин эҳсос ва отифаи олии эҷод буд, ки маҳсули қалами Баҳроми ҷавон дар мохномаву рӯзномаҳо интишор мешуданд.

Шоири тозагомгузор ишқу муҳаббати софу беғубореро дар дил мепарварид ва ҳамин гуна пайваста ишқро тараннум мекард. Меҳру муҳаббат ба оила, зиндагӣ ва халқу ватан барояш парвозҳои баланди эҷодӣ ато менамуданд.

Баҳром Фирӯз солҳои устоди донишгоҳ буданаш ба яке аз духтарони зеботарини шаҳри Хуҷанд ошиқи шайдо шуд. Нозанине, ки қалб ва хушу таҳаммулашро рабуда буд, донишҷӯи ҳамон донишкада, шогирди бевоСИТАИ худӣ ў буд. Падару модар ва

хешовандони духтар ба аҳду паймон ва висоли ин ду ҷавон монёъ шуданд ва ҳатто ба кӯча баромадани донишчӯйро манъ карда буданд.

Бахроми ошуфтадил як муддат мисли Маҷнун му-

шаввашу хотирпарешон гашт, вале дар яке аз рӯзҳои бахор мошини боркашро киро намуда, ба он ҳамаи гулҳои тару тоза будаи шаҳрро харидорӣ карда, ба манзили маҳбубааш равон шуд. Аз шурӯи тангкӯчаи хиёбони асли то остонаи дари ҳавлӣ як бордон мошин гулро ҳамчун пояндоз андохт ва замоне, ки нависандаи маҳбуб Раҳим Ҷалил, шахси баруманди шаҳри Хучанд, бо як гурӯҳ устодон, зиёиён, фарҳангиён ва хешу пайвандони Баҳром ба хостгории дилбараш омаданд, падару модар ҳеҷ чорае ғайр аз ризоят ба арӯсиро надоштанд.

Дар натиҷаи ба қисмат таслим шудани волидайнӣ арӯс, 4-уми январи соли 1964 ин ду ҷавони дӯстдор ба висоли ҳамдигар расиданд, ки баъдан Баҳром Фирӯз инро ба шакли қиссаи ҷаззоб дар повести “Рухсора” ба шоистагӣ таҷассум намудааст.

Худи адиб бобати повести “Рухсора”, ки ҳанӯз ҳам маҳбубияти хосае хонандагонро дорост, чунин гуфта буд: “Баъзе адибон мегӯянд, ки саргузашти худро ҳаргиз навишта наметавонанд, воқеаи ба он монандро менависанд. Баъзе баръакс, саргузашти худро ҳамеша бо иштиёқ менависанд ва аз фошофош баён кардани он намеҳаросанд. Ман бештар ба гурӯҳи дуюм тааллуқмандам.

Аммо танҳо саргузашти як нафар инсон, бе обу ранги тахайюл ҳаргиз асари бадеъ нахоҳад шуд.

Дар тӯли бештар аз бист сола, ки ба наср машгулам, достону ҳикояҳо навиштам,

ва ҳамин чизро ҳис кардам, ҳар воқеъае, ҳар сюжете агар андаке ба саргузашти ман монанд бошад ё аз саргузашти худам бошад, дар он қалами ман бисёр озодтар аст. Яъне сухани навиштаи ман гиротар аст, самимитар мебарояд ва дар ниҳоят, дар ин нигошта муваффақият меёбам. Қиссаи “Рухсора” ҳам муҳаббати ҷавонии ман буд. Инро бисёр ҳамсолони ман медонанд ва шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки ба ҷавонон писанд омад ва имрӯз ҳам ба шавк мутолиа мекунанд”.

Дар заминаи амалӣ шудани орзуҳои руёбори хеш Баҳроми болупар бадастоварда, гоми баъди ро барои тасхири кори дӯстдоштааш – адабиёт гузошт ва тасмим гирифт, ки ба шаҳри Душанбе кӯч бандад, чун имконоти омӯзиш ва таҳсил дар пойтахти кишвар густардатар ва доманаи анҷоми корҳои бузург фарохтар буд. Ҳамин гуна, қисмат 27 феввали соли 1964

ӯро аз шаҳри Хучанди бостонӣ ба Душанбе барои идомаи фаъолиятҳои навин овард.

Баробари ба Душанбе омадан, дар Иттифоқи оҳанг-

созони Тоҷикистон, ба ҳайси шоир-мушовир дар интихоби матни суруду операю кантатаҳо ба оҳангсозон, ба кор шурӯъ кард. Ҳамзамон, ба кори адабиёту рӯзнама-нигорӣ низ ҷиддан машғул шуда на-

виштани шеърҳо, мақолаву очеркхоро идома дода дар нашри онон пайваста иқдом менамуд. Такризҳояш ба китобҳо, тарҷумаҳояш аз намунаҳои адабиёти ҷаҳон пайваста дар матбуоти тоҷик ба ҷоп мерасиданд. Ба қавли маъруф, аз ҳеч як “кори сиёҳ”-и адабиёт сар намепечид. Бо киностудияи “Тоҷикфилм” низ ҳамкориҳо намуда

матни комили филмҳои бадеиро аз русӣ ба тоҷикӣ тарҷума мекард.

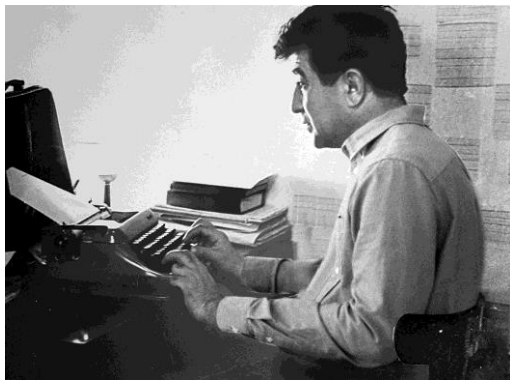

Баъди интишори ашъораш дар матбуоти ҷумҳуриявӣ, Баҳром Фирӯз дар доираҳои гуногуни адабии пойтахт муаррифӣ шуд. Ашъори

ошиқонаи ӯро ҷавонони тоҷик хеле хуб истиқбол гирифтанд ва мавриди эҳтироми хоса қарор доданд,

мисле ки ташнаи чунин шеъру рубоихое, ки мамлу аз чакомаҳои ишқу ошиқӣ, аҳду паймон, висолу фироқ, ки тапиши қалби онҳоро шунидаву мегуфта бошад дар дафтари дил навишта ҳифз мекарданду месурӯданд.

Маҷмӯаи аввалини шеърҳояш “Розҳои маҳтобшаб”, ки он замон, соли 1967 ба таъб расид, дар кӯтоҳтарин фурсат мақбули ҳавдорони шеър афтада аз даст ба даст мегузашт. Ҳатто шеъри “Соя”-аш, дар яке аз маҷаллаҳои бонуфузи Эрон (с.1965) мунташир шуд, ки ин он солҳо воқеаи ғайривоқеӣ буд.

...На варо бохт, на як бурде ҳаст,
На варо ғуссаву на дарде ҳаст.
Соя чун ҳайкали холист равон,
Не дар он гармию не сардӣ ҳаст.

Дӯстам, соя машав!

Муддате чанд пас аз сокини пойтахт шудан, шоири чавон муҳаррирӣ ва сардабирии бахши адабӣ ва намоишкории Кумитаи давлатии ҶШС Тоҷикистон оид ба телевизион ва радиошунавониро бар ўҳда дошт. Бо ин ҳама фаъолияти пурсамари корӣ аз домани шеър ва сурӯдани ашъори ноб раҳой наёфта ва ҳамоно шеърҳои тоза ба тозае мегуфт. Соли 1969 кори телевизионро ба рӯзноманигорӣ иваз намуда раёсати яке аз бахшҳои рӯзномаи “Комсомоли Тоҷикистон” (феврал “Чавонони Тоҷикистон”), вазифаи мудирӣ шӯъбаи ташвиқот ва тар-

гиботро ба ўҳда гирифт. Вале ҳамкориро бо бахши адабӣ ва ҳунарии садо ва симои Тоҷикистонро низ дар канор нагузошт ва пайваста тавассути таҳияи барномаҳои адабӣ бо қироати шеър ё порчаҳои мансур ширкат мекард ва муаллифи фаъоли он идора маҳсуб мешуд.

Замоне, ки Баҳром Фирӯз чун шоир-мушовири Иттифоқи оҳангсозони Тоҷикистон фаъолият мекард, шумораи зиёди ашъораш дар саҳифаҳои матбуоти ҷумҳурӣ – “Комсомоли Тоҷикистон”, “Тоҷикистони советӣ”, “Газетаи муаллимон” ба сурати сурудаҳои тоза ба нашр мерасиданд ва саҳифаҳои ин нашрияҳоро рангин мегардониданд. Шояд бо сабаби огоҳии зарурӣ аз ин нигоштаҳо буд, ки устод Мирзо Турсунзода – раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон бо тавсияи шахсии худ, Баҳром Фирӯзро барои кор ҳамчун мудирӣ шӯъбаи танқиди адабии маҷаллаи “Садои Шарқ” – нашрияи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон даъват карданд ва баъдан соли 1969 ӯ дар ин нашрияи комилан адабӣ шурӯъ ба

фаъолият намуд. Муҳити хуби эҷодӣ, наздикӣ ба ҳалқҳои бузурги адабӣ, пайванди маҳкам бо аҳли суҳан ўро бештар ба кори эҷодӣ ташвиқ мекард ва Баҳром Фирӯз ҳама кӯшишу сайъи худро барои таълифи осори боз ҳам аз назари мазмун ва мўҳтаво ғанитар ва таъсиргузортар раван менамуд. Бо вучуди он ки ҳамчун шоир ба узвияти Иттифоқи Нависандагони ИҶШС дар соли 1971 қабул шуд ва шеърхояшро

дӯстдорони назм аз бар мехонданду дар он айём чун шоири ашъори ғиноӣ маъруфият касб кард, дар идомаи фаъолиятҳои эҷодии хеш таълифи насри бадеӣ, аз ҷумла хикояҳоро низ ҷиддан пайғирӣ намуд.

Ҳамин тавр, дар чараёни огози қор дар маҷалла, Баҳром Фирӯзи шоир, ба наср рӯ овард ва аввалин хикояи худро бо номи “Бобо” (1971) дар моҳномаи “Садои Шарқ” ба таъб расонд. Ҳарчанд ин навиштаи нахустини мансури адиб дар назари аввал санҷиши қалам ва ҳаваси адабӣ менамуд, аммо баъдтар таҷрибаҳои ҳунарии ӯ боис шуданд, ки дар ин ҷода тавфиқ ба даст оварад. Чанде пас аз ҷопи нахустин хикояаш, “Бобо” ба забони русӣ дар маҷаллаи “Памир” низ интишор шуд. Бо гузашти замоне чанд тарҷумаҳои чехӣ, олмонӣ ва ҷопонӣ ин хикоя низ ба нашр расиданд ва гӯё ин навиштаи насри адиб қариб нисфи ҷаҳони адабиёро сайр кард...

Маҳбубияти нахустин хикоя ва тавфиқ дар таҷрибаи нигориши аввалини осори мансурӣ сабаб шуд, ки насри шоири ҷавон таваҷҷӯҳи адибони маъруфу мунаққидони нуқтасанҷ, аз қабиле Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Фазлиддин Муҳаммадиев, Абдумалик Баҳорӣ, Муҳаммадҷон Шақуриро ба худ кашад. Дар натиҷаи ҷунин истиқбол муҳаққиқон ва мунаққидон барояш маслиҳат доданд, ки “Баҳром, шеърат хуб аст, аммо насрат хубтар омад, домани ин шуғлро сидқан саҳт бигир”. Худи нависанда ин таваҷҷӯҳ ва ҳи-

дояти бузургонро чунин ба хотир меовард: “Овони чавониам, қабл аз шеърғӯиҳо, ман як-ду ҳикоя навишта будам. Мисле ки норасогии таҷрибаи зиндагӣ дар чавонӣ кори худро кард. Ҳикояи нахустини маро як муаллими чавони адабиёт хонду баъдан гуфт: “Шумо ҳанӯз аз қоидаҳои наср беҳабар барин. Образи манфиरो кӣ ин хел портрет додааст?” Сипас вай ҷумлаи маро хонд: “Чавони хушандом, лабонаш доиман ба табассум моил, дар ҳузурӣ бузургсолон ҳамеша дасташ ба сина – боодоб...” Ин тавр намешавад, – ҳукм кард муаллим”. Ман оҳиста эътироз кардам: “Агар риёкориаш дар авзояш аён бошад, вай мардумро фирефта наметавонист...” Вале дар даъвои худ устувор набудам. Баъдан донистам, ки ингуна усул дар адабиёт маълум будаст ва онро “вобастагии акс” ме-гуфтаанд. Вале дар он айём, пас аз танқид, бо ситеза дастгоҳи нависандагиро бастам. Пас аз он ки ду китоби шеърӣ интишор шуд, шавқӣ ҳикояву дostonнависӣ боз маро бекарор кард. Ин дафъа устодони мӯтабарӣ ман,

Фазлиддин Муҳаммадиев ва Муҳаммадҷон Шукуров бо сабру таҳаммули зиёд нуксонҳои маро ислоҳ мекарданд, ба ман дарси нависандагӣ медоданд. Ниҳоят, рӯзе Фазлиддин Муҳаммадиев баъди хондани дастнависи ҳикояи ман ба идораи маҷаллаи “Садои Шарқ” омада, маро табрик карданд ва гуфтанд, ки бо ин ҳикояи ман расман ба сафи нависандагон даромадам. Ин воқеа соли 1971 буд ва

он ҳикоя “Бобо” ном дошт”.

Баҳром Фирӯз аз суҳанони маслиҳатандеш ва мушовираи муфиди устод Фазлиддин Муҳаммадиев рӯҳи тоза бардошта бо чиддият ба насрнависӣ камар бааст. Сабаби аз назм ба наср рӯ оварданро нависанда дар пешгуфтори яке аз китобҳояш чунин тафсир карда буд: “Чӣ шуд, ки ман ҳамчун шоир ба арсаи адабиёт қадам ниҳодаму ба ин тариқа зуд дастгоҳи шеърро бастам ва гӯё аз шоирӣ

истеъфо намудам ва рӯи ихлосу иродат ба ҷониби наср овардам? Ин матлабро бисёр китобхонон ва ҳаводорони адабиёт аз ман савол мекунанд, баъзан суҳанони устод Айниро аз вачҳи тангии чорҷӯбаи назм ба ман хотирнишон мекунанд. Аз ин хусус хеле андешидаам ва ҳақиқати кори ман ин аст, ки мавзӯ, матлаб ва мадорики шеър дигар аст ва пояи наср бар мадорики дигаре асос барниҳодааст. Шеър – эҳсос аст, ҳақиқат аст. Шеър ҳикмат аст, сӯз аст, оҳанг аст, панди рӯзгор аст, хулосаест аз зиндагӣ, вале он ба ҳеч вачҳ тасвири комил ва возеҳи зиндагӣ нест ва инчунин тасвиrho аз шеър чашм доштан натавон. Аммо наср зиндагист, ба зиндагӣ наздиктар аст. Агар хоҳед, ки симои одамони даврони моро тасвир кунеду ба авлодони оянда расонед, бояд ки наср нависед. Масалан, ҳазор сол пеш дар замони Сомониён насри реалистии имрӯза агар менавиштанд, мо имрӯз ҳаёту зиндагии тоҷикони асри даҳи мелодиро аз рӯи онҳо равшан тасаввур карда метавонистем. Тасвири зиндагӣ дар наср комилтар аст, бинобар ин, ман хостам, ки ҳаёту зиндагии

давронамонро аниқтар тасвир кунам...”

Бахроми Фирӯз хати асили ниёгонро хуб медонисту

ба он менавишт, чун аз айёми бачагиаш бобову падари донишпарвару фарҳангиаш барояш онро омӯзонда дар ҳофизаи кӯчаки вай амиқ ҷой намуда буданд. Меҳри хондани китобҳои кӯҳан боис гардиданд, ки вай бо илҳоми саршор

аз каломи бузургон орифона сухан мегуфту олимона менавишт. Дарсҳои омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Самарқанд, Донишкадаи омӯзгории шаҳри Ленинобод, тадриси дарси адабиёт дониш ва таҷрибаи ӯро афзун гардониданд дар амри таълифи осори мондагор ва асарҳои пураарзиш ӯро пуштибонӣ мекарданд.

Аз ин лиҳоз гузариш аз назм ба наср ба ӯ бо як ҷаҳиши сабук анҷом шуд, ки инро шоир Гулназар низ дар яке аз хотираҳои чунин овардааст:

“...Дар як рӯзи боронии баҳор аз собиқ бинои Иттифоқи нависандагон⁷ баромада, ба кучое рафтани будем, ки аз пеш устод Мирсаид Миршакар омаданд. Баъди саломуалейк ба Баҳром гуфтанд:

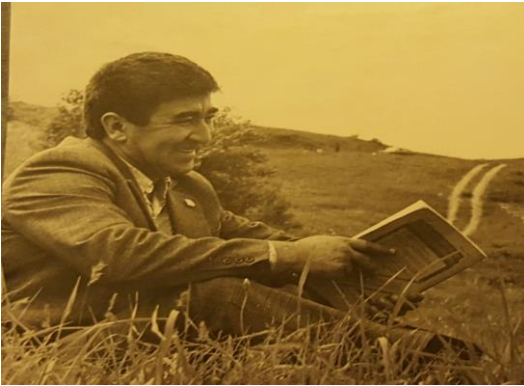
– Аз “Садои Шарқ” ҳикоятро хондам. Гирумонат нағз. Агар ҷиддитар машғул шавӣ, комёб хоҳӣ шуд. Ба Турсунзода ҳам гуфтам”.

⁷ Ҳоло дар он сохтмон ҳадамоти раводид ва шиносномадиҳии Вазорати корҳои хориҷии ҷумҳурӣ ҷойгир аст

Суханони устод Мирсаид Миршакар пайғамбарона будаанд. Баҳром чиддӣ ба наср дил баст ва ҳикояҳои дилнишин, қиссаҳои “Рухсора”, “Тору пуд”, “Ту танҳо не”, “Ситораи думдор”, “Тарма”, “Агар вай мард мебуд...”, “Ғафлатзадагон” ва ғайраҳо эҳдос намуд.

Аз соли 1978 то авоили соли 1980 Баҳром Фирӯз дар ҳайси мудири шӯъбаи адабиёти бачагону наврасони нашриёти “Маориф” анҷоми вазифа кардааст, ки дар он ҷо бо шоирону нависандагони чирадаст – Гулҷеҳра Сулаймонова, Бобо Ҳочӣ, Ёктами Холиқназар ҳамкориҳои мустақам дошт. Дар ҳамон солҳо “Шоҳномаи Фирдавсӣ”-и устод Сотим Улугзода, маҷмуаи “Галаситора”, панҷ ҷилдаи “Тазкираи адабиёти бачагон” рӯйи ҷопро диданд, ки таҳияи китоби дуҷуми панҷилдаро Баҳроми Фирӯз ба ўҳда гирифта буд, ки бо нуқтасанҷиву саҳтгирии беҳтарин муаллифон ва тарҷумонон таҳия шуда буд. Вай аз он муҳаррирони дақиқу серталаб шинохта шуда буд, ки таҳрири асари муаллифро аз аввал то ба охир бо таваҷҷӯҳи амиқу хоса – нуқта ба нуқта меҳонд, сарсарӣ ва беназмиро дар қори таҳриру нашр раво намедид, ба истилоҳи матбуотӣ “ҳалтура”-ро аслан қабул надошту вичдонаш ҳам иҷоза намедод. Ҷавоби рад ё “не”-ро намедонист. Ҳамагуна асари адабиёро новобаста ба заъфу камбудии он, ҷӣ наср ё назм, бо диққати тамом меҳонд, фикрҳояшро батафсил дар хошияи саҳифаҳои он навишта, муаллифро мутамоил мекард, ки маҳсули эҷодашро таҷдиди назар кунад, то пухтаву комил интишор шуда, хонанда аз он баҳра бардорад.

Шӯъбаи адабиёти бачагон дар натиҷаи навҷӯйиву навоариҳои муҳаррирони пухтакор қорҳои шоистаро ба анҷом расонид, ки дар он саҳми назарраси қаламкаш Баҳром Фирӯзи заҳматкаш ба таври зарурӣ ҳамеша равшану ҳувайдо буд.

Дар нимаи дуввуми соли 1980 мудирӣ шӯъбаи адабиёти бадеии рӯзномаи “Маданияти Тоҷикистон” -ро ба ўҳда гирифт, вале соли 1981 дубора ба нашриёти “Маориф” баргашт. Баҳром Фи-

рӯз дарк намуд, ки фаъолияти рӯзноманигорӣ бештари фурсати барои таълифоти асарҳои бадеӣ ҷудонамудаашро талаф медиҳад ва тибқи тақозои вазифа бар ивази эҷоду офаридани асари ҷадид сафарҳои маъмурияти баҳри навишти мақолаву нигоришоти ғайрибадеӣ банд менамояд.

Баҳром Фирӯз пас аз таъсиси нашриёти “Адиб”, ба ин фарҳангхонаи тозабунёд ба ҳайси мудирӣ шӯъбаи адабиёти муосир ба кор интиқол ёфт. Солҳое, ки ӯ мудириро бар дӯш дошт, дар паҳлӯи худ муҳаррирони ҳирфаиро фароҳам овард, ки дастаҷамъона барои боло бурдан ва беҳтар намудани мӯхтаво ва сифати кутуб талошҳои шоистае аз худ нишон доданд. Бар хилофи он ки Баҳром Фирӯз дар кори интишорот нисбат ба худ ва дигарон серталаб буд, кормандон боз ҳам бо иштиёқ фаъолият мекарданд, чун ростгӯӣ, адолатталошӣ ва ҳақиқатшиносӣ, ҳақпарастӣ, поквичдонӣ пешаи ӯ дар зиндагӣ буд, ки онро низ дар муҳити корӣ пиёда карда буд. Мирзо Шукурзода – адиб ва мунаққид, ҳамкориро чунин ёдовар мешавад: “Рӯзҳои аввал бим аз он доштам, ки ӯ ҳам мисли аксар мудирони корфармо ба хислатҳои хурдагириву бюрократӣ ба асаби мо, ходимон, бозӣ хоҳад кард. Хуш-

бахтона, ин гумони ман комилан ботил баромад: Баҳром-ако дар кори эҷодӣ ва таҳрири китоб моро комилан озод гузошт. Ба масоили чун ба кор дер омадан ё зуд рафтан ва дигар корҳои хурду реза аслан тавачҷӯх надошт ва одамияту одоби мудир моро ба ҳисси масъулиятшиносӣ ва эҳтиром ба эшон вомедошт”.

Баҳром Фирӯз ба вақту замон ҳамеша эҳтиром мегузошт ва сабӣ мекард, то аз соату дақиқ то ҳадди

имкон бештар манфиат бибарад, онро барабас масраф накунад. Баръакс, пайваста фурсатро ба маврид, пурбору пурсамар истифода намояд. Аз ин

сабаб ӯ ҳамеша дар пайи анҷоми кор, эҷод ё мутолиаи асаре мегузаронд. Шояд бо ин саргармиҳо мехост нобаробариҳову ноадолатиҳои рӯзгорро нодида ва беҳабар гирад, ба ҳамаи он иҷборан чашм бипӯшад, чун дар танҳои ҳеҷ ақсуламале наметавонист нишон дод, вале бо дидани андаке рафтори нобачо ва қаллобиву ғиромӣ дилмонда мешуду аз пастфитратону ҳаромкорон нафраташ афзун мегашт ва чун ботинан шахси ҳассосу нозукдил буд, аз табиату тинати одам ба биму ҳарос меафтоду мехост бо истифодаи қудрати қалам воқуниш нишон диҳад. Натиҷаи ҳамин хушбиниҳои ўст, ки ҳоло ҳикояву достонҳои безавол монда.

Дунёи ҳар як офаринанда олами сеҳри сухани ўст, ки на ҳамаву на ҳамеша ба дарку фаҳмиши он кодир ҳастанд. Баҳром Фирӯз ҳам ҳамеша бо ёди айёми хуши

кӯдакию хаёлҳои рангини бачагӣ мезисту меофарид. Аз кӯҳсорону оби равони он худро чудо тасаввур карда наметавонист. Ҳамин хаёлҳои ширину рангини даврони кӯдакӣ буд, ки ҳар субҳ ба канори дарё мерафт, варзиш мекард ва аз табиат қувату қудрат мегирифт, мисле ки ўро сабзаву об нерӯ мебахшиданд. Ҳар гоҳе ки фурсату имконият даст меод, бе ҳеҷ тааммулу андеша роҳи

дараи Варзоб ё маҳаллаи Теппаи Самарқандро пеш мегирифт. Барояш тафовуте надошт, ки айёми гармои тобистон аст ё мавсими ҳукмронии сармои зимистон. Муҳим он буд, ки лаҳзае ба оби равону шаҳу санги кӯҳсорон рози дил гӯяд, сафҳаи хотираҳои гуворояшро ҷаррақгардон кунад ва аз обу ҳавои ҷангалу боғу роғ лаззат барад. Дар талу теппаҳои водии Ҳисор сайругашт кунад, майдонҳои киштро аз қаду бараш гузарад, аз рас-

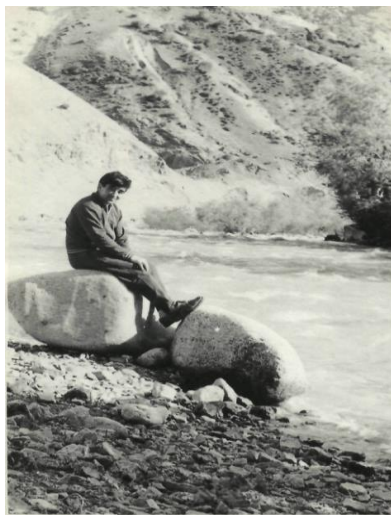

таниву буттаҳо ҳолу аҳвол пурсад, қад-қади дарёи Варзобу Қофарниҳон назар афканда аз оби равон чизеро пурсон шуда ҷавобе чӯяд.

Баҳром Фирӯз мафтунӣ зебоӣҳо ва сиру рози таби-

ат буда зиндагиरो бидуни ишк ба он тасаввурнопазир мешуморид. Сайру саёҳати ӯ бе ҳеҷ барномаи махсус ан-ҷом мегирифтгу муддати он номушаххас буд.

Адиби роздони асрори табиат аз ҷилои сабзаву гул ва таровиши обшорону чаш-масорон маъниҳо дарёфт ме-кард ва ин рангорангиҳои чаману боғу адирхоро дар эҷодиёти хеш ба устодии та-мом тасвир мекард. Ҷолиб он аст, ки

адиби олиназар дар оғӯши табиат рӯзҳои фориг аз кор машғули пар-вариши занбӯри асал низ буд. Дар ҳамоҳангии табиат будан барояш хеле муҳим ва шугли парвариши занбӯри асал як баҳонае буд, ки бештар бо ин васила мехост пай-васта дар ихотаи табиат бошад.

Ӯ он гуна ба занбӯрпарварӣ рағбат пайдо кард, ки мисли асалпарвари пуртаҷрибаи хирфай бо шавқу завқи

бепоён дар бораи занбӯрҳо ҳикоя ме-карду менавишт, ки кас гоҳо шоир ё нависанда будани ӯро зери шубҳа ме-гузоштанд. Навбахорон, аёми дамидани сабзаҳову шукуфтани гулҳои рангоранг бо кан-

дуҳои занбӯри асалаш роҳи дараи сергулуро пеш мегирифт ва ба чамъоварии ҳосили занбӯрҳо зеҳн мемонд. “Аз гул ба гуле, аз бутта ба буттае нишастану шира гирифтани чӣ қадар заҳмат, таҳаммул ва ҳаракатро талаб мекунад. Аҷаб кайфияте, ҳикмате, панде дорад тамошои ин манзараҳо. Одамиро лозим аст, ки аз ҳар ҷонвараке ибрат гирад...” Аз муомилаву муносибати эҳтиёткорона ва нозук ба занбӯри асал чунин қисса мекард, ки ҳар нафарро шавқи асалпарварӣ боло мегирифт (ҳикояи “Бӯй-гир”). Донишҳо ва нозуқиҳои ин пешаро аз асалпарварони асил ва маҷаллаҳои таҳассусии асалпарварии шӯравӣ омӯхт, то битавонад барои дӯстон ва хонаводааш аса-ли тозаи кӯҳие фароҳам биоварад.

Ҳамсари меҳрубонаш дар ҳамаи шавку завқи шавҳараш ўро дастгиру кӯмакаш мекард, пайваста дар кано-раш буд, чӣ дар асалпарварӣ бошад ва ё чӣ кӯҳнавардиву фаъолиятҳои дигар ё шугълҳои дӯстдоштае монанди ду-редгарӣ, боғдорӣ ё ошпазӣ ва амсоли ин. Мавсуф дар ҳа-

маи зинаҳои камолоти зин-дагӣ бо шавҳараш ҳамдаму ҳамқадам буд ва дар симои ҳамсар Баҳром Фирӯз ҳам на танҳо модари фарзандонаш-ро медид, балки як ёри азизу ғамхор ва рафиқи мушфику самимиро мешинохт, ки дар ҳамаи фурсатҳои хуб ва мушкили зиндагиаш дар ка-нораш қарори беқарор буд. Қадри ҳар лаҳзаи бо ҳам бу-данро хуб медонист ва барои азизаш шеърӯ таронаҳои саршор аз ишқу муҳаббат

мегуфт. Намунае аз ин ашъори ошиконаву самимонаи Баҳром Фирӯз сурудааст, ки ин гуна сатрҳо дар он ҷой дорад:

Ман ин бода нӯшам барои гуле,
Ки ӯ дар муҳаббат фидокор монд.
Ҳамеша ба рӯям нахандид ӯ,
Валекин ба меҳраш вафодор монд.

Ҳамсари вафодори Баҳром Фирӯз – Саида Бобоева – касби пуршарафи омӯзгориро пешаи худ карда устои шоёни пуртаҷриба ва шинохташудаи кишвар буда дар яке аз мактабҳои маъруфи пойтахт дарс мегӯяд. Дар тӯли зиндагӣ ва фаъолияти адабиву кории Баҳром Фирӯз, ҳамсари шафиқаш пуштибони нависанда буд, мисли муншии хусусӣ аввалин шуда дастхатҳои шавҳарашро тавассути мошинҳои чопкунӣ ҳуруфчинӣ мекард ва нахустин шуда фикру мулоҳизаҳояшро ҳамчун мунаққид мегуфту чун мушовир маслиҳат меод. Танкиди адабие, ки ҳамсараш пас аз ҷопи аввалияи асар ба Баҳром Фирӯз ироа менамуд, барои нависанда арзишманд буд ва пас аз баҳсу мунозираҳо он ихтилолот бартараф мегардид. Баъд аз таҳрирҳои муқаррари хеш, ки сарчашма дар таҳлилҳои ҳамсар доштанд, нависанда қиссаҳоро дар рӯзномае ба ҷоп мерасонид, ё ба сурати китобе медаровард.

Ин чуфти меҳрубон тамоми солҳои зиндагонии боҳам дӯстдори ҳамдигар буданд, бидуни якдигар ҷое наме-рафтанд, истироҳат намекарданд. Он замон равоби-ти адабиву фар-

хангии нависандагони шӯравӣ ва ҳавзаи кишварҳои сотсиалистӣ хеле қавӣ буд ва Баҳром Фирӯз ҳам чун маъмурияти қорӣ хеле зиёд дошт, сайъ мекард дар ин мусофиратҳо бо ҳамроҳии Саидабону бошад. Ҳангоми мураҳхасӣ низ, ҳатман боҳам, ба хориҷ аз кишвар, ба мамлакатҳои чун Олмон, Югославия, Булғористон ва амсоли ин ё истироҳатгоҳҳои маъруфи замони шӯравӣ чун Сочи, Питсунда, Юрмала, Коморова ва ғ. мерафтанд, ки ин албатта боиси сар задани ҳар гуна суханони ҳасудонаи афроди мухталиф мегашт.

Хонадоне, ки появу очураш аз ишқу муҳаббат, ҳам-

диливу ҳамфикрӣ ва иззату дӯстдорӣ бунёд шудааст, бешубҳа фарзандони солиму шоистаи эҳтиром ва соҳибқасбу соҳибназарро ба воя мерасонад. Искандар, Парвона, Марворид ва

Ифтихор нишонае аз Баҳроми Фирӯз ҳастанд, ки ҳар кадоме аз қиблагоҳи бузургворашон дарси одаму одамгарӣ, ростқавливу ростгуй, неқбиниву дурустандешӣ, адолату савият ва меҳру вафо омӯхтанд ва имрӯз аксаран роҳи падар – садоқат ба суҳанро ҳар яке бо шеваи худ идома медиҳанд.

Фарзандони ин хонаводаи фарҳангӣ дар доираи адабӣ бузург шуданд ва аз рафту омади ҳамешагии дӯстон, шогирдон ва ҳаводорони шеърӯ адаб ҷайзҳо бардоштаанд, чун дарҳои хонаи Баҳроми Фирӯз ҳамаҷуз ба рои ёрон боз буд. Нишастҳои то поси шабӣ, ки бо сӯҳбату баҳсу мувоҳисаҳои муфиди ҷори адабӣ, сиёсӣ, фалсафӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва масоили марбут ба замону макон бо хондани шеърӯ тафсири дostonҳои тозаҷод ва муаррифии асари адабӣ дар сари дастархон – бо оши “палав”-и дастпушти нависанда ва қадаҳи шароби қирмизи дастсохти ӯ идома меёфтанд, ба фарзандони ӯ бетаъсир намонд ва онҳо сайъ мекарданд ба ҳарфҳои соҳибаклу соҳибсуҳанон гӯш дода аз ин ҳамнишинии муфид барои худашон бардоштҳои намуда дар маърифати ҳар яке аз ин суҳанони санҷида иқдом намојанд. Маҳз, ҳамин ҳамдамии равшандилон сабаб гардид, ки фарзандони таҳсилкардаву тарбиядидаи нависанда ба адабиёту забоншиносӣ бетавофут нашуданд ва дар бахшҳои гуногуни фарҳангиву иҷтимоии кишвар фаъолият карда, номбардори падари рушанфикрашон гардидаанд.

Баҳром Фирӯз бо вучуде, ки худ зодаи навоҳии Са-

марқанди бостонӣ (ҳоло ин шаҳри тоҷикнишин дар қаламрави кишвари Ӯзбекистон аст) буд, худро сирфан тоҷик медонист ва аз ин лиҳоз барои зиндагӣ ва қору эҷод Душанбе – пойтахти тоҷиконро интиҳоб намуд. Ӳамеша аз маҳалгароиву маҳалбозӣ дурӣ ҷуста, аз нафароне, ки аз камидрокиву беистеъдодӣ, аз заифиву нотавонбинӣ фақат ба манфиати маҳдуди маҳалли худ ба ин гуна амал ва хислатҳои ношоён даст мезаданд, бо нафрат менигарист. Дар ҳар суҳанрониву баромадҳояш ба ин гуна ашхоси пастфитрат танаффурашро баён дошта таъкид менамуд, ки набояд барои ба мартабаву сари қудрат расидан, барои манфиати молӣ ва зиндагии роҳати худ аз чунин хисси бади маҳалгароӣ истифода намуд ва набояд маҳалпарастӣ, ки бар хилофу зарари манфиати милли асту метавонад ҷомеаро бадбахт созад, ғочаҳое бар сари мардум биёрад ва ё имкони дар ниҳоят пора қардани якпорчагии кишвари тоҷикро дорад, роҳ дод.

Мутаассифона, баҳмани соли 1990, пас аз пош хӯрдани давлати абарқудрати шуравӣ ва ба истиқлолият расидани Тоҷикистон, дар Душанбе нооромӣҳо шурӯъ шуданд. Ӳаводису таҳаввулоти он рӯзҳо ва воқеаҳои ноҳуши ҷанги шаҳрвандӣ зуҳури нерӯҳои навро дар сахнаи

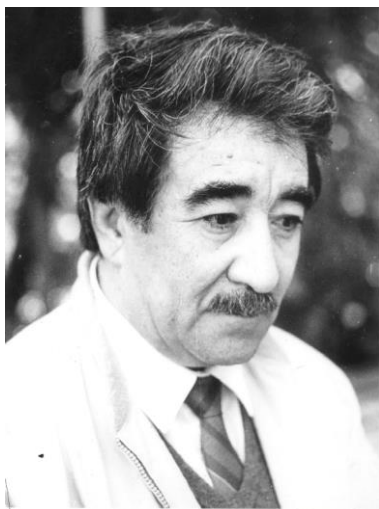

кишвар боис шуданд. Ин буд соли андӯховару хузнан-гези пур аз ғочиа-ҳо, таҳаввулоту табаддулот, беназмиву бесаранҷомӣ, таъкибу таҳқир, қатлу ғорат ва муҳочират.

Баҳроми Фирӯз ба масоили мубрами он рӯзи чомае бетараф набуд, назари хоса дошт ва бо силоҳи худ – қалам – мақолаю нигоштаҳои мухталиф алайҳи ислохот-талабони кӯтоҳназар, мансабталошону маҳалгароён муборизаи беамон мебурд, халқро ба ваҳдату ақли солим даъват мекард, ба даҳолату дасисаҳои аҷнабиёни зиёнкор лаънат меҳонд. Равшан буд, ки ин фаъолияти нависанда ба душманони миллати кӯчаки мо ба дурустӣ хуш намемад...

Баъдан майдоннишиниҳои мутазод оғоз ёфтанду дигар оромиву осудагии мардум, сӯхбату нишастҳои беғамона якбора барҳам хӯрданд. Ҷанги бародаркуш сар зад. Баҳроми Фирӯз мехост аз ин ҷанҷолҳо дуртар бошад, тавре мегӯянд, мехост набинаду насӯзад. Қалбаш аз ҳама ин низоъҳои бемаъниву бемантиқ озурда гашта буд. Баъд аз он ки ҷангу ҷидол, куштори рӯйирост шурӯъ шуд, саҳт дилмондаву ноумед гардид. Таҳсили панҷсола дар бахши таъриху адабиёти донишқада барабас набуд, ӯ таърихи ҷанҷоро дақиқан медонист ва шояд аз ин сабаб пешгӯӣ мекард: "...дасту дилам ба қор намеравад, ҳайфи ин кишвари обод. Дар сарзамине, ки аз ҷаҳолату гумроҳӣ хуни ноҳақ рехт, мардум ҳадди ақал ҳафт-ҳашт сол оромиву осудагиро намебинанд..."

Кишвар ба коми ҷанги дохилӣ печид. Дех ба дех, ҳамсоя ба ҳамсоя, бародар ба бародар даст ба гиребону гулӯи ҳамдигар шуданд ва

ниҳоят дару хонаву боғу роғи сӯхтаву тахриб шударо партофта чон ба каф гирифта ҳаросону гурезон рафтанд.

Ниҳоятан, нависанда низ маҷбур шуд, пойтахтро тарк кунад ва ба сурати муваққат ба Хучанд равад. Ин муҳочирати иҷборӣ барномаҳои кори ӯро вайрон ва руҳияро шикаста бошад ҳам, ақидаҳои ҳусни тафоҳум ва сулҳҷӯнаи худро тавассути шабакаи радио, телевизион ва рӯзномаҳо дар Хучанд низ изҳор дошта таҳаввулоти сиёсиро қадам ба қадам дунбол мекард. Ба кори эҷодӣ ҳамвора машғул мешуд ва ба қавли ҳудаш рӯзе набуд, ки қалам ба даст нагираду чизе нанависад...

Нахуст, пас аз ба Хучанд омадан, Баҳром Фирӯз дар Иттиҳоди нависандагони вилояти Ленинобод фаъолияти ҳешро идома дод ва сипас ба унвони муҳаррир дар рӯзно-маи “Ҳақиқати Ленинобод” анҷоми вазифа намуд. Сони-ян бо ибтиқориаш таъсису нашри маҷаллаи ҷадиди “Сай-хун”-ро ба роҳ монд ва то охири умри худ, яъне то 25 сен-тябри соли 1994 сардабирии маҷаллаи мазкурро бар ӯҳда дошт.

Ғами номуттаҳидии миллат, ғофилии насли наврас, нотинҷии замона ва нооромии хиёбонҳо, табаддулоти қо-нуну қавоину бозихои сиёсӣ, тарси таъқиботу васвасаи дунболагриҳо, бераҳмиву зулму ситам, хонавайрониву бародаркушӣ, муҳочирату ғарибиҳо, дардҳои ватани азияткашидаву захмҳои ҷанги шаҳрвандӣ асабҳои ҳасоси пайкари шоирро абгор карданд, бори дили нависандаро аз ҳад зиёд гарон сохтанд ва хеле зуд ба қалби нозуку фарогири Баҳром Фирӯзи меҳандӯст ҷангол кашиданд. Ин буд, ки аҷал аз пайи гусастани риштаи умри ӯ афтада, 25 сентябри соли 1994, марги беамон ин марди нексиришт ва адиби пурмахсулро бармаҳал аз миён бурд. Марги нобаҳангом нависандаи пурҷӯшу ифшогарро аз азобу азияти дидан ва очиз будан бар рӯ ба рӯи ноадо-

латии иҷтимоиву иқтисодӣ ва ҳукмфармоии чаҳлу фасод озод намуд ва чуноне ки Низомии Ганҷавӣ гуфта аст, адибони забардаст намемиранд, балки ба баҳри сухан ғӯта мехӯранд... Мутаассифона, хеле, хеле зуд ғӯта хӯрд...

Бояд зикр намуд, ки Баҳроми Фирӯз марди ҷисман солиму кавӣ, варзишгару гиёҳхор, ки зотан бояд умри тӯлонӣ медид, ҳамагӣ се сол пас аз ғавти падараш – Муслмонов Бобо, ки 16 июли соли 1991 дар синни 88 аз ҳассосият ба сӯзандармони пениссилин (на аз маризӣ ва на аз солмандӣ!), реҳлат кард, нобаҳангом ин чаҳони пурталотумро тарк намуд.

Баҳром Фирӯз дар оромгоҳи “Гумбази Қошук”-и шаҳри Хучанд ба хок супорида шуд.

Чун марди табиатпарвар буд, парвардигор хонаи охираташро низ дар боғи сернихолу сергул ва пурсабзаву чаман ҷой додааст. Болои санги мазораш дарахти сершохест бо гул-

ҳои зард, ки бештари фасли сол сабзу гулафшон аст ва рӯи он чорбайтиаш ҳаққокӣ шуда, ки хулосаи зиндагию осори ин адиби некномро таҷассум мекунад:

Аз марг амон кӣ ёфт, то ман ёбам,
Боз умри ҷавон кӣ ёфт, то ман ёбам.
Шеърма ҳамагӣ паёми фардои ман аст,
3-ин беш чаҳон кӣ ёфт, то ман ёбам?

Баҳром Фирӯз бо қалби пур аз умеду орзу, бо мақса-

ду накшаҳои ачибу начиб, бо тафаккури ормонгарову хостаҳои хушбинона умр ба сар мебурд, вале қисмат барномаи худро дошту рӯёҳои тарроҳӣ ва танзимшударо иҷозаи татбиқшавӣ надод. Танҳо сурудаҳои дилнишин ва осори фаровоне аз он азиз боқӣ монда, ки андаке хисорати ҳасрату осеби ҷуброннопазирро мутаҳаммил мекунанд:

Баъд аз сари мо низ ҷаҳон хоҳад буд,
Ин гираву ханда ҷовидон хоҳад буд.
Обе, ки ба ҷӯй меравад нолон аст,
З-ин ҷӯй гузаштан ормон хоҳад буд.

Фалсафаи ашъори Баҳром Фирӯз моро ба ҷаҳоншиносии бузургони гузашта мекашонад ва ҳамоно дар меҳвари эҷоди адиб кӯтоҳ будани умру бебақоии олам ва муваффаку барқарор шудани инсонро дар маърифати он нишон медиҳад. Рубоиёти ҷаззоби суханвар афкори фалсафии пешиниёнро ба мо ёдовар мекунад таълим медиҳад ва бар пояи мутолеаи ин сурудаҳо идомаи ҳаёту мамотро бознигарӣ мекунад.

Адиб дар мавриди дигар, бо тақя бар таҷрибаи зиндагонии худ шоирона ба ҳамзамонону имрӯзиён ва фардоиён талқин мекунад, ки ҳамеша дар тайи пок будану пок зистану пок андешидан буд, чун ба қавли ӯ “дар тирамаҳи умр мусаффо будан”, натиҷаи муҳими умр аст.

Хоҳам ба мисоли оби дарё бошӣ,
Гаҳ гулшану гаҳ бодияпаймо бошӣ.
Ҷӯшиву хурӯшиву ситезӣ, аммо,
Дар тирамаҳи умр мусаффо бошӣ.

Андешаҳои ҳассосу самимии ӯ мисли парвонаҳои рангоранг аз шохсори қалбаш ба ҳама сӯй – лонаҳои дили дигарон дар парвозанд ва ин дилнишинӣ боис шуда,

ки мардум эътирофаш кардаву дӯшташ медоранд. Шеър дардҳои зиндагиро дармон мебахшад ва ба монанди чашмаи зулол тавассути орзуҳо инсонро шодоб месозад. Инсонҳои хайрхоҳу дурандеш, онҳое, ки пас аз сари худ дар маъбади дилҳо номи неку ёди нек боқӣ мегузоранд, барҳақ, аҳён-аҳён ба дунё меоянд. Худованд ба инсонҳои покзамиру покандеше, ки амсоли борони тоза баҳорӣ ҳавои ҳастиро аз гарди ҳасад ва ғубори кинаву бухл пок месозад, сеҳри сухан ва мағзи пурандеша медиҳад. Ҳосили шинохти ин фалсафаи зиндагонӣ дар аксари сурудаҳову навиштаҷоти Баҳром Фирӯз таҷассум дорад.

Ба ҷуз шеърҳои ошиқона дар миёни сурудаҳои Баҳром Фирӯз ашъори муосир дар худшиносиву ҳудогоҳии миллӣ, фарогирии мавзӯи забони модарӣ ва давлатӣ, ватандӯстӣ ва амсоли ин нақши муассир доранд. Аз ҷумла дар банди ниҳонии шеъри “Забони модарӣ” ҳастии забонро шаҳодати вучуд унвон намудааст, ки ба ҳасти таърихии миллати тоҷик бар асоси мероси бозмонда тавассути ин забон ишорат намуда, мутолеаи он ифтихор аз чунин соҳибзабониро дар ниҳоди хонанда бедор мекунад:

Ту аввалин суруди мо,
Қиссаи “Буд-набуд”-и мо.
Забони модарӣ, туй,
Шаҳодати вучуди мо.

Ашъори ватандӯстонаи Баҳром Фирӯз низ саршори гоҳҳои ватандорӣ ва муҳаббати самимӣ нисбати обу хоки диёр мебошанд. Шоир Ватанро ҳастии худ ва дидаи бино, қудрату тавон ва нуру зиёи хеш медонад. Аз ин рӯ, ба-роӣ шоир Ватан ҳам модару ҳам фарзанд – ҳама аст. Бе-гумон ин сурудаи соддаву самимонаи шоир дар бораи Ватан як суруди бехтарини меҳанпарварист, ки он дар

вучуди ҳар хонанда муҳаббату дилтастбағӣ ба Ватанро бедор мекунад:

Ватан модар, Ватан фарзанд,
Ватан чашмони биноям.
Ватан аз ман, ман аз ӯям,
Ватан – имрӯзу фардоям.

Агар гӯяд Ватан: Рав ту,
Дигар ҷо подшоҳе шав.
Бигӯям дар барат монам,
Ту бар ман сарпаноҳе шав.

Ин сурудаи шоир ҳамон қитъаи маъруфро ба хотир меоварад, ки бо шева ва тарзи нав гуфта шудааст ва ҳамон талқини ватандорӣ ва дар Ватани худ ҳамеша будан ва садоқат доштан аст.

Хоки Ватан аз тахти Сулаймон беҳтар,
Хори Ватан аз лолаву райҳон беҳтар.
Юсуф, ки ба Миср подшоҳӣ мекард,
Эй кош гадо будӣ ба Канъон беҳтар.

Шеърӯ рубоиёташ аз соли 1960 дар рӯзномаву маҷаллаҳои ҷумҳуриявӣ пайдарпай мунташир мешуданду сониян се китоби ашъораш “Розҳои маҳтобшаб” (1967), “Силсила” (1973) ва “Тафти дил” (1984) ба таъби расиданд. Ӯ дар ашъораш кӯхҳои сар ба фалак кашида, дарёҳои пурмавҷ, боғу бӯстон, дашту биёбонҳои бекасу кӯй ва манзараҳои фаслҳои сол, олами набототу ҳайвонот, сабзаи навхези кӯҳсорону гулу хорро тавассути истифодаи муваффақонаи саноеи бадеӣ, аз ҷумла ташбеҳу тавсиф, сифатчиниву истиора ва амсоли ин тараннум намундааст, ки ин пеш аз ҳама аз тавачҷӯҳи амиқи суҳанвар ба олами атроф, хоса муъҷизаҳои табиати нотақрор дарак медиҳад. Баҳром Фирӯз бо назардошти он ки худ айёми

кӯдакии хешро дар русто, дар доманаи кӯҳсорон сипарӣ намудааст, кӯҳҳоро ба гаҳвораи худ, нахустин муҳити зисташ шабех мекунад, ки рӯзгори зебоаш аз он ҷо оғоз меёбад:

Кӯҳҳо - гаҳвораи ман, аввалин ҷавлонгаҳам,
Аз ҳамин ҷо роҳи умру зиндагӣ сар кардаам.
Аз ҳамин ҷо бори аввал чашми ҳайрат дӯхта,
Ман ба паҳноии олам низ бовар кардаам...

Баҳром Фирӯз – адиби маъруфи тоҷик ба майдони адабиёт чун шоири умедбахш ворид шуд ва дар муддати кӯтоҳ чун шоири нуқтасанҷ эътироф гардид. Шеърӯ тараҳояшро мардуми шеърдӯсту шоирпарвари тоҷик замзама мекарданд, ҳаводорони ашъораш баъзе аз онҳоро чун суруди дилангез дар маҳфилу шабнишиниҳо, тӯю сурҳо месароиданд, ошиқон дар гулгашту хиёбонҳо ба дилбастаҳояшон чун тафсиргари асрори дил қироат менамуданд.

Аз ин шоири ширинҳаёлу адиби нуқтапардоз барои ҳамдиёронӣ ҳамзамонон ва ояндагон номи нек монда, ба унвони ёдгор сурудаҳову шеърӯ рубоӣёт монда, чун нишона ҳикояту қисса монда, чун хотира андешаву мулоҳиза монда...

Академик Раҷаб Амонов, нависанда ва муҳаққиқи маъруфи тоҷик дар мавриди ашъор ва хунари шоирии Баҳроми Фирӯз дар маҷаллаи “Пайванд” (Номаи Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон, № 8, саҳ 53-64, Техрон, Эрон, 2006) чунин навиштааст: “Нахустин маҷмӯаи шоири шодравон Баҳроми Фирӯз бо шеъри “Салом кӯҳсор” оғоз меёбад. Барои шоир кӯҳсор мисли модари дилсӯз ва ё маҳбубаи мушфик, маҳраи роз ва сарчашмаи суруду илҳом аст. Ёро рӯди кӯҳӣ, рафиқи тундхӯи бекарори кӯҳсорон, насими гулафшон, парвози баланди

уқобон ба чӯш меорад. Шоир бо сарбаландӣ ба ёд меорад, ки ҳаёт, эҳсосот ва фикру андешаҳои ӯ бо кӯҳсорон, бо ҳар чизе, ки дар оғӯши пурфайзи он ҳаракат ва нашъунамо мекунад, пайванд дорад:

Ба истикболи ман меояд оби рӯди пурғавғо,
Рафиқи тундхӯи беқарори кӯҳсоронам,
Ба сӯям мевазад боди баҳори гулфишон аз нав
Табассум мекунад бар ман замини осмон ин дам.

Хушамро мебарад кӯҳсор парвози уқобонат,
Аз он мурғи ҳаёли шӯхи ман парвоз мегирад,
Дилам гум мезанад ҳар бутта ин чо ошно бар ман,
Сурудам аз хурӯши чашмаҳо оғоз мегирад...

Зи нав дар фарқи кӯҳам медавад наҳр аз таҳи поям,
Дар ин чо бишнавай аз ҳар дара акси садои ман,
Сари ҳар тал намоён милаҳои чида бо дастам,
Дар ин чо рӯи барфи қулла монад нақши пойи ман.

Осори манзуми солҳои охир вобаста ба мавзӯ ва мазмуни шеър, манзараи баҳор ё зимистон, тирамоҳ ё тобистонро ба ҷилва меорад. Шоир аз мулоқоти ду дилдода сухан мегӯяд ва ба лаззат ва зебоии ин мулоқот натавонҳо ба равшанӣ ишора мекунад, балки шукӯҳи ин фаслро чунин тасвир менамояд:

Баҳорон буд
Вақти хандаи гулҳои наврӯзӣ
Замин аз часту хези рӯдҳои кӯҳ меболид
Сабо чун дасти модар бо навозишиҳову дилсӯзӣ
Сари сабзи ниҳоли арчаро оҳиста мемалид.
Ману ту роз мегуфтем,
Дили ман ҳам баҳоре дошт.
Айёми шукуфтанҳо.

Шоир дигар лаҳзаи фаромушнашуданиро дар фасли дигаре бо манзараи дигар ба тасвир мекашад. Дар ин ҷо тасвири манзараҳои зебои табиат ба ҳунари шоирии Баҳром Фирӯз ва мушоҳидакориҳои шоиронаи вай таъкид мекунанд:

Нишаста зарраҳои барфи серун,
Ба гесуи ту чун алмос метофт,
Ту мисли наварӯси шоду мамнун
Табиат бар сари ту парда мебофт
(Баҳроми Фирӯз. Мулоқоти нахустин)

Дар ин гуна шеърҳо ҳар калима дар ифодаи ҳодиса вазифаи муҳим дорад. Ва дар шеъри ёдшуда ишорае ба наварӯс ва зикри тӯри пардаи барфӣ ду лавҳа ба пеши назар меояд: рӯзи зимистон ва чеҳраи хуррами наварӯсе, ки аз рӯи одати мардуми тоҷик ба рӯяш тӯри ҳарири сафед андохтаанд”.

Хуршеди ҳамаафруз – султони осмону замин, ҳаёт-бахши инсонро ҳайвонот, нерубахши набототу сабзачот, соҳибкудрати мутлақи табиат шоири бориқбину нозуксанҷро бо рангорангии фаслҳои солу анвои дигаргуниҳои мавсимӣ ва падидаҳои табиат илҳом мебахшиду пиряхҳои махуфи солдида ва қуллаҳои рӯй ба фалак кашида болу пар ато мекард, дараҳои тангу пурсанги кӯҳсорӣ ва дарёҳои обсарду шӯхи пурмавҷ ба ҳаяҷон меоварду, боғу бӯстони сабзу хуррам ва сабззорони беканору гулҳои хандон баргезандаи майлу хоҳишу тавоноӣ барои офариниш буд.

Тавачҷӯи шоирро ҳаводиси ғалабаи инсон бар табиат ва тағйири муҳит бо истифодаи ақлу зеҳн низ ҷазб менамояд, чун сарзамини тоҷик – водиҳо, доманаҳои тангу тор ва фароҳу густардаи он, соҳили дарёҳои имрӯза намуд ва таровати дигаре доранд ва бо ободиву боса-

фоии беназири таърихи гузашта тавофути кул доранд. Дар замони мо, инсон қувваи азими рӯдҳои пурталотумро тобеи худ карда, заминҳои хушкро зархез гардонидани аз синаи кӯҳҳои баланд ганҷҳои пурбаҳо берун меоварад, ки инро Баҳром Фирӯз дар ашъораш мунъақис кардааст. Ў бо орзую умеди ояндаи неки диёру ҳамдиёронаш эҷод мекард ва тавассути навиштаҳои башардӯстӣ, табиатдӯстӣ ва дар дили онҳо тухми неки мепошид, барояшон русуми нақуборӣ меомӯхт.

Соли 1991, Баҳром Фирӯз, барандаи ҷоизаи тоза-таъсиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон – Ҷоизаи адабии ба номи устод Садриддин Айнӣ гардид. Ин матлабро Шоири халқии Тоҷикистон Гулназар Келдӣ дар хотироташ, ҳангоми табрики нависанда чунин шарҳу тавзеҳ додааст (октябри соли 2009):

“Соли 1991, вақте ки ба ман ҷоизаи ба номи устод М.Турсунзода ва ба Баҳром ҷоизаи ба номи устод С.Айниро доданд, мо аввалин барандагони ин ҷоизаҳои наваъсиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон будем.

Баҳром дар хонааш зиёфат орошт ва ман ҳам ба табрики ӯ рафтам. Азбаски таъхир карда будам, охири мӯҳмони зиёфаташ ба назар меомадам.

– Ҳоло муқофотҳои болотару шоистатари Шумо дар пеш, – гуфтам ба ӯ ҳангоми муборакбод.

– Ман барои муқофот наменависам, – гуфт ӯ. – Муҳаббати хонандагон ҷоизаи бузурги ҳар адиб аст.

Ӯ ҳақ аст. Ин ҷоизаи асл, яъне муҳаббати хонанда, Баҳром Фирӯзро зинда нигоҳ хоҳад дошт”.

Мутаассифона хуршеди умри Баҳроми Фирӯз хеле зуд бар сари девор рафт, вале боз ҳам аз ӯ бар мо ин асарҳои пурқимат ҷовид монда:

- “Розҳои маҳтобшаб” – Душанбе, “Ирфон”, 1967, (шеърҳо)

- “Силсила” – Душанбе, “Ирфон”, 1973, (шеърҳо)
- “Пайи ситора” – Душанбе, “Маориф”, 1975, (ҳикояҳо)
- “Ганҷ аз вайрона” – Душанбе, “Маориф”, 1978, (повест ва ҳикояҳо)
- “Рухсора” – Душанбе, “Ирфон”, 1978, (повест)
- “Ту танҳо не” – Душанбе, “Маориф”, 1980, (повест ва ҳикояҳо)
- “Ты не одинок “ – Москва, “Детская литература”, 1981, (повесть и рассказы)
- “Ҳақиқати талх” – Душанбе, “Ирфон”, 1981, (ҳикояҳо)
- “Аз арш то фарш” – Душанбе, “Маориф”, 1983, (достон ва ҳикояҳо)
- “Тафти дил” – Душанбе, “Ирфон”, 1984, (шеърҳо)
- “Тору пуд” – Душанбе, “Маориф”, 1985, (достон ва ҳикояҳо)
- “Агар вай мард мебуд...” – Душанбе, “Адиб”, 1987, (повестҳо)
- “Пеш аз шаби арусӣ” – Душанбе, “Адиб”, 1989, (ҳикояҳо ва достонҳо)
- “Была бы она мужчиной” – Душанбе, “Адиб”, 1990, (повесть и рассказы)
- “Саҳнаи гардон” – Душанбе, “Адиб”, 1993, (мақола ва очеркҳо)
- “Ғафлатзадагон” – Душанбе, “Адиб”, 1994, (роман).

Баҳром Фирӯз аз он такадибоне буд, ки метавонист дар ҳамаи унсурҳои адабиёт эҷоду бунёд кунад, чӣ шеъру рубой бошад, чӣ ҳикояву достон! Беш аз панҷох (!) ҳикояҳои мухталифи рӯзгор аз арафаи инқилоб то даврони муосирро офарида беш аз панҷох (!) филмномаҳоро ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст.

Ду китоби дoston ва ҳикояҳои ӯ ба забони русӣ низ мунташир шудаанд: Соли 1981 нашрияти “Детская литература” дар Маскав маҷмӯаи ҳикояҳо ва қиссаи “Ты не одинок”-ро, ки тарҷумаи “Ту танҳо не “ маҳсуб меёбад, ба нашр расонид ва китоби “Была бы она женщиной”, тарҷумаи дostonи “Агар вай мард мебуд...” дар Душанбе соли 1990 муаррифӣ гардид.

Бархе аз ҳикояҳо ва силсила шеърҳои Баҳром Фирӯз дар матбуоти Русия, ки он замон матбуот ва интишороти марказӣ дар шаҳри Маскав дониста мешуданд, низ ба чоп расидаанд, ки аз ҷумлаи онҳо иборатанд аз: “Таронаи октябр” (1967), “Наврӯзи” (1968), “Утренняя книга” (1971), “Млечный Путь” (1972), “Поклон земле родной” (нашриёти “Художественная литература”, Москва 1974), “Колосья одного снопа” (1976), “Восход” (Фрунзе, 1978), “У подножия голубых гор” (нашриёти «Художественная литература», Москва 1979), “Фаввора” (1979), маҷмӯи адабиёти бачагонаи тоҷик, “Ласточка” (1981).

Ҳамчунин бархе аз осораш ба забонҳои ҷумҳурияҳои ИҶШС тарҷума шудаанд. Баробари ин, дар кишварҳои берун аз Иттиҳоди Шӯравӣ, аз ҷумла ЧИЭ, Булғористон, Чехия, Словакия ва Ҷопон низ интишор ёфтаанд.

Баҳром Фирӯз, чун забони русиро ҳамчун забони модарӣ медонист, силсилаи ашъор ва дostonҳои адибони рус ва кишварҳои дигар – М.Лермонтов, А.Блок, Ҳ.Олимҷон, Д.Кугултинов, Ф.Алиева, шеърҳои шоирони булғор, осори насрии П.Свирки, А.Грин, “Бодбонҳои қирмизӣ” ва ғ. ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст.

Дар матбуоти ҷумҳурии мақолот, тақриз ва очеркҳои мухталифро роҷеъ ба пешрафти шеърро шоириву маҳорати адабӣ, омӯзишу тадрис ва мушкилоти адабиёт, фарҳанг, иқтисод ва сиёсат пайваста ба нашр расонида, аз ин роҳ дар ташаккули фазои фарҳангиву иҷтимоӣ ва сиёсии кишвар нақши муассир гузоштааст.

Фишурдаи муаррифии осори Баҳром Фирӯз ва мӯхтавои аслии онҳо ба тартиби зайл аст:

“РОЗҶОИ МАҲТОБШАБ” нахустин китоби шеър-

хои шоири ҷавон – Баҳром Фирӯз мебошад, ки дар нашриёти “Ирфон” соли 1967 интишор шудааст. Шоир дар ашъори мунташиргардида манзараҳои зебои Тоҷикистон, заҳмати мардуми меҳнатқарин, дӯстиву рафоқат ва ишқу муҳаббати покро тараннум намудааст. Сурудаҳои шоир лабрези эҳсоси самимии инсонӣ ва баёнгари нидои қалби поки ошиқӣ мебошанд ва ин боиси зуд ба дилу дидаҳои

хонандагон ҷой гирифтани онон гаштааст.

Шоир Баҳром Фирӯз дар маҷмуаи ашъори

“СИЛСИЛА”, ки соли 1973 тавассути нашриёти “Ирфон” ҷоп шуда буд, ҳамчун силсила-дори дирӯзиён ва фардоиён, ҳалқаи пайванди аҷлод ва авлод шеърҳоеро фароҳам кардааст, ки саршори меҳру вафо ва сидқу сафои гӯяндаи он мебошанд. Шоир афкори кӯҳна ва нав, дирӯз ва имрӯзро бо назари тозае тафсир мекунад ва аз баландии онҳо ба оянда назар

менамояд, то ки оҳанги силсилаҷунбони даврахоро дарёбад ва ба дӯстон расонад.

Нахустин китоби ҳикояҳои нависанда Баҳром

Фирӯз “ПАЙИ СИТОРА” унвон дорад, ки соли 1975 та-вассути нашриёти “Маориф” ба чоп расидааст. Дар ин маҷмӯа аз пайкори ҳаррузаи наврасону ҷавонон, орзую ҳавас, некию бади кириҳои онон сухан ме-равад. Адиби ҷавон хонандаро ба сайри кӯҳсор мебарад, аз дашти Ёвон то заминҳои нав-ободи Мирзочӯл – кишвари худ, одамони сарбаланд ва меҳ-натдӯстро бо хонанда ошно мекунад.

Повест ва ҳикояҳое, ки дар китоби “ГАНҶ АЗ ВАЙРОНА” дар соли 1978 дар нашриёти “Маориф” чоп шудаанд, саёҳатест ба ҷаҳони бачагӣ ва наврасӣ. Даврони навҷавонӣ барои ҳар инсон як ҳаёти тамомест, таҷри-

баи минбаъдаи он ба ӯ имкон медиҳад неку бадро, сафеду си-ёхро дақиқан аз ҳамдигар фарк кунад. Ин китоб нафақат барои ҷавонон аст, балки дар он масъ-алаҳои гуногуни ахлоқ, маъри-фат, одату анъана, муҳофизати муҳит ба муҳокимаи хонанда гузошта шудааст Қаҳрамонони Баҳром Фирӯз наврасони зира-ку заранг, бовичдон ва захира-кашанд, ки аксар мисли ганҷ аз вайронаҳо берун омаданд.”

Достони “**РУХСОРА**”, ки соли 1978 аз чоп баромад,

дар байни хонандагон маҳбубияти хоссае касб намуд. Муаллиф дар повести худ аз қадамҳои нахустини ҷавонони навкор дар муҳаббат, барору нобарориҳои он, аз муносибати ӯ ба атрофиёнаш ҳикоя мекунад. Қаҳрамони достон аз мардум ва ҳамзамонони хеш зиёда серталаб аст ва баъзан қатъиятро аз якравӣ фарқ намекунад. Адиб бе ҳеҷ талқину ташвиқ воқеаҳоеро тасвир намуда, ба хонанда имкон меди-

ҳад, ки аз рӯйдодҳо хулосае бардорад. Чунон ки қаҳрамони он Вафодор мегӯяд: “...ин ҳақиқати оддиро ҳар кас бояд ба тарзе, ки худаш метавонад, кашф кунад”.

Маҷмӯаи ҳикояҳои “**ҲАҚИҚАТИ ТАЛҲ**” сирфан аз

достонҳои кӯтоҳ иборат буда аз тарафи нашриёти “Ир-фон” соли 1981 чоп шудааст. Баҳром Фирӯз бо истифода аз мушоҳидакории нависандагии худ дар китоби ҳикояҳояш симои маънавии одамони давронро бо муҳаббат ва самимияти тамом, воқеъ ва пур аз фикру мулоҳиза тасвир намулдааст ва хонандагонро низ водор месозад, ки баробари ӯ фикр карда, ҳаматарафа ба мулоҳиза гиранд

Повести “ТУ ТАНҲО НЕ” соли 1980 аввал дар

шумораҳои 5-6-уми маҷаллаи “Садои Шарк” ва ҳамон сол тариқи нашриёти “Маориф” интишор шуда буд, ки мавзӯ ва маводу матолиби ин қисса-ро хонандагон аз муаллиф интизор набуданд, зеро нависанда аз илми маъданшиносӣ ва кори маъданчӯён иттилоӣ кофӣ надошт. Ҷолиб аст, ки воқеоти повест дар миёни ғурӯҳи маъданчӯён иттифок афтада, қаҳрамони ӯ кӯҳкану геологҳоянд. Худи нависанда, Баҳром Фирӯз, дар бораи ин асараш чунин назар дошта:

“Ин қисса ҳам саргузашти воқеӣ аст. Тирамоҳи соли 1975 ман ҳамроҳи як дастаи маъданчӯён ба кӯҳҳои Тавилдара, соҳилҳои рӯди Оби Хингов, то наздикиҳои пириҳои Гармо рафта будем. Ба ман муяссар шуд, ҳамкоронам дар асл кию чӣ буданамро надонанд. Агар нависанда буданамро медонистанд, ман хеле чизро аз даст меодам. Ин қисса аз таъсири ҳамин ҳамкорӣ. Албатта беомодагӣ, илми геологияро наомӯхта танҳо аз материали зиндагӣ образҳои каме беш мукамал ва асари чиддӣ офаридан амри муҳол аст”. Нависанда тасвир ва васфи табиат, кӯҳсори тоҷик ва водии он, дарёҳои кӯҳиву манзараҳои онро нафақат барои изҳори эҳсосот ва рӯҳи ватандӯстӣ, балки барои ифодаи андешаҳои худ дар бораи ҳаёт, ақидаҳои фалсафиву ҷаҳонбинияш дар ин қисса нишон дода аст. Достони “Ту танҳо не” бо баррасии масъалаҳои муҳими ахлоқу одоб ва ташаккули шахсияти қаҳрамони ҷавон ҷолиб аст.

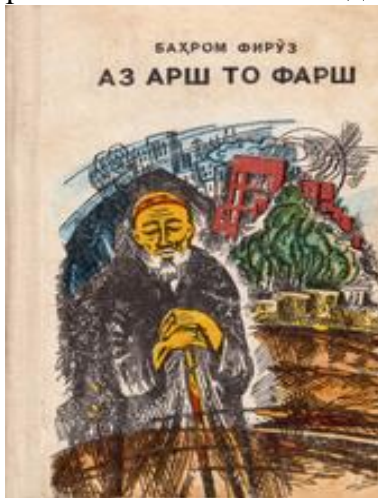

Тарҷумаи достони “Ту танҳо не” соли 1981 бо исми **“ТЫ НЕ ОДИНОК”** дар Москва, тариқи нашриёти “Детская литература” барои хонандагони русзабон пешниҳод гардид ва дар тамоми шуравӣ паҳн шуд.

“Есть в повести и рассказах, составивших эту книгу, дорогие автору мысли о человеке, о земле, о корнях, связывающих поколения. Писатель утверждает мысль об ответственности

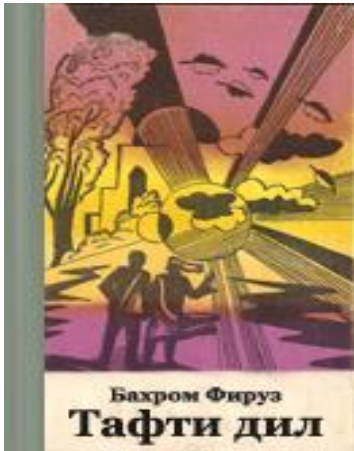
каждого перед землёй, на которой мы живём. К юности обращается он со своими раздумьями о том, что к жизни надо относиться серьёзно. Жить во имя добра – к этому зовёт писатель”, чунин навишта буд дар пешгуфтори ин китоб нависандаи шӯҳратманди тоҷик Сотим

Улуғзода.

Китоби **“АЗ АРШ ТО ФАРШ”** маҷмӯаи ҳикоя ва қиссаҳои мебошад, ки нашриёти “Маориф” соли 1983 нашр намудааст ва муҳтаби ин китоб навҷавону наврасон ҳастанд. Ҳикояву қиссаҳо аз хотироти бачагӣ то муҳаббати нахустин ва худшиносохӣ, чунон ки дар урф мегӯянд, аз арш то фаршро фароҳам овардааст, ки ин амр ба огоҳии комил ва дидгоҳҳои хо-

саи адиб ба зиндагӣ ва шинохтҳои инсон ишорат дорад.

Маҷмуаи шеърҳои “ТАФТИ ДИЛ” соли 1984 тавассути нашриёти “Ирфон” ба дасти хонандагон расид. Дар ин китоб ашъори дар тӯли бист сол сурудаи шоир ба тарзи гулчин фароҳам омадааст. Бештарин абёти дилчаспу дилнишини шоир аз муҳаббат ба Ватан, обу хоки сарзамини диловез, мардуми хунарпарвари он мебошад. Даҳ сол аз ин муқаддам китоби ашъори ҷаз-

зоби шоир дастраси ҳаводорони шеър гашта буд. Дар тӯли ин даҳ сол Баҳром Фирӯз хеле кам шеър гуфт ва бештарин айёми худро сарфи нигориши қиссаву ҳикояҳо намуд ва дар ин миён агар фурсат даст меод, ашъори овони пешинашро дигарбора такмилу тачдиди назар менамуд. Инак, ӯ боз омад ба сари шеър, ки машқи он ба нависанда заминаи устувори эҷодкорӣ мебахшид.

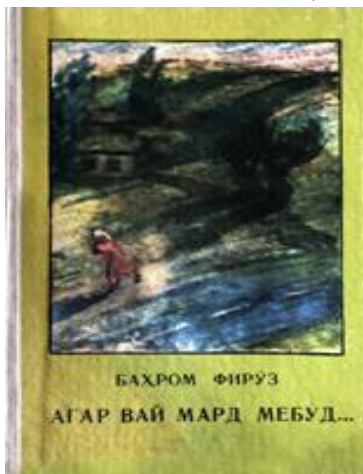
Повести “ТОРУ ПУД”, ки соли 1985 ба чоп расидааст, аз садоқат ва фидокориҳои зани тоҷик ҳикоят мекунад. Инсонии оддӣ, ки аз дигарон ҳеҷ тафовуте надорад, баробари дар зиндагиаш мушкеле ба вучуд омадан, чунон хислатҳои ҳайратангез, сифатҳои пинҳоншударо зоҳир мекунад, ки хонандаро ба андеша водор месозад, то муносибати худро ба атрофиён, махсусан ба аъзоёни

хонавода боре амиқтар андешида тағйир диҳад.

Китоби “Тору пуд” иборат аз повест ва ҳикояҳои саршор аз масъалаҳои ахлоқиву ҳаёти буда, бо равшаносии амиқ ва санъати болои нигорандагии муаллиф дили хонандаро тасхир мекунад. Дар достони “Тору пуд” масъалаи одамият ва муҳофизати он аз тааррӯзи ноодамон хеле тезу тунд мавриди таҳқиқи бадеӣ қарор ёфтааст.

Китоби повестҳо **“АГАР ВАЙ МАРД МЕБУД...”**

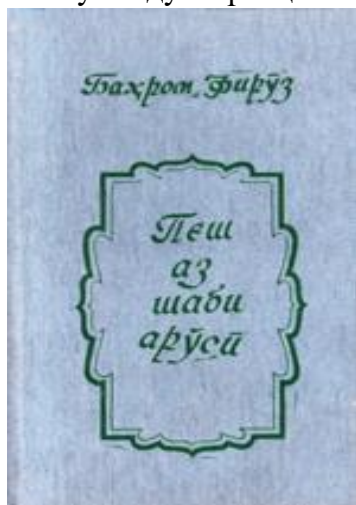
соли 1987 дар нашриёти “Адиб” мунташир шуд. Ин китоб, ки аз се повести навишанда фароҳам омада аст, масъалаҳои гуногуни ҳаёти мардуми тоҷикро аз ҷиҳати гуногун мавриди тасвир қарор дода аст: шикасти сарват дар муқобили муҳаббату садоқати инсонӣ, қору зиндагии ҳалол дар рӯ ба рӯи фиребу дасисачӯиҳои ҳаромкорону қаллобон, ишқу вафодорӣ дар ҳамоҳангии орзуҳои ҷавонӣ.

Як хусусияти махсуси қиссаҳои адиб дар он ба зухур мерасад, ки бештарини воқеа ва қаҳрамонони асарҳои ӯ заминаи устувори ҳаёти доранд. Аз ин сабаб муаллиф дар пешгуфтор навишта аст: “Бунёди ин қисса воқеист ва иштирокчиёни он имрӯз дар қайди ҳаётанд. Ман саргузашти онро ба тарзе ки мехостам, рангу бор ва равиши тоза додам, чунон ки вассаю болори иморати шикастаро барои бинои нав ба қор мебаранд. Ва ин бинои навбунёд ба он иморати кӯҳнаи воқеӣ ба ҷуз вассаю болор шабоҳате дигар надорад. Муродам аз таъкид ин аст, ки агар касе худро бишносад, маро домангир набошад”.

Китоби “Агар вай мард мебуд...” бо исми **“БЫЛА БЫ ОНА МУЖЧИНОЙ”** дар нашриёти “Адиб” соли 1990 барои хонандагони русзабон бо тарҷумаи дostonҳои “Рухсора”, “Дорога в тумане”, “Лавина” ва худи дostonи “Была бы она мужчиной” пешниҳод гардидааст, ки дар он муаллиф мушкилоти мавҷудаи он замон, таъсири ахлоқӣ ва маънавии онро мавриди баррасӣ қарор дода аст.

Китоби **“ПЕШ АЗ ШАБИ АРҶСӢ”** тавассути нашриёти “Адиб” дар соли 1989 бо интишори повести ҳамноми китоб ва ҳикояҳо (беш аз 40!) ба хонандагон пешниҳод шуда аст. Повести ҷадиди адиб аз ишқи маъсуми духтари ҷавон ба нависанда – қаҳрамони дoston,

ҳикоят мекунад, ки аз зиндагии даврон ва конуну қавоиди замон ошно мекунад. Муҳаббати ҳақиқии инсонӣ ин қабл аз ҳама дилбастагӣ ва дӯстдории аз ҳад зиёд, фидокорӣ ва қурбонӣ ба исми ишқ, пок аз гуноҳу ҳилаву найранг аст, ки ҳоло ин чун як падидаи азбайн рафта истода мебошад.

Ҳамчунин, маҷмӯи ҳикоеҳои адиб ва қиссаи “Ситораи думдор”, ки дар ин китоб

фароҳам омадааст, аз паҳлӯҳои мухталифи рӯзгори мардуми тоҷик – аз арафаи инқилоб то рӯзҳои шикасти карахтию даврони бозсозӣ дар мисоли саргузашти одамон, муҳаббату нафрат ва заҳмату талашҳои онон накл мекунад, ки ин нукта ба гуногунрангии мавзӯии навиштаҳои адиб ишорат менамояд.

Маҷмӯаи мақола ва очеркҳо **“САҲНАИ ГАРДОН”**

(соли 1993) намунаи маҳсули фаъолияти эҷодии наздик ба биступанҷсолаи нигорандагӣ дар чанд риштаи мухталифи адабиёт – тарғибу ташвиқ, тақризу таҳлил, мусоҳибаву мақолот дар мавзӯҳои доғи мухталифи рӯз навишташударо фароҳам овардааст, ки ҳама ба фаъолияти рӯзгори талху ширини мо марбутанд. Ба ҳамин истинод намуда Баҳром Фирӯз дар ин китоб шеърро ҳикоёту дostonхоро

канор гузошта назари худро ба паҳлӯҳои гуногуни рӯзгору зиндагӣ, фарҳангу адабиёт, омузишу тарбия, рафтору кирдор, иқтисоду иҷтимо ифода карда диққатро ба зисту маишати мардум равон мекунад, то ҷамъият дар дарки маъноии зиндагӣ ва маишати инсонӣ ҷашмро бинотару акро гиротар кунад.

“Қадоме аз фозилоне давр гуфта аст, ки инсон табииатан ба зеру нерумандии ҷисмонӣ ҷаҳд менамояд. Аммо ҳеч кас нақӯкориро машқ намекунад. Ба фикрам, фарзанди инсонро нақӯкорӣ бояд омӯхт. Ман дар ҳар як китоби деҳқонии худ ба дилҳо тухми нақӯкорӣ мепошам”, – навиштааст муаллиф дар ин китоб.

Романи “ҒАФЛАТЗАДАГОН”, соли 1999 дар

нашриёти “Адиб” пас аз марги муфочои нависанда бо фарогирии қисми аввали романи “Ғафлатзадагон”, интишор шуд. Китоби мазкур воқеоти солҳои сиюм то шастуми қарни гузаштаи навоҳии Самарқанди шӯравӣ – ҳаёти саҳту ғақри аҳли деҳ, зиндагии бенавоёнаи пурмашаққати деҳқонон, беҳуқуқии рус-тоиён, муносибати фимобайни табақоти иҷтимоӣ, сӯиистифода аз қудрату мансаб, ғуқдони қонуну қавонини

шаҳрвандии кишвар ва адами шинохти фард ба унвони инсон бо назардошти ҳақиқати воқеӣ ва таърихро дарбар мегирад. Қаҳрамони асосии роман марде, ки бо нерӯи идроку дӯстиву муҳаббат ба муқобили ноҳақию ноинсофиву ноодилӣ мубориза бурда талошгари ҷойгоҳи лоиқу шоистаи худ дар ҷамъияту зиндагӣ аст, мебошад. Инчунин дар ин китоб хотироти академик Муҳаммадҷон Шақурӣ, шоирону нависандагон – Гулҷеҳра Сулаймонова, Абдумалик Баҳорӣ, Кароматуллои Мирзо, Додочон Рачабӣ, Саидалӣ Маъмур, Пайванди Гулмурод, Мирзо Саидзода (Мирзонасриддин) ва Тӯҳфа Расулӣ ва ёддоштҳои бархе аз ҳамкорону дӯстони нависандаи шодравон Баҳром Фирӯз нашр шудаанд.

Нависанда Баҳром Фирӯз пас аз офаридани чунин дostonҳову ҳикояҳои ҷаззоб дар байни мардум ҳаводорони зиёде пайдо кард ва инчунин дар адабиёт низ ба

дараҷаи устодӣ расида, дастгиру мададгори навқаламон низ буд. Андешаву мулоҳизаҳояшро бепардаву ошкоро роҷеъ ба эҷодиёти ҷавонон дар хусуси аслу моҳияти ҳикоя, шеваҳои аслии нигориши он, мафҳуми шеърӣ нав, равишҳои ҷадиди таснифу таълиф, сабку услуби тозаи дostonсарой ва ғ. иброз мекард, ки на ҳамеша ва на ба ҳама писанд меомад. Албатта ин ҳақиқатгӯиву баёни фош боиси малули хотири бархе аз нафарони адами истеъдод мешуд. Ба сараш борони маломат мерехт, вале таҳаммули ҷоплусӣ ва тамаллуққориро надошт ва чун ба таъбири шоир гуфта “фош мегуфту аз гуфтаи худ дилшод буд...”

Баҳром Фирӯз аз сӯйи дигар, устодони худро фаромӯш намекард ва ҳамеша дар бораи ҳар кадоме аз онҳо бо самимияту эҳтироми вижа сухан мегуфт, аз некиву сабақашон, ёриву дастгириашон ёдовар мешуд.

Устодони шодравонаш Мирзо Турсунзода, Мирсаиди Миршакар, Бокӣ Раҳимзода, Раҳим Ҷалил, Ҷалол Иқромӣ, Сотим Улуғзода, Фотех Ниёзӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев, дӯсти соҳибхунараш Ҷумъа Одинаро дар ҳар давраю маҳфил бо ҳарфи нек хотирагӯӣ мекард. Дар хусуси адибони забардаст С.Улуғзода ва А.Баҳорӣ, мунаққиди нуқтасанҷ – Муҳаммадҷон Шакурӣ ва дӯстони дигари ҳамқаламаш бо меҳри беандоза сухан мегуфт.

Муҳаммадҷон Шакурӣ, олими забардаст ва мунақ-

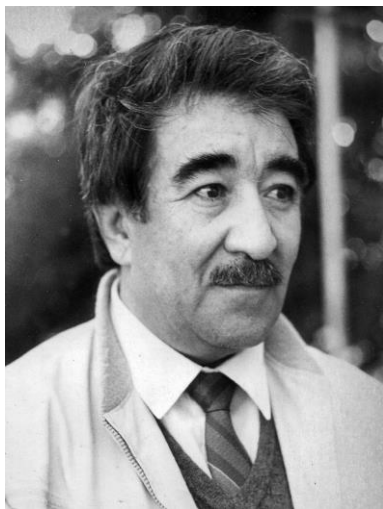
киди барчаастаи тоҷик, аксари эҷодиёти Баҳром Фирӯзро аз ғалбери адабӣ гузаронидааст ва ба бештари онҳо тақризи илмиву адабӣ ва нақди шеърӣ навиштааст. Ҳар суҳан ва ҳар фикру андешаи гуфта ва навиштаи Устодро Баҳром Фирӯз бо тавачҷӯҳ ва диққати тамом мутолеа намуда, нигоштаҳои хешро бар асоси мулоҳизоти ин донишманди беназир ва устои раҳнамому ғамхор ислоҳу тақмил мекард.

Шодравон Муҳаммадҷон Шакурӣ роҷеъ ба эҷодиёти Б.Фирӯз навиштааст: "...Пайванди ногусистани инсон ва табиат, бо чашми ҳайрат ва мафтунӣ ба сирру асрори табиат, аҷоибот ва ҳусни беолоиши он нигаристани инсон, хусусан хурдсолон дар ин ҳикояҳо на бо калимаҳои зебо ва суханороии зоҳирӣ, балки бо сухани оддӣ, бо кувваи тасвири мушаххас нишон дода шудааст. Б.Фирӯз аз рангу рағғани романтикӣ худдорӣ мекунад. Шавқи пурзӯри инсон, ки аз мушоҳидаи манзараҳои табиат ва ё рафтори ҳайвоноти гуногун бедор шудааст, дилбастагӣ ва меҳри самимии одам нисбат ба боғу роғ, кӯҳу дара, чашмасорону обшорон ё ки нисбат ба ҷонварони дӯстрӯи содиқ ва монанди онҳо дар асарҳои Б.Фирӯз бо падидаҳои мушаххасанон намудор мегарданд. Чашми хонанда, хусусан хонандаи ҷавонро ба зебоиҳои зиндагӣ, ба ҳусни табиат ва дунё кушодан, диққати хонандаро ба дидани начобати дили инсон ва хулқи неки ӯ равона кардан, ба ин восита барои устувории пояҳои инсоният дар ҷомеа кӯшидан як шакли ифодаи башардӯстӣ дар асарҳои Б.Фирӯз аст. Ин башардӯстии олий масъулиятшиносии шахсро низ дарбар дорад. Нависанда на фақат меҳри зиндагӣ ва инсонро дар дили шахс мустаҳкам мекунад, балки зимнан чунин фикреро ҳам талқин менамояд, ки шахс дар назди чунин инсони асил, дар назди зиндагӣ ва сарзамин ҷавобгар буда, хулқашро ба онҳо мувофиқ гардонад, барои муҳофизати онҳо тайёр бошад, нагузорад,

ки ба ин ҳама ҳусну зебӣ ва назокату начобат осебе расад. Б.Фирӯз ба таври ҳосе ҳисси масъулияти шахсро дар назди ҷомеа қувват медиҳад. Ба забони халқ бо эҳтиёткори тамом наздик шудан ва аз ин ганчина дурдонаҳо ҷустан аз давраҳои аввали таърихи адабиёти шӯравии тоҷикӣ, хусусан бо ҷаҳду ҷадали устод Айнӣ бисёр ривоч ёфта буд. Имрӯз ин корро нависандагони миёнсол ва ҷавон давом медиҳанд. Ин гурӯҳ сабки сачияофаринии тоза ва назари амиқбин доранд, мактаби таҷрибаи адабиёти ҷаҳониро гузашта, имрӯз дар ин роҳ баъзан хеле эҳтиёткор буда, анъанаҳои Айнӣ, Иқромӣ, Улуғзодаро бештар ба тарзи дигаре ва ҳар кадоме ба таври худ инкишоф медиҳанд. Баҳром Фирӯз ҳам дар ҳамин қатор аст.

Насри Баҳром Фирӯз аз дигар ҷиҳатҳо ҳам як ҳисса аз он ҷараёнест, ки бо номи Ф.Муҳаммадиев, С.Турсун, Кӯҳзод, А.Самадов ва монанди инҳо вобастагӣ дорад. Бо диққати тамом нигаристан ба симои ҳамзамонон, аз феълӣ атвори онҳо зарразарра ҷамъ овардани нишонаҳои одамият ва кӯшиши ҷиддӣ дар роҳи устуворию пояҳои он ҳоло моҳияти эҷодиёти бисёр нависандагони тоҷикро ташкил мекунад ва Б.Фирӯз яке аз онҳост.

Арзишҳои маънавии ҷовид бунёди одамиятро ташкил менамоянд. Онҳоро бодикқат омӯхтан, дар рафти дигаргуниҳои пурсуръати замони тӯфонии мо муҳимтарин падидаҳои онҳоро аз даст наодо, бо худ эҳтиёткорона ба оянда бурдан ва барои фардои башарият маҳфуз доштан вазифаи бузурги

гуманистӣ мебошад. Адабиёт ҳам дар ин роҳ хизмат мекунад. Аҳамияти аксари асарҳои Баҳром Фирӯз низ дар ҳамин аст”.

Баҳром Фирӯз роҷеъ ба мазмуну мӯҳтавои китобхояш аз хонандагон номаҳои зиёд мегирифт ва ҳатто аз мамлакатҳои хориҷӣ, аз китобхонаи конгресси ШМА ва ғ. аммо мактуби хонандагони оддӣ, деҳқону донишҷӯ, муаллиму коргар, муҳандису табибон барои ӯ аз ҳама азиз буд ва ният дошт рӯзе аз навиштаҳои онон китобе мураттаб созад. Китоб аз номаҳои хонандагон! Вале ҳайхот умр боқӣ накарду ба ин орзуи деринаи хеш нарасид.

Ӯ вазифаи адабиёт ва масъалаи асосие, ки дар назди он дар замони муосир гузошта шудааст, дар пешниҳоди матолибе дар зовияи адабиёти пешқадами равшанфикрон дар ҳамаи даври замонҳо барои некӣ ва нақӯкорӣ, барои тавфиқ ва такмил ёфтани инсон медид. Адабиёти мо ин анъанани муқаддасро давом медиҳад. Ба фикри ӯ, “адабиёт беш аз ҳар вақт бояд барои тарбияи ҳисси-маънавии инсон, барои пойдорӣ нақӯкорӣ, ростию поктинатӣ, дӯстию рафоқат талош созад” ва ӯ аз навиштаҳои худ ҳамин талаботро дошт. Ҷаҳдаш бар он буд, ки дар ин мубориза сухани бурро ва таъсирбахше гӯяд, “зеро ҳар асаре, ки бо шавқу рағбат хонда намешавад, сарфи назар аз гоии оӣ, фикри бикр, мавзӯи обнарасида ва ё фасоҳату назокату муҳимияти мавзӯяш вазифаи худро адо карда наметавонад. Дар мусобиқа бо кино ва телевизион барин васоили пуртаъсир адабиёт бояд мақоми худро аз даст надихад”.

Дар мавриди нақшаҳои кориаш гуфта буд, ки “чунон ки адиби маъруф Расул Ғамзатов фармудааст, камон ба даст ба раҳи шикор баромада, кас намедонад чӣ сайде мегирад. Ман ҳам пайваста сустҷӯ ва тақопӯйҳо дорам, орзумандам монанди дӯстон ва ҳамқаламони пуркорам

китобҳои дилписанд нависам. Ба ғайр аз ин, ман адиби ҳикоятнависам ва пайваста ҳикоя менависам. Ҳикоя дар насри солҳои охир мақомае хосае дорад. Дар назар чунин меояд, ки адабиёти тоҷик фақат аз рӯи ҳикоя бо адабиёти пешқадами дигар миллатҳо ҳамсарӣ кардан метавонад. Ҳайфо, ки муҳаққиқону мунаққидони тоҷик ҳанӯз аз ин раванг ё огоҳӣ надоранд ва ё фурсати таҳқиқи онро наёфтаанд. Ҳақами мӯътабар боз ҳам айём аст ва хонандагони мӯътабар”.

Осори адабии Баҳроми Фирӯз аз вижагиҳои хосе бархӯрдор мебошад. Ӯ чӣ дар назм ва чӣ дар наср адиби комёб ва муваффақ маҳсуб мешавад. Хидмати мондагори адиб бо нишону подоши давлатӣ қадр гардида аст. Баҳроми Фирӯз “Корманди шоистаи фарҳанги Тоҷикистон” ва барандаи “Ҷоизаи адабии ба номи устод Садриддин Айни” мебошад. Суханвари соҳибном дар авҷи камолоти умр ҷаҳони моро падруд гуфт, аммо бо эҷоди ҷаҳони хеш – дунёи шеърӣ адаб дар таърихи адабиёти муосири тоҷик ва дар қалби дӯстдорони китоб ва муҳибу мухлисони каломи бадеъ умри сармад ёфт.

БАРҲЕ АЗ МУЛОҲИЗОТИ АҲЛИ ИЛМУ АДАБ БОБАТИ НАВИСАНДА БАҲРОМИ ФИРӮЗ

“Қалами ӯ чунин иқтидор пайдо кардааст, ки аз резапораҳои зиндагӣ маъноӣ муҳимме бароварда, пеш аз ҳама одамиятро устувор мекунад”.

Муҳаммадҷон Шакурӣ, академики Академия
улуми Тоҷикистон, с.2009

“Баҳром Фирӯз мардumi худро хуб мешиносад, дар асарҳояш хусусиятҳои миллии зиндагӣ ва одатҳои тоҷикон ба таври ҳақиқӣ инъикос меёбанд. (Гӯштингирӣ – муСОБИКАИ ПАҲЛАВОНОН)”. Дар ин росто насли Баҳром Фирӯз ба адабиёти бисёрмиллатии шӯравии солҳои охир мутобиқ мешавад, ки дар он мавзӯи ахлоқӣ аввалиндарача мебошад”.

Сотим Улуғзода, нависанда, узви вобастаи
Академия улуми Тоҷикистон, с.1982

“Чӣ дар ҳикояҳои хурду чӣ дар қиссаҳояш, чӣ дар очеркҳояш, ки ҳар яке паҳлӯҳои гуногуни зиндагиро фаро гирифта буданд, вай шоир мوند. Масъалаҳои нав ба навро ҷустуҷӯ мекард, баҳсҳои ӯ хонандаро ба фикру андешаҳо гирифта мебурд”.

Гулҷехра Сулаймонова, шоир, с.1999

“Баҳром Фирӯз дар бораи қиссаю ҳикояҳоям мақолаҳо навишта буд, ҷонибдорӣям мекард, шахсе, ки борҳо дар зиндагӣ дастгирам гашта... Акнун аз ӯ бароям ёд монда, суратҳои бо ҳам гирифта, номаҳо, навиштаҳои монда.

Кароматулло Мирзо, нависанда, с.1995

“Муболиға намешавад агар гӯям, ки Баҳром Фирӯз ҳар як достони нави худро барои мутолиаву машварат даставвал ба Муҳаммадҷон Шукуров ва камина месупорид. Ман дастнависи асарҳои ӯро бодикқат мехондам. Аз образҳои мукаммали офаридааш ва аз бозёфтҳои ҷолиби бадеияш ба завқ меомадам. Ман ба ин хотираҳои парешони худ бо се байти тозаи мувашшаҳ нуқта мегузорам:

Боз ёдат мекунам, эй дӯст, шабҳои дароз,
Аз вафоти нобаҳангоми ту бо сӯзу гудоз.
Ҳайфам ояд аз гуруби моҳтоби мӯхташам,
Рафтию бинҳоди андар қалби мо дарду алам.
Одати мо нест, аммо нолаю оҳу фиғон,
Монад осори начибу номи некат ҷовидон⁸

Абдумалик Баҳорӣ, с.1998

“Ман бисёр ҳикояву қиссаҳо ва романи “Ғафлатзадагон”-и ӯро хондам. Ҳамин баҳои устод Шакурӣ ба тамоми эҷодиёти Баҳром хос аст. Вай адиби ҳақталош, дар қору зиндагӣ ҳам яксухану якрӯ буд ва чунин рафтор мекард”.

Гулназар, шоир, октябри 2009

“...Вақте ҳарф мезад, барои далели суҳан на фақат аз Рӯдакию Фирдавсӣ, Ҳофизу Саъдӣ, Хайёму Мавлоноӣ Румӣ ва ё Айнию Лохутию Турсунзода, балки бештар аз осори фалсафа ва кимиёгарону риёзидонҳои ҷаҳон мисолу иқтибосҳо меовард.”

Додочон Рачабӣ, нависанда, с.1999

“Ҷунонки бузургон гуфтаанд, суҳанварон таваллуддоранд мурдан не. Баҳром Фирӯз суҳанвари асил буд ва

---

⁸Аз ҳарфҳои аввали сатр исми нависанда ҳосил мешавад.

номи ӯ бо беҳтарин гавҳари ганчинаи ҳастӣ, яъне бо су-
хан зинда хоҳад монд”.

Саидалӣ Маъмур, шоир, с.1999

“Бо навиштаву эҷодаш меҳмони азизи ҳар хонадон
аст. Маҳбубият дорад миёни хонандагони сершумораш.
Ва як сухани нек ба сони чашмаи мусаффоё бошад, ки
умре замини эътиқод ва орзуҳои инсонро шодоб созад”.

Латофат, шоир, с.2009

“Баҳром Фирӯз симои сирф тоҷиконаву нуронӣ ва
ботини зебо ҳам дошт...

...Хабари тарҷумаи намунаҳо аз осори нависанда ба
забонҳои олмониву чопонӣ ва англисӣ моро ба вачҳ мео-
вард. Дар солҳои ҳафтодуму ҳаштодуми садаи гузашта
чунин рӯйдоде басо нодир буд ва маъниҳои баланди осо-
ри адабии Баҳром Фирӯзи сухангустар аз ёди мо ва ҳа-
зорҳо тан хонандагони осори он фарзанди сарафроси Са-
марқанди шӯҳраи даҳр нарафтааст ва нахоҳад рафт”.

Мирзо Шакурзода, адиб, с.2009

“Ман фикр кардам, ки ҳикояҳои акаки Баҳром тах-
мин аз панҷоҳ бештаранду то ҳол дар борашон мақолае
нахондаам. Бетарафиву бетафовутии ҳамнишину ҳамсо-
лон касро алам мекунад. Аммо акаки Баҳром аз шеър ё ҳи-
кояи хуби дигарон хурсандӣ мекарданд. Меғуфтанд, ки
аз адибони насли мо ҳеч кадоме мисли Лоиқ забонро хуб
намедонад. Ё аз ҷавонон Низом Қосим шеърҳои дилни-
шин менависад. Китоби Фарзонаро чоп кардем. Ман
мудири шӯъба. Лекин як калимаро ҳам дигар накардам.
Баъзан китоби шоирони номдорро сип-сиёҳ карда ба дас-
ташон бармегардонем. Ана пас аз ақиб айб кофта мегар-
данд. Лекин ман аз онҳо наметарсам...”

Мирзо Саидзода (Мирзонасриддин), нависанда, с.1999

“Баҳром Фирӯз аз мутолиаи осори ҷавонони соҳиб-завқу ҳунарманд меболид, бе ҳеч дудилағӣ дастгириашон мекард ва дигаронро даъват мекард, ки аз адибони соҳибистеъдод ибрат бигиранд.”

Пайванди Гулмуродзода, рӯзноманигор, с.1995

“Ғоибона аз рӯи ҳикояву очерк ва шеърҳои ҷаззоби Баҳром Фирӯз ба воситаи радиову телевизион ва рӯзномаю маҷаллаҳо мешинохтам. Ва орзу доштам аз наздик бо ин марди хирад шинос шавам. Ман гумон доштам, ки Баҳром Фирӯз як марди солдидаи мӯйсафед ва хеле бо-таҷрибае ҳаст, ки навиштаҷоташ пухтаю бо далелҳо силсилабандӣ шудаанд. Дидам, ки марди хеле ҷавони боқуввати мӯйсиёҳ, аммо соҳиби таҷрибаву пухтакор. Дар рафти ҳамкорӣ бо ин марди закию зиндадил ба ин бори дигар бовар ҳосил намудам”.

Тӯҳфа Расули, рӯзнома-нигор, с. 1999

“Ҳамин тавр, дар муддати тӯлонӣ чандин китобҳо (достону романҳо) яке паси дигар хонда шуданд. Баҳром-чон ҳам ба “касали”-и доимии китобхонӣ гирифта шуд, ки то охири умраш давом кард. Яъне устод Наимов ўро ба ин “касали” гирифта карда буданд”.

Раҳмат Давлатов, дӯст ва ҳамсабақ, с.2009

“Баҳром Фирӯз ҷӯяндаву ёбанда буд, ҳамеша дар ҷустуҷӯ буд. Осори тозаву нав меофарид. Забони асар-ҳояш тоза, мантиқаш баланд, қаҳрамони қиссаву ҳикоя-ҳояш бофтаи ҳаёли набуда, балки одамони ҳақиқии нек-ному некбин мебошанд”.

Расул Шарифов, дӯст ва ҳамсабақ, с.2008

МУНДАРИЧА

ҒАФЛАТЗАДАГОН.....	6
БОБИ ЯКУМ	6
БОБИ ДУЮМ	19
БОБИ СЕЮМ	32
БОБИ ЧАҲОРУМ.....	46
БОБИ ПАНҶУМ.....	55
БОБИ ШАШУМ	65
БОБИ ҲАФТУМ	70
БОБИ ҲАШТУМ	84
БОБИ НҮҲУМ	95
БОБИ ДАҲУМ	105
БОБИ ЁЗДАҲУМ	117
БОБИ ДУВОЗДАҲУМ	128

БОБИ СЕЗДАҲУМ	143
БОБИ ЧАҲОРДАҲУМ	155
БОБИ ПОНЗДАҲУМ	163
БОБИ ШОНЗДАҲУМ.....	175
БОБИ ҲАБДАҲУМ.....	189
БОБИ ҲАЖДАҲУМ.....	200
БОБИ НУЗДАҲУМ	215
БОБИ БИСТУМ	225
БОБИ БИСТУ ЯКУМ	240
БОБИ БИСТУ ДУВВУМ	253
БОБИ БИСТУ СЕЮМ	264
БОБИ БИСТУ ЧАҲОРУМ.....	280
БОБИ БИСТУ ПАНҶУМ.....	295
БОБИ БИСТУ ШАШУМ	314
БОБИ БИСТУ ҲАФТУМ	334
БОБИ БИСТУ ҲАШТУМ	346
АКСҲО АЗ БОЙГОНИИ НАВИСАНДА.....	353
ЗИНДАГИНОМА	383

БАҲРОМ ФИРЎЗ
www.firuz.tj

ҒАФЛАТЗАДАГОН

Муратгиб ва муҳаррир: Марворид Фирӯз
Тарроҳӣ: Ифтихор Фирӯз
Муҳаррири техникӣ: Набичон Юлдошев

Ба чопаш 13.10.2019 имзо шуд.
Андозааш 60*84\16. Ҷузъи чопӣ 28,0
Теъдод адад. Супориши № 262.

Соли 2019

